DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13772

Gorlice Memorial Book

Sefer Gorlitsah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer Gorlitsah : ha-ḳehilah be-vinyanah uve-ḥurbanah / ba-ʾarikhat M. Y. Barʿon.
IMPRINT	880-02 [Tel Aviv] : Agudat gem. ḥ. ṿe-hantsaḥah mi-yesodam shel yotsʿe Gorlitsah ṿeha-sevivah be-Yiśraʿel [1962]
DESCRIPT	338 p. : ill., facsims., map, ports. ; 33 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Gorlice.
	Gorlice (Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Gorlice.
ADD'L NAME	Baron, Moses Jehiel.
ADD'L TITLE	Gorlice book; the community at rise and fall

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

35-

ספר גורליצה

הקהילה בבנינה ובחורבנה

בעריכת
מ. י. בר־און

בהוצאת אגודת גמ״ח והנצחה מיסודם של יוצאי גורליצה והסביבה בישראל

GORLICE BOOK

THE COMMUNITY AT RISE AND FALL

Edited by
M. Y. BAR-ON

הוועדה להוצאת הספר:

מגר. ארנרייך דוב (ז"ל)
ברגמן פפקה
וילד יחזקאל
חן חיים

נאמני קרן הספר:

בלך צילה
הופמן דוד
פלדמסר מנחם

נדפס בישראל תשכ"ב
Printed in Israel 1962

דפוס הפועל המזרחי, ת"א

הדפסת התמונה ע״י דפוס יהושע פירסט
לזכר הוריו נחמיה ואסתר פירסט ובני ביתם
שניספו בימי השואה בין קדושי גורליצה

בשער

גורליצה שבזכרון המקופלת בדפים אלו, כולה מיקשה אחת היא — גורליצה של יהודים בגלות גליציה, מימיה הראשונים ועד ימיה האחרונים. ואפילו זו עיירה שייסדוה ובנוה עממים — מהגרים גרמנים מן החוץ, או פולנים ורותנים ילידי הסביבה — קלסתר פניה המובהק יהודי היה כל הימים, בנופה האנושי הצומח וגדל, מתפתח ומתרחב, על פי אורח חיים משלו מדור-דור, והוא מטביע חותמו על הנוף המקומי במרצו ובמעשיו, בעירנותו ובעוזו, במסרתו ובמנהגיו, בימי חולו ובימי שבתו והגו. דורות של יהודים הרחיבו גבולה, פיתחו אוצרותיה הטבעיים במיכרות הנפט ומוצריו וביבול האדמה ותוצרתה והרבו בה מקורות פרנסה ועושר להחיות עם רב; פיתחו סחרה וקניינה ופתחו לה שער לעולם במשאה ומתנה; הקימו בה בנקים ומוסדות כלכליים לרוב; בנו בתי כנסיות ובתי מדרשות, אהלי תורה ומשכנות לרוח ישראל; יסדו מוסדות חינוך ומוסדות צדקה וחסד משלהם וביצרו לעצמם קהילה מאורגנת לקיום ענייניהם החיוניים בדת ובתרבות ובכל צרכי הרוח הלאומית — ואף פרשו מצודתם על עשרות הכפרים שבעיבורה. בכל מעשה ומפעל שנתחדש בעיר, שרובה ישראל, היתה יד היהודים תקיפה במועצת העיר וועדותיה, בבנין וביצירה, בטיפוח ובשכלול, בהוספת נדבכים וקומות על קומות — לעשותה עיר לתפארת.

אללי לנו! לתפארת העיר ולא לתפארת עצמם —
כי על אדמת עממים טמאה ישבו...
כי גבר אויב...

*

גאה גאו חיי ישראל בגורליצה, במיוחד בתקופה שבין מלחמת העולם הראשונה לשניה. בשנים הללו נתגבשו בה כל סגולות היקר המובהקות של יהדות פולין הגדולה, בהומר וברוח, ונתבצרה בה פעילות ציבורית-עממית רעננה לגוניה ולגוני גוניה. פרח אז הגאון הלאומי של הציבור היהודי בגורליצה ושלח פארותיו במאבקיו עם השלטונות העויינים, והווי ההיים השרשי שלו משל בה בכיפה. גם מי שלא ראה את גורליצה מימיו, ואפילו שמה לא הגיע לאזניו, קולט מתוך דפי הספר מראות הוד ישראל וקול קול יעקב, מרהיבי עין ונפש. נמשך הלב אחרי שיהם ושיגם של יהודים בעלי הדרת פנים, תעשיינים וסוחרים ובנקאים ב„ביורות" וב„קאנטרות" שלהם, בעסקי נפט, בעסקי יערות, בעסקי תבואה ועורות, בעסקי כספים ומשכנתאות — שמתבלים משאם ומתנם בפסוק קולע, במאמר חז"ל מבריק, באימרה חריפה מפי הרבי שליט"א, במשל שנון מפי הרב, במדרש אקטואלי מפי מטיף ציוני מפורסם, ועד שגומרים עניינים שברומו של עולם המסחר, דיה קריאה אחת בטלפון שתעקור אותם מעולמם. כדי להניח הכל ולרוץ לקבל פני ציר שלוח ממרכז הקרן הקיימת לישראל, שבא לערוך מגבית בעיר. ולעומתם — יהודים עמלים, מפרכים גופם בעבודה קשה, בסדנה ובחנות, הומים ומהמים לפרנסתם בשוק ובעבר הנהר (זאוודז'ה, בלע"ז) כל היום, וכשמגיעה שעת מנחה-מעריב אצים לבית המדרש, להשיב נפשם השוקקה למזון רוחני בתפילה בציבור, בפרק משניות, בדף גמרא, ומחרישים המונו של יום ברינתה של תורה בלילה; רוכלים דלים שממרחק יביאו לחמם, המיטלטלים בעגלותיהם, בפרקמטיה שלהם, מעיר לעיר, מיריד ליריד, כל ימות השבוע — כשמגיע ערב שבת עם הצות היום הם פורקים כל משא ימות ההול מעל כתפיהם השמוטות, זוקפים קומתם ומיטהרים ומצטחצחים לכבוד שבת קודש ולובשים צורה חדשה של בני מלכים, מלאים זיו ומפיקים נוגה, וכשהחמה בראש האילנות במעלה ההר יוצאים בטפם לבית התפילה לקבל פני שבת המלכה ולקדש את הרהוב בהליכת „לכו נרננה". אתה חוזר עם המוני המונים, מקדשי השבת, מבית התפילה לבתיהם, וכבר שכינת השבת מרחפת על פני העיר כולה מקצה ועד קצה; על פני מרצפת חוצות טופפים צעדי מלאכי השלום בשלוות השקט, במנוהה קדושה, לאור נרות השבת המציצות בענווּת חן מכל חלון וחלון. מיד קדושתה של שבת מתרוננת ב„זמירות" הבוקעות מרשות היחיד לרשות הרבים עד סוף האשמורה הראשונה, ועד שלא שקעו אלו בתנומת „שינה בשבת תענוג" כבר ניעורו ותיקי משמרות תהלים וכבר משתפכת נעימתם המתוקה באמירת תהילים בבית המדרש ומבשרת שחרית של שבת, של „מעבירי הסדרה", קוראי „שנים מקרא ואחד תרגום" בסלסולי פסקי טעמים לעילא ולעילא, ושל לומדי מדרש לפני התפילה. רחובות העיר, עוטי אור מנוחה וקדושה של שבת שחרית, כובשים נשימתם ומאזינים לקולות „קדושה" מסתלסלים ויוצאים מפיות „בעלי תפילה" נלבבים שמכבדים את קונם מגרונם. בין „מנין" ל„מנין" מרשרשים רחובות עיר מקהל לובשי שיראין, משי סמו"ט ואטל"ס, הולכי מעדנות —

אלו ל„קידושא רבא״, לאהר סיום עבודת הקודש ואלו לפתיחתה, כמעשה חסידים ראשונים, שהיו שוהים שעה אחת קודם התפילה. נשי ישראל, עטויות חן שבתי, חוזרות מתפילתן לבושות פאר ועדויות עדי עדיים — עומדים אנשי הרשות, בטלים ממלאכתם בעטיים של עם מקדשי שביעי, וצופים בהן בעברן ועיניהם יוצאות מקנאה המפעפעת בלבם: כמה מתהדרות היהודוניות הללו; משלנו עשו את כל העושר הזה! הרחוב אין דעתו פנויה לשעות למבטי קנאה-שנאה אלו — כתבשם הוא בריחות ערבים של מאכלי מטעמים של שבת הממלאים חללה של עיר ומניח להן לזרועות התנומה של עונג שבת שיישנוהו. אהרי מנוחת אהבה ונדבה, נשמה יתירה של שבת תובעת מזונותיה ויהודי העיר מפרנסים אותה בשפע, כל אחד לפי דרכו ולפי יכלתו אלו בלימוד תורה לשמה ואלו בשמיעת שיחה נאה מפי דורשים ברבים ומפי מרצים מוכתרים בנימוסים; תינוקות של בית רבן וגמרות תחת בית שחיים הולכים אצל בני תורה להיבחן בתלמודם שלמדו כל השבוע וצעירים וצעירות, תלמידי אסכולות, לפלגותיהם, מטיילים ל„הרי הלאסיק״ ומעלים אבק בוויכוחיהם הסוערים בשאלת תיקון עולם: גאולת ישראל קודמת או גאולת האנושות קודמת. מסתכלים גויים „משכילים״, אנשי האינטלגנציה העירונית, וחורקים שן: מה מתגודדים הם כל כך הציוניסטים-הקומוניסטים הללו? אין לנשוא עוד כל להגם ושאונם של היהודונים בשבתם עד להחריש אזניים! לפלשתינה ילכו, למוסקבה, ויניחו לנפשנו סוף כל סוף... שומעים בעלי-בתים ומתחלחלים: כבר הזהיר יעקב אבינו: למה תתראו! בנים, מרודי גולה אנו, ויש למזיקים שליטה בעולם — עת לחשות! מתריסים צעירים כנגדם: בני חורין אנו ומתחזקים בשיר „תחזקנה״... אלו ואלו חשים בגוף ובנפש, כי הקרקע בוערת תחת הרגלים גם בגורליצה, ואין כוח, ואין יכולת, להינתק, להימלט, ובינתיים —

השריפה הגדולה קרבה ובאה.

*

גדולים בישראל, גדולי תורה וגדולי יראה, עמדו על עריסתה של גורליצה: רבנים לבית לאנדא, לבית האלברשטאם, לבית טייטלבוים, והם שהוציאו לה מוניטין בעולם: גורליצה של ה„דברי חיים״, גורליצה של ה„ייטיב לב״, של האדמו״ר ר׳ ברוך, הפידות צאנז, חסידות בובוב ועוד ועוד. זרע של תורה ויראת שמים, מידות ומעשים טובים, אהבת ישראל ומסירות נפש בישראל, שזרעו בעיר — נשא פרי ישווה לו. משפחות מפוארות של נושאי דגל היהדות ברמה בשוק החיים של בנין ויצירה, תורה וגדולה במקום אחד, נתנו צביון מקורי לעיר באורח החיים המסרתי, בחינוך, בעסקנות ציבורית, במעשי צדקה וחסד, בערבות כלל-ישראלית ובעמידה על משמר קדשי האומה, על זכויות האזרח היהודי ועל הגנת העובד היהודי. היו בה אנשי מעשה רבי פעלים בכל ענפי הכלכלה ויחד עם זה מאמינים ובוטחים באלקים חיים, גומלי חסדים, אנשי מופת בתורתם ובצדקותם; דיינים אנשי חיל שקודים על שמירת היהדות ועל תיקון המידות ומלמדים להועיל שעסקו במלאכת שמים באהבת חסד וקנו להם שם בפקחותם הפדגוגית; בעלי-בתים אנשי צורה, מרביצי תורה ברבים ופקחים בכל דרכיהם; עילויים מבטיחים גדולות ומתמידים המקיימים את התורה מעוני; משכילים תורניים ואנשי השכלה אירופית רחבה; עסקני ציבור במסירות נפש ומשכילים אל דל במתן בסתר; נשים צדקניות מחישות עזרה למשכנות דלים בהריצות כפיהן ובממונן, עושות ומעשות, מכתתות רגליהן לבקש את הנצרך ומכניסות אורחים בעין יפה; ובנות משכילות עושות חסד עם ריעותיהן מדלת העם ומלמדות איתן לשון וספר ומקנות להן השכלה ודעת. והכל נוהים זה לזה ונוהגים בשלום וריעות זה עם זה, בעזרה הדדית, כמשפחה אחת — משפחת גורליצה. הצליח פעם מעשה שטן ופרצה אש מחלוקת, הבערה לא ללהב מכלה יצאה — בטל הגורם עד ארגיעה, שככה המחלוקת והכל שב על מקומו בשלום. זרחה שמש התחיה הלאומית במדינה, נתעוררו לה אנשי גורליצה ותיקים — ראשונים לארגון ולפעולה: ראשונים ליסוד אגודות ציוניות וארגוני נוער ציוני, „שומרים״ ראשונים ואחרונים; ראשונים לארגוני המזרחי וראשונים לארגוני אגודת ישראל; ראשונים לחינוך עברי וראשונים לדיבור עברי בהוצות עיר; ראשונים למגביות לקרנות הלאום וראשונים לנקודות הכשרה לעליה — מכרכים גדולים נהרו צעירים וצעירות לכאן להתכשר לעליה. וכמה אפייני הדבר: אגודות וארגונים מכל צבעי הקשת המפלגתית ברחוב היהודי אתה מוצא בגורליצה — חוץ מהללו שנתנו גט כריתות לציון ואימצו להם את ארץ גלותם למולדתם היחידה! וכן אין אתה נתקל כאן בעקצי קנאה-שנאה בין ארגון לארגון, אין פרץ ואין צווחה. המטרה המשותפת מקהה זיזים ועוקצים; האצילות הציונית — מחייבת. אגודות אבות ואמהות וארגוני בנים ובנות מסייעים אלו לאלו, אלו לפי דרכם ואלו לפי דרכם, למטרה סופית אחת — ארץ ישראל ובניינה. הוציאה גורליצה מקרבה חלוצים בודדים, נחשונים, והלוצים מאורגנים בחבורות; עולים מייסדי ישובים במרחבי הארץ ועולים מרחיבי גבולות ערים; עולים בעלי הון ועולים בעלי מלאכה ובני המעמד הבינוני; מעפילים, לוחמים, אנשי הגנה ומחתרת, משחררי המולדת מהכובש הזר ומהפולש הזר. וצר, הוי, כמה צר! רק מעט מן המעט זכו ועלו, זכו ונמלטו; אפרוחים בודדים בלבד הצליחו לעוף מקינם, והקן נשאר תקוע בגורליצה. המשפחות נשארו תקועות, האלפים נשארו תקועים —

ועל הכל עלה הכורת...

*

גלים, גלים נשתפך ים הפורענות על פני גורליצה היהודית — גלי גייסות גרמנים, גלי גדודי גסטאפו, גועשים, קלגסים זידונים, שוטפים, סוחפים, ממגרים, מכלים גוף ונפש, מוחים הכל עד לבלי השאר שריד. ניסו יהודים למודי בטחון לנענע ראשם לגל שבא עליהם, עד יעבור זעם — הגל שטפם; עמדו אחרים ושמו נפשם בכפם וברחו, רובם חזרו כלעומת שבאו כי לא היה מנוס, לא היה מיפלט, לא היה מנוח לכף רגל. היו יהודי גורליצה לבז ולמשיסה, לבוז ולקלס, לעבדות ולכלא, מופקרים לפראי אדם, לפריצי חיות, לעינויי שאול ומצוקות שחת, לרעב וצמא, לחלי ומדווה, לשאת ושבר, לשכול ואלמון. נפלו יהודי גורליצה ביד צר, ושכנים רעים משחיקים עליהם ומלעיגים בם, ואין עוזר, ואין תומך, ואין כוח להתנגד, ואין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים, נמקו יהודים בסבלותם ובענותם, נאנחים ונאנקים, אבל נשכו בשרם בשיניהם ולא הניחו ליאוש לטרוף את נפשם; נשאו יסוריהם בדומיה, בהמשכת הקיום היום-יומי, בעקשנות לקיים את הנפש עוד יום ועוד שעה ועוד רגע, אולי ירחם השם ויזכו עוד לראות בנחמה ולבלות את הצר הצורר; גם בעיצומם של ימי האימים והזוועות הבהבו עוד בנשמתם שביבי תקווה ותוחלת, עוז אמונה ועוצם בטחון בנצח ישראל; שמרו על צלם האלקים שבאדם, במעשים טובים, בגמילות הסדים, בעזרה הדדית, בקיום אורח החיים היהודי, בחינוך הבנים וגילו גילויים מופלאים של הקרבת עצמם למען הקרוב והרחוק, למען האחדות והאחווה היהודית. רק יחידים בודדים, תלושים משרשם, איברים מדולדלים בגוף הציבורי הבריא, חלאה מוקאה — לא עמדו בנסיון ונתמכרו לשטן, לשרתו ולרדות באחיהם ולהתאכזר להם, למען חיי שעה מדומים. כלל יהודי גורליצה בשרשיותם עמדו בהווייתם היהודית הנאמנה בכל הנסיונות, בעמק הבכא ובגיא צלמוות — קדושים וטהורים, שלמים בנשמתם בתוך גופם הרצוץ עד הרגע האחרון, בהליכתם בדרכם האחרונה לקדש את השם במותם, כשם שקידשוהו בחייהם, בשירה ובשמחה עילאית. מעשי קידוש-השם הזה לפרטיהם אצורים בספר, בפרקי „חורבן ושואה".

*

גווילי ספר גורליצה — קימעה, קימעה, נכתבו ונלקטו אחד לאחד. הספר מתוכו גדל, בכמות ובאיכות — לפי תכנית מגובשת שהונחה ביסודו, במחשבה תחילה. הותווה הקו לרשום הכל ולצרף הכל, פרקים פרקים, לעבדם ולחברם לשם הקמת קומה שלימה של גורליצה שבזכרון, כהווייתה היהודית הממשית, בימי שגשוגה, שנעקרה מן העולם; כמתכונתה הכוללנית, המקיפה, בשלל צבעיה ובחין סגולותיה, ביקר אישיה וברוב מוסדותיה; וכדמותה המזועזעת לב ונפש בימי אבדנה. מעתה היה היה עיקר המשימה למלאות מסגרת זו תוכן נאות מן המצוי בעין, ומן המוזמן לכתיבה, אצל בני העיר שידעו אשר לפניהם — לאו דווקא סופרים שכתיבתם אומנותם — וכתבו פרקיהם במיטב יכלתם, אחד המרבה ואחד הממעיט, עד שנצטרפו הדברים, אחרי ניפוי ועיבוד, שיפור וליטוש, סידור ועריכה, לחומר ראוי לדפוס וראוי לאכסניה זו. מפאת ריבוי הגונים של הנושאים שצריך היה להשתקף בחומר, וריבוי המשתתפים בכתיבתם לדיעותיהם השונות, מן ההכרח היה לנהוג דקדוק מרובה בעריכה שיהיו הדברים מאוזנים ולא יהיו פוגעים זה בספירתו של זה, ולא יהיו פוגעים בכבודו של מישהו, ואפילו שלא במתכוון. מבחינה זו יפה היה כוחה של עריכה „נייטראלית", של מי שלא הכיר לא את העיר ולא את בני העיר ולא ידע אלא את הספר שבתכנית, שיהא כוללני כמו העיר שעל שמה הוא נקרא, שווה לכל נפש, ללא נגיעה וללא פגיעה במי שהוא. הנקל לשער, שהתנאים האמורים גרמו שהעבודה התנהלה לאטה, ובשעה שיצא מתחת מכבש הדפוס פרק אחד עדיין לא נראה באופק אפילו קצהו של פרק שני (פעם חיכה הדפוס לחומר ופעם החומר — לדפוס). ממילא מן הנמנע שלא יימצאו בספר פה ושם פגימות — בהזרות שלא לצורך, בסתירות קלות וגם בטעויות הדפוס. על כן ייזכרו לטובה במיוחד, שני שושבינים הרוצים בזירוז הכנתו של הספר, פאטריוטים נאמנים של עירם — מר יחזקאל וילד ומר חיים חן — שאלמלא הם, מי יודע אימתי היה הספר יוצא לאור. האחרון, עשר ידות לו על אחרים בתוכן הספר -- רבדים, רבדים גדולים וחשובים בבניינו; הראשון, הגדיל, שכן מלבד חלקו הניכר בתוכן הספר עמל וטרח, במסירות שאין כמותה, בכל פרטי הפרטים של מעשה הספר — לא חס על זמנו ועל בריאותו, אף-רץ, האיץ והמריץ, השכים והעריב לבית הדפוס וזירז והחיש, לא נח ולא נתן מנוחה לאחרים, עד שראה במלאכה נעשית ונגמרת. אשרי העיר שפאטריוטים כאלה לה! יבורכו הם ויבורכו כל המשתתפים בחיבוריהם בספר, וכן כל שנתנו יד להוצאתו — כולם כאחד שותפים הם למעשה-שם-ושארית רב —

ויהי חלקי עמהם.

ה ע ו ר ך

הנה, גלעד זה...

ביד רועדת, מתוך רטט של קדושה ויראת כבוד, אנו מגישים לאחינו בני עירנו את ספר הזכרון לזכר קהילת הקודש גורליצה, שהיתה ואיננה עוד ואשר בניה-בוניה עלו בלהבות אש על קדושת השם.

הספר אוצר בדפיו פרקי היסטוריה, סיפורי הווי, תיאורי אישים, מוסדות וארגונים, זכרונות ודברי השתפכות הנפש על חייה ואבדנה של עיר ואם בישראל — גורליצה.

הוא יספר לדורות על תולדות הקהילה המפוארת, על שירת החיים שלה מאות בשנים — חיים יהודיים שוקקים, חיי דת ותרבות יהודית, שנמשכו במשך דורות והטביעו חותמן-רישומן על כל בית, על כל רחוב, על כל אבן בעיר הזאת.

הספר ישמש גלעד לזכר החיים ששירתם נפסקה עם הופעת חיות הטרף בדמות נאצים. הוא כולל פרקים על הגיטו, על ה„אקציות" עקובות הדם... עד לאותו יום מר ונמהר בו חוסלה גורליצה היהודית.

*

תהא זו מצבת זכרון של נייר, לזכר אלפי המצבות שנעקרו מ„בית החיים", בתזכן אהלי צדיקים וקדושים.

מצבת זכרון לאלפים שנשרפו חיים, נהרגו ונחנקו בגיטאות ובמחנות המוות, בימי החושך של השואה האיומה אשר פקדה דורנו זה.

ספר יזכור וקינה על עיר שהיתה, על בניה שהוגלו והושמדו — ספר שנעשה בידי מתי מעט ששרדו לפליטה ואשר קיבלו עליהם להקים את מצבת הזכרון.

*

שנים נמשך מפעל ההנצחה. לא מעט קשיים נערמו בדרכנו, החל מאוסף החומר הדוקומנטארי הרב וכלה בהכנתו לדפוס. מעטים נשארנו לפליטה ולא קלה היתה המלאכה.

לא היו בידינו לא ארכיונים ולא רשימות היסטוריות וכל מה שאספנו נלקט מפי בודדים, מפי קרובים ורחוקים, מפי עדי ראייה ושמיעה וכה הקימונו יד ושם לקהילה.

וזאת המצבה היחידה...

*

...ויספר הספר על אבות ובנים לבני בנים, לבני שילשים וריבעים ויישמר זיכרה של הקהילה, ולא יסוף זכרם של הקדושים מישראל לעד.

יתגדל ויתקדש...

*

עם חתימת הספר, פנקס הזכרון של קהילת גורליצה, אנו מודים לכל אלה אשר עזרו לנו במפעל. יעמדו על הברכה כל המשתתפים בעטם במעשה הספר וכל הסופרים שמספריהם העתקנו קטעים לענייננו וכל אחינו שנענו לקריאתנו, זריזים מקדימים שתרמו סכומים חשובים להוצאת הספר, עוד בטרם התחלנו בהוצאתו, ורק בעזרתם נתאפשרה הוצאת הספר. ויעמוד על הברכה העורך מר מ. י. בר-און, אשר שקד על עריכת הספר במסירות רבה והוציא דבר מתוקן מתחת ידו.

וברכת ה' תלווה את כל בני הקהילה הקדושה גורליצה, הפזורים במרחבי ארץ הקודש וארצות הפזורה, לחיים טובים ולשלום —

ובבנין ישראל נתנחם.

הועדה להוצאת ספר הזכרון לקהילת גורליצה

ניסן תשכ"ב

יד ושם לגורליצה היהודית לדורותיה

מעולה הוא הנייר
אפילו מן המצבה,
שאם היא גדולה ונאה
גונבים אותה הגויים
ומשימים אותה בבנייניהם,
ואם היא קטנה
היא שוקעת באדמה,
מה שאין כן נייר,
שאם מדפיסים ספר
הריהו מתפשט בכל תפוצות ישראל
ויש לו קיום לדורות.

ש. י. עגנון
(„אורח נטה ללון" עמ' 332)

חיים חן

פרקי היסטוריה

בבואנו להקים יד ושם לקהילה קדושה שלנו, גורליץ, שנחרבה ולהעלות על הכתב תולדותיה של זו, שהן חלק מתולדות העיר בכללה, אנו מגששים בחלל ריק כמעט. אין בידינו לא כרוניקות ולא רשימות היסטוריות על עירנו, לא תעודות ציבוריות ולא אישיות, שיוכלו לשמש מיסמכים נאמנים לעברה — חומר ולבנים לבנין ההיסטוריה של העיר. נאלצנו איפוא, ללקט גרגרים בודדים כאן ושם, מפי קרובים ומפי רחוקים, מפי הראייה ומפי השמועה ולכנסם יחד ככל אשר לאל ידינו, לסדרם ולצרפם ולטוות מהם מטווה של יריעות קצרות, מעין ציוני פרקים להתפתחותה של גורליצה היהודית מראשית התהוותה ועד חורבנה.

גורליצה — GORLICE

גורליצה זו שאנו חיינו בה עיר מחוז היתה בגאליציה המערבית, Powiat, מקום מושבו של הסטארוסטה, ובה בית משפט מחוזי, משותף לה ולבייטש שכנתה. משכנה של זו בכסלות הצפוניים של הרי הקארפאטים המיוערים, בחלקם של הבאסקידים המזרחיים בגובה 274 מטר מעל פני הים. בעמק זורם הנהר רופה Ropa המשתפך לוויסלוק. נהר זה חוצה את העיר לשניים: העיר העליונה — בהר והתחתונה — בעמק, מעבר לנהר זבודז'ה Zawodzie. לענייני גיטין היו כותבים בבית הדין: גארליץ דיתבא על נהר רופה, קמיניץ וסנקובה. דרכי התחבורה שלה הראשיות, ממזרח למערב, היו מיאסלו לגריבוב, ומזמיגרוד לגריבוב. וכן מטרנוב לגבול סלובקיה — הונגריה במרחק 29 ק"מ. דרך זו עברה בין הרים וקשה היה המעבר, ביחוד ברומו של הר המגורה. אף יצאה ממנה שלוחת־רכבת באורך 5 ק"מ בלבד שחובר ע"י זגוז'ני למסילת הרכבת קרקוב — זגוז' — פשמישל — לבוב.

היו בה בימינו כמה בתי"ס ממשלתיים, יסודיים, וגימנסיה שנוסדה בשנת 1908.

מייסדי העיר

לפי ספרי הלקסיקה ומסורת שבעל פה נוסדה העיר גורליץ ע"י מהגרים־מתיישבים שבאו מגרליץ — Goerlitz שבשלזיה, שנקראה תחילה, לפני שנתגרמנו תושביה הסלווים, בשם Gorelic ואמנם, עוד בימינו, נקרא החלק הפולני של עיר זו המחולקת לשניים — Zgorzelec.

הפולנים ביהירותם הפאטריוטית עמלו הרבה לטשטש את רושם השם הגרמני המקורי Goerlitz עד שהמציאו בחריפותם שמוצא השם בראשיתו היה Gora lica —פולני טהור. וזה הניח מקום לליצני הדור אצלנו לתת חלקם גם הם במדרש השמות לעירם, פשוט — גאָר־ליץ...

מה הניע את המהגרים האלה, אם גרמנים ממש ואם פולנים שנתגרמנו, להתיישב במקום שאינו על דרך המלך — אין יודעים. אולי לחץ לאומי דחף אותם לכך, אולי לחץ דתי, ומסתבר יותר — אוצרות הטבע — יערות, עדרי בקר וכדומה — ואוצרות האדמה, הם שמשכו את העיט הגרמני לעוט לטרף בנכר, כדרכו תמיד.

אימתי נוסדה העיר?

בלקסיקון של ברוקהאוז משנת 1930 צויין כי בתחילת המאה ה־17 עברה מחצית תושביה של גערליץ מהדת הקאתולית לדת הפרוטסטאנטית. והרי ידוע, כי במקום הכנסייה הקאתולית ב„רינעק" שבגורליץ עמד לפנים בית־יראה קטן („קפליצה") אריאני, ועל חורבותיו בנו אחרי השריפה הגדולה את הכנסייה הקאתולית. מכל מקום, מקובל הדבר שיוצאי גערליץ יסדו את העיר. צלצולם של שמות גרמניים היה נשמע מתוך הדיבור הפולני בסביבה הכפרית, כגון: שינוולד, רייכוולד, שימברג, רוזנברג ועוד.

רווחת היתה בעיר מימרה משפטית עוקצנית מחורזת של ד"ר פריילינג, במשפט בין פולני לגרמני: אלס דיינע פאָרפאהרען קאמען נאָך פאלען / אהנע שוהע אונד זאלען / נאר אום וואס צו האהלען / קעמפפטען בערייטס פאָר יאהרען מיינע פאָרפאהרען / אום די פרייהייט פאלענס / געגען טירקען אונד טאטארען. (עד שבאו אבות אבותיך לפולין להם / בלא סוליות לנעליהם / אך ורק כדי לחטוף דבר בידיהם / כבר לחמו אבות אבותי מלחמת גיבורים / למען חרות פולין מדור דורים / נגד טורקים וטאטארים).

לפי ה„סלובניק גיאוגראפיצ'ני" משנת 1880 יישב ין III סובייסקי מלך פולין (1624—96), אחרי נצחונו על הטורקים ליד ווינה (1683), חיילים משוחררים שלחמו תחת דגלו נגד טורקים וטאטארים בסביבות גורליצה, במנצינה וויילקה.

תחילתם של היהודים בעיר

יש לשער, שעיר זו בהיווסדה נהגו בה בהתאם לחוקה המגדבורגית של ממשלת פולין, שלפיה נאסר ליהודים לגור בה. אבל יהודים היו גרים בכפרים מסביבה כבכל פולין, באחוזות הפריצים ובחוותיהם, והם היו המתווכים בין העירונים לבין האיכרים. הפריץ, באחוזתו־בכפר, עצמאי היה, רשות בפני עצמה ורשאי היה לעשות כרצונו, ולא היה כפוף לחוקים של המגיסטראטים העירוניים. אין תימה, איפוא, שהיו קיימות אז קהילות יהודיות בכפרים מסביב לעיר. ואם ישבו יהודים בודדים בעיר, באיסור ישבו, כיוצאים מן הכלל, לפי הנחת־חסד משונה של „נון טולראנדיס יודאַיס". De non tolerandis judais. ובגלוי ובהיתר ישבו במבואות העיר לכל עבריה — ברופיצה־פולסקה, בשארי, בסוקול, בסטריז'ובקה, במארין־פולה, ובמגדלני. על גבולה של העיר ממש ישבו וסחרו ותיווכו בין אנשי העיר ובין בני הכפר.

לעומת זה התחילו היהודים להתיישב בגלוי בעיר עצמה בתקופה מאוחרת ביותר, בסוף ימיה של הממלכה הפולנית, זמן־מה לפני החלוקה או לאחריה. ובזמן שעבר חבל ארץ זה לחלוטין לממשל האוסטרי, נתרבו היהודים המתיישבים בעיר ממש, היינו: בסוף המאה ה־18 או בראשית המאה ה־19, והשתכנו בסביבות ככר השוק (רינק) והרחובות הסמוכים — סביבות תחום הגיטו בימי כיבוש הנאצים.

מפת גורליצה וסביבותיה

ראשית הישוב היהודי — במבואות העיר לכל עבריה.

Map of Gorlice and its surroundings

המשפחות היהודיות הראשונות בעיר

היהודים הראשונים באו מהכפרים והעיירות הסמוכים וגם מעבר לגבול ההונגרי — מברדיוב, מזבורוב וממקומות רחוקים עוד יותר. כמובן, הראשונים ממש באו מהסביבה הקרובה ביותר — מסנקובה, מלושה, ממושצניצה ומאומשונקה, שמשם באו ה„חילוקים", כלומר, המתייחסים על צאצאי יחיאל. מי היה זה ומה היה — אין יודע, אך המשפחות הוותיקות המיוחסות התגאו על יחוסו של ראש בית־אב זה.

הכומר שווייקובסקי היה מספר, שעם היווסדה של העיר, באו עם הגרמנים גם יהודים. גם ד"ר בלך מספר, כי אבות אבותיו באו ישר מגרמניה. אבל עובדה היא שמהסביבה הקרובה באו ר' זליג סנקובר ור' זליג מריינפולר. גרובנר בא מגלדישוב; של — משימ־בארג; אבא קורן — מרופיצה; בירן — משומבארג; ר' שמואל דוד ארנברג ומשפחת הולנדר — מלושה שהיתה קיימת כקהילה עוד לפני גורליץ; הוויינברגרים באו מזמיגרוד; ניישטטל — מדוקלה; משפחת סבי ר' הירש יחזקאל — מאולינוב.

כאמור, באו המתיישבים היהודים לא רק מהסביבה הקרובה אלא גם ממקומות רחוקים, אבל יהודי הסביבה הם שטבעו חותמם על צביונה של העיר, ורישומם היה ניכר לדורות הבאים.

כידוע, גורליץ העיר היו לה כפרים פולניים וגם רוטניים, אם כי בעיר עצמה לא ישבו כמעט רוטנים. וכשם שהיה קיים הבדל מהותי בדת ובאורח החיים, בתרבות ובלבוש בין הפולנים לבין הרוטנים, כך היה קיים הבדל מהותי בין היהודים שבאו מסביבות הכפרים הפולניים לבין אלה שבאו מסביבות הכפרים הרוטניים. אלה שבאו מסביבות הכפרים הרוטניים, כפרי הדרום בסמוך לגבול, היו ברובם בני תורה ויראי שמים, זהירים במצוות, קלות כחמירות, חסידים ואנשי מעשה, ומהם תלמידי חכמים מובהקים, שהקימו דורות של למדנים, מרביצי תורה ויראה, שהשפיעו על מהלך חיי העיר. ואילו הבאים מצפון, מהכפרים הפולניים, היו כבר מודרניים קצת, משכילים, „נאורים" בלשון הזמן ולבושם כ„דייטשען". מצד זה לא באו חסידים אלא מכאן המקור לאינטיליגנטים ולדוקטורים למיניהם. יצויין, כי מסביבות אלה בא גם ד"ר שמעון הולנדר, הרופא העירוני האחרון בגורליץ, איש רב פעלים, שכל דרכיו טובה וברכה, סעד ועזרה לנצרך, וביחוד — לילד היהודי.

כשהתיישבו היהודים הראשונים בעיר בסביבות ה„רינק", התיישבו בבתים שלא הם בנו אותם. כמעט כולם היו קניינו של הפריץ המקומי, גראף מיאלקובסקי. כך היו בתיהם של שינברג, שם היה קיים בי"ס לאריגה, של ארנברג, של מנדלי פרנס, של אהרן שמואל לנדא, ואילו הבית של יעקב יהושע אלכסנדרוביץ נבנה תחילה כבית־משפט. המסורת של רכוש נוצרי היתה ניכרת בימי אידיהם של הקאתולים, כגון: „יום החמישי הירוק", שכן העמידו לפני בתים אלה סוכות־פולחן ובהן תמונות של קדושיהם. בין אלה היה ביתו של שווימר, „פנסקה הויז" ועוד.

לפני היות קהילה בעיר

היהודים בפולין השתתפו בכל ענפי התעשיה והמלאכה וגם בחקלאות והעלו הרבה מסים לאוצר המלכות. וכן היו היהודים חוכרי אחוזות של האצילים הגדולים, שלא טיפלו בעצמם בנכסיהם, אך קיבלו שכר גדול למדי בלי טרחה יתרה. המלכים וגם האצילים תמכו משום כך ביהודים והגנו על זכויותיהם. בעד החסדים הללו שילמו במיסים כבדים שהוטלו עליהם בשרירות לב. עויינים חריפים ליהודים היו האצילים הקטנים, הסוחרים ובעלי המלאכה, שראו ביהודים מתחרים מסוכנים. הם השתדלו במועצות העיר לדחוק רגלי היהודים ולצמצם זכויותיהם במסחר, במלאכה וגם בקנין קרקעות. נוספו עליהם הכמרים הקאתוליים, שהטיפו בכנסיות שנאה ליהודים והסיתו בהם את המוני העם.

מראה כללי של רחובות העיר

הגשר על פני הנהר רופה חוצה את העיר לשניים.

GENERAL VIEW OF THE STREETS,
the bridge of the river Ropa dividing the City

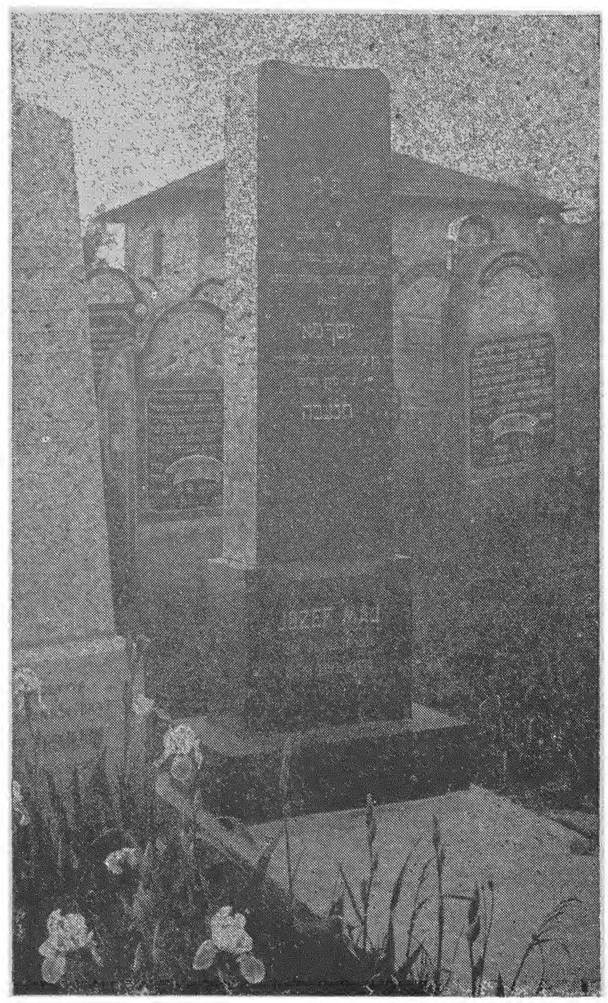
הקהילות הראשונות

כדי להקל את גביית המיסים מינה המלך זיגמונד I (1506 — 1548), שהתייחס ליהודים בחסד, גובי מיסים יהודיים בכל חלקי הארץ ועל ידם נתמנו רבנים לעזור להם. סידור זה לא היה רצוי ליהודים. לבסוף החליט המלך להעניק לישובי היהודים חירות גמורה בבחירת מורשים אחראים לגביית המיסים, ביחוד אחרי קביעת מס גולגולת לכל יהודי. המלך זיגמונד II העניק ליהודים במקומותיהם זכות בחירה חופשית של רבנים ודיינים, ולהם יחד עם פרנסי הקהילות הנבחרים ניתנה הזכות לשפוט על פי דיני ישראל. כך נוצרה ה„קהילה" — „קהל יהודי", בנוסח הרשמי. ובמדה שנתרבה מספר היהודים למקומותיהם, נתרבו הקהילות וכל אחת מהן נשאה בעול גביית מס הגולגולת.

הקהילה נעשתה מתוך כך מוסד מבוסס ומבוצר, ו„קהל" זה טבע במשך מאות בשנים חותמו על החיים החמריים והרוחניים של יהדות פולין.

מוסדות הקהילות

בקהילות היו קיימים בתי תלמוד תורה, חברות־ש"ס,־משניות,־עין יעקב,־תהילים,־חומש ורש"י; חברות בקור־חולים, לינת הצדק,

ה„אהל" של מרא דאתרא האדמו"ר ר' ברוך האלברשטאם זצ"ל
וחתנו הצדיק ר' פנחס'ל זצ"ל
במרכז בית העלמין בגורליצה. מסביב מספר מצבות של תושבי העיר ז"ל
The Ohel of our illustrious Rabbi Baruch Halberstam
In centre of the cemetery

הכנסת כלה, מתן־בסתר, פדיון שבויים וגם חברא קדישא. וכן חברות של בעלי מלאכה „פועלי־צדק" — חייטים, :גגים, בעלי־עגלות וכו', שהיו להם גם בתי תפילה מיוחדים, ולפעמים גם רבנים מיוחדים, או, לפחות, מגיד שיעור לפניהם.

כדי להקל בגביית המיסים בסכומים כוללים על פי גלילות היה כל גליל מארגן בתוכו כמה קהילות, ואחראי לגליל היה רב הגליל ולו היו כפופים רבני הקהילות. כך קמו איגודי הקהילות לכל גליל וגליל, וועדים מיוחדים מבאי־כוח הקהילות היו מתכנסים ממועד למועד, כדי להעריך את סכומי המיסים לכל קהילה וגם לדון בענייני הקהילה עצמה וצרכיה.

בשנת 1764, שנת פיזור „ועד ארבע ארצות" (זמן מועט לפני חלוקת פולין הראשונה) קיימו ועדים גליליים בתוך הגליל איגוד של קהילות גדולות וקטנות והאיגוד היה אחראי לחובות הקהילה והגלילים.

גורליץ היתה שייכת לגליל צאנז Ziemia Sandecka. קהילה יהודית גדולה היתה קיימת רק בצאנז. אמנם כבר היו קיימות קהילות קטנות במחוז גורליץ, אך לא בגורליץ עצמה. אלה היו: בייטש, בובוב, אולפין, לושה, ז'פיניק ועוד. רב הקהילה בצאנז היה גם רב־הגליל — „קרייזער־רב" (Kreisrabiner).

בימי מיפקדי־האוכלוסים הראשונים

בשנת 1765, שנת ספירת האוכלוסיה בפולין לפני חלוקתה, גרו בגורליץ יהודים מעטים בלבד. וכן לא נתרבה מספרם ביותר בשנת 1784, 12 שנה לאחר שנעשתה גליציה אוסטרית בשנת 1772.

במשך הזמנים עד למחצית המאה ה־19 נערכו מיפקדים שונים, אבל כולם היו מעוטי ערך. שכן עד שנת 1869 נערכו כמעט כולם לשם מטרות פיסקאליות בלבד. והתושבים בכלל — לא רק היהודים — התייחסו בשלילה לכל העסק והסתירו מעיני הממשלה מספרם הנכון. ביחוד חששו היהודים שמא יהיו השעיר לעזאזל בספירות כאלה והשתמטו מהן בכל מיני אמצעים ודרכים. משום כך בשנת 1776, זה 4 שנים אחרי שלטון אוסטרי, עדיין אין בידנו כל ציון על מספר היהודים בגורליץ.

עדות להשתמטות היהודים מן המיפקדים בימים ההם אנו מוצאים בנתונים אלו: באותה שנה, 1776, היה מספר היהודים בגליציה 148.598 נפש. בשנת 1784 עלה מספר היהודים בגליציה ל־184.448 נפש, ואילו שנה לאחר מכן בלבד, 1785, עלה מספר היהודים ל־212.000, כי לאט לאט, עם התבססות המשטר החדש, החלו גם היהודים להירשם ולהשתתף במיפקד.

כללו של דבר, אין בידינו נתונים על מספרם של היהודים בעיר גורליץ, לא בסוף המאה ה־18 ואפילו לא בראשית המאה ה־19. אימתי נוסדה הקהילה ומי היו מייסדיה — על כל זה אין בידנו תעודות רשמיות שיש לסמוך עליהן.

קהילת גורליץ מתחילה עם כהונת רבניה

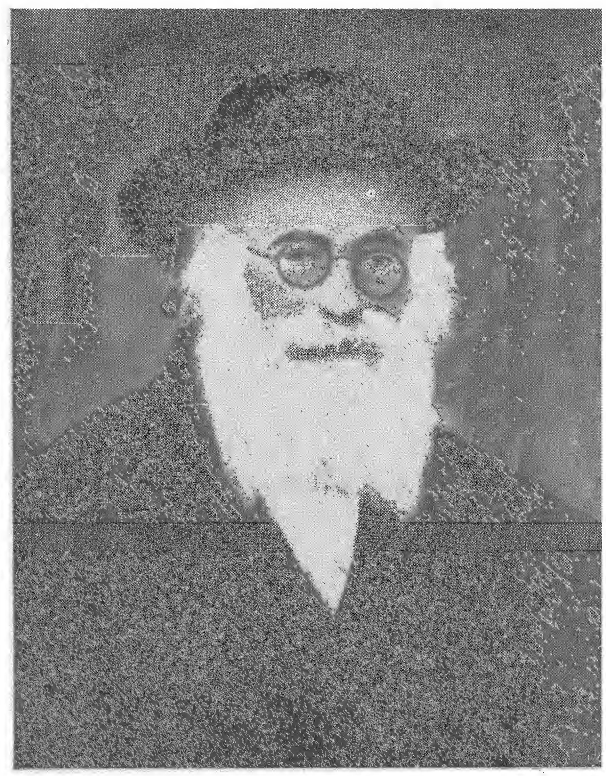
תמונה משוחזרת על ראשית הקהילה אפשר לקבל על סמך קביעת ראשיתה של הרבנות בעיר.

מאחר שגורליץ היתה שייכת לגליל צאנז, היה גם רב הגליל ממונה על העיר כרב ואליו פנו בשעת הצורך, אם לא הושיב שם רב עצמאי, שיהא כפוף למרותו. והואיל ובשנים אלה שאנו דנים בהן היה רב הגליל בצאנז ר' ברוך סגל לנדא היה הוא גם רב בגורליץ.

הרבנים לדורותיהם

והנה, לפי דברי בן עירנו ר' יוסף בלומנפלד היה הרב הראשון בגורליץ ידוע בשם ר' יחזקאל לנדא, מבני בניו של ה„נודע ביהודה". גם ר' ברוך האלברשטאם מעיד, שראה את מצבתו בבית העלמין בגורליצה. אם היה קרובו של ר' ברוך הנ"ל — רב הגליל בצאנז — אין יודעים, אבל ידוע הדבר, כי ר' יחזקאל זה היה חשוך בנים אלא חינך ואימץ שני בני אחיו: שם האחד ר' משה לנדא, והשני — ר' אוריש לנדא. צאצאיו של ר' משה נמנים עם משפחת ר' יוסף בלומנפלד ואחיותיו מרים ומלכה צימט; ר' שמואל נבנצאל מסטאניסלאבוב, וכן בניו ובנותיו של ר' הניך קורן החיים אתנו בארץ.

כצאצאיו של ר' אוריש ידועים בני כלתו הנדל לנדא (שם בעלה איני יודע), המשפחות פרנקל, מנספלד ובנה של הנדל, יעקב מרדכי לנדא — חזן מפורסם בווינה — וכן בני בתו ציפא ביטרספלד,

הרב ר' אלישע האלברשטאם
רבה האחרון של עירנו
RABBI ELISHA HALBERSHTAM,
the last Rabbi of our City

ומשפחות ביטרספלד, בכלל. עם משפחה זו נמנה עוד ר' אהרן אנגלארד, ראש הקהילה האחרון בעירנו.

בשנת תק"ץ (1830) נתמנה ר' חיים הלברשטאם בעל „דברי חיים" לרב העיר צאנז, ולאחר זמן, משנתמנה לרב גלילי, הושיב את מחותנו, הרב יקותיאל זלמן יהודה, המכונה גם ר' זלמן לייב טיטלבוים ונודע בשם „ייטיב לב" על שם ספרו, כרב בקהילת גורליץ. הרב ר' יקותיאל זלמן יהודה כיהן לפני כן ברבנות בסטרופקוב ובאוהל שבהונגריה. יש לשער כי מינוי זה היה בשנת תקצ"ח — ת"ר. (1838—1840) וכהונתו נמשכה עד שנת תרט"ז (1856) בלי זעזועים ותנודות. באותה שנה עזב הרב את גורליץ ועבר לכהן ברבנות במקום אביו ר' אליעזר ניסן בדרוהוביטש. לפני עזבו את גורליץ היו דין ודברים בין הרב ובין קהילת גורליץ, מזה ובינה לבין קהילת דרוהוביטש, מזה. ענין זה נידון בהרחבה בשו"ת „שואל ומשיב" ש להרב ר' יוסף שאול נטנזון רבה של לבוב (עיין „קטעי מקורות" להלן עמ' 19).

חתנו ר' ברוך, בנו של האדמו"ר ר' חיים מצאנז בא לרשת מקומו. אך זמן קצר בלבד כיהן ר' ברוך בגורליץ, כי בפקודת אביו עבר לכהן כרב ברודניק — מקום אביו ומקום הולדתו הוא.

ובגורליץ נתמנה אחיו של בעל „ייטיב לב", ר' שמואל טייטלבוים. הוא כיהן ברבנות בעיר כ־40 שנה ונפטר בשיבה טובה בשנת תרמ"ח (1888). על כסאו עלה בנו ר' ישראל יעקב הנקרא ר' יוקיל, שהיה עד אז רב בהונגריה בעיר בערעבעשט, (בקצור: בעשט).

זקנים בני עירנו היו מספרים שהאדמו"ר ר' חיים מצאנז היה מבקר מתקופה לתקופה בקהילת גורליץ.

אחרי שנים מעטות לכהונת ר' יוקיל בגורליץ פרצה המחלוקת הידועה בעיר, שהשאירה רישומיה בה עד הזמן האחרון. ר' יוקיל עזב את גורליץ וחזר לעיר כהונתו הקודמת ובמקומו נתמנה ר' ברוך לרב העיר בשנת תרנ"ב (1892). ר' ברוך נפטר בשיבה טובה בשנת תרס"ו (1906) כבן 80 שנה ועל כסאו ישב בנו ר' אלישע מקרוסנה שכיהן בה תחילה כרב. ר' אלישע נפטר בגירוש בסיביר. אתנו בארץ חיים מבניו — ר' מרדכי דוב הלברשטאם בירושלים, פקיד במשרד המסחר והתעשיה ובנו הרב ברוך, פקיד בעיריה בבני־ברק. באמריקה חיים שלושה מבני הרב, חתנו משה פרנס ורעיתו.

ראשי הקהל לדורותיהם

לפי דברי בן עירנו מר יעקב שלום טרנטשר ז"ל, אבי אמו, ר' יעקב שלום ליפשיץ — שעל שמו הוא נקרא — היה ראש הקהילה הראשון בגורליץ. אימתי היה הדבר — אינו יכול לקבוע.

מי היה ראש הקהל השני, והשלישי — אין אנו יודעים.

הרביעי היה ר' גרשון ווייס. בעת כהונתו עזב בעל „ייטיב לב" את גורליץ. אחריו בא ר' יעקב יהושע אלכסנדרוביץ.

אחרי ר' יעקב יהושע בא ר' נפתלי בודנר ששימש למעלה מ־30 שנה ראש הקהל. אחריהם, בזה אחר זה כיהנו ר' אהרן שמואל לנדא, ר' יהושע גרובנר, ורק זמן קצר — ד"ר מאוריצי שטרן, עו"ד מתבולל. האחרונים בזה אחר זה היו: ד"ר מיכאל בלוישטיין, ר' יחיאל הולנדר, ר' אריה האלברשטאם, ר' אהרן אנגלארד, ואחרון שבאחרונים — נתנאל שפיץ, איש לושה.

אנשי שם שנולדו בגורליץ

הגאון מסנקובה ר' שמואל פירר, שכיהן ברבנות גם במילובקה ובקרוסנה, נולד בכפר סנקובה שע"י גורליץ בשנת תרכ"ה (1865).

המיסמך הראשון שבידינו על אדם מפורסם מיוצאי גורליץ הגיע אלינו בצורת ספר שהופיע מעזבונו של סיר דוד שושון המפורסם בלונדון. המדובר בתקופה רחוקה, בימי חלוקתה של פולין. יהדות גליציה נתדלדלה אז מאד. אותו חבל־ארץ חדש, שנספח לאוסטריה, עדיין לא נכנס למעגל הכלכלה האוסטרית, ולא עוד אלא תעשיות ומפעלים שהיו קיימים לפני כן נאלצו לעמוד בהתחרות קשה, ועל פי רוב נכשלו. יהודי גליציה נעקרו ממקורות מחייתם הקודמים, ומחוסר פרנסה יצאו לבקש לחם במרחקים. רובם נדדו לגרמניה והצעירים היגרו לאמריקה; זקנים עלו לארץ ישראל לחיות שם ימיהם האחרונים במקומות הקדושים והיו גם כאלה אשר העיזו לנדוד למקומות נידחים בעולם הרחב.

אחד מאלה היה ר' אשר הלוי אשר הגיע עד לקלקוטה שבהודו. ברבות הימים היה לסופר וכתב ספרים ופירושים על התורה ובסוף ימיו — זכרונות חייו.

ואלה קורות חייו שנודעו ע"י סיר דוד שושן הנ"ל ונכתבו בספר שהוצא ע"י אברהם יערי בהוצאת „מס", ירושלים תרצ"ח.

ר' אשר הלוי נולד בעיירה גורליץ שבמערב גליציה בשנת תר"ט (1849) להורים עניים. אמו, בת גורליץ, היתה המפרנסת היחידה במשפחה, כי אביו ישב ועסק בתורה.

אבל לא היתה ביכולת האם לפרנס משפחה רבת נפשות, על כן עברה המשפחה לקולומיאה. בנם, אשר הנ"ל, נשאר בגורליץ אצל מלמד דרדקי עוד שלוש שנים עד שמת המלמד. מי היה המלמד? מתי מת? — כאן שותק הכתוב.

בהיות אשר בן 17 יצא לנדודיו עד שהגיע, כאמור, להודו ומת שם בן 63 בשנת 1912. על מצבתו שבקלקוטה הרות:

פ.נ. העניו והנכבד הזקן המ' ח' אשר ישעיהו בן משה יצחק חיים הלוי. נולד בעיר גארליץ הקטנה אוסטריה, ונלב"ע יום ד' י"ג טבת התרע"ב כבן ס"ג שנים. תנצב"ה.

ספר זה הוא תעודה יחידה וראשונה בידינו בעל תאריך מפורש מחיי גורליץ — תרנ"א (1891). (ראה להלן עמ' 19).

ועוד תעודה אחת:

אבי אמי ר' יצחק יהודה ווייץ, שו"ב בבוכניה, היה בנו של ר' הירש יחזקאל ווייץ השו"ב בגורליץ, שבא מאילנוב לפי הוראת האדמו"ר ר' חיים מצאנז. סבי זה נולד בשנת 1851 בגורליץ, ועל כך יש תעודת לידה בידינו שהוצאה בגורליץ. הוא היה בן גילו וחברו של הרב ר' ישראל יוקיל, שבגללו פרצה המחלוקת הידועה, ושניהם שירתו יחד בצבא האוסטרי.

אלה הן תעודות־התאריכים היחידות שבידינו.

סיפורים בעל פה על אותה תקופה שמעתי באזני מפי ר' נפתלי קפנר ור' טבל שהיו מספרים בין השמשות לפני בית המדרש הישן. ביחוד היו מרבים לספר על הצבא הרוסי שעבר בשנת 1848־9 דרך גורליץ להונגריה לעזור לקיסר הצעיר פראנץ יוזף בדיכוי המרד של ההונגרים.

ר' טבל זה שירת בצבא האוסטרי, ולחם בלומברדיה בשנת 1856 ואח"כ — נגד הפרוסים בשנת 1866. ר' מתיס טרנצ'ר היה מספר כי באותן שנות המלחמה היו ילדי ישראל בגורליץ פורמים בדי צמר לחוטים, להכין מהם תחבושות לצבא הלוחם.

וכן נמצא ברשותנו ספרון — נאום של מורה לדת ישראל בביה"ס הממשלתי הפולני, בבית הכנסת בשנת 1891. שם המורה יאקאב.

חיי הכלכלה בעיר

היהודים, תושבי העיר בראשיתה, התפרנסו ממסחר בעסקי בקר, שלחים, דגן, יין, אריגים ובעיקר — מעסקי נפט שהיה מצוי בה ובסביבה בשפע. הנפט היה מורגש אפילו באוירה של העיר. אמנם אנשי העיר, כגדולים כקטנים, לא הרגישו בדבר, אבל זרים שבאו לעיר לא יכלו לשתות ממי הבארות, וגם מדגי הנהר לא יכלו לטעום מחמת ריח הנפט שנדף מהם. המים דווקא היו טעימים והדגים היו מצויים בשפע.

שם לגורליץ בעולם הנפט

מונים בערך מאה שנה לניצול הנפט לשימושו המודרני, שכן בראשיתו שימש רק לאורה. וכבר חלוקות הדיעות בעולם, מי היה הראשון בעמים שהקדים לנצלו כראוי. האמריקאים אומרים, כי רק בשנת 1859 החלו בניצולו ובשימושו. הגרמנים מתפארים, כי הם ניצלוהו לפני כן עוד בשנת 1670. הצ'כים אומרים, כי בשנת 1836 כבר האירו רחובותיהם במנורות נפט, אם כי נפט משלהם לא היה לצ'כים. ואילו הפולנים ביהירותם מתגאים כי הם היו הראשונים שזיקקו את הנפט והמציאו גם את המנורה לשימוש בו. לפי

רחוב סטרוז'ובסקה בעיר
STROZOWKA STREET IN GORLICE

הכרוניקות שלהם היה זה פולני בשם איגנץ לוקשוויץ בן גורליץ העיר. ואמנם על שמו נקרא רחוב שם.

לוקשוויץ זה טרח ועמל הרבה עד שהצליח לזקק הנפט, וביחד עם הזיקוק ערך נסיונות להמציא מנורה שתוכל לשמש בית קבול לבעירת הנפט. לפי סיפורי הפולנים עזר על ידו פחח יהודי, שקילקל הרבה לוחות פח עד שהצליח להוציא מתחת ידו דבר מתוקן.

מי היה אותו פחח — אין הפולנים מספרים, אך אנו יודעים כי הפחח היחידי בעיר באותם הימים היה ר' שלמה בלך, הוא סבו של בן עירנו המכובד ד"ר בלך.

מרת לובה בירן בת עירנו מספרת שוב:

אבי סבא שלה, ר' ליביש ברוך לאנגזאם, היה נוסע לירידים בעגלת סוסים לרגל מסחרו עד ליאסי שברומניה. וכפי שסיפרו בביתם, הוא־הוא שהביא משם את מנורת הנפט הראשונה לגורליץ, והיא ששימשה דוגמא לעשות כמותה בגורליץ. ר' ליביש ברוך זה הביא לעיר עוד חידוש: נעלים במסמרות של עץ ולא של ברזל.

גם על עצם הסיפור, שלוקשוויץ גילה את הזיקוק והוא היה הראשון במקצוע זה, מערערים יהודי בוריסלב שבמזרח גליציה, שהם מייחסים ראשונות זו לבן עירם וקהילתם — אברהם שוינר. ומעניין שהספורים, פרט לשמות, כמעט זהים — ועתה צא ופסוק מי היה הראשון!

ימי צרה ומצוקה

הפולנים לא פסקו להציק ליהודים שכניהם, גם לאחר גילוי מקורות הנפט, שהביא בעקבותיו שפע ועושר לכל תושבי הסביבה. כבכל התקופות בתולדות היהודים קרו גם בתקופת הרווחה הכללית בגורליץ פרעות ביהודים — ותואנות להתנפלות לא חסרו לעולם. על פרשת־פרעות אחת שהתרגשה על יהודי גורליץ יש לנו ידיעות ברורות בשנת תרל"א (1870). היה הדבר שלוש שנים לפני השריפה, לפי ידיעה שנתפרסמה ב„המגיד" מר"ח מרחשון תרל"א:

תושב לנצוט בן גורליץ י. ווייסמן מתאר בגליון זה כך:

היתה התנפלות נוצרי העיר על יהודי המקום ביום א' של ראש השנה. היו אלו פרעות ממש, פגיעות בנפש ונזק גדול ברכוש. שר הפלך שאליו פנו היהודים בבקשת עזרה יעץ להם להתגונן ולעמוד על נפשם. כי לא היו ברשותו כוחות צבא. היהודים נשמעו לעצה הנבונה ובעזרת הז'נדרמריה, (הכותב קורא להם שומרי החומות) התגברו על הנוצרים וישימו רבים במאסר. מה היתה הסיבה לפרעות אלה אין הכותב מזכיר. אך הוא מספר שראה במו ידיו טלגרמה שנשלחה לראש עדת ישורון בטרנוב בתוכן זה: „וויר האבען אונץ זעהר טאפפער פערטיידיגט". (אנו התגוננו בגבורה רבה).

פרשה שניה של התנפלות ופרעות נשנתה כ־25 שנה אחרי כן. מספרת מרת לובה בירן: בשנת 1896 היו מקרי התפרעות האיכרים יושבי הכפרים כלפי היהודים חוכרי בתי המרזח. מגדולי החוכרים האלה היתה מלכה לאנדוי שהיו מכנים אותה בשם „טערקישע מלכה" בגלל היותה שותפה לפרופונאציה בשם טירק. אברכים צעירים — משה פנסטרבלוי, ליביש דעגען, ברל ניישטטל ועוד — יצאו באישון לילה לכפרים והביאו את היהודים העירה.

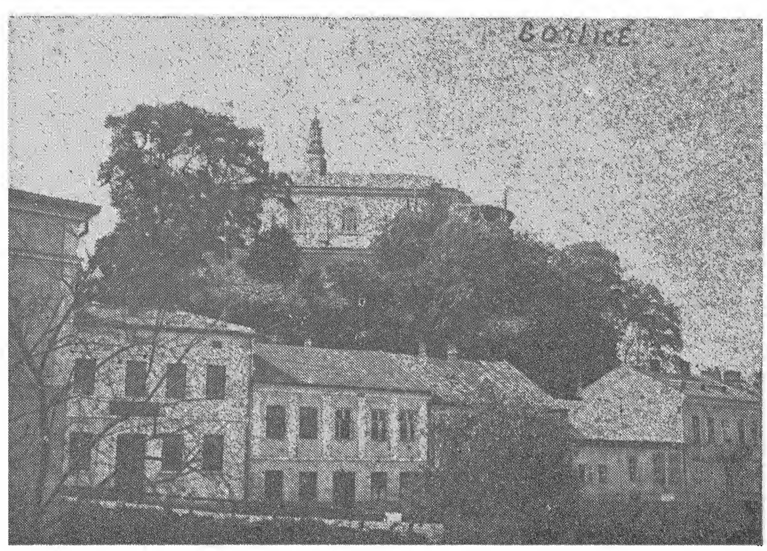
את המסית להתפרעויות אלו, סטויאלקובסקי, מסרו אחר כך לבית המשפט.

ברבות הימים גרמה הסתה זו שהחלו להקים חנויות מיוחדות לאכרים Kolka rolnicza מעין חנויות „כל בו", שלא להזקק ליהודים בקנייה ומכירה.

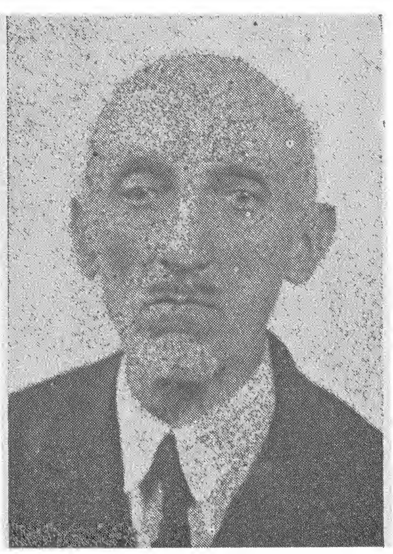
השריפה הגדולה

העיר גורליצה לקתה בשלוש שריפות בקורותיה, ועל הראשונה נספר בטורים אלה, שכן זה המאורע החשוב ביותר בימים ההם, ולפי קנה המידה של הימים ההם.

ובכן, השריפה הגדולה ההיא פרצה בצהרי יום בהיר, בשעה אחת בצהרים, בשבת־שמחת־תורה בשנת תרל"ד (3 בספטמבר 1874).

רחוב פודקושצ'לנה
משם נתפשטה השריפה הגדולה לכל תחומי העיר.
הבית המסומן בחץ הופצץ במלחמת העולם הראשונה
Podkoscielna Street

ברל ניישטטל
חבר מועצת העיר לפני מלחמת העולם הראשונה
BERL NEUSTATEL —
A Counceler before the War I

הדליקה החלה ב„בעדל־געסל", דלגה ועברה ל„גארבארניה", קפצה וסכסכה לפודקושצ'לניה ומשם לכנסיה הנוצרית, ומכאן התפשטה לכל תחומי העיר.

במשך שעתיים לחכה ואכלה 437 בתים שהיו ברובם בתי עץ, ובתוכם בתי כנסיות ובתי מדרשות.

כל מוסדות העיר עלו באש — מוסדות היהודים והגויים, שלטונות העיר והמדינה כאחד. נשרפו כל התעודות והמיסמכים של בתי המשפט, העתיקות, הנוטאריונים, שלטון המחוז ומועצת העיריה, חוץ מניירות משרד המיסים. בתוך הלהבות נספו 9 נפשות וביניהם יהודיה אחת — חותנתו של ליבוש רוט.

בהיוודע דבר השריפה שלחו הקהילות הקרובות עזרה וסעד. קהילת זמיגרוד שלחה עגלות לחם, ואילו קהילת צאנז שלחה „קניפיקליך" (אולרים מקופלים).

משריפה זו נשאר עומד בשלמותו הצד המערבי של הדבורז'יסקה, עד לפני מלחמת העולם הראשונה, ובתי בוזיס שבזאוודז'ה.

מיד אחרי השריפה החלו לבנות ולהקים את ההריסות. היהודים נעזרו בנדבות היהודים מכל ערי גליציה. גם מוסדות הממשלה האוסטרית עזרו בהרבה.

הודות לבניה זו התפתחו בעיר העשיית־לבנים ומפעלי חמרי בנין שונים, שהיו רובם ככולם בידי היהודים. גם הבניה עצמה יצרה מעמד מיוחד של יהודים בנאים, כגון ר' מנדל מארער ובנו ר' יעטשע קפנר. מבין הגויים הצטיין אחד פרנק פיעצוך, שזירז והאיץ את העובדים לבל יימצאו לקראת הקור והשלגים תושבים מחוסרי קורת גג.

מספר היהודים בעיר ובמחוז

(פרטי סטאטיסטיקה לפי ספרו של רובשטיין)

היהודים במחוז גורליץ (בעצירק הויפטמאנשאפט)

השנה	כלל התושבים	היהודים	%
1880	74072	4755	6.4
1890	79670	5546	7.0
1900	83069	6045	7.3
1910	82202	6179	7.5

בגליציה בכלל

השנה	היהודים	%
1869	575918	10.6
1880	686590	11.5
1890	772213	11.7
1900	811371	11.1
1910	872906	10.9

שטח העיר גורליץ — 6665 מ"ר.

העיר ותושביה

השנה	כלל התושבים	היהודים	%
1880	5000	2257	49.6
1890	5493	2884	51.0
1900	6437	3279	51.2
1910	6600	3495	51.2
1921	5600	2300	50.0

לפני החורבן בשנת 1939 היו בעיר, לפי עדותו של ד"ר בלך, כ־9000 תושבים, ויותר ממחציתם יהודים.

גורליצה, לפני מלחמת העולם הראשונה, נמנתה עם הקהילות הקטנות שבגליציה — יאסלו, בוכניה, קרוסנה, וואדוביצה. היא ובוכניה הן שתי הקהילות שמספרן גדל אחר כך.

גורליצה נמנתה עם 7 מחוזות בגליציה, שלפני המלחמה הראשונה התרבו בהם היהודים באופן יחסי, לא היגרו מאותם המקומות אלא להיפך — באו אליהם מבחוץ. אולם בימי מלחמת העולם הראשונה ברחו הרבה יהודים מעירנו לכל קצווי המונרכיה האוסטרית ורבים מהם לא חזרו עוד לגורליץ.

היהודים במועצת העיר

במועצת העיר ישבו תמיד יהודים לפי הדרגות — I, II, III. בדרגה I היו ר' אהרון סובל ור' גרשון וויס. לפני מלחמת העולם הראשונה היו חברי המועצה: ר' יוסף אינהורן, ר' יחזקאל ליכטנברג, ר' ליביש דגן, ר' שמעון הוכברגר, ברל ניישטטל וברל וויינברגר.

אחרי התכוננות פולין העצמאית, הלכנו פעם ברחוב קבוצת בחורים חברי „פועלי־ציון" — מאיר בודנר, יחזקאל גבל וכותב הטורים האלה. ניגש אלינו טדיאוש טוקארסקי — עסקן סוציאליסטי פולני בעיר — ואמר לנו, כי לפי החוק החדש יש זכות לפועלים, כמעמד רביעי, לשלוח חבר יהודי למועצת העיר, והואיל ואנו היינו כביכול באי כח הפרולטאריון היהודי, חברים ב„פועלי־ציון", הצענו למשרת כבוד זו את שמרל זילבר, פועל מתכת שעבד אצל יוסל אינהורן, יו"ר חברת בעלי מלאכה „פועלי ישראל". כמובן, חוגי האזרחים והציונים התנגדו למינוי זה. מה היה בסופו של דבר לא ידעתי. כי עזבתי אז את פולין. רק זאת אזכור, בבואי אחרי שנים רבות לגורליץ ליגלג עלי אחי משה ואמר: הלא אתה הוא זה שעשית את שמרל זילבר לראש הקהל!...

לפני החורבן ישבו במועצת העיר 24 יהודים מתוך 48 חברים בכלל, לאחר הסכם הדדי. יש לשער, איפוא, שאם הסכימו הפולנים להסכם כזה, בוודאי ידעו שיש ליהודים רוב גדול כנגדם.

קיפוח היהודים בפקידות העיר

עיר זו, שלמעלה ממחציתה יהודים, לא היו בה כמעט פקידים יהודים, לא במועצת העיר ולא בין פקידי השלטון, מלבד יחידים ספורים. לפני המלחמה הראשונה עבדו שני האחים רובין, משה וחיים, בשלטון המחוז. הראשון כרושם הילודה והנישואין והשני כפקיד במשרד. הקצין בינדר היה ממונה על ענייני צבא; וויסברגר — קצין מיסים; ווטרינר היה ד"ר יהודה זומר; ד"ר פרידמן — רופא מחוז; ורופא עירוני — ד"ר פריליגג. המזכיר לראש העיר — חיים רובין. תקופה קצרה היה גם מנהל תחנת הרכבת יהודי בשם רדליך.

בימי מדינת פולין העצמאית לא נשתנה כמעט יחס זה. הרופא העירוני היה ד"ר הולנדר, וד"ר זומר — ווטרינר.

הקהילה היהודית לא קיבלה כל תמיכה מהשלטונות, לא העירוניים ולא הממשלתיים. היתה זאת מסורת אוסטרית עתיקה, שלא לתמוך בקהילה היהודית.

הכנסות הקהילה היו מס הבשר, (מס מיוחד שהותקן לפי „צו הסבלנות" הקיסר האוסטרי יוזף ה־II משנות 1785 — 1789), שגרם ליוקר הבשר בכפליים ו„צימפל" (מס לקהילה), ועוד הכנסות קלות.

צביונה של גורליץ היהודית

עיירה זו, כאמור, רוב מנין ורוב בנין בה היו יהודים — סוחרים פעלתניים, בעלי יזמה ומעוף; בעלי מלאכה מצליחים ואנשי חרושת בעלי מרץ שראו ברכה במעשי ידיהם. רובם ככולם היו שומרי מצוות ואנשי מסורת, רובם לומדי תורה, נזהרים בקלה כבחמורה, חסידים ואנשי מעשה, אם כי לא נהרו לרביים בהמוניהם. לא היו אנשי הזיות ומסתורין אלא בעלי בתים פקחים, מעשיים, מעורים בתרבות ישראל ומידותיה ברוח התלמוד והשולחן ערוך וחכמי הדורות. ומשום כך היו ציונים מסורים ובעלי רגש עמוק לכל דבר יהודי.

עיירה זו הצטיינה בחיים צבוריים ערים ותוססים יותר מכל העיירות השכנות, אם כי בתור קהילה יהודית היא צעירה מהם, כגון: לושא, אולפין, ז׳פיניק, זמיגרוד ובובוב, ושכנתה הקרובה ביותר, בייטש, הנזכרת בפנקס הקהילות של „ועד ארבע ארצות״.

נחלתנו לזרים

מתוך היסטוריה של קרוב למאה וחמישים שנה חיים יהודיים בעיר גורליץ לא נשאר כלום. בנינים, מפעלים הופקעו מידי היהודים וחס מלהזכיר שמות בעליהם. כל מה שהיה בידי היהודים נתפס בידי זרים. בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם לא נהרסו ונשרפו — נהפכו למחסנים ולמשרדים. מבית העלמין היהודי נעקרו המצבות ורוצפו ברחובות העיר. החוזרים לעיר משארית הפליטה, אחרי השואה, לפקוד את גויהם הקודמים, השתדלו אצל שלטונות העיר להחזיר לפחות את המצבות המחוללות למקום מנוחת הנפטרים בבית העלמין — ולא מצאו אצלם אוזן קשבת. הם דחו את בקשת האומללים בתשובה צינית: אם נעקור את הריצוף, יהיה בוץ ברחובות.

זו היתה מידתם של שכנינו כלפינו תמיד, כך מדדו לנו לא רק אחרי ההורבן שבימינו אלא גם בימי פריחתה של העיר, אחרי השריפה הגדולה בשנת 1874. לאחר שהעיר נבנתה מחדש והתפתחה ושגשגה, ומסחרה הגיע לממדים עצומים בימים ההם, עד שגורליץ היתה נקראת בשם מאלי־גדאנסק (Maly Gdansk) — והכל בזכות תושביה היהודים שהיו בה רוב — התעלמו השלטונות בכל הזדמנות מקיומם של היהודים כאילו לא היו ולא נבראו. ואותם מחברים פולנים שכתבו על גורליץ בשנת 1881 בסלובניק גיאוגראפיצ׳ני לא רק שאין בלבם האומץ להזכיר, כי כל העושר הרב עשו היהודים, אלא אף עוברים עליהם בשתיקה גמורה ואף שמם אינם מזכירים. כך היא השיטה מאז ועד היום.

על אלה נפשי בוכיה

היהודים שברחו עם ראשית מלחמת העולם השניה, רובם לא זכו להישאר בחיים. המונים, המונים נספו, אם בשעת הבריחה — בפולין הנאצית והרוסית, בערבות סיביר ובירכתי צפון — ואם במחנות ייכוז ובמחנות עבודה מתוך מחסור, רעב ועינויי שאול. מאלה שזכו להישאר בחיים לא חזרו אליה אלא מעטים, ורק ללינת לילה חזרו — לפקוד קברי אבות ולברוח. היאך אפשר היה להתהלך על קברי הורים, אחים, נשים, בעלים וילדים! וביחוד קשה היה לסבול עקיצות פיהם הצורבות של הגויים בלעגם השטני: „עודכם חיים? למה לא נשמדתם גם אתם? יפה עשו אלה שנשארו כאן, שלא ברחו ונשמדו לעינינו, לעונג נפשנו ולרווחתנו — כדי להניח לנו לרשת את העושר שעשו אצלנו״...

רק מתי מספר מבני גורליץ נמלטו והתפזרו על פני כל העולם. חלק ניכר מהם באו אל המנוחה ואל הנחלה בארץ.

בגנזי הרוח

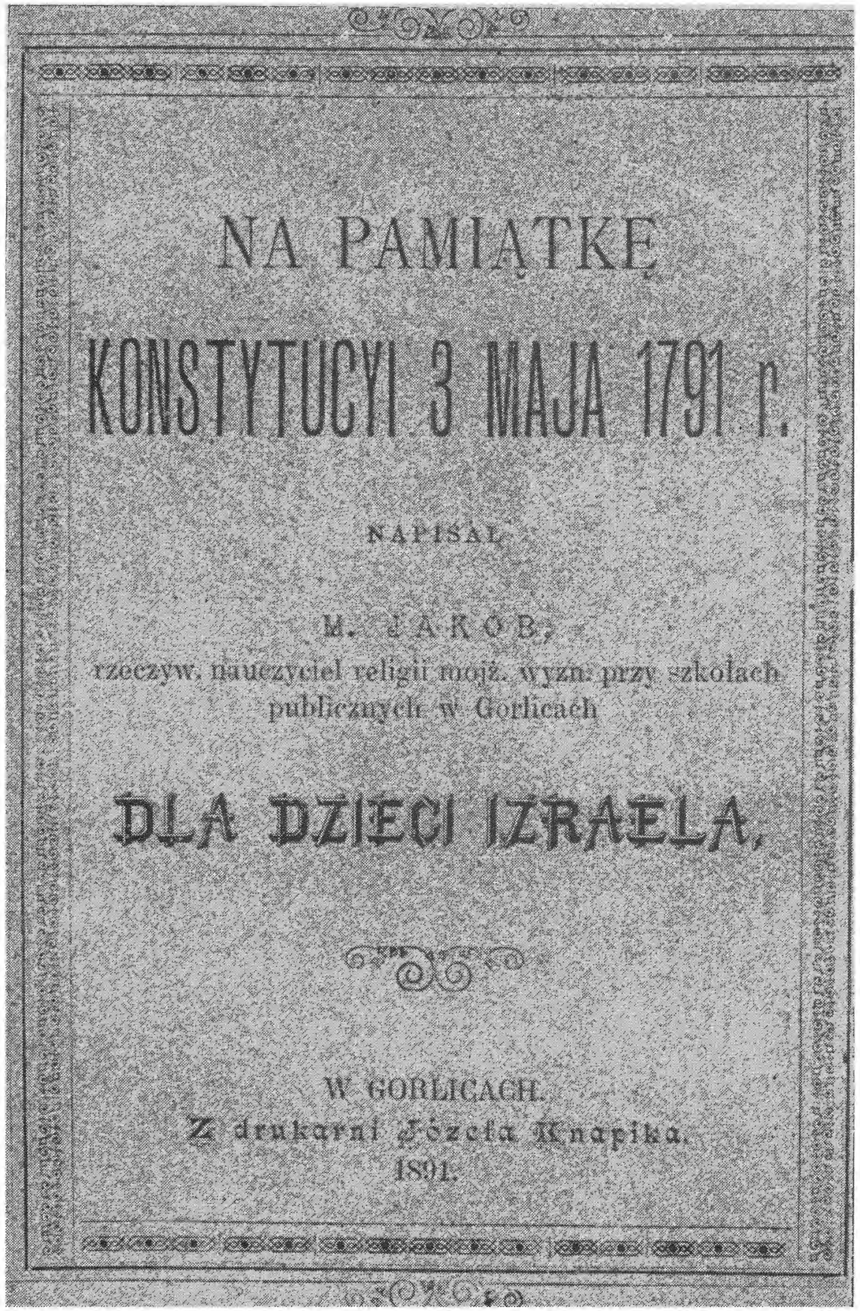
דבר אחד נשאר מגורליץ היהודית — רוחה הנעלה המבוטאת בספרים, של קודש ושל חול, לפי כל השיטות והרעיונות: בשו״ת של ר׳ שמואל ענגל, של ר׳ יוסף שאול נטנזון, של „דברי־חיים״, וכן אותו ספר הלכות ופירושים מאת מורי ורבי ר׳ רפאל צימטבאום „אור לפארו״, שהיה איש גורליץ. גם באותו ספר קטן על יהודי הרפתקן נודד, אשר הלוי, שהזכרנו למעלה, אפשר למצוא מרוחה של גורליץ וללמוד לדעת מקצת מגורליץ היהודית. או אותו ספר של מורה הדת, שנכתב בגורליץ „למלאות 100 שנה לנימוסי החופש של ג׳ מייא 1791״.

תוכן הספר: סקירה תמציתית בתכלית הקיצור על תולדות היהודים מיום היותם לעם עד החורבן; נדודי העם לארצות גלותו, והטובה שעשה הקב״ה ליהודים שהביאם לאדמת פולין; נדיבות לבו של העם הפולני, במשך הדורות כלפי בני ישראל, והטובה הגדולה ביותר שהיטיב „עם פאהלן״ ליהודים בתחוקתו הנאורה האחרונה להם, בחוקה של ה־3 במאי 1701. (ראה „מקורות, ב״, עמ 19).

אמנם, ההיסטוריון דובנוב, בדברו על הקונסטיטוציה של ה־3 מאי 1791, בספרו על חיי היהודים בפולין, מסכם שזו לא נתנה ליהודים ולא כלום. היו אלה מילים ריקות בעלמא כלפי היהודים, ואפילו בימי נסיכות וורשא, אחרי הקונסטיטוציה, לא הוטב מצב היהודים. אך למלאות מאה שנה למאורע חשוב זה בחיי פולין התאספו נציגי השלטונות הממלכתיים והעירוניים, ב״כ הקהילה היהודית ואישים חשובים — בבית הכנסת הגדול בגורליצה והמורה הנ״ל הקריא תוכן ספרו בעברית צחה לפני הקהל. הדים בציבור על כך אינם ידועים לנו, אף לא שמענו עליהם דבר בעיר מולדתנו. רק בדרך מקרה, בחפשי אחרי מקורות לתולדות גורליצה היהודית נזדמן לי בספריה הלאומית בירושלים ספר קטן זה. ובאמת תמוה הדבר שבמשך 70 שנה לא שמענו על ספר זה של בן גורליצה בעיר. והרי באותו זמן שהוקרא בבית הכנסת היה ר׳ ברוך מרא דאתרא, ולא נשאר שום הד ורושם, אם הסכים לדברים שנאמרו בספר או לא הסכים. אף העברית הצחה המליצית שבספר והמדפיס הגוי בגורליצה שהדפיסו — אומרים דרשוני.

וכן עוד גווילי זכרון כאלה. הם נשארו, ויישארו, לגל־עד.

תהי נפשה ורוחה של גורליץ היהודית צרורה בצרור החיים הנצחיים של ישראל במדינתנו!

NA PAMIĄTKĘ

KONSTYTUCYI 3 MAJA 1791 r.

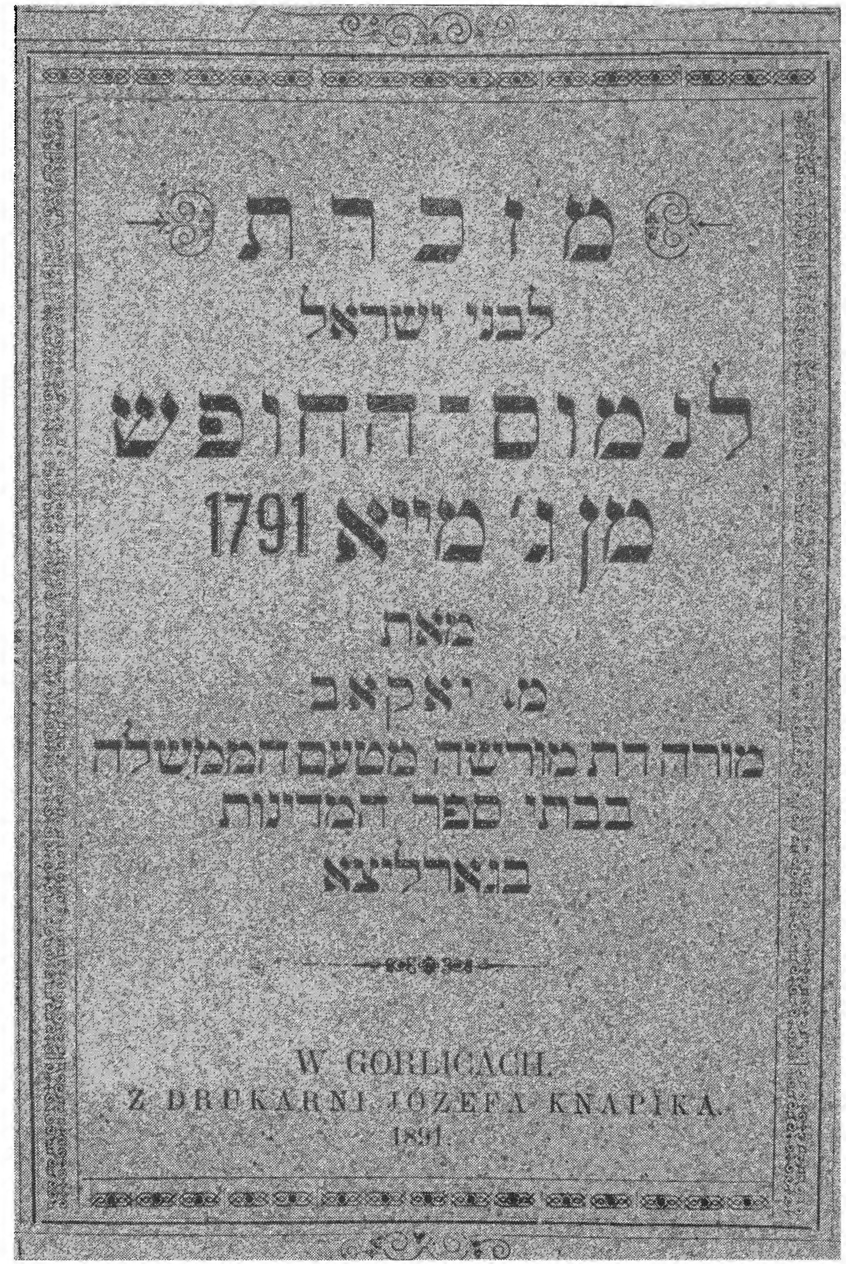
NAPISAŁ

M. JAKÓB,
rzeczyw. nauczyciel religii mojż. wyzn. przy szkołach
publicznych w Gorlicach

DLA DZIECI IZRAELA,

W GORLICACH.
Z drukarni Józefa Knapika.
1891.

Cover page of a buletin to the constitution day 3th may 1891

מזכרת

לבני ישראל

לנמוס־החופש

מן ג' מייא 1791

מאת

מ. יאקאב

מורה דת מורשה מטעם הממשלה
בבתי ספר המדינות
בגארליצא

W GORLICACH.
Z DRUKARNI JÓZEFA KNAPIKA.
1891.

שער החוברת העברית לכבוד חגיגת שנת המאה לקונסטיטוציה הפולנית
בשבח נדיבות לבו של העם הפולני כלפי בני ישראל

קטעי מקורות לקורות יהודי גורליצה

א. פרשה ברבנות העיר בשו"ת לר' יוסף שאול נטנזון „שואל ומשיב" (חלק ב' סימן י"ט), שמצאנו לנכון להביא בזה, באשר היא נוגעת לרבה של גורליץ בעל „ייטיב לב", אם גי עצם הסכסוך שדן בו בעל „שואל ומשיב" הגיע מקהילת דרוהוביטש.

...והנה הגיעני מכתב בשנת תרט"ז (1856) מ"ק (קהילת) דרוהוביטש. והמעשה שהיה כך היה. שם הי'(היה) אב"ד לפני הרב המנוח מו"ה אברהם יצחק שהיה מקודם אבד"ק איבניב. ונתרצו בני עיר לקבל בנו הרב הגאון מו"ה אלי' נ"י שהוא אבד"ק איבניב תחת אביו. ובפתח דברים וכדומה נתקבל שם הרב המנוח מו"ה אלעזר ניסן ז"ל בהגאון מוהר"מ טיטלבאום אבד"ק אוהל. ואחרי מות הרב מו"ה אלעזר ניסן ז"ל, רצו לקחת את הרב מו"ה אלי' נ"י אבד"ק איבניב. אמנם מוהר"א הנ"ל השיב כי אין רצונו לבוא בריבו, והוא איש מנוחה. כי אחרי שהוכרח לשוב לביתו במות אביו ולא זכה לשבת על כסאו, על כי נתפתו לקבל הרב מוהר"א ניסן, ע"כ אינו רוצה כעת לחרחר ריב. נתיעצו יחדיו לקבל הרב מגורליץ בן הרב מוהר"א ניסן לאב"ד. שלחו מכתב, כי עשו קאנסום וחרות שם משפט הרב ומשכורתו, והוא מושלש ביד הגביר מו"ה צבי הירש זיסמן, ובפירוש הותנה שאם לא יבוא על חג הפסח שעבר תרט"ו (1955) נתבטל הקאנסום. והנה חלף הזמן וכתבו אליו מכתבים שונים אשר יגביל מועד בואו לדרוהוביטש וגם הודיעו כי השיגו מהקרייזאמט (ממשרד המחוז) אויף־נאם שיין (תעודה) עבורו ועבור כב"ב, (כל בני ביתו) ולא השיב דבר.

אחרי זמן רב כתב להם כי ישלפו אחריו על פ' חוקת וכן עשו ושלחו שלשה מרכבות רתומים בסוסים מזויינים לפ"כ (לפי כבודו) עם שני אנשים לומדים. ובבואם שמה קבץ אנשי עירו לספר להם על רצונו לנסוע לדרו־הוביטש, מפני כי פרנסתו מעט בגורליץ. ועיר גארליץ נתקנאו בדרוהוביטש והוסיפו לו על משכורתו. והאנשים עם העגלות שבו ריקם עם רוב הוצאות. באו אנשי דרוהוביטש להרצ"ה זיסמן נ"י להשיב להם הקאנסום המושלש, ואמר כי לא יחזור עד שיכתוב בעצמו מכתב להרב מגורליץ למען יצא י"ש (ידי שמים) וידי הבריות. וכתב לו מכתב שאם רצונו להתקיים על רבנות דרוהוביטש אז לא די בבטוי שפתיים במכתבו, כ"א (כי אם) ישלח בטחון ספריו, ואם לאוו ישיב הקאנסום. והשיב הרב מגארליץ, אם ירצו להמתין עד אחר חג הסוכות, מה טוב ובהחלט א"א (אי אפשר) לבטא בשפתיים, כי אנשי עירו נעשו לו אכסניא בימי דחקו. ואם אנשי דרוהוביטש לא ירצו להמתין, אז ישיב הקאנסום. והנה בין ובין כה נתוודע הדבר כי הוא באמת לא רצה לבוא לדרוהוביטש, רק אמו רצתה שבנה הצעיר מו"ה שמואל נ"י יקבל הרבנות ופיתתה את דלי העיר, באמרה, שבעלה המנוח היה רצונו בכך. כאשר נודע להם הדבר אז הלכו וקרעו הקאנסום המושלש ביד הנ"ל ושלחו אחרי הרב אבד"ק איבניב נ"י להיות רב, וחתמו על הקאנסום כשלוש מאות איש קצין ונכבדים. צד ה"ב (שני) שלחו עוד פעם לגארליץ להרב שני מרכבות עם אנשים שיפתו אותו לבוא הנה וגם הפעם שבו ריקם, וע"כ שלחו אחר הרב באיבניב. ויבוא אליהם קודם ימי נוראים ונתקבל בכבוד גדול ודרש דרשה בשבת שבא וגם בשבת שובה העבר.

והנה בעשרת ימי התשובה מתה אשת הרב מוהר"א ניסן ז"ל. ובא הרב דק' גורליץ ערב סוכות לקבל הירושה ואליו התלקטו מדלי העם והמה מוסרים משכורת הרב אשר ממנה פרנסת הרב וכדומה.

ועתה נשאלתי מהרבה אנשים משם את מי הדין. והנה לא ידעתי, מה זו שאלה? כי אחרי הרב מגורליץ לא בא על זמן הקצוב מה להם ולו. וע"כ כתב הרמב"ם רק אם בן הממלא מקומו רוצה לבוא, אבל באם אין רצונו לבוא, מה להם.

בשנת תרט"ז באו לעמק השווה בענין זה.

ב. קטעים מחוברת של בן גורליצה לכבוד הקונסטיטוציה של ה־ג' במאי 1791, שנדפסה בגורליצה ב־1891.

אחינו בני ישראל

יוצר הכל ובורא התבל נתן לנו את תורתו הקדושה, והראה לנו בהר לדעת על ידי משה רבנו ע"ה עבדו הנאמן, ועל ידי הנביאים הקדושים, את תולדות בני ישראל, וקורותינו מימות עולם עד שנות דור ודור. וכמצוה עלינו על ידי ירמיהו הנביא (כ"ט, ז) „ודרשו את שלום העיר אשר הגלתי אתכם שמה, והתפללו בעדה אל ד', כי בשלומה יהיה לכם שלום" — מחויבים אנחנו לכל הפחות לדעת את קורות בני עמנו בקצרה, ולדרוש שלומם וטובתם של אחינו בני פאהלן, אשר חסו בעדנו מן המעצר הגדול, בעת אשר שאר העמים לחצו אותנו בכל אפסי הארץ ודכאו את חיינו עד לעפר. ומדי דברי בו זכור אזכור את ראשי תולדות בני ישראל, הנצרך בזה לדעת, מה הגיע אלינו, ומה ראו על ככה. הנה ידוע הוא לכל איש ישראלי, אשר לא נופלים אנחנו מכל עמי הארץ, כי גם לנו נתן ד' במיטב הארץ חלק ונחלה עלי התבל, בתוך אחי אבינו, הוא ארץ ישראל אשר ישבנו שם יותר מאלף וארבע מאות שנים, וגם לנו היו עתים טובים אשר פרחו כשושנים בהוד יפים, בעת אשר שלטו הגבורים, ומשיחי ד' דוד ושלמה מלכו עלינו וכאיש אחד נתקשרנו יחד בעבותות האהבה לסור למשמעתם ולשאת באהבה רבה על שכמנו את כל צרכיהם. אפס לימי הפרח האלה בא הקץ וכמו רוח עברו וחלפו, ספו, תמו, כי אחרי מות המלך שלמה, נתקו מוסרות האהבה והרעות מבין העם. על אשר היו חכמים בעיניהם השליכו מעל צואריהם את עבותות האהבה לזרע מלכות בית דוד ולא רצו לשאת את משאות המס אשר מלכות בית דוד העמיס עליהם, ובעבור זה נחלק בית יעקב לשתי ממלכות. וכעסתה צרתה ישראל ימים רבים. ושונאיהם של ישראל שמחו על זה מנגד וישליכו גחלת המשטמה על אש המחלוקת, עד אשר התלקחה להבת המלחמה עד לב השמים בין האחים האלה ובית יעקב נהיה לבוז ולמשיסה. ובני ישראל נפוצו מעל אדמתם, והלכו בגולה בין כל עמי הארץ. וזה אלף ושמונה מאות שנים חיינו חיי נדודים שבעי בוז וקלון.

אך זה מקרוב לערך שלוש מאות שנה האיר לנו ד' ברוב רחמיו ממזרח שמש, והראה לנו מקום מנוחה, מן הצרות הגדולות אשר סבלנו זה ימים כבירים; בהושיבו אותנו בארץ פאהלן, אשר יושביה שמם מפוארים למכניסי אורח, ולאוהבי גרים. המה קבלו אותנו בידים עפות, כאשר יקבל בעל הרחמים נוסע זקן, נושא סבל על צווארו, והראו לנו אותות האהבה בכל הימים, תחת שלטון כל מלכיהם הטובים מיום היותנו על אדמתם עד היום הזה. ונתנו לנו נימוסי חופש (במובן „נומוס" — חוקה — ביוונית) שונים למיניהם, כפי צורך הזמן לחסות אותנו מכל צר. לעת באלעסלאוו החסיד, אפרת (אציל) קליש ואב זקן של קאז'ימירז' הגדול, בשנת ה' אלפים כ"ד לב"ע (לבריאת עולם) ולמספרם 1264 נתנה פאהלן ליהודים חוקי דרור משלושים ושש סעיפים, אשר במו נבטח להם כל חרות ומעמד נכון במדינה. קז'ימירז' הגדול (1333 למספרם) לקח אותם תחת כנפי חסדו וקיים לכל ישראל החוסים תחת שבטו, את כל חוקי החופש המגיעים לכל אזרח הארץ, ונתן להם רשות לבנות בתי כנסיות באשר תאווה נפשם ויפתח לפניהם את שערי כל בתי המדינה הנתיסדו לטובת הכלל.

קאז'ימיז' יאגעליאנציק (בשנת 1744 למספרם) אחרי אשר נימוס החקוק בעצמו נשרף במצוק העתים, הציעו ראשי הגולה לפניו העתקה מדברי חוקים הנ"ל והאמין למו וקיים להם את נמוס החופש המונח לפניו לכל חקותיו ולכל משפטיו. נמוס המחודש הזה הסיר את כל דברי גזרות הרעות אשר

נגזרו על היהודים מלפני המלך יאגעללא (1386) והגדיל חסדו לתת רשות, אשר דיני ממונות בין יהודה ליהודה (יהודי ליהודי) ישפוטו להם בית דין ישראל.

המלך אלכסנדר יאגעללא (בשנת 1501 למספרם) צוה לכתוב את החוקים המחודשים האלה לתוך ספרי נמוסי המדינה אשר חיבר המזכיר לאסקי למען היות להם כוח נמוסי המדינה, גם המלך זיגמונד־אויגוסט הטה חסדו על היהודים, כי עוד באסיפה הראשונה קיים את נמוסי החופש הישנים. ויעמוד לפני מלך רוסיה לבקש עבור יהודי ליטא רשות להוליך לרוסיה סחורות שונות ולהסחיר את ארצו.

בשנת 1580 נתן המלך שטעפאן באטורי אגרת הנודע בשם „אוניפערזאל" אל יושבי ארצו אשר הצדיק בו את היהודים נגד שונאיהם המלשינים אותם, אודות דם נוצרי על חג פסח.

מעתה, מעת אשר החלה להתגרות ריב ומדון בין השרים ואציליה. גם ליהודים היתה זאת לעת צרה, וימר חלקם בחיים בימים ההם על אדמת פאהלן. ואולם בשנת 1733 למספרם, אחרי מות המלך אויגוסט סאס, מחדש החלה לזרוח אורה ליהודים בעתים טובים.

כאשר בעת מלוך המלך סטאניסלאוו פאניאטובסקי, משנת 1764 עד 1791 למספרם, הוא מלך האחרון לבני פאהלן, דיבר טוב על ישראל השר בוטרימאוויטש בשעת האסיפה של אגודת שרי המועצה והציע לפניהם חוקים טובים וישרים לבני ישורון להיות עושים ליהודים נמוסי־חופש, המשוות אותם לכל אזרחי הארץ לכל חוקיהם ולכל משפטיהם, ולמחות לעד את הגזרות הרעות והחוקים אשר על פיהם נחלקו היהודים מכל תושבי המדינה.

רוח חופש זה לישראל, עלה במחשבת מלכי ואפרתי פאהלן שנים רבות מקודם נתינת הדרור ליהודים תחת כל ממלכות אייראפא. וכן נעשה ונגמר הדבר על האספה הנודעת בשם „ועד הגדול של ארבע שנים". שם קימו וקבלו אציליה, שריה וכהניה את הצעת החוק ליהודים, וכן נתייסד החוק ליהודים, וכן נתייסד החוק הזה בנמוס החופש והדרור, מן שלישי לחדש מייא אשר חקקו להם מגני פאהלן והנודע לשם ולתהילה בכל עמי הארץ.
הצעת החוק הנזכר של השר בוטרימאוויטש הוא בכתובים בזה הלשון:

א. היהודים אשר נחשבו עד כה אך מסובלים כגרים בארץ לא להם, ינתן להם מעתה חוקים כאלה המגיעים לכל אזרח הארץ.

ב. לממלכה תהיה רשות לבקש מהיהודים אשר יהיו מלומדים.

ג. כל חוק וגזרה קשה המבזה את היהודים, וכל משפט המשנה את דינם מכל דיני אזרחי הארץ, מעתה והלאה יהיו בטלין לא שרירין ולא קיימין, אך בדת אלקיהם חפשים הם לעשות ולהתנהג כמצווה עליהם.

ד. כל מסחר מותר להם, אפס אין להם רשות לשכור בתי משקה עד זמן בלתי מוגבל.

ה. היהודים יוכלו ומחוייבים לעבוד עבודת הצבא.

ו. נמוס המדינה מכיר את היהודים לאנשים חפשיים.

ז. בתוך קהל עדת העיר אשר היהודים יושבים שמה, יש להם משפט להשמיע דעתם בבית הוועד שלהם.

ח. היהודים יוכלו להיות נבחרים לשרים ולשופטים בארץ. ולהבחר כאלה, כאשר משפט הכולל יזכה את כל אזרחיה.

ט. בבתי ממשלת העיר יש להם זכות לישב בין תושבי העיר על כסאות המועצה, כפי ערך מספרם בעיר.

י. מותר ליהודי להתאמץ: שינתן לו איזה משרה במדינה, או להגיע אל איזה כבוד במדינה כפי מעמדו.

יא. החוקים והמשפטים יגזרו עונש או שכר בשוה כאשר ליהודים כן לנוצרים.

יב. אחרי שנות עשרים מותר ליהודים לקנות חבל נחלה ואחוזה בכל הארץ.

יג. יהודי לא יקובל להמירת דתו חוץ מזכר בן עשרים שנה ונקבה בת שמונה עשרה שנה, וזאת באופן אם אלה יעמדו שנה תמימה בנסיון.

טו. דיני ממונות או דיני נפשות, אשר עד כה דנו היהודים בינם לבין עצמם לא יהיו בחזקתם, ויסירו מכתב מעתה והלאה, וגם אין להם שום שלטון או מעמד גם בתוך היהודים.

טז. אך אלה החוקים והמשפטים הכוללים יחד את כל תושבי הארץ להעיר רוח החיה ויד שלטת עליהם.

רשויות, מוסדות, נכסים

נכסי חוץ־לארץ אין בהם ברכה...
(בראשית רבה ע״ד, א׳)

מרדכי ציטרוננבאום / **הקהילה ופרנסיה**

הבחירות הראשונות

כשבאתי לגורליץ היה נשיא הקהילה באותה שנה ר׳ נפתלי בודנר ז״ל. אחריו היה ראש הקהל ר׳ יהושע גרובנר ז״ל. בקיץ תרפ״א (1921) התקיימו בחירות לוועד הקהילה. לפי יזמת אליעזר לנדוי התאחדו כל המפלגות לרשימה אחת ונבחרו מהן לפי סדר א״ב חברים אלו:

יוסף אינהורן, ד״ר מ. בלושטיין, בצלאל בלומנקרנץ, יחיאל הולנדר, אריה הלברשטאם, יוסף הרבסטמן, יעקל ווילד, ברל ווינברגר, נפתלי זומר, שאול לנגזם, אליעזר לנדוי, יוסף מאי, אליעזר פסל, מ. שובין ונתן שטרק. כראש הקהל נבחר פה אחד ד״ר מ. בלושטיין וכסגנו — יחיאל הולנדר. כשהתפטר ד״ר בלושטיין אחרי שנתיים נבחר יחיאל הולנדר כראש הקהל ונתן שטרק כסגנו.

בחירות מלואים

בשנת תרפ״ה (1925) התקיימו בחירות מלואים לשלושה חברים נוספים, כדי להשלים את מכסת הנבחרים שהחסירו אלה שהתפטרו או נפטרו. אז נבחרו אהרן אנגלארד, מ.מ. פירר ודוד ריגר. שלטון ועד הקהילה הנבחר הזה התקיים עד שנת תרפ״ח (1928).

באותה שנה יצא, מטעם הממשלה הפולנית, חוק חדש לבחירות לקהילות היהודיות בפולין. חוק זה קבע שהרב המקומי משמש חבר תמידי, שווה זכויות (ווירילסט) בוועד הקהילה. לבחירות אלה התמודדו כל המפלגות ונבחרו מהן לפי א״ב: י.ל. אולמן, יחיאל הולנדר, אריה הלברשטאם, אליקים ווייס, אליעזר לנדוי, מרדכי ציטרוננבאום, דוד ריגר ונתן שטרק. כראש הקהל נבחר יחיאל הולנדר וכסגנו — לפי החוק החדש הזקן שבחבורה — הרב המקומי ר׳ אלישע הלברשטאם.

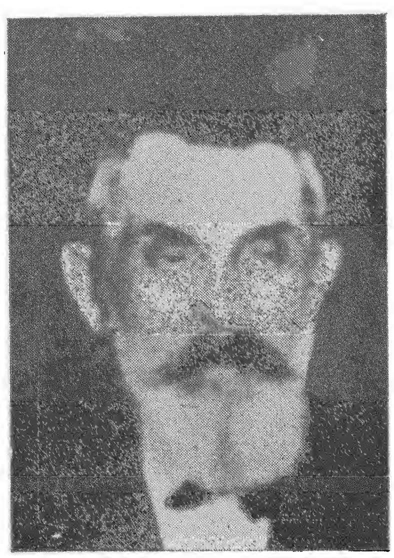
ובחירות חדשות

לרגל ערעור של אחד התושבים ביטלה הממשלה את הבחירות. ובשנת תרפ״ט (1929) התקיימו בחירות חדשות לפי אותן הרשימות של שנת 1928. רשימה ב׳ שבראשה עמד יחיאל הולנדר חזרה בה ונתבטלה ועל כן נבחרו לפי א״ב: י.ל. אולמן, ד״ר יעקב בלך, אריה הלברשטאם, אליקים ווייס, אליעזר לנדוי, מרדכי ציטרוננבאום, דוד ריגר, ד״ר שטטפלד. לראש הוועד נבחר אריה הלברשטאם. ועד זה נתקיים עד שנת 1936.

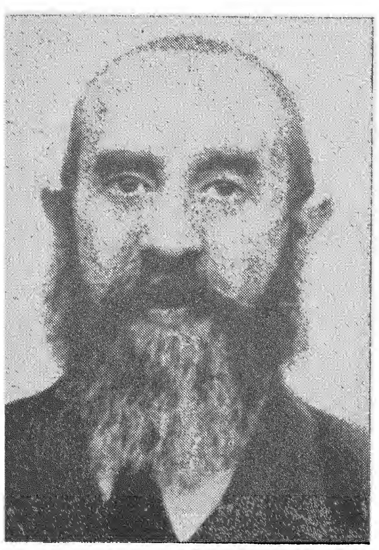
בשנת תרצ״ו (1936) התקיימו בחירות חדשות. היו אז שתי קלפיות: אחת בעיר ואחת בכפר לאנשי הסביבה בכפרים. נבחרו

ר׳ אליעזר לאנדוי
היוזם לרשימה אחת לקהילה בהסכמת כל המפלגות
ELIEZER LANDAU,
a man of great social activity

ר׳ יחיאל הולנדר
ראש הקהל בסוף שנות העשרים
YECHIEL HOLLANDER,
Head of the Jewish Congregation

ר׳ אריה האלברשטאם
ראש הקהילה בשנות השלושים
ARIE HALBERSTAM, Head of the
Jewish Congregation in 1930-35

לפי א"ב: י. ל. אולמן, אהרן אנגלארד, ד"ר יעקב בלך, אריה הלבר־שטאם, אליקים ווייס, אליעזר לנדוי, רפאל שטמלר ונתנאל שפיץ. כיו"ר נבחר אריה הלברשטאם. עם התפטרותו בשנת 1937 נבחר אהרן אנגלארד. ועם התפטרותו של זה נבחר כיו"ר נתנאל שפיץ. ועד־קהילה זה עמד בתפקידו עד פרוץ המלחמה וימי השואה.

עומדים בפרץ כנגד עלילות על הציונים

בשנת תרפ"ו־ז (1926־7) העלילה המשטרה הפוליטית הפולנית בעיר על חברי האגודות הציוניות בגורליץ שהם כביכול רובם ככולם קומוניסטים. גם העתון הפולני הנפוץ ביותר בסביבה, „קורייר צודז'נני", פירסם כתבה שבגורליצה מתקיימת חברה חשאית של קומוניסטים מובהקים, המכנים עצמם לשם הסוואה ציונים והם כולם שונאי המדינה. ולא זו בלבד אלא שהם מלבים אש שנאה בין היהודים לבין הפולנים. בתוצאותיהם של דברי שטנה אלה אסרה המשטרה את המורה העברי יחיאל פוס (שמו חריף כיום), את בנו של חיים גרבר ועוד חמישה בחורים צעירים הידועים כציונים. הפולנים חברי נ. ד. פתחו בדברי שיסוי והסתת המונים בעלילותיהם על יהודי עירנו. הגיעו הדברים לידי כך שפולנים מתונים שעמדו ביחסים טובים עם יהודים שאלו: היתכן? אנו מתייחסים בידידות אליכם ואתם חותרים תחת מולדתנו האהובה? על כך נכנס ועד הקהילה לפעולה, ובהשתדלותו של מרדכי ציטרוננבאום, שהיתה לו השפעה גדולה בבית המשפט המחוזי ביאסלו, הוכחשה העלילה והומתק הדין. הומצאה המלצת ערבות מצד שכנים של הציונים הנאשמים והם שוחררו מיד.

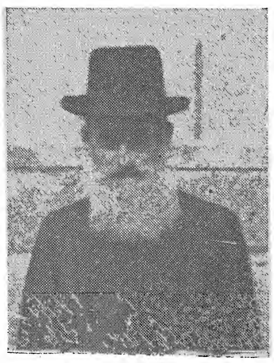
חמת הגויים שככה למראית עין, והחיים חזרו למסלולם כמות שהיו לפנים, עד לימי השואה.

יעקל'ה שיפר מלהיב למרד בנאצים

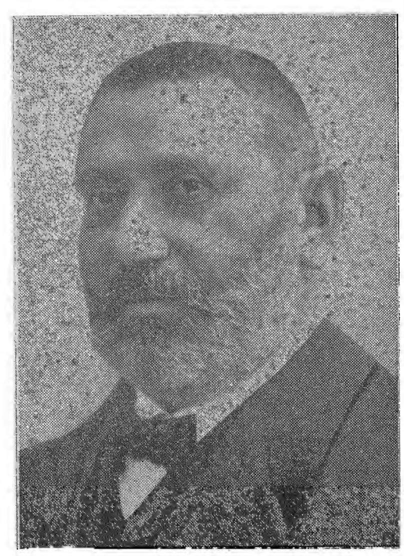
על סיפורי האימים מימי השואה בעירנו כדאי להוסיף עובדה חשובה זו: בזמן הגיטו ובראשית המשלוחים והרציחות, יצא יעקל'ה שיפר יחידי נגד השאננות וקבלת הדין מידי הצוררים. הוא הטיף והלהיב לבבות למרד, להתקוממות היהודים בגיטו על הנאצים, לצאת נגדם בכוח.

— אנו בלאו הכי אבודים — זעק — נמות לכל הפחות כגבורים ולא ניתן שיוליכונו לשחיטה כצאן לטבח יובל! נצא כל אחד בכל מה שידו משיגה, כדי להכות ולהרוג בהם. כל עוד רוח באפינו נתנפל עליהם — מי בסכין ומי בגרזן, מי בקרדום ומי במוט ברזל — ובלבד שנעשה שפטים באויבינו־מרצחינו!

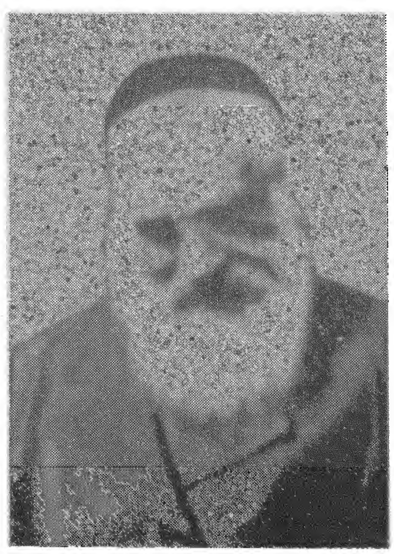
לצערנו הרב לא מצא אזניים קשובות.

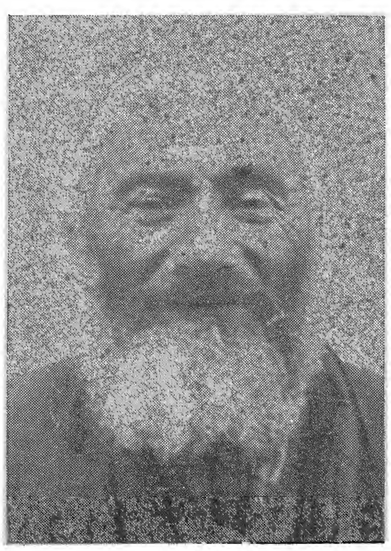
ר' אהרן אנגלארד
ראש הקהל הנבחר האחרון
AHARON ENGELHART,
head of the Jewish Congregation

ר' יהושע גרובנר
ראש הקהל עם תקומת פולין העצמאית
JEHOSUA GRUBNER —
Head of the Jewish congregation — 1918

ר' יעקל וילד
מראשי הקהילה
JEKEL WILD,
one of the Jewish leaders

ר' יעקלה שיפר
הלהיב לבבות להתקוממות היהודים בגיטו על הנאצים
JANKELE SHIPPER — Spiritual inspirar to fight against the Nazis

Telegram

„JESZYWAS CHACHMAJ LUBLIN"

LUBLIN

Lubartowska 57.

Nadawca: ZARZĄD GMINY WYZNANIOWEJ ŻYDOWSKIEJ w GORLICACH

GORLICE 24.VI.30-9

24 czerwca 1930 — ב"ה כ"ח סיון תר"ץ

№

פרייז 1 זל.

צו דער פייערליכער ערעפנונג פונ'ם וועלט-תורה-צענטרום

„ישיבת-חכמי-לובלין" שיק איך מיין פריינדליכע

בעגריסונג און הארציגע ברכה.

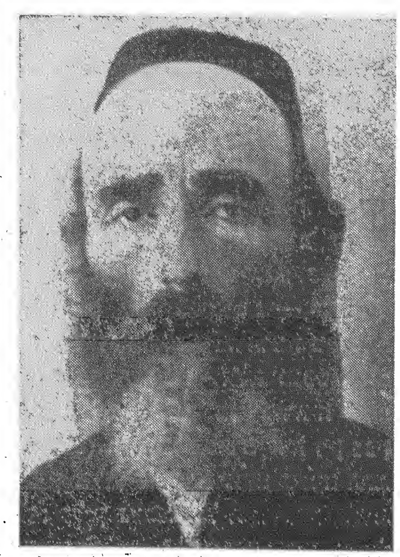
ZARZĄD GMINY WYZNANIOWEJ ŻYDOWSKIEJ w GORLICACH

אונטערשריפט

אונטערשריפט

אונטערשריפט

אונטערשריפט

אונטערשריפט

אונטערשריפט

אונטערשריפט

אונטערשריפט

אונטערשריפט

מברקי ברכה של טובי העיר לפתיחה החגיגית של „ישיבת חכמי לובלין"

סיון תר"ץ (1930)

A cable to the openning of Yeshiva Lublin

פרנסי העיר מקבלים פני מר רייטר, שליחו של רליף הגורליצאים באמריקה, בשנת 1921
תמונות מימין לשמאל: **רפאל שטמלר, ישראל פרנט, חיים ורטהיימר, ופלטיאל לנדוי.**
עומדים מימין לשמאל: **מאיר קלב, ישראל פלדמסר, יוסף מאי, הרשל לנדוי, יוסף צימט, ר׳ משה׳לה מילר, משה גרטנר, מרדכי ציטרוננבוים (היחידי שנשאר בחיים), שלמה אשכנזי, סיני קורן.**
יושבים מימין לשמאל: **אליעזר לנדוי, נחום שטרק, רייטר, אלי יעקב דורסט, יחיאל הולנדר, מרדכי יצחק שובין, דוד ריגר, יוסף איינהורן.**
The Gorlicer relief representant Mr. Riter — reception in Gorlice 1921

יחזקאל וילד / יהודים בפיתוחה הכלכלי של העיר

תחילתם של עסקי מסחר ותעשייה

לא ידובר בזה על מצבם הכלכלי של יהודי העיר בתקופה שלפני השריפה, שפרצה בשמחת תורה בשנת תרל״ד (1874), כי אין להשיג כיום ידיעות על כך. על אסון השריפה עצמה ידוע, כי בחלק הצפוני של העיר, מעבר לנהר רופה, רוב הבתים נשרפו ואף היו אסונות בנפש. היהודים שם נשארו בעירום ובחוסר כל, בלי קורת גג ובלי פרנסה. רבים מאלו שהתרוששו, עזבו את העיר ועברו למקומות אחרים בסביבה הקרובה ומקצתם עקרו לגמרי ועברו להונגריה השובנת במרחק 29 ק״מ בלבד. אלה שנשארו בעיר עברו לגור בצפיפות ב„פיינסקע הייזער״, והיו מהם שקיבלו רשות מהפריץ לפתוח בית־מרזח (א שענק).

שפל המצב הזה נמשך כעשר שנים. לאט־לאט החלו להסתדר קשרי מסחר בין יהודי הונגריה (שהיו ביניהם יוצאי גורליץ) ובין יהודי העיר. היה זה מסחר חליפין. מגורליץ הוציאו לשם בדי פשתן, „פלוצענקעס״, שנוצרו בידי איכרים בבליך, פרוור העיר ותמורתם הביאו משם יינות, מיני קטניות ותוצרת חקלאית בכלל.

מעיינות הנפט מעשירים את בעליהם

בתחילת שנות השמונים החלו בניצול מעיינות הנפט שהיו מצויים בשפע בסביבות העיר. הגורם המזרז לניצול זה היה סגן הרוקח לוקאשביץ (על שמו נקרא רחוב בגורליץ), שהיה מן הראשונים שערכו בדיקות נושאות פירות בחומר גלמי זה. הוקמו בתי־זיקוק קטנים ע״י יהודים, אם כי לא היו בעלי מיכרות ואלה, כמובן, התעשרו. לאט־לאט החלו בעלי הון בינלאומיים להשקיע כספים בעשיית הנפט. קם בית־זיקוק גדול בגליניק — מאריאנפולסקי, ע״י מק גרווי וברגהיים ואחריו בית־זיקוק שני בליבושא — ליפינקי ע״י „האחים נובל״. נוצרה קוניוקטורה רחבה בעיר. הרבה משפחות מצאו פרנסתם בשפע, ומהן מעשירות והולכות — אלה מנפט ואלה ממסחר־בדים, יינות ועצים. לבעלי השפע הללו, היו קוראים בשם „בעלי קופות פלדה״ (קאסע קאסטענס). אם כי מספרם היה רק מנין וחצי בערך, נאמד רכושם ב־2 מיליון גולדן — רכוש עצום בימים ההם.

נזכיר מספר משפחות עשירים: קלמן נעבנצאהל ובנו יעקב קלמ׳ס, גרשון ווייס, יצחק גלייכר ובנו יחזקאל, שמואל דוד ארנברג, נפתלי

בודנר, אפרים ווערטהיימר ויעקב יהושע אלכסנדרוביץ, כל אלה היו בעלי בתי זיקוק ושותפים למעיינות נפט.

סוחרים חריפים וממולחים

סוחרי יערות ובעלי מחסני־עצים אמידים היו בעיר: שמעון של, שיע גרובנר, יוסף יוהאנס, מטיס טרנצ׳ר ועוד.

סוחרים אלו קנו להם שם בפקחותם, שכן היו חריפים וממולחים בעסקיהם. לעדות על פקחותם ישמש הסיפור הבא:

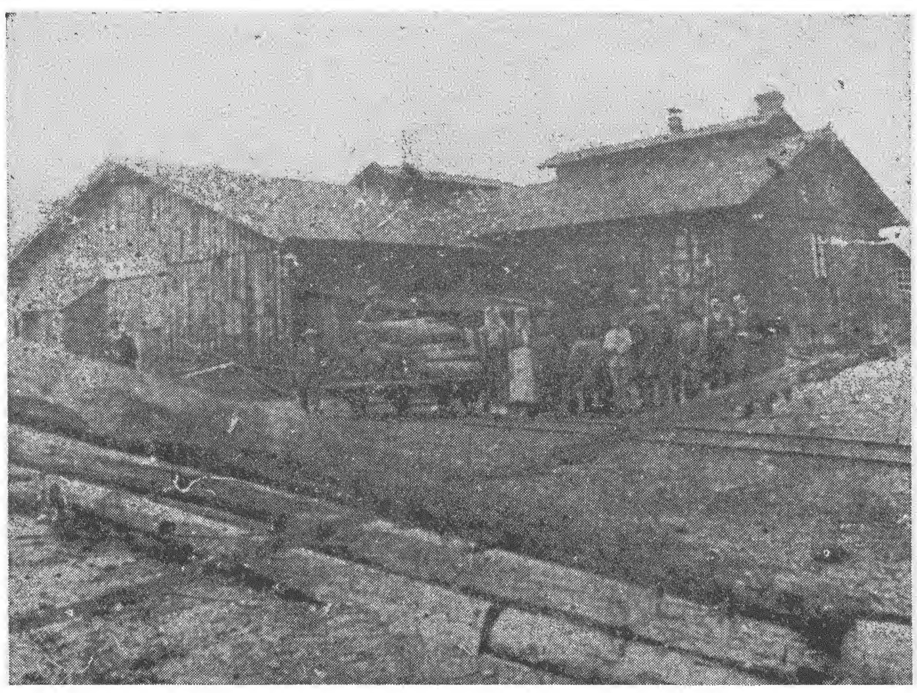
יוסף יוהאנס היה עומד בקשרי מסחר של ייצוא עם סוחרים גדולים בווינה, מלבד עסקי־יערות שלו, בכריתת עצים והובלתם. והנה נודע לו ממקור בטוח, מאחורי הפרגוד בווינה, בירת אוסטריה־הונגאריה, שבחוגי ממשלת קיר״ה יוזמים להאריך את קו מסילת הברזל מגורליצה ולהמשיכו עד לבארדיוב שעל גבול הונגאריה. חישב אותו סוחר ומצא, שמעכשיו צפוייה עליה גדולה ליערות עבותים באיזור זה, והם עתידים להעשיר את מי שיזכה בהם עושר רב. כי בדרך מהלכו של הקו המתוכנן עמדו עד כה יערות בראשית בשממונם זה דורות, בלתי ראויים לניצול מחוסר דרכי־תחבורה נאותים להוצאתם ולהובלתם משם — לא נהרות ולא קו רכבת.

לא התמהמה יוסף יוהאנס הרבה והלך לו אל הפריץ בעל היערות הללו, הגראף פלוצקי, והציע לו הצעה תמימה, שבדעתו לקנות ממנו יערותיו לניצול והוא מוכן לשלם לו 50.000 כתרים תמורתם. השתומם הפריץ תחילה להצעה משונה זו ואפילו ניסה להניא את הסוחר מעסק מפוקפק זה, אבל יוהאנס עמד על הצעתו שהוא יודע את הסיכון שבדבר, ובכל זאת כדאי לו לעשות עסק זה — ויהי מה! הסכים הפריץ להצעה — סוף־סוף אין דוחים בידים סכום גדול כזה! נתן לו יוהאנס מיד 10.000 כתרים דמי קדימה וכתבו זכרון־דברים זמני וקבעו בו מועד של ששה חדשים לחתימת החוזה הסופי, לאחר סילוק כל הסכום במלואו. ותנאי התנו בזכרון־דברים זה: אם לא יסלק יוהאנס את הסכום למועד הקבוע, יפסיד אותם עשרת האלפים דמי הקדימה; ואם הפריץ יחזור בו, ישלם ליוהאנס כפליים כדמי הקדימה — עשרים אלף כתרים.

בינתיים, נודעו לו ליוהאנס פרטים חדשים בסוד, שבאותה תכנית לקו־הרכבת חל שינוי לרעה בחלונות הגבוהים. כי אחד מחברי הפרלמנט בווינה, הכומר פאסטור נציג מחוז יאסלו, שגר בסביבות גורליצה, נטה יותר להמשכת קו הרכבת לגבול ההונגארי מיאסלו ולא מגורליצה. לכן הכריע בדיונים על ההצעות השונות בענין זה — להחזיר את התכנית לוועדת התחבורה של הפרלמנט לעיון מחודש, מדוקדק יותר. וכידוע, סופה של תכנית שמחזירים אותה לוועדה — שתהא קבורה שם מי יודע לכמה שנים.

ראה יוהאנס שנכשל בזריזותו בעסק ביש, שהוא עומד להפסיד כל הונו שמסר לידי הפריץ — עשרת אלפים כתרים — והתהלך בלב מיצר ודואג, אבל לא אמר נואש. מה עושה סוחר ממולח? בא במצוקתו אצל חבירו הסוחר שמעון של, ישבו וטכסו עצה ביניהם היאך להציל ממון ישראל, שלא ילך לאיבוד, בתחבולה מחוכמת.

בא שמעון של אצל הגראף פלוצקי בעל היערות בהצעה, למכור לו אותם היערות בסך כפול — 100.000 כתרים — ואף הוא הניח לפניו על שולחנו 10.000 כתרים דמי קדימה ובתנאים נוחים יותר למוכר, היינו: אם לא יסלק הקונה למוכר את כל הסכום למועד ששה חדשים, דמי הקדימה שלו אבודים; ואם יחזור בו המוכר בתוך הזמן, אין לו לקונה עליו ולא כלום. נראתה ההצעה בעיני הפריץ, אם כי היה חוכך בדעתו קצת בתחילה, שלא נאה לחלל את דברו האציל, אבל בגלל זה אין לו לאציל להפסיד 50.000 כתרים שמציעים לו יותר! קיבל הפריץ את דמי הקדימה וכתבו וחתמו זכרון־דברים כדין.

בית החרושת לנייר זפת (טול) של פסל
מקום העבודה האחרון לאנשי הגיטו
Factory "Papapol" L. Fessel

מיד הזמין הפריץ את יוסף יוהאנס אליו ואמר לו: צר לי מאד, שעלי לחזור בי, אבל אתה האשם בדבר, כי רצית להונותני בעסק זה בסכום גדול יותר מדי. לכן העסק שבינינו בטל ומבוטל. מכל מקום, אני מקיים את התנאי שכתבנו וחתמנו — והא לך 20.000 כתרים כמותנה בינינו.

דעת לנבון נקל, שבחריפותם המסחרית של שני סוחרים יהודים יצאו כולם בשלום מעסק זה; המוכר לא הפסיד כלום והקונים לא הפסידו כלום: יוסף יוהאנס קיבל בחזרה את עשרת אלפים שלו. ושמעון של קיבל מידו את שלו, והפריץ לא משלו החזיר אלא משל שני הקונים — ושלום על ישראל!...

בעלי פרנסה בשפע

סוחרי יינות מבוססים בעלי עמדה צבורית, היו בצלאל וויינברגר, יצחק ניישטטל, אהרון שמואל לנדא וגיסו ליבלה וורנר, אברהמ׳לה ווינפלד ופנחס מלוך; ר׳ ישעיהו רוזנר, אביו של אביגדור רוזנר וסבו של יוסף יוהנס; טשרנה ובתה מלכה ובעלה ליבוש לנדא החזיקו „פרופונאציע״ (תעשייה ומסחר סיטוני במשקאות חריפים) בשותפות עם טירק; בניהם משה וחיים יסדו בית־משרפות לי״ש בגליניק, ואילו בניהם פנחס ומלך לנדא יסדו את בית החרושת לקמח־עצמות „קושטשרניה״.

במסחר הליפין, נפט בתוצרת חקלאית, להונגריה עסקו שיע זיינוועלס־שטורם, יענטשע פירר והרשל גוטמן (דער רויטער הערשל). בעלי בתי מסחר לבדים היו טשיפא ביטרספלד; האחים שינגל וחתנם שמלקעס; חיים ריינהולד, חתנו של מנדל אלבינגר ור׳ מרדכי יצחק שובין.

במסחר עורות היו מבוססים יפה: אברהם שלמה טננבאום ובנו שמואל לייב; ברוך וילד, חותנו של נחמיה בידר.

בתעשיות זעירות עסקו אברהם לנגזם — בית חרושת לנרות וסבון; אליעזר פסל — ביח״ר לנייר זפת (טול). יעקב פרידמן — ביח״ר לסבון; לייביש רוט, שמואל ליפצ׳ר, אהרון קופיטו — משרפות־לבנים.

סיטונאי מכולת היו: מנדל אלבינגר, אלעזר ווינפלד, מאיר גניוויש. סיטונאי קמח — שאול ניימן, אברהם משה וויל, יצחק נטע שטנגל, אברהם אנגלשטיין, וולף איינציגר. סוחרי תבואה — מ.ה. קולבר, יוסף ראב, משה ליכטנברג, אלי יענקל דורסט ועוד. בתי מסחר לחמרי בנין ולברזל — ליבקהריינר, מנדעלע פרנס, עקיבא שווימר ואריה הלברשטאם. בגבולות העיר מסביב, מעין שומרי העיר, היו בעלי מסבאות ועסקי משקאות מבוססים יפה שהשתתפו בחיי העיר: זליג ברגמן במריאנפולה; אלקנה ברגמן בסטריז׳ובקה; יצחק שפירא בסוקול; מלכה לנדא בדרך לרופיצה, ופרומצה וולך ולמבק בשארי.

משפחות אלה שהזכרנו היו אומרים עליהן, שפרנסתן מצויה מאחורי המזוזה („זיי האבן פרנסה הינטער דער מזוזה״. היו ביניהם עשירים גדולים ורובם אמידים. בעירנו היו מבחינים בסוגים: גבירים, עשירים, נגידים ובעלי בתים, כי לכל אחד מהתוארים הנ״ל נלווה מעמד חברתי וכספי מיוחד.

עמלים ורוכלים

שדרה רחבה מיהודי העיר היתה מורכבת מיהודים עמלים בלתי מבוססים בפרנסתם, ביניהם סוחרים זעירים, רובם רוכלים (מארקפאָ־רערס און דאָרף גייערס) ומיעוטם בעלי מלאכה. והיו כאלה שנצטרכו זה לזה והתפרנסו זה מזה בצמצום ובדוחק. חלק מן האברכים היו סמוכים על שלחנו של אבא או של חותן עשיר. גם מסביב לבעלי האחוזות, הפריצים, כגון: מיאלוקובסקי גרף העיר, פלוצקי, דעמ־בובסקי, חותנו של סענאטור דלוגיש, גרף סקאז׳ינסקי, הסתובבו כמה יהודים ומצאו אצלם פרנסתם בתיווך ושתדלנות, מעין טיפוס יהודי־החצר.

יהודים במספר ניכר מצאו פרנסתם מסביב לנפט, מנהלי משק. מעט בעלי מקצוע ואנשי אינטליגנציה ובעלי מקצועות חפשיים. רוב היהודים בעיר היו עמלים קשה למחייתם (האָראָפּאַשניקעס), שבהם נתקיים הפסוק „בזעת אפיך תאכל לחם״ כפשוטו.

התעשייה הזעירה היתה נייר־זפת („טאָל״), חומצת גפרית, נרות, סבון; לבנים בטונדות; טחנות קמח קטנות; מנסרות עצים וניצול יערות הקרפטים; הלבשה והנעלה.

המסחר הזעיר התנהל בבדים, במכולת, בתבואה וקמח, בביצים, בבהמות ותוצרת חקלאית שונה, כגון פטריות וכמון שהיו מצויים בשפע בסביבה.

משפחות רבות התפרנסו מנסיעות לשווקים (מארקפאָרערס). היתה זו פרנסה מפרכת גוף ונפש מתוך טלטולי דרכים משבת לשבת. בלי לתת תנומה לעפעפיהם, ומקום שלנו בו לילה אחד לא לנו לילה שני. כל יום סחרו במקום אחר והקימו בו דוכנים, סוכות, שולחנות. שם פרסו פרקמטיה שלהם: בדים, מיני סידקית, מוצרי עור וצרכי הלבשה. סדר הנסיעות שלהם היה: יום שני בשבוע — לבייטש; לעתים התחלקה המשפחה, חלק לבייטש וחלק לגריבוב; יום שלישי — גורליץ; רביעי אוסטשה־רוסקה או זדיניה; חמישי — פעם בחודש — ניעזניאוו, ז׳שפיניק או אולפין. מספר פעמים בשנה — לעבר הגבול, לבארדיעוו. ויום ששי נסעו ליאסלו, ובימי חורף שבתו רבים שבתם שם.

יש לציין שנסיעות אלה נתקיימו תמיד — בימי החורף עזי הכפור ובימי הקיץ הלוהטים. כותב הטורים האלה היה עד ראיה לא פעם, איך יהודים בגיל הזקנה יצאו אחרי חצות לילה ממקום חנייתם במליסטוב אצל ר׳ שמשון והחלו בדחיפת העגלות העמוסות סחורה בימי גשם ושלג במעלה הר מגורה, פנקנה או בניצה.

יהודים בעלי צורה

צורתם החיצונית של היהודים הללו העלתה בזכרון מימרתו של היינה: „כל השבוע כלב ובשבת בן מלך״. רובם ככולם פניהם נשתנו לגמרי ביום שבת קודש לזיוו של קדושה ומלכות. בין יהודים „הורופאַשניקים״ אלה היו הרבה תלמידי חכמים, עוסקים בתורה ובצרכי ציבור באמונה ובעלי עמדה צבורית מכובדת. אף היו ביניהם בעלי תפילה בחסד עליון בעלי טעם ורגש. אזכיר שמות אחדים מיהודים יקרים אלה: ר׳ פנחס רבהאן וחתנו יהושע דיבצקר, ר׳ מוטל בלאט, ר ׳שמעון איזנברג, ר׳ אלעזר ווייץ ור׳ מאיר רובין, ר׳ זיליש רוזנוואסר, ר׳ שמעון איזנברג ועשרות דומים להם באופיים האציל. ורבים מהם סתם „יהודי תהילים״ מהסוג המעולה ביותר.

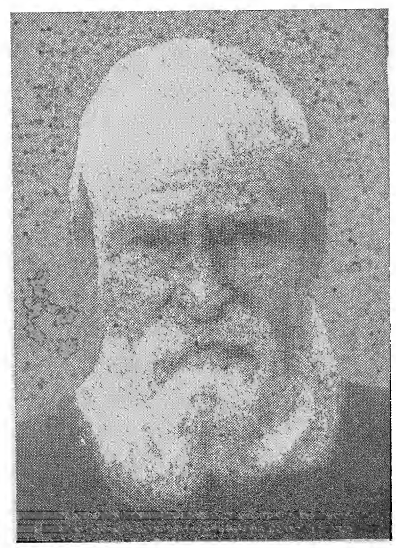
יש לציין עוד בהערצה, כי רבים מהם, שחיו בדוחק וצמצום רב, הקציבו מחצית הכנסתם, אם לא למעלה מזה, ללמד בניהם תורה להמשכת השרשרת ולקיים מצוות „ושננתם לבניך״.

היה עוד סוג יהודים רוכלים מחזרים בכפרים (דאָרפסגייער)

שהיו יוצאים מביתם ביום ראשון ברגל עם רכולתם וחוזרים בערב שבת. הם עברו מכפר לכפר למצוא פרנסתם במקח וממכר, מי בכה ומי בכה, לקיים משפחתם, וכל השבוע לא טעמו טעם תבשיל מטעמי כשרות. רוכלות זו שפרנסה מספר ניכר של משפחות, היתה מפרכת גוף ונפש ומוצצת לשד העצמות.

וכן היה סוג מפרנסים של מובילי סחורות (פראכטערס) ושל השכרת עגלות לירידים ושווקים.

בין העמלים היו גם סוגים שונים של בעלי מלאכה ממש, שחיו מיגיע כפם והיו בעלי עמדה צבורית מכובדת. היו אלה צבעים, פחחים, אופים, קצבים, סנדלרים, חייטים וברוסקאים. גם יוצקי נחושת ופליז היו בעיר, שנתפרנסו מסביב לתעשיית הנפט.

ר׳ פנחס רבהאן
מיקירי גורליץ
PINCHAS REPHUN,
a beloved citizen

עם העמלים נמנו גם בעלי עגלה משני סוגים: רכבים (קוטשערס) ומובילי סחורה, ועל ידים — סבלים (טרעגערס). תמוה הדבר שלא היו בין בעלי המלאכה היהודים נגרים, מסגרים, נפחים וכן בנאים, אף על פי שרבים עסקו בבנין. יצאו מן הכלל — בודדים: מנדל מויערער, קאַפנר ובנו יעטשע, שעזב מקצועו משקבל רשיון למסבאה. נגר יחיד טקאץ׳ — שהיה אחרי המלחמה בעיר — בא ממרחקים.

בתחילת שנות המאה הנוכחית התישב בגורליצה איש ברוך מעשים, בר אוריין ועשיר מופלג, ואלימלך לאוב שמו. הוא קנה את החווה החקלאית מאת ד״ר נוימן, גוי. גם הקושטשאַרניע שהזכרנו עברה לרשותו. הוא היה בעל היוזמה לבניית הקלייזל בזאבודז׳ה.

המצב שתואר עד עתה היה קיים עד לפני מלחמת העולם הראשונה. היה זה מצב סטאטי פחות או יותר, זעזועים גדולים כלכליים או חברתיים לא קרו בעולם, בכלל ובגורליץ, בפרט, והעיר כמנהגה נהגה.

בימי מלחמת העולם הראשונה

בתשעה באב תרע״ד (1.8.1914) פרצה מלחמת העולם הראשונה. מיד הורגש שיתוק כללי, מפחד פלישה רוסית („אינווזיה״, קראו לזו אז). קשרי התחבורה עם יתר חלקי המדינה לא היו תקינים, שכן הרכבות שימשו להובלת צבא בלבד. החלו לבוא פליטים בורחים ממזרח גליציה מאימת הצבא הרוסי שבעקבותיהם. שרר, איפוא, תוהו ובוהו כלכלי, חיו מיד לפה ומכרו סחורות למטה מן הקרן כדי להשיג מזומנים. אחרי החגים החלה שוב בריחה מן העיר, על פי רוב להונגריה. ברחו בעלי היכולת, העשירים: טמנו עשרם ויהבם במר־תפים, סגרו הבית, ובמפתח ביד ובמעט חפצים אישיים נסעו להם. רוב היהודים בעיר נשארו בלי פרנסה, עזובים ונואשים.

הרוסים נכנסו לעיר ב־16 בנובמבר 1914 ונשארו בה עד מחצית דצמבר. באותה תקופה, מאחר שלא היתה חזית בעיר וסביבותיה התפרנסו ממסחר חליפין גם עם אנשי הצבא הרוסי שהתנהגו אז בהגינות, ביחס לצבא פולש לארץ אויב, וגם יהודים רבים שבצבא הרוסי הביאו בזמן ההוא הצלה פורתא.

אולם כשנכנסו הרוסים שנית לגורליץ ב־2 בינואר 1915 נוצרה חזית בתוך העיר. הגבול היה ליד ביתה של מלכה טשארניס בדרך לרופיצא. מזה, בפנים העיר, היו הרוסים ומחוצה לה — האוסטרים והגרמנים. כתוצאה מכך היו הרס ושרפות ונזקים ברכוש, וקרבנות בנפש. רוב המרתפים שנעזבו נשדדו ע״י הרוסים ואחרים, אף החלו חיפושים במגירות ובכיסים אחרי „אוסטרים וטלפונים״, וכשלא מצאו כאלה לקחו מה שמצאו. וכשהתחננו התושבים לפני הבולשים שאין להם דבר, אמרו הללו: „טולקו פאסמאטריט״ (רק להביט). התהלכה אז מימרה בגורליץ — בית שנשדד, היו אומרים: „מ׳האט דא געסמאטרעט״. העיר שוחררה ב־2 במאי 1915. בתולדות המלחמות נקרא יום שחרור זה בשם „יום הפריצה״ — פריצת (דורברוך) החזית טרנוב־גורליצה.

גם בתקופה חשכה זו, בין כיבוש לכיבוש, בין הרס, רצח והרג ר׳ב מצאו יהודים פרנסות שהזמן גרמן. כי הרעב הכבד אילץ את הבריות להסתכן בנפשם על פת לחם, מאחר שלא היתה כל אפשרות של עזרה מבחוץ. יצוין, כי בעת הכיבוש השני של הרוסים ניתנה פעם או פעמיים עזרה ע״י יהודי רוסיה, שבאה מהעיר יאסלו.

לאחר שגורשו הרוסים, החלו הבורחים לחזור. נוצר שוב מצב חירום מחמת הגיוס לצבא האוסטרי, שכן כל מי שהיה לו עוד יד ורגל עד גיל 50 נלקח לצבא. משום כך לא היתה אפשרות לבסס אותם מקורות פרנסה שנהרסו ע״י פלישת הרוסים. רבים נשארו במקומות מקלטם בצ׳כיה או אוסטריה, כי שם נהנו מקצבה ממשלתית לפליטים.

עם תקומת מדינת פולין

בגמר המלחמה, עם תקומת פולין העצמאית, נודע שהיתה מהפכה כלכלית בעולם, ונשתנו סדרי חיים מקובלים מדורות. גם בעירנו רבים מהעשירים הגדולים התדלדלו בצורה איומה ובאו עד פת לחם. והיו מקרים שנהפכו לפושטי יד.

הרבה מבתי העשירים נהרסו ורכושם נשדד, ערך הכסף פחת, ואלה שנתנו סכומים גדולים למלוות מלחמה הניחו כספם על קרן הצבי ונשארו בחוסר כל.

כשמשקיפים לאחור מוצאים יסוד להניח, כי ירידה זו נבעה מחוסר יוזמה והסתגלות למצב החדש שנוצר. כי רבים מבני העשירים שהיו סמוכים על שולחן אביהם (קעסט־קינדער), גם „חתנים ונכדים״

(איידעמם און איניקלעך), היו רפי ידים ולא הצליחו להתגבר על המצב ונפלו בנופלים.

לעומת זה, היו כאלה שעלו לגדולה כלכלית הודות ליכולת הסתגלותם וכושר תפיסה מהירה, שאפשרו להם לנצל קוניוקטורות מסוימות שהזמן גרמן ולעלות מעלה מעלה.

אציין שני פרטים: אלי דוד פריליך ובניו יהודים פקחים היו, פרוונים בעלי מקצוע ויזמה, אבל מחמת הגבולות המצומצמים של התפתחות בעיר לפני המלחמה נכשלו כל מאמציהם ונסתבכו בחובות. בפרוץ המלחמה ברחו לבודפשט. שם נהפכו לספקי צבא, לספק פרוות (פעלצלעך) במשך המלחמה, ומיד לאחריה נהפכו לחברה „פריליך ושות׳״, בעלי „פירמה״ עולמית ולה סניפים בוינה, קראקוב, בוקארסט, לייפציג ועוד. בדומה להם, בני מנדל שיע ויינברגר פיתחו מסחר הביצים והחמאה בברלין לאחר שנכשלו בגורליץ.

הרב ר׳ שמואל פירר
הגאון מסנקובה
RABBI SHMUEL FURER

גם בארצות הברית עלו בני גורליץ לגדולה חומרית וגם רוחנית. אחיהם של אהרן יקותיאל פירר זכה ועלה לדרגת פרופסור באוני־ברסיטה, והאחים דורסט התעשרו שם בבניין בתים. באנטוורפן נתעשר אחד מבני גורליץ במסחר היהלומים והגיע עד לדרגת יו״ר הבורסא. בהיותם מחוץ לעיר, בדרך כלל, גילו רבים מבני העיר יזמה וכושר עשיה. גם אלו שנזדמן להם לשהות זמן־מה מחוץ לגורליץ, משעברו וראו בערי קיר״ה וחזרו, הפכו פרנסות פרימיטיביות בעיר למפעלים חשובים, אמנם לא גדולים, אבל מנוהלים בשיטה ובסדר לפי רוח הזמן החדש.

אציין שוב שני פרטים: עד המלחמה עבד נתן שוורץ כיוצק פליז במרתף חשוך, וכוחות עבודה ספק לו שיעלה, שסובב את גלגל המכונה. אבל בחזרו מהמלחמה פתח בית מלאכה שהעסיק עשרות פועלים, והעסק שגשג. גם לישעלע רובין, יהודי צנוע מוכר תבואה ביום השוק וכל יתר ימי השבוע עסק בסריגת גרביים, אחרי המלחמה עלה בידו לרכוש לו עמדה מבוססת במסחר התבואה והקמח. מאותה שעה ואילך היה אומר: „היינט בין איך שאול ניימאן״ (כיום אני הוא שאול ניימאן).

הפולנים דוחקים רגלי היהודים במסחר

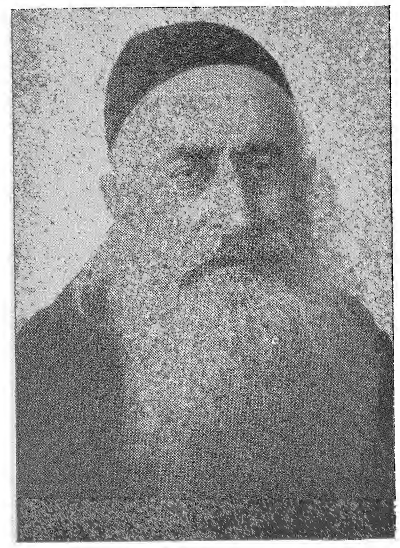
מדיניות המסחר של הפולנים היתה לצמצם השפעת היהודים במסחר. רוב הפרנסות של הרוכלים — ה„דארפסגייער״ וה„מאר־קפארערס״ — נעלמו, אם מתוך הגבלת השלטונות בריכוז השווקים ואם מתוך שעברו לפרנסות אחרות, והיו מהם שאפילו הגיעו לאמידות. יהודי הסביבה שהיו מפוזרים ב־83 כפרים לפני המלחמה תפסו מקומות של הדארפס גייער. הפולנים הקימו קונסומים לכפריים. גם קונצסיות לטבק ומלח עברו לגויים. רק מעטים מיהודי הכפר עסקו בחקלאות, פרט ליערנות.

שומרי גחלת היהדות בכפרים

מכל מקום, יהודי הכפרים אם כי פרנסתם היתה בצמצום ובדוחק חסכו מפיהם לחינוך ילדיהם לתורה ולמצוות, והיו מהם ששלחו ילדיהם לרכוש לעצמם השכלה מודרנית, אקדמית ומקצועית. וראה זה פלא: במשך הדורות שישבו יהודי הכפר בין הגויים לא קרו אצלם נישואי תערובת, על כן אין לעבור על יהודים פשוטים אלו שישבו נידחים בין ההרים ובין הגויים מבלי להזכיר טיבם. מרגיש אני בי פשוט צורך נפשי להפסיק בפרשת סדרי הכלכלה שם כדי לתאר חייהם התרבותיים. מתוך סיורים בסביבה הכרתי אותם יהודים חביבים, טיפוסיים, שאחדים מהם סיפקו חומר לפולקלור בפשטותם. רובם הצטיינו במידות טובות: הכנסת אורחים, מתן צדקה, נתינת כבוד לתלמיד חכם ודרך ארץ בפני גדול מהם ועוד ועוד.

אמנה אותם כיד דמיוני מתוך סיור בכפרים: בשערי ישבו בני משפחות פרימטשע וולאך ולמבעק, שהיו כולם ידועים כבעלי צדקה. בסנקובה — זליג ובריש פירר סוחרים חרוצים, שהקימו דורות של יודעי תורה, בכללם הרב המפורסם ר׳ שמואל פירר, הגאון מסנקובה. וכן ר׳ שמעון סנקובר בודנשטיין, יהודי תמים וירא שמים, שהיה מכונה בפי רבים „אחד מלמ״ד ו״ו צדיקים״. ברופיצה רוסקה — ליביש בלזבנד ואחיו יחיאל מעכל, יהודים פקחים ותלמידי חכמים. במא־ליסטוב — ר׳ שמשון בעל הכנסת אורחים שקיבל עוברים ושבים בסבר פנים כשנסעו לירידי. בגלאדישוב, בדיניא ובקוניצניע הצטיינו יהודי המקום בהכנסת אורחים ובמתן צדקה, כגון המשפחות ויסמן, גרובנר, ציגלר, וכו׳. בראדיצון — משפ׳ גוטמן, גולדפרב, בני תורה שחינכו ילדיהם בישיבות פרשבורג ומטרסדורף ושמם המפורסם הגיע עד לארה״ב.

היו עוד בכפרים הללו: ר׳ יוסלה זינגר ברגיטוב; ר׳ זלמן ור׳ שמואל נייגרשל בסמערקוביעץ; ר׳ חיים געצל לארבער בשקווירטנה, ר׳ איטשעלע רינהולד בוריסובה; ר׳ שלמה הנציבר; ר׳ בערל איש־טצער וייל; ר׳ יעטשע קלינקובקער. ר׳ יעטשע זה נתן שעורים בתלמוד

ר׳ שמעון סנקובר (בודנשטיין)
„אחד מלמ״ד ו״ו צדיקים״
SHIMON SENKOVER (Bodenstein)

הנצ׳ה ריבה בודנשטיין
אשת ר׳ שמעון
CHENCIA RIWA — his wife

בתל אביב בבית הכנסת „גבורת ישראל״ במרכז בעלי מלאכה ואחיו בנה את ה„פסז׳ פנצק״ בת״א. כל אלה הצטיינו בטוב לב, במידות תרומיות ובעסקנות לשם שמים.

יהודי לושה היו ידועים כסוחרים חרוצים, עסקו במשא ומתן באמונה, בהיותם שותפים לזפתנים היוונים (האוקראינים) שנסעו עם סחורותיהם עד לרוסיה. ברופה שומברג — המשפחות גלר, של, בירן, ירד ובודנשטין היו סוחרי יערות ועצים. בכפרים ביסטרא, מושציניצה וזאגוז׳ני לוזנה ישבו יהודם אמידים ועסקו במסחר התבואה וביערות. אלה שלחו ילדיהם לכרכים ללמוד השכלה כללית עד להשכלה גבוהה — היו אלה הולנדר, דונר, מורגנשטרן ,גוטווירט, הופמן, הנדלר וקוזניך — והיו אשר שלחו בניהם ללמוד בישיבות. באזור קריג־ליפינקי־דומי־ניקוביצע עסקו בנפט, שם היו נאורים מתקדמים (אויפגעקלערטע).

כל אלה שלא היה לאל ידם לתת לילדיהם חינוך מתאים, שלחו אותם לארצות הברית ושם הצליחו ועלו. כי יהודים אלה שחיו בכפרים בין הגויים ראו את הנולד שאין אפשרות קיום בין הקויים האלה, לכן דאגו להשכלה כללית לאפשר לילדיהם לחיות בעולם הגדול.

יהודים מסתגלים למצב החדש בפולין

בגלל המהפכה הכלכלית שחלה במסחר, עם סגירת הגבול ההונגרי שנספח לצ׳כוסלובקיה, והפסקת יחסי המסחר עם אוסטריה, התפתח המסחר החדש עם ערי פולין הגדולות.

יהודי העיר הסתגלו למצב החדש ונכנסו יפה למעגל המסחר במשק הפולני. התחילו בבניין בתים גדולים חדשים ותיקנו אלה שנהרסו. נפתחו בתי מסחר לאריגים ולקונפקציה מתוך הקשר החדש עם לודז וביאליסטוק. סוחרי הקמח התקשרו עם פוזן־וולין. הודות לכושר הפעולה של יהודי גורליץ גדלה העיר ונוספו יהודים רבים שהראו יזמה ויכולת במודרניזציה של המסחר בצורת כלכלה מודרנית וממדיה, ואז הורגש הצורך בקרדיטים לשם הון חוזר.

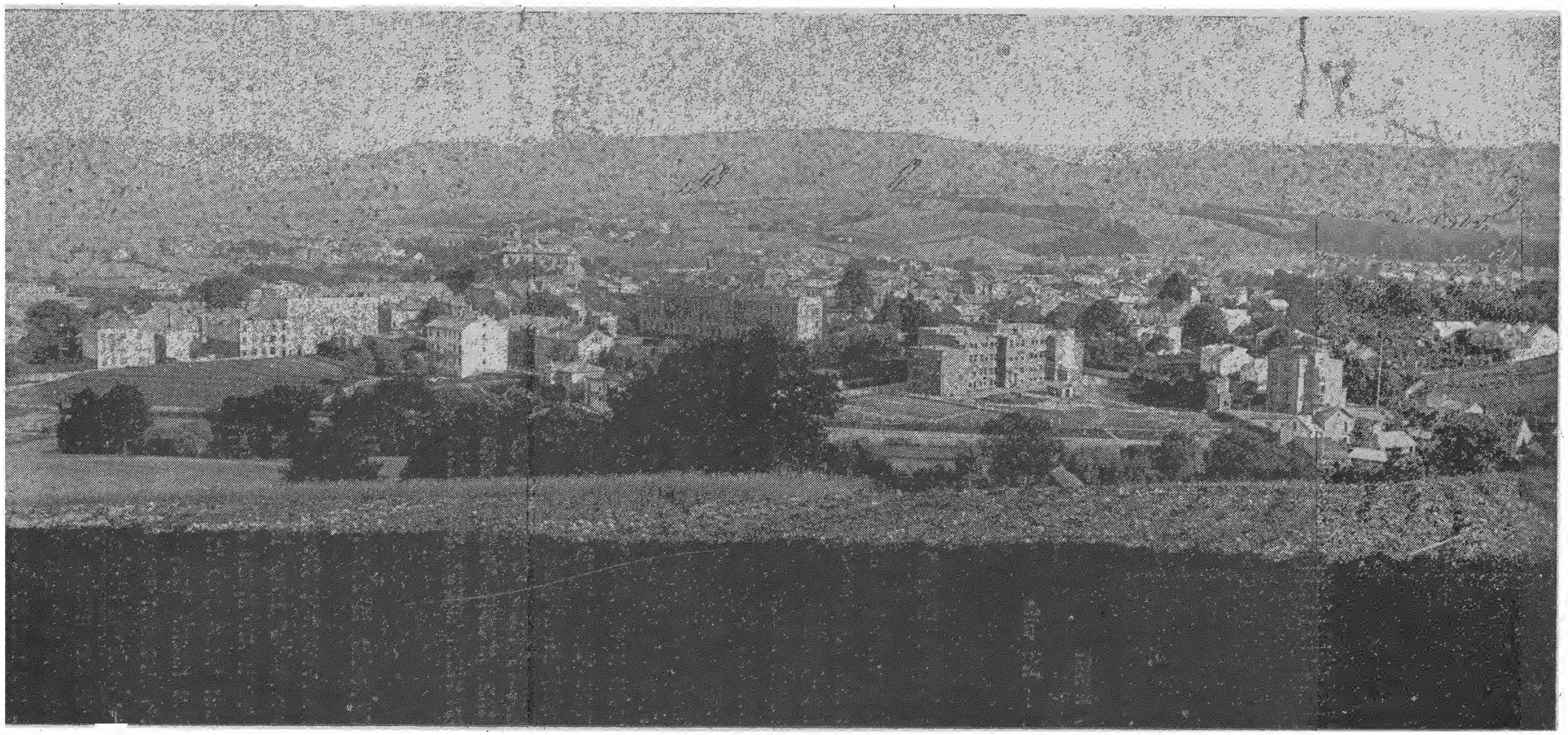
הגורם ליסוד בנקים יהודיים בעיר

בתחום זה ניתן ליהודים להרגיש בהפליות ניכרות מצד המוסדות הבנקאים העיקריים של המדינה „בנק היפוטצ׳נה״, „גוספודרסטבו קראיובגו״, „בנק פולסקה״ ועוד — נותני הקרדיטים. כסוכן שלהם בגורליץ שימש ה„קסה אושצ׳נדנושצ׳י״, שנהגה לפי שיטת הפלייה זו. על כן, היה צורך במוסדות כספיים יהודיים. מיד נוסדו ונתחדשו בנקים יהודיים, כגון, „טוורז׳יסטבו באנקובה״ ביזמת לזר לנדא, יחזקאל הרבסטמן, שאול לנגזם, בצלאל בלומנקראנץ ואחרים; בנק „יד חרוצים״ — ע״י ד״ר בלך, אולמן, קלינר; „הנדל ופשמיסלו״ — ע״י אליקים וויס, אריה הלברשטאם ואהרן אנגלארד. בנקים אלה עזרו לפתח מסחר סיטוני מודרני וגם תעשיה בין יהודי העיר, במתן דיסקונטות, ואנקולציות (אקרדיטיבים) וכו׳. בעיסקי אשראי אלה עסקו גם אנשי „בנק קופיצקי״, ברוך פסל וגיסו. היתה גם אגודת סוחרים ובעלי תעשיה, בהנהלתו של ציינוירט ואיסר אנגלברג ובלומנקרנץ, שהגינו ועמדו על זכויות סוחרים יהודים.

הפולנים מנשלים יהודים מעמדותיהם

בימי גראבסקי הכבידו האינספקטורים המקומיים למיסים (סטופובה ומצגר) את עולם על היהודים במיוחד. וכן החלו לנשל יהודים מעמדותיהם המסחריות, ביסוד צרכניות („קולקי״), והזכיונות לטבק ומלח העבירו להם. מסחר התבואה, הזרעים, מכונות חקלאיות וזבל חימי עבר ברובו לחברה צרכנית פולנית „שרפ״. הנישול התנהל בצעדים בטוחים ומכוונים, ד״ר אוטנסקי, יהודי מומר, פולני לאומי, גייס בעלי מלאכה גויים, על פי רוב מחבל פוזן ומהמזרח, כדי להרחיק יהודים בעלי מלאכה ממפעלי תעשית הנפט וכו׳. יש להניח כי אלה היו ראשוני ה„פולקס דייטשען״. גם בכפרים הקימו צרכניות של פולנים ורוטנים, שנתמכו ע״י „למקו״ ורובן לא הוציאו שנתן.

למרות כל זה התפתח המסחר היהודי בעיר התפתחות כלכלית בריאה בשנות השלושים, וזה הודות למעיינות נפט שגילו בכל מקום,

מראה כללי של העיר
ממזרחה

General View — East side

וכן גדל ניצול היערות. בעקבות אלה גדל מספר היהודים, נתרבו תעשינים וסוחרים ואלה העלו את רמת החיים. ויש להוסיף עוד, כי למרות ההפרעות והסכסוכים הפוליטיים, התפתחה מערכת המסחר והתעשיה ע״י יהודים בגורליצה. רובם עברו מפרימיטיביות לסדר חיים מודרני עד שנת 1937.

ועתה צא וראה, מה רב היה זדון לבם של הפולנים באותה שעה! בכל העולם כבר ראו והרגישו בסכנת היטלר לאירופה, בכלל ולפולין בפרט, ואלה לא ראו צורך להתגונן בפני מי שעומד להשמידם, אלא כוונו והטעו כל מרצם וכוחם נגד היהודים יושבי ארצם הנאמנים.

דוקא בזמן ההוא החלו בפוליטיקה של „אָווּשעם״ (להציק ליהודים — אדרבה!) מטעם המיניסטר סקלאדקובסקי. הקימו משמרות של צעירים („פיקעטים״) שלא לתת לעם הארץ להיכנס לחנותו של יהודי. הקימו מחנות ריכוז ל„חבלנים כלכליים״ בקורטוז־בערעזא, שעיקר מגמתם היה מכוון כלפי יהודים להצר להם. אף הגדילו לעשות ברשעתם — הבנקים הפולנים שהעבירו במשך השנים כספי יהודים לחוץ לארץ, ובעיקר לארץ ישראל, לאחרונה מסרו לשלטונות שמות המעבירים והפרו חוק בשמירת סוד בנקאי, וממילא, מתוך איומים, היו יהודים מוכרחים להחזיר כספים לפולין, ואלה נפלו לרוב אחר כך ישר לידי הנאצים.

סוף דבר

בסיכומה של פרשה זו על החיים הכלכליים בעיר, בהעלאת גלריה של אנשים שפעלו בה כמה דורות, ברוב פשטותם ותמימותם, המעידה על גדולתם במלחמתם לקיומם באמצעים טהורים, אנושיים ועל הקונסטרוקטיביות והרמה המוסרית של ציבור זה — עכשיו שכל זה נהרס ונחרב עד היסוד אין אנו פטורים מלהעלות אותן שאלות זועקות לשמים:

א. היאך העם הפולני בכללו הסיח דעתו מסכנתם וממזימתם של הנאצים נגדם, והשקיעו מיטב מרצם להצר ליהודים ולהכשיר ארצם לבית מטבחיים לרוב יהודי אירופה?! כמובן, שאלה זו מכוונת גם לגורמים אחרים אשר ידעו הכל והם שתקו והשתיקו.

ב. אתם, שכנינו בני עירנו, הפולנים והרוטנים כאחד, דורות על דורות גדלנו יחד, עבדנו בפיתוח עירנו המשותפת, השתדלנו תמיד להיות לה בנים נאמנים ובונים יעילים, למה ומדוע, נתתם יד לפושע הנאצי במעשי הזוועה שעולל לנו, וגם אתם חבלתם ולא חמלתם?!

אלקי המשפט ידון דינכם!

יוסף דורמאַן / יידישע בענק

ווען מען שרייבט אַן איבערבליק איבער גאָרליץ קען דאָס בילד נישט זיין פאָלקאָם, אויב מער זאָל נישט דערמאָנען די גאָרליצער יידישע בענק. באשר די יידישע בענק אין גאָרליץ זיינען געווען דער ווירטשאַפטליכער לעבענס־נערוו פון גאָרליצער האנדל און אינדוסטריע, וועלכע זיינען אין גרעסטן טייל איינגעשטאַנען אין יידישע הענט. די מאזנים פון די בענק האָבן אויך גלייכצייטיג אָנגעשפיגעלט דעם ווירטשאַפטליכן מצב פון דער יידישער באַפעלקערונג, ווייזענדיג וויפיל חסכונות עס זענען געוואָרן אָפגעשפאָרט אין משך פון מאזן־יאָר א.א.וו.

די דוח״ים האָבן אויך באוויזן וויפיל פראָטעסטירטע וועקסלען עס זיינען געווען אין משך פון יאָר, ווייל ליידער זיינען תמיד געווען אַזעלכע וואָס האָבן נישט געקענט צוזאַמענשטעלן דאָס ביסל מזומנים כדי צו דעקן זייערע וועקסלען, און באין ברירה האָט מען זיי געמוזט איבערגעבן צום פראָטעסט.

מען מוז אויך פעסטשטעלן, דאָס די יידישע בענק, אויסער זייער ערשטראַנגיקע ראָלע אין ווירטשאַפטליכן לעבן פון די יידן, זיינען אויך געווען גאָר וויכטיקע מוסדות — איך וואָלט געזאָגט פעסטונגען — פון יידישן געזעלשאַפטליכן לעבן, וואָס האָבן פיל בייגעשטייערט צום בעפעסטיגן און צעמענטירן דאָס יידישע קולטור־רעלע און נאציאָנאלע באוווסטזיין ביי די ברייטע מאסען.

די מנהלים און פקידים פון די יידישע בענק זיינען געווען אלע עמך־יידן, פאָלקס־מענטשן. כמעט אַלע זיינען געווען איינגעוואָרצלט אין פאַרשידענע געביטן פונם יידישן געזעלשאַפטליכן לעבן, און האָבן פאַרטרעטן אַלע יידישע ריכטונגען און שאַטירונגען. אַריינקומענדיק אין די יידישע בענק האָט זיך געהערט אַ הויכער אָנקלאַנג פון אַ זאַפטיקער יידישער שפראַך. די אווירה איז געווען אַן אייגענע, אַ יידישליכע, אַ היימליכע, אַ וואַרימע. עס האָט זיך נישט געפילט די אָפיציעלע, שטייפע, קאַלטע, ביוראָקראַטישע לופט.

„טאָווארזשיסטוואָ באַנקאָווע״

גאנץ באַזונדערס האָט זיך דאָס געפילט אין דער באַנק „טאָווארזשיסטוואָ באַנקאָווע״, אָדער ווי מען האָט זי גערופן אליעזר לאַנדוי׳ס באַנק. אַריינקומענדיק אין דער באַנק האָט אַרומגענומען אַ זייער היימישע אַטמאָספערע. אין די אַמטס־שעהן האָט מען דאָרט תמיד געקענט טרעפן אַ גרעסערן וואַרטנדיקן עולם יידן; תמיד האָט דאָרט געהערשט אַ געטומל, אַ גערודער. אָט שטייט אַ ייד און האָט טענות פארוואָס מען האָט אים נישט באַשטעטיקט די הלוואה. ער האָט דאָך צוויי גוטע זשיראַנטן . . . אַן אַנדערער ייד מאַכט אַ „ויצעקו״, הלמאי האָט מען אים פראָטעסטירט דעם וועקסל . . . ענליכע און נאָך פאַרשידענע אַנדערע טענות און מענות זיינען געווען געווענדעט אויף דער אַדרעס פון מנהל הבאַנק ר׳ אליעזר לאַנדוי, וואָס זיין אַמטירונקס־פלאַץ איז נישט געווען אין קיין אָפגעזונדערטן קאַבינעט; ער איז געזעסן מיט אַלע פקידים.

ר׳ אליעזר לאַנדוי איז געווען אַ זון פון באָלעכאָווער רב, און אַן איידעם פון די גאָרליצער לאַנדויס. אין דער יוגנט האָט ער געלערנט פיל יידיש און וועלטלעך וויסן אין ברייטן מאַסשטאַב.

אויסער באַנק דירעקטאָר איז ר׳ אליעזר לאַנדוי געווען אויך מיטגליד פון ועד הקהילה, ראדניק אין שטאָטראַט און יו״ר פון דער אָרטיקער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע. עס איז דעריבער געווען גאַנץ „נאַטירלעך״ וואָס צווישן דעם וואַרטנדיקן עולם יידן זיינען געווען אויך אַזעלכע וואָס זיינען געקומען בעטן אַ טובה אין קהילה־ענינים, אַ פּראָטעקציע אין מאַגיסטראַט און אויך וועגן עליה־סער־טיפיקאַטן. ר׳ אליעזר איז געווען אַ שטורמישע ברויזנדע נאַטור— לפנים ענטפערט ער יעדן מיט געבייזער אָבער סוף כל סוף דער־גרייכט יעדער אינטערסאַנט זיין ציל . . .

דער פקיד ראשי פון דער באַנק איז געווען ר׳ יחזקאל הערבסט־מאַן. ער איז געווען אַ טיפּ פון אַ יידישן אַריסטאָקראט, מ׳קאָן זאָגן: מיקירי גורליץ.

„באַנק רענקאַדזשעלניקאָוו״

שרייבנדיק וועגן דער „באַנק רענקדז.״, אָדער ווי מען האָט זי שפּעטער גערופן „באַנק פשעמיסלאָוואָ קופּיעצקי״, מוז מען דער־מאָנען די גרינדער פון אָט דער באַנק. דער נאָמען „רענקאָדזשעל־ניקאָוו״ („האַנטווערקער״) רעדט שוין אַליין פאַר זיך. די ערשטע גרינדער זיינען טאַקי געווען די יידישע האַנטווערקער אין גאָרליץ— „פועלי ישראל״. דאָס איז געווען אַ חברה וואָס איר טעטיקייט איז געווען פון זייער וויכטיקער באַדייטונג. זי האָט זיך באַמיט צו שאַפן פאר דעם יידישן בעל־מלאכה און פועל אַן אייגענע סביבה, וווּ ער זאָל זיך קענען אויסלעבן רעליגיעז און געזעלשאַפטלעך. צו דעם צוועק האָבן זיי אַרגאַניזירט אַן אייגען מנין און שפּעטער אויך אויסגעבויט אַן אייגענעם שיינעם בית־כנסת (וועגן דעם דערמאָנען מיר אין דער נאָטיץ „בתי־תפלה״). די חברה איז אויך געווען טעטיק אויפן געביט פון זעלבסטהילף און פילאַנטראָפּיע, שטיצנדיק און העלפנדיק אומפאַרמעגלעכע בעלי־מלאכות מיט א „מתן־בסתר״.

אָט די „פועלי ישראל״ האָבן פאַרשטאַנען נאָך מיט יאָרן צוריק (קיין דאַטום איז מיר נישט באַקאַנט) די נויטווענדיקייט צו גרינדן אַן אייגענע באַנק, ועלכע האָט טאַקי באַקומען דעם נאָמען „באַנק רענקדז.״ — „האַנטווערקער באַנק״.

די באַנק האָט זיך פאַמעלעך שיין אַנטוויקלט, און איז ביסלעכ־ווייז אַרויס פון אונטער דער אפּוטרופּסות פון אירע גרינדער. מיט דער צייט האָט די הנהלה פון דער באַנק איינגעזען דאָס דער נאָ־מען „האַנטווערקער באַנק״ אַנטשפּרעכט זיי נישט מער. די גענע־ראַל־פאַרזאַמלונג וואָס איז דאַן פאַרגעקומען איז געווען באַזונ־דערס שטורמיש און הייס. כנהוג, זיינען אַ טייל געווען בעד און אַנדערע כנגד. די וועטעראַנען פון „פועלי ישראל״ האָבן „געשריגן געוואַלד״ געגן דעם נאָמען־ענדערונג, טענה׳נדיק אַז מען גייט ביי זיי צונעמען זייער מי און פראַצע. אָבער די אַלע טענות האָבן נישט געהאָלפן. די הנהלה פון דער באַנק איז געלונגען דורכצופירן איר באַשלוס, דאָס דער נאָמען פון דער באַנק זאָל יאָ געענדערט ווערן, און פון דאַמאָלס אָן האָט זי באקומען דעם נאָמען „באַנק פשעמיס־לאָוואָ קופּיעצקי״.

אַלס פּצוי פאַר „פועלי ישראל״ האָט מען זיי מבטיח געווען אַ שטענדיקע יערליכע גרעסערע סובסידיע. מיט דעם האָט זיך דער שטורמישער סכסוך געענדיקט.

די הויפּט פקידים פון דער באַנק זיינען געווען שמעון אולמאַן און וו. ווירטהיימער. מנהל ראשי פון דער באַנק איז געווען ד״ר יעקב בלעך, וועלכער וווינט דאָ אין לאַנד.

„באַנק דלא האַנדלו אי פשעמיסלו״

די דאָזיקע באַנק האָט מען אויך גערופן אליקום ווייס׳ס באַנק. דער מנהל פון דער באַנק ה׳ אליקום ווייס, האָט געשטאַמט פון דער מיוחסדיקער גאָרליצער משפחה ווייס, וואָס איר ראש שושלת איז געווען ר׳ יצחק ווייס, דער שווער פון פּרעשבורגער רב בעל „כתב סופר״ זצ״ל. די משפחה ווייס האָט אַרויסגעגעבן פיל רבנישע און לומדישע פּערזענליכקייטן. ה׳ אליקום ווייס אַליין איז נישט גע־ווען פון דעם טיפּ אָרטאָדאָקס, אָבער אין געזעלשאַפטלעך־פּאָליטישן לעבן איז ער געווען נוטה צו די חרדים, און איז זאָגאַר אַרויסגע־טרעטן אַלס זייער נציג. אַזוי איז ער די לעצטע יאָרן געווען טעטיק מטעם החרדים אין קהל׳שן לעבן, און איז דאַכט זיך געווען דער לעצטער יו״ר פון גאָרליצער ועד הקהילה. זיין באַנק איז געווען איינגעשלאָסן אין ברית־פיקוח פון די אגודה־בענק אין ווארשא. אין ווייס׳ס באַנק איז געווען בולט דער רעליגיעזער כמעט חסידישער עלעמענט. דער פקיד ראשי פון דער באַנק איז געווען שכנא פירער.

שכנא פירער האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ זעלטענעם סינטעז פון באַבאָווער חסידות מיט וועלטליכע בילדונג. דאָס חסידות האָט אָבער ביי אים אַבסאָלוט באַהערשט דאָס וועלטליכע, וועלכעס איז געקומען צום אויסדרוק נאָר דאַמאָלס ווען עס איז געווען נויטיק און נוצלעך. שכנא אלס פקיד ראשי איז פאַרשטייט זיך געווען דער טאָן־געבער אין דער באַנק, און די אַנדערע פקידים האָבן גע־ווינלעך באַמיט זיך צוצופּאַסן צו דער דורך אים געשאַפענער אַט־מאָספערע. פון די פקידים פון דער באַנק דאַרף מען נאָך דערמאָ־נען יהושע דאר.

עס האָט נאָך עקזיסטירט די „באַנק לודאָווי״, וואָס איז גע־גרינדעט געוואָרן דורך יוסף קנעלער און ברוך פעסעל. די דאָזיקע באַנק האָט באַדינט נאָר די פּוילישע דאָרפישע באפעלקערונג און האָט כמעט נישט געהאַט קיין יידישע חברים. דער שרייבער פון די שורות האָט אַ געוויסע צייט געאַרבעט אין דער באַנק.

צום סוף וויל איך נאָך ווידמען אַ פּאָר ווערטער דער א. ג. „קינדער באַנק״. די באַנק האָט טאַקי נישט עקזיסטירט מער אין אונזערע צייטן, ד. ה. אין די יאָרן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. זי האָט אָבער געלעבט ביי פיל מענטשן אין זכרון. מענטשן פון עלטערן דור פלעגן אָפט רעדן וועגן איר. עס איז אויך זייער אינטערעסאַנט דער נאָמען „קינדער באַנק״. קיין גענויערע פרטים וועגן דער באַנק זיינען מיר נישט באַקאַנט. איך קאָן נאָר איבער־געבן אז צווישן די גרינדער פון דער באַנק זיינען געווען ר׳ אליעזר פעסעל, ר׳ אברהם משה ווייל, ר׳ מרדכי יצחק שובין און ר׳ דוד ריגער.

חברה גמילות חסדים

אַ בכבודיקן אָרט צווישן די פילאַנטראָפּישע און זעלבסטהילף אינסטיטוציעס האָט פאַרנומען די גמילות חסדים קאַסע, וואָס איז געווען איינע פון די גאָר פּאָפּולערסטע אין שטאָט. דער ציל פון דער קופּה איז געווען צו פאַרטיילן אָן פּראָצענטיקע הלוואות צו מענטשן פון מיטלשטאַנדס־קלאַס. די קופּת גמ״ח איז געווען אַ וויכ־טיקער מאַטעריעלער שטיץ־פּונקט פאר די קליינהענדלער און קליינע בעלי מלאכות, וואָס האָבן זיך פשוט געראַנגלט צו פאַרדינען דעם

טאָג פרנסה. דאָ האָבן זיי געהאַט דעם פּלאַץ ווו זיי האָבן באַקומען באַדייטנדע און פּראָצענטיקע הלוואות, צום אויסצאָלן אין קליינע מאָנאַטלעכע ראַטעס. דער לווה איז אָפט געווען אין אַזאַ מצב, וואָס מיטן געבן אים די הלוואה האָט מען אים ממש „געשטעלט אויף די פיס".

דער דאַטום, ווען די קופה איז געגרינדעט געוואָרן, איז מיר נישט באַקאַנט. אָבער זי איז באַשטימט געווען איינע פון די עלטסטע מוסדות אין דער קהילה.

אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז די קופה נישט געווען טעטיק און איר אייגנטום איז אינגאַנצן געגאַנגען לאיבוד.

נאָכן קריג, אין די ערשטע צוואַנציקער יאָרן, איז אַ גרופּע עסקנים צוגעטרעטן ווידער צו אָרגאַניזירן די קופה. פון די גרופּע אָרגאַניזאַטאָרן איז כדאי צו דערמאָנען הרב משה מילר און ר' משה גערטנער וועלכער איז אויך געווען מזכיר פון אָרגאַניזיר־קאָמיטעט; און אויך פון דער געגרינדעטער קופה, אין משך פון אַ צייט. צוטרעטנדיק צו דער אַרבעט האָט מען באַדאַרפט אָנהייבן פון דעם אלף־בית, ד ה. שאַפן קודם כל אַ געהעריקן קאַפּיטאַל, עס זאָל זיין פון וואָס צו געבן הלוואות. עס איז געוואָרן פּראָקלאַמירט א מין מגבית לטובת דער קופה און דער עולם איז וואַרעם אַנטקעגנגעקומען מיט באַדייטנדע סכומים, יעדער לויט זיין יכולת. עס זיינען אויך געווען אַזעלכע וואָס האָבן מנדב געווען גאָר גרויסע סכומים, פון די איז כדאי צו דערמאָנען (לויט מיין זכרון) יחיאל האָלענדער און יוסף צימעט. ביי פאַרשידענע פריילעכע געלעגנהייטן און אויך ביי עליה לתורה האָט מען מנדב געווען פאַר קופּת גמילות חסדים. אויך אונזערע לאנדסלייט אין אַמעריקא האָבן צוגעשיקט אַ גרויסן סכום.

דער גרונט קאַפּיטאַל פון דער קופה האָט דערגרייכט (לויט מיין השערה) צו א סכום פון 25 טויזנט זלאָטעס. די קופה איז געווען אָנגעשלאָסן און קאָנטראָלירט פון וואַרשעווער דזשאָינט וועלכער האָט אויך אינוועסטירט אין דער קופה, אַלס הלוואה, א סכום וואָס האָט דערגרייכט די העלפט פון דעם אייגנקאַפּיטאַל.

די קופה האָט געפירט אַ ברייט פאַרצווייגטע טעטיקייט פאַרטיילנדיק הלוואות לכל דורש. דער מאַקסימום פון אַ הלוואה איז געווען 300 זלאָטעס.

דער איינציקער פקיד פון דער קופה אין משך פון לאַנגע יאָרן איז געווען ר' פנחס רעבהאַן.

בעשטער גמילות חסדים קאַסע

צווישן די חשובע מוסדות פון אונזער קהילה דאַרף אויך דערמאָנט ווערן די אַזויגערופענע „בעשטער גמילות חסדים קאַסע". די קאַסע האָט געהערט צו דער „חברה בני אמונה וגומלי חסדים". דאָס איז דער אָפיציעלער נאָמען פון דער חברה וואָס צו איר האָט געהערט דער בנין פון דעם בעשטער בית המדרש. (וועגן דעם בעשטער ביהמ"ד דערמאָנען מיר אין דער רשימה „בתי־תפילה"). דער בנין האָט אויך אַרומגענומען עטליכע דירות וואָס זיינען געווען באַוווינט פון פּריוואַטע לאָקאַטאָרן. די הכנסות פונם דירה־געלט האָבן געהערט צו דער בעשטער קופּת גמ"ח.

אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט די קופה איבערגעריסן איר טעטיקייט. ערשט אַ ריי יאָרן נאָך דער מלחמה איז אַ גרופּע עסקנים צוגעטרעטן ווידער אויפצולעבן און אָרגאַניזירן די טעטיקייט פון דער קופה. פון דער גרופּע איז כדאי צו דערמאָנען אברהם משה קאָפּיטאַ, יודל ראַקער און משה דוד דרוטער, וועלכע האָבן נישט געקאַרגט קיין מי און שווייס צו אָרגאַניזירן און זי אוועקשטעלן אויף אַ געהעריקע מדרגה. דער רוח החיים פון דער אַרבעט איז געווען באַזונדערס דער דערמאָנטער א. מ. קאָפּיטאַ, וועלכער איז אויך געווען מזכיר און מנהל־חשבונות פון דער קופה, אין משך פון אַ ריי יאָרן. עס איז פּראָקלאַמירט געוואָרן אַ תרומות־אַקציע אויף וועלכער דער עולם האָט זיך וואַרעם אָפּגערופן. די ערשטע גרעסערע תרומות האָבן מנדב געווען (לויט מיין זכרון) ר' עקיבא שווימער, שמעון שעל, שמואל לייב טענענבוים און לייביש זיסוויין, ועוד ועוד. די שרשרת התרומות איז נישט איבערגעריסן געוואָרן, נאָר איז ווייטער געגאַנגען אין משך פון יאָרן, ביז צום אויסברוך פון צווייטן וועלטקריג.

דער דערמאָנטער מזכיר פון דער קופה האָט געוווסט אָנצווענדן פאַרשידענע מיטלען צוצוציען נייע תורמים. איינס פון די מיטלען איז געווען דאָס מפרסם־מאַכן יעדע וואָך אין אַלע בתי־מדרשים אַ רשימה פון אַלע תורמים די זעלבע וואָך. עס זעט אויס אַז דאָס איז געווען אַ ווירקזאַם מיטל, ווייל אויך אַנדערע חברות האָבן דאָס זעלבע נאָכגעטאָן און יעדע וואָך פּובליצירט רשימות פון תורמים. לויט מיין השערה (דער שרייבער פון די שורות האָט געפירט די ביכער פון דער חברה ב"א וגמ"ח אין משך פון אַ ריי יאָרן ביז צום אויסברוך פון צווייטן וועלטקריג), האָט דערגרייכט דער הון עצמי פון די קופה ביז אַן ערך 12 טויזנט זלאָטעס.

לויט די סטאַטוטן פון דער קופה האָבן באַדאַרפט געניסן פון איר נאָר חברים, ד.ה. מתפללים פונם אַזויגערופענעם בעשטער ביהמ"ד. עס איז אָבער געווען יעדן באַקאַנט, אַז אין דעם פּרט האָט נישט עקזיסטירט קיין „נומערוס קלאַוזוס". מען האָט נישט געמאַכט קיין שום אויסנאַמען, נאָר געגעבן הלוואות לכל דורש, האָט ער געמעגט זיין אַ בעשטער צו אַ רודניקער. די סומע פון די צעטיילטע הלוואות האָט דערגרייכט ביז 250 זלאָטעס. אַלס יו"ר פון דער קופה איז געווען טעטיק ר' עקיבא שווימער. חברים פון דער הנהלה זיינען געווען אַ טייל פון די אויבנדערמאָנטע עסקנים און תורמים. צו זיי דאַרף מען נאָך צוגעבן ר' ישראל נעבענצאַל און ר' שלמה אשכנזי. די אַלע זיינען אומגעקומען אין דער צייט פון דער שואה. זייער איבערגעגעבענע ארבעט לטובת הכלל זאָל זיין אַן עילוי פאַר זייערע נשמות און זאָל דינען אַלס מוסטער פאַר די שרידים פון קהילתנו הקדושה.

פנחס ארנברג / יידישער האַנטווערקער פאַריין (חברת פועלים) אין גאָרליץ

(חולון)

ביים שרייבן וועגן די יידישע בעלי־מלאכות אין גאָרליץ, ווערט געמיינט, פאַרשטייט זיך, פון דער צייט ווען איך האָב אָנגעהויבן צו אַרבעטן ביי זיי אין דעם פאַריין, ד.ה. פונם יאָר 1922. אין אָנהייב בין איך נאָר געווען בעל קורא אין זייער בית־המדרש, אָבער ביסלעכווייז, ווען איך האָב אָנגעהויבן באַקאַנט צו ווערן אין זייערע ענינים, ד.ה. אין זייערע באַדערפענישן און פאַרלאַנגען, בין איך געשטיגן בהדרגה ביז צו ווערן זייער סעקרעטאַר און אויך ערן־מיטגליד פון דער פאַרוואַלטונג. איך דערלויב מיר צו זאָגן, אַז כ'בין ביי זיי געוואָרן דער גאַנצער פאַרוואַלטער. ווייל זיי האָבן זיך איבערצייגט אין מיין טרייע אַרבעט פאַר זיי צום וווילשטאַנד פונם יידישן האַנטווערקער, האָבן זיי זיך אין יעדער אנגעלעגנהייט מיט מיר באַראַטן, פון די קליינסטע זאַך, ווי למשל, צו קויפן אַן אתרוג, ביז צו די גרעסטע זאַכן, ווי דאָס רעאָרגאַניזירן די האַנטווערקער באַנק, און צוטרעטן צום בויען אַן אייגענעם בנין. גלויבט מיר, איך בין נישט אויסן דאָ מיך צו באַרימען, נאָר ווען זיי האָבן געפאָלגט מיין עצה האָבן זיי קיינמאָל נישט חרטה געהאַט. איך קען מיך נאָך אויסדרוקן, אַז לויט מיינע אָנווייזונגען איז דער באַשטאַנד פונם יידישן האַנטווערקער פאַריין דערהויבן געוואָרן צו אַ מצב וואָס איז געווען לדוגמא ולמופת פאַר אַנדערע שטעט אין גאַליציען, אַזוי אַז אַנדערע שטעט האָבן געשיקט דעלעגאַטן צו די גאָרליצער זיך צו באַקענען מיט זייער אַרבעט.

מען שאַפט אַ „קרן תמיכה"

אין וואָס איז אייגנטלעך באַשטאַנען די מוסטערהאַפטע ארבעט? שטעלעט זיך די זאַך פאַר אַזוי:

אין אָנהויב פון די 20־ער יאָרן, ד.ה. באַלד נאָכן גרויסן אויפטרייסלען פונם יידישן לעבן אין גאַליציע בכלל און אין גאָרליץ בפרט, האָט מען זיך אַרומגעזען אז די לאַגע פון דעם יידישן בעל־מלאכה איז ממש קאַטעסטראָפאַל. האָט מען געטראַכט פאַרשידנס ווי אַזוי קען מען דעם יידישן בעל מלאכה העלפן און אים צוריקצושטעלן אַביסל אויף זיינע פיס. פון דעם וואָס מ'האָט געצאָלט מיטגלידס בייטראַג אָדער פון נדרים ונדבות איז געווען קנאַפּ צו רעכענען — ס'איז געווען ווי אַ טראָפּן אין ים — מיט די געלטער צו קאָנען געבן אים די נויטיקע הילף. אויך פון די האַנטווערקער באַנק איז אין יענער צייט נישט געווען קיין רייד צו קענען האָבן פון זיי וועלכע ס'איז הלוואה. פאַרקערט, מ'האָט נאָך געמוזט טראַכטן צו שאַפן די נויטיקע קאַפּיטאַלן אום די באַנק צוריק צו רעאָרגאַניזירן. דאַמאָלס איז לויט מיין איניציאַטיווע געשאַפן געוואָרן אַ ספּעציעלער אונטערשטיצונגס־פאָנד מיטן נאָמען „קרן תמיכה". צו דעם איז די גאַנצע פאַרוואַלטונג מאָביליזירט געוואָרן, אָן אונטערשיד אין וואָס פאַר אַ פאָרם צו שאַפן געלט צו דעם צוועק: תרומות, הלוואות, אויפרופן צו די אַמעריקאַנער גאָרליצער ברודער נאָך שטיצע א.ז.וו. אַלע מיטלען זיינען באַצייכנט געוואָרן צו דעם צוועק אַלס כשר'ע — אַבי צו שאַפן אַ וואָס גרעסערן קאַפּיטאַל. אויך חשובע בעלי־בתים אין שטאָט, נישט קיין בעלי מלאכות, האָבן פיל מיטגעהאָלפן צו דעם צוועק, און דאָס האָט געבראַכט דערצו אַז אין אַ קורצע צייט האָט די חברה געהאַט אַ היפשן קאַפּיטאַל אין זייער רשות. און מ'האָט אָנגעהויבן צו געבן הלוואות דעם בעל־מלאכה ער זאָל זיך זיין וואַרשטאַט אָדער קרעמל אַביסל אויפריכטן און ביסלעכווייז די געלט צוריקצאָלן. אויך די האַנטווערקער־באַנק האָט זיך אינצווישן אַביסל אַרויפגעאַרבעט און מ'האָט אָנגעהויבן פון זיי צו באַקומען צו ביסלעך הילף, אַזוי אַז דער קאַסע באַשטאַנד פון דעם פאַריין איז געווען אַ גוטער און דער מצב פונם בעל־מלאכה אויך נישט שלעכט.

אינצווישן זיינען ווידער אונטערגעקומען גראַבסקיס צייטן, ווען דער מצב פונם בעל־מלאכה איז ווידער געוואָרן גאָר נישט פויגלדיק. מ'איז אָבער אויך דאַמאָלס געשטאַנען אויף דער וואַך און דעם יידישן בעל־מלאכה ווי ווייט מעגלעך נישט געלאָזט פאַלן. נאָך דעם האָט זיך ב"ה ווידער געמאַכט אַ פּראָספּעריטי אין אונזער שטאָט גאָרליץ. די יידישע בענק האָבן זיך זייער אנטוויקלט און געגעבן שיינע הלוואות דעם סוחר ווי דעם בעל־מלאכה. די 2 גמילות חסדים־קאַסעס האָבן געאַרבעט מיט גאַנץ שיינע קאַפּיטאַלן און געגעבן לאַנג־טערמיניקע הלוואות דעם קליינהענדלער און בעל־מלאכה.

מען בויעט בנינים

ווען דער יידישער האַנטווערקער־פאַריין אין גאָרליץ האָט שוין געהאַט אין זיין באַזיץ אַ שיינעם קאַפּיטאַל, האָט מען אָנגעהויבן צו טראַכטן צוצוטרעטן צום בויען אַ אייגענעם בנין פאַר דעם פאַריין און צוגלייך אַ שיינע שול. די דאָזיקע שול איז געווען ממש אַ מוסטער פאַר אונזער שטאָט גאָרליץ און אויך פאַר אנדערע שטעט אין גאַליציען.

דאָס אַלעס איז געשאַפן געוואָרן אין משך פון אַ גאַנץ קורצע פאָר־יאָר אין וועלכע ס'האָבן געאַרבעט די פאַרוואַלטונג פון דעם פאַריין און אויך איך, מיט מסירות נפש ממש.

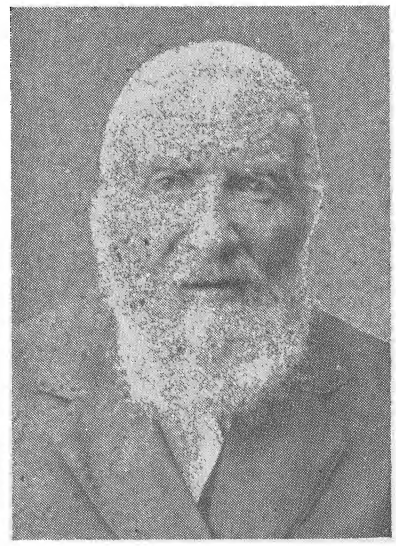
מענטשן מיט מידות

איצט וויל איך איבערגעבן א באַשרייבונג פון די מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג. אפשר האָב איך מיך דאַמאָלס נישט גענוג אויסגעקענט אין זייערע מעלות און מדות טובות, זע איך ערשט איצט אז אַזעלכע מענטשן ווי אונזער שטאָט גאָרליץ האָט פאַרמאָגט צווישן בעלי מלאכות, זעט מען היינט זעלטן אפילו צווישן די העכערע „פני" אין דער געזעלשאַפט. מיר קענען נאַטירלעך נאָך היינט שטאָלצירן אז אַזעלכע מענטשן האָבן זיך געפינען אין אונזערע רייען. איך וועל אָנהויבן ביי די פּרעזעסן און אַזוי כסדר.

1) ר' יוסף (יוסל) איינהאָרן ז"ל

אַ ייד, וואָס האָט אַליין שווער געאַרבעט אין זיין וואַרשטאַט מיט זיינע לערנייונגען, געווען אַ גאַנצן טאָג פאַרשמירט און פאַררוסט ביי זיין אַרבעט, אָבער דערצו אַ בעל טובה פון ערשטע מדרגה. ווען מ'איז צו אים געקומען בעטן א טובה וואָס איז נאָר געווען אין זיין מאַכט צו טאָן, צו קאָנען יענעם וואָס העלפן, האָט ער אין מיטן די ארבעט אַלעס געלאָזט שטיין, זיך שנעל איבערגעביטן די מלבו־

שים און געלאָפן. דאָס האָב איך נישט איינמאָל אַליין בייגעוווינט. ער האָט געהאַט פארשידענע צייטן אין זיין לעבן — אַ צייט ווען די מאַטעריעלע לאַגע איז ביי אים געווען אַ גלענצענדע און אויך צייטן נישט זייער פויגלדיקע. ווען עס האָט זיך אָבער געהאַנדעלט וועגן צדקה האָט ער קיינמאָל נישט יענעם באַמערקט צי די צייטן ביי אים זיינען בעסערע אָדער שוואַכערע — נאָר געגעבן מיט אַ ברייטער האַנט. ער פלעגט זיך אפילו קווענקלען צי ער איז נישט יענעם פוגע בכבודו, צי ער גיט גענוג.

ר׳ לייבוש זיסוויין
בעל בית חשוב בעיר,
חבר הנהלת הבנק של בעלי מלאכה
LEIBISH ZUSWEIN,
honorable citizen, a member of the Worker's bank and industrial bank committees.

2) ר׳ מרדכי (מאָטעל) בלעך ז״ל

ער איז געווען דער רוח חיים, נישט נאָר אין די חברת פועלים, נאָר אויך צווישן דעם גאַנצן יידישן כלל אין שטאָט. ער האָט זיך אויסערגעוויינליך אינטערעסירט אין וואָס פאַר אַ לאַגע יעדער בעל־מלאכה געפינט זיך. ביי דעם בעסער סיטואירטן האָט ער ממש גע־ריסן געלט, וואָס מער ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט, כדי צו קענען העלפן די ווייניקער באַמיטלטע. בדרך כלל האָבן אים אלע זייער גערן געהאט פאר זיינע מעלות און זיך נישט קעגנגעשטעלט זיינע פאָ־דערונגען. נאָר ווען ס׳האָט זיך געטראָפן א פאַל ווען ס׳האָט זיך ווער אים קעגנגעשטעלט און נישט געגעבן וויפיל ער האָט פאַר־לאַנגט, האָט ער יענעם אויסגעזידלט און ממש געדראָט, ביז יענער איז געווען געצווינגען זיין פערלאַנג נאָכצוקומען. ער האָט זייער פיל און אומדערמידלעך געארבעט צו שטעלן דעם יידישן האַנט־ווערקער־פאַריין אויף אַ הויכן ניוואָ, און אויך ביי דעם בנין איז ער געווען, אַזוי צו זאָגן, דער אינזשעניר און דער שוואַרץ־אַרבעטער אינאיינעם.

און אַזוי ווי ער איז יעדן באַקאַנט געווען איז ער אויך אין אַנדערע שטאָטישע זאַכן געווען פון די ערשטע כלל־טוער, און זיך אינטערעסירט זייער פיל מיט קראַנקע און זייער אָפט באַגלייט קראַנקע קיין קראָקע און אפילו אויך קיין וויען, אום זייערעליידן צו קענען לינדערן. אין בית־כנסת פון חברת־פועלים האָט ער תמיד אויפגעפאַסט עס זאָל געפירט ווערן על טהרת־הקודש, און ס׳איז שוין נישט געווען מקנא צו זיין דעם וואָס האָט זיך דערוואַגט צו רעדן אַ וואָרט אין מיטן דאַווענען! ער פלעגט צו יענעם טענהן: דו מוסט נישט דאַווענען אַלעס וואָס אין סידור שטייט, איך אַליין דאַווען אויך נישט אַלעס וואָס שטייט אין סידור, אָבער צו ריידן אין מיטן דאַווענען און אַן אַנדערן שטערן דאָס דאַווענען — חס ושלום!

פון דער אַנדערער זייט האָט ער זייער געשוינט יענעמס כבוד. די הויפט־אַרבעט מיינע אין דעם פאַריין איז געווען מיט אים צוזאַ־מען, און ער האָט זייער פיל געזאָרגט עס זאָל ווער ח״ו מיין כבוד נישט בארירן. איך אַליין בין גאָר נישט געווען אַזוי עמפינדלעך אויף מיין אייגענעם כבוד ווי ער האָט דאָס געטאָן פאר מיר.

ר׳ משה דוב טקאץ׳
נגר יהודי ראשון בעיר, שבא ממרחקים
MOSHE DAVID TKACZ —
the only Jewish carpenter in the city

3) ר׳ מרדכי (מקס) געבעל ז״ל

אַ זייער רואיקער און איידעלער מענטש. איך געדענק נישט דעם פאַל ער האָט זיך געזאָלט מיט וועמען ס׳איז קריגן, אָדער עמיצן זידלען, ווי ס׳האָט זיך געקענט טרעפן ביי פיל אַנדערע, נאָר אומגעקערט: ווען ס׳האָט פאַסירט אַזעלכעס צווישן אַנדערע איז ער מערסטנס געווען דער שלום־מאַכער — אויף אַזוי ווייט איז ער גע־

װען צוגעבונדן צו דעם פֿאַריין און צום װױלשטאַנד פֿון אַלע חברים בעלי־מלאכות.

ער אַליין איז געװען פֿון די בעסער סיטואירטע און האָט פֿון זיין אייגענער טאַש פֿיל בייגעשטייערט צו העלפֿן אַנדערע. אויך האָט ער תמיד געטראַכט װי צו פֿאַרשיינערן דעם בית־הכנסת, און זייער אָפֿט, װען ס'האָט זיך אים געדאַכט אז די װענט זיינען שוין נישט אַזעלכע ריינע, פֿלעגט ער זאָגן צו ר׳ ישראל פֿעלדמעסער, אָדער צו זיין אייגענעם שװאָגער: קום מיט מיר װעלכן טאָג, װעלן מיר אויסמאָלן דעם בית־כנסת עס זאָל זיין לתפארת.

איך געדענק װען ער האָט אַמאָל געמאַכט אַ חנוכת הבית פֿון זיין אייגענעם הויז און געהאַט ביי זיך אין זיין װױנונג אַלע בעלי־מלאכות איז די שמחה געװען ביי אים דעראַרט גרויס, אַז ער האָט זיך נאָר געװוּנטשן ער זאָל דערלעבן צו זען װי יעדער יידישער בעל מלאכה שטעלט אַן אייגען הויז, און ער האָט דאָס געזאָגט מיט הונדערט פּראָצענט, אָן די מינדסטע פּניה.

4) ר׳ ישראל פֿעלדמעסער ז״ל

ער איז געװען דער פּיקח נישט נאָר צװישן די בעלי־מלאכות, נאָר אויך צװישן כלל יידן אין שטאָט. אַלע האָבן אים געהאַלטן פֿאַר אַ זייער פֿאַרשטענדלעכן מענטש; מען האָט זיך גערעכנט מיט אים באַראַטן אין פֿאַרשידענע ענינים; זיינע עצות זיינען תמיד געװען זייער אויסגערעכנט. איבערהויפּט צװישן די האַנטװערקער האָט מען זיך מיט זיין ראַט תמיד גערעכנט. טראָצדעם װאָס ער איז נישט געװען צװישן די שטענדיקע מתפּללים פֿון דער חברת פּועלים, איז ער געװען אַ מיטגליד פֿון דער פֿאַרװאַלטונג, און מיט זיין חכמה זער פֿיל בייגעשטייערט צום אױפֿלעבן פֿון דעם פֿאַריין.

ער איז אויך געװען אַ מענטש װאָס האָט זיך ח״ו נישט געשעמט מיט זיין פֿאַך, נאָר פֿאַרקערט, תמיד מיט שטאָלץ זיך אויסגעדריקט: איך בין אַ בעל־מלאכה, און דעם שטאָלץ האָט ער אויך פֿיל אַריינגעדרונגען אין אַנדערע בעלי־מלאכות זיי זאָלן שטאָלצירן און זאָרגן פֿאַר זיך אַליין, און נישט אויסקוקן צו די שטאָטישע גבירים אַז זיי װעלן זיי קומען צו הילף. אָבער ער איז תמיד געשטאַנען אויף די װאַך, אַז די שטאָטישע בעלי בתים זאָלן נאָר שטיצן דעם יידישן בעל־מלאכה מיט אַרבעט און נישט, ח״ו, באַניצן דאַצו גוײם, װי עס איז געװען פֿיל מאָל דער פֿאַל. און נישט מקנא צו זיין איז געװען דעם, װען ר׳ ישראל פֿעלדמעסער האָט זיך דערװיסט אַז ער האָט די אַרבעט אַװעקגעגעבן אַ גוי. דאָ האָט ער דעם יעניקן גאָר נישט געשױנט, האָט דאָס געמעגט זיין אפֿילו אין מיטן מאַרק און צװישן פֿיל מענטשן. ער איז אויך געװען אָנגענומען אַלס דער אינטעליגענטער מענטש צװישן די בעלי־מלאכות, הן אין רעדן, הן מיט די פֿעדער אין די האַנט.

5) ר׳ יהודה ליב אולמאַן ז״ל

ער איז געװען, פֿאַרשטייט זיך, דער נגיד פֿון די חברה, און נישט נאָר צװישן די בעלי מלאכות, נאָר אויך צװישן אנדערע שטאָטישע נגידים איז ער נישט געשטאַנען הינטערשטעליק. אבער די בעלי־מלאכות האָבן פֿאַר אים געהאַט פֿיל רעספּעקט, װייל ער האָט געזאָרגט נישט נאָר פֿאַר דעם װױלשטאַנד פֿון די בעלי־מלאכות מיט עצות, נאָר האָט אויך פֿון זיין אייגענע טאַש זייער פֿיל געהאָלפֿן זיי מיט תרומות און הויפּטזעכלעך מיט הלװאות. נאָכמער, ער איז געװען דער דיפּלאָמאַט פֿון די יידישע האַנטװערקער — זיי פֿאַרטרעטן אין די קהילה, אין די געמיינדע (מאַגיסטראַט), אין די בענק א.ז.װ. ער איז אויך געװען דער קאַסירער און פֿאַרטרויאונגסמאַן פֿון דעם פֿאַריין און געהאַט דאָס רעכט אַליין אונטערצושרייבן יעדע געלט סומע.

פֿאַרשטייט זיך, איך אַלס סעקרעטאַר האָב מיט אים פֿיל געמיינזאַמעס געהאַט, און מיר פֿלעגט אויסקומען עטלעכע מאָל אין דער װאָך צו זיין ביי אים אין זיין װױנונג. דאָס איז מיר נישט געװען גאַנץ אָנגענעם, װייל ער איז געװען אַן אַרבעטסמענטש און א זייער באַשעפֿטיקטער, און נאַטירלעך, האָב איך אים געמוזט שטערן אין זיין אַרבעט. ער האָט מיר אָבער דערקלערט איך זאָל זיך מיט דעם נישט רעכנען; צו יעדער צייט שטייט ער גרייט מיינע פֿאַרלאַנגען צו דערליידיגן, װייל די אינטערעסן פֿונם פֿאַראיין שטייען ביי אים פֿיל העכער װי זיין אייגענע גאַרבעריי. צו מיר פּערזענלעך האָט ער געהאַט אַן אויסערגעװיינלעכן צוטרוי, און אויך װען ס'האָט זיך געהאַנדלט ביי קהילה־װאַלן בין איך געװען זיין פֿאַרטרויאונגסמאַן און האָט זיך מיט מיינע עצות זייער פֿיל גערעכנט.

6) ר׳ משה רייך ז״ל

ער איז געװען דער סימבאָל פֿון תמימות און ענװות, דאָס גאַנצע לעבן געאַרבעט ניט לייכט, נהנה געװען נאָר מיגיע כפּיו, אָבער װי װייט ער האָט געמוזט זאָרגן פֿאַר זיך און זיין משפּחה, האָט ער צו דעם אויך תמיד געזאָרגט פֿאַר אַנדערע. ער איז ח״ו נישט געװען קיין אָרימאַן, אבער װייט אויך נישט קיין גביר, אבער א שניט אלס בעל־בית האָט ער געהאַט װי א גרויסער גביר. ער האָט זיך קיינמאָל נישט באַקלאָגט אויף זיין מצב, נאָר תמיד געװען בשמחה; אויך אין זיין קליידונג האָט ער אויסגעזען װי א גרויסער גביר, ריין און עלעגאַנט, און דורך דעם האָט ער ביי אַלע מענטשן געװוּנען גרויס אַכטונג צו זיין פּערזאָן. צו די חברת־פּועלים איז ער געװען צוגעבונדן מיט לייב און לעבן, מיט ראַט און טאַט, תמיד געטראַכט און געגעבן עצות װי צו פֿאַרבעסערן די לאַגע פֿונם אידישן בעל־מלאכה. אויך האָט ער זיך געשטעלט אין פֿאַריין די ערשטע אין תרומות, און מיט דעם האָט ער געבראַכט דערצו, אַז די גרעסערע גבירים פֿון אים האָבן אים געמוזט איבערשטייגן.

7) ר׳ שמואל ברודער ז״ל

ער איז געװען דער יונגסטער פֿון די פֿאַרװאַלטונגס־מיטגלידער, אָבער האָט פֿאַרמאָגט א זייער געזעצטן פֿאַרשטאַנד. אין דער ערשטער ריי האָט ער זייער געשעצט יענעמס כבוד, און שוין דורך די דאָזיקע מעלה האָט מען אים אָנגעטרויט צו זיין דער גבאי פֿונם בית־כנסת און דעם פֿאַריין. און ער האָט טאַקי דאַביי אַרויסגעװיזן זיין גרויסן אָרגאַניזיר־טאַלאַנט: ביים טיילן די עליות האָט ער אַכטונג געגעבן, ס'זאָל נישט װערן פֿון די מתפּללים האָבן תרעומות, טאָמער האָט אן אנדערער באַקומען אַ שיינערע עליה.

אָבער ווי אַזוי מאַכט מען דאָס, אַז יעדע סדרה פאַרמאָגט פאַרשידענע פרשות, מיוחסדיקע און נישט מיוחסדיקע? האָט ער איינגעפירט א מין בוכהאַלטעריע: ווען אַ בעל־בית האָט איינמאָל באַקומען ששי האַט ער דאָס צווייטע מאָל באַקומען רביעי און אַזוי כסדר... ער האָט אויך זייער שטרענג אויפגעפאַסט עס זאָל הערשן אַרדנונג און דרך־ארץ בשעת'ן דאַווענען, און ווער עס האָט נישט געפאָלגט האָט באַלד באַקומען זיין פסק. ס'איז ביי אים געווען א חוק ולא יעבור, אַז דאָס בית־הכנסת מוז שטיין אויף א הויכער מדרגה. עס זאָל זיין אַ מוסטער אין שטאָט און נישט דאַרפן שעמען זיך ח"ו פאר אַנדערע בתי מדרשים.

וואָלט איך נאָר געהאַט מער צייט וואָלט כדאי געווען צו באַשרייבן אויך די חשובע בעלי־בתים: ר' בערל בערגמאַן, ר' פנחס פענצטער, ר' שמואל בראוו, ר' שמעון קארז'עניק, ר' אלי ברעגמאַן, ר' יצחק (איטשע) בירן, ר' שמערל זילבער, ר' אברהם יהושע מילער — עליהם השלום. דער לעצטער איז געווען דער וויצלער און מנגן פונם פאַריין, אַריינגעבראַכט דאָרט פיל הומאָר און פרייד, נאָר ליידער מוז איך מיך באַגניגענען מיט די באַשרייבונגען פון די פערוואַלטונגס־מיטגלידער.

צום סוף וויל איך נאָך איבערגעבן עטלעכע פון די וויכטיקע באַשלוסן וואָס זיינען אָנגענומען געוואָרן ביי די חברה, וועלכע זיינען ווערט צו פאַרעפנטלעכן.

1) אין צוזאַמענהאנג מיט דער תקנה, וואַס דער גבאי ר' שמואל ברודער ז"ל האָט איינגעפירט וועגן עליות צום ספר־תורה, האָט די פאַרוואלטונג אָנגענומען אַ צוגאָב באַשלוס, אז אין אַלע הינזיכטן איז פארבאָטן צו מאַכן אַן אונטערשיד צווישן די מיטגלידער פון די חברה.

2' ס'איז אָנגענומען געוואָרן אַ באַשלוס, אַז די מיטגלידער פונם פאַריין וועלכע זיינען נישט שטענדיקע מתפללים פון אייגענעם בית־הכנסת דארפן וויניקסטנס 2־3 מאָל א יאָר קומען דאַווענען אין בית־הכנסת פון דעם פאַריין.

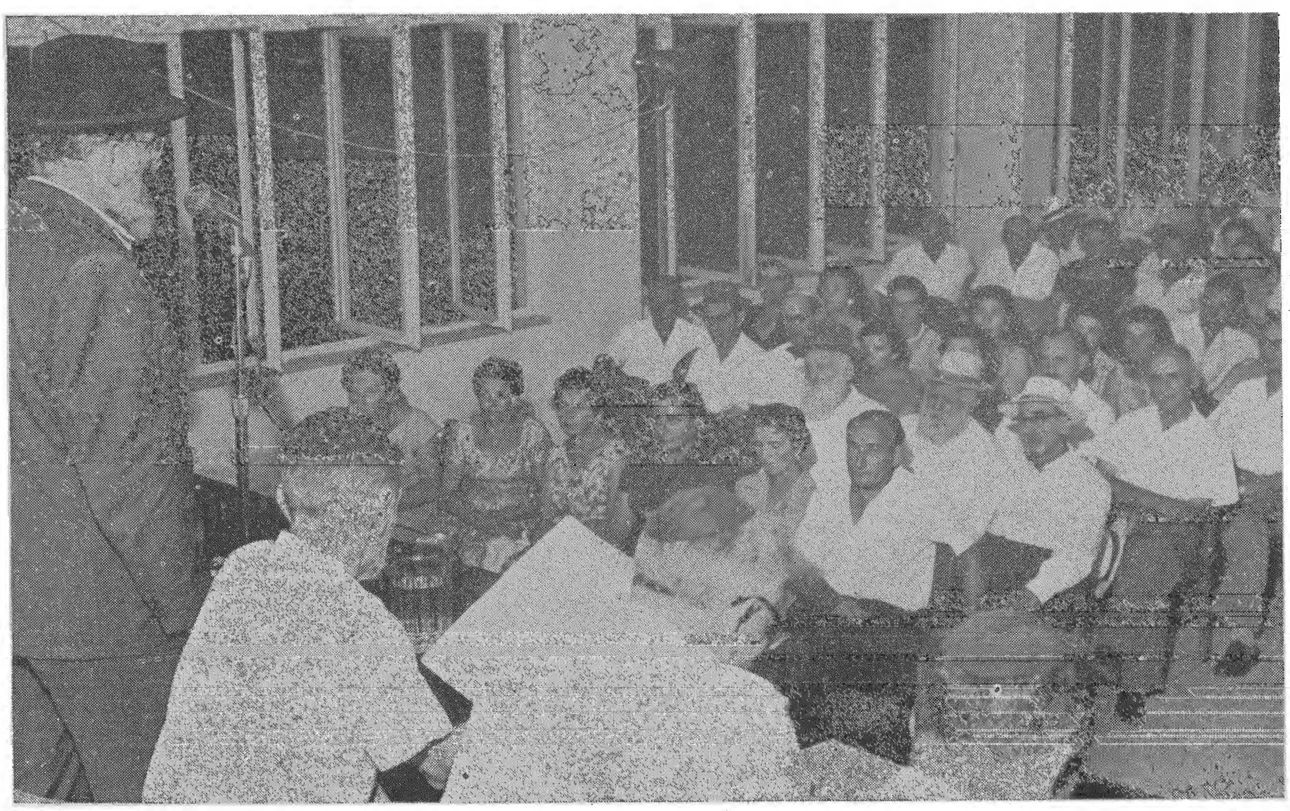
3) יעדן שבת פאַרבעטן אַ בעל־שחרית פון די שטאָטישע בעלי־תפילות, און די אַנדערע תפלות איינצוטיילען צווושן די אייגענע מתפללים.

4) איינע פון די וויכטיקסטע באַשלוסן איז געווען, אַז דער פאַרטרעטער פון די פועלים אין דער קהילה דאַרף וויניקסטנס איינמאָל אין חודש איבערגעבן אַ באריכטס־טעטיקייט פאר די מיטגלידער פון פאַריין, וואָס איז במשך דער צייט פאָרגעקומען אין זיין טעטיקייט לטובת דעם יידישע בעל־מלאכה.

5) אַ זייער וויכטיקער באַשלוס איז אָנגענומען געוואָרן, אַז אין פאל פון א מיטגליד שהלך לעולמו, איז דער פאַריין מחויב זיך צו פאַראינטערעסירן מיט דעם מצב פון די אלמנה מיט די גאנצע משפחה, זיי צו דערלאַנגען יעדע מעגלעכע הילף.

מעמד אזכרה של אנשי גורליץ לאחיהם קדושי עירם
באסיפת יום הזכרון בשנת תשי"ט (1959) בתל־אביב
מימין לשמאל: הרב י. מ. ארנברג, ר' מרדכי האלברשטאם, אביש פירר, ד"ר יעקב בלך.
Memorial Meeting of Gorlice Jews for the Martyrs of their town
Tel-Aviv 1959

ר' מרדכי האלברשטאם מעלה זכרון הקדושים
Mordechai Halberstam apying tribute to the Sacred Memory of the Martyrs

גורליצה של מעלה

... בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין „יהא שמיה רבא מברך״ הקב״ה מנענע ראשו ואומר: אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם!

(ברכות ג, א)

אברהם ישראל ארנברג
(בני־ברק)

עיר של חיי אמונה ומסורת

אמר ר׳ יהודה אמר שמואל משום ר׳ מאיר... כשבאתי אצל ר׳ ישמעאל אמר לי: בני, מה מלאכתך, אמרתי לו: לבלר אני. אמר לי: בני, הוי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא: שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת — נמצאת מחריב את כל העולם כולו!...
(עירובין יג, א).

כן טעם זה היה קשה לי מאד להתחיל בכתיבה על עירנו היקרה גורליצה — שמא אייתר או אחסר... וכאן הכתוב מדבר בדברים העומדים ברומו של עולם — בהערכת אישים ומוסדות, שנגדעו בעצם פריחתם, על ידי כוחות הטומאה המתועבים — ומי יודע אם לא אעקם, אם לא אסלף, ונמצא זכר הקדושים מתחלל ח״ו, ויצא השכר בהפסד. אבל שקלתי בדבר גם מאידך גיסא; שמא ע״י הימנעות מכתיבה ירדו דמויות הקדושים האלה לתהום הנשיה, וזה יהיה מעוות לא יוכל לתקון, כי במתי מעט נשארנו, ואם אין אנו — מי? ואם לא עכשיו אימתי?

הכריעה הכף לצד המעשה, הכתיבה.

יהדות שלימה

הכל יודעים שגורליצה היהודית על רבניה ובעלי בתיה, על פקידיה ובעלי מלאכה שלה, כל תוכן חייהם היה יהדות ואמונה פשוטה באלקים, וילדיהם כך חונכו. ומוסדות החינוך שבהם חונכו היו — תלמוד־תורה, יסודי התורה, חדר עברי, בית יעקב וכו׳.

אין צורך בראיות והוכחות שהיו אלה מוסדות תורה ויהדות, שכן שמם מעיד עליהם. אלה היו מוסדות החינוך בגורליצה, ולמותר לציין שבראש המוסדות האלה עמדו אנשים בעלי שיעור קומה, בעלי תריסין במשנה ובגמרא, יראי ה׳ ואנשי אמונה.

כמובן, אין רצוני להגזים ולומר שלא היו בגורליצה חיי חולין. היו. היו תנועות חילוניות, לאומיות, סוצאליסטיות, והיו אפילו חוגים קטנים של בני נוער קומוניסטים, שאין להם ולחיי הדת ולא כלום. אבל התמונה הכללית יהדות שלימה היתה; רובו של הצבור הגורלי־צאי חי חייו הציבוריים והפרטיים חיי דת בהחלט.

נולד תינוק, יהודי נולד והיה לאדם מישראל וחי כל ימיו, מן הערש עד הקבר, חיים יהודיים מסורתיים גמורים.

ספריות שנתייתמו

ועובדה יודע אני, שאחרי החורבן והשואה, כשחזרו אודים מוצלים מאש, ממחנות השמדה, ומרוסיה, לגורליצה — מצאו בבית הכנסת הגדול, בצורה מרוכזת, אלפי כרכים של ספרי קודש: תפילה, תנ״ך, תלמוד, פוסקים, חקירה, חסידות וכו׳ וכו׳. תעיד עובדה זו על צורת חייהם של היהודים היקרים האלה, יהודי גורליצה, כל ימיהם. (אגב אורחא, כשהגעתי לענין זה, עלי לנגוע בפרשה כאובה ביותר, שגובלת עם עוול גדול שעוללו אנשים בלתי אחראיים — שמכרו את הספרים האלו, ירושת הקדושים, לספסרים שונים שנתנו עיניהם בממון. בין הספרים היו הרבה אכסמפלרים נדירים והמון ספרים עתיקים. הרי מחובתם היתה לאסוף את הספרים אחד לאחד כדי להציב בהם שם עולם לבעליהם שנכרתו, ביסוד ספריה תורנית על שמם בהר הקודש בירושלים, או בעיר אחרת מערי ישראל. חבל שלא זכינו לכך).

הרבה, הרבה ספריות פרטיות נתייתמו כאן מבעליהן. במאות מבתי ישראל לפני השואה, היו הספריות האלה מקשטות חדריהם של בעלי בתים, אברכים, ובחורים לומדי תורה. מאחורי הזגוגיות בארונות פאר, או מעל אצטבאות פשוטות התנוצצו אותיות מוזהבות של ספרי ש״ס, רמב״ם, טורים, ש״ע, תנ״ך, וכו׳ וכו׳.

שקודים ללמוד תורה

ואל יעלה על דעתך שרק לשם קישוט עמדו הספרים בארונות. בהתקרבך ביום חול רגיל, בין הערביים, לרחובם של בתי המדרשות להיכנס לאחד מהם להתפלל מנחה, היית נפגש עם סוגים שונים של יהודים נוהרים ובאים, וספריהם בידיהם. אלה, גמרות מכורכות עור מתחת לבית שחיים, אצים אחרי יום של עמידה בחנות, או חזרו לפני שעה קצרה מיריד בבייץ׳ או באישצ׳ה, וממהרים לבית המדרש הישן „לחטוף״ מנחה, ולהשתתף בשעור בדף היומי, ומגיד השעור הוא ר׳ שמואל ביטרספלד סוחר הבדים האמיד. אחרים אצים לפרק משניות ומגיד השעור הוא סוחר־נפט ולמדן עצום ר׳ זאב ברגמן, שעם כל דבר קשה בש״ס באים אליו, וחזקה עליו שהשואל אצלו יבוא על סיפוקו.

אחד ממהר עם גמרתו לקלויז של בלז לשמוע שיעורו של הסיטונאי לפחם, אברך בקיא בש״ס וראשונים, ר׳ ישעיהו קליגר, שביתו פתוח לרווחה לכל קשה יום ומר נפש, ועוזר וסומך לדל ועשיר, וכל הנכנסים לבית זה אינם יוצאים ריקם. ואם, במקרה, אתה נמצא בערב בעבר הנהר, בזוודז׳ה, ואין אתה רוצה להפסיד שיעורך בדף היומי, היכנס לקלויז „אגודת אחים״ ותשמע את השעור מפי הרב ר׳ משה׳לי מילר, דיין ומורה צדק דקהילה קדישא גורליצה. ואם בעל נפש אתה ורוצה ללמוד גם פרק משניות, יושב לו פה ר׳ יוסף הרבסטמן ולומד עם החבריה שלו משנה.

שיחות חולין שטעונין לימוד

ומי האיש שאינו רוצה ליהנות משיחות חולין של ר׳ יוסף, או להיכנס אתו פעם לשיחה קצת אינטימית? אולי תהיה זאת שעת־כושר ור׳ יוסף יפתח פיו ויספר מה שקרה פעם בנסיעתו להצדיק

הקדוש ר׳ יחזקאל משינייבה זצ״ל. ולאו כל אדם זוכה לזה, לפי שהיה ר׳ יוסף איש אמת וצדיק וחסיד, ואפילו אם היו נותנים לו כל חלל העולם לא היה משנה בדיבורו. לפיכך, רבים וכן שלמים השתוקקו לשמוע מפיו ממש מה שקרה לו בנסיעתו בימים ההם. אבל רק יחידי סגולה זכו לזה, וכותב הטורים האלה, אף על פי שר׳ יוסף היה דודו ואעפ״י שהיה מורו ורבו, לא זכה לזה מעולם.

ולאו דווקא בבתי מדרש ובקלוזים מתייגעים יהודים על דף גמרא עם תוספות ועל פרק משניות עם ברטנורה. אפילו כשאתה נכנס לבית פרטי בליל חורף קר, כשבחוץ יורד שלג והחדר מוסק, אתה מוצא על יד האח הבוערת בעלי בתים, או אברכים בני תורה, יושבים ועוסקים בתורה עם תלמידים צעירים חובשי בית מדרש, שמחמת כיבה זו או אחרת, מעדיפים את הלימוד בביתם הפרטי מהלימוד בבית המדרש. ובעיקר — משום שהרעש בבית המדרש מתגבר והולך בלילי חורף הארוכים ממגידי שעור ותלמידיהם, ומילדים שחוזרים מהחדר ומשתהים קצת בירכתי בית המדרש, במישחקי בולים, כפתורים וסביבונים.

וכן אתה מוצא בבית המדרש זקנים שאין תורתם אומנותם, יושבים קשישים אלה ומספרים מימים עברו.

מסביב לתנור המוסק מסובים ר׳ שמואל ליפצ׳ר והחבריה. קהל מקשיביו מגוון הוא: זקנים באים בימים ואברכים „טריים״, שזו היכרותם הראשונה עם ר׳ שמואל, וסתם נערים החוזרים מבית רבם ומתעכבים כאן כדי לשמוע סיפור נפלא, אחד לכל הפחות, מפי ר׳ שמואל.

ויודע ר׳ שמואל ליפצ׳ר לרתק קהל שומעיו בסיפוריו, והוא כמעיין המתגבר, סיפור גורר סיפור, והמספר והמקשיבים כאחד נהנים הנאה מרובה.

אף נפגשים כאן מסביב לתנור החם ר׳ יצחק קלוץ ור׳ יעקב ברלינר, וגם להם קהל מקשיבים. הם מספרים מנפלאות ניו יורק שמלפני 40—30 שנים.

בתחילה הולך הכל כשורה, אבל בסוף — שומו שמים! זוכה אחד אחד המספרים לאמון השומעים והם מקשיבים בענין רב לסיפוריו, מתמלא השני קנאה — הרי גם הוא לא קטל קנים, באמריקה. מתחיל הוא לחייך חיוך רב־משמעות, כלומר, לא מפיך אנו חיים. וכמובן, המספר נפגע בכבודו. מתחילות האשמות וקטטות. ואלמלא אנשים מן הצד שנכנסים לענין, מי יודע במה היה זה נגמר...

נערי בית המדרש
שומעים סיפור מפי ר׳ שמואל ליפצ׳ר
Boys listening Shmuel Lipczer's stories

ולאחד השולחנות מיסב לו עם חבורת מקשיבים משלו אותו תלמיד חכם פיקח בעל המצח הגבוה ר׳ נחמיה בידר. הוא מלא וגדוש מילי דבדיחותא מקוריות, אמרות יפות, ושיחות חולין של ת״ח. הוא המומחה היחיד כמעט ללימוד „אור החיים״ על התורה ויודע להסביר וליישב כל המקומות הקשים בספר הזה. בדיחותיו ואמרותיו המחוכמות של ר׳ נחמיה בידר יצאו להן מוניטין אפילו מחוץ לגורליצה.

יושב לו ר׳ נחמיה ומספר מילתא דבדיחותא בשם הרה״צ רבנו ברוך הלברשטאם זצ״ל, רבה של גורליצה לשעבר:

פעם אחת, בחג שמיני עצרת, כשחזר אחרי התפלה לביתו, נפגשו עמו בעלי מלאכה, המטיילים להם כבר להנאתם, מאחר שגמרו תפילתם בהקדם, כדרכם. מברכים הם את רבם בחג שמח, ובשעת חדוה מתחשק להם להתבדח קצת עם הרב: — יראה רבנו — הם אומרים — שבשמים אין ממתינים כלל לתפילותיו, שכן בו ברגע שאנו גמרנו תפילת הגשם, התחיל מיד גשם שוטף לרדת.

— מה זה פלא — עונה להם הרב תוך כדי דיבור — אם אנשים כמוכם היו מסוגלים פעם להביא מבול לעולם, איך זה לא יוכלו היום להביא קצת גשם?...

ור׳ נחמיה מוסיף כהנה וכהנה, והצבור מעודד אותו בפנים שוחקות ודורש ומבקש עוד ועוד.

מרכזים חברתיים על טהרת הקודש

נמצאנו למדים מכל האמור, שבית המדרש הגורליצאי לא היה משמש מקום תורה ותפלה בלבד, אלא אף מרכז חברתי בהיקף רחב. בית המדרש וכל בתי התפלה בעיר כיוצא בו היו משמשים גם מעין בתי־וועד לאנשים עממיים. כאן יהודי חי חיי צוותא וחברה; כאן הוא „מבלה״; כאן הוא נפגש עם חברו, שכנו וקרובו וכאן מזדמן לו לסדר ענינים שוטפים שונים, מסחריים ומשפחתיים. ויהודי גורליצאי שרוצה לשמוע חדשות מהעולם הגדול — לא כולם קוראים עיתונים, ועל אחת כמה וכמה שלא כולם מתמצאים בהם — בכל עת שהעולם שרוי בצער, בזמן מלחמה בין מדינה למדינה, או בזמן שהערבים מתפרעים ח״ו בארץ ישראל, נכנס הוא לבית המדרש הישן, ושומע מפי ר׳ מנחם אליעזר גרפיין את חדשות היום מכל העולם במילואן. ואין מתפרנסים שם משמועה סתם במובן המקובל, אלא ר׳ מנחם אליעזר מקריא מהעתונים „אילוסטרובאני קורייר צודז׳נני״ ו„נובי דז׳נניק״, עתונים המופיעים בשפה הפולנית בעיר קרקוב, הראשון לא־יהודי, והשני יהודי.

אין זאת אומרת, שלא הגיעו לגורליצה עתונים באידיש, או שיהודי גורליצה נתפסו ח״ו לאסימילציה וקוראים רק בשפה הפולנית, לא מיניה ולא מקצתיה! הסיבה פשוטה: העתונים „טאגבלאט״, „היינט״, „מומנט״ מופיעים בורשה, והרבה מינויים להם בגורליצה, אלא שהם מגיעים לעיר בצהרי היום, והעתונים הפולניים שמופיעים בקרקוב, בן אדם משכים בבוקר ומוצא עתון לפני פתח ביתו מוכן לפניו. לפיכך אתה מוצא בהרבה בתים בעיר עתון אידישאי מורשה ועתון פולני מקרקוב, בבחינת אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך. אבל אינו דומה קריאה סתם, לשמיעה מפי ר׳ מנחם אליעזר שהוא קורא ומוסיף פירושו, ולומד סתום מן המפורש, ומסביר גם מבין השיטין.

במה דברים אמורים בזמן מלחמה, או בשעת חרום, או ששמועות לא־טובות מגיעות מארץ ישראל, אבל בזמן שהשנים כתיקנן, ויהודי ארץ ישראל שרויים בשלום ובשלווה — אין מקומם של העתונים בבית המדרש. אז אתה מוצא את ר׳ מנחם אליעזר גרפיין יושב עם חבריו־תלמידיו ושונה את פרקו, אז יושב שבת אחים ומייעץ עצה הוגנת לכל שואל ודורש.

בעולמם של מתמידים ומעמיקים

ועכשיו תרשה קורא יקר להכניס אותך לרגע קט לבית דודי ר׳ יצחק אריה ארנברג, לדירתו המרווחת בככר השוק בגורליצה. תמצא אותו, את המתנגד „השרוף", יושב על יד גמרא עבה ומתפלפל בינו לבין עצמו על ר"ן קשה. הוא מכה באצבע צרדה ומתייגע לתרץ אותו, ואפילו אינו מרגיש בכניסתך וביציאתך.

בחדר השני עומד לו על יד עמוד בנו, העילוי הצעיר ר׳ יהושע מנחם (כעת ראב"ד בתל־אביב), כשרגלו האחת נשענת על כסא, מתעמק בס׳ שו"ת „אמרי יושב" של רבו הגאון ר׳ מאיר אראק אבד"ק טארנוב, או בספר מספרי הראשונים. אין הוא מרגיש כלל בשעות הלילה החולפות־עוברות. וכשעולה עמוד השחר ובאים תלמידיו הבחורים לשעור, הוא „נזכר" שעומד בצורה כזאת מאמש וארוחתו, ארוחת הערב, ערוכה לו מאתמול על השולחן בשלמותה, כי שכח לאכלה.

ומדמותו של זה לדמותו של חברו, העילוי הגורליצאי השני, הוא מורי ורבי ר׳ חנינא גניוויש ז"ל, שהוריו היו עניים מרודים והוא השחיר פניו על התורה מתוך עוני וחוסר כל (גם הוא מתלמידי הגאון מטרנוב), והוא לא רק למד אלא גם לימד והרביץ תורה מתוך עוני. רובם של בחורי ישראל המוכשרים באותה תקופה היו תלמידיו, והוא הצליח מאד ועשה חיל בלימודים, ואף היה אחד מיראי ה׳ הגדולים בעירנו וקטן וגדול העריצו אותו עוד בצעירותו. נתקיימו בו דברי חז"ל, שכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר,

בחורי בית המדרש בשנים האחרונות לפני השואה
לומדים תורה בהתלהבות חסידית
An Orthodox study group of boys

התחתן ועלה מעלה על במתי ההצלחה, עד שעלה הכורת ונגדע גם הוא, רעייתו וילדיו (הי"ד).

ואם המדובר בלומדים צעירים מצווה עלינו לספר בקצרה על גאון צעיר גורליצאי אחר ר׳ אריה ליב יוגנד ז"ל, חתנו של הרה"ג ר׳ נפתלי דיין ז"ל. ר׳ אריה ליב היה יליד סוקל, ואחרי חתונתו ישב בגורליצה על התורה ועל העבודה, למד ולימד. כבר בצעירותו חיבר ספר גאוני על ארבעת חלקי שלחן ערוך, והיה צנוע בתורתו ובמעשיו הטובים, שכן שנא את הפרסום כדרכם של חסידי בלז. אחרי פטירתו של חותנו מילא מקומו כדיין ומו"צ, ואנשי גורליצה ידעו להעריך אישיותו כראוי. שני האחרונים ובני ביתם נספו ביום חרון אף ה׳ ולא נשאר מהם שריד (הי"ד).

יוסף דורמאַן / בתי־תפילה ו„מניינים"

(בני־ברק)

בית הכנסת

בנין בית הכנסת (ס. שוהל) היה מהבנינים העתיקים שבעיר, ובנייתו קשורה בתחילת התישבות היהודית בעירנו. כפי ששמעתי מפי ישישים היה שטח בית הכנסת קטן בהתחלה ובמשך הזמן ראו צורך להגדילו ולהזיז את הקיר המזרחי קדימה. וכאן נתעוררה בעיה הלכתית בקשר לקדושת מקום הארון. נראה שההכרעה נפלה להקל. בית הכנסת היה מקום תפילה היחיד בעיר שבו התפללו בנוסח אשכנז הקדום. בימי גנוסייה פולניים־לאומיים נערכו פה תפילות חגיגיות בהשתתפות נציגי השלטונות הפולנים. הבנין נהרס מקצתו בזמן מלחמת העולם הראשונה. אחרי כמה שנים נבנה שוב על תלו ושופץ ושוכלל מבית ומחוץ.

בית המדרש הישן

בבנין בית הכנסת הנ"ל נמצא גם בית המדרש הישן או כמו שנקרא בפי כל — „דאס אלטע בית המדרש". כאן התקיימו התפילות בנוסח חסידים ומתפלליו התבלטו בלבושם החסידי, שכן רובם חבשו לראשם שטריימלים בשבתות ולבשו קפוטות משי. בימות החול שימש בית המדרש הישן מקום־תפילה־ותורה מרכזי לכל יהודי העיר. משעת קריאת הגבר המה בית המדרש לומדי גמרא, משניות וכו׳, קוראי תהילים ומעמדות. מניינים רבים התקיימו בזה אחר זה מעלות השחר עד שעה עשר ומעלה. אחרוני המתפללים היו בעיקר אברכים בני־תורה שהיו סמוכים על שלחן חותניהם וגם ישישים שכבר מסרו את ניהול עסקיהם לבניהם. אלה האריכו לשהות שם בצוותא, בסיפורי

חסידים ובשיחות־תורה, עד חצות היום.

לתפילת מנחה־מעריב היה בית המדרש הישן מלא מפה לפה עד אפס מקום. אחרי תפילת מעריב התקיימו פה שיעורי תורה. לומדי משניות תפסו את מקומם ע״י שלחן אחד. שיעור זה היה מגיד בעיקר ר׳ וולף ברגמן, שהיה מוכר כראש למדני העיר. שלחן שני נתפס ע״י לומדי דף היומי. היו זמנים, בעיקר בלילי חורף הארוכים, שכל ספסלי בית המדרש היו תפוסים ע״י לומדים שבאו לכאן — אחרי יום עבודה קשה בחנות, או אחרי טלטולים מפרכים בשוקי בייטש או גריבוב — כדי להיות „מנשים את עמלם בדף של גמרא ומשכיחים רישם במדרש ובשיחות מני קדם״. אף היו אנשים פשוטים ששהו שם יחד כמה שעות בשיחות חולין ובינתים נהנו למראה הלומדים המתווכחים בהלכה ולמשמע קול התורה הבוקע מכל עבר ופינה.

כאשר הגיעה עונת בחירות, כגון: לועד הקהילה, למועצת העיר ול„סיים״ (בית הנבחרים) הפולני, התקיימו בבית המדרש אסיפות כומביות. ודוברי הרשימות היהודיות התנגחו זה עם זה בנאומיהם.

„בית המדרש החדש״

היה עוד בית מדרש בעיר בשם „בית המדרש החדש״ (דאס נייע בית המדרש) — בנין גדול ויפה להפליא.

בית מדרש זה היה בשעתו המרכז לתורה ולתפילה בעיר ומתפלליו הקבועים נמנו עם יקירי גורליץ. בימי מלחמת העולם הראשונה נחרב הבנין לחלוטין ושוב לא נבנה אחר במקומו.

מניינו של הרב

בביתו של מרא דאתרא הרה״צ ר׳ אלישע הלברשטאם זצ״ל התקיים בחדר מיוחד מניין קבוע בשבתות ובחגים, ובימות החול לתפילת מנחה ומעריב. אמנם הרב עצמו התפלל בקביעות בבית המדרש הישן, אולם בבית התפילה שבביתו ניהל הרב את שולחנותיו שמשכו תמיד הרבה מקורבים וחסידים. סעודות „שלוש סעודות״ של הרב הצטיינו במיוחד באוירה עילאית ונתמשכו לפעמים עד שעתיים אחרי זמן הדלקת הנר במוצש״ק.

בעשטער בית המדרש

בשטר בית המדרש — השם הרשמי „בית המדרש בני אמונה וגומלי חסדים״ — נבנה לפני שבעים שנה בערך, בזמן המחלוקת הידועה על כסא הרבנות. זה היה בנין רב מידות ורחב ידים. התפילות התקיימו פה בעיקר בשבתות ובחגים. בכל שבת אחה״צ התקיים פה שיעור במדרש־רבה ע״י הרב משה מילר. רבים היו המשתתפים בשיעור זה, שכן נמשכו אל הסבריו העממיים ומשליו הקולעים של מגיד השיעור. כמנהל רוחני של בית המדרש הזה כיהן הרב ר׳ שלמה טייטלבוים (הי״ד).

אבי, ר׳ צבי דורמאן ז״ל, התפלל בקביעות בביהמ״ד הזה מיום היווסדו.

בית־תפילה פועלי ישראל

בנין מפואר לתפילה מול בית הכנסת הגדול הוקם ע״י „אגוד בעלי מלאכה״ (האנטוערקער פאריין) ומתפלליו נמנו עם חברי האגוד הנ״ל. ראשי האגוד, ה׳ יוסף איינהורן וה׳ מרדכי בלך, ארגנו בהזדמנויות שונות מסיבות מפוארות לחבריהם.

מנין תלמוד־תורה

בבנין „תלמוד תורה״ התקיים מנין קבוע בשבתות ובחגים מיסודו של הרב יקותיאל הלברשטאם (הי״ד).

בית המדרש אגודת־אחים

היה ידוע בשם „קלייזל״. זה היה בנין יפה ורחב מידות ושימש מקום תפילה ותורה לכל היהודים שהתגוררו בפרבר העיר „זאוודז׳ה״. נבנה לפני מלחמת העולם הראשונה.

מנין של חסידי בלז

בביתו של ר׳ יצחק לייב ארנברג. עם מארגני המנין נמנו ר׳ ישעיה קלוגר והרב אריה יוגנד.

מנין של חסידי בובוב

בביתו של ר׳ דוד פנציק בככר דוורז׳יסקי התקיים מנין של חסידי בובוב, שאורגן ע״י שכנא פירר, שלמה אריה ניימאן ועוד. בנועם הליכותיהם הצליחו למשוך הרבה צעירים לתוך חבורתם. ולחנכם לפי שיטת בובוב לשם ולתפארת.

„מנין מזרחי״

התקיים בהנהלת ר׳ ברוך פסל. המקום שימש גם מועדון ל„צעירי מזרחי״. בימי החול התקיימו בו הלמודים של כמה כתות ב„חדר עברי״.

מנין ומועדון של „צעירי אגודת ישראל״

נתקיים בביתו של ר׳ יצחק נטע שטנקל. הרוח החיה במנין הזה היה דוד רובין. עזרו על ידו — יעקל פירר, אברהם אלימלך ברגמן ואלתר גינצבורג.

מנין ומועדון של פועלי אגודת ישראל

נתקיים בביתו של ר׳ שאול ניימאן, וכן התקיימו בו שיעורי תורה קבועים והרצאות על נושאים תורניים וארגוניים בהנהלת הרב יהושע השל פרנקל (הי״ד).

אברהם ישראל ארנברג / **דרכה של תורה בציבור וביחיד**

מלמדים תורה ברבים

בתחום הפצת למוד התורה וביעור הבורות היתה אגודת־ישראל פעילה מאד בעיר. שיעורי דף היומי בבתי מדרשות ובחוגים שונים בעיר היו פופולאריים מאד ושווים לכל נפש, והסיומים של המסכתות שימשו חוויות עילאיות למשתתפי השיעורים ולהמוני אנשים מ„עמך" שבאו להסתופף בצל לומדי תורה ולהשתתף בשמחתם.

סיום מסכת הוחג ברוב פאר והדר. כל החוגים והקבוצות של לומדי דף היומי בעיר התאספו לכבוד המאורע לבית המדרש הישן, וברוב עם הדרת מלך, על יד שולחנות ערוכים כל טוב, שמח הקהל בשמחתה של תורה ולומדיה; הוזמנו אורחים, נישאו „הדרנים" ונאומים ע"י מגידי שיעור ורבנים, ומתוך שירה ושמחה של מצווה יצאו במעגל ורקדו עד חצות הלילה.

סיום בהשתתפותו של ר' מאיר שפירא זצ"ל

באחד הסיומים השתתף כאורח יוזם דף היומי ויוצר ישיבת חכמי לובלין, רבה של לובלין הגאון ר' מאיר שפירא זצ"ל. הוא הוזמן ע"י אג"י בגורליצה להשתתף בשמחתה של תורה בעיר — נשא נאום שהלהיב את הקהל העצום, שכן הרב היה נואם בחסד עליון. שבוע ימים שהה בעירנו — ערכו מגבית לטובת ישיבת חכמי לובלין ונאסף סכום גדול, שלשת אלפים זהובים (זלוטי) במזומן.

וכבוד גדול עשו לו אנשי גורליצה בצאתו מן העיר. כל הדרך, מכבר השוק עד תחנת הרכבת, היתה מלאה אנשים ונשים וטף שבאו ללוות את הגאון.

בדברים מלבבים נפרד הגאון מאנשי גורליצה, בהודותו להם על עזרתם לישיבת חכמי לובלין בשעה שזו נמצאה במצב כספי חמור.

הביקור הזה של האורח החשוב מלובלין נתקיים בשבת פ' נוח שנת תרצ"ג — שנה לפני פטירתו הפתאומית.

דרך אגב, כדאי לציין שבאותו פרק זמן למדו בישיבת חכמי לובלין שני תלמידים מעירנו; הראשון, ר' ברוך הלברשטאם בנו של רבנו ר' אלישע זצ"ל — ר' ברוך יושב כיום בבני ברק — והשני, הבחור החריף ובקיא ונפלא בכשרונותיו ליבוש רפפורט, הבן יקיר של ר' אליעזר (הי"ד).

חסידות למופת

בדרך כלל היתה עירנו עיר חסידית מובהקת, במובנה המקובל של מלה זו, ומתנגדים היו בעיר מעט מאד. רובם של החסידים התרכזו מסביב להרביים מגזע צאנז, כגון שיניובה, גורליץ, בובוב, קולושיץ, ז'מיגרוד, צ'שנוב וכו'. מלבד אלה היו בעיר גם חסידי בלז, סדיגורה, דז'יקוב, סטוצ'ין והיו אפילו יחידים שנסעו לגור ולרדומסק.

הרה"צ רבנו ברוך הלברשטאם זצ"ל, רבה של גורליצה לפנים, הסתופפו בצלו אלפים חסידים מכל חלקי פולין, גליציה והונגריה ובין חסידיו נמנו לא רק בעלי־בתים, אברכים ובחורים, אלא גם רבנים ורביים מפורסמים. רבים וכן שלמים בעולם החזיקוהו לאיש מופת, וזקני גורליצה ידעו לספר עליו מעשים מופלאים.

כשנפטר בר"ח אדר תרס"ו, הקימו „אהל" על קברו, ושנה שנה ביום ההילולא, בא' אדר, היו באים המונים מהעיר ומחוצה לה להשתטח על קברו של הצדיק.

אחרי פטירתו עברו חסידיו להסתופף בצלם של ארבעת בניו: הרבנים ברודניק, בניסק, בז'מיגרוד ובגורליצה. בנו הרה"צ ר' אלישע היה רבה של גורליצה, ונהג בנשיאות גם בתור רבי של חסידים.

בגורליצה היה עוד רבי אחד — הרה"צ ר' חיים אפרים פכטר זצ"ל מדמביץ. כמה שנים היה גר בקומה העליונה של בית המדרש „אגודת אחים" בזוודז'ה, ושם היה מקום תפילתו הקבוע. יומם ולילה עסק בתורה, בתפילה ובעבודת ה'. ואנשי גורליצה והסביבה פירנסו אותו. אחרי פטירתו מילאו מקומו בנו הרב ר' משה וחתנו הרב ברנדוויין ז"ל. גם הם וב"ב ניספו בשואה (הי"ד).

החסידות בגורליצה לא היתה מנת חלקם של לומדים ואברכי משי בלבד אלא גם בעלי בתים פשוטים ו„עמך" אף הם נסעו לרביים: להרה"צ ר' שלמה לייב מטוצ'ין זצ"ל ולהרה"צ מדיקלה זצ"ל ועוד. הרביים הנזכרים ביקרו לפעמים גם בגורליצה להזמנתם של חסידיהם בעיר.

משלשה בתי חסידים („שטיבלך") שהתקיימו בעיר היה אחד בבית הרב, מרא דאתרא רבנו אלישע ז"ל. כאן התפללו ותיקי חסידי צאנז ושיניובה — זקנים אנשי שיבה: ר' יצחק שפירא, ר' אהרן שמואל לנדא, ר' אהרן גרטנר, ר' משה בינדר וכו' וכו'.

השני היה של חסידי בובוב, בהנהלתם של אברכים אלו: הרב ר' שמואל אברהם זלטנרייך, כעת רב בברוקלין; ר' נפתלי מר, למדן צעיר ובעל מידות; ר' שכנא פירר, אלימלך אלעזר ארנברג ז"ל וכו'.

השלישי — חסידי־כללי ששם בלז נקרא עליו, בהנהלתם של אברכים בעלי נפש ובעלי צורה: ר' ישראל בורשטין, ר' יעקב זאב דים, ר' מאיר מטלס ור' אריה ליבוש לנדרר וכו'.

אלקי ישראל יזכור עקדות אלו וינקום דמם.

יחזקאל וילד / „חברת תהילים" ו„חברת נר תמיד"

במדור „גורליצה של מעלה" יש לייחד מקום גם לפעולות אנשי „חברת תהילים" עם חברת־בת שלה „נר תמיד" בעיר.

„חברת תהילים" בגורליץ קנתה לעצמה שם בעיר בשקידתה המתמדת על מסורת נלבבת של דורות בקהילות ישראל בגולה, ופשוטי עם, תמימי דרך, עמלים הנהנים מיגיע כפם היו חבריה וגבאיה. הגבאים שבחברה לפני מלחמת העולם הראשונה היו: ר' שמחה עקיבא פלדמסר (צבע), ר' הרשל הולנדר (זגג) ור' משל'ה פלמן (צורף). הם מילאו את תפקידם באמונה ובמסירות: ארגנו משמרות קבועות לאמירת תהילים בציבור כחוק ולא יעבור; הכינו ספרי תהילים לרוב, מאירי עיניים באותיותיהם הגדולות והעמידו לפני התיבה יודעי תהילים, שמושכים את הלב באמירתם המתוקה לפני המוני חברים אומרי תהילים בדחילו ורחימו.

ואלה הזמנים שנקבעו על ידי הגבאים, בדרך כלל, לאמירת תהילים בציבור:

בימות הקיץ, מהשבת שלאחרי פסח עד אחרי ראש השנה, הת־אספו בשבתות אחה"צ בבית הכנסת הגדול וגמרו כל ספר תהילים בציבור.

בליל שבועות, אמרו תהילים בציבור בכל שעות הלילה עד עלות השחר. ביום שני של שבועות, יום הילולא של דוד המלך נעים זמירות ישראל, נתקימה מסיבת יום־טוב לכבוד המאורע, ברוב עם ובהדרת קודש בביתו של אחד הגבאים. גם בליל הושענא־רבה התאספו המונים לאמירת תהילים בציבור, עד שעות הבוקר. בימות החורף השכימו בעוד לילה לאמירת תהילים בציבור בבית המדרש הישן, משעה שלוש לפנות בוקר עד תפילת ותיקין לפני הנץ החמה, כשעמדו להתפלל שחרית בטלית ותפילין. המשמרת הזאת בהשכמת הבוקר נתקיימה כל ימות השנה ורוב המשתתפים בה היו יהודים עמלים ובעלי מלאכה שעבדו כל היום בזיעת אפם עד שמצאו את פרנסתם. כותב הטורים האלה עבר לא אחת בשעות ההשכמה לפני בית המדרש הישן, בדרכו לשיעור בגמרא אצל ר' משה'לה בינדער ז"ל, והקשיב רב קשב לקולות הנעימים והמלבבים, ברגש ובהת־להבות, הבוקעים מבית המדרש הישן.

שמורים עוד בזכרוני כמה מהמתמידים במשמרות התהילים כגון: ר' מרדכי בוקסבוים, סבי ר' שמעון וילד ז"ל, ר' משה יוקליס, ר' דוד הירשפעלד, ר' מנדעל מארער, ר' שמחה רוט, ר' אברהם משה זיינביל ועוד הרבה יהודים מטפוס יהודי התהילים הנלבבים ביותר. כמעט כל יום נשמע קולו החזק של ר' אברהם שלמה טננבוים העומד לפני העמוד ושואג כארי „אשרי", אם „אשרי כל חוסה בו", ואם „אשרי תמימי דרך" וכו'.

„דור הולך ודור בא" — היהודים הטובים הללו שהגיעה שעתם ללכת לעולמם בקדושה ובטהרה, באה משמרת חדשה של צעירים במקומם ומהם נכנסו לעול הגבאות של „חברה תהילים" ודאגו לכל הדרוש, כגון: ר' שלום מנדל, דודי ר' פנחס ארלבוים, ר' יעקל וילד ואחרים. נסתלקו הללו, תפסו מקומם בני דור שלישי והמשיכו במסורת היפה.

מהראוי לציין עוד, כי הגבאים מילאו תפקיד נוסף בחברת בת בשם „חברה נר־תמיד", והם ששקדו על כך שנר התמיד לא יכבה לעולם, שכן גם במקדש־מעט בעירנו היה דולק נר תמיד בבית הכנסת הגדול בכל ימות השנה. בשבת פ' „בהעלותך את הנרות" ערכה החברה מסיבה מסורתית מפוארת בבית הגבאים לשם שמחת המצווה.

כל זה נמשך עד שבאה תקופת החורבן. פסקו המעשים הטובים, והקול, קול תורה ותפילה, נדם בקהילתנו הקדושה, ונאלמו פיות כל הדמויות היקרות והתמימות.

חבל על דאבדין ולא משתכחין!

אברהם ישראל ארנברג / מוסדות חינוך תורניים

„תלמוד תורה"

ברשת מוסדות החינוך התורניים בעירנו נתייחד מקום חשוב ל„תלמוד תורה", שבראשו עמדו שני אישים חשובים בעיר: הרב ר' שלמה טייטלבאום, דיין ומו"ץ, בנו של הרה"ג ר' יוקל מבעשט שכיהן לפנים אב"ד בגורליצה, ואתו הרב ר' יקותיאל הלברשטאם, בנו של הרב מברדיוב ז"ל, חתנו של ר' קופל פרנס. שניהם היו להם בתי מדרש משלהם, שבהם נהגו בנשיאות וחוגים גדולים היו כפופים למרותם.

הראשון, ר' שלמה'לי, היה מנהיגם של אנשי בית מדרש „בני אמונה וגומלי חסדים" של בעשט. והשני, ר' יקותיאל, נהג נשיאות בבית מדרש של תלמוד תורה, שכן היה נשיא המוסד.

ל„תלמוד תורה" היה בנין יפה בן שתי קומות. בבית הזה הת־חנכו מחזורים של תלמידים לתורה ולתודעה של ישראל סבא. מהמוסד הזה יצא נוער מחוזק ומחוסן בהכרה דתית ובהשקפת־עולם יהודית מובהקת.

במוסד הזה השקיעו מרצם וכוחם טובי המלמדים והמחנכים בעירנו.

ילד נכנס לתלמוד תורה כשהוא מתחיל ללמוד אלף־בית ויוצא כשהוא מצוייד בידיעות בגמרא ותוספות.

רבה היתה גאוותם של אנשי גורליצה על המוסד הזה, ובכל עת מצוא תרמו בעין יפה לטובת ה„תלמוד תורה", אם בשמחות, בחתונות, ברית מילה וכו' ואם בצוואת שכיב מרע, שכן רבים מע־שירי גורליצה נתנו דעתם להכניס בצוואתם סכום מסוים לתלמוד תורה.

יש לציין שגם מבחינת הנקיון עמד המוסד הזה על רמה גבוהה, ועל כך זכור לטוב איש אחד, וד"ר שמחה הולנדר שמו, שטיפל בחניכים והשגיח על הנקיון במוסד שלא על מנת לקבל פרס.

האיש ומוסדו

ושלא לקפח שכרו של כל מעשה טוב הריני מוצא לנכון להקדיש שורות מספר למעשי האיש הטוב הזה ולמוסדו, פועל־ידיו ממש. ד״ר שמחה הולנדר יסד וקיים כמעט בכוחות עצמו מעין בית מחסה לילדים עניים, עזובים ויתומים.

לא ייאמן כי יסופר. הוא לבדו אסף כסף למוסד זה, בנה לו בנין והכניס בו ילדים מסכנים. האכיל והשקה אותם, הלבישם והנעילם, וכרופא טיפל בהם ויצר מסביבם מעין אווירה ביתית שהיתה חסרה להם ודאג לכל צרכיהם דאגה אבהית. הוא, בתור רופא העיר, קיבל לכלכלת המוסד תקציב כלשהו מעירית גורליצה, ואולי גם מהקהילה היהודית אבל כל זה היה רחוק מלספק את צרכי המוסד. עומד אני ומשתאה איך יחיד נשא בעול כבד של כלכלת מוסד גדול זמן ממושך כזה! יש לציין עוד, שד״ר הולנדר המשיך בטיפולו של המוסד גם בימי השואה זמן מסוים — זכרה לו ה׳ לטובה!

חדר יסודי התורה

נתקיים בגורליצה עוד מוסד חינוכי חרדי בדומה לתלמוד תורה — „חדר יסודי התורה" מיסודה של אגודת ישראל בעיר.

ההבדל בין שני המוסדות היה בזה, שביסודי התורה נתקבלו מורים ומחנכים רק מבוגרי הסימינריון למורים הדתי בוורשה, רח׳ טוורדה 4, ילד טיפוחיה של אגודת ישראל בפולין. המורים האלה כבר הריחו קצת מודרניות, והתלמידים קראו להם „מורה" במקום השם „רבי" שהיה נהוג בחדר.

בראש מוסד זה, וכן מוסד „בית יעקב" לבנות, שעליו ידובר להלן, עמדו טובי עסקניה של כל סיעות אגודת ישראל בעיר, ואלה הם:

ר׳ אריה הלברשטאם, תלמיד חכם, סוחר אמיד ואיש המעשה, נצר משושלת צאנז. ר׳ אריה היה ממייסדיה הראשונים של האגודה בעיר ונשיאה הרבה שנים.

שני הגיסים ר׳ חיים פלטיאל לנדאו ור׳ צבי רבינוביץ, חתניו של ר׳ זליג מעט, שניהם לומדי תורה ומשלשלת היוחסין — נכדים להאדמו״ר מרדומסק זצ״ל — ושניהם בעלי בית חרושת לטרפנטין בעיר. גם הרב ר׳ משה מילר היה מעסקניה החשובים של שני המוס־דות, שכן ר׳ משה׳לי דיין הצטיין במסירות יוצאת מן הכלל לכל מה ששם אגודת ישראל נקרא עליו. הלימודים ב„יסודי התורה" עמדו על רמה גבוהה מאד מכל הבחינות. מספר החניכים היה די ניכר.

מחובתי לציין שהרוח החיה של שני המוסדות האלה — „יסודי התורה" ו„בית יעקב" — ועסקנם המסור להם היה חברי הבחור דוד רובין, יו״ר צעירי אגודת ישראל בעיר. דוד רובין היה בחור צעיר לומד תורה, יודע פרק בנגינה ועסקן מלא מרץ, ובדרכו בעסקנות ידע להתגבר על כל קושי. הוא היה בנו של ר׳ מאיר רובין, החזן בה״א הידיעה.

„בית יעקב"

בפתח דברי על בית הספר לבנות „בית יעקב" רצוני להדגיש שהרעיון הזה בלבד, עצם ייסודו של בית ספר ללמודי תורה ויהדות לבנות, היה בו משהו לא־מציאותי ואפילו נושא בחובו גרעין מהפכני לפי מהלך המחשבות של היהודי הדתי בתקופה ההיא. רק ההכרח, לנוכח התפשטות הכפירה, אילץ את המנהיגים הדתיים בפולין בזמן שלאחרי מלחמת העולם הראשונה להשלים עם הרעיון המזהיר „בית יעקב" ועם יוזמת הרעיון, האשה הדגולה מרת שרה שנירר מקרקוב — ותנועת „בית יעקב" היתה לתנועה עממית ברחבי פולין הגדולה.

לזכותם של יהודי גורליצה ייאמר, שהיו מן הראשונים בקהילות פולין שהבינו את צורך השעה והקימו את המוסד החיוני הזה בעירם. בשנת תר״פ בערך קם המוסד הזה והיה לעובדה בעיר, והוא שעמד להם לאנשי גורליצה לבלום את מהלך ההתבוללות הפולנית בין בנות ישראל בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, שבהרבה ערים אחרות בפולין עשתה התרבות הפולנית שמות בהשקפותיהם של בנות ישראל ובהליכות חייהן.

יש להודות שלא מעט קשיים עמדו לפני עסקני בית יעקב בהחזקת המוסד הזה. קמו לו מתנגדים גם מבין שורות החרדים, בטענתם ש„חדש אסור מן התורה" וכו׳, אבל רצונם העז של מספר עסקנים מסורים עמד לו למוסד הזה, שהחזיק מעמד והיה ברבות הימים לגולת הכותרת של מוסדות העיר. מאות רבות מבנות העיר מכל השדרות התחנכו ב„בית יעקב". החניכות הצטיינו בידיעות בתורה ויהדות, ובתודעה לאומית מסורתית שלמה. ידיעתן של בנות „בית יעקב" בהרבה ממקצועות היהדות הביאה לידי התפעלות רבים בקרב לומדי תורה וותיקים.

בנות אגודת ישראל

על יד בית יעקב התקיים גם סניף של תנועה שהיתה קשורה עם בית הספר הזה ועולה בד בבד עמו. שם התנועה — „בנות אגודת ישראל".

חברותיה של תנועה זו התרכזו בעיקר מבנות בוגרות בית יעקב. שטחי הפעולה של תנועה זו היו — פעולות חברתיות־תרבותיות לפי רוח התורה והיהדות.

התנועה טיפחה בין חברותיה גם הכרה לאומית ארצישראלית. החברות עסקו באיסוף כספים לטובת קרנות שונות, ובהפצת רעיונות דת ומסורת בין נשי העיר, ובנותיה, מתוך ארגון הרצאות בשבתות וחגים על נושאים אלה. בראש תנועה זו עמדו בנות המשפחות הלברשטאם, מילר, בינדר, פרנס ועוד.

„חדר עברי"

עוד מוסד חינוכי התקיים בגורליצה בשם „חדר עברי" מיסודם של המזרחי — הפועל המזרחי. מיסדיו הראשונים היו שני אישים חשובים: ר׳ משולם קליגר ור׳ אריה לייבוש ציילר.

הרב ר׳ משולם קליגר — בנו של הרב מגרודק וגלונסקי ז״ל וחתנו של בעל־בית מכובד, חסיד ומוקיר רבנן, ר׳ אליעזר פעסל ז״ל — היה מושלם בתורה ובמידות טובות, הוגה דעות בענייני היהדות וארץ ישראל ונואם מצוין. חיבר והדפיס ספר נכבד לפני פרוץ המלחמה השניה על הנושאים הנזכרים.

המייסד השני, ר׳ אריה לייבוש ציילר, יליד סטרי היה, תלמידו של הגאון בעל „הרי בשמים", ובעצמו למדן מופלג, ובעל השכלה אקדמאית — דבר נדיר בימים ההם. ר׳ אריה היה חתנו של בעל בית מכובד ואמיד ר׳ יחזקאל גלייכר ז״ל.

במוסד הזה לימדו לפי שיטות פדגוגיות חדישות, אבל ברוח היהדות המסורתית, כמובן.

המוסד מיסודו הראשון, בידי שני אישים אלה, לא החזיק מעמד תחילה. חזרו ויסדו אותו מחדש לאחר זמן מסוים והיה לבר־קיימא.

המייסדים החדשים היו ר׳ דוד ריגר ז״ל, עסקן ותיק של המזרחי ויבל״ח ר׳ יחזקאל וילד, שלמה יצחק פרידמן, יעקב וינפלד (הי״ד) ועוד עסקנים. אחד ממורי המוסד הזה, מר בנציון רוב, חי אתנו בארץ, והוא מכהן כיום כמזכיר המועצה הדתית בנתניה.

חיים חן

כשהיינו תינוקות של בית רבן

(פרקי זכרונות)

ילדי ישראל שנתחנכו במצוות מעריסתם ומשהתחילו למלמל היו יודעים לומר „מודה אני", בבוקר, ו„בידך אפקיד רוחי" בשכבם לישון, ולענות „אמן ויהא שמיה רבא" — בהגיע ילד לגיל 3 היו עוטפים אותו בטלית ומביאים אותו לבית־אולפנא להסתפר ולקרוא האל״ף־בי״ת מעל דף שהיו מפוזרים עליו צימוקים ושקדים.

דרשתו של „בחור לחומש"

שלושה בתי אולפנא היו בזמני, בתחילת המאה (1904 — 1910): של ר' יעקב אשר וולף, של ר' ישעי' אונטערבערגער ושל ר' דוד'ל... אני למדתי אצל ר' יעקב אשר, וגם אבי ז״ל למד אצלו. כאן למדו אל״ף־בי״ת, נקודות, חיבור הברות, פסוקים שלמים, חלקי תפילה בעל פה ומתוך הסידור, קריאת־שמע, ברכות השחר, ברכות הנהנין, „בורא נפשות" ו„אשר־יצר" ועוד. בהגיע הילד לגיל 4 — 4 וחצי היה מתחיל ללמוד חומש בספר ויקרא, תורת הקרבנות, מהטעם המקובל, שנשמותיהם של תינוקות טהורות וקדושות כקרבנות. לילד המתחיל בחומש היו עורכים „חומש־סעודה", והיה צריך לדרוש דרשה בצורת בחינה (פארהערען), שהחלה בזה הלשון:

— יונגעלע, יונגעלע, וואס לערנסטו?

— איך בין שוין ניטש קיין יונגעלע נאר א קליין חומש בחור'ל.

— בחור'ל בחור'ל וואס לערנסטו?

— חומש.

— וואס הייסט חומש?

— חומש הייסט פינף.

— וואס פינף? פינף פינגער?

— ניין. חומש זיינען די פינף ספרים וואס גאט האט געגעבען משה רבנו אויפ'ן בארג סיני.

— אין וועלכען ספר לערנסטו?

— אין דריטען.

— ווי הייסט דאס ספר?

— ויקרא.

— וואס הייסט ויקרא?

— ער האט גערופען.

— ווער האט גערופען, דער טאטע די מאמען, דער רבי דעם בעלפער?

— ניין, גאט האט גערופען משה רבינו אין אהל מועד אריין.

וכך התנהל דו־שיח זה על מספר פסוקים שאיני זוכרם עוד.

ילד יהודי למד בחדר בדרגה ראשונה של לימוד תורה עד הגיעו לגיל 5 ויצא משם מצוייד בידיעת קריאה רהוטה ופרקים ראשונים בחומש. בחדר היינו כארבעים ילד, ישבנו בספסלים של בתי־ספר שעה ארוכה, והספיקה לנו השעה ללימוד ולמשחק.

רישי דוכנא בתפקידיהם

לכל בית אולפנא היו רישי־דוכנא (בעלפערס בלע״ז), ומעמד מיוחד נתייחד להם לבעלפערס הללו. חוץ מהוראת האל״ף־בי״ת לדרדקי ועזרה למלמד והשגחה על התלמידים הקטנים, היה בתפקידם — בבוקר, להביא את הילדים מביתם לבית הספר ובערב, ללוותם הביתה. וכן היו אומרים ברכות השחר עם הילדים בבוקר. וכשהיתה אשה יולדת בן־זכר היו רישי־דוכנא מביאים את הילדים לביתה לשם קריאת־שמע („קרישמע לייענען") ובשכר הקריאה היו הילדים מקבלים „זכר־קיכלעך". בשבתות ובמועדים היו הבעלפערס מביאים את הילדים לבית הכנסת להרגילם במצוות, לענות „אמן יהא שמיה רבא". וספסלים בני קומותיים היו בבית הכנסת, מיוחדים לילדי דרדקי.

מוסיף על אלה היו הבעלפערס מכינים ילדי ישראל בתשמישי החגים השונים בשנה: לחנוכה — סביבונים (דריידלעך); לפורים — רעשנים (גרייגערס); לל״ג בעומר — קשתות וחצים, ורובים — (ביקסלעך); לשבועות — חיילים מצויירים (זעלנער) להדביק על החלונות; לסוכות — שרשרות וצפורים (קייטען און פייגעל) לסוכה, סלסלות וטבעות ללולבים, הושענות להושענה רבה, ודגלים לשמחת תורה.

ולא די באלה, היו עוד משמשים עושי תספורת לילדים ומלמדים לעוזרות־בית: תפלה, קצת קריאה, וקצת כתיבה. לעתים היו גם כותבי מכתבי אהבה בשביל בנות לחתנים. ויש שהם עצמם נעשו חתנים, התחתנו ונשאו נשים והיו למלמדים.

בבתי אולפנא אלה, תחת השגחתם של המלמדים ועוזריהם, היו לומדים עד שנתיים וחצי לפי כושרו ויכלתו של הילד. דרכי הלימוד היו בנועם וברוך. רצועה (קאנטשיק) לא ידעו. כלי להוראה שימשה החוטרא (טייטהעלצעל).

החדרים לדרגותיהם

אחרי בתי אולפנא לדרדקי, באו „החדרים" המתאימים, שהיו קיימים בצורת „זוגות" — שניים, שניים לכל דרגה. היו 5 או 6 דרגות. הזוג הראשון בדרגה השניה היה ר' משה נתן, בנו של ר' יעקב אשר, שאצלו למדתי. שני לו היה ר' אליקים טייכנער, „דער אלטער־אליקים". הוא אביו של חברנו יצחק שפירא. השם „אלטער" נוסף לו, מאחר שבא מלמד חדש בדרגה גבוהה יותר בשם אליקים. היה הוא „דער נייער אליקים", והראשון — „דער אלטער".

סדר הלימוד בדרגה זו — בבקר ובערב תפילה, חומש ורש״י, בהסברה בעל פה (מיט אויסזאגען) כגון „ואני בבואי מפדן־ארם", או „בסודם אל תבוא נפשי", קצת גמרא ודינים בעל־פה. התחלתי בגמרא היתה בבבא מציעא פרק שני, במשנה „מצא בגל ובכותל ישן".

ר' משה נתן היה נעים הליכות, שקט וארך אפים. וכן היה עסקן וגזבר בחברת ביקור־חולים. לעיתים הופרע הלמוד מתוך שאשה באה לבקש לחש לעין הרע („אפשפרעכען אַן עין־הרע"), או שבאו לבקש פתק לרופא או לרפואות. זה גרם להפסקה בלימוד, ואנו, הילדים, כמובן, היינו מצפים לרגעים כאלה, שירחם מי שהוא ויבוא. אבל למדנו, דרך אגב, „אפשפרעכען אַן עין־הרע". היינו לוקחים מכל ילד חוט־צבעוני, מערבבים יחד וממלמלים כמו שהיה הרבי עושה, כי מה שהיה לוחש לא ידענו, וגם איני יודע עד היום.

מעשה טראגי

זכורני מאותם הימים מקרה מעציב מאד שהיה נוגע אלי במישרין:

באחד הערבים, היה זה יום שני בשבוע, בליל חורף, נכנס ר׳ משה ריישער, הוא אביו של חברנו יחזקאל איש כסית, אל המלמד שלנו לקבל פתק לרופא. ואחת הבנות של דודי ר׳ אליעזר ווייץ באה לקחת אותי לביתם. לא ידעתי מה קרה, רק ראיתי כי ר׳ משה בכה. הוא ניגש אלי וליטף ראשי ואמר: „מיין קינד, מיין קינד!״

למחרת נודע לי. גרנו בשכנות עם ר׳ משה ריישער ואשתו רעכל — דלת מול דלת. ביום שני, יום השוק בבייטש, נסעה אמי לשם, והשאירה להשגחה על אסתר אחותי ומשה אחי משרתת בשם פייגעלע. בערב שחקו הילדים, אחיותי עם ילדי ר׳ משה — עם מאיר, פייגע ואולי גם מלכה, שהיתה אמנם גדולה מהם בשנים. מתוך משחק התהפכה מנורת הנפט שעמדה על השלחן. נשפך הנפט על פייגע הילדה, והאש אחזה בבגדיה. היא נכוותה קשה, ואחרי 3 — 4 ימי סבל ומכאובים מתה.

וכאן מתחילה פרשה אחרת. התובע הכללי של המדינה, תבע את אמי למשפט, תחילה, בגורליץ ואחר כך — ביאסלו, בערכאה גבוהה יותר. איני זוכר אם היה לאמי עורך דין, אך הקטיגור העמיד את ר׳ משה ריישער כעד המלך של התביעה. במשפט הראשון בבית המשפט המקומי שוחררה אמי מאשמת הזנחת ילדיה בלי השגחה מעולה. אך התובע הכללי עירער על פסק דין זה והעביר את המשפט לבית המשפט המחוזי ביאסלו. כי לפי דעתו לא היה קורה האסון, לו היתה השגחה מעולה. המשרתת, קבע, לא היתה מתאימה להשגחה, שכן היא בלתי מפותחת בשכלה. במשפט ביאסלו היה ר׳ משה ריישער צריך להעיד ולהביע דעתו, אם היתה השגחה כראוי.

אמר לו הפרוקורטור: הלא ילדתך היא שנשרפה, ולדעתך אנו שואלים: לו היתה השגחה מתאימה לא היה קורה האסון? ענה ר׳ משה ואמר: כבוד הפרוקורטור דיבר על אסון שאפשר היה למנוע. אם אסון הוא — מה׳ יצא הדבר. חנה הנאשמת אהבה את ילדי כמו ילדיה. והיא היתה משאירה אותם בידי, כשם שאני השארתי את ילדי בביתה. היא ודאי לא רצתה בשום אופן שיקרה מה שיקרה. איני יכול לומר שום דבר לרעתה. ואם לי, כאבא, קרה האסון, הנאשמת כבר נתנסתה באסונות למדי כאלמנה צעירה, אם לשלושה ילדים. אין כאן אשם, יש כאן אסון — והוא מידי שמים. אני מבקש בתור אב לילדי לשחרר את האשה הזאת מכל אשמה ולשלחה הביתה לילדיה. ואמנם אמי שוחררה. והידידות בין המשפחות עמדה בעינה כמו שהיתה. ולא עוד אלא אחרי שנים, בלמדי בצאנז בישיבה, הייתי מקבל חבילות מגדנות על ידי אנשים שונים, בתוספת דברים אלו: פגשנו את ר׳ משה ריישר ברכבת והוא שולח לך דרישת שלום מתוקה שתשקוד על לימודיך.

חברים מנוער

נחזור לענייננו. אתי יחד בחדר זה למדו יחזקאל וילד, שמעון אורגלר, זלמן הולנדר, יעקל ויינפלד, אשר גרוס, יחזקאל קרמר, פנחס ארנברג וגם יעקב לנדא, החיים אתנו בארץ. יתר חברי — איני יודע מי מהם בחיים ומי נספה בשואה. זכורים לי עוד: יחזקאל בן הרב ואפרים דורשט, החיים באמריקה. ואלה שאינם בחיים — יצחק בן ר׳ וואלף שרה־דאבֿרעס ברגמן, מנדל נבנצאל, אברהם ביטרספעלד, שכנא ונפתלי ראב.

מלמדים להועיל

המקביל לר׳ משה נתן, ר׳ אליקים טייכנר, נהג בשיטת לימוד כבכל החדרים בזמנו, אך הוא היה מקפיד יותר בהשגחתו על התנהגותו של התלמוד בכל עת ובכל שעה, ברחוב ובבית המדרש, בשבתות ובימי חול.

אף שם עין על הבעתם של תלמידיו ועל נקיון בגדיהם, בחיצוניותם ובפנימיותם. היה מקיים בדיקת נקיון הגוף לפחות פעם בשבוע. בכלל, רציני היה בהתנהגותו ובדרישותיו לעצמו, לתלמידיו וגם לילדיו.

הזוג השני בדרגה השלישית — ר׳ אהרון שאול וואלפ׳ס פינדלינג. הוא אביו של חברנו ברוך פינדלינג, החי אתנו בארץ; בן זוגו היה ר׳ יוסלה גניוויש.

אני למדתי אצל ר׳ אהרון. היה זה יהודי שקט, תלמיד חכם ובקי בהוויות העולם. דיבר פולנית בשטף והיה מוזמן משנה לשנה כשופט מושבע למשפטים פליליים בבית המשפט המחוזי ביאסלו. היה חתנו של ר׳ שאול וואלף השמש בבית המדרש החדש. אם היה יליד גורליץ או בא ממרחקים — איני יודע.

אצלו למדנו גמרא ותוספות, חומש ורש״י, דינים. ובלילות החורף הארוכים היה מספר לנו ספורים מתוך „ספר הישר״ על גבורות אחי יוסף במצרים, והיינו שותים דבריו בצמא. לפני הימים הנוראים היה מספר לנו סיפורי מוסר על בן סורר ומורה, שסופו שאינו מוצא לו מקומו, ותועה בעולם האמת בין פתחו של גיהנום ובין פתחו של גן־עדן בשל עבירות שעבר עליהם בעולם הזה.

זמן הלימוד היה קצוב ומדוייק, משש בבקר עד שמונה וחצי, ומעשר וחצי עד אחת, ושוב משלוש אחה״צ עד שש בימות הקיץ, ובימות החורף — עד שמונה בערב. ויש שבימות הקיץ הירשה אפילו ללכת להתרחץ בנהר — דבר שמלמדים אחרים היו מתנגדים לו. כאן, זוכר אני, התחלנו ללמוד בפעם הראשונה יהושע־שופטים וגם משלי. כמובן, רות, שיר השירים, אסתר ואיכה; עברנו עליהם, כל ספר במועדו.

זכורני מקרה מעניין. בערבי שבתות למדנו רק עד שעה 12. והיו כאלה שזלזלו בשעה זו ולא באו — תירוצים לא היו חסרים. והנה קרה, שבהשפעת מי שהוא החליטו ילדי זוודז׳ה, לשחק „צירקוס״ על המגרש ליד הקלייזל. העסקנים שבהם היו: הערש ליזר גלייכר, וואלף מעלאך, שלמה יצחק פרידמן ועוד. והזמינו אותנו ילדי העיר לבוא לצירקוס, כמובן, בתשלום. נענינו ובאנו. מה שהציגו בצירקוס איני זוכר, אך זוכר אני שבאמצע ההצגה הופיע הרבי, עמד והסתכל ולא אמר כלום. ודי היה לנו בכך... שבתנו הושבתה וביום ראשון, היה זה בשבעה עשר בתמוז, היינו צריכים לבוא לחדר לקבל „פסק הדין״. באנו, מלכ׳ל־אלטר שיינדל הענצע׳ס ואני. יתר התלמידים, אמר הרבי, הואיל ולהם אבות יענישו הם אותם. אבל אלטר אביו חולה ואני יתום, אין אב, עלה בגורלנו לקבל העונש המקובל „מתיחה על הספסל״ (אריבערלייגען). שמעון בן הרב עשה „מי שברך״ ואנחנו בחרפתנו היינו נאלצים לשכב ולקבל 10 מלקות על... כמובן, היינו נרגזים, אבל הרבי פייס אותנו, באמרו: מניף שבטו אוהב בנו — ודין תלמיד כדין בן.

מדקדק בהגייה נכונה

ר׳ יוסלה גניוויש עני מרוד היה ומרביץ תורה מתוך מחסור. מדקדק היה בתפילתו ואפילו חוזר על הרבה תיבות ופסוקים, וביחוד היה נזהר ב„קריאת שמע״ לבטא האותיות והתיבות בהגייה הנכונה ביותר. פעמים התכנסו ילדים, ולאו דווקא תלמידיו, והיו עומדים

לידו בשעת התפילה, להקשיב כיצד הוא מתיז את ה„ז" ב„למען תזכרו" ומסיים ב„ה' אלוקיכם אמת".

ארבעה בנים היו לו לר' יוסלה וגם בנות יפות. שם הבכור מבניו נעלם מזכרוני. השני, יודיל, היה מזכיר — וגבאי — של חברת „קנין ספרים" בבית־המדרש החדש, מסדר את הספרים לפי האצטבאות ושומר על שלמותם. כל נער בהגיעו לגיל בר מצווה השתדל להיות חבר בחברת „קנין־ספרים". חבירות זו היתה מקנה זכות לעלייה לתורה ב„בית שני", וחבריה יצאו עם ר' משה'לה מילר, בימים ההם אברך צעיר, לביתו של ר' נתן ליב טורם, אחרי תפילת שחרית בשבת, לקריאה בתורה.

יודיל זה היה מספק לבחורי ביהמ"ד סיגריות. ומאחר שגרו על יד ביהמ"ד די היה לצאת לחצר ולקרוא: „יודיל" ומיד היה זורק להם מבוקשם. אלא, מעשה יצר הרע, היו בחורים שניצלו זאת, וב־ידעם כי יודיל אינו בבית יצאו וקראו: „יודיל", כדי לראות בבנות היפות של ר' יוסלה.

בנו השלישי, אברהם, ידוע היה בקולו הערב, ונתכבד לעתים לשיר פרקי תפילה ביחיד.

הבן הצעיר חנינא, התפרסם אחר כך כלמדן חריף ובקי.

אשתו של ר' יוסלה, נחמה, עסקנית ציבורית היתה בכל חברות הנשים: „יולדות" ו„הכנסת כלה", „ביקור־חולים" ו„לינת הצדק". לכל נצרך דאגה אך לא לעצמה.

נוקדן בדרישותיו

הזוג השלישי בדרג הרביעי היו ר' משה'לה בינדר ו„דער נייער אליקים".

חמור היה סדר הלימוד אצל ר' משה'לה, הוא החדיר בנו רגש של אחריות ושל נשיאה בעול — אין אתה בן חורין להיפטר מעולה של תורה. אם כי היה נוקדן בדרישותיו, קנאי ללימודים וקפדן לתלמידיו, היה טוב לב ובעל רגש חם, שמח עם תלמידיו כאשר השיגו מה שאפשר היה להשיג והצטער — אם לא הלכו בדרך שהתווה להם.

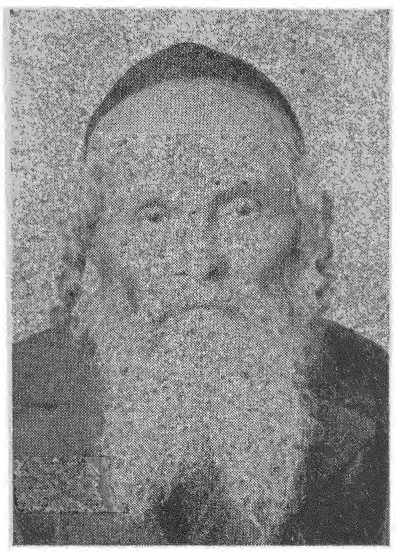
זכורני, היה אז יום גנוסייה פולני — 500 שנה ל„פוד־גרונ־וולדם" — חגיגה לזכר נצחון הפולנים על הגרמנים, והיה שמח ב־עיר: תהלוכות עם מוסיקה, וכמובן — עם צלבים. ואיזה ילד יעמוד בפני פיתויים כאלה. הרבי לא סלח לנו על כך, והצטער על העונש הצפוי לנו, שלא יישמעו תפילותינו במרום ארבעים יום . . .

סבלו היה כפול ומכופל, כשתלמידיו לא היו נראים לו כרצונו, וחשש שעושה מלאכתו שלא באמונה. לעתים היה מביע צערו על גורלו, להיות משגיח על תלמידים שמבטלים זמנם לריק והוא מקבל על כך שכר שלא כדין. וכי אין יהודים אחרים מתפרנסים בכבוד, כגון ר' אלעזר וויינפלד ור' שמואל ביטרספלד (שניהם סוחרים עשירים) ? גם הוא יניח מלאכתו זו והשי"ת ישלח לו פרנסה אחרת, טובה מן המלמדות . . .

לימודו היה חמור ביותר ודרישותיו מרובות. למדנו אצלנו מסכת חולין, פרק בשר בחלב וכן „ר' חנינא סגן הכהנים", והכל עם תוספות ומהרש"א ועל זה הרבה שולחן ערוך יורה־דעה. הוא היה אומר: יודע אני כי לא תהיו דיינים, אלא למדו לכל הפחות „ראשי תיבות" . . . במיוחד קשות היו הבחינות בערבי שבתות.

עולו הכבד שהטיל עלינו הוקל רק משנכנס אדר. מאחר שהיה הרבי עסוק בריחיים שלו לטחון קמח מצות לפסח, היינו מפסיקים לפני הזמן ומתחילים אחרי הזמן, וכמובן ניצלנו זאת יפה. כשאני מסתכל בתמונתו המונחת לפני עודני רואה, כמה רוך וטוב לב מביעים פניו.

כיצד ומה למדו אצל ר' אליקים החדש — איני יודע, לא למדתי אצלו. אך ידענו כי התלמידים היו גורמים לו צרות. עובדה אחת שמורה בזכרוני, היה זה אחרי הרעש במסינה שבאיטליה (1908־9), והשמועה הגיעה עד גורליץ. שמעו ילדי־החדר על „ערד צי־טרניש" ערכו „ערד־ציטרניש" בחדר. מה עשו? ביום שלישי, יום השוק, כשהרבי עמד בשוק ועזר לאשתו על יד דוכנה, הפכו בביתו כל מה שניתן להפוך: חבית מלאה מים הפכו ועליה השליכו כרים וכסתות ועליהם — ספרים ותפוחי־אדמה. שטפון ממש! הרבי כשראה זאת בכה. למראהו העלוב, גם התלמידים התחרטו על המעשה שעשו והח־ליטו לחזור בתשובה ולכפר על עוונם במתן כל שבוע נדבה לקופת רבי מאיר בעל הנס.

ר' משה'לה בינדר

. . . יודע אני כי לא תהיו דיינים, אלא למדו לכל הפחות „ראשי תיבות" . . .

MOSHELE BINDER

בעלי דרגה גבוהה

בדרגא גבוהה עמדו המלמדים ר' אברהמ'לה הערץ ור' רפאל צימטבאום. ר' אברהמ'לה, בעל נפש רכה היה והומור דק שזור היה בסיפוריו מהוויות העולם שהיה בקי בהן, קצת משכיל ובעל אמרות שנונות ומבדחות. הוא הדריך תלמידיו ללמוד מתוך אהבה, להוסיף חכמה ודעת ולהתבשם מהלימוד. למדו אצלו רק גמרא עם תוספות, אף הסתמך הרבה על ה„שיטה מקובצת" לר' בצלאל אשכנזי, רבו של האר"י הקדוש, מעין מילואים לתוספות. נכדו בארץ הוא חברנו איסר ישראל הרץ.

בן זוגו לדרגה היה ר' רפאל צימטבאום מחבר הספר „אור לפארר" על מסכת פסחים ועל הלכות פסח. הרב בשעתו, שהיה מבטל בהבל פיו כל שלא ראה גדול כמותו, היה מלעיג על הספר ומסרס את שמו: „לארא פארו". אבל ר' רפאל, מלמד צעיר אז, לא שת לבו ללעג והלך בדרכו. אף היה חוקר ומבקר, השתדל לקרב רחוקים, ואפילו להיות לאח ורע לאב שבנו המיר דתו. משום כך רינננו אחריו, ש־

„הציץ ונפגע". אחד מקרובי ספר לי, שהוא ראהו עומד בתפילת „שמונה עשרה" בעינים פקוחות . . .

הלימוד אצלו היה מה שקוראים „אקאדמי". נתן שיעור בבוקר ועלינו היה לחזור עליו ולשננו כל היום. ביום רביעי וחמישי היה חוזר על כל מה שלמדנו במשך השבוע, ואחרי הצהרים ובערב, ובפרט אור ליום ששי, היינו צריכים שוב לשנן כל מה שלמדנו — וביום ששי היה בוחן. השינון והחזרות היה בזוגות ובקבוצות, והיה מחליפן מפעם לפעם.

בניו נסעו לגרמניה, לליפציג, מהם היו לסוחרים מצליחים ומהם נכנסו לאוניברסיטאות והיו למלומדים במקצועות שונים.

בדרגא הגבוהה ביותר היה ר' מענדל בר' בריש. בזמני כבר לא היה מלמד לרבים, אלא לבחורים יחידי סגולה. אך עלינו הצעירים השפיע כבעל תפילה רב־טעם בביהמ"ד החדש, שהיה גם קובע שם במנהג התפילה ונוסחו, בימים הנוראים, בשלוש רגלים ובכל שבתות השנה החשובות. ה„נוסח" בתפילתו — „זאגעכץ" (אמירה נאה). „נוסח" זה שלו ושל עוזריו — ר' יוסף הרבסטמן, הוא דודו של הרב ארנברג, ודודי ר' אשר שנדורף — השאירו בנו עד היום כמיהה לתפילה שאין להשיגה — כוחה של גירסא דינקותא!

וכן ר' וולף ברגמאן, שהיו קוראים לו ר' וולף פייבל'ס על שם אביו, שהיה יהודי פשוט, או ר' וולף שרה דובריש'ס על שם אשתו, גם אצלו היו לומדים בחורים מצטיינים בתורתם לפני שנתמנה לדיין ומו"צ.

משניהם כאחד יצאו תלמידים טובים — אלו לישיבות ולבתי מדרשות ואלו — לפרקמטיא ולחופה.

חוגי לומדי תורה בערבים

ר' וולף זה היה המחדש בשיעורי ערב לגמרא שייסד בימים ההם, בבית־המדרש הישן לעשרות לומדים מכל הסוגים ומכל הזרמים, ובסיום מסכת היו עורכים סעודת מצווה. ורבים שלא השתתפו בלמודים השתתפו בשמחת לומדי תורה.

חוג שני ללומדי משניות היה קיים בבית־מדרש זה, שניהל ר' שמואל ביטרספלד, יהודי עשיר וסוחר מצליח. למתן שיעורו היה עוזב ערב, ערב, עסקיו כדי לזכות את הרבים, שלא היו דווקא הלמדנים שבעיר אלא סוג גבוה יותר מלומדי עין יעקב וחומש ורש"י.

שמור בזכרוני עוד אחד ממתפללי בית־המדרש ר' אברהם פחר, קדר במקצועו, שהיה משמש בקודש; מוציא ומכניס הספרים, מכין המנורות ומחלק נרות לכל דורש.

בלילי שבת היה ר' נחמיה בידר מלמד פרשת השבוע עם „אור החיים".

גרעין עושה פירות

אמנם זכרונות אלו מעלים מראות ומאורעות שזמנם לפני יובל שנים בערך, אבל רישומם קיים ועומד בלב — רישום בל ימחה. ואם יש לכותב הטורים האלה חיבה וצורך נפשי לספר, ללמוד וללמד — מימי הילדות הברוכים ההם באו לו.

אסיים, איפוא, באמרה מספרו של זלמן שזר, „כוכבי־בוקר":

„בדוק את כל נכסיך הרוחניים ואת כל נפשך העיקרית ותיווכח; הגרעין הראשון טמון אי־שם בשדה הילדות המבורך".

מ„בית היוצר לנשמת האומה"

אברהם קורנפלד
(חיפה)

החדר, או „תלמוד־תורה" שהיה מאז ומעולם „בית היוצר לנשמת האומה" היה קיים גם בעירנו. כאן קיבלו את חינוכם התורני רובם של ילדי היהודים בעיר. הלימודים התקיימו בנוסח המסורתי הישן, אבל היה חידוש בצורתו הארגונית, שחבר גבאים ונאמנים פיקחו על סדר הלימוד ודאגו להחזקת המוסד ולכלכלתו. המאמר „הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה!" היה נר לרגלם של מנהלי המוסד, ואמנם בני מעוטי יכולת נתקבלו למוסד תמורת תשלום מינימאלי או בלי תשלום לגמרי. השם הרשמי של המוסד היה „חברה תלמוד־תורה" שנוסדה עוד בימיו של הרב הצדיק ר' ברוך זצ"ל ובהשתתפותו הפעילה. במשך הרבה שנים לא היה למוסד בנין משלו, לא היתה אפשרות לרכז את הכיתות במקום אחד ועל כן נתקיימו הלימודים בכמה מקומות בעיר, בעיקר בבתי מדרשות.

כמה שנים אחרי מלחמת העולם הראשונה נבנה בנין נאה בן קומתיים, בו אוכסנו כל הכיתות של ה„תלמוד־תורה". הבנין נבנה על ידי ועד־הקהלה המקומי ובעזרת ארגון יוצאי גורליץ באמריקה. כנשיא המוסד בתקופה זו כיהן הרב ר' שלמה טיטלבוים המו"צ הוא השקיע הרבה עמל וטורח בשכלול רמת הלימודים ובמימון ההוצאות הענקיות של המוסד. מנהלו האחרון של המוסד היה הרב ר' יקותיאל הלברשטאם.

מתוך חברי הנהלת המוסד בתקופה האחרונה יש להזכיר את העסקנים: ר' משה יהושע צינגר, ר' שמואל ביטרספלד, ר' ישראל בורשטין, ר' יואל גינצברג, ר' דוד ראקר, ר' וולף ברסמן, ר' נפתלי זומר ועוד. אלה הקדישו מכוחם ומזמנם לטובת המוסד שלא על מנת לקבל פרס. מכלל המלמדים יש להזכיר את ר' יחזקאל הורוביץ מבובוב, ר' נח שרייבר, ר' משה'לה בינדר, ר' מוטיל בלט, ר' בריש רוטנברג הנקרא בפי כל „דער פשוורסקר מלמד" ור' חיים גרבר (הי"ד).

לטרקלין של תורה

בגליציה לא היו קיימות ישיבות, כדוגמת הישיבות בליטא ובהונגריה *). באלה האחרונות היו הבחורים רגילים לנדוד למרחקים, לקיים בעצמם „הווי גולה למקום תורה", כדי לרוות את צמאונם לתורה. במדינתנו היה המצב אחר. את עמלם בתורה קיימו כל אחד במקומו, בעירו. כל בחור שחשקה נפשו בתורה היה נכנס לבית המדרש והיה לומד תורה מפי מגידי שיעורי־תורה, שעשו את מלאכ־

*) כמה שנים אחרי מלחמת העולם הראשונה נוסדו גם בגליציה כמה ישיבות. מבין המפורסמות יש להזכיר את ישיבת „עץ־חיים" של חסידי בובוב ואת ישיבת „כתר תורה" של חסידי ראדומסק.

תם הקדושה בהתנדבות שלא על מנת לקבל פרס. ליד השיעורים האלה היו הבחורים הצעירים מנסים את כוחם ללימוד עצמי, ולאט לאט היו נכנסים לתוך טרקלין של תורה ברחבה. כך היה המצב בלימוד התורה ברוב ערי גליציה וכך גם בעירנו.

מבין אלה בעירנו שהקדישו מזמנם ללמד לאחרים יש להזכיר פה את ר׳ וולף ברגמאן שהיה תלמיד חכם גדול. שיעוריו הצטיינו בהגיון בריא, בעמקות נפלאה ובבקיאות רבה. הוא היה מרצה בעיקר לפני בחורים מבוגרים שכבר ידעו פרק בהלכה. ראויים לציון עוד — ר׳ אריה הלברשטאם, ר׳ יעקלי רייך ור׳ חנינא גניוויש. על זה האחרון כדאי להרחיב את הדיבור במיוחד.

השפעתו בלימוד ובהדרכה על הצעירים היתה עצומה. הוא היה טיפוס של אוטודידאקט במובן המצויין של המלה. בכשרונותיו הנפלאים ובשקידתו הבלתי־רגילה רכש לו ידיעה מעמיקה בכל מקצועות התורה והמדע. עברית ודקדוקה ידע על בוריה וכתב עברית צחה למופת. זכורני שהיינו מעתיקים את מכתביו ומשננים אותם על פה.

מבין חובשי בית המדרש שמורים בזכרוני — יעקל וילד, הידוע בשם בעל־תשובה, מאיר רוזבך, אברהם אלימלך ברגמאן, דוד רובין, יעקל פירר, לייביש אנגלארד, לייביש רפפורט, נפתלי קולבר, משה טשעשניאוור, דוד וואכטל ועוד ועוד הרבה נפשות יקרות שעליהם עלה הכורת ונספו לאסוננו בשנות השואה.

בחורי בית המדרש בתחילת מלחמת העולם הראשונה

יושבים, מימין לשמאל: משה דגן; שאול שפרלינג; יהושע גלייכר,; מנדל רקר.

עומדים: מאיר פסל; שמואל גלייכר; אלעזר בודנר; בן־ציון סובול; חנא פסל.

Religious boys before the world war I

יואל רפפורט / מחיל אל חיל בדרכה של תורה

(קרית־שמואל)

אינני זוכר בדיוק מתי הוקם בית ה„תלמוד תורה" בגורליצה, אבל זוכר אני, כי ביום מלאות לי שלוש שנים, לאחר שסיפרו את שערותי בפעם הראשונה, נשא אותי אבא ז"ל על זרועותיו אל ה„חדר" עטוף בטלית. החדר של ר׳ חיים גרבר היה בדירתו אשר בביתו של ר׳ יהושע רוזנר ב„רינק".

מאז הייתי מהלך יום יום „החדרה". הכנסיה הקטולית שעמדה בקירבת המקום הטילה עלינו אימה, גם קול הפעמונים הפחידו אותנו. אמנם הרבה לא הבינונו אז, ילדים בגיל 4—3, אבל הצל המחודד של המגדל וקול הפעמונים היו כמבשרי רעות. לכן, כשעבר ה„חדר" זמן קצר אחר כך, לבית ה„תלמוד תורה" בסביבה יהודית, בקרבת בית המדרש „בני אמונה" (בעשטער בית המדרש), נשמנו לרווחה.

ה„תלמוד תורה" ומלמדיו

הבית עדיין לא היה מטוייח בחוץ והאותיות הגדולות „**בית תלמוד תורה**" טרם נראו מרחוק, אבל האוירה היתה ביתית. גם העץ הבודד, שנשאר עומד באמצע החצר ושאגסיו הקטנים נקטפו לפני גמר בשילתם, היה יהודי מובהק. גזעו הכפוף הזכיר לי תמיד את הפסוק „ויט שכמו לסבול". אינני יכול למנות כאן את כל המלמדים שעשו עבודתם, עבודת הקודש, בבית זה, ברצוני רק להזכיר את אלו שאצלם למדתי אני.

ר׳ חיים גרבר

זה היה מלמד דרדקי, שיחד עם האותיות הראשונות של אל״ף־בי״ת ספגתי גם מכות מרצועתו (קאנטשיק), ואולי בגלל זה נחרתו האותיות מיד בזכרוני. אמנם אהב את מקצועו ואולי גם את תלמידיו, אבל כדי להטיל מרותו עליהם לא הניח להם להרגיש בכך.

ר׳ חיים לקס

מסיבה זו ואולי מפאת קרבת המקום העביר אותי אבא אחרי תקופה קצרה לחדרו של ר׳ חיים לקס, שסידר לו „מלמדות" בדירתו שבזוודז׳ה. הוא היה יהודי שמח. תמיד היתה בת צחוק שרוייה על פניו בפנייתו לתלמידיו, והרצועה שבידו היתה מכוונת לשם דקורציה יותר מלשימוש. כאן התחלתי ללמוד חומש, מקרא ותרגום לאידיש בעל פה. לאחר כמה שנים נתקבל ר׳ חיים לקס ללמד לתלמידי „תלמוד תורה" את חכמת הכתיבה, אידיש ועברית. זה היה לימוד חצי חילוני, והמלמדים שעסקו בעבודת הקודש, בלימוד גמרא ותוספות, לא התעסקו בזה.

ר׳ אליקים

מלמד בכתה ב׳ היה. יהודי תלמיד חכם, טוב לב מלגאו אבל סר וזעף מלבר. כאן כבר התחלנו לעשות הצעדים הראשונים בגמרא. נכנסנו לעולם אחר, שאין בו מקום ל„משחקי ילדות". רצינות וקדרות שררו בחדר ואם איזה תלמיד (רובם היו בגיל 7—6) שכח שהוא כבר תלמיד־גמרא, הזכיר לו הרבי במקלו היכן הוא בעולם. אבל קיבלנו מה שקיבלנו באהבה, כמו שהרבי הפליא את מכותיו באהבה וגם באמונה, בבחינת „חוסך שבטו שונא בנו".

ר׳ מוטל בלט

בשעה שלמדת אצלו כבר הפליג ועבר את גיל הזקנה. יהודי נמוך קומה היה, סבא טוב ולו צרור מפתחות שמתנועעות בצדו הימני תמיד לפי קצב נגון הגמרא. הוא היה הראשון שלימד לתלמידיו גם נביאים ראשונים, ובלי ידיעת ההורים.

מלמדי הכתה הגבוהה

הכתה הגבוהה הכשירה את התלמידים ללימוד עצמי של גפ״ת בבית המדרש או בישיבה. כאן לימדו שני מלמדים חליפות: פעם לימד זה בכתה ד׳ וזה בכתה ה׳ ופעם להיפך — הלא הם ר׳ בריש רוטנברג (דער פשעווארסקער מלמד), יהודי תלמיד חכם שהסביר יפה דף גמרא ותו לא, ור׳ יחזקאל הורוביץ (דער באבאוועד) שהאציל מרוחו על תלמידיו. יהודי יקר שתלמידיו אהבוהו כאב, שכן כאב התענין בתלמידיו לא רק בהקניית תורה אלא גם, ובעיקר, בדרך ארץ. אצלו למדנו פרק באהבת ישראל משולבת בחסידות. הוא הכיר את תלמידיו והתחקה על מעשיהם במשך 24 שעות ביממה.

ישיבות קטנות

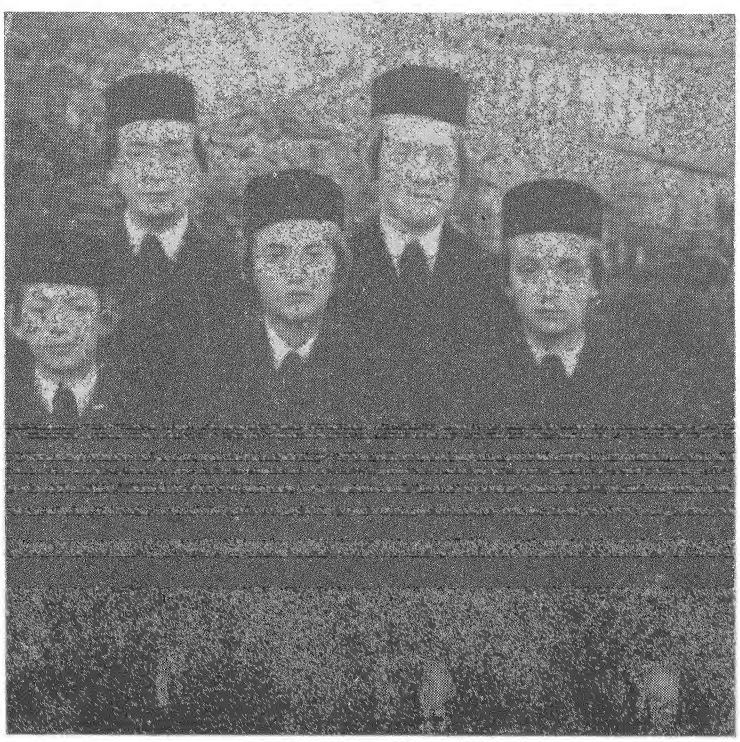
כך דרכה של תורה עד שנת תרצ״ג. אחרי גמר הלמודים בחדרים ישבו הנערים המתבגרים בבית המדרש או בבית החסידים (חסידי בובוב) ולמדו ביחידות או בקבוצות קטנות של 3־4 נערים בהדרכת בחור מבוגר יותר, או אברך, שנתן להם שיעור בבקר ובערב שלא על מנת לקבל פרס, או נסעו לעיר הגדולה קרקוב ללמוד בישיבה. לאחר שעברתי את שני השלבים האלו בזה אחר זה חזרתי הביתה.

והנה הגיע לגורליצה הרב ר׳ אליעזר פאטאשניק שליט״א (כעת רב בחיפה), מליחוביץ׳ לשמש ראש ישיבה. הנהלת הישיבה, החמרית כמו הרוחנית, היתה בידי בחורי בית המדרש, בכללם הב־חורים דוד רובין, יעקל פירר, לייבוש אנגלרד, אברהם אלימלך ברגמן (הי״ד), שעשו גדולות בניהול הישיבה, במטרה אחת להרביץ תורה ברבים ולהגדיל תורה ולהאדירה ללא שום כוונות צדדיות. מקום הלימוד היה בבית המדרש „בני אמונה וגומלי חסדים", ואם בגורליצה היה נשמע קול התורה במשך 24 שעות ביממה לרבות שבתות וחגים, היה זה בשנת תרצ״ד בתוך כתלי ישיבה זו, הואיל וחוץ מהשיעורים הרגילים בגפ״ת ובספרי מוסר ישבו בחורי הישיבה ולמדו במשמרות, שלא להשאיר את העיר אף רגע ללא קול תורה. הרב, מרא דאתרא, בחן את התלמידים מדי פעם. רק שנה אחת זכתה גורליצה לכך, הואיל וראש הישיבה עבר מגורליצה ישר לארץ ישראל, בה הוא מכהן כיום כאחד מרבני חיפה.

ישיבה מנוסח אחר היתה ישיבת **„עץ החיים"** בבית חסידי בובוב בעיר. פה למדו תורה בהתלהבות חסידית. ראש הישיבה והתלמידים הרגישו ביניהם קירבה נפשית, כמעט משפחתית הואיל ואב אחד לכולנו — הלא הוא האדמו״ר מבובוב, שלכל הפחות פעמיים בשנה נסעו להסתופף בצילו.

כל תלמיד עלול היה להיבחן בלימודיו ע״י הגבאי ר׳ יחזקאלי רוטנברג, שבשיחתו עם הנערים שאל, דרך אגב, גם שאלות מהגמרא ותוספות שלמד הנער, ולא יפה היה ביותר להיכשל וזה עורר קנאת סופרים. הישיבה עמדה בהנהלתו של ר׳ שכנא פירר, שלא השגיח בבריאותו הרופפת והשקיע בה הרבה כוחות, ואמנם זכה לראות גם פירות יפים בעמלה של תורה.

אי אפשר לדבר על ישיבה זו מבלי להזכיר את שני ראשי הישיבה ששימשו בקודש בזה אחר זה: ר׳ שלום קפלר, בנו של הדיין מבריגל והבחור דוד משה בזאנג מפודגורז׳ה שע״י קרקוב שהצטיינו במעלותיהם: הראשון בהתלהבותו בתורה ובחסידות והשני בענות־נותו ובפקחותו ושניהם — באהבת התורה ולומדיה.

בחורי ישיבה בעיר בשנת תרצ״ד
לומדים במשמרות 24 שעות ביממה

Yeshiva Boys in the city in 1935

ישראל איסר בר' אלעזר משה הרץ / „חדר עברי" בעיר בשנות השלושים

גורליצה עירנו היתה ידועה ברמתה התרבותית היהודית בכל המובנים. היו בה מוסדות חינוך מסורתיים מובהקים: חדרים, „תלמוד תורה" וישיבות, ובכל זאת התלבטה בבעיית החינוך היהודי השלם.

החינוך בגורליצה בכללו היה מושתת, כמו ביתר ערי פולין, מצד אחד — על בית הספר הממלכתי־פולני בלימודיו הכלליים־חילוניים גרידא, ומצד אחר — על „החדר" בלימודים יהודיים תורניים בלבד.

שתי רשויות

נער יהודי נאלץ, איפוא, לבקר בבי"ס ממלכתי־פולני, לשם רכישת השכלה כללית לעצמו, נוסף לתלמודו בבי"ס יהודי מסורתי, „החדר", שהעניק לו השכלה יהודית תורנית, ושתי רשויות אלו גרמו לפיצול רוחו ולקרעים בנפשו.

מלבד זה, „החדר", שבמשך דורות היה עמוד התווך והיסוד העיקרי לחינוך יהודי מסורתי, ומשום כך הגורם הראשי לקיום היהדות בגולה, עם כל הסגולות שבו, לקוי היה מכמה בחינות בשטח תכנית הלמודים ושיטות הלימוד.

תכנית הלמודים ב„חדר", שהתבססה בדרך כלל רק על לימוד גמרא, ונתעלמה מיתר המקצועות ביהדות, כגון תנ"ך, תולדות ישראל וספרותו וכו' חדלה מתת את סיפוקה המלא לרבים מבני הנוער בתקופת ההתעוררות הלאומית. ולא זו בלבד, אלא לעתים תכופות, מתוך חוסר סיפוק בלימודי החדר, היו עליהם הלימודים למעמסה וכתוצאה מכך — התרחקו רבים מהנוער מהמסורת ויצאו לתרבות רעה.

כדי לבלום התפתחות בלתי רצויה כזו, באה דרישת השעה — לחנך את הילד עוד מקטנותו חינוך יהודי שלם ולהדריכו בדרכי היהדות באפקים נרחבים יותר, ובעיקר — לאפשר לו לדעת יפה את יסוד היסודות של היהדות, את התנ"ך ואת תולדות עמנו המשרישים בלבו את הגאון היהודי הלאומי.

חינוך יהודי שלם

גם בגורליצה החלה תסיסה בקרב הדתיים שהיטו אוזן לדרישות השעה, ומתוך הכרה דתית־לאומית עירנית נתנו דעתם על מתן חינוך יהודי שלם לילדיהם, לפי שיטה פדגוגית משוכללת, בהתאם לרוח הזמן ובתנאים היגייניים מתוקנים, שלא היו מצויים בחדר הישן.

בשנות העשרים נטלה על עצמה הסתדרות המזרחי בגורליצה את המשימה לפתור בעיה זו בייסוד בי"ס בשם „חדר עברי".

פעולה כזאת היתה כרוכה במאמצים בלתי שכיחים מצד כמה חברים מסורים, ואמנם הודות למרץ הרב שהשקיעו במפעל זה הח"ח הרב משולם קליגר, ר' לייביש ציילר ובנו שמואל, יעקב וינפלד, ברוך פסל, שלמה יצחק פרידמן (הי"ד) וכן הח"ח יחזקאל וילד וברוך בוקסבוים נ"י, ראו ברכה בעמלם.

הרבה טורח ועמל השקיעו העסקנים במפעלם החינוכי במשך עשר שנים רצופות עד שהצליחו בשנות השלושים להגיע שלב אחר

בית ספר מזרחי (חדר עברי)
שנת תר"ץ (1930)
Mizrachi School — Heder Ivri 1930

שלב לידי הקמת בנין מרווח ל„חדר עברי" על המגרש של שרה־משה נתן'ס המיועד לכך.

המוסד הראשון בצביון דתי לאומי

בית הספר הזה היה המוסד החינוכי הראשון בצביונו הדתי־לאומי בעירנו, אשר הכניס שינוי יסודי בדרכי החינוך המסורתי ובשיטת הלמודים שהיו ידועות אצלנו עד אז.

המוסד הנ"ל, בהנהלתו של הח' בן־ציון רוב (כעת מזכיר מועצה הדתית בנתניה), היה מבוסס על עיקרי השקפתו של יהודי דתי מודרני בעל רגש לאומי ונתן את הביטוי הנכון לדרישת השעה.

עם הכנסת הלמודים למסלולן הרגיל נבחר ועד הורים, אשר בו השתתפו: בצלאל בלומנקרנץ, אברהם פרידמן, נפתלי ריינר, אברהם הולנדר, אברהם ברגמן (הי"ד) ונתן שובין נ"י. תפקידו של הועד הזה היה לתאם את פעולות ביה"ס עם החינוך המסורתי בבית ולפעול בענינים האדמיניסטרטיביים־תקציביים בשיתוף פעולה הדוק עם הנהלת המזרחי בגורליצה.

„חדר עברי" התפתח במהירות רבה והגיע תוך תקופה קצרה לארבע כתות. לרגל התפתחות זו היה צורך בכוחות הוראה נוספים. באותה שעה הציע לי חברי בן־ציון רוב להיכנס לעול ההוראה בבי"ס זה. קיבלתי הצעתו ברצון וכיהנתי בו כמורה במשך תקופה של שנה וחצי עד התפטרותי מתפקידי מטעמים אישיים.

עברית בעברית

הלימודים התנהלו בשפה העברית בטהרתה (עברית בעברית), דבר שהיה בו משום חידוש בימים ההם ונלמדו בו המקצועות דלהלן: עברית, תפילה, תנ"ך, משנה, דינים, היסטוריה, ספרות ועוד.

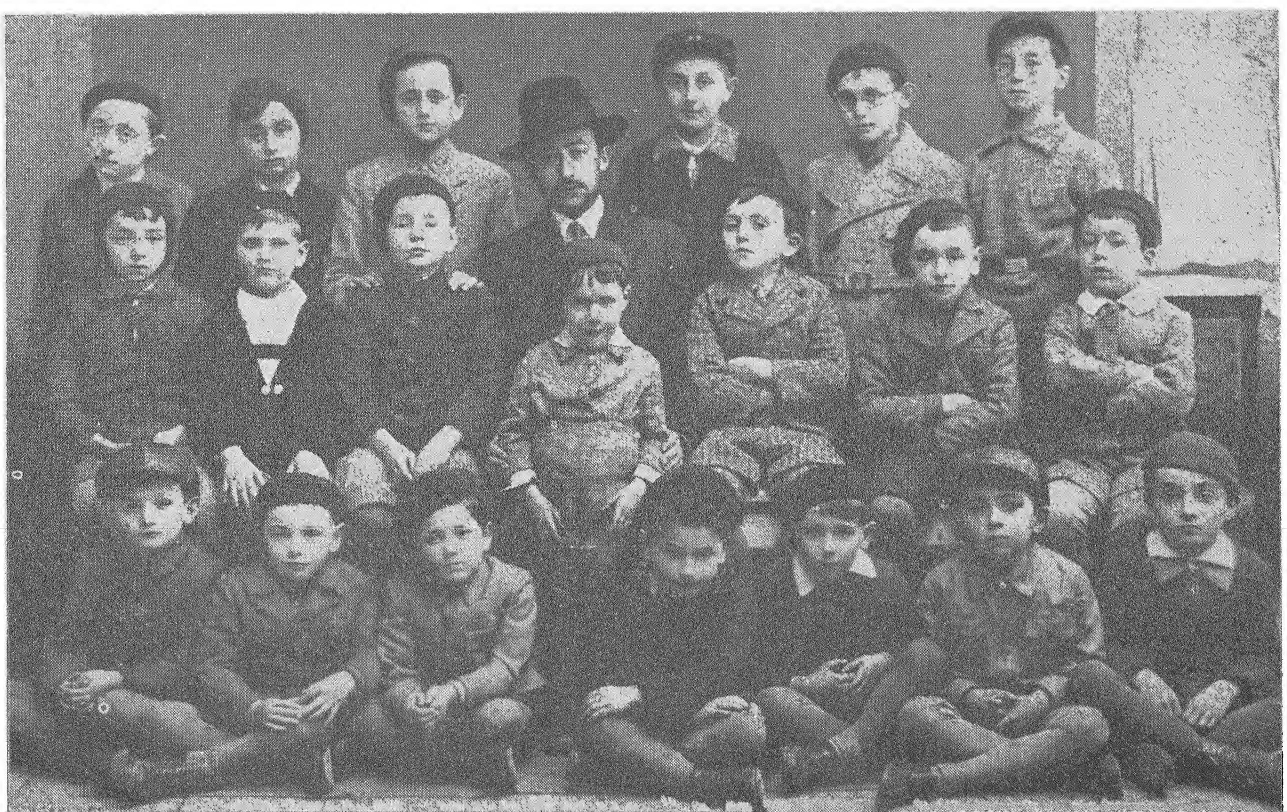
עלי לציין שתכנית לימודים זו נראתה בשעתה, בחוגים מסוימים בין החרדים, כמהפכנית מאד ועצם קיומו של „החדר העברי" היה למורת רוחם. לא אחת התנפלו עלי חברי הקודמים וגם מורי לשעבר על פעלי זה. אבל ראיתי בזה כבוד גדול לעצמי לתת יד (לפי יכולתי) לחיזוק מפעל מבורך זה, שבא לא רק לתקן את המעוות אלא להורות דרך ללימוד וחינוך שציפו להם זה שנים — להגדיל תורה ולהאדירה.

בית לתורה ולתרבות עברית

אגב, יש לציין עוד, ש„חדר עברי" זה, נוסף לתפקידו המיועד לשמש בית חינוך לתינוקות של בית רבן, שימש גם בית תרבות של „המזרחי", בו רוכזו כל הפעולות התרבותיות שהתנהלו בשעתן, כגון: הרצאות, שיעורים בכתבי הקודש, כינוסים, מסיבות רעים ועוד.

בשבתות ובחגים נעשה „חדר עברי" בית הכנסת — לציבור גדול של מתפללים ולפני התיבה עברו חברים „בעלי תפילות" מחוננים ברוב חן וחסד בעבודת הקודש, והם: יצחק בוקסבוים, נפתלי ראב, יחזקאל גרוס, האחרון היה גם ה„בעל־קורא" הקבוע של המנין.

כאשר הגיעו „מועדים לשמחה" נתקיימה כאן במלוא ההתלהבות מצוות „ושמחת בחגך והיית אך שמח", אלא שהיתה זו שמחה רוויה כיסופים וגעגועים לארץ המולדת, שהתבטאו בשירים ובריקודים ארצישראליים. בשירת „יבנה המקדש עיר ציון תמלא" רקדו בהתלהבות עד עצירת הנשימה כמעט וסיימו בזמרת „לשנה הבאה בירושלים" — זמרת קודש מתוך רגשי תפילה ותקוה שתחזינה עיניהם בקיום הנבואה — „ושבו בנים לגבולם".

תלמידי „חדר עברי" עם מורם לייזר (הי"ד)
המחזור האחרון בתרצ"ח (1938)
CHEDER IVRI — Hebrew school of Mizrachi — M. Leizer Principal

חיים חן / השכלה יהודית וכללית בעירנו

עילויי „גורליצה"

בכל ערי גליציה עד ראשית המאה ה־20 כן בגורליץ, עיקר החינוך וההשכלה שניתן לילדי ישראל — היינו: לבנים בלבד — היה בחדר לדרגותיו השונות. לומדי תורה לשמה, או לשם תכלית, היו ממשיכים בתלמודם בישיבות ובבתי מדרשות, אם בעיר עצמה ואם בערים אחרות. אפילו נדדו למרחקים לקנות תורה — לפרסבורג, למטרסדורף, לסאטמר, לאוהל, לקראקא ולאחר זמן — גם לצאנז, בובוב וישיבת לובלין. גורליץ הוציאה מקרבה למדנים מפורסמים. הראשון, הגאון הידוע מסנקובה ר' שמואל פירר, למדן ומתימתקאי, ישב על כסא הרבנות במילובקה ובקרוסנו עד השואה. בדור השני — ר' אלעזר פנצר — עילוי וחריף, היה בימי פולין העצמאית ממנהלי רשת החינוך האגודאי בפולין. וכן האחים התאומים משה שמואל ואלעזר בודנר. ובזמן האחרון לפני השואה — ר' חנינא גניוויש, עילוי שציפו לגדולות ממנו. כולם ובני משפחתם נספו בימי הטבח הגדול (הי"ד).

מידת ההשכלה הכללית

להשכלה כללית לא נזקקו בימים ההם. הסתפקו בלימוד לועזית בכתב כדי כתיבת מען על מכתב („שרייבען אנ'אדרעס") וקצת חשבון שימושי. להתבטא בכתב ידעו בלשון קודש ובאידיש. כל זה לבנים, אבל לבנות לא הקנו גם ידיעות אלו. לגביהן הסתפקו בלימוד קריאה וב„טייטש־חומש", ובידיעת כתיבה עד כדי לחתום שמן. מיבחן ידי־עותיהן של בנות בא לידי גילוי רק בעזרת נשים (ווייבער שול). כשבאה אשה צעירה אחרי נשואיה לבית הכנסת להתפלל בעזרת נשים, עמדה למיבחן, אם היא יודעת היכן עומדים בתפילה (ווי מען האלט) או שהיא סתם סופרת את השמשות (ציילט די שויבען).

עם ראשית המאה הזאת, כשגבר לחץ החוק של חינוך חובה לכל ילד, ואפילו יהודי, שלחו יהודים את הבנות ללמוד בבית הספר הממלכתי הפולני־קאתולי, ואילו לגבי בנים השתמשו ההורים בכל מיני אמצעים ותחבולות למנעם מביקור בבית הספר הגויי, שלא ישבו בגילוי ראש במחיצת דיוקנו של ה„יוזל" („אותו איש") וגם, פשוט, משום ביטול תורה.

גם לימוד דת ישראל בפולנית

השלטון האוסטרי בשעתו היה „ליבראלי" בתחום זה, בספקו חינוך חינם לילדי ישראל. תכנית חינוך זו היתה לארבע שנות לימוד, היינו: לימודים כלליים בתוספת שעה, או שעתיים לשבוע ללימוד דת ישראל (רעליגיע). והכל בשפה הפולנית. נימוקם היה: הואיל וגליציה היא פולנית גם יהודיה פולנים הם וממילא חייבים הם ללמוד הכל, ואפילו דת משה וישראל, בשפת פולין.

בזמני היה נפוץ ספר קטן ללימוד הדת (רליגיה) בשפה הפולנית מאת המורה לדת אלכסנדר לקר, בצורת שאלות ותשובות. השאלה הראשונה היתה: Kto stworzyl Swiat? (מי ברא את העולם?) והתשובה היתה: Pan Bog stworzyl Swiat (ה' אלקים ברא את העולם). בין השאלות היתה גם שאלה: מה זאת מצווה? מספרים שאחד התלמידים ענה: אם אדוננו המורה יניח לנו לנפשנו, תהיה זאת מצווה גדולה... כמובן, ילדי ישראל לא אהבו את לימוד הדת

חיין חן (שברשינר)
מבחורי ישיבת צאנז
CHAIM CHEN, Jeshivat Sanz's pupil

בצורה זו והתחמקו ממנו בכל הדרכים. כי אין לך לימוד מוזר יותר, דת יהודית בשפה פולנית — ליהודים שחיים בכל רוחם ונשמתם בעולמה של היהדות, הוגים בה ומדברים בה בלשונה המקורית, בעברית, ובאידיש שבפיהם. המורים עצמם היו משונים אף הם: מין „רעליגיאנסלערער", יהודים גלוחים הרחוקים מכל ענין יהודי — והם שהופקדו מטעם החוק להקנות לילדי ישראל בגליציה „דת"... אין פלא, איפוא, שהשתמטו מלימוד כזה ומבית הספר הממלכתי בכללו.

בזמני היה אלכסנדר לקר הנ"ל המורה לדת אצלנו. מה ידע ומה לא ידע — קלושים רשמי מאז מכדי לקבוע היום. כאמור רחוק היה מחיים יהודיים ומענייני הקהילה ומוסדותיה. בביתו דיברו פולנית ובנו יחידו למד בגימנסיה, יחידי בעיר באותו זמן.

עוסק ב„הכנסת כלה"

מכל מקום, זכור לטוב לקר זה, שכן היה מנהל מוסד צדקה למחצה — לאפשר לבנות ישראל לחסוך נדוניה במלאכת ידן, לכש־יגיעו לפרקן להינשא. „חברת עזרה" בווינה, איני יודע אם מיסודו של הברון הירש, או של רוטשילד או אחרים, היו שולחים דוגמאות של תחרימים („שפיצען"), לעיירות, בשביל בנות ישראל שתהיינה עושות כמותן במלאכת הסריגה שבידן (שהיו קוראים לה „העקלען"). היו בנות ואמותיהן יושבות בבתיהן ועוסקות במלאכה זו ובכל שעת פנאי, אגב שיחה של רכילות ושל ליצנות בכל העניינים שעמדו על הפרק בעיר. ולא רק בחורות, לשם נדונייה עבדו, אלא גם נשים נשואות, בשעת דחקן, פנו למלאכה זו — והיו באות על שכרן.

את התוצרת היו שולחים לווינה, והתשלום היה מתקבל מחציתו במזומנים ומחציתו — חסכון נושא ריבית לבת, בהגיעה לפרק בתולה נישאת. מכאן נצטבר ל„כלה" בישראל נדוניה ולכל אשה אחרת — הכנסה נוספת למחיה.

מחבר ספר עברי בשבח ממשלת פולין

קדם לו לאותו מורה לדת, אלכסנדר לקר, מורה אחר בשם מ. יאקאב. מי היה, מנין בא — אין יודעים. אבל הוא העמיד לעצמו יד בחייו, בספר קטן שחיבר בעברית של הימים ההם, בשבתו בגורליצה וגם נדפס בגורליצה בשנת 1891 אצל יוזף קנאפיקא Josef Knapico שם הספר: „מזכרת לבני ישראל לנמוס החופש מג׳ מייא 1791, מאת מ. יאקאב, מורה דת מורשה מטעם הממשלה בבתי ספר המדינות בגארליצא.״ (ראה „מקורות ב״; תמונת שער הספר).

„חדרים מאושרים״

לימים קם בעיר חדר מטיפוס חדש, אם מחמת החוק המציק או לדרישת הזמן, מסוג אותם „חדרים מאושרים״ Koncesionowane szkoly שנוסדו בערי גליציה. למדו בהם אלה מילדי ישראל, והם כ־80%, שלא ביקרו בבתי״ס הממלכתיים — (שקאלעס). בחדרים אלה למדו לכתוב „אידיש דייטש״ באותיות עבריות, לשון קודש, חשבון, פולנית וגרמנית. שיטת הלימוד היתה בעיקר של „אבשריי־בען״ ושל „דיקטאנדע״ (הכתבה). ואפילו הבנים שהלכו ל„שקאלעס״ למדו כאן קצת „אידישקייט״ — להתפלל, קריאה רהוטה ב„סידור״, ספר המדינות בגארליצא״. (ראה „מקורות ב״; תמונת שער הספר).

לא מלמדים אלא „לערער״

המלמדים שלמדו בחדרים אלה לא נתכבדו בתואר „רבי״ אלא נקראו בשם „לערער״, אף על פי שהיו יהודים יראים ושלמים, תלמידי חכמים וזהירים בקלות כבחמורות.

אזכיר אחדים מהם:

ר׳ ליזר בידער, שלאחרי מלחמת העולם הראשונה עבר לגור ליאסלו. צאצאיו היו: בנו אורי ז״ל, בחור ישיבה שלמד בצאנז ובמטרסדורף, עלה בשנת 1920 כחלוץ ארצה ונהרג במאורעות תרפ״א ע״י שער יפו בירושלים; בתו תהלה, שעלתה גם היא באותו זמן, אך היתה אחר כך מראשי המדברים של הקומוניסטים, ה„פק״פ״ של אז. עזבה את הארץ והלכה לרוסיה, וסופה גלות ומוות.

ר׳ משה זליג ווייס, יהודי בעל הדרת פנים, שהקים מאות תלמידים; ר׳ יחיאל סלומון (דער גריבעווער לערער) ובנו מעניע; ר׳ שלמה אורנר, שהיה זמן־מה באמריקה ועל כן קראו לו „דער אמריקאנער״ וגם אשתו פייגה שלימדה רק לבנות. הם היו מלמדים גם קצת אנגלית, וכן היתה מורה בשם שרה׳טשע, מפורסמת בשעתה, ובת שלמדה אצלה לא היתה צריכה להתבייש לבוא אחרי נישואיה ל„ווייברשול״ לתפילה. היו עוד הרבה מורים מלבד אלה, אך את שמותיהם איני זוכר. אני למדתי רק אצל ה„גריבעווער לערער״.

לא נתברר לנו, אם ניסו השלטונות האוסטרים להקים בתי״ס לילדי ישראל בשפתם, בלשון הגרמנית, מסוגו של הומברג כמו בערים אחרות בגאליציה. אבל ידוע הדבר שהיתה נהוגה חובה כללית בבתי״ס היסודיים בשנה השלישית, ללמוד גרמנית כשפה נוספת. גם הנסיון להקים בי״ס מסוגו של „הברון הירש״ לא הגיע לגורליץ, בוודאי מהיות העיר ידועה כאמידה ולא היתה זקוקה לחסדי נדיבים, כגון דוקלה או יאסלו.

ביה״ס העברי הראשון

הנסיון הראשון להקמת בי״ס עברי נעשה עם התגברות התנועה הציונית אחרי הבחירות לפרלמנט האוסטרי בשנת 1908. בדרוהוביטש היו יריות והרוגים, עם ההתנגשויות בעקבות הבחירות הללו בין גרורי הפולנים לבין הציונים, אבל בגורליץ הצטמצמו העניינים בהפגנות בלבד נגד „מושקעס״ אלה, שרצו להיבנות מהבטחות הסטארוסטה הפולני נגד הציונים. היו קוראים להם „Szynku w Rynku״ סמל למתנגד לרשימה הציונית. כאשר בא ד״ר הערש סירופ, עו״ד מצאנז, מועמד הציונים כציר לפרלמנט, יצאו לקראתו בתהלוכה רבת־רושם מאות ילדי החדר, ענודים סרטי תכלת־לבן.

כפרי התעוררות ציונית מעשית נוסד ביה״ס העברי הראשון בגורליץ, ביזמת ר׳ לייזר לנדא, חיים׳ל קלייגוט, יהושע שמעלקעס ועוד, בשם „שפה ברורה״. היה זה כעין „חדר מתוקן״ ונתקיים שנים אחדות. הורו בו מורים תלמידי חכמים שנתפרסמו ברבים. השפעתם היתה מרובה על הנוער, בכלל ועל בחורי בית המדרש, בפרט. מן הראוי להזכיר את המורים: פרופ׳ צבי שרפשטיין, כיום בניו־יורק; רפאל סופרמן ז״ל, ששימש מורה שנים רבות בגימנסיה „הרצליה״ בתל אביב; הרב י. פרומוביץ מיאסלו, שתירגם מסכת ברכות וחלק ממסכת פסחים מארמית לעברית. הוא נספה בשואה.

בסמיכות לבי״ס זה היה קיים שנים מספר לפני מלחמת העולם השניה גם גן ילדים עברי. מי היתה הגננת — איני זוכר.

„נאורים״ קוראי עתונים

מן האמור עד כה אין להסיק שלא היו יהודים בעלי השכלה חילונית רחבה בעיר. היו, אבל השכלתם רכשו מחוץ לעיר — בקרקוב, בטרנוב, ביאסלו, בלמברג, או בווינה. אנשי השכלה חילונית אלה

מתקדמים בלימודים ב„בית ספר עברי״
בהדרכת המורה יחיאל חריף (פוס)
Advanced Group of Hebrew students under
J. Fuss (Hariw) Direction

חגיגה בגן הילדים

שריד יחיד מהם, השישי מימין למטה, נשאר בחיים: נכדו של ר' משה גרוס, מר צלניק, בירושלים כיום

Purim Festival in Kindergarten in 1939

לא באו מתוך הצבור החרדי החסידי, אלא מתוך „הנאורים" („אויפגעקלערטע"), אנשי מסחר ותעשיה, שהיו אף הם שומרי מצוות ומסורת. היו אלה קוראי העתונים בעיר, מתעניינים ב„קורסצעטל" (רשימות הבורסה) במהלך הפוליטיקה, מתוך ה„נייע פרייע פרעסע" הווינאי או מתוך ה„נובה רפורמה" בקראקוב. לאחר זמן הגיע לעיר גם „הלמברגר טאגעבלאט" הציוני וגם ה„טאג" הלא־ציוני. באותו זמן הגיע גם השבועון העברי „המצפה" של ד. מ. לזר מקרקוב, שהיה מצוי גם בבתיהם של החרדים.

חוגי המשכילים

בשנת 1897 יסד ד"ר שאול רפאל לנדאו בגליציה, ובאוסטריה בכלל, ארגונים ציוניים בשם „אחווה", אגודות של פועלים ועוזרי־מסחר, בערים קרקוב, צאנז ועוד. כמובן, הדם של ארגונים אלה הגיע גם לגורליץ שהיה בה חוג משכילים, אינטליגנטים למחצה ולשליש, בעלי תעודות השכלה ומחוסרי תעודות. היו אלה הראשונים בעיר שדיברו עברית בפומבי ומן הראשונים שהצטרפו לתנועה הצי־יונית, שרידי „חובבי ציון". מוזר הדבר שציונים אנשי שם לא יצאו מחוג זה, אלא מהם יצאו דווקא מייסדי ה־ Z.P.S. שהיו אחרי כן לסניף ה„בונד" בגליציה. מעניין שמייסדי תנועת פועלים לא היו דווקא בני פועלים, אלא בנים של בעלי בתים אמידים, בעלי מעמד כלכלי מבוסס ולא שכירי יום. היו אלה: יהושע לנדא (אולי קרובו של הנ"ל היה בארץ ונפטר לפני כמה שנים); בן דודו ד"ר יהושע פנסטרבלאו, ד"ר ראשון בגורליץ; אחותו הגב' לובה בירן, החיה אתנו בארץ, היתה המורה היהודיה הראשונה שלימדה בבתי"ס ממלכתיים — הראשונה בכל הסביבה.

בקרב חוג המשכילים בלט עוד אחד בשם זאב וואלף וילק סובל, בן אחיו של ר' אהרון סובל, הוא היה מייסדה של התנועה הספרותית האידית „יונג יודה" כנגד התנועה הפולנית „מלודה פולסקה".

חוגים אלה, היו מהם שנכשלו בבחינות אקסטרניות ממשלתיות והיו קוראים להם „הנפילים" (געפאלענע). עליהם היה שמלקיס אומר: „בכה ישראל, ציון נפלה". Weine Israel, Zion ist gefallen.

הספריה הציבורית הראשונה

לאחר זמן, בדור השני בערך, יצא מהם החוג שהקים את הספריה החילונית הציבורית הראשונה בעיר, ולאו דווקא ציונית. מחוגים אלה יצאו אחרי כן אנשי „השחר" — אגודה ציונית ממש. היו אלה: משה שמואל בודנר, אביש בודנר, יצחק וייץ, אברהם זידורץ וייבדלו לחיים — יוסף בלומנפלד וד"ר בלך. חוג זה של עסקנים עורר תסיסה ציונית ופעולה ציבורית, יזם וביצע מפעלים חשובים, כגון בי"ס עברי „שפה ברורה", בחירות לפרלמנט האוסטרי וללאנדטאג הלמברגי. בחירות לקהילה ולקונגרסים הציונים וכל מה שקראו בזמן ההוא „געגענווארטס ארבעט" („עבודת ההווה").

העולים הראשונים לארץ

קבוצות לעליה לא התארגנו בגורליץ כמו בטרנוב. רק שניים מיושבי עירנו עלו לפני מלחמת העולם הראשונה לארץ. האחד — אלימלך קרמר — כיום כרם שמו, תושב כפר יחזקאל, הרהיב עוז בנפשו במעשה הקפיצה הנחשונית, בעלותו לארץ עוד בשנת 1910. מכתב אחד אליו בידי נח אורגלר לפי הכתובת: „לאלימלך קרמר ביער הרצל אשר בחולדה" דיברה ללב יותר מכל תעמולה שבעולם. השני היה הרש לייזר גלייכר, בן עשירים שנשלח וכסף רב בידו לאחת הישיבות ובמקום נסיעה לישיבה נסע לארץ ישראל. כיום הוא מנהל מטבח באחת האניות של צי־הסוחר הישראלי.

היתה רוח אחרת...

אכן, רוח חדשה התחילה מנשבת. שאיפה למרחקים, להשכלה, לדעת רחבה הקיפה כמעט כל השדרות והמעמדות בעיר, וגם בחורי בית המדרש החלו ללמוד בחשאי לימודי חול חבורות, חבורות, מתוך מכתבי Langenscheid. הגדיל לעשות בזה שבח וולקוב־סקי מקרקוב, שותפו של לוזר ל„המצפה", שפיתח לימוד ע"י מכתבים עברית, פולנית, גרמנית ועוד, וזכו לתפוצה רבה. אף היו מגיעות לעיר ברושורות סוציאליסטיות מעבר לגבול מרוסיה. ואפילו הירחון הסוציאליסטי הגרמני של בלוך מווינה Bloch's Soz. Monatshefte היה מתקבל בעיר.

זמנים חדשים, שאיפות חדשות.

תלמידות שיעורי ערב לעברית תרע"ח (1918)
עם המורה רבקה רפלוביץ־קופיטו
מימין לשמאל: **ברכה ראב; לובה ריינהולד; ליכטמן; מלכה גבל; רבקה קופיטו; רבקה גרינברגר־ראב; ט. כ"ץ־בלך; רחל זידורץ־דורמן; ברכה ווילד.**

פפקה ברגמן / **# הגימנסיה הממשלתית בעירנו**

עתידו של כל עם תלוי במידה מרובה בחינוך הדורות הצעירים, בדעת ובאופי, והגימנסיה שלנו בגורליצה עיצבה המוחות והאופי של בני הנעורים בימינו.

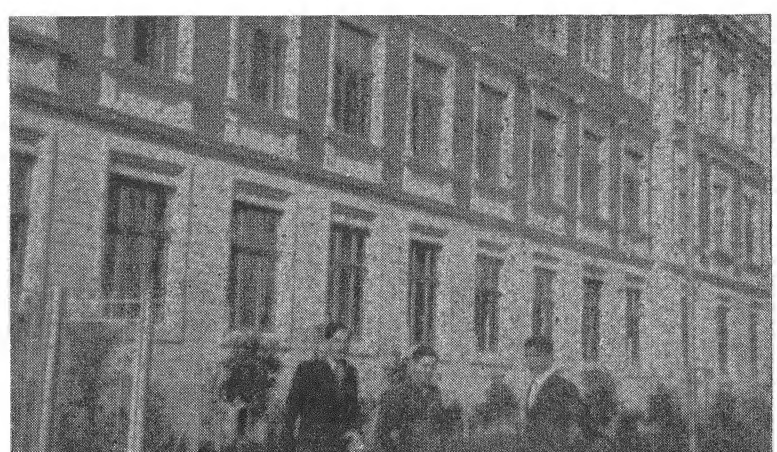
נוסדה בשנת 1907, בתחילה בבית משפחת יוהנס בזאוודז׳ה, אחר כך עברה לבנין חדש בלתי גמור שברחוב קולונטיי, שהכיל רק כמה כתות. כי בימים ההם היה בית־ספר תיכון בגדר מותרות לאזרח הממוצע של עירנו. רק ילדים מעטים, בעלי כשרונות יוצאים מהכלל, או בני אמידים, יכלו להתקבל לגימנסיה.

יהודים בגימנסיה

מלחמת העולם הראשונה החריבה את עיירתנו ובתוכה נחרבה גם הגימנסיה. אחרי פינוי העיר מצבאות זרים והתרחקות החזית ממנה התחילו עבודות הקמת הריסותיה ושיקומה מחדש. במשך הרבה שנים היה זה בית־ספר תיכון קואדוקאציוני (לבנים ולבנות) פרט להפסקה קצרה, שלמדו בו רק בנים. משנת 1929 ואילך נתקבלו שוב בנות, על סמך בחינות כניסה, לכל הכתות, ומאז לא חל בו שינוי. רמת הגימנסיה היתה גבוהה והיתה ידועה כאחת הטובות במחוז קראקוב. היהודים היוו בגימנסיה 12%—10 מכלל התלמידים, כמובן רובם תלמידים מצטיינים, ורק לעתים רחוקות נתקבלו יהודים בפרוטקציה.

פרופיסורים יהודים

בגימנסיה היו 3 מורים יהודים. פרופ׳ הנריק פוגל (בעלה של פייגה פס) לימד טבע ובוטניקה וייסד את אולם הטבע ובו אוסף גדול של חיות. השני היה מורה למתימטיקה, מארק קצור, שהגיע אלינו בשנת 1932, אחרי מותו של המתימטיקאי קורצ׳ק, והורה מתימטיקה, פיזיקה ופסיכולוגיה עד פרוץ מלחמת עולם השניה. השלישי היה מורה לדת ישראל, לייב ציילר, שהורה בשעות אחרי הצהרים לקבוצות תלמידים תולדות עם ישראל וקטעי תפילה בעברית. לצערנו, אף אחד מהם לא נשאר בחיים, כי כולם נספו מידי גייסות היטלר.

תלמידים יהודים לפני בנין הגימנסיה
מימין לשמאל: **דוד מורגנשטרן; יצחק קורן; נחום קופיטו**
Gimnasium — in front 3 students: David Morgenstern, Julius Korn, Nuchim Kopito

עילויים שבתלמידים

התלמידים היהודים התבלטו בדרך כלל בכשרונותיהם ובחריפות מוחם. בכל כיתה היה יהודי מצטיין, ואף על פי שהמורים הפולנים השתדלו לטשטש את העובדה הזאת, בעינה עמדה, כי גאוות בית־הספר היתה על תלמידים אלה.

על שלושה מהם מן הראוי לייחד את הדיבור:

הירש קראמר

הירש קראמר, בן להורים שומרי מצוות. אביו נפתלי קראמר, מראשי קהילת גורליצה, מת בגיל צעיר. אמו, הגב׳ רייזל קראמר, בת אהרן שמואל לנדוי, נשארה עם שני בניה בלי אמצעים לקיום. רכושם נהרס עקב פעולות מלחמתיות בעיירתנו, והמשבר הכלכלי בשנות העשרים (המשבר של גרבסקי) חיסל את הנותר. וכך התחילה האלמנה במלחמת הקיום שלה ושל בניה. הצעיר בהם, הירש, גילה בילדותו כשרונות מזהירים. נתקבל לגימנסיה וכאן התבלט במשך זמן קצר כעילוי במתימטיקה ופיזיקה. עוד בכיתות הנמוכות התחיל לתת שעורים פרטיים והם שימשו לו מקור פרנסה ועזרה למשפחה.

הירש הצטיין גם במשחק שחמט, ובתחרות בית־הספר היה זוכה תמיד באליפות. אחרי בחינת הבגרות לא ניתן לו להירש להמשיך בפוליטכניקה, שבה רצה להשתלם, מאחר שפולין הלאומנית (האנדקית) הנהיגה בה הגבלות לגבי יהודים (נומרוס קלאוזוס) ורק 2% של יהודים נתקבלו למכללה הזאת. על כן נרשם הירש לפאקולטה למשפטים בקראקוב ועם סיום הלמודים בה עבד כמתמחה אצל עו״ד ד״ר הנריק ארנולד בגורליצה. בשעות שלאחרי העבודה עבד גם כמנהל חשבונות בכמה בתי־מסחר בעיר. התנאים הכלכליים הקשים בבית והאכזבות, עקב אי־קבלתו לטכניון, הביאו את הירש לקומוניזם. ומכאן מאסרים, ואזהרות באוניברסיטה, וסכנת גירוש. אבל כל אלה לא עזרו, כי הוא האמין באידיאלים של הקומוניזם. המאסרים והמשפטים של זינובייב וחבריו ברוסיה הסוביטית בשנת 1933 זיעזעו את מצפונם של הקומוניסטים הצעירים בעיירתנו ואחרי זמן קצר עזב הירש את המפלגה והתמסר לעבודתו המקצועית.

עם פרוץ המלחמה בשנת 1939 ברח הירש עם הרבה צעירים אחרים מזרחה והשתקע בקולומיאה, בה עבד כמנהל חשבונות ב־משרד ממשלתי. באותה תקופה התווכחתי הרבה עם הירש קראמר, והוא הבין סוף־סוף, כי גן העדן לעם לפי התכנית הסובייטית הנו הקץ של חופש הפרט. הפחד מפני סיביר גרם לכך, שהירש החליט עם פרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה לא לברוח לרוסיה. למרבה האסון, הדרך האפשרית, שבחר בה הירש, היתה בשבילו הרת אסון. כמה שבועות אחרי כניסת הגרמנים לקולומיאה נורה הירש יחד עם כל האינטליגנציה המקומית.

רוז׳ה צנווירט

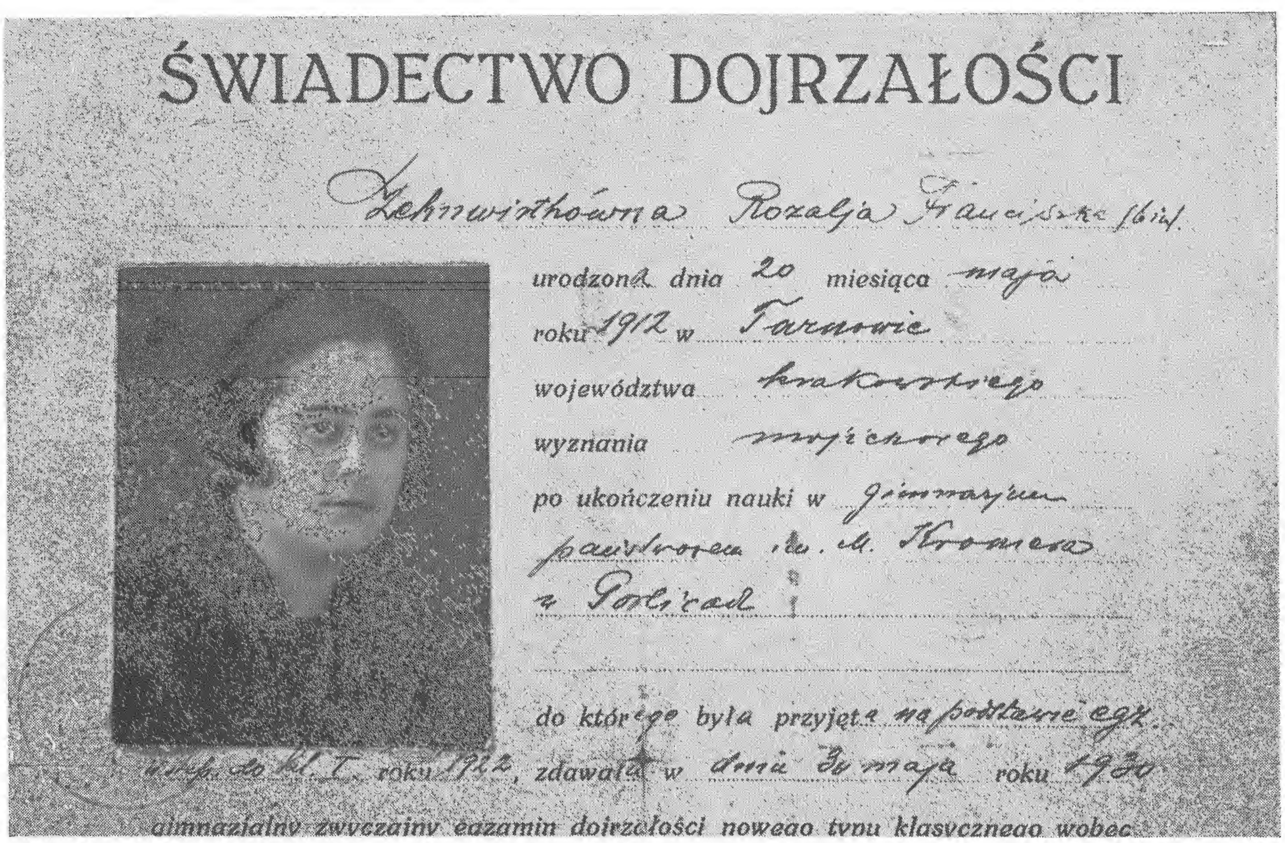
העילוי השני בגימנסיה — רוז׳ה צנווירט, בת יחידה, שנתייתמה בגיל צעיר מאביה, בעל בית מסחר לחלקי חילוף. אמה התפרנסה משעורים פרטיים בלשונות צרפתית וגרמנית. למן היום הראשון שנת־קבלה לגימנסיה התבלטה מיתר התלמידים, שכן כשרונותיה בשפות העמידו אותה מיד במקום הראשון בבית־הספר. עוד בכיתות הנמוכות התחילה לתת שעורים פרטיים בהמלצת המורים, במיוחד לרומית וליוונית. רוזה ידעה הכל והצטיינה בכל המקצועות. היתה במשך שנים יו״ר החוג לפילומאטים ופילארטים בגימנסיה והיתה לה השפעה רבה על חינוך התלמידים והקניית חיבה לתרבות והיסטוריה הקדומים של רומא ויוון. רוזה היתה אנציקלופדיה חיה והוציאה שם טוב לבית־הספר שלנו. בהיותה בכיתה ו׳ הכינה תלמידים לבחינת הבגרות ותירגמה להם קטעים מרומית ויוונית לפולנית. בית צנווירט שימש מרכז להשתלמות הנוער, ולא עברה שנה שלא יהיו לרוזה תלמידים, על מנת להכינם לבחינות בגרות, עד פרוץ המלחמה.

רוזה היתה נואמת בחסד עליון, מסורה לעבודה ולאידיאלים של חינוך הנוער, ומעולם לא נלאתה ברכישת ידיעות ובהקנייתן לאחרים. במשך שנים היתה עומדת בראש ארגון „עזרה" לתלמידי הגימנסיה והאוניברסיטה, שעסק במתן הלוואות וגימלאות לתלמידים נצרכים, כדי לאפשר להם להמשיך בלמודיהם. במשך זמן קצר היתה רוזה חברה בתנועת הנוער „עקיבא" ושם הרצתה לפני הנוער על ההיסטוריה היהודית. זכורני היטב, כששאלתי את אמה של רוז׳ה איך זה קרה, שרוזה הצטרפה להסתדרות הציונית? סיפרה לי, כי בא אליהם חברנו דוד אינהורן והשתדל לשכנעה, כי היא חייבת למסור מכשרונותיה למען הציונות. אמרה האם: „בתי, העם קורא לך, לכי ועבדי למענו!" ורוז׳ה הלכה.

רוז׳ה למדה משפטים באוניברסיטת קראקוב ועם סיום לימודיה עבדה בלשכתו של עו״ד ארווין אלכסנדרוביץ בגורליצה. הופעתה של רוז׳ה לפני בית המשפט כסניגור גרמה לי תענוג ומקור לגאווה. היא היתה האשה היחידה בעיר שעסקה במקצוע הפרקליטות. התחתנה עם רופא והיתה לאם — לבתה היחידה מרים. המלחמה הניסה אותה מזרחה, לפשמישל, שם עברה את שטח הכיבוש הסובייטי. בעלה גוייס לצבא האדום, והיא נשארה עם פרוץ המלחמה הגרמנית־סובייטית עם בתה מרים לבדה. אחרי כניסת הגרמנים הסתתרה בבונקר מפני התליינים. במשך זמן רב חיתה באפלה וברעב, עד שעצביה לא עמדו לה עוד, והאשה החזקה והגאה נשברה ומסרה את עצמה עם ילדתה לידי הרוצחים — והם שמו קץ לחייהם.

זיגמונד הארליג

ואחרון, אחרון חביב — זיגמונד הארליג, בנם של דוד וסופי, שגרו בחווילה נהדרת בדרך לפארק העירוני. זיגמונד נולד ב־1916 וקיבל חינוך טוב בבית הוריו. אמו, אשת תרבות נעלה, היתה במשך

ŚWIADECTWO DOJRZAŁOŚCI

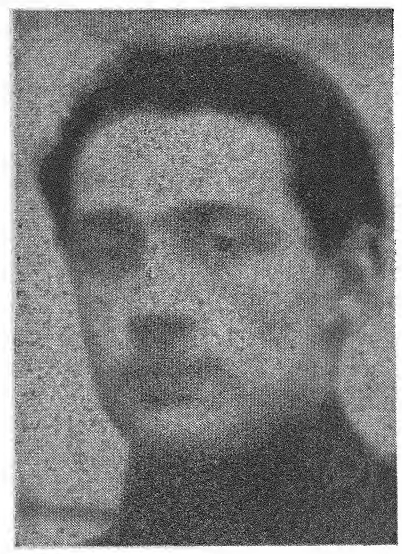
urodzona dnia 20 miesiąca maja
roku 1912 w Tarnowie
województwa krakowskiego
wyznania mojżeszowego
po ukończeniu nauki w
do którego była przyjęta
roku 1922, zdawała w dniu ... maja roku 1930
gimnazjalny zwyczajny egzamin dojrzałości nowego typu klasycznego wobec

תעודת בגרות של רוז׳ה צנווירט
האשה היחידה בעיר שעסקה במקצוע הפרקליטות
ROZALIA SENWIRT — Graduation Certificate

שנים יושבת ראש ועד ההורים בגימנסיה שלנו. אביו, בין הציונים הראשונים בעירנו, היה מנהל מפעלי התעשיה הכימיים בגורליצה. אחותו הבכירה היתה רוקחת, ואחיו הצעיר, ארטור — תלמיד בית־הספר לרפואה בוילנה.

זיגמונד נמנה עם העילויים שבעירנו, מופלא, תלמיד מצויין בעל זיקה מיוחדת למדעים מדוייקים — לוגיקה, פילוסופיה ומתימטיקה— מוח חריף לו וזכרון נפלא. ידע אנגלית, צרפתית וגרמנית על בוריין, ציטט בעל פה קטעים מיצירתו של מונטסקיי, קרא מחזות שקספיר במקור, ידע את כתבי קרל מארקס והוכיח בקיאות רבה בקטעים מתוך ה„קפיטאל". אף היטיב לנגן על פסנתר והיה ספור־טאי מצוין — שיחק טניס, הוקיי, נסע על מגלשיים וכו' וכו' — אלה היו קווי האופי של הבחור הצעיר הזה.

זיגמונד הועמד תמיד כדוגמה לאחרים על־ידי המורים וההורים, בבית הספר ובבית. תכונותיו היפות ויחסו הלבבי לחבריו הקנו לו

זיגמונד הארליג
ZIGMUNT HARLIG

הרבה ידידים ומעריצים בין תלמידי הגימנסיה. למדתי יחד עם זיגמונד 5 שנים, וזכרונות השנים הללו נעימים עלי במיוחד. ואף על פי שזיגמונד היה היחידי מבין חברי שלא השתייך להסתדרות הציונית, ידענו לכבד איש את חברו. הוא היה, כפי שכינינו אותו, „סלון־קומוניסט". הוויכוחים אתו גרמו תענוג — מתנגד פוליטי, המגלה כל כך הרבה ידע והגיון — והיו תופעה נדירה מאד. חבריו הלא־יהודים ניסו לא פעם להשחיר את פניו לפני השלטונות, שהוא מש־תייך למפלגה בלתי ליגאלית. אולם תמיד ידע לצאת מהסבך.

גישתו לבעיות יהודיות היתה גישת מתבולל, אבל לציון אופיו ארשה לי לתאר פרט אחד מחיי זיגמונד הארליג. אביו של זיגמונד נפטר בשנת 1938, בזמן ששני בניו למדו עוד באוניברסיטה. הוזעקו הבנים לבוא להלוויית אביהם, ואחרי אמירת „קדיש" נפרד זיגמונד מאביו בשם המשפחה במלים מלאות תוכן והוקרה. מאז הלך זיגמונד יום־יום לבית־הכנסת ואמר קדיש. כששאלנו אותו, מה היה לו, שאינו מאמין ואינו שומר מסורת, והוא הולך לבית־הכנסת להתפלל? ענה זיגמונד: „אבי, שמאד אהבתיו, ראוי לכך, שאהגה בו כל יום. ומכיוון שמקובל אצל היהודים להזכיר נפטר בציבור וידוע לי, כי אבי רצה שגם אני אנהג כמנהג אבותינו, אלך במשך שנה תמימה לבית־הכנסת לאמור „קדיש" בצבור.

זיגמונד למד כימיה באוניברסיטת קראקוב, היה יו"ר אגודת הנוער הסוציאליסטי הבלתי־תלוי ZN. M. S. שם עבד עם ראש ממשלת פולין כיום, צירנקביץ, והיה פעיל בהסתדרויות אקדמאיות אחרות.

באותה תקופה היו התפרעויות אנטישמיות בתוך כתלי האוני־ברסיטה לחם חוקו של הסטודנט היהודי, וזיגמונד היה בין מארגני פלוגות הגנה, שעמדו ושמרו על כבודו של היהודי ולא הניחו לסטו־דנטים יהודים לשבת בספסלים מצד שמאל של אולם ההרצאות, כרצון האנטישמיים. הוא היה מנהיגם הרוחני של הסטודנטים היהודים.

עם פרוץ המלחמה בשנת 1939 הגיע זיגמונד ללבוב ונתקבל כמרצה ודוצנט באוניברסיטה, בפקולטה לכימיה וקריסטלוגרפיה. הוא היה אז בן 23. שם גם נשא אשה ובשנת 1942 התגייס לצבא האדום, ומאז נעלמו עקבותיו. חבל על האבדה הגדולה. היו לו כל הסיכויים להיות איש מדע דגול.

אמו נרצחה בשנת 1943 בבורשצ'וב, ואחיו ארטור הצטרף לפלו־גות פארטיזאנים ונפל מידי הגרמנים.

וכך אבדה משפחה, שבניה ציפו לעתיד מזהיר.

האנטישמיים בגימנסיה

להשלמת תולדות הגימנסיה שלנו אעלה עוד בזה תקרית אַנטי־יהודית אחת, שקרתה בשנת 1931.

ערב ה־1 במאי נאסרו שני תלמידים מהכתה השמינית, יעקב בודנר ולייב שווימר. יעקב בודנר היה ידוע בחוגי הסטודנטים כ־שמאלי, ולייב שווימר — כחבר ה„נוער הציוני".

בתחום הגימנסיה החלו הסטודנטים האנטישמיים, יחד עם רופא בית־הספר, בהסתה פרועה נגד היהודים, בקריאות „יהודים־קומוניס־טים". באותו יום הופיע בעלון הפנימי של בית־הספר מאמר בשם: „שערוריות היהודים־הקומוניסטים בגימנסיה", ובו דרישה להדיח את הקומוניסטים מבתי הספר הממלכתיים, ולא להרשות להם לגשת לבחינות בגרות. היהודים, כמובן, עמלו להוציא את הנאסרים מבית־הסוהר. כאשר שוחררו התלמידים וחזרו לבית־הספר, עזבו כל התלמידים הלא־יהודים את האולם והודיעו, כי לא ישבו על ספסל אחד עם קומוניסטים. אחרי מאבק קשה הורשו שני הבחורים לגשת לבחינת בגרות וסיימו את לימודיהם בבית־הספר.

תירגם מפולנית: דוב ארנרייך

חוג עברי מהנוער הלומד
בשלהי מלחמת העולם הראשונה
Jewish young group of secundary school

אברהם ישראל ארנברג /מוסדות צדקה וחסד בעיר

גמ"ח ציבורי

שתי קופות גמילות חסדים נתקיימו בעיר, שם האחת „גמילות חסדים גורליץ" ושם השניה „גמילות חסדים של בני אמונה וגומלי חסדים" של אנשי בעשט לשעבר. מי שמכיר את ההיסטוריה של גורליצה לפני 70—60 שנים, והפילוג הגדול שנפל בחלקם של יהודי העיר בתקופה ההיא, לא יתפלא על קיומן של שתי קופות אלו. חס לי מלהכנס לפרשה המדאיבה ההיא ולא נתכוונתי אלא לרמז על תולדותיהן של שתי קופות אלו.

בעיקר, יכול אני להעלות על נס את הצד החיובי שבשתי הקופות גם יחד, בהגישן עזרה תמידית ליהודי העיר — לסוחרים זעירים, לבעלי מלאכה ולכל דצריך — בצורת הלוואות של סכומים ניכרים לזמנים ממושכים בלי ריבית.

קודם כל, עלינו לדעת שלא כל יהודי גורליצה היו בעלי מכרות נפט ובעלי בתי זיקוק לנפט. אדרבה, רובם של יהודי גורליצה נאבקו על קיומם יום־יום, וזקוקים היו תדיר להלוואות.

אמנם היו בנקים יהודיים בעיר, מבוססים דויקא, ואלה מקציבים הלוואות גדולות. אבל לאו כל אחד זוכה...

ולא כל הלווים שווים: אינו דומה מי שמקבל הלואה מקופת גמ"ח למי שמקבל אותה מבנק. אם, למשל, ר' איסר אנגלברג, ר' שמואל ליב טננבאום, או ר' יהודה ליב אולמן וכדומה להם מגישים בקשת הלוואה לבנק, על סכום של חמשת אלפים, הטיפול בבקשה כזאת הוא מועט ופורמלי בלבד. מנהלי הבנקים — ר' אליעזר לנדאו, ר' אליקים ווייס או ר' שמעון אולמן — דואגים לכך שמגיש הבקשה יבוא על סיפוקו במהירות המכסימלית.

ענין אחר לגמרי הוא — בקשה להלוואה שמגישים, למשל, ר' יהושע דוביצקר, ר' בנימין טייטלבאום, ר' משה טקץ' וכיוצא בהם, שמסתפקים בהלוואה בסך 3—2 מאות.

אצלם מתחיל טיפול ממושך: נדרשים ערבים טובים; דוחים את הבקשה משבוע לשבוע ואם בסוף מצליח מגיש הבקשה לקבל ההלוואה, אין התנאים נוחים כל כך — עליו לשלם ריבית של 10% לשנה, והתשלומים גדולים וכו׳.

לפיכך נכנס יהודי מסוגם של אלה האחרונים לאחת משתי קופות גמ״ח אלו או לשתיהן יחד, שכן צרכי עמך ישראל מרובים והגבאים (אם „מגמ״ח גורליץ״ — ר׳ יוסף צימט, הרב ר׳ משה מילר ור׳ משה גרטנר ואם „מבני אמונה וגומלי חסדים״ — ר׳ אברהם משה קופיטו, ר׳ יודל רקר ור׳ משה דוד דרוטר) מתייחסים ליהודים אלה באהבה ורצון ומקילים בפורמאליות, ובתוך כמה ימים הוא מקבל את ההלוואה המבוקשת בלי כאב ראש מיותר, בלי לשלם ריבית, ולזמן ממושך, ולהחזירה בתשלומים קטנים ונוחים.

שתי קופות גמ״ח אלו בגורליצה עוזרות ומעמידות על רגליהן הרבה מאות משפחות מיהודי העיר מהשכבות הבינוניות והעניות. ויהודי העיר תומכים בקופות גמ״ח בכל הזדמנות — בחתונה, בברית מילה, בעליה לתורה, וביארצייט תורמים בעין יפה לטובת מוסדות חסד אלה.

גמ״ח פרטי

וכאן המקום לציין שמלבד קופות גמ״ח היתה גורליצה עיר הצדקה והחסד בכלל. כמה וכמה בעלי בתים הפרישו מכספם סכומים ניכרים לקרן פרטית להלוואות גמ״ח לכל דצריך. נקח לדוגמה את ר׳ ישראל פרנד ע״ה, שבמשך שנים החזיק בביתו קופת גמ״ח פרטית, והלווה מכספו סכומים לא מבוטלים לנצרכים שונים, ובסבלנות וברוך טיפל בלווים והתמסר כולו למצווה זו. „וזרח השמש ובא השמש״ — עד שלא שקעה שמשו של ר׳ ישראל פרנד זרחה שמשו של ר׳ ישעיהו קליגר, שכן גם הוא קיים בביתו קופת גמ״ח. זה נכנס לביתו וזה יוצא, ור׳ ישעיהו בחיוך על שפתיו מקבל כל אדם בסבר פנים יפות ומעניק לכל אחד „גמילות חסד״ כמשאלתו ברוח נדיבה, והמקבלים עוזבים הבית הזה בברכה על שפתיהם.

הנוהג הזה לא היה בבחינת פנים חדשות בגורליצה. מאז ומתמיד, עד הסוף המר והנמהר, הצטיינו בעלי הבתים שבעיר במצווה אנושית זו. נכנס, למשל, יהודי לר׳ אברהם משה ווייל, לר׳ חיים שמעון פרנס ולר׳ אברהם משה ווילד ולעשרות בע״ב בעיר לבקש גמ״ח, לא יצא ריקם ח״ו.

בגורליצה לא נתנו לחלכאים ולנדכאים להתמוטט, כי קיימו מה שכתוב בתורה: „וכי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו״.

מגמ״ח לצדקה

לא בכדי היתה גורליצה מפורסמת ברחבי גליציה ופולין כקריה נאמנה במעשי צדקה שלה. ולא לשווא נישא שמה לתהילה ולברכה בפי מאות ואלפים עניים מכל קצווי ארץ על מעשיה הטובים, ועל מוסדותיה ההומניטאריים. שתי חברות סעד היו בגורליצה שהיו קשורות זו בזו ומשלימות זו את זו: „חברת מרבה צדקה״, שבראשה עמדו עסקנים נאמנים, כגון: ר׳ דוד ריגר, ר׳ יעקב בודנר, מיכאל מרדכי רוט וכו׳, וחברת „הכנסת אורחים״ שבראשה עמד עסקן יחיד ומסור ר׳ שמחה יונה פנציק. וזה האחרון ראוי שנרחיב הדיבור עליו.

הוא היה איש פשוט אבל בתוך פשטותו היתה שרויה נשמה עדינה: הוא התמסר למצוות הכנסת אורחים בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו. בסבלנות עילאית טיפל במאות עניים שהגיעו יום־יום, שבוע־שבוע, לגורליצה לקבץ נדבות. הוא עצמו הציע להם מקומות לינה בביתו, האכיל והשקה אותם והסב עמהם בכל מוצאי שבת לסעודת מלווה מלכה שהכין להם, ודאג לכל צרכיהם דאגה אבהית.

מה היו מטרות שתי חברות אלו? כידוע, היו בפולין המון קהילות עניות מאד ובהן רבבות משפחות יהודיות שמזונותיהן קשים כקריעת ים־סוף. ראשי משפחות מאלו, ובהרבה מקרים אפילו משפחות שלמות, היו נעים ונדים מעיר לעיר ומכפר לכפר כדי לקבץ נדבות להחיות נפשם ונפשות בני ביתם הרעבות; מהם נוסעים בעגלות רתומות לסוסים עלובים, „פגרים״ כמעט, מהם הולכים ברגל ומהם אנשים מכובדים לשעבר, בעלי בתים שירדו מנכסיהם, ונכדים לרביים מפורסמים שהיו נוסעים על פי רוב ממקום למקום ברכבת. הצד השווה שבכולם — קבצנים מרודים, פושטי יד לנדבת רחמנים בני רחמנים.

כדי למנוע מהיהודים המסכנים האלה בושה ושפיכות דמים ולגלוג מצד השכנים הפולנים על תמונה עלובה זו יסדו בעירנו חברת „מרבה צדקה״.

גובה מיוחד היה מבקר בכל בית יהודי בעיר מידי שבוע, וכל בעל־בית לפי ערכו ומצבו מכניס לקופת החברה סכום מסוים. הכסף הנאסף הסתכם כל שבוע בכמה מאות זהובים. והגבאים מטפלים בכל עני לחוד, וכל אחד מהמסכנים מקבל סכום מתאים למעמדו ולכבודו כפי אשר יעריכו הגבאי. לאחר שקיבל העני תמיכתו, נכנס לבית המדרש הישן, שם מחלק ר׳ יעקל ווילד לכל עני פתק לארוחת בוקר, צהרים, או ערב לאיזה בעל־בית שהוא, וכמעט כל בעלי הבתים שבעיר מכבדים פתקאותיו של ר׳ יעקל ווילד ונותנים אוכל ומשקה לאורחים. ואחרי שהעני שבר את רעבונו נכנס לקינוח סעודה אל ר׳ נחום שטרק, היהודי היקר והמכניס־אורח הידוע. וכל שנכנס רעב לר׳ נחום מברך על השובע.

אחרי גמר עניניו מוצא העני מקום ב„הכנסת אורחים״ ללינת לילה, כדי לנוח, וכשיאור בוקר קם ועושה דרכו לעיר אחרת.

ביקור חולים ולינת הצדק

חברת „ביקור חולים״ קשורה באופן טבעי עם חברתה „לינת הצדק״. עסקניה וגבאיה של זו — ר׳ יודל גניוויש, ר׳ יואל גינצברג ר׳ ישראל פלדמסר וכו׳ — מסורים למצווה זו, להצלה הומניטרית זו, בכל נפשם ובכל מאודם. נר לרגלם — העקרון האנושי המזהיר שבדברי חז״ל: „כל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא״ (סנהדרין ל״ז). חדורי הכרה בערכו הרב של האדם וחייו, מופיעים יהודים אלה בכל בית שמרחפת שם סכנה לחייו של מישהו במשפחה, שקודים לעזור בכל מה שאפשר כדי להציל את הנפש.

כמה טרגדיות אנושיות פוגשים עסקנים אלה בדרכה להציל חיים! והרי אחת לדוגמה: במשפחת פ.א. בגורליצה חלה ראש המשפחה בדלקת ריאות קשה. אפילו בשנים כתיקנן, המצב בבית הזה לא היה מזהיר ביותר, ועל אחת כמה וכמה — כשראש המשפחה נופל למשכב ממחלה כה רצינית בימים ההם. המבקר בבית הזה לבו מזדעזע מהתמונה המעציבה, מהיאוש המכרסם באנשי המשפחה, שכן נטולי ישע עומדים האשה והבנים לפני מטת החולה, מאין פרוטה בידם לשלם לרופאים, ולבתי מרקחות בעד התרופות. וכבר אפסו הכוחות והסבלנות לעמוד לילות כימים ליד מטת החולה, והחנות הקטנה מתרוקנת מעט־מעט — ומה להבא?

והנה מופיעים גבאי ביקור חולים ולינת הצדק, מיד באים אחריהם הרופאים, שנעשו פתאום ג׳נטלמנים ומסרבים לקבל כסף וכן מובאים תרופות מבית מרקחת, וכסף — מאן דכר שמיה!

ובלילות באים זוגות־זוגות של בעלי בתים, אברכים ובחורים לעזור לחולה ולסעדו על ערש דווי, ואנשי הבית ישנים בלילות ומחליפים כוח שיוכלו לטפל בחולה כראוי ביום. וגם מכלכלתה של המשפחה אין מתעלמים — הענין נמסר לשני בעלי השפעה בעיר ואלה דואגים לכך, שהחנות הקטנה תתמלא שוב בסחורה וכשהחולה יעמוד בעז״ה ממטתו יהיה לו במה להמשיך בפרנסת בני ביתו.

וכדאי לציין שכמעט לא היה מקרה שמישהו יסרב לגבאים, לצאת למשמרת לילה לחולה פלוני ואלמוני, אפילו כשהדבר כרוך בסכנה. זכורני, פעם חלה במחלת טיפוס קשה חברי ברוך שטורך, והרופאים כמעט התיאשו ממנו, והנה בא אבי מורי ר׳ אלימלך אלעזר (הי״ד) מבית מדרשו אחרי תפלת מעריב ומודיע בבית, שעוד מעט ויצטרך ללכת למשמרת לילה ליד מטת חולה :ה. הלבבות בבית מתחילים דופקים במהירות בחרדתם — הרי זו מחלה מדבקת ובבית ילדים קטנים וח״ו... לא לפתוח פה לשטן. אבא מבין לחר־דתנו, אבל אינו אומר כלום. גומר ארוחתו, מתלבש ויוצא, ואמא ואנו הילדים מלווים אותו בתפלה חרישית.

ובבוקר הוא חוזר ובשורה בפיו: החולה הרגיש עצמו הלילה בטוב יותר, ובעזרת ה׳ יבריא. וכך היה.

מכל האמור יוצא שפעולותיה של חברת „ביקור חולים״ תובעות הוצאות כסף מרובות, לעומת הכנסותיה המעטות הבאות מתרימות שונות ומסובסידיות מהקהילה המקומית, וההפרשים אינם מבוטלים כלל. נשאלת השאלה, מהם המקורות שמהם שואבת ביקור חולים את הסכומים הנחוצים לה למלא את הגרעונות האלה? והנה התשובה: לעזרת ביקור חולים באה חברה קדישא.

בידוע שהכנסותיה של „חברה קדישא״ אינן מעטות, ולפעמים הן מסתכמות לסכומים ניכרים.

וגם דבר זה ידוע בגורליצה, שר׳ זלמן שטורך ואנשי סודו הגבאים ב„חברה קדישא״ הם תקיפים גמורים מבחינה זו, שאינם חסים על מתים עשירים, וביחוד כשלא נשארו בנים ובנות בלתי נשואים. ועל אחת כמה וכמה שאינם חסים על מתים שלא ריחמו בחייהם על יהודים חיים — אלה משלמים במותם כל חובות חייהם.

אלה הם מקורות הכנסותיה של חברה קדישא והם משמשים להרבה דברים טובים, בכללם לעזור לחולים עניים, וכמובן — גם לקניית קצת משקה לאנשי החברה בזמן הטהרה ואחרי ההלוויה.

ליד ביקור חולים התקיים סניף של חברת נשים „פרויען פאריין״. הן טיפלו בעיקר ביולדות עניות, בנשים חולות ובילדים חולים. העסקניות של חברה זו היו: הרבנית יוכבד הלברשטאם, רעיתו של רבנו אלישע זצ״ל רבה של גורליצה; הגב׳ רבקה, אשתו של ר׳ יחזקאל הרבסטמן; הגב׳ רחל, אשתו של ר׳ מנחם שטורך; הגב׳ נחמה, אשתו של ר׳ יוסף גניוויש ועוד.

בית זקנים

זה היה מוסד קטן אבל היה לו בנין משלו. את המגרש תרם זקן מכובד בעיר — ר׳ שאול לנגזם, אף טרח באיסוף תרומות ותמיכות ממוסדות ומבנקים בעיר, וכן טיפל בבניית הבית ובהחזקתו. בבית גרו אחדים מזקני העיר ואתם עוד כמה אומללים וחשוכי מרפא, שמסיבות שונות לא מצאו מקומם בחיק המשפחה. ר׳ שאול לנגזם עסק בעבודת קודש זו באמונה ובמסירות — זכרה לו ה׳ לטובה!

יוסף דורמאַן

סוציאל־מעדיצינישע הילף

חברה ביקור חולים

זייער אַ וויכטיקן פּלאַץ האָט פאַרנומען די חברה „בקור־חולים״ אין גאָרליץ. איר אויפגאבע איז געווען צו באַזאָרגן אומפאַר־מעגליכע קראַנקע מיט מעדיצינישע הילף (עזרה רפואית).

כדי צו באַגרייפן די וויכטיקייט פון דער חברה, דאַרף מען זיך דערמאָנען אַז דאַמאָלס אין יענע יאָרן האָט נאָך נישט עקזיסטירט קיין אָרגאַניזירטע געזעלשאַפטליכע מעדיצינישע הילף, ווי, למשל, ביי אונדז אין ישראל. אמת, ס׳איז געווען אַן אַלגעמיינע „קאַסאַ כאָריך״ (קופת חולים) אין שטאָט. אָבער לויט די דאַמאָלסטיקע באַ־דינגונגען האָט נאָר אַ גאנץ קליינער טייל פון די יידישע באַפעל־קערונג געהאַט אַ צוטריט צו איר.

די פּריוואַטע מעדיצינישע באַהאַנדלונג צוזאמען מיט די רע־צעפּט־אויסגאַבן זיינען געווען זייער קאָסטבאַר, איבערהויפּט ווען די באַהאַנדלונג האָט באַדאַרפט זיין אַ פילמאָליקע און א לאַנג־דויערנדע. פיל האָבן זיך דאָס נישט געקאָנט לייסטן.

פאר אָט דעם שטאַנד איז די „בקור־חולים״ דערשינען ווי אַ מלאך המושיע.

„בקור־חולים״ האָט געפירט איר טעטיקייט מיט׳ן סיסטעם פון „מתן בסתר״. אָן רעש, אָן געפילדער, „בהצנע לכת״ האָט מען גע־האָלפן יידן און זיי געשטעלט אויף די פיס.

„בקור־חולים״ איז איבערהויפּט געווען זייער אַ באַשיידענע חברה. זעלטן ווען האָט מען געלייענט איר׳ס אַ מודעה אויף די טיר פון בית־המדרש.

אירע הכנסות האָט די חברה געשעפּט פון געלטזאַמלונגען וואָס זיינען דורכגעפירט געוואָרן על פי רוב חול־המועד פסח, אָדער סוכות.

דאָס זאַמלען די תרומות האָבן דורכגעפירט פערזענליך די צוויי איבערגעגעבענע גבאים שלמה אשכנזי און פיניע ראב, וועלכע האָבן געפירט די טעטיקייט פון דער חברה מיט אמת׳ע מסירותדיקייט.

„חברה יולדות וחולי בית מרפא״

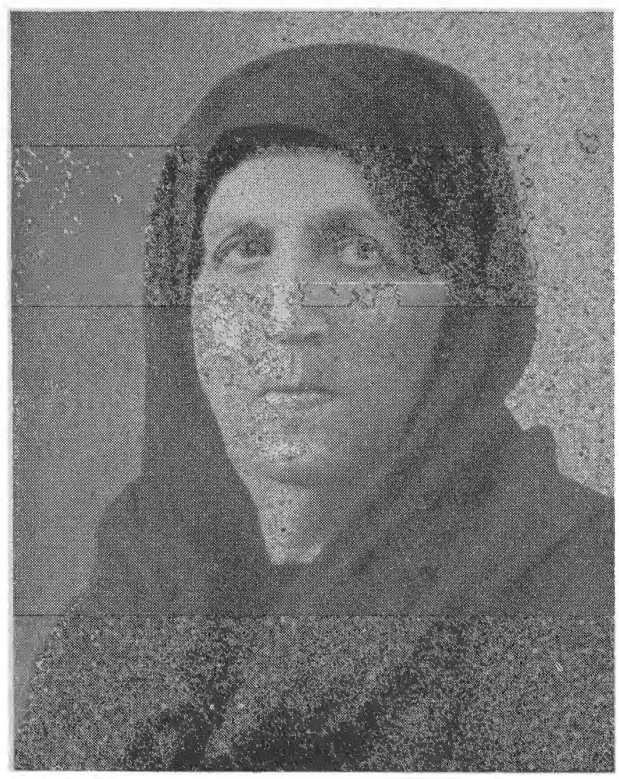
די דאָזיקע חברה האָט געזאָרגט פאַר אומפאַרמעגליכע יולדות און אויך פאַר חולים וועלכע זיינען געווען איינקוואַרטירט אין שטאָטישן שפיטאל (בית־חולים), זיי צו באַזאָרגן מיט כשר עסן.

די חברה איז געווען דאַכט זיך די איינציקע אין שטאָט, וואָס איז געוואָרן פאַרוואַלטעט און געפירט אויסשליסלעך דורך פרויען.

די פרויען, וואָס האָבן געהאַט אַ נטיה צו געזעלשאַפטליכע און פילאַנטראָפישע טעטיקייט האָבן ביי אָט די חברה געפונען אַ ברייט אַרבעטס־פעלד. אָנגעפירט מיט דער חברה האָט הרבנית חאַשע טייטעלבוים, די פרוי פון הרב ר׳ שלמה טייטעלבוים (הי״ד).

הרבנית טייטעלבוים איז געווען זייער פּאָפּולער אין שטאָט.

ווי עס זעט אויס, אַ דאַנק די פּאָפּולאַריטעט אירע איז זי געווען באַקאַנט אין שטאָט אלס: „חאַשע״. דעם פרויען־פאַראַן „תומכי יולדות״ וכו׳ האָט זי געפירט מיט גרויס איבערגעבנקייט. עס איז באַקאַנט אז זי פלעגט אליין פערזענלעך מאכן באזוכן ביי די יולדות און זיך אינטערעסירן מיט אַלצדינג וואָס זיי באַדאַרפן און מיט וואָס מען קען זיי העלפן.

הרבנית יוכבד לבית טברסקי
אשת הרב ר׳ אלישע הלברשטם, מגזע האדמו״רים לבית צ׳רנובל
Rabanith Yochebed Halberstam

יחידים — „מומחים״

דערמאָנענדיק דעם ענין „בקור־חולים״, ווען מיר נישט יוצא זיין ידי חובתנו אויב מיר וועלן נישט באַצייכענען אָט די אַלע יחידים, וואָס האָבן עוסק געווען אין בקור־חולים „אויף אייגענע הענט״. פשוט גערעדט: זיי האָבן דאָס געטאָן אויסער די ראַמען פון וועלכע עס איז חברה, און פאַרשטייט זיך שלא על מנת לקבל פרס.

אָט די יחידים זיינען נישט געווען סתם מבקרים, וואָס האָבן דעם חולה געהאָלפן קרעכצן — נאָר זיי האָבן דעם שוואַכן טאַקי פיל געהאָלפן, מיט ראַט און טאַט ממש.

די דאָזיקע יחידים זיינען געווען מומחים אויף פאַרשידענע מיחושים און ליידן, און אין זייער פיל פאַלן האָבן זיי מצליח געווען. די מומחה׳שאַפט זייערע האָבן זיי — פאַרשטייט זיך — נישט דערוואָרבן אין יאַגעלאָנער אוניווערזיטעט; דאָס איז געווען, פשוט, אַ מין פאָלקס דערפאַרנקייט, וועלכע איז געוואָרן איבערגעגעבן איש מפי איש, און דערצו איז נאָך צוגעקומען דער אייגענער נסיון און דער שטאַרקער ווילן צו העלפן אַ צווייטן.

איך וויל דערמאָנען אייניקע ביישפילן, וואָס זיינען ביי מיר נאָך לעבעדיק אין זכרון: ר׳ משה׳לע בינדער איז געווען אַ מייסטער צו ברייגען אין אָרדנונג אַ שבר, וואָס אַ היפשער טייל פון אחינו בני ישראל האָבן דערפון געליטן.

ראובן אָמשאנקער (פלר) איז געווען ממש אַ ספעציאַליסט מתקן צו זיין אַן אויסגעלענקטע האַנט אָדער אַ פוס, און האָט זיך אויך מטפל געווען בהצלחה מיט אַ שבר יד ורגל.

ביי די פרויען איז לאה׳טשע באלזאם געווען די ראַטגעבערין, אַ מין יועצת לעניני רפואה. זי איז געווען די אמת׳ע אשת חיל. נישט געקוקט דערויף וואָס איר מאַן — שלמה באַלזאַם — איז אַליין געווען אַ ליידענדער מענטש, וואָס איז יאָרן געווען צוגעשמידט צום בעט, און דערצו איז זי דאָך געווען אַ מאַמע פון קינדער, האָט זי תמיד אויך געפונען צייט פאַר יענעם.

בעיקר איז זי געווען באַוווסט אויף דער זאוואָדזשע. האָט אַ קינד דאָס קעפּל וויי געטאָן, אָדער אַ דערוואַקסענער האָט געהאַט עפּיס אַ מיחוש, האָט מען זיך קודם כל שואל עצה געווען מיט לאה׳טשע באלזאם. זי פלעגט אויך שטעלן באַנקעס און פּיאַווקעס, און אויך אָפּשפּרעכן אַן עין הרע. איך קאָן זיך דערמאָנען אַז אַ מאָל

לאה׳טשע באלזאם
Laicie Balzam

האָט זי מיר אָפּגעלאָשן אַן עין, און איך האָב זיך באַלד דערנאָך געפילט בעסער, ווי מיט דער האַנט אַוועקגענומען...

מען דאַרף נאָך צוגעבן, אַז די אַלע דערמאָנטע פלעגן טאָן זייער אַרבעט מיט גרויס אָפּפערווילליקייט, און זיינען תמיד געווען גרייט צו גיין ווו מען האָט זיי גערופן צו אַ חולה, ביי טאָג צי ביי נאַכט, אין אַ וואָכנטאָג אָדער אַ שבת, יום טוב בשעת׳ן עסן צי בשעת כל מיני באשעפטיקונג, — עס איז נישט געווען די שטערונג וואָס האָט זיי געזאָלט מונע זיין פון צו העלפן אַן אַנדערן.

זכרה להם ה׳ לטובה!

זכרונות והווי

איכה היתה לבוגדה גורליצה הכבודה

גורליצה, גורליצה! מולדתי לי יקרה,
בך חונכתי לפי דרכי התורה,
בך שקדתי יומם ולילה בלימודי
וחביבה עלי היית מעודי.

ברחובותיך שקקו חיים יהודיים בגאון,
במפעלי יחידים וציבור רבי הון ואון —
ששון ושמחה השרו עליך במועד ושבת,
עת הכל נחו ורגעו, הבן עם הבת.

איש איש פרנסתו מצא בעיר
חרשתן, פקיד, פועל וסוחר זעיר
ואם חלילה לא מצאה בשפע,
חש איש לרעהו בעזרה וישע.

בחוצותיך התהלך אדם במנוחה שלימה,
בקומה זקופה, בלי פחד ואימה;
הרוב היהודי בך חופש השליט
לכל נרדף, נמלט ופליט.

איך לפתע נהפכת לבוגדת בגד,
לבניך ובונייך היית כאם חורגת;
פנית להם עורף וישבת להם באורב
בעת השתוללות הנאצי הטורף.

לא רק מחסה ומקלט מבנייך שללת,
גם יד נתת לנבלים צמאי דם,
ובאכזריות זועה הצבעת על נמלט
להוציאו ממחבואו הנסתר בו מצא מפלט

לגזול ולשדוד שמת לך למטרה —
נחלות אבותינו חמדת, לנחול מהרה;
הפעם גילית לעיני אדם וא־ל
שמאז ותמיד היית שונאת ישראל.

ישראל איסר בר׳ אלעזר משה הריך

יאנקל לנדא

עירנו באספקלריה של ילדותנו

(מוקדש לזכר אלעזר בודנר הי"ד)

עיר רבת הרים

זקני העיירה היו אומרים: אל תקרא גורליץ אלא Gor-lic כלומר „עיר רבת הרים" מכל עבריה, והמשקיף על הנוף שמחוץ לעיר נזכר בלי משים בפסוק „ירושלים הרים סביב לה" (תהילים קכ"ו) ועובר בגעגועיו לעיר דוד המוקפת הררי עד, שהוד קדומים חופף עליה. על אחד ההרים האלה בין הגבעות מצד צפונית־מערבית נראו שלשה עצים עתיקים — הגדול באמצע והנמוכים אחד מזה ואחד מזה, ואנו, ילדים קטנים, נתנו להם שם: „הרבי ושני תלמידיו", ובמוחנו התגשמה הלכה פסוקה, כי אין שם אלא ארץ ישראל וכי העצים המתנוססים הללו באו רק לשמור על העיירה שלנו וזה תפקידם ולא אחר. כך הגינו במוחותינו הפעוטים וקבענו כי בבוא המשיח עלה נעלה בדרך זו לאחורי העצים לארץ ישראל.

מראה מרכז העיר מסביב ל„רינק"
View of the City around the "Rineck"

בצד הדרומי היו שדות מגדלינה ולשם יצאו לטיול בשבתות, בימות הקיץ. ילדי העיר יצאו לראות בגנים, כי הרגישו עצמם חפשים מכבלי בית הספר ומרצועת הרבי. קראנו דרור לרוחנו והתחלנו לצעוד בסך „מעשה גויים". פצחנו בשיר „מלך עליון" ובאותה שעה אין דומה לנו, לילדי ישראל ה„שלמה'לך והמשה'לך". מה לי גוי ומי לי גוי? הלא אנו השאור שבעיסה, ואוי להם הטמאים שאין להם יעוד אחר אלא ללכת ביום א' בשבת לבית היראה ולאכול בביתם בשר פגול.

במערב העיר האריך הכביש עד לבית העלמין היהודי, אבל שם אין לנו דריסת רגל מפחד המתים, כי כן דרכם של המתים לחטוף ילדים קטנים ולהריצם לבית הכנסת, להכריח אותם לעלות על הבימה ולקרוא בפרשה.

לעומת זה היה המישור שבקצה המזרחי והנהר לנו לשעשועים, כי שם הלכנו לרחוץ בקיץ. דומני, כי המקום נקרא בפינו „דניאל" או „ביי די ניל" ובערבי שבתות הקיצים יצאו כל בית ישראל וגם אנו „הגדולים" בלווית אסקורט ביתי להראות את כוחנו במים.

בשלות־נפש זו חיינו עד שנת 1914.

בשנה ההיא נמלך אחד מורד בסאראייבו וירה כדורי מות אל

יורש העצר של המלכות הקיסרית, והרג את השני למלכות ואת אשתו בבת אחת. אוסטריה הזעיקה מיד את הפרלמנט וזה החליט לשאול את השותפת — ממלכת הונגריה. אמרה זו שהיא צריכה לשאול את הגרף טיסא. אמר הוא שצריכים לבקש מאת מלכות סרביה שתסגיר לז׳נדרמריה האוסטרית את הגבור הזה שהרג במחי־יד אחד את השני למלכות ואת אשתו. אבל סרביה ענתה „לא" באל"ף רבתי, עד שביום אחד, בתשעה באב, חזרנו הביתה ובשורה בפינו: „פרצה המלחמה", והגדולים ענו: יהי רצון שנזכה לשמוע בשורות יותר טובות.

כך התנהלו החיים באספקלריה ילדותית, כי היו אלה ירחי קדם והמחשבה הילדותית היתה שלווה ורחבת ידיים וטרם לבשה ארשת רצינית ולא ידעה אי־מנוחה מהו, נשיאה בעול מהו, גורל אדם מהו.

בטחון ושמחה בבית החסידים

ברשותכם נחזור לעניין ראשון, אל ימי השלווה, אל מקור הבטחון והשמחה בבית החסידים.

בית החסידים נוסד שנים ספורות לפני מלחמת העולם הראשונה. בראשונה שכן בבית ד"ר בלושטיין, אחרי כן עבר לככר השוק של ה„יוונים" (הרוטנים), „דבורז׳סקו", בבית ר׳ משה ליכטנברג ובאחרונה — לבית שטנגל. עשרות יהודים הנמנים עם כת החסידים קבעו בית תפילה לעצמם לשם „התייחדות" ולא לשם „התבדלות".

בית החסידים היה כעין בית־ועד לתלמידי תלמידיו של הבעש"ט זצ"ל והשמחה היתה שרויה שם תמיד. מי שלא ראה את הריקודים המשולבים בדביקות, העינים העצומות והראשים הזקופים, בבחינת „השלך על ה׳ יהבך", לא ראה שמחה מימיו — שלהבת־יה. ואין תימה כי באוירה זו אפשר היה להסיח דעת מכל הצרות שבעולם ומדאגות יום־יום. היו שם תותחים כבדים, כגון ר׳ עוזר איגרא, הארי שבחבורה ור׳ דוד בן אברהם, יהודי שנון שפיר מפיק מרגליות והוא מבטל את כל העולם כעפרא דארעא, ויהודים לבביים סתם שידעו להגיע להתרוממות הנפש עד להתפשטות החושים ועד כדי השתובבות, כגון כניסה בהמון לבתי חברים והחרמות החמין של שבת וכן עקיצות דוקרניות מתוך חיבה הדדית וטוב־לב.

כל־אלה יצרו בנו אהבה גדולה ללהקת החסידים, אם כי סבלנו במקצת מקנאותם, אבל הקנאות שלהם היתה נטולת שנאה, שכן כל מטרתה היתה לשמור על מסורת הדת והחסידות. הגבאים ר׳ יואל גינצברג ור׳ משה מנדל פירר, היו המצביאים על המחנה ושומרים על הסדרים לבל ימוטו.

מאז ועד היום עברו ארבעים וחמש שנה!

במעונות קדושה בהדרה

ארבעה בתי תפילה מרכזיים היו בגורליץ (אני קורא את שם העיר כפי שנקראה בפי תושביה היהודים, היינו: בלי ה"א דלית בה משושתא): בית הכנסת, בית המדרש הישן, בית המדרש הבעשטאי, ואחרון אחרון — בית המדרש החדש.

בית הכנסת היה בית תפילה רשמי. האגדה מספרת כי לבנין בית הכנסת קמו מתנגדים מבין הנכרים עד שהציבו שומרים למנוע את הבנין. מה עשו היהודים? השקו את השומרים יי"ש עד שנפלו שיכורים וכן נמשך הבנין עד תומו, וכאשר התעורר השיכור משנתו היה ממלמל בקול מבושם: Nie dammy Murowac (לא ניתן לכם לבנות!) וחוזר ועוצם עיניו.

בבית הכנסת התפללו יהודים אשר שוחחו עם רבש"ע באשכנזית, כגון ר׳ יעקב יהושע אלכסנדרוביץ ע"ה, וכן יהודי בר אוריין ובר אבהן שמלקס. אבל התפילות נערכו שם ברוממות רשמית. בהכנסך לבית הכנסת הרגשת ביראת הכבוד — „אין זה כי אם בית אלוקים וזה שער השמים", וכן היה כתוב בפתח הכניסה. התקרה היתה מקומרת וכחולה בציורים שונים וביניהם „וגם את נח באהבה זכרת" והמתפללים עמדו שם בהדרת כבוד ולא הורגשה הקרירות ששררה שם.

ביהכנ"ס הרצין בעיקר בשבתות אחה"צ, באמירת תהילים בכוונת הלב. כזאת ראיתי רק בבית הכנסת של ר׳ יוחנן בן זכאי בירושלים העתיקה.

על יד בית הכנסת, לשמאלו, ניצב אחיו הקטן, הלא הוא בית המדרש הישן. המתפללים הללו קראו לעצמם „הפשוטים". הם באו לבית המדרש הישן כאדם הפורע חובו: „הנני לשלם את חובי, נא לקבל ולזכות את חשבוני ולהמציא לי את תמורתו: פרנסה ובריאות לי ולביתי". חולצין את התפילין, מקפלין את הטלית, יורקים ב„עלינו", נושקים את המזוזה ויוצאים אחורנית — שלום! „שלום" יבש קצת!

בית המדרש „בעשט". הייתי מכנה אותו כאבר מפולג. יהודה — ישראל. צביון מאופי פוליטי, אופוזיציוני, קצת חשבון ישן, משהו מחלוקת, מעשה בחג השבועות, „אקדמות", משטרה, בית סוהר, בסיכום — נפלגו והפנו את תפילותיהם במסילה מיוחדת.

ומחיצה היתה ביניהם ובין החצר הרודניקאית.

בית המדרש החדש. זה היה אולם רחב ידיים, שהיה מעלה בזכרון את בית הכנסת של אלכסנדריה של מצרים שבאגדות הש"ס. חן אצילי היה מרחף על פני בית המדרש החדש, מתפלליו היו מה שקורין „אברכי משי". ודגל צאנז התנוסס עליו. הבאים בתוכו להתפלל חשו עצמם — כבנים ולא כעבדים. שני תנורים ענקיים עמדו בשתי זוויות המערב וכאילו עמדו בשיחת חסידים. באמצע האולם על פני הבימה היתה ארובה פתוחה בתוך התקרה, כאילו שער פתוח הוא לעליית התפילות השמימה.

חמימות נעימה היתה מלטפת את פני הבאים בצל קורתו. הנמנים עם ביהמ"ד החדש ראו בו לא רק בית לתפילה ולתלמוד תורה אלא חשו עצמם בו כבביתם, שכן הותרו בו גם שיחות חולין של תלמידי חכמים, ואפילו הכניסו מן החול אל הקודש — אבל במשחקי ימי חנוכה בלבד. אחרי חנוכה נשמע שוב קול תורה בבית המדרש ולא פסק שוב משם. בית המדרש שימש בשעת הצורך אף מלון אורחים לעוברי דרך עניים ולכל מרי נפש. בתפילות מנחה ומעריב ובשבתות המה הבית מתפללים מפה לפה. וכן נדונו שם כל מיני בעיות, יהודיות, כלליות, באסיפות־תעמולה לפרלמנט האוסטרי, התחרות מועמדים לצירים: סירופ — יבורסקי וכו׳. בימי זכרון של הרב הצאנזאי היתה אורה, ונרות דלקו בו עד לאין ספור.

עד היום אין אני יודע את הסיבה, שלא התאמצו לקומם את הריסותיו עם גמר המלחמה הראשונה, כשם ששיקמו את בית הכנסת. לא אוכל לשכוח את הדרו ורוב העם שהתאספו בו בשבתות ובחגים ושפכו לבם בתפילה, ברינה ובנעימות של חצר צאנז. נשמור בליבותינו זכרונות הבית הזה, למן הריקודים בשמחת תורה שנערכו בסך, בהקפות סביב הבימה על ידי מתפללים וספרי תורה בידיהם, עד להדלקת נרות חנוכה על ידי השמש שהופרעו על ידי צעירים, לא בכוונה לקנטר אלא לפרסומא ניסא בבדיחות הדעת!

והנה שמור בזכרוני רגע טראגי: בימי המלחמה הראשונה, לפני עזבי את העיר, הלכתי לבית המדרש החדש באחד השבתות בבוקר לתפילה, לפני כניסתי התפלאתי שנדם קול מתפלליו, נכנסתי וחשכי

עיני: במקום קהל המתפללים נתמלא הבית סוסים של הצבא ורוכביהם, וטינפו את ההיכל. בכאב המשכתי משם לבית המדרש הישן — וגם הבית הזה מלא גייסות, חזרתי הביתה בפחי נפש.

מוסדות הקהילה

מיתר המוסדות בתקופה ההיא זכורים לי: בית ספר עברי (הראשון?) במעון „חברת פועלים" או בסביבתה, גן ילדים יהודי מודרני Ochronka והסתדרות ציונית שנקראה „אגודת השחר".

היו גם בתי מדרשות נוספים כגון „לשכת הקהל" בירכתי בית המדרש החדש, „חברת פועלים", הקלויז, במורד העיר מעבר לנהר, בית החסידים ומניינים למיניהם.

מבין הארגונים היהודים יש להזכיר: חברה קדישא, לינת הצדק, גמילות חסדים של שני המחנות — רודניק ובעשט וכו׳. משרד הקהילה היהודית וכו׳.

כך היו החיים מפכים בשלווה בוטחת עד התחלת הפורענות של מלחמת העולם הראשונה.

חלצנו את נעלי הילדות

ביום שחרב בו בית המקדש, בתשעה באב תרע"ד (היא שנת 1914) התחלנו מרגישים, כי אין החיים נוחים כל כך, כמו שדימינו.

בוקר אחד יצאתי מדירת הורי וראיתי, כי יהודי מתהלך כזקיף יחידי, לבוש בגדי מלכות, ספק סרדיוט, ספק חייל. בזקנו עשו שמות, לפאותיו אין זכר. העוברים נדו ראש והתבוננו אליו כאל בר מינן רחמנא לצלן, ולא היה זה אחד יחיד אלא רבים. מצד אחד, שוטרים יהודים המתהלכים קוממיות בנשק של גויים ומצד אחר, השעבוד הפתאומי, העקירה מבית המשפחה והחיים ברשות הגויים.

לאט לאט פרשה המלחמה את כנפיה על העיירה, ומיום ליום נתמלאה לגיונות אוסטריה. השמים נתקדרו בעבים וענגה אחת התקרבה לאיטה לעיירה.

שומר מה מליל?

המחנה הרוסי התקרב לאיטו לעיירה. עם כיבוש הערים הסמוכות נפל פחד על יהודי עירנו. בתוך ככר השוק העירוני התרחבו מעגלי המשוחחים.

דאגה היתה חרותה על פניהם והיו מפרשים את הפוליטיקה לשתי פנים. היו שאמרו, כי המלחמה לא תאריך ימים והסתמכו על דעת העתונים והיו שראו מרחוק את תעלולי הרוסים ביהודים, שכן הדם הגיע לאזני היהודים. בין שיחה לשיחה עברה עגלת פליטים עמוסה יהודים עייפים ויגעים, מטופלים בילדים רבים ולא יכלו עוד מבטלי המלחמה לפתוח את פיהם ונסתתמו טענותיהם. למרבה הצער צעדו חיילי אוסטריה בהמוניהם בנסיגה, וזה עכר ביותר את רוח התושבים היהודים.

יום רודף יום וימי החגים הגיעו. בליל התקדש חג ראש השנה עבר כרוז ופקד לפתוח את החנויות, כדי לספק לצבא את צרכיהם, והיהודים אשר מעולם לא נכשלו בחילול שבתות ומועדים נאנסו לשמוע בקול המפקדים. היו שלא רצו לקבל כסף חלף הסחורות, שלא לעבור על איסור מקח וממכר והיו שהשאירו את החנויות פתוחות ללא בעלים והלכו לבית התפילה. גם ביום הכפורים נכנס קצין לבית המדרש החדש וקרא למתפללים לפתיחת החנויות. כך הלך המצב והחמיר עד עבור החגים.

יש להדגיש, כי יהודי העיירה, ויהודי גליציה בכלל, היו חדורים פטריוטיות אוסטרית ויהודי לא הזכיר את שם הקיסר מבלי להוסיף ברכתו „שיגיע לימות המשיח".

לאט לאט, התחילו משפחות בודדות בעיירה לקחת מקל נודדים בידיהם ולנדוד לצד ההונגרי. כל משפחה עוקרת — דקירה בלב מטילה פחד ואימים! והימים ימי גשם, בוססים בבוץ. משפחות אחדות נסעו בעגלות מקורות, כאהלי קדר וצוענים, אחדות — במרכבות ודליג'נסים וגם הולכי רגל לא חסרו. הגשם מטפטף, השמים קודרים, אות למצב הכללי, ומסביב — רפש ובוץ. גם משפחתנו הצטרפה למסע הקודר. עזבנו את העיירה מאחורנו מתוך געגועים עזים למקום שם נולדנו, שם גדלנו, שם שחקנו, שם שמחנו, שם כאבנו ושם רפא לנו.

גורליץ בגלותא

בעיר הונגרית ישבנו בין מאות משפחות פליטים כמה עשרות מבני גורליץ. כריש גלותא בחרנו לנו את ר׳ משה פיצל'ס: יהודי ישיש, למדן ומשכיל. מידי יום ביומו נאספו בביתו בני עירנו לדרוש את שלום העיר והיהודים שנשארו בתוכה. אם אמנם היינו מנותקים מן העיירה, מכל מקום גונבו אלינו מפעם לפעם ידיעות שונות. ההלם הראשון היה — מעשה הרצח של ר׳ משה שמחה וויינפלד ע"ה. הנרצח היה סוחר עורות, כשבאו לשדוד את סחורתו הרים צעקה ונהרג בו במקום. כן הגיעונו עוד שמועות רעות מאד: נהרג ר׳ יוסלה רוזנר ע"י פגז, ר׳ מיכאל פנציק, ר׳ חנינא זיסל בוש ועוד יהודים רבים. ויהודים נלקחו בשבי והוגלו לרוסיה. אף שמענו על הפצצת הגשר של הנהר המחבר את שני חלקי העיר, העליונה והתחתונה, ועל הרעב ששלט בעיר ההריגה. הדעות היו שוב מחולקות: היו שטענו כי „לא נאמרו הדברים אלא לשבר את האזן" והיו שהביעו דעתם כי הידיעות מרחוק באו אינן אלא שמץ — טיפה מן הים, ויום יום הלכנו למשרד הידיעות של ר׳ משה פיצל'ס לקלוט מן הנעשה בעירנו.

כך המשכנו עד ימי חג הפסח תרע"ה (1915). בפרוס החג נודע, כי הרב המקומי מתעתד למסור לנו ידיעה אחרי החג. הלב ניבא רעות. במוצאי החג נמסר, כי גזרה יצאה להגלות את הפליטים ולהוציא אותם מעיר המקלט שמצאו.

זמן מועט אחרי החגים לקחנו שוב כלי גולה לידינו וכל הפליטים המשיכו בגלותם לחבל הסודטים. כל המשפחות הגורליצאיות גורשו מאותה עיר הונגארית, מלבד משפחה אחת שנשארה.

אחרי שנתיים ימים התחילו הפליטים לחזור אל עיירתנו. לא יכולתי להכיר את פני העיירה: פצועה, קרועה, הרוסה, שסועה — גל של עצמות. בית הכנסת — הרוס, בית המדרש החדש — שועלים הלכו בו, בית הרב — שעירים ירקדו שם. רוב הבתים של העיר העליונה נהרסו, אלו במקצת ואלו — עד היסוד. המתפללים התרכזו בבית המדרש הישן ומלאו את חללו עד אפס מקום. ביניהם חיילים רבים. בגמר התפילות נשמעו קולות „קדיש" מפיות רבים.

לאט לאט התחילו היהודים להתאושש ממהלומתם הכבדה, חזרו למסלולי החיים, מי במסחר ומי במלאכה, והחלו לשפץ ולתקן את הבתים המנותצים, מי במוקדם, ומי במאוחר. ליל הבלהות גז. נשארה צלקת בלב, אולם החיים נכנסו למסלול הרגיל. עדיין המלחמה נמשכת ועוד עוסקים בתוך בית המדרש בוויכוחים, נושאים ונותנים בתכסיסי מלחמה, חלק מפי העתונים וחלק מסברות הכרס. ר׳ מנדל לייזר

ואשר גרוס נ״ע היו המנצחים והעניקו מידיעותיהם ומסברותיהם על הנעשה, והשומעים עשו אוזנם כאפרכסת. כנהוג, לא חסרו נזיפות ולעג לפרחי הפוליטיקאים.

כך נמשך המצב עד בוא יום פירוק המלכות האוסטרית והמעבר לעצמאות הפולנית בגליציה בתוך הריפובליקה של פולין.

ויקם מלך חדש...

היהודים שהכירו את שכניהם הפולנים לא ציפו לגדולות בקום המשטר החדש. את ממלכת אוסטריה קברו קבורת מלכים, כי בת מלך היא והתכוננו לקבל את פני המשטר החדש בלב כבד, ואמנם אשר יגורו בא. ממקומות שונים בגליציה הגיעו בשורות רעות על התפרצות רגשות איבה מהמון מוסת ועל פגיעות ביהודים, ברכוש ובנפש. דרוכים עמדו היהודים לקראת הפורעניות המתרגשות לבוא, אבל אובדי עצות. בימים ההם חזרו חיילים מחזית המלחמה ומעורפה והחלו גיוסים לצבא הפולני החדש.

דאגת ההגנה נפלה בעיקר על שכם בני הנעורים המגוייסים וגם על האזרחים בני הכרה לאומית־יהודית. הימים ימי „ברקאי״ — שחר של שיבת ציון האיר במזרח וצעירים רבים נשאו עיניהם לכוכב הנוצץ ומרמז לתחיית הממלכתיות העברית, שעלה בצורת הכרזת בלפור.

בני הנוער האלה התלכדו יחדיו עם אחדים מהחיילים היהודים שחזרו מהצבא האוסטרי והחלו לטכס עצות איך לקדם את פני הרעה.

בבית המדרש הישן ישב ר׳ וולף ברגמן ע״ה עם חוג לומדי משנה בליל ג׳, היינו: ערב יומא דשוקא שחל תמיד ביום שלישי בשבת, והמשיך בשיעורו שהתנהל על ידו עשרות בשנים.

ובין ארון הקדש והבימה הסתובבו וחיכו אנשי ההגנה הנזכרים, שנתאספו כדי לערוך ישיבה לשם קידום בעיות ההתגוננות, אבל לא הרהיבו עוז להפסיק את חוק הלימודים של החוג.

חיכו עד בוש, עד שקם יצחק וייץ בנו של ר׳ אליעזר וייץ ע״ה ומתוך הצטדקות ביקש סליחה מאת ר׳ וולף והלומדים ונשא נאום קצר, בו האיר את המצב החמור. הלומדים שמעו והבינו, וסיימו שיעורם מיד.

צוות ההגנה מילא את מקום הלומדים לעברי השלחן ונשאו ונתנו בבעיות המצב. נתקבלה החלטה, כי החיילים היהודים יתייצבו לפקודת המפקדים, והנוער האזרחי ישמש עתודה בבסיס, ועל העיר הופקדו שומרים מזויינים מתוך החיילים שיסובבו בעיר לקיום הסדר.

למחרת השכם בבוקר נראו פטרולים מזויינים מתהלכים מקצה העיר ועד קצה.

אותו יום הגיעו הכפריים, הבאים לעיר מדי שבוע בשבוע, בעגלות ריקות ושקים ריקים, במגמתם לזכות מן ההפקר של רכוש יהודי, אולם הקדימו אותם שומרי הבטחון הסובבים בעיר. ראו עצמם הכפ־ריים — כמו בסיפורו של שלום עליכם — שבאו ל„חתונה בלי כלי זמר״, ונסתלקו בבושת פנים. בשני מקרים של נסיון לביזה נאסרו „הגיבורים״, ולפי מיטב זכרוני, חייל פולני שניסה לשדוד, הובל אחר כבוד בלויית יוסף בודנר למקום הראוי לו.

זמירות חדשות בפי הצעירים

בערך באותה תקופה התחוללו שינויים בועד הקהילה. הנוער תבע מקומו בשלטון הקהילה. היתה ישיבה סוערת של ועד הקהילה בהשתתפות חוגים לאומיים. האחרונים דרשו מסירת הקהילה לידם. היתה התנגדות מצד הוותיקים בחברי הועד, התנהלו ויכוחים חריפים בקולות וברקים עם ראש הקהילה הקודם ר׳ יהושע גרובנר ע״ה, עד שהעניינים הסתדרו במשרד הקהילה בבית בקנרוט.

וכן הגיע לעיירה באותה תקופה מטיף ציוני בשם ר׳ פנחס׳ל גינצבורג. היה כוחו בפיו, בנוסח דרוש ובנעימה תלמודית ליטאית, למשוך את שומעיו לרעיון הציוני, דרש דרשותיו בבית מדרש הישן, ועל אף עמדת הדור הקשיש בהתנגדותו לציונות, לא נתקל בהתנגדות.

עם כי יחרב...

הנה כי כן, חיתה העיירה את הייה הצנועים בטהרה, גם בימי צער וגם בימי נחת, עד שנת 1918 — שנת עזבי את העיירה וגם ארץ פולין לשנים אחדות — עיירה בעלת אוכלוסיה יהודית מגוונת: יהודים בני תורה ובני השכלה, חסידים ואנשי מעשה, סוחרים ותעש־יינים ומפיקי נפט, למדנים, רופאים, עורכי דין, עסקנים במוסדות צדקה ובמוסדות חברתיים, בעלי מלאכה, בנקאים, פועלים, סבלים, תגרנים־דוכנאים, נוסעי שווקים והולכי כפרים, ואף שואבי מים לא חסרו בה.

מה דמות עכשיו לעיירה בלי בניה היקרים?! לא ייאמן כי יסופר: גורליץ ללא יהודים, ללא שבת ומועד של יהודים; ללא חוגים שעמדו בשבתות אחה״צ לפני בתי המדרשות, בכיכר השוק, על יד בית ר׳ אהרן קופיטו ע״ה וע״י פנס־הלוקס שבפרשת הרחובות; ללא יהודים משכימים ומעריבים לבתי מדרשות ומתפללים בדביקות; ללא יהודים מבקרים במועדון הסוחרים; ללא יהודים מכל ימות השנה אצים־רצים במלחמת פרנסתם; ללא יהודים שוחרי חסידות, לומדי תורה ומשכילים — איכה ישבה בדד!

היתה גורליץ היהודית, וראו איננה עוד — ושירת חייה באמצע נפסקה!

יואל רפפורט /

זאוודז'ה רחימתא

(בשנות תר"ץ—תרצ"ב)

ווו נעמט מען די סביבות פון יענע ישיבות
ווו זיידעס און טאטעס זיינען געזעסן
און פלעגן ביים לערנען די דאגות פארגעסן?

ווו נעמט מען די שטימונג פון קלויזן, פון פרומע,
פון זאָגן תורה און פון „שלש סעודות"
און פון א ווינקל א זיפץ ביחידות?

ווו נעמט מען מאמינים מיט זיסע ניגונים
ווו נעמט מען דעם צויבער פון בין השמשות
פון שעפטשן אין הארצן פארבאָרגענע בקשות?

ווו נעמט מען כוונה, ביי קדוש לבנה,
מנינים, וואָס זענען מיט ליכט דאָ געשטאנען,
ווו נעמט מען?! ווען אלץ איז אוועק מיט די פלאמען?!
(שמעון שפונד בספרו „דער לעצטער פון די ל"ו").

לפי גירסת ר' יענק'לי שיפר, גם אברהם אבינו היה מזאוודז'ה, כמה שנאמר „מעבר הנהר ישבו אבותיך". אבל לפי התיאוריה של תלמידי „תלמוד תורה" בגורליצה, הנערים שגרים בזאוודז'ה שייכים לסוג ב' ונימוקם עמם: כשם שבבית הקברות הגורליצאי שנמצא במדרון, המקום החשוב ביותר הוא למעלה על ההר וכל שנמוך יותר נופל בחשיבותו, כך גם העיר גורליצה, עצמה, המשתרעת במדרון — המקום החשוב בה הוא ה„רינק", בו שוכן כבוד בית העיריה, בית הספר וכו', וקצת מן הצד, להבדיל, בית הכנסת ובית המדרש הישן, ומה שנמוך יותר חשיבותו פחותה. וממילא זאוודז'ה שנמוכה מכולם חשיבותה נמוכה מכולם.

אנחנו נערי זאוודז'ה לא השלמנו עם זה, שכן מנינו כמה וכמה מעלות טובות של זאוודז'ה: ראשית, דיין העיר, ר' משה'לי מילר, גר בזאוודז'ה, וגורליצאי שרוצה לגרש את אשתו אין לו ברירה אלא לרדת לזאוודז'ה, לר' משה'לי, שהוא מסדר הגיטין היחיד בעיר. גם מי שיש לו שאלה, כשר או טריפה, על עוף, (ולמי אין) באים לר' משה'לי, הואיל והוא נוח יותר ואינו מחמיר כמו ר' שלמה'לי. שנית, בקיץ אין צורך ללכת במיוחד לנהר להתרחץ, אלא, דרך אגב, בחזרה מבית הספר או ה„חדר", במקום לעבור דרך הגשר, פונים קצת הצידה ע"י בית החרושת לנרות של לנגזאם־זומר־רבינוביץ, ומתרחצים ברופה או בסנקובקה (שמות הנהרות). בחורף, כשמעטה שלג מכסה את העיר, הולכים ברגל לבית הספר או ל„חדר" רק בכיוון אחד, לשם. אבל בחזרה אין צורך בכלל ללכת: בוחרים לשבת על השלג ב„רינק" ולגלש עד הגשר. גם לגן העירוני „סוקול", דרך המלך מוליכה אותך דרך זאוודז'ה. אמנם, ישנו שביל וגשר־מעבר גם דרך רח' הבייצ'י, אבל המרחק רב יותר. בית החולים העירוני אף הוא מקומו בזאוודז'ה. אמנם, אין היהודים משתמשים בו אלא לעתים רחוקות, הואיל ואם יהודי חולה ח"ו הריהו נוסע לקרקוב לבתי־חולים גדולים וחשובים

אנשי זאוודז'ה על האחו
Zawodzie folk on the lawn

יותר, אבל בכל זאת עיר בלא בית חולים אינה עיר. גם מגרש הספורט העירוני מקומו בזאוודז'ה. אמנם, יהודים רואים בזה רק מעשה יצר הרע, לבטל ילדי יהודים מלימודיהם שילכו לראות במשחקים שהם חוקות הגוי, אבל, לעומת זה, הצעירים מחפשים ומוצאים היתר לראות התחרות כדורגל (לא בשבת, חלילה) ובפרט כשהשחקנים מצד אחד הם יהודים, ואם עוד מנצחים הם — הרי זה קידוש השם ממש!

הקלויז ומתפלליו

העיקר בזאוודז'ה הוא הקלויז (בית המדרש „אגודת אחים"). הוא אינטימי יותר וביתי יותר מבית המדרש בעיר. אם רוצים למצוא, למשל, יהודי בבוקר בימות החול, בעיר אינך יודע היכן לחפש אותו — בבית המדרש הישן, בבית הכנסת, במנין של „חברת פועלים" או ב„בעשטער בית המדרש" — מה שאין כן בזאוודז'ה — כאן ידוע שאין לו אלא לבוא לקלויז. גם הקללות של השמש ר' יוסף ואכטל הן עסיסיות ביותר. כגון „שיכנס הרוח בקורקבן של בן אביך"... כמובן, כשיש לו סיבה לכך, כגון הפיכת חבית המים, קריעת המגבת וכדומה, אבל כשאין סיבה לדבר הוא יהודי נוח דווקא.

בעיקר, נעים לנו, הקטנים, הקלויז בימי הסליחות. כשגומרים את הסליחות בהקדם וטרם הגיע הזמן לתפילה, הואיל וקשה עוד להבחין בין תכלת ללבן ובין זאב לכלב, אזי אין אתה צריך אלא לצאת לחצר הקלויז ולחפש סדק בגדר הגובל עם גן הפירות הגדול של יוהנס. אם הצלחת לעבור את הגדר בלא לקרוע את המכנסים, אזי רגליך דורכות בגן עדן ממש, ואתה יכול למלאות את כיסיך (לאכול אסור, כי עדיין לא התפללת) בתפוחים, בחזרזרים, בענבי שועל ובכל מיני פירות אחרים.

גם היהודים המתפללים בקלויז בכל ימות השבוע הם מיוחדים במינם (בשבתות כל אחד מתפלל במנין הקרוב ללבו לפי השקפותיו). כאן הנך פוגש את ר' חיים שמעון פרנס, אחד מנכבדי העיר. אמנם, זקנו האדום כמעט הפך לבן, אבל בהליכתו האיטית ובקצב דיבורו המדוד ניכרת תקיפות משנים שעברו, שעדיין כוחו אתו. מידתו — אהבת ישראל וקנאות משמשות בו בערבוביה.

גם את לייזר לאנדאו תפגוש בקלויז. לכאורה, יהודי מגולח בלי חתימת זקן, אבל כשהוא מתעטף בטלית הגדולה בעטרה של כסף וקורא „שמע ישראל" בכל כוחו בקולו הצרוד, ניכר שזה לא סתם אַ דייטש (כך נהגנו לכנות יהודי מגולח).

גם ר' לייבוש ציילר מקומו בקלויז, הוא מתפלל כאן גם בשבתות. כאן אינו אותו פרופיסור שיוצא בכל יום, בשעה 12 בצהרים, בבגדיו הקצרים לבית הספר הנכרי, כדי ללמד שעור דת לילדי היהודים שבבית ספר זה, אלא ר' לייבוש ציילר העטוף בטלית ותפילין, שיושב שעות על שעות מדי יום ביומו רכון על טור חושן משפט או רמב"ם ולומד. וכשנפגשנו אתו אחרי הצהרים (הוא כמורה ואנו כתלמידיו) בשיעור בבית הספר, ששפת ההוראה בו היא פולנית, ידענו שזה אדון ציילר מלאכותי... האמיתי הוא זה שיושב בקלויז ולומד או שרוקד בשמחת תורה וספר תורה בידיו בהתלהבות חסידית.

גולת הכותרת שבמעלות הקלויז — הסעודה השלישית הנערכת בו. לאחר שמתפללים מנחה — וקוראים בתורה לא במקום המיועד לכך על הבימה, אלא על שולחן שעל יד החלון, הואיל וגם כאן הקריאה היא יותר מן הזכרון מאשר מעל הספר מחמת החשיכה ששוררת כבר בקלויז — ולאחר שנוטלים ידיים ואוכלים כזית, מתחילים הניגונים והזמירות והמנצח הוא ר' יענק'לי שיפר. הוא איננו „בעל מנגן" מהסוג הידוע, אבל קולו עליז ולבבי. לאחר ששרים לפי התור, ולפי החזקה — ר' לייביש רוט וסבי ר' ישעי' שו"ב — מסיים את הזמרה ר' מנדל געלב בשירת „אין כאלוקינו". מנהג קדמונים הוא לדפוק ברגליים בשעת ניגונו, אבל בניו כשתופסים את הנערים בדפיקתם, מחלקים להם סטירות לחי — ואשם בזה השמש, שהדליק את הנרות לפני גמר הנגינה והנערים נתפסו בקלקלתם. בשנים האחרונות לפני המלחמה הצטרך ר' יענק'לי שיפר לעזוב את דירתו בבנין עץ, רעוע, המט ליפול, שבזאוודז'ה ולעבור לדירה אחרת בעיר, ומאז „שלוש סעודות" שבקלויז פג טעמן. היו לי תרעומות, איפוא, נגד ההשגחה שהסכימה לכך, ותמיד טענתי את טענתו של רבי לוי מברדיטשוב, ששמעתי מפיו של ר' יענק'לי שיפר: „רבש"ע תן לי שכל להבין את דרכיך ואם לאו, תעשה כפי שאתה מבין..."

זכרונות מימי נעורי

שמעון ברגמן
(חיפה)

אנשי גורליץ היו כמעט כולם יהודים הרדים, עוסקים במלאכתם ובמסחרם באמונה ומתפרנסים בכבוד. גורליץ היתה עיר מחוז, והרבה כפרים ועיירות היו לה סביב. בכל יום שלישי בשבוע נתקיים בה יריד גדול, ואליו נתכנסו ובאו מכל הסביבה למקח וממכר עם יהודי העיר, ומכאן שפע של פרנסה בעיר.

תיאטראות ובתי קולנוע עדיין לא היו מצויים אצלנו, מלבד להקות זמרים שנזדמנו לכאן, לעתים רחוקות, ממקומות אחרים. חדשה מפתיעה היתה התחלת בניין התחנה לרכבת, והכל נהרו לראות את הרכבת שבאה בפעם הראשונה לעיר.

מרכז החיים — בבתי המדרשות

החיים היהודיים התרכזו בשבתות ובימים טובים בבתי מדרשות. אני גדלתי עד שנתי האחת עשרה בבית סבא וסבתא ר' אברהם ואסתר קנלר ז"ל, כי אבי מורי ר' חיים ברגמן, בר־אורין, אבל עני ואביון, נפטר כאשר הייתי ילד בן שנה ומחצה. ואמי רוזה ברגמן — קנלר, נשארה אלמנה עם 4 יתומים. ביתו של סבא היה בשכונת זאוודז'ה בגורליץ. בזאוודז'ה עמד בית מדרש בשם „קלייזל". שם התפללו כמעט כל תושבי השכונה. אלא היו יחידים יוצאים מהכלל, שהלכו העירה להתפלל בבית הכנסת. גם סבא ר' אברהם קנלר ז"ל

היה ממתפללי בית הכנסת בעיר. אולם בלילי שבתות התפללנו גם אנו בקלייזל. הקלייזל היה בבית רבה של גורליץ, הרב ר׳ שמואל טייטלבוים. דמותו שמורה בזכרוני משחר ילדותי, שהיה זקן מופלג, והתפלל בלילי שבתות בטלית. כשנפטר נשארו אחריו שני בניו ר׳ נפתלי ור׳ אהרן בגורליץ. אך היו לו עוד בנים שכיהנו ברבנות בערים אחרות.

פילוג לשני מחנות

לאחר פטירת הרב, בא בנו הרב ר׳ ישראל יעקב טייטלבוים, המכונה „ר׳ יוקל דער בעשטער רב״, לגורליץ ונתקבל בכבוד, כי הכל ראו בו ממלא מקום אביו כרב בגורליץ. כדין וכמנהג המקום התפלל בבית הכנסת. לא ארכו הימים, בא לגורליץ גם הרב ר׳ ברוך הלבר־שטאם מרודניק, בנו של הרב הצדיק ר׳ חיים מצאנז זצ״ל, ואף הוא בטענת חזקה קודמת לכסא הרבנות. הזקנים סיפרו שלפני הרבה שנים, עוד לפני שבא הרב ר׳ שמואל טייטלבוים לכהן ברבנות בגורליץ, היה הרב הצדיק ר׳ חיים מצאנז בא מזמן לזמן לגורליץ, בהיותו מכהן כרב גם בגורליץ.

לרגל טענות שני הרבנים לזכותם בכסא הרבנות, נתחלקו אנשי העיר לשני צדדים יריבים — בשט ורודניק — והמחלוקת נתפשטה ונתרחבה עד לידי פירוד גמור. כל רב היו לו מחנה תומכים משלו, והגיעו הדברים עד כדי כך, שהיו לכל מחנה שוחטים לחוד, חברה קדישא לחוד, גמילות חסדים לחוד, קצבים ואופים לחוד, וגם קמה למצות לחוד.

מבית הקהילה יצאו שלוחים ופשטו בכל העיר, מבית לבית, לאסוף חתימות, במי לבחור לרב העיר — ועל פי רוב יקום דבר. הכריע רוב החתימות והרב מרודניק נבחר לרב בגורליץ. ממילא עזב הרב מבשט את בית הכנסת וסידרו לו מנין בדירתו הפרטית. לאחר כמה שנים הקימו בית מדרש גדול, המכונה „בשטר בית המדרש, בני אמונה וגומלי חסדים״. עברו כמה שנים, נזדמנה לו להרב מבשט עיר אחרת לכהן בה ברבנות — קם ועזב את גורליצה. בבית המדרש בשט נשאר בנו ר׳ שלמה׳לה.

חזר השלום — וחזרה הברכה

אחרי הדברים האלה שקטה העיר, המחלוקת תמה, ושוב חזרו הכל לחיות בשלום זה עם זה. הקלייזל בזאוודז׳ה נמכר לאיש פרטי והשכונה נשארה בלי בית מדרש. אמנם היה מנין פרטי בבית ר׳ יצחק גלייכר אך מעטים בלבד הלכו שמה להתפלל. ברבות הימים קמו כמה גבירים — ר׳ יחיאל הולנדר, ר׳ מתתיהו טרנטשר ור׳ פנחס מלך — וקנו מגרש והקימו עליו בית מדרש יפה בשם „אגודת אחים״. גם אנשי החברה „פועלי ישראל״ הקימו לעצמם בית כנסת יפה. בימי המלחמה הראשונה נהרס בית המדרש החדש ולא הקימו אותו עוד. גם בית הכנסת ובית המדרש הישן ניזוקו קשה, אבל אחרי המלחמה תיקנו ושיפצו אותם.

הרב הצדיק ר׳ ברוך הלברשטאם מרודניק כיהן כרב בגורליץ עד יום פטירתו, ואחריו מילא מקומו ברבנות הרב ר׳ אלישע הלברשטאם.

בדרך כלל חיו אנשי העיר בשלום ושלוה. כמובן, היו בה גם גבירים וגם עניים, אך כל אחד עמל בשלו ולא היתה קנאה־שנאה ביניהם. בסביבה היו מעיינות נפט, גם בתי זיקוק לנפט, במיוחד במריונפול עמד בית זיקוק גדול לנפט שהעסיק עובדים רבים, מהם התפרנסה העיר והסביבה היהודית.

אני עזבתי את גורליצה בשנת תרצ״ה (1935) ועליתי עם כל משפחתי לארץ, קודם שבאו הנאצים הרוצחים שהחריבו את הכל והשמידו את אחינו — אנשים, נשים וטף.

ה׳ ינקום דמם.

יוסף דורמאַן

/ אונזערע יידן ביים דאוונען

(מילואים למאמר „בתי תפילה ומניינים״ — עמ׳ 45)

די גרויסע שול

די מתפללים פון שול האָבן זיך גרופירט פון די אזוי גערופענע פאָרגעשריטענע מאָדערנע קרייזן, און אויך פון די ברייטע שיכטען פון „עמך״. זייער לבוש איז געווען קורץ אָדער ווי מען פלעגט זאָגן: דייטש״. דאכט זיך אז דער איינציגער אין שול וואָס האָט געטראָגן שבת א שטריימל איז געווען חיים קליינגוט.

אין די ימים נוראים פלעגט מען זען צווישן די מתפללים אויך דאָקטוירים און אדוואָקאטן. צווישן אנדערע: האלענדער, האָפמאַן, אייזן, געבל, שטאטפעלד.

לאנגיאָריקער שול חזן איז געווען ר׳ יוסף מאיר באָדנער. נאָך זיין פטירה איז געוואָרן חזן יהושע זיינוועל, וועלכער האָט פאר־מאָגט א פיינע סאָפראַן שטימע.

די טראדיציאָנעלע דרשה פון שבת תשובה און שבת הגדול, פלעגט דער רב, הרה״צ ר׳ אלישע הלברשטאם זצ״ל, האלטן אין שול. אויך פלעגט דער רב קומען אין שול ארײַן: ר״ה — שופר בלאָזען, יום כיפור — צו תפילת נעילה און שמחת תורה ביינאכט — צו די הקפות. לכבוד הרב זיינען תמיד מיטגעקומען פיל מקורבים.

עס איז געווען א מנהג קדום, אז דאָס אויפרופן צו דער תורה פון א חתן, דעם שבת פאר זיין חתונה, איז פאָרגעקומען אין שול. באזונדערס האָט דארויף מדקדק געווען דער רב זצ״ל. עס פארשטייט זיך אז דער רב מיט זיינע מקורבים, קומענדיק דאוונען אין שול ארײַן, האָבן זיך צוגעפאסט צום „מקום שהלכו לשם״ און האָבן מיט־געדאוונט דעם שול־נוסח, ד.ה. „נוסח אשכנז״. מען האָט דאן געקענט באמערקן די גרויסע צופרידנקייט און סאטיספאקציע פון די שול־

בעלי־בתים,ביים זאָגן הויך אויפן קול „נקדש את שמך" און וואר־פנדיק דערביי טריומף־בליקן צום חסידישן־עולם, ווי איינער זאָגט: איר האָט נישט קיין ברירה! איר מוזט מיטהאלטן „אונזער" נוסח.

פון די גבאים און עסקנים פון דער שול דארף מען באזונדערס דערמאָנען: משה דוד ענגלארד, יהושע שמעלקעס, שמעון שינאגעל און אברהם קאנער.

דאָס אלטע בית־המדרש

די מתפללים פון אלטן בית־המדרש זיינען געווען בעיקר פון חסידישן עולם, ס׳רוב האָבן געהערט צום אַרט גמרא־ייד.
חסידישן עולם, ס׳רוב האָבן געהערט צום שיכט גמרא־יידן.

פונם רעליגיעזן און אויך געזעלשאפטליכן לעבן פון די גאָרליצער יידן.

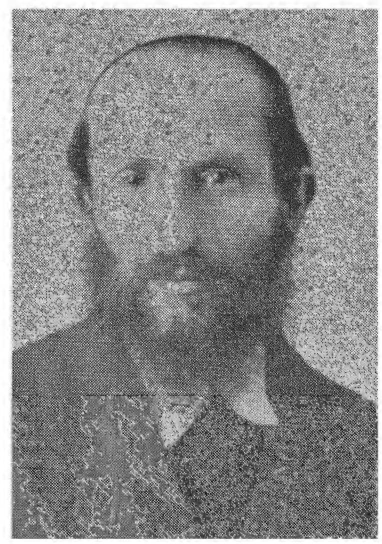
דאָ האָבן געדאווענט מנינים, איינס נאָך ס׳אנדערע, פון פארטאָג אָן ביז אין די שפּעטע פארמיטאָג שעה׳ן.

דאָ האָט מען געלערנט תורה ברבים און ביחיד.

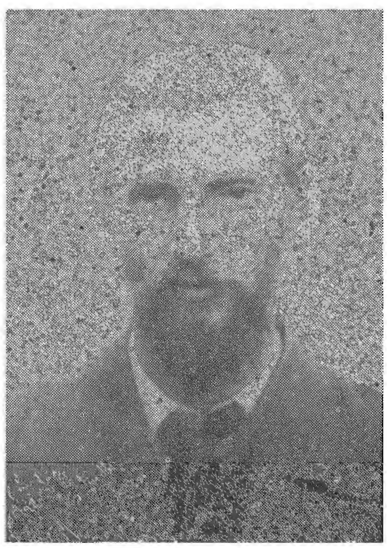
דאָ זיינען פאָרגעקומען די בארימטע סיומ׳ן פון ש״ס ומשניות, אין וועלכע דער עולם האָט זיך שטענדיק באטייליקט מאסענווייז, און זיינען תמיד אויסגעקומען זייער אימפּאָזאנט.

צו מנחה־מעריב איז דאָס בית־המדרש געווען אזוי געפּאקט אז מ׳האָט זיך קוים געקענט געפינען אַ שטיי־פּלאץ. דאריבער האָט תמיד געדאווענט א היבשער עולם אין פּאָלוש וועלכער האָט פאר־נומען א ברייטן שטח און איז גלייכצייטיק געווען דער פרוזדור

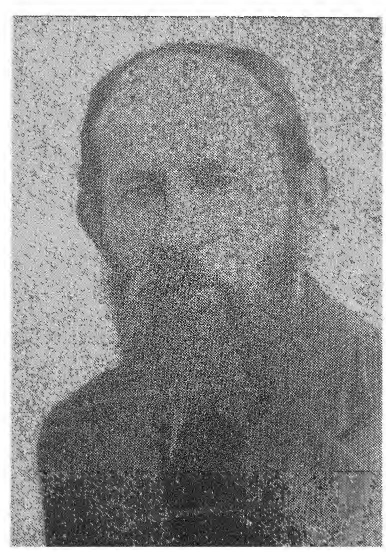
חשובע מתפללים אין בית המדרש

ר׳ חיים דוד פרנס
Chayim David Parnes

ר׳ בנ׳לה, חתנו של ר׳ בריש אורי
Beni, son-in-law of Berish Uri

ר׳ יעקל׳ה רייך
Yakele Reich

ר׳ שמחה סובול
Simcha Sobol

פון דער שול. האָט ווער געדאַרפט זיך טרעפן מיט וועמען איז געווײנלעך די זיכערסטע אדרעס געווען דאָס אלטע בית־המדרש. דאָרט האָט מען זיך דורכגערעדט וועגן געשעפטס ענינים, וועגן שידוכים, און דאָרט האָט מען זיך אויך געקענט דערוויסן דעם טאָג־קורס פונם דאָלאר.

בראש פון די מרביצי תורה ברבים דאַרפן דערמאָנט ווערן די אנשי חברה משניות, וועלכע האָבן יעדן אָווּנט נאָך מנחה־מעריב געלערנט זייער שיעור אין אלטן בית־המדרש. די חברה משניות האָט געהאט איר אייגענע, אין דער וואנט־איינגעמויערטע, שאנק, ווו עס האָבן זיך געפונען פיל, פיל זאצן משניות. מיטן ארויסנעמען די משניות און צוריק אריינשטעלן זיי האָט זיך פארנומען יאָרן לאנג ר׳ אברהם טעפער, וועלכער האָט געטון זיין ארבעט מיט גרויס ליבשאפט און פּיעטעט.

פון די שטענדיקע משתתפים פון דער שיעור זאָלן דערמאָנט ווערן: ר׳ מאיר הירש דעגן, ר׳ יעטשי שפּיץ און ר׳ טוביה קאמערטוך.

ווען עס איז געקומען צופאָרן א דרשן, א מגיד, א משולח פון א ישיבה, פלעגט זייער טריבונע זיין דאָס אלטע בית־המדרש. דאָ פלעגן זיי האלטן זייערע דרשות נאָך מנחה־מעריב. דער עולם פלעגט זיך קוויקן פון זייערע משלים און בילדליכע מעשה׳לעך. באזונדערס האָבן געהאט א גרויסן דערפאָלג — ליטווישע מגידים מיט זייער אייגנארטיקע אויסשפּראך און ניגון.

דאָס אלטע בית־המדרש האָט פארמאָגט א רייכן אוסף ספרים, פאר וועלכן ס׳האָט געזאָרגט די א. ג. „חברה קנין ספרים״. פון די ערשטע גבאים נאָך דער ערשטער מלחמה זאָלן דערמאָנט ווערן בערל פעסעל און איטשע בערגמאן. איינער פון די שפּעטערע גבאים איז געווען שלמה דעגען. ישעיה גאָלדפינגער איז געווען גבאי פון דעם בית־המדרש אין משך פון א ריי יאָרן.

דאָס בעשטער בית־המדרש

די מתפללים פון בעשטער בית־המדרש זיינען געווען בעיקר די אמאָליקע אָנהענגער פון בערבעשטער רב הרה״צ ר׳ ישראל יוקל טייטלבוים זצ״ל און זייערע קינדער. עס זיינען אָבער געווען אויך נייטראלע, וועלכע האָבן זיך אין דער מחלוקת נישט באטייליקט.

מען דאַרף אויך צוגעבן, אז די שפּורן פון דער אמאָליקער מחלוקת, זיינען אין די שפּעטערע יאָרן לגמרי פארשוואונדן, און ווען מען האָט א מאָל דערפון דערמאָנט איז עס געווען מער בדרך הלצה.

דאָס בית־המדרש איז כמעט נישט באשעדיקט געוואָרן בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה. צוליב דעם זיינען אויך געבליבן כמעט אלע אמאָליקע ספרים. דאָ האָט זיך טאקי געפונען דער גרעסטער אוסף ספרים אין שטאָט, דארונטער פיל זעלטענע, יקרי־מציאות. דער גבאי פון בעשטער „קנין ספרים״ איז געווען שמואל טייטל־בוים, א יונגערמאן א תלמיד חכם און מושלם במעלות ובמידות, דער זון פון הרב ר׳ שלמה טייטלבוים זצ״ל.

די גבאים פון בעשטער בית־המדרש זיינען געווען יצחק דוד פרייער, וואָלף ביטערספעלד און מענדל ראקער.

איינער פון די חשובע מתפללים פון בעשטער בית־המדרש איז געווען ר׳ נחום שטארק, דער אייגנטימער פונם באקאנטן „האָטעל שטארק״. ה׳ שטארק איז געווען א בעל צדקה און פון די שטענדיקע מנדבים פאר דער בעשטער גמילת־חסדים־קאסע. שטיינדיק אין פאר־בינדונג מיט די לאָקאלע מאכט, איז אים נישט איינמאָל געלונגען צו ראטעווען א ייד פון א שווערע נויט.

פון די עסקנים און מתפללים פון בעשטער בית־המדרש זאָלן דערמאָנט ווערן: מנדל שיע וויינבערגער, שאול לאנגזאם, ישראל ענגל, פנחס ערלבוים, שלמה ווילד, אייזיק קלר, חיים ארמיאנער, ישעיהו הולצר, דוד ארנרייך, יעקב רובינשטיין, דוד קינדערמאן, יעקב קאצבאך, בנימין ווירניק, יצחק קליינמאן, ישראל מיילונגער, אברהם מנדל קורץ, ברוך האָלענדער און אלעזר באָדנער.

דאָס באָבאָווער שטיבל

א פּאָר ווערטער וועגן דער גרינדונג און אנטוויקלונג פונם באבאווער שטיבל.

אין אמאָליקע צייטן איז עס מקובל געווען אז בחורים דאַרפן זיך נישט אָפּגעבן מיט חסידות. מען פלעגט זאָגן אז א בחור דאַרף נאָר זיצן אין בית־המדרש און לערנען און זיך „ממלא כריסו זיין בש״ס ופּוסקים״. נאָך דער חתונה האָט ער צייט צו ווערן א חסיד און צו פאָרן צו א רבי׳ן.

אָבער שפּעטער, הויפּטזאכלעך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָבן די רביים איינגעזען, אז אזוי ווי ביי לימוד התורה, אזוי אויך ביי חסידות גילט דער כלל: „אם אין גדיים אין תיישים״, מען מוז מחנך זיין די חסידים פון דער יוגנט אָן.

פון די ערשטע וואָס זיינען געקומען צו דעם באוווסטזיין, איז געווען דער באָבאָווער רבי הרב הקדוש ר׳ בן־ציון האלבערשטאם זצ״ל (הי״ד), וועלכער האָט זיין גאנצע אויפמערקזאמקייט געשענקט דעם יונגען דור. דער באָבאָווער רבי האָט געהאט א געוואלדיקע צוציאונגס־קראפט, און זיין השפּעה, באזונדערס אויף די יוגנט איז געווען א קאָלאָסאלע. האָבן טאקי מאסן בחורים פון אלע עקן גאליציע אָנגעהויבן שטראָמען קיין באָבאָוו, ווו זיי האָבן באקומען הדרכה אין יראת שמים והסידות. אויך אונדזער שטאָט איז נישט געבליבן הינטערשטעליק.

פון די ערשטע גאָרליצער בחורים וואָס זיינען געפאָרן קיין באָבאָוו זיינען געווען: מאיר שטאמלער, אהרן דעגען און ברוך שטארך. שפּעטער, מיט דער גרינדונג פון אן אייגן באָבאָווער מנין, אָדער באָבאָווער שטיבל, האָבן זיך ערשט געשאפן די באדינגונגען צו אנטוויקלונג און עקספּאנסיע, צו דעם האָט פיל מיטגעהאָלפן ר׳ יחזקאל הורוביץ, וועלכער, זייענדיק א מלמד אין דער ת״ת, האָט דאָרט געשאפן א מין חברת נוער און זיי מדריך געווען אין דרך פון באָבאָווער חסידות.

ר׳ יחזקאל האָט אויף דעם געביט שטארק מצליח געווען. ער האָט מקיים געווען די מצווה „להוציא יקר מזולל״, אריינפירנדיק אין „חדר פון חסידות״, קינדער פון אזעלכע שטובן וואָס זיינען געווען ווייט דערפון.

דער חינוך פון באָבאָוו איז געווען „צו גאָט און צו לייט״.

עטלעכע פון די באָבאָווער בחורים האָבן זיך אפילו איינגע־שאפט וועלטליך וויסן. אזוי, למשל, האָט אהרן דעגען שוין אלס איש מבוגר, באקומען מאטורע, און דוד פירער איז געוואָרן א מנהל חשבונות מוכשר.

פון די מתפללים פון באָבאָווער שטיבל זאָלן דערמאָנט ווערן: סיני קאָרן מיט זיינע זין משה און בצלאל, שלמה פירער, שמואל רובין. אברהם האָלענדער, יהושע מאנדעל, און עובדיה לישנער.

„אגודת אחים"

פון די עסקנים פון מנין „אגודת אחים" (קלייזל) זאָלן דערמאָנט ווערן: אלימלך בלום, יוסף פערלמאַן, אברהם פרידמאַן, מנדל געלב, און יעקעלע זעלענגוט.

„בעל קורא" אין קלייזל איז געווען בעני טייטלבוים.

דער מנין „תלמוד תורה"

צום סוף וויל איך נאָך דערמאָנען עטלעכע נעמען פון די מתפללים פון מנין „תלמוד־תורה": זישא ליכטמאַן און זיין זון אברהם, יודל גניוויש, מיכל פלבער, בערל שמיער, עוזיאל ראָזענ־וואסער, ברוך ווילד און נתן שענקעל.

אונדזערע בעלי קריאה

אין אונזערע צייטן איז ר' לייביש וואָלף ברינער געווען „בעל קורא" ממדרגה א'. זיין קריאה בתורה איז געווען א קלאַסישע, און האָט זיך געשטיצט אויף זיין ברייט וויסן אין דיקדוק. ער האָט ממש געציילט די אותיות און די נקודות פון דער תורה. האָט ווער געהאט א פראָבלעם אין ענייני לייענען, האָט ער וועגן דעם זיך דורכגע־שמועסט מיט ר' לייביש וואָלף'ן.

א בעל קורא מומחה איז אויך געווען ר' חיים גראָבער, א ייד וואָס האָט זיך מפרנס געווען פון בעקעריי.

סיי דאָס פאַך און סיי דאָס בעל־קורא'שאַפט האָט ער — דאכט זיך — איבערגענומען פון ר' מרדכי ליפּשעשער (דער פאָטער פון משה ליפּשעשער און דער שווער פון אליעזר אולמאַן און יוקל לאַנג), וועלכער איז געווען א בעקער און א ייד א בן־תורה.

אויף ר' מרדכי'ן דערציילט מען אז ער האָט אליין געשריבן א ספר תורה פאר זיך, און אזוי ווי ביינאכט איז ער געווען באַשעפטיקט אין דער בעקעריי (נחתום בעברית), האָט ער געשריבן דאָס ספר ביי טאָג. צוליב דעם האָט דער גאָרליצער רב, הרה"צ ר' ברוך זצ"ל, געזאָגט אויף אים: „נכתב ביום ונחתום בלילה"...

פון די אויסגעצייכנטע בעלי קריאה דארף מען נאָך דערמאָנען: ר' מאיר הירש דגן, ר' חיים שו"ב קופּפערמאַן — וועלכער האָט אויך געהאט א גרויסע ידיעה אין דקדוק; ר' משה לוסטיג, וועלכער איז געווען דער בעל קורא פון בעשטער בית־המדרש, ווי אויך ר' ברוך בערגמאַן און זיין זון אברהם אלימלך בערגמאַן, וועלכער האָט געלייענט אין בית־המדרש פון „פועלי ישראל".

בעלי תפילה שבזכרוני

אברהם וישראל ארנברג

ר' מאיר רובין היה „ילד שעשועים" של כל חובבי נגינה בעיר וחוצה לה, ורחב היה חוג אוהדיו ומעריציו בשטח הנגינה. היתה זו חוויה גדולה להאזין למנגינותיו הנפלאות, בימים נוראים, בחגים ובשבתות, בעמדו לפני התיבה לשפוך שיחו לפני ה'. צר היה ההיכל מלהכיל את כל הקהל, שבא מכל קצות העיר להאזין למנגינותיו. אף זכה ר' מאיר רובין, שבשעת פטירתו, כשהיה כבר במצב גסיסה, התחיל פתאום שר „אלקי, נשמה" במנגינתו המפורסמת של ר' יוסלי רוזנבלט ז"ל, ויצאה נשמתו מתוך נגינה זו.

ויהי לפלא.

עוד אזכרה בעל־תפילה מפורסם אחר בגורליצה, ר' אברהם יוסף ליפשיץ ז"ל, איש הצורה הפאטריארכאלית, שבשעה שעמד לפני העמוד ושר בלהט נשמה ובהתלהבות אדירה, מנגינות ו„מרשים" מיצירתו שלו, נדמה לך שנכנסת לעולם הנגינה ממש, ומלאכי מעלה רוקדים לפי קצב המנגינות שלו... מחוץ לשטח הנגינה, היה ר' אברהם יוסף זקן ויושב על התורה ועבודת ה' יומם ולילה, במקומו הקבוע בבית המדרש הישן.

גם הוא נפל שדוד בידי חיות טרף בשואה (הי"ד).

מפי הראיה ומפי השמועה

לובה בירן לבית סנסטרבלאו

עיר שיהודים פיתחו אותה

גורליצה. בעיר קטנה זו ישבו יהודים מדורי דורות. הסביבה היתה שופעת יערות ושטחי נפט — ועל כן התפתחה שם תעשיית עצים ונפט. הגורמים העיקריים להתפתחות זו היו יהודים. שכן הם פיתחו מפעלים גדולים בתעשיות אלו. כך בנו המשפחות ארנברג, גליייכר, אלכסנדרוביץ' י. ס., נבנצאהל, סבתא שלי מינדל לאנדאו ובניה — בתי זיקוק לנפט. משפחות יהודיות אחרות בנו בתי חרושת לעצים, ומייצאי עצים מן היערות — הרחק לארצות חוץ — היו משפחות של וגרובנר, מן הסוחרים הגדולים. ידועות היו המשפחות ווייס ושינגאל־קרונגולד, וכן הוויינברגים והנוישטאטלים. ברובם היו אלה אנשים יראי אלוקים, זהירים בקיום מצוות, ובשעת הפנאי ישבו ועסקו בתורה. במשפחתי שהיתה כמדומני מן הוותיקות ביותר שישבו בגורליצה, היו כמה תלמידי חכמים, וכפי שמסרו לי היו קברותיהם מן המכובדים בראש בית הקברות.

היו בעיר גם הרבה בעלי מלאכה: סנדלרים וחייטים, אך גם חרשי נחושת, כגון איינהורן, שווארץ, וכן דוודים, כגון משפחת הווגנרים.

בקירבת העיר היה בית חרושת לחומצת גפרית — בתי חרושת

כאלה לא היו בכל אוסטריה אלא שנים בלבד. היו עסוקים שם כימיקאים יהודים, וגם הפנקסן הוותיק פיפס (פוראנסקי) היה יהודי. בית הזיקוק העצום בגליניק המאריונפולי היה שייך לחברת המניות „קארפאטי״. יהודים לא עבדו שם, אבל יהודים ניהלו עסקים עם החברה. לא רחוק מבית החרושת גרה משפחת הברגמאנים. למשפחת קופיטו היה בית חרושת ללבנים.

נזכרתי עוד במשפחת הוורטהיימרים, שגם להם היו בתי זיקוק לנפט — משה וורטהיימר בסוקול ואפרים וורטהיימר בדרך לשיאר. בסוקול על ה„סקאלצה״ היה פונדק שהיה שייך למשפחת ספירו, אף היא משפחה אדוקה ביותר.

עם חשובי העיר שהתיישבו לאחר זמן נמנו המשפחות — של, גרובנר, קורן, שהיו סוחרי עצים, בעלי יערות ומנסרות לעצים.

מהומות אנטישמיות

כבר בימים ההם, כשהייתי נערה קטנה עוד, אירעו מהומות אנטישמיות בעיר. בשנת 1896 הסית הכומר סטויאלקובסקי את האיכרים, ובכל מקום בכפרים הציתו פונדקים, שהיו בידי חוכרים יהודים. בעלת הפונדק הראשי היתה מלכה לאנדוי. אבי ועוד יהודי, לייביש דגן, שניהם חסונים וחזקים, יצאו בלילה להציל מידי הפורעים, והביאו משפחות יהודיות העירה.

הממשלה האוסטרית דיכאה את המהומות הללו ואת הפורעים אסרו. גם אחר כך היתה התעמולה האנטישמית גדולה בגורליצה. נוסד „קולקו רולניטשה״, חנות משופעת בכל המוצרים — שהיה מכוון נגד המסחר היהודי, שיקנו הפולנים רק שם, ולא אצל יהודים.

השכלה חילונית בימים ההם

את הבנות שלחו ללמוד בבתי הספר הממלכתיים, ואילו הבנים לא שלחו אלא מבתים מתקדמים בלבד. בבתי החרדים למדו הילדים, אחרי שעות לימודיהם בחדרים, אצל מורים פרטיים, ואחרי כן יכלו לעמוד לבחינות בבית הספר, כי נדמה לי, שכדי להיות רב מאושר מטעם השלטונות היה צורך בתעודת השכלה חילונית במסגרת ארבע כיתות של בית ספר עממי. רק ברבות הימים התחילו לשלוח נערים לגימנסיה, שהיתה אז ביאסלו. גם אחי למדו שם.

רחוקים מפוליטיקה

בנעורי היה ראש הקהילה היהודית — יעקב אלכסנדרוביץ׳ ואחרי כן — בודנר. אני זוכרת כשהבישוף הגיע לגורליצה ויהודים הוכרחו לקבל את פניו, ובודנר החסיד וירא שמים, היה נאלץ ללבוש כסיות לבנות ולצאת עם המשלחת היהודית לקדם את פני הבישוף.

היו חברות גמילות חסדים, לחלק הלוואות, בלי רבית, והיו חברות שטיפלו בחולים.

בפוליטיקה לא עסקו אז היהודים ביותר. היו אזרחים נאמנים לקיסר פרנץ יוסף ובשמונה עשר באוגוסט, ביום הולדת שלו, נתקיימה תפילה חגיגית לכבודו בבית הכנסת בה הופיע תמיד נציג משרד המחוז והחזן שר „הנותן תשועה״.

בימי מלחמת העולם הראשונה

מלחמת העולם הראשונה באה על גורליצה כחתף. גייס אוסטרי שלם נסוג דרך העיר, ותושבים רבים עזבו את העיר מפחד הרוסים. אבל הרוב, ביניהם אבי ואחי הצעיר ודוד אבי, שאול לאנגזאם, נשארו בגורליצה. הואיל והחזית היתה סמוכה לעיר, שרר רעב בעיר. כדי להשיג קצת מזון התגנבו אנשים לכפרי הסביבה, להביא משם משהו להחיות את נפשם, בחירוף נפש. מי שנתפס בידי הרוסים, דנוהו מיד למוות. אף המיתו בירייה יהודי זקן שחשדוהו בריגול. הרבה יהודים ופולנים הובילו לפנים רוסיה, ולפני שנסוגו גירשו הרבה יהודים מזרחה, ביניהם גם את אבי ואת אחי הצעיר, ברגל, בשלג, יחפים, כי הקוזאקים שדדו מהם את המגפיים. הם הגיעו עד סוקאל, ושם, עם נסיגת הרוסים, החביאו אותם יהודי המקום בבית המדרש, וכולם חזרו אחרי כן בשלום הביתה. במשך כל הזמן שהיו שם, סיפקו להם יהודי המקום מזון וקורת גג.

מזכרונות המשפחה

אחרי המלחמה לא חזרו הורי לגורליצה, ואני נזדמנתי שם לעתים נדירות ביותר, שכן גרתי עם בעלי אדולף בירן בקראקוב, שם היתה לי משרה כמורה בבית הספר הממלכתי. ונדמה לי שהייתי הבת הראשונה בקהילת גורליצה שקיבלה תעודת בגרות.

מבני משפחתי הקרובים ביותר היו בני משפחת לאנגזאם. כבר אבי סבא שלי, לייביש ברוך לאנגזאם, נסע לירידים, עד ליאסי, רומניה — כמובן, בעגלות. כפי שסיפרו, הביא משם את מנורת הנפט הראשונה וכן נעליים במסמרים של עץ לסוליותיהן, ולא של ברזל. משפחת הלאנגזאמים הקימה בית חרושת לסבון ולנרות.

כבר קרוב לשנת 1904 התחילה בגורליצה התנועה הציונית. באו נואמים: ד״ר פלדבלום מטארנוב, שנפטר זה מקרוב בישראל וד״ר סירופ, כמדומה לי, מצאנז, והשמיעו הרצאות ואירגנו חוגים ציוניים, שהתפתחו אחרי כן להסתדרויות ענפות. אחי ד״ר יהושע פנסטרבלאו היה סוציאליסט והוא נאם לפני פועלים ואירגן אותם. אחרי כן נכנס ל„בונד״.

אחרי מלחמת העולם הראשונה לא חזרתי עוד לגורליצה.

חיים חן / **# מראות ומאורעות מימי מלחמת העולם הראשונה**

בין גרמניסטים לסלאווּפילים

כרעם ביום בהיר הגיעה השמועה לעירנו על הירצחו של יורש העצר האוסטרי (טראָנפאָלגער) פראנץ פרדיננד בסאראייבו שבבוסניה. היה זה לפנות ערב בראשון בשבת. התאספו מעגלים, מעגלים (בלשון העיירה „רעדלעך") לפני מנחה בכיכר השוק והתוכחו על הפוליטיקה האוסטרית, בכלל וכלפי נתיניה הסלאוויים, בפרט — אם נכון היה לספח את בוסניה והרצוגבינה, להרבות סלאווים במונארכיה, וביחוד כשהנרצח היה ידו׳ע כדוגל בפאנגרמניות. היו אלו ויכוחים על בעיות שעמדו ברומו של עולם, מנקודת הראות של אנשי־גורליץ. כמובן, היו גרמניסטים וכן סלאוופילים. ולעומת התרבות הגרמנית הקוסמת, עמדה האנטישמיות הסלאווית הדוחה, של הרוסים והפולנים.

לראווה או למלחמה

באו ימי הגיוס הראשון ולא נקראו רבים לצבא. אבל אלה שהלכו השאירו מצב רוח מדוכא. כי מחוץ לר׳ טבל שהיה מספר על מלחמות קודמות לא ידעו בגורליצה מלחמה מהי. הימים ימי גשם, עמד יצחק קלוץ ב„בעשטער בית המדרש" והסביר, כי הגשם בא מחמת ענן היריות באימוני הצבא. דיברו על גיוס כללי, הופיעו מונחים ומושגים שלא שמעתם אוזן מעולם ומובנם לא היה ברור למדי: אולטימטום, מוראטוריום, קונטרובוציה ועוד. היו שלעגו לאוסטרים ואמרו: כל הגיוסים גיוסי סרק הם: לראווה ולא למלחמה. האוסטרים נזהרים מלהלחם, אמנם מגייסים הם — כך היה בשנת 70 במאה שעברה ובשנת 1908 ובשנת 1912 — אבל לא לשם מלחמה. הוויכוח התנהל בכלל, אם כדאי ללכת או להישאר בבית.

צעִירים מתלהבים להכרזת המלחמה

בליל שבת, אור לתשעה באב תרע"ד, (1 באבגוסט 1914), עם היוודע דבר הכרזת המלחמה, החלו להתאסף ולשאול מי קיבל צוו גיוס ומי לא קיבל. אחרי סעודת שבת התאספו צעירים יהודים בחבורה — בטוח אני בדבר שלא היה גוי ביניהם — והלכו לאורך ה„בייטשער־גאס" עד לבנין הסטרוסטווה, שרו „גאָט ערהאלטע" (אל נצור) וקראו שהסטרוסטווה יצא אליהם וינאם. יצא אליהם ונאם מה שנאם, אך ביקש להתפזר בשקט וללכת הביתה, כי ימים קשים עומדים לבוא. כשגמר קרא פיניע יאפע (פנחס בודנר): „תחי אוסטריה, תחי המלחמה!" למחרת, בשבת בבוקר, חילקו צווי גיוס ויהודים נכבדים נצטוו להביא צווי־גיוס לכפרים מרוחקים: ברל ניישטטל — עד לגלדישוב, יוסף אינהורן — עד לוויסובה ועוד ועוד.

ז׳נדרמים יהודים משליטים סדר

ביום ראשון, תשעה באב שנדחה, נסעו המגוייסים למרכזיהם, בכללם יהודים רבים, מהם ששירתו תחילה בצבא ומהם שלא שירתו. יהודים בעלי בתים אחרים גוייסו לעזרת הז׳נדרמריה, מהם כאלה שמעולם לא היה להם עסק עם הצבא וכלי נשק, כגון עקיבא שווימר, משה דרוטר, משה הולנדר, ישראל פלדמסר, חיים וורטהימר ועוד. הלבישו אותם „בגדי מלכות", ציוו עליהם לעשות זקניהם, והם נעשו נושאי החוק והשלטון. תחנת ז׳נדרמריה זו היתה בביתו של אבא קורן ברחוב הרכבת.

ביום שלישי, יום השוק, התפרעו המגוייסים הרוטניים, שהלכו בלי רצון למלחמה באחיהם הרוסים, שמעבר לגבול, ונתן קרץ, איש רופיצה רוסקה, קורפורל במדים, עזר להשליט סדר, והואיל וגר בסביבות הרוטנים היה גם מכובד בעיניהם.

פאטריוטיות יתירה

מוראטוריום שהוכרז עמד להם לחלק מהיהודים בעיר כרווחה — „לא לשלם שטרות". אם כי המלאכה והמסחר שותקו בכלל, היתה התעוררות פאטריוטית גדולה. בחורים יהודים יצאו לעבודת קציר לכפרים, מחוסר ידיים עובדות, לאחוזות של יהודים ושל לא־יהודים. ואפילו בחורים חובשי בית־המדרש עבדו יחד עם גויות. היתה כאן בלי משים השפעה ציונית ניכרת, שכן כבר ראו תמונה ציונית „חיי היהודים בארץ ישראל" ובה מופיע ברל מיאסלו — הוא הסופר דב קמחי ז"ל מירושלים.

הנוער הפולני התארגן ללגיונות של פילסודסקי ואתם — בחורים יהודים: נפתלי קרישר (מעכלאק), יהושע גלייכר, אורי־גוטליב. בכפרים הרוטניים הורידו השלטונות האוסטרו־פולנים פעמוני הצרקות הפראבוסלאוויות, וכומר אחד תלו בעוון ריגול, כביכול.

לחיילים שיצאו לחזית ועברו דרך זגוז׳ני חילקו יהודי גורליצה אוכל ומשקה ולא יהודי אחד מבין החיילים הטיף להם מוסר על הפטריוטיות היתירה של יהודי העיר. וכבר ראו רכבות חוזרות, מסיעות פצועים ואף הגיעו שמועות מהחזית על נסיגות וכשלונות.

סודרו גיוסים חדשים משנתונים צעירים, ומיד הוליכו אותם לרכבת ומשם לבוהמיה. העיר התרוקנה מצעירים, והזקנים נדן ראש. עתונות יהודית שבאה תחילה מלמברג לא הגיעה עוד. החלו לקרוא עתון יהודי־גרמני ממריש אויסטרא.

פליטים בעיר

מן הנסיגות החלו להגיע פליטים יהודים ממזרח גליציה. בתי מדרש שימשו כאכסניות. חפרו חפירות מגן (שיצען־גראבען), ולעבודה זו תפסו כל איש שמצאו, כזקן כצעיר. גם לשיירות אספקה (טריין) חטפו יהודים בשבת אחת מבתי התפילה. החלו נוהרים לעיר גייסות לאין מספר, ביניהם יהודים רבים. בתי התפילה המו ממתפללים חיילים, וגם מפליטים יהודים.

הגיעו הימים הנוראים, „נוראים" תרתי משמע: גם ימי סגריר זועפים. העיר נתמלאה צבאות מכל המינים, והיהודים נצטוו לפתוח חנויותיהם בשבת. בראש השנה ערכו בבית המדרש החדש שולחנות

לסעודות החג לחיילים. גם בקלייזל שמעבר לנהר היו השולחנות תפוסים. כל יהודי העיר הביאו מביתם מה שהכינו לחג. מטבח עממי טרם ידעו. סמוך לערב יום כפור הורע המצב בחזית והתקרב לגורלי־צה. יאסלו נכבשה בידי הרוסים. החיילים סיפרו שלא טוב המצב והיהודים חרדו לבאות. יום כיפור עבר בפחד, מי יודע מה ילד יום.

בזכות קדושת יום הכיפורים

למחרת נודע, כי היתה פקודה מטעם שלטונות הצבא לפנות העיר מתושביה, אלא הכומר שוויקובסקי שהיה לראש העיר, לאחר שראש העיר טרצינסקי ברח, ביקש דחיה, מפני קדושת יום הכיפורים, לרוב תושבי גורליצה ואולי תבוא הישועה בזכות התפילות. ואמנם הישועה באה: הסכנה חלפה לפי שעה, הרוסים נסוגו במקצת — הצלה פורתא לזמן קצר.

ושוב נהפך הגלגל. הרוסים התקדמו והאוסטרים נסוגו וכל מי שהיתה לו אפשרות לברוח ברח, ברכב וברגל, לעבר הגבול ההונגרי, כי רק משם אפשר היה לנסוע הלאה. רכבות לאזרחים לא היו.

הכיבוש הרוסי הראשון

בשבת ה׳ בכסלו תרע״ה (16 בנובמבר 1914) בשעה 9 בבוקר פוצץ הגשר המחבר שני חלקי העיר. רוב השמשות בעיר נופצו, ומי שלא הספיק לברוח עד עתה ברח אפילו בשבת. למחרת ביום ראשון הוציאו שלטונות העיר כרוז לתושבים — להביא תה וסוכר לקבלת פני הכובשים. הרוסים נכנסו ביום שלישי ושלטו בה עד ל־7 בדצמבר.

בימי הכיבוש הזה התפרנסו היהודים ממסחר חליפין עם הצבא הרוסי שהתייחס אז בהגינות מספיקה ביחס לצבא כובש בארץ האויב. גם חיילים יהודים בצבא הרוסי עזרו לא במעט. בכל זאת קרה מה שקורה בכל צבא כיבוש — שוד, גזילה ורציחה. כך נרצח משה שמחה וויינפלד, בסכסוך של מה בכך עם חייל רוסי. בתו של משה שמחה זה, חנה רינהולד, חיה אתנו בארץ עם בניה ד״ר חנוך רינות, מנהל משרד החינוך והתרבות ואחיו משה, מנהל המחלקה לחינוך בעיריית חיפה.

הכיבוש השני והחזית בעיר

הרוסים חזרו ונכנסו לעיר ב־2 בינואר 1915. בתוך העיר נוצרה החזית. הגבול היה ע״י מלכה טשרנה׳ס בדרך לרופיצה ולמגדלינה. הרוסים בפנים העיר, והאוסטרים — מחוצה לה, והתוצאה — הרס ושוד, שרפות, הרג ורציחות. השודדים היו רוסים וגם פולנים. היו הפגזות ונהרגו יהודים רבים, בביתו של ר׳ איטשע שוחט אובסטפעלד, נהרג יהודה ליב שפרלינג ועוד יהודי אחד בשם פינדלינג. לבנו של ר׳ ישעיה ברונפלד, אהרן, נקטעה רגל ולנכדו ד״ר יחזקאל ווינשטיין נגדמה זרוע. (ד״ר ווינשטיין ביקר לפני שנים מספר בארץ, בהיותו מנהל סמינר למורים עברים בבואנוס אירס שבארגנטינה. נפטר לפני שנהיים). בפעם אחרת, בעמדם ליד בית המגיסטראט לקבלת מנת הלחם, נהרגו רבים. אף לא יכלו להביא ההרוגים לקבר ישראל בבית הקברות שהיה כבר בידי האוסטרים וקברו אותם בביתו של שמואל שפירא. רבים ניסו לעבור את הקווים שהיו ממש בגבולות העיר, מהם נתפס אחד, ר׳ חנינא זיסל׳ס בוש, והוצא להורג בירייה ע״י בית דין צבאי רוסי יחד עם שוטר פולני. מקרה זה תיאר אחרי כן הכומר שווייקובסקי בספרו „דני גרוזך ו־גורליצה״. הרוסים הטילו קנסות וגם לקחו עשרות בני ערובה והובילום לרוסיה, ורבים מהם לא חזרו.

עזרה פורתא להצלת הנפש נתקבלה מיהדות רוסיה שאירגן הסופר ש. אנסקי. בספרו „חורבן גליציה״ מזכיר הוא שמות עיירות רבות שבגליציה שבהן פעל, אך את גורליץ אינו מזכיר. כנראה, הסיפור שמספרים, שראוהו בגורליץ בבית המדרש הישן, וזה שימש לו לדגם באחד ממחזותיו — אגדה היא בלבד.

שני המחנות עמדו כארבעה חדשים זה מול זה בתגרות קטנות בנוסח „במערב אין כל חדש״ ואנשי העיר התרגלו לירויות, לעינויים, לקרבנות בנפש, למחסור ולרעב, ועל פי רוב שכנו במרתפים.

השחרור מהכובש הרוסי

עם בקיעת החזית גורליצה—טרנוב ב־2—3 מאי 1915 בא מיפנה לשיחרור גליציה מעול הרוסים. הנצחון המכריע של הצבא האוסטרי־גרמני על הרוסים שימש נקודת מיפנה בכלל במלחמה זו. אך בעת פריצת החזית (דורכברוך) נשרף כל מה שלא נהרס לפני כן. רק זאוודז׳ה נשארה שלמה.

לאט לאט החלו לבנות העיר מחדש. אף התחילו בבניית בתי קברות של חיילים בסביבות העיר ובמחוז, 84 במספר. בתי קברות אלה שימשו בימי שקיעת פולין לפני מלחמת העולם השנייה, בעת הידידות בק וכנופייתו עם הנאצים, מקומות עליה לקברי־גיבורים — להמוני גרמנים שעסקו דרך אגב גם בריגול, ומהם חזרו אחר כך כמושלים עריצים.

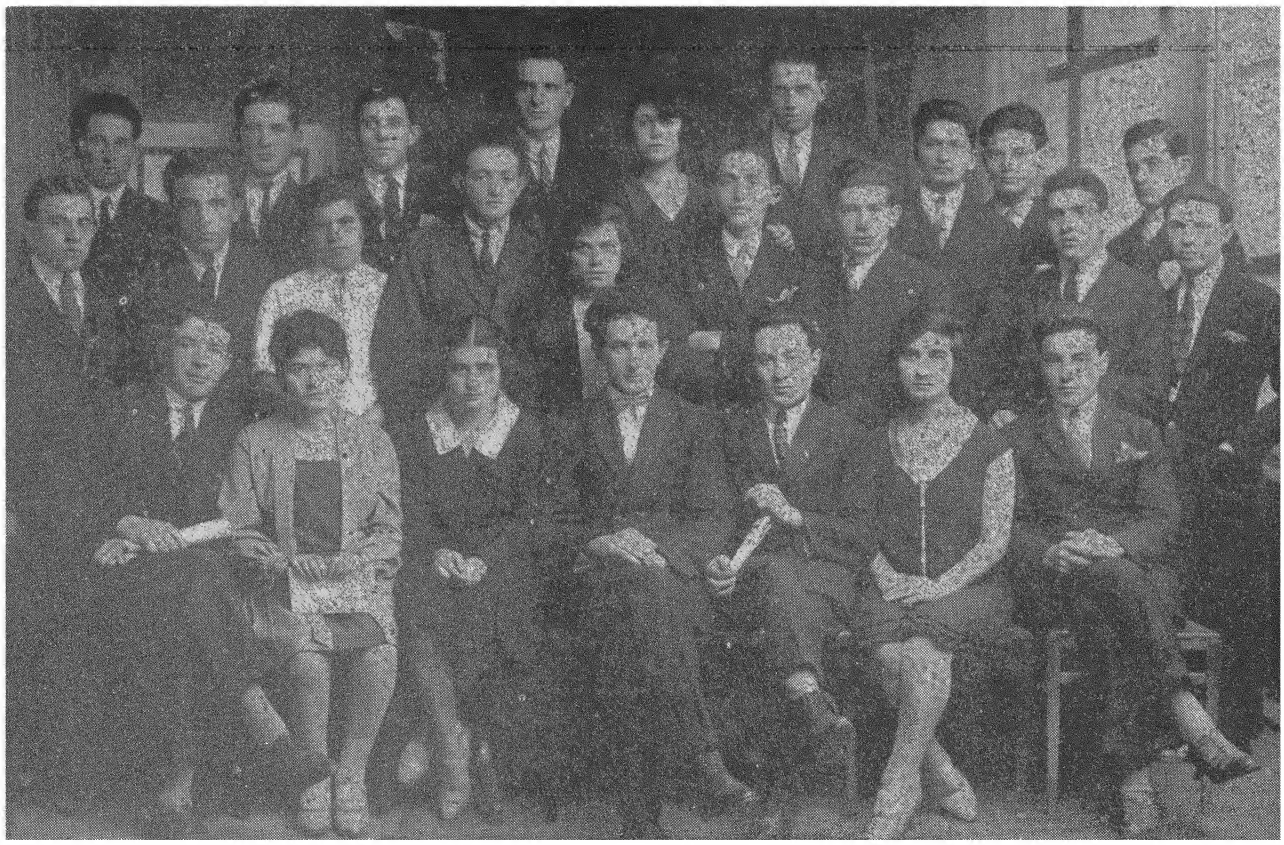
הנוער מתארגן לפעולות לאומיות

גם הפליטים שברחו בראשית המלחמה החלו לחזור. אלו הביאו אתם מנהגים ודעות שלא ידעו קודם. שכן ראו עולם רחב, ערים וכרכים שלא הכירו אבות אבותיהם. באוויר נשבו רוחות חדשות — השקפות שהיו זרות בתחילתן לעיירה נידחת זו שבין הרי הקרפטים. הנוער תסס והתר לפעולות לעם, לאחר שקלט בעולם הרחב מחשבות ומאבקים על לאומיות ועל שחרור עמים ומעמדות.

הראשון בהתארגנות החדשה היה הנוער המתרכז מסביב לתנועה הציונית. הוקמה מחדש אגודת „השחר״, בראשותם של צבי קופיטה, משה שפיץ, מאיר פסל־חביון. נוסדו אגודת נשים ציוניות, (קוביעט ז׳ידובסקי) בראשות אסתר יוהנס, מיינקה שמלק׳ס, אנדה בירן ובלנקה בלך; „השומר הצופי״ בראשותם של מונק גינצברג ויהושע מלר; ספריה עברית־יהודית (אידיש־העברעאישע ביבליאָטעק), ואף על פי שהיתה של „השחר״, וכותב הטורים האלה תרם לה כל כתבי מנדלי והיסטוריה של גרץ באידיש, נתנו לה שם נייטראלי כדי למשוך נוער מכל הסוגים ומכל ההשקפות. וכן נעשה נסיון להקים סניף „בונד״ בראשותו של ווכטל ואף הוא משך נוער לא מעט.

התארגן וועד למען הקרן הקיימת ואספו כספים בכ׳ תמוז ולפני ראש השנה. בעתון הווינאי היהודי־גרמני „Judische Zeitung״ מפורסמות רשימות ארוכות של שמות התורמים בעירנו. כתוצאה מהפעולה הציונית נתחדשו השיעורים לעברית.

המורה הראשון בעיר היה אותו מורה דגול, ששמו הלך לפניו ברחבי גליציה, צבי יהושע שתדלן, והוא שאירגן הצגה עברית ראשו־נה בעיר ושורת דקלומים.

הנוער מתרכז מסביב לתנועה הציונית
Zionist Youth

בפעם הראשונה שמענו את שירו של ביאליק „אם יש את נפשך לדעת” בדיקלומו של משה שפיץ בנשף חנוכה. ולפורים הציגו „אלמלי הייתי רוטשילד” מאת שלום עליכם. כותב הטורים האלה שיחק בתפקיד „החסיד”. השיעורים לעברית הקיפו כמעט כל הנוער, ואפילו בעלי בתים בשיחותיהם התחילו להשמיע פסוקים עבריים במילי דעלמא.

המורה השני היה חברנו בן ציון אומן־אומנסקי, היושב אתנו בארץ. לימוד העברית התרחב, והדרישה גדלה.

ימי הצהרת בלפור עברו בשקט יחסי, אם כי ידענו להעריך גודל ערכה של ההצהרה והאפשרויות הרחבות שנפתחו בעקבותיה למפעל הציוני. שקט יחסי זה נבע אולי ממצבנו בימי המלחמה, שאנו ה„אוסטרים” היינו בעלי בריתם של הטורקים, אנוסים היינו לכבוש רגשותינו בליבנו. אך השאיפה לחירות לאומית לא התחשבה עם מעצורים מלאכותיים וביקשנו פורקן לרוחנו בכל הדרכים האפשריות — ולוא בשיר. אז היינו מרבים לשיר שירו הנפוץ של נתן בירנבאום: „קומו הגולים, עולכם הסירו / שמש האביב זרחה עליכם / משנת הגלות התעוררו העירו / הבינו כי לא פה תימצא הרווחה / לכו ונלכה שמה, מזרחה, מזרחה”.

ההדים שהגיעו מעבר לקווי החזית, ממהפכת רוסיה, עוררו בנו געגועים לשחרור עמנו ומולדתנו. לשם התכוננות לכיבוש, להגנה, החל מאיר בודנר ללמדנו תרגילי צבא, אולם ישראל וויינברגר, מהאחים ווייגברגר המפורסמים מברלין, חבר „בונד” בשעתו, הטיף לנו, לנוער הציוני, מוסר: כל העולם שואף לשלום, לפציפיקציה, ורק אתם, השוביניסטים, לומדים תכסיסי מלחמה.

עם תקומת פולין העצמאית

כשקמה פולין העצמאית, המאוחדת, וגליציה בכללה, קנינו גם אנו, הנוער הציוני היהודי, את הנשר הפולני ותחבנו אותו בדש בגדנו. זמן המעבר משלטון לשלטון עבר בגורליץ בלי זעזועים מיוחדים, ועל ימי המעבר בפרטות מסופר במקום אחר.

ראוי לציין בכל זאת שני מקרים רבי רושם:

אחרי הכרזת פולין, באה מהפכת לובלין: ממשלה שמאלית. בערב אחד הודיעו לתחנת הרכבת, מטרנוב או מיאסלו, כי המפקח על הרכבות, באראן, עומד לבוא. התחילו בהכנות לקראת בואו: „מפקח בא”. — יש לנקות ולצחצח, הרי זה ביקור ראשון בפולין העצמאית.

העיר היתה כמרקחה. לא ישנו בלילות, אירגנו מיליציה חדשה, ומשמרות יהודים שמרו על מבואות העיר יומם ולילה, להתגונן ולא להיות בלתי מוכנים, כי בשם זה, באראן, נקרא אחד ממנהיגי מהפכת לובלין, שהאשימוהו בנטייה לבולשביזם. אחרי ימים מספר של מתיחות ודריכות נודע שהיתה כאן אי־הבנה, והחיים חזרו למסלולם.

המקרה השני קרה בחודש מארס או אפריל 1919. אחרי כשלונות הפולנים במלחמתם עם האוקראינים, התגייסו צעירים פולנים ללגיו־נות, לצאת לקרב "Na Lwow" (על לבוב). הקסרטין היה בגימנסיה. אור ליום חמישי, התפרעו הצעירים, פרצו גדרות ופשטו בעיר בשירים וקריאות „להכות ביהודים”. למחרת אסרו יהודים רבים כסוכני הבול־שביקים, ואף ערכו חיפושים בבתי יהודים. בין הנאסרים היו ד"ר בלך, הרש וורטהימר, ד"ר יחזקאל געבעל. במה נסתיים הדבר — איני זוכר בדיוק.

פועלי ציון הראשונים, 1920
Poalei Zion, 1920

גורליץ בכלל יהדות פולין הגדולה

לאחר שחזרה גליציה להיות חלק מפולין הגדולה, ונתגבש ענין משותף אחיד ליהדות פולין כולה, החלו באים מטיפים ועסקנים ציונים מקונגרס־פולין לגורליץ.

בעת העברת השלטון לידי הפולנים נאם יוסף ריגר מגריבוב, בן גורליץ ממוצאו, ודרש להקים ועד לחיסול הרכוש היהודי בפולין. בראשי תיבות Z. K. L. ופנה למצפונם של הפולנים בני היאגילונים, לנהוג בצדק כלפי היהודים, כיאות לבני מלכים נדיבים. ואילו בנו, ד״ר אליעזר ריגר, הידוע לנו מעבודתו החינוכית בארץ, בא להטיף לנוער הציוני להתארגן לעלייה. לשאלת יצחק קלוץ, מה יעשו הזק־נים? ענה: הם אינם מענייני; אני באתי אל הנוער.

שתי רשימות יהודיות לסיים הפולני

לבחירות לסיים הראשון נרתם כל הנוער הציוני, ולא היו עוד בעיר לא „מושקס״, ולא „שינקו ורינקו״, אבל נפלה שמועה, כי הסתדרות פועלי ציון הגישה רשימה מיוחדת, ופרשו רבים, כדי לעזור לרשימה הפועלית הציונית, שבראשה עמד ד״ר יצחק שיפר. שתי הרשימות היהודיות, של שיפר ושל ד״ר סירופ, נכשלו. בה בשעה נתארגן סניף פועלי ציון במקום, בראשות מאיר בודנר, משה שפיץ, יחזקאל געבעל, מנשה ליכטנברג ואברהם למבק, ואחד העניג שבא מפולין הביא אתו סידרי עבודה מן הנהוג בפולין הרוסית.

כותב הטורים האלה אירגן נוער־עובד ושני החברים הראשונים לתנועה זו היו נחום טלר־בן יונה, היושב כיום בגבע, ויצחק טיכנר־שפירא, היושב בבית שאן. מתקופה זו יש לנו תמונה רבת משתתפים בת 46 איש.

כמעט באותו זמן הגיע לגורליץ מקונגרס־פולין, רב מטיף לציונות — הרב מינדז׳יוב. עטוף בטלית עמד בביהמ״ד בבשט ודיבר לשורות הנוער החרדי להקים אירגון ציוני־דתי „צעירי מזרחי״. הביא משל מר׳ אלעזר המודעי והתנגן בדרשתו בהתלהבות: דער גרויסער ר׳ אלעזר וועט נישט פאראטען (ר׳ אלעזר הגדול לא יכזיב!).

מראות ומאורעות מכאן ואילך — שייכים לפרק אחר.

כותב הטורים האלה עזב את פולין למחרת יום כיפור תרע״ט ולא חזר אליה עוד.

ד"ר יוסף רנייר
(חיפה)

מלחמות תרבות בזעיר אנפין בעירנו

(פרק זכרונות אישיים מלפני 61 שנים)

קטע קטן בתולדות חיי קשור במאורעות שאירעו בשנת 1907 בקהילה היהודית בגורליצה ושחרשו חריש עמוק בחייו התרבו־תיים של הציבור היהודי. ראוי הדבר להעלותו על הכתב, כי היה אופייני למצב התרבותי הכללי אז בעיירות גליציה.

רוב האוכלוסיה היהודית בעיירות אלה נמנו בדרך כלל עם המחנה האורתודוכסי שהתנגד לכל קידמה. ה„אמנציפאציה" במובן המקובל כמעט שעדיין לא הגיעה לשערי העיירה. השכלה חילונית היתה נדירה מאד ומקרים יוצאים מהכלל של עורכי־דין ורופאים יהודים לא שינו את הכלל. אף לא היתה לאלה השפעה רבה על ההתפתחות התרבותית, כי יחסיהם החברתיים עם העדה היהודית היו קלושים מאד. הנוער היהודי שאף את כל תוכן החיים מ„חצר" הרבי המקומי, או מה„ישיבה" שבה למד. התנועה הציונית היתה בראשית דרכה וטרם הספיקה לחדור עמוק ולכבוש את לב ההמונים. הפחד מפני התדבקות ברעיונות פסולים עמד מעל לכל, וסכנה זו גרמה שהורים החזיקו את בניהם בד' אמות של המסורת החרדית. מסחר זעיר היה מקור פרנסה כמעט בלעדי של היהודים בעיירות ולא היו לנוער הרבה אפשרויות לצאת מתחומם ולהרחיב את אפקם.

כניסתי לגימנסיה — מהפכה בחיי

בשנת 1906, כשגליציה היתה עוד חלק מהמדינה האוסטרית־הונגרית, תחת שלטונו של הקיסר פרנץ יוסף הראשון, נוסדה בגורליצה גמנסיה ממלכתית, בשפת הלימודים הפולנית. הגמנסיה נוסדה גם בשביל הנוער האוקראיני והיהודי שבמחוז, אלא שמספר המועמדים היהודים היה אפסי, כי ההשתתפות בשיעורים גם בשבתות היתה חובה והרי זה היה חילול שבת. מצב זה מצא את ביטויו הבולט בעובדה, שרק שתי משפחות יהודיות מצאו עוז בנפשם לשלוח את בניהם לגמנסיה החדשה (האחד בנו של אליקים וייס והשני, בנו של המורה לדת אלכסנדר לקר). שתי המשפחות האלה, כמו מספר קטן של משפחות אחרות ששלחו את בניהם בשנים הקודמות לגמנסיה בערים שכנות, השתייכו לשיכבה דקה לא כל כך שמרנית בענייני דת, ומשום כך לימוד בניהם בבית ספר תיכוני ממשלתי לא עורר כל הד ברחוב היהודי.

כשנוסדה הגמנסיה בגורליצה הייתי בן עשר, כלומר, בדיוק בגיל המתאים לבית ספר מסוג זה. אבל הורי היו אדוקים ושומרי מצוות, קלות כחמורות, ואפילו לא עלה על דעתם לשלוח את בנם לבית ספר שיש בו לימוד חובה גם בשבת. בסתיו 1907, לאחר שכבר נתקיימה הגמנסיה שנה שלמה, הצלחתי בעזרת אחיותי המבוגרות יותר, להשפיע על אמי שתסכים — אם גם בלי התלהבות ובהסתייגויות רבות — להרשמתי בגמנסיה. את דעת אבי לא שאלתי, כי עמדתו השלילית היתה ידועה לי מראש. ניגשתי לבחינה ונתקבלתי לכיתה ב' ובזה חסכתי לי שנה בלימודים. היתה זו מהפכה בחיי הצעירים. מחניך ה„חדר" המסורתי נהפכתי פתאום לתלמיד גמנסיה על כל השינויים, גם החיצוניים, הקשורים בזה. מכאן ואילך היה עלי ללבוש מדים מיוחדים, כמו שהיה נהוג בבתי ספר תיכוניים בגליציה. ומה שהיה עוד יותר מהפכני, שנאלצתי להיפרד מהפיאות, שקישטו את פני מילדותי, כסמל השתייכותי למשפחה דתית מסורתית. על סמל זה לא ויתרתי בלב קל, וכשהעיר המורה בזמן הבחינה שבגמנסיה לא אוכל להמשיך בגידול פיאות, עניתי לו, שכל זמן שלא ידועות לי תוצאות הבחינה איני מוכן לסכן את הפיאות. את הבחינה עברתי בהצלחה, לבשתי את המדים ובלב קשה גזזתי את הפיאות.

שערורייה ציבורית

מי יכול היה לנחש שמאורע פעוט זה בחיי הפרטיים ישמש התחלה לשערורייה בחייה הציבוריים של העדה היהודית בגורליצה. קבוצה קטנה של צעירים קנאים, שבראשה עמד — עד כמה שזכור לי — פנחס (פיניע) בודנר, החליטה לנקוט פעולה בריונית, שמטרתה היתה להגן על האופי החרדי של העדה ולהחזיק את האלמנטים המתקדמים מחוץ למחנה. הדרך שבה בחרו היתה — הרחקת אבי מתפילתו בבית המדרש החדש, שבו היו לאבי שני מקומות קבועים ב„מזרח", בקרבת המקום המיועד לרב הקהילה. באחת השבתות בחודש תשרי אחרי תפילת שחרית, ניגש אחד מהקבוצה הנ"ל לשולחן, ובדפיקה חזקה נתן סימן לשתיקה והצהיר בקול רם שכל זמן שלייבקה ריינר (אבי) לא יעזוב את בית המדרש — התפילה לא תימשך. אבי שהיה אזרח נכבד בעירו ובאופיו בן־אדם שקט, נחבא אל הכלים וצנוע, עמד כל ימי חייו רחוק מכל מיני ויכוחים סוערים. הוא היה ניגוד מוחלט למה שקוראים „איש מלחמה".

אין פלא, איפוא, שההתקפה הבלתי צפויה נגדו היתה בשבילו הפתעה גמורה וטרגדיה אישית ממש שאין דוגמתה, ובמיוחד שהוא עצמו לא היה אשם באמת בהרשמתי ללימודים בגמנסיה. בתחילה לא הגיב לדרישה התוקפנית, והיו בין המתפללים אוהדים מספר שניסו להשקיט את הצעקנים, אבל ללא הצלחה. כשהמשיך אבי לשבת על מקומו, ערכה נגדו הקבוצה הקנאית, בעזרת נוער וילדים (שבשבילם היה זה פשוט שעשוע), הפגנה שקראו לה אז „קצנמוזיק" (צהלת חתולים). דמונסטרציה ממין זה היתה בושה וחרפה לכל יהודי, אם כי הצדק היה עמו. ובשיטה זו אפשר היה להשיג את ותרנותו בכל דבר. בכל זאת אבי לא ויתר ברגע הראשון וחיכה. הצעקנים עברו אז להתקפה פיסית ישירה, אספו את המפות מהשולחנות ורגמו בהם את אבי. לפחות באחת מהמפות כרוך היה עץ די גדול כדי לחבל בנפגע. במצב זה, אבי לא ראה עוד אפשרות להישאר במקום ועזב את בית התפילה. רשומה יפה בזכרוני אותה תמונה כשאבי חזר אז הביתה. הוא היה שבור לגמרי מרוב התרגשות ורק בקושי עצר את דמעותיו על הבזיון שעבר עליו לעיני הקהילה.

המשכילים אוחזים באמצעים שלהם

מאותו רגע, הענין שהיה עד כה פרטי בהחלט עבר לזירה ציבורית. אמנם התנגדותו של אבי היתה חלשה מאד והוא היה מוכן לוותר מיד לדעת יריביו. אבל היו בעיר כמה משכילים ואנשי האינ־טליגנציה האקדמאית שעמדו לצידנו והם לקחו את הטיפול בדבר בידיהם. הם נקטו צעדים שהוציאו את המאבק מבין כתלי בית המדרש ונתנו לו אופי ציבורי על רקע תרבותי כללי. חוג זה פנה לשלטונות בתלונה, שקבוצת צעירים קנאים מפריעה בעריכת תפילות וביקשה עזרה והגנה. המושל המקומי (סטארוסטה), לאחר ששמע כמה עדים, הזמין אליו את ראש הקהילה ואת הגבאים ונתן להם הוראות ברורות שעליהם לדאוג לדבר, שהתפילות תתנהלנה כרגיל בנוכחותו של אבי בבית המדרש. כשטענו שאין להם אמצעים להשקיט את הצעקנים, שיגר המושל בשבת הקרובה שני שוטרים (ז'נדרמים) מזוינים בנשק מלא — רובים מכודנים — לשם שמירה על הסדר בשעת התפילה. היה זה מראה מוזר כשעמדו שני ז'נדרמים ע"י הכניסה לבית המדרש ובהשגחתם התפללו המעטים שלא העדיפו לעבור לבתי תפילה אחרים.

כניעה זמנית למען השלום

בינתיים התנהל בין כמה אזרחים נכבדים בעיר — יוהנס, פראנד ועוד — ובין אבי משא ומתן. הם ניסו לשכנע אותו שעליו לוותר לטובת הכלל ע"י הפסקת לימודי בגמנסיה. אבי נטה לוותרנות ולא היה צורך בשכנוע רב, אבל החוג העומד מאחורינו לא היה מוכן לוותר. בשבת הבאה, הקנאים שפחדו מפני השוטרים עברו לשיטה שקטה יותר אבל יעילה לא פחות. הם הוציאו את הקרש מהספסל בשני המקומות שישב שם אבי עם משפחתו, כך, שהיה נאלץ לעמוד בשעת התפילה כולה. כשבאה פקודה מהשלטונות לתקן את הספסל, ליכלכו הקנאים את מקומות הישיבה בכל מיני זהום ולכלוך ואי אפשר היה להשתמש בהם. סוף סוף נמאס הדבר גם לסטארוסטה. הזמין אליו את אבי והצהיר לפניו בפירוש, שאינו יכול להלחם נגד כל הקהילה למענו ושלדעתו צריך למצוא איזה דרך פשרה עם החרדים. בנסיבות אלה קשה היה להחזיק מעמד ולא נשארה לנו דרך אחרת אלא להיכנע.

ל„מלחמת־קודש" זו היה הד רחב גם בין האוכלוסיה הלא־יהודית בעיר, שראתה בזה דוגמה לבערות ולריאקציה. העתונות הפולנית הביאה פרטים רבים על המקרה וזוכר אני את המאמר אשר הופיע אז בעתון הליברלי „נובה רפורמה" בקרקוב, ובו דברי אהדה ועידוד למשפחתי.

כדי לצאת מהענין בכבוד, אמנם ביקשתי מאת מנהל הגמנסיה למחוק אותי מרשימת התלמידים, אבל בה בשעה השגתי אצלו מעמד מיוחד בתור „אקסטרן" (תלמיד שלא מן המנין). השתתפתי, איפוא, בלימודים במשך כל השבוע, פרט ליום שבת, אבל המורים לא בחנו אותי. לעומת זאת היה עלי לעמוד כל חצי שנה לבחינה כללית בכל המקצועות. והואיל והיה צורך לשמור על הצורה החיצונית של הפשרה, ומטעמי דיסציפלינה פנימית בבית הספר, נתן המנהל את הסכמתו לסידור זה בתנאי, שבכתלי בית הספר אופיע רק במדים הרגילים של תלמידי גמנסיה. נאלצתי כל יום ללבוש את המדים בחדרו הפרטי של השוער והשארתי אותם אצלו בתום השיעורים.

הקנאים נהפכו לשוחרי השכלה

המצב הזה נמשך שלוש שנים. בינתיים, לא רק ששקטו הרוחות אלא חלה מהפכה במהלך המחשבות, ודווקא בתוך חוג הצעירים הקנאים האקטיביסטים, שממנו יצאה בזמנו היזמה ל„מלחמת קודש". הם עצמם התקרבו להשכלה שלחמו בה תחילה. הגיעו הדברים עד כדי כך, שעם כמה מהם קשרתי יחסים ידידותיים ביותר. ראשי המש־פחות שלחצו לפנים לוותרנות מצד אבי לא התנגדו עוד ללימודים של בניהם הם בגמנסיה. לקראת שינוי זה באווירה הכללית נרשמתי לכיתה ה' כבר כתלמיד רגיל ולא באה כל תגובה מצד הציבור החרדי. השתדלתי עד כמה שהיה באפשרותי לשמור על המסורת הדתית במשך כל שנות לימודי בגמנסיה. כך, למשל, הייתי משוחרר מעבודות בכתב ביום שבת ואפילו בחינת הבגרות שבמקרה נקבעה לי לשבת, נדחתה ליום חול, כי בחינה במתמטיקה לא היתה אפשרית בלי כתיבה.

כך בא לסיום מוצלח המאבק מסביבי, שהיה לנקודת מיפנה ביחסי התרבות בעירנו. באופן רטרוספקטיבי מותר לומר, שהשערורייה שקמה אז היתה התחלת תהליך של רפורמה בקרב הנוער היהודי — ובזה ערכה הציבורי־החינוכי בשביל הקהילה היהודית אז בגורליצה.

„בית הילד" בעירנו

פפקה ברגמן

השם עצמו מעיד על מטרתו ויעודו של הבית לנזקקים לו. על הדוורז'סקו במרכז העיר, עמד בנין לא גדול בתוך גן יפה מוקף פרחים ומדשאות, שנשקף לעוברים ושבים עוד מרחוק. חדרי הבית היו: אולם גדול בן 60 מ"ר, מטבח ושירותים, מצד אחד, אולם קטן ומלתחה, מהצד השני, ופרוזדור ארוך חילק את הבית לחלק הרפרזנ־טאטיבי, מזה, ולחלק המעשי, מזה. בקומת הקרקע היתה דירה קטנטונת ובה התגוררה שומרת הבית. אותו בית נבנה מכספי מנדבים, תרומות של תושבי עיירתנו.

ראש הועד וחבריו

את הבית בנו תקופת־זמן ארוכה ורק עבודתו החרוצה של הרופא העירוני ד"ר שמעון הולנדר, היא שהמריצה והאיצה את הגשמת הרעיון. ד"ר הולנדר שם לו למטרה ליצור בית חם, אווירה משפחתית ליתומים בעיר ולילדיה העזובים, שהיו מסתובבים כל היום ברחובות בלי קורת גג מעל לראשם, ובלי השגחה, בשעה שהוריהם או המטפלים בהם היו עסוקים בפרנסתם מחוץ לעיר.

ד"ר הולנדר היה ראש „האגודה לטיפול ביתום" בגורליצה ומאמציו היו על־אנושיים עד שעלה בידו לבנות היכל זה ולראות בהתגשמות חלומו.

חברי הועד היו:

יו"ר: ד"ר צילה בלך; הגב' ד"ר בלאושטיין; זופיה הרליג; פפקה דגן; זופיה הרבך; מלה פרלמן; אירנה קולבר; דורה ארנרייך ד"ר משה לזר — ובראשם ד"ר שמעון הולנדר.

מעון יומי לילד הגלמוד

להאכיל את היתום היהודי, ללמדו קרוא וכתוב, לספק לו מעט משמחת החיים — אלה היו המטרות שהציבו לעצמם העסקנים והפעילים בביצוע הרעיון של בנין הבית. לילדים נערכו משחקים בגן, וכן חגיגות בקשר לחגי ישראל. ובו ביום שנפתח הבנין לשירות הילדים, מיד התנהלה בו עבודה סדירה.

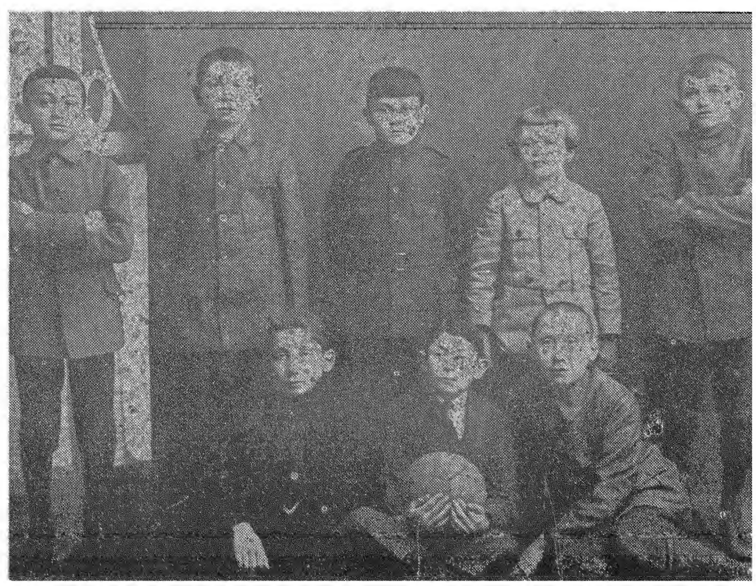
נפתח בו גן ילדים יהודי, אולם התעמלות, אולם תרבות, שבו נתקיימו הרצאות פעמים אחדות בשבוע, ובחגים ומועדים — נשפים שכל הכנסותיהם היו קודש למטרות לאומיות. הועד לטיפול ביתום יום וקיים כאן תחנה, בה כל הילדים ללא בית יכלו לבלות מספר שעות במשך היום, לפי חלוקה זו: מהבוקר עד הצהרים — ילדים בגיל הגן, שקיבלו שתי ארוחות; בשעה אחת הצטרפו אליהם ילדים שבאו מביה״ס ואכלו אתם ארוחת הצהרים ושכבו למנוחת אחה״צ; בשעה ארבע קיבלו ארוחת מנחה, והם נמסרו להשגחת בוגרות הגמנסיה והסמינר שהכינו אתם את שעוריהם ושיחקו אתם. לפנות ערב חזרו הילדים לבתיהם. קבוצת הבוגרות הפעילות היתה נאמנה מאד למשימה זאת, ובהרכב כמעט ללא שינוי עד פרוץ המלחמה באו אותן החברות, בתורנות יום־יומית, לעבודה עם הילדים. ואלה הן: לינה אשכנזי, יוז׳יה בלאושטיין, לונה ודבויקה נוישטטל, שרה שוורץ, פפקה קוז׳ניק, אסתר פרידמן, איטה קופיטו, ריבה ארנברג וגוסטה וורטהיימר.

ילדים עוסקים בספורט החורף
Winter sport

בזכותו של ד״ר הולנדר

ועד הבית היה פופולארי מאד בעיר. תושבי העיר התייחסו אליו בנדבנות לב ובעזרה נכונה. עבודתו המסורה של ד״ר הולנדר היתה הגורם העיקרי שהשרה על הכל תקוה ומרץ, בראותם אותו בלתי נרתע מפני כל קושי. לא פעם היתה הקופה הריקה מפחידה את כולנו, ורק הוא מצא נדבנים שפתחו את מהסניהם ושלחו לנו אוכל ומזון להמשיך בפעולה. במשך כל השנים שעמד ד״ר הולנדר בראש הוועד, ילד יהודי בעיר לא היה רעב ולא היה ללא השגחה. ד״ר הולנדר היה אביהם של עשרות ילדים יתומים ללא אב או אם.

משחקים בכדור
Playing ball

הקץ המר

אולם הגורל לא היטה אליו חסד. כשפרצה מלחמת העולם השניה, עזב את העיר עם אשתו פרניה ועם שני בניו והגיע בנדודיו עד לסטניסלבוב. שם עבד תקופה קצרה בתור רופא אצל השלטונות הסובייטיים בתחנה לאם ולילד. כשכבשו הגרמנים את מזרח פולין, נשאר ד״ר הולנדר יחד עם משפחתו בסטניסלבוב, נתון לתעלוליהם של הצוררים הנאצים, שנהגו באכזריות ביהודי העיר. את האינטליגנציה היהודית רצחו כבר ביום הראשון, וד״ר שמעון הולנדר, הצעיר ורב המרץ, אף הוא נתרופפו עצביו בשעת ה„אקציה״, בסוף 1942, הגיש רעל לכל משפחתו ויחד אתם איבד עצמו לדעת. הדמות היפה הזאת, בחיי החברה בכלל ובחיי העם בפרט, אף היא נפלה קרבן בידי הטרור הנאצי.

יהי זכרו ברוך!

מאיר חביון

ממרחקים באנו לגורליצה

בית בישול שכר לתעשיית בירה ויי״ש החזיקו אבות אבותי בעיר בילגריי שבפולין, בחצי המאה ה־19. המשקאות של ר׳ אלחנן מבילגריי ידועים היו לשבח וממרחקים באו לקנות את התוצרת שלהם. והנה קרה אסון בנער נוצרי בן 15 שנה שעבד שם. יום אחד עלה על דוד בישול, מעד ונפל לתוכו. עד מהרה הוציאוהו מתעלף וקשה היה להעירו. הוזעקה המשטרה ורופא. אחרי מאמץ ועמל של שעות מספר, הצליח הרופא לעורר את הנער. אך עד אשר עלה בידו להשיב את רוחו, התאספו המון נוצרים מהסביבה, ונמצאו מיד מסיתים מפיצי עלילות, שהיהודים זקוקים לדם נוצרי ולכן זרקוהו בכוונה תחילה לתוך הדוד. כאשר התעורר הנער והתיישב, חקרוהו מיד למסיבת נפילתו, וענה בקול חלוש, כי כנראה השתכר מהגרעינים שאכל קודם שעלה, ומשעלה מעדו רגליו ונפל לתוכו, ולא היה אדם בקרבת מקום שיוכל לבוא לעזרתו. המתיחות הרגעית רפתה, ההמון התפזר והנער נלקח לבית חולים. אבל לא עמד כוחו בו ואחרי זמן מה גווע ומת. אז מצאו להם שוב המסיתים הזדמנות לפעולתם, הפיצו עלילות ידועות בקרב אנשי הסביבה הנוצרית — ופתחו בתעמולה להתנפל על היהודים ולעשות בהם נקמה. האווירה נתמלאה שנאה ליהודים, בכלל ולבעלי המפעל, בפרט, ומחמת חשש לפרעות חיסלה המשפחה בעוד מועד את המפעלים, עזבו את המקום והתפזרו ונדדו למרחקים. מהם עברו לצ׳רנוביץ, בוקובינה ובראשם ר׳ אלטר נבנצאל; מהם עברו לטשביניה ליד קרקוב ובראשם ר׳ דוד לנדוי, והורי אבי נדדו לקורטשין ליד קרוסנו, עיירה ידועה בתוצרת בד לבן. הם חידשו כאן התעשיה והמסחר — המשקאות — במידה מצומצמת. אבי, ר׳ אליעזר פעסעל ז״ל, היה בא לגורליצה בימי הירידים והשווקים, במיוחד לעזרתו של ידיד המשפחה (שלא על מנת לקבל פרס), במכירת סחורתו ביום היריד. העיר מצאה חן בעיניו, והתישב במקום בשנת 1884/5.

החנות שמתחת לגשר התלוי

גורליצה נבנתה מלכתחילה בצורת מבצר למניעת חדירת אוייב לעיר. הנהר „רופה״ עבר לרחבה, וגשר אסטרטגי שימש מעבר על פני הנהר לעליה אל טבור העיר, אל כיכר השוק. מן הגשר עלה כביש, ובכניסה לכיכר משני צדי הדרך, התרוממו חומות מגן, ומעל לחומות, בניינים שהקיפו שטח רחב ידים. הכיכר — בשיפוע הכביש, שחצה אותה באמצעיתה והיא מרוצפת אבנים למעלה משני צידיה. ובשני צידי החומה תלוי גשר־מעבר מחבר. משמאל לכיכר שוכנו מוסדות העיריה, המשטרה, מונופולין למכירת טבק ועוד, מן הצד הימני — בתי מסחר ומגורים של היהודים הגבירים, ומעבר לשורת הבתים — הרחוב היהודי: בית הכנסת, בתי תפילה, הרב, השוחט, ויתר כלי הקודש, ועד לסימטה התחתונה סמוך לנהר, מגורי יהודים מכל ימות השנה, ועד לבית המרחץ. בתוך חומות המגן מחחת לגשר התלוי סודרו חנויות ובאחת החנויות האלה החזיק אבי ז״ל בית מסחר. בעלי האחוזה שבסביבה היו בין לקוחותיו וכאן ערכו את קניותיהם המרוכזות. ביניהם נמנה בעל האחוזה מילקובסקי, אשר היה בעל הרכוש והאדמות של שטח העיר, רובו ככולו.

תעשייה עוברת לעיר

והנה נפל דבר: משפחת לנדוי אשר התישבה בטשביניה ויסדה שם בית חרושת לנייר־זפת, לא הצליחה לקיימו. בעלי תעשייה זו באוסטריה וצ׳כוסלובקיה היו מאוחדים בקארטל, ועשו יד אחת נגד המתחרה בטשביניה ופעלו בכל מיני אמצעים להביאם לידי חיסול המפעל והריסתו. תחילה הציעו להם לשתק את העבודה בבית החרושת, למכור להם את המכונות ותמורת עיסקה זו ימסרו להם סוכנות למכירת תוצרתם. אחרי כן העניקו שלמונים ושוחד לפקידי הרשות ואלה הציקו להם וגרמו צרות צרורות, בשלילת רשיון, עריכת משפטים ודחיקת רגליהם. נוסף לכך הפיצו בעלי התעשיה הזרים את סחורותיהם בחצי מחיר באמצעות סוכנים אחרים ואלצום בזה לסגור את בית החרושת.

אבא ז״ל, שמטבעו היתה בו נטיה ויזמה למפעלים קונסטרוקטי־ביים, לתעשיה וחרושת, קודם שהתישב בגורליצה יזם ועזר להם בהקמת המפעל. עתה, כשפנו אליו לעצה ותושיה, שאל בדעת האדון מילקובסקי, והלה הציע להעביר את בית החרושת לגורליצה, והבטיח מלוא עזרתו. משפחת לנדוי לא הסכימה לעבור, אז קנה אבא את המכונות והמכשירים והעבירם לעירנו. מיד הפעיל את בית החרושת לנייר־זפת, הוסיף ענפים אחרים — תעשיות אספלט, קבלנות בנין, אסמים לתבואות ועוד. את בית המסחר חיסל.

פריץ שהבטיח וקיים

בעל האחוזה מילקובסקי קיים הבטחתו, הקצה לאבי שטח קרקע מתאים לא הרחק מפסי־הרכבת בדרך לכפר גליניק, החכיר לו את השטח ל־25 שנה והבטיח שלא יעלה את דמי־החכירה תוך תקופת 25 השנים. הוא סירב לסדר חוזה מכירה מחשש של חזקה, שכן לדבריו הסתבך עם אחרים שלא שילמו לו דמי חכירה אחרי תקופה ידועה ואין לו רצון לנשל מי שהוא. אף הוסיף כי יהיה מוכן תמיד למכור את החלקה במחיר מוזל, אם יימצא הכסף. ועתה התחילו כאן שוב הצרות הקודמות. מאחר שאבא לא קיבל את הצעת בעלי התעשיה המאוחדים מאוסטריה וצ׳כוסלובקיה לשתק את עבודת בית החרושת, מצאו להם סוכנים ששילמו שוחד ומענקים לפקידי העיריה ולפקידי המחוז והגיעו עד למשרדים הראשיים בלבוב ובוינה בטענות ובתח־בולות שונות לסגירת המפעל. אבל כל תחבולותיהם לא הועילו. אבא התגבר על כל הקשיים והמפעל נתבסס בידו, פרח ושיגשג.

משפחת ר׳ אליעזר פסל
„...אשתך כגפן פוריה, בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך״...
Eliezer Fesel Family

משפחה יהודית בין נוצרים

בשנת 1904 העברנו את מקום מגורינו לעבר העיר השני ליד הגשר שעל שפת הנחל „סטריזובקה״, אשר חצה את העיר לארכה, ונפל לתוך ה„רופה״. נחל זה, בכל ימות השנה הגיעו מימיו לגובה של 40—50 מ״מ אלא לפעמים, בימות הגשמים או בהפשרת השלגים, גאו מאד פני המים, עברו על גדותיהם בשצף קצף ובזרם כביר, השתפכו והציפו שטחים ענקיים, גרמו נזקים כבדים וגרפו כל אשר בדרכם.

חכרנו ביתו של פקיד ממשלתי שאשתו אושפזה בבית חולים לחולי נפש ושכר הדירה נועד להחזקתה. הבית נמצא על פרשת־דרכים, בדרך לגליניק, לבית החרושת, מזה ובדרך לרכבת ולעיירה בייטש, מזה.

בתקופה ההיא, ימי שלטון אוסטריה, היו כל האזרחים שווים בזכויותיהם להלכה, והיהודים לא הוגבלו בתחום מושב מיוחד. ובכל זאת התקבצו היהודים יחד בסביבה משלהם, ונוצר מעצמו באופן טבעי תחום ליהודים לחוד, ותחום לנוצרים לחוד. כאשר יהודי חרג מתוך התחום ונתקע בתחום נוצרי, עלול היה להיות נתקף על ידי הילדים הפולנים בקריאות גנאי ובוז ולעתים בזריקת אבנים, ולרוב עברו על זה בשתיקה. היהודי היה ניכר בזקנו ובפיאותיו ובתלבושתו המיוחדת. התחום שאליו הגענו עתה היה נוצרי. גרו בו מעט מאד יהודים ואלה הסתגלו לסביבה, בתלבושתם ובחיצוניותם, לבל יכירום כי יהודים המה. אבי ז״ל לא שעה לעצת ידידים ולא אבה להחליף ולשנות את הצורה והלבוש היהודי לא לו ולא לבניו. על פגיעות והתעללויות לא עבר בשתיקה והגיב קשות.

בין יתר הדברים שמור בזכרוני מקרה ראשון, ימים מספר בלבד לשבתנו במקום. אלחנן אחי יצא לחצר ליד הנחל. בא לקראתו נער בגילו, בן בעל הבית שממול, מעבר לנחל — חיגר, נשען על קביים. הנער נכנס אתו בשיחה, שאל לשמו וכו׳ ולפתע קרא לאחי „יהודי מצורע״, הרים את הקב וחבט בו וברח. כעבור יומיים חצה שוב את הנחל והתיישב בחצרנו בצל העצים. מיד ניגש אבי אליו, לקח ממנו את הקב וגרשהו הביתה לקרוא להוריו, והוסיף: לולא רחמנותי עליך, כי הנך חיגר, נכה, הייתי שובר את מפרקתך ומעיפך מכאן. הנער זחל הביתה והוריו באו וביקשו סליחה והבטיחו שדברים כאלה לא יישנו עוד, והשתדלו להוכיח שהם ידידים טובים בכל הזדמנות שניתנה להם.

ושוב פעם בליל חורף חזרנו מהלימודים בעיר בשעה 8 בערב, שלושה אחים — אלחנן, דוב ואני — ובהגיענו אל גשר הנחל באו לקראתנו פועלי המאפיה שממול ושקי קמח ריקים בידיהם ונערו את השקים מהקמח — בשעה שהגענו לגשר — בעמודי המעקה, כדי להפחידנו וללכלך את בגדנו באבק הקמח. הרימונו קול צעקה שנשמעה עד הבית, והפועלים ברחו ונעלמו. מיד יצאה אמא ז״ל אתנו לסרוק את השטח. מצאנום מסתתרים מאחורי בית המאפיה. אמא ניגשה ישר לראשון שפגשנו ושאלה: „למה נטפלתם לנערים אלה?״ ובטרם הספיק הלה לפתוח את פיו, העניקה לו סטירת לחי מצלצלת ומאלפת. מאז לא העיז אף אחד לפגוע בנו.

רבקה רפאלוביץ־קופיטו / **בגורליצה זכרנו את ציון**

(קטעי זכרונות)

אומרים: „גרסא דינקותא לא משתכחא". גם אני לא אשכח את גורליצה עיר מולדתי ואת תושביה, ובעיקר את הלבביות החמה של יהודיה, את מסירותם וחלוציותם ואת חיי החברה בעיר. ומעל לכל — שכולם, מנער ועד זקן, התנדבו לעבודה למען ארץ־ישראל.

כשבאתי ארצה ביקרתי את זאב זידורץ ואשתו רחל. הראתה לי רחל תמונה עוד משנת 1919. שמחתי מאד כשראיתי עצמי יושבת עם כמה תלמידות, ביניהן רחל זידורץ, ומלמדת אותן עברית. ואמנם באיזה ראש מורם, באיזו גאוה התהלכנו ברחובות גורליצה עוד בשנות 1916—1917 ודיברנו עברית — ישמעו הגויים וידעו שאנחנו אוהבים את תרבותנו ואת ארצנו, ארץ ישראל. וכן שרנו שירי ארץ־ישראל. בתהלוכה החגיגית לכבוד הכרזת־בלפור עברנו שורות שורות את רחובות העיר עד ליער הגורליצאי היפה, בלבנו תקוות לחיינו החדשים בארץ־ישראל ובפינו שירה.

חבורת נשים ציוניות
Zionist Women

זכרונות נעימים

מי מאתנו אינו זוכר את חגיגות־הגן שערכנו ביער זה, וכן חגיגות חנוכה, ט"ו בשבט, פורים וכו'. ההכנסות כולן היו מוקדשות לקרן קימת לישראל.

ארשה לעצמי להעלות זכרונות נעימים: כשנוסדה „קרן הגאולה" הורדתי את הנזמים מאזני (הייתי אז ילדונת) ונתתי אותם ל„קרן הגאולה", וכשבאתי הביתה שכנעתי את אמי שטוב עשיתי, והיא הסכימה אתי.

ועוד אני זוכרת: בתור בחורות צעירות ישבנו יחד ועסקנו בתיקון גרביים לאנשים זרים, ושכר העבודה שקיבלנו הקדשנו ל„קרן קימת לישראל".

באחד הימים קם ד"ר יעקב בלך היושב אתנו בארץ, העסקן הדגול מאז, שעשה רבות וגדולות למען הארץ, ונסע לראות את הארץ. כשחזר מביקורו בארץ עם אשתו כתיירים, והראה לנו תמונות מחיי הארץ, השפיע הדבר עלינו אז כמו חלום קסמים. ואף על פי שלא יכולתי אז לעלות ארצה, כי ההורים לא הרשו לי, לא ישבתי שם בחיבוק ידים. גם אחרי מלחמת העולם השניה הצלתי הרבה, הרבה ילדים מידי נוצרים, וסיכנתי לא פעם את חיי ושלחתי את הילדים ארצה.

זוכרת אני את דוב ארנרייך, היושב אתנו בארץ, שהעביר „ספריית נשים ציוניות" הידועה מביתה של אסתר יוהנס ז"ל אל ביתו, ושם בדירתו הפרטית חילק ספרים לנוער.

ועלי להזכיר כאן את אחי צבי קופיטו ז"ל שהקדיש את חייו, את זמנו, את כל כוחותיו למען ארץ־ישראל; הוא היה המזכיר של „קרן קימת לישראל".

לפני 50 שנה כבר דיברנו עברית בביתנו, האחים והאחיות, ואמי ז"ל היתה אומרת: „מבין כל אות".

ודבר מבדח שמור בזכרוני: בעל בית חשוב בעיר, לזורס לנדוי ז"ל, בא פעם ליער ופגש אותי עם עוד בחורות יושבות ולומדות

דוברי עברית ברחובות גורליצה
In Gorlicc we spoke Hebrew

עברית וקוראות עברית. השתדל גם הוא לדבר עברית ושאל: „בתי בכאן?" מאז הדבקנו לו כינוי „בתי בכאן"...

ועוד דבר אני זוכרת. כשהתקינו בפעם הראשונה חשמל בעירנו, לפני למעלה מ־40 שנה. לא ידעו עוד את המלה „חשמל" בעברית, והנה פעם אחת בא אבי ז"ל מבית הכנסת, ואך פתח את הדלת שאל אותי, איך קוראים ל„לקטר" בעברית? כמובן, עניתי לו תיכף: „חשמל". חייך אבי ואמר: „נחמיה בידר האָט מיר געזאָגט אז דו וועסט זיכער וויסן. אָבער ביים דאווענען האָט קיינער נישט געוווסט".

ועוד זכרון אחד מימי ילדותי: הייתי עוד ילדה קטנה כאשר אבי, ר' אהרן בן אברהם משה הכהן ז"ל, נתן במתנה ספר תורה לבית המדרש הישן. התאספו יהודי העיר בביתנו וברחוב ע"י ביתנו, ובשמחה ובשירה וריקודים העבירו מביתנו את ספר התורה לבית המדרש.

כללו של דבר — גורליצה היתה עיירה מלאה טעם וחן יהודי — ואנשיה — משכילים ויודעי תורה.

קצת הומור גורליצאי

בזכרוני נחרתו כמה „חכמות" מבני גורליצה, שהן ראויות להעלותן על הכתב.

פעם בימי חג הסוכות היתה רוח חזקה והורידה את ה„שלאק" (גג מיטלטל) מסוכתו של לייבוש רוט בזאבודז'ה, וה„שלאק" נפל על ביתו של מיירז'ונסקי ב„רינק". יצא לו מיירז'ונסקי (נוצרי) החוצה ואמר: „ז'ידובסקי שלאק מנייה טראפייל". (לשון נופל על לשון: שלאק — גג; שלאק — פגע, כלומר: פגע יהודי פגע בי.)

*

לפני חמישים שנה, נשרפו כמה בקתות בככר דוורז'יסקו, בין אלה נשרף גם ביתו של שאיאלע קאמרטוף. בראותו את הלהבות מקיפות את ביתו אמר שאיאלע: „א נקמה אויף די וואנצן אז דאָס הויז ברענט" (יבער הבית ובלבד שתהיה נקמה בפשפשים).

שאיאלע זה היה מוכר שאריות אריגים לשמלות במשקל, וכשעמ־דו על המקח ואמרו לשאיאלע שיש חור בסחורה, היה שאיאלע אומר: „דאָס לאָך וועגט נישט!" (לחור אין משקל).

*

כשהייתי עוד ילדונת גר אצלנו בביתנו החייט י ע נ ק ל „פוגודה" ליכטנברג. כשנתנו לו חליפה לגהץ, תלה את החליפה אצלו לשבוע־שבועיים ואחר כך אמר שהחליפה „מגוהצת".

*

חיט לגברות היה טוביה גץ. הוא סיפר לי: פעם אחת באה אליו אשה והזמינה אצלו חליפה וברצותה שיעשה לה מירווח בין כפתור לכפתור, אמרה: „דריי קנעפלעך — ווארט א ביסל!" (שלשה כפתורים — חכה קצת).

*

מי לא הכיר את „שיאלע" שואב המים? „שיאלע" זה היה מביא מים בדליים לבית הכנסת, והשמש בבית הכנסת היה מסמן „קווים" בפתח, כדי לדעת כמה פעמים „שיאלע" הביא מים, ובעד כמה צריך לשלם לו. אבל השמש נתכוון לרמות את שואב המים ולשלם לו פחות משהיה מגיע לו, מחק הרבה קווים מעל הקיר. כשראה „שיאלע" שואב המים את צרתו, אמר: „ווי פיל מאָל וואסער דארף איך ברענגען, ביז ס'וועט זיין גאָר נישט?!"

יאנקל לנדא / פאולוס השליח... לדבר עבירה

(מעשה שהיה)

א

נכרי היה בעיר גורליץ ושמו פאולוס, ולאיש זקן מידות ולראשו כיפה שחורה, וכן היטיב לדבר יהודית ויחשבוהו ליהודי.

ויהי היום ויבוא לעיר הלך המחזר על הפתחים וילך מבית לבית לקבץ נדבות, כדרכו, למחייתו, ובהקפתו בעיר הגיע לדירת פאולוס (יש אומרים: בבית דודי שאול לנגזם) ויתדפק על דלתו. ויצא האיש לקראתו ויתן לו אגורה כדת. ויען כי היום ההוא ערב שבת היה, שאלו: איפה יהודי עושה שבתו? ויען ההלך ויאמר: השם יזמן לי סעודת שבת באחד הבתים, אפס עד כה טרם נקראתי לסעודת שבת. אם כן, אמר פאולוס, הנני מזמין אותך לסעוד אצלי בשבת. קיבל ההלך את ההזמנה בתודה, בהאמינו כי לבית איש יהודי נזדמן, כי פאולוס נראה בעיניו כיהודי נכבד.

ב

בפנות היום, וילך העני לבית הכנסת הגדול וישפוך את לבו בתפילה והודיה לשם על שזימן לו סעודת שבת כדת ולא יצטרך לעשות שבתו חול. אחר התפילה נזדרז ללכת לבית מארחו, בשערו שבבית תפילה אחר הוא מתפלל, שלא יחכה לו הרבה. בדרכו על סף החדר השתומם על הסדר המופתי והנקיון בו, גם נרות שבת דלקו על השולחן, אולם זיווה של „שבת מלכתא" חסר היה. עד מהרה יצא אליו האיש פאולוס מהחדר השני בברכת „שבתא טבא" ויאמר לו: אנא, קדש על היין, אני כבר קדשתי, והנה ראשי כבד עלי קצת — על כן אנוח בחדר השני לרגעים מעטים.

פתח ההלך ב„שלום עליכם מלאכי השרת" בהשתפכות הנפש, מזג לו כוס יין וקידש בנעימה קדושה, כי השתדל למצוא חן בעיני המארח, למען ידע כי לא נתן מפיתו לעם הארץ, ובגמרו ספק בכפיו בחדוותא דליבא ובעינוגה של שבת.

בשעה ההיא ישב המארח בחדר השני, מתגלגל מצחוק, הוא ושתי בנותיו השקצות, אך התאפקו ויצחקו חרישית למען לא ייגלה לאורח המכשול אשר שמו לו. ועקרת הבית עמדה במטבח והכינה את הסעודה.

רגעים מעטים אחרי הקידוש נכנסה המשפחה וישבה סביב

השלחן, בעלת הבית הגישה „מאכלי שבת", פתחו בדגים וקינחו בלפתן, כנהוג בכל בית יהודי. האורח זימר זמירות של שבת וגם דברי תורה העלה על שפתיו, בעל הבית עשה עצמו כמנמנם מתוך עייפות, ואילו בנותיו יצאו את החדר מפעם לפעם, צחקו את צחוקן וחזרו. לאחר ברכת המזון קם האורח ויברך את המסובים ב„שבתא טבא" ובקידה וילך למלונו.

ג

ויהי ממחרת וילך העני למקוה הקר, כי כן יעשו היראים לטבול את בשרם במקוה לפני התפילה בשחרית של שבת. שם נתגלגלה שיחה בינו ובין „אורח" אחר. וישאלהו חבירו, איפה סעדת בליל שבת? ויאמר לו: אצל פלוני הנכבד עטור הזקן הנאה ברחוב פלוני. הקשיב לשיחה יהודי מתושבי המקום וישאל: האומנם יודע אתה אל נכון, כי על שולחן יהודי אכלת? מדבר לדבר התערב עוד יהודי אחד מן התושבים בשיחה ואחרי שמעו את הפרטים על המארח פסק ואמר: אין זאת כי אם פת עכו"ם אכלת ויין־נסך נסכת אל קרבך ובנבלה וטרפה שיקצת את נפשך.

ויהי כשמוע האיש את הדברים האלה ויזעק זעקה גדולה ומרה: אוי לי כי נטמאתי! ודמעות שליש זלגו על לחייו. מיד נכנסו לענין זה ליצני הדור, אנשי מונופולין של ליצנות בגורליץ, ויקומו לנחמו, למען הפג את צערו וגם להרחיב את מדורת הליצנות. וידברו על לבו ללכת לאיש פאולוס ולדבר אתו משפטים, על אשר רימהו ויאכילהו טרפות ונבלות שקצים ורמשים. נעתר ההלך להפצרותיהם ויבוא אל פאולוס בסערת רוחו וישא את קולו ויבך: למה רימיתני? ולא יכול פאולוס להשקיט את זעקתו. למראה השערוריה נתאספו השכנים מסביב, ויינחם פאולוס על לבו על התבשיל אשר הקדיח.

כראות פאולוס כי לא לו הכח להשקיט את ההלך־החלך הזה ויאמר אליו: יהי השם עמך, אך לא על פי ריב האחד יקום דבר המשפט. מן הדין לשמוע גם את הצד השני, על כן עצתי, כי נביא את דברינו לפני הזקנים בשער ובדין תורה יצא משפטך לאור.

נתרצה העני התמים ללכת עם פאולוס לדין תורה בפני הדיינים.

באו העני ופאולוס ואחריהם כל עדת הליצנים והאספסוף אשר בעיר לפני הדיינים. ויאמרו הדיינים לעני: אתה התובע, דבר אתה למען תצדק!

הרים העני את קולו בהתיפחות ויליל: נכרי אתה, ופאולוס שמך, ואיך מלאך לבך להאכילני מלחמך המגואל? האם ביקשתי ממך כי תתן לי מלחמך? הלא מעודי לא בא אל פי מאכל פיגולים! הככה תעשה גם בעמך להאכיל לאיש בלי ידיעתו מאכל אשר לא ייאכל? למה הולכתני שולל ולמה לא אמרת לי כי איש נכרי אתה, והלכתי לי באשר אלך! למה שיקצת את נפשי ומה בצע כי גיאלתני?

דממה השתררה בבית הדין וכל הנאספים נכמר לבם על מצוקת נפשו של המסכן.

ויאמר הדיין הזקן מאחיו: עתה, עמיד אדון פאולוס! דבר דבריך ונשמעה!

ויפתח פאולוס את פיו ויאמר: שמעוני, רבותי הדיינים, וישמע אליכם אלקים! כאשר בא ההלך הזה אל ביתי, האם טרח לנשק את המזוזה בדרוך רגלו על סיפי? אילו היה מגשש בידו על הפתח מימין ומוצא שאין שם „מזוזה" קבועה ובה „שמע ישראל", היה רואה בעיניו, כי לא לבית יהודי הוליכוהו רגליו וכיהודי היה עוקר רגליו ומהרחק ד' אמות מביתי. והוא לא כן עשה. הידעתי, איפוא, כי לא ירצה האיש לסעוד על שולחני? הלא רק בצדק ולא במרמה חשבתי: ידוע גם ידוע לאיש, כי לא בצל אחיו הוא בא לחסות ויאכל אשר נאכל אני ואנשי ביתי! ובכן, האנכי גיאלתיהו? הלא באשמתו הוא נתגאל בלחמי! ועתה מה לכם כי תלינו עלי?

נתכרכמו פניו של ההלך המסכן בבושתו ובכלימתו וישא רגליו ויברח, וכל הנאספים פרצו בצחוק אדיר וילכו גם הם איש איש לביתו.

יוסף דורמאַן

דארפסיידן אין גארליצער קרייז

אין גאַרליצער קרייז, אלס א באשיידענער ציון פאר אָט די טייערע אידן.

איך האלט עס פאר א הייליקן חוב צו דערמאָנען אין א בעזונדערע נאָטיץ די אידישע דאָרפסלייט אין גאָרליצער קרייז, אלס א באשיידענער ציון פאר אָט די טייערע אידן.

גאָרליץ האָט געהאט ארום זיך זייער א גרויסע סביבה, פיל דערפער האָבן איר ארומגערינגלט פון אלע זייטן. אין דער ריכטונג צו דער סלאָוואקישער גרענעץ האָבן זיך די דערפער געצויגן אויף א שטח פון 40 ביז 50 קילאָמעטער. די דערפער זענען, נאטירליך, געווען פוילישע; עס איז אָבער אויך געווען א גאָר היפשער טייל רוטעניש־אוקראינישע.

כמעט אין יעדן דאָרף האָבן געוווינט יידן. אין מאנכע דערפער האָבן געוווינט מערערע משפחות, און אין א טייל האָבן געוווינט נישט מער ווי איין אָדער צוויי משפחות.

א טייל פון די דאָזיקע טייערע אידן האָט געצויגן חיונה פון חקלאות ממש; אנדערע ווידער האָבן זיך מפרנס געווען פון מסחר. אין די לעצטע יאָרן האָבן זיך אין גאָרליצער קרייז אנטוויקלט פיל נאפט־קוואלן און יידן האָבן אויך פון דעם געביט געצויגן פרנסה.

א יידיש לעבן צווישן גויים

די באציונגען מיט די נישט־יידן זענען געווען גוטע, אין פיל פאלן — זייער פריינטלעכע. עס געדענקט זיך נישט קיין אינצידענטן אויפן באָדן פון אנטיסעמיטיזם, הגם די צעוואָרפענע יידן זענען געווען ארומגערינגלט מיט גויים. פון דורות האָבן זיי געלעבט אין אָט די פארוואָרפענע פלעצער און געפונען זייער חיונה בכבוד. מ'האָט געלאָזט לערנען די קינדער יידישלעך און וועלטלעך, און פיל האָבן געשיקט זייערע קינדער אין ישיבות. פון דאָרף סענקאָווא האָט געשטאמט דער באקאנטער קראָסנער רב ר' שמואל פירער (הי"ד), וועלכער איז געווען איינער פון די בארימטע גדולי הרבנים אין גאַליציע.

א טייל פון דער יוגנט האָט געלערנט אין גאָרליצער גימנאזיע, און מאנכע האָבן זיך איינגעשאפט אקאדעמישע בילדונג, אלס דאָקטוירים, אדוואָקאטן און אינזשענירן.

א כאראקטעריסטישער שטריך

באטראכטנדיק דעם צוזאמענשטעל פון דער יידישער דאָרפישער באפעלקערונג, האָט מען געקענט באמערקן פאָלגנדיקן כאראקטעריס־טישן שטריך: די יידישע איינוווינער פון די פוילישע דערפער זענען געווען מיינסטנס פשוט'ע מענטשן און האָבן זיך ווייניק אויסגע־קענט אין די דראָבנע אותיות פון די לשון קודש'ע ספרים; זיי זענען אָבער געווען געטרייע כשר'ע יידן, אָפּהיטנדיק שטרענג דאָס וואָס זיי האָבן געוווסט. אין קעגנפאל, די יידן פון די אוקראַיניש־רוטעני־שע דערפער זענען געווען מיינסטנס מער באהאוונט אין לומדות; עס זענען געווען צווישן זיי מערערע בני תורה און אויך חסידים און אנשי מעשה.

אין מערערע דערפער האָבן עקזיסטירט מנינים קבועים, ווו מען האָט געדאווענט יעדן שבת און אויך אין די ימים נוראים; מאנכע דערפער פלעגן דינגען באצאָלטע בעלי תפילות פון שטאָט. אזוי, למשל, איז יעקעלע שיפער געווען דער שטענדיקער יאָרליכער בעל־תפילה און בעל תוקע פון א מנין קבוע אין מארימפאל.

אין שותפות מיט גאָרליץ

יידישע דאָרפסלייט האָבן זיך משתתף געווען און נושא־בעול געווען אין אויסהאלטן די יידישע מוסדות אין שטאָט. זייער אָפט האָבן זיי דורכגעפירט געלט־זאמלונגען לטובת דער שטאָטישער תלמוד־תורה אָדער קופת גמילות חסד א.ד.ג.

פון די דערפער ווו עס זענען געווען באדייטנדע יידישע ריכוזים איז כדאי צו דערמאָנען: מאשטשאניצע, ראפע, שימבארק לאשיע, סעמערקאוויץ, וויסאווא א.א. אין לאשיע איז געווען א באזונדערס גרעסערער ריכוז פון יידישע משפחות, און זיי האָבן געבילדעט א מין אויטאָנאָמע קהילה מיט אייגענע מוסדות, זיי האָבן פארמאָגט אן אייגענע בית־המדרש־געביידע, א מקוה, און האָבן אויך געהאט אן אייגענעם שוחט וואָס האָט באדינט אויך אנדערע ווייטערע דערפער, און ער האָט באקומען זיין געהאלט פון די גאָרליצער יידישע קהילה. פון די לאשיער יידן איז כדאי צו דערמאנען ר' הערשל וויינשטיין וועלכער איז געווען א ייד א למדן און א חסיד. מען פלעגט אים רופן „כהן גדול", ווייל ער איז געווען א בעל שיעור קומה „משכמו ומעלה" און א כהן.

א דאטשע אָרט

וויסאווא איז דאכט זיך געווען דאָס איינציקע באקאנטע דאטשע־אָרט אין גאָרליצער פאָוויאט. וויסאווא האָט פארמאָגט פארשידענע זעלטענע מינעראלן, וואָס באקאנטע אויסגעצייכענטע קור־ערטער האָבן א זעלכע נישט געהאט. עס פלעגן אלע יאָר אהין קומען אביסל יידישע לעטניקעס פון פשעווארסק, ריישא, סטריזשעוו און טאקי אויך פון גאָרליץ. די געסט האָבן ארייגעבראכט אביסל אויפלעבונג אין דעם מאָנאָטאָנעם וויסאווער פייזאזש; און דער עיקר איז, זיי האָבן דאָרט איבערגעלאָזט אביסל מזומנים אין וועלכע מ'האָט זיך דאָרט שטארק גענויטיקט. וויסאווא האָט אָבער נישט ארויסגעוויזן קיין סימנים פון אנטוויקלונג. עס איז געווען א העק און געבליבן א העק ביז די צייט וואָס מיר האָבן דאָס אָרט געקענט. אין וויסאווא האָט זיך געפונען א פרימיטיווע קוואל־מקוה, וואָס, לויט ווי זקנים האָבן איבערגעגעבן, האָט געהאט א הכשר פון שיניאַווער רב זצ"ל.

מרדכי ויינפלד / קטעי זכרונות

אבא ז"ל, צבי אליעזר ווינפלד, טוחר מכולת וגלנטריה בסיטונות, היה בקי בש"ס ופוסקים ועם זה בעל השכלה כללית ושולט בשפות, גרמנית ופולנית. בית מסחרו שיסד בשנת 1885 עמד בתוקפו כל השנים עד 1939, עת פרוץ מלחמת העולם השניה.

בית של גמילות חסדים

בתור עוסק בצרכי ציבור, היה פעיל ב„באנק ילדים" (קינדער באנק) — מוסד ציבורי שנוסד ביזמת ר' אליעזר פסל ז"ל לטובת הכלל. נבחר לוַעד הביקורת וגם להנהלת הבנק עד למלחמת העולם הראשונה.

באנק זה שילם למפקידים בחסכונות 5% ולקח 7% בעד הלוואות בריבית. הבאנק היה מפורסם לשבח, והיה בין חמשת הבאנקים היהודיים בגליציה, שקיבלו הלוואות מהבאנק הממשלתי.

בבאנק הזה הגיעו החסכונות של אזרחי גורליץ והסביבה למאות אלפים כתרים אוסטריים, עד שיכול לחלק הלוואות גם לבאנקים יהודיים בעיירות קטנות, עד לעיר קומארנו שבמזרח גליציה.

ביחוד תמך אבא ז"ל במוסד „גמילות חסדים רודניקאי" בעירנו, בסכומים גדולים ותמיד היו אצלו שטרות שלהם. המוסד הזה ראוי לתהילה מפני שחילק הלוואות בלי ריבית לפרעון בתשלומים קטנים, שבועיים, בכל מוצאי שבת. העסקנים במוסד עד למלחמה הראשונה היו חנוך קורן וחנוך מאנספלד ז"ל.

נוסף לכך היה לאבא ז"ל „קופה עצמאית לגמילות חסדים" בשביל תושבי גורליץ, בסכומים ניכרים עד 500 כתרים, ונתן הלוואות לכל מבקש כפי ראות עיניו.

מקרה אחד חרות בזכרוני: אדם אחד הביא 100 כתרים לפרעון חובו בגמ"ח של אבא. בדקתי את פנקס הגמ"ח ולא מצאתי את חובו רשום בו. שאלתי את אבא ז"ל, למה אין הסכום הזה רשום בפנקס הגמ"ח ואמר לי, שאדם זה קיבל ממנו הלואה לפני 13 שנה, בזמן שגר בשכנותו, אך לא היה ביכלתו לפרוע את החוב עד היום, ולא זו בלבד שלא תבע ממנו אלא עוד הלווה לו אחרי כן סכום ניכר. בנו של אדם זה יושב בארץ.

ועוד מקרה מאלף. אחד ממקבלי גמילות־חסד בקופה זו התרשל בפרעון החוב. תבעו ממנו פעמים אחדות במשך השנה, עד שלבסוף הביא את הכסף. באותה שעה אמר לו אבא ז"ל: „אל תחשוב שהכסף נחוץ לי, אלא רוצה אני לזכות כל לווה במצוות „פרעון חוב", ומיד למחרת אני נותן שוב לכל אחד ואחד הלוואה חדשה."

מלבד האמור היה אבא ז"ל מן המקיימים עושה צדקה בכל עת ביד רחבה.

אבא ז"ל נבחר לוועד הקהילה בגורליץ בבחירות 1905 עד 1914,

ובשנת 1916, בימי המלחמה, קיבל מינוי ממושל המחוז לשמש ראש הקהילה. אבל בגמר המלחמה, בשנת 1918, מסר התפטרותו. זוכר אני איך חנוך קורן ז"ל השתדל אצלו שימשיך במשרתו, אך אבי דחה בקשתו בנימוק, שנמצאים עוד אנשים הראויים למשרה זו.

מראשוני התורמים לקרנות הלאומיות

עוד בשנת 1910 תרמתי מהוני לקק"ל על ידי ה„מזרחי" בקרקוב. חברי ה„מזרחי" בעירנו היו: אשר פרססר, אליעזר פנצר, מנדל בודנר, נכדו של ר' נפתלי בודנר, אברהם וזאב ברסמן, משה בן חיים הולנדר ועוד. סכום ניכר תרמתי בתור בן עשיר.

בשנת 1912 קניתי בעצמי שני דונמים אדמה בארץ ע"י „קולוניאל באנק" בלונדון, בסך 2 לי"ש אנגליות וקיבלתי מלונדון שטר קניה כתוב וחתום. אך לדאבוני אבד לי השטר הזה במלחמה הראשונה.

אחרי המלחמה הראשונה המשיכו אחיי משה, יעקב, מנחם ז"ל לתרום סכומים ניכרים לקופה של אבא ז"ל לקק"ל ולקרן היסוד.

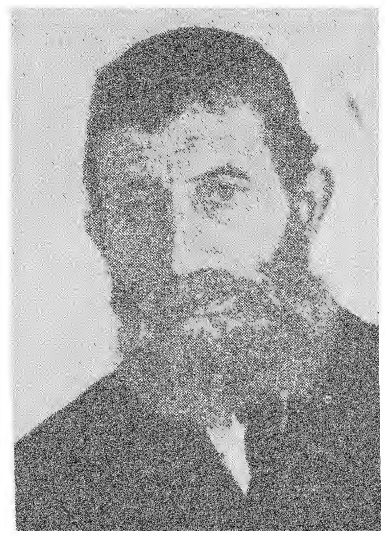
בשנת 1934 ביקר אחי משה ז"ל בארץ והשקיע כאן בשותפות עם אבא ז"ל כסף בחלק מפרדס שקנו ברעננה.

אחי משה ז"ל היה ציוני בלב ונפש ובדעתו היה להשתקע כאן, אלא מחמת הפרעות של הערבים בשנת 1936 דחה את התכנית של, לזמן־מה, ולדאבוני נרצח ע"י קלגסי הנאצים ימ"ש.

דודי, אשר שנדורף ז"ל, בעל חנות מכולת, מפורסם היה במידות טובות ובכשרונות כ„בעל מנגן" ו„בעל תפילה" בימים הנוראים. היה מוזמן לכל שמחה בעירנו, ובשמחות של אלמנות ויתומים היה מן הראשונים להושיט להם עזרה ולשמח אותם.

בנו, צבי יחזקאל ז"ל, אף הוא היה „בעל תפילה". נרצח עם כל המשפחה, חמש נפשות, ע"י הקלגסים הנאצים ימ"ש.

משפחת ר' צבי יחזקאל שנדורף
Family Shendrf

האב
The Father

הבנות לבית שנדורף

האם
The Mother

בעלי בתים חשובים בעירנו

זכורני דמויות מן הדור הישן, בעלי בתים מכובדים, אופים בעיר: ר׳ יעקב ארנרייך (יעקל בקר), ר׳ אביש׳ל, אבא של יונה בקר. שכל העיר כיבדו אותם, וגם ר׳ חיים גרובר, אופה, שהיה גם בעל קורא.

ר׳ מנדל ר׳ בריש׳ס, היה מלמד בתלמוד־תורה בכיתה גבוהה ובעל תפילה מפורסם בימים נוראים בבית המדרש של הרודניקאים זמן רב. העמיד תלמידים בש״ס ופוסקים, האריך ימים עד למלחמה הראשונה. סיפרו עליו שהיה בגיל צעיר „בעל שחרית" אצל הרבי ר׳ נפתלי מרופשיץ זצ״ל.

איש אמיד, מכובד, בעל צדקה גדול ונחבא אל הכלים, היה ר׳ בריש ברגמן ז״ל. בנו חיים היה גיסו של ר׳ לייזר לנדוי ז״ל.

חופה בבית הקברות

היה מעשה בערך בשנת 1896, שהשתוללה מגיפה בעירנו, ולסגולה לעצירת המגיפה נערכה לזוג מפגרים חופה בבית הקברות.

היה בעירנו בחור מפגר בשם לייזער׳קע וואסערטרעגער, שואב מים, שסיפק מים בדליים לבתים מן הבאר של דבורזיסקה. השתדלו אנשים להשיא אותו, על חשבון הקהילה, עם נערה מפגרת, וכל התושבים היהודיים השתתפו בשמחה. יצאה תהלוכה ובראשה מחופ־שים בתור קוזאקים על סוסים וליוו את הזוג לבית העלמין, לחופה שנערכה להם שם. לאחר החופה חזרו בתהלוכת כלולות לסעודה פומבית גדולה לזוג ולאורחים אצל ר׳ יעקב לאנג ז״ל, בשני חדרים גדולים במרתף, בביתו של ר׳ שמואל אלכסנדרוביץ ז״ל.

נכרים נזקקים לבית דין רבני

בבאנק נכרי בעירנו פרץ איזה סכסוך בענייני כספים, שעבר הרבה שלבי דיון בבית הדין המחוזי הממשלתי, והשופטים לא הצליחו לסדר המשפט. נמלכו הנכרים ופנו אחר כך לבית דין רבני לשפוט בעניינם. הדיינים באותה שעה היו: ר׳ אברהמ׳לי, ר׳ נפתלי מילר ור׳ מנשה ורטהיימר ז״ל והם גמרו את המשפט על הצד היותר טוב לשני הצדדים.

„זוג הזהב"

ר׳ הרצל לנדוי השיא בתו לר׳ בריש בקנרוט ז״ל, שחי בגורליץ עד למלחמת העולם הראשונה. ר׳ בריש בקנרוט היה אדם בקי בש״ס ופוסקים וגם בנגינה עסק. בביתו התארחו רבנים מכובדים, והיה לו חדר מיוחד לספריה תורנית. הוא ורעייתו היו ידועים בכינוי „דאָס גאָלדענע פּאָרפאָלק" (זוג הזהב), שכן אחרי האירוסין של הזוג, זרחה שמש ההצלחה לאבא של ר׳ בריש בקידוח נפט בבוריסלאב־סכודניצה ונתעשר מאד. אחרי החתונה של ר׳ בריש בנה אביו בית גדול בשבילו בגורליץ ברחוב בייטש ואף סיפק לו כל צרכיו, ולא נתן לו לעסוק במסחר אלא בתורה ובמעשים טובים. במלחמה הראשו־נה נהפך הגלגל: ר׳ בריש ירד מנכסיו והזוג עברו לגור בעיר דולינה במזרח גליציה.

אנשי עמל ומלאכה / חיים חן — יחזקאל וילד

ידועים הפסוקים הרבים בספרותנו בשבח המלאכה ועושיה, וכן ידוע הפתגם בפי העם: „מלאכה — מלוכה". גם בבית הכנסת של „חברת פועלים" בעירנו היה מצוייר על הקיר באותיות מאירות עיניים: „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות". אלא יש רישומים מחיי העם בימי קדם במשלי בן סירא (ל״ח, ל״א ל״ב), שהיו מסתייגים קצת מבעלי מלאכה בציבור. אמנם הוא אומר: „ואיש במלאכתו יחכם. בלעדיהם לא תישב עיר ולא יהיו גרים ולא ילכו משם"... אך הוא מסתייג מיד: „לעצת עם לא יידרשו ובקהל לא יתרוממו"...

מכל מקום, הסתייגות זו לא היתה נהוגה כלפי אנשי עמל שבעירנו. הם היו מעורים בחיי הצבור ותפסו עמדות מכובדות בחיי הקהילה. רבים פנו לעצתם ולעזרתם ואפילו היו מהם שישבו לכסא משפט. בעלי מלאכה שלנו, הודות למרצם ולחריצותם רכשו להם עמדה ציבורית־חברתית ושימשו במשך תקופה די ארוכה עמודי התווך של הציבוריות הגורליצאית.

התפתחות מעמד בעלי אומנות בעירנו יהודית טיפוסית היתה, שכן מעמד זה נוצר מתוך הצורך בחיים יהודיים נבדלים. אחרי הסוחר היהודי בא בעל האומנות היהודי. הואיל והיהודי נבדל באורח חייו מגויי הארצות — במיוחד בדיני כשרות, אינו אוכל מפתם ואינו שותה מחלבם, ממילא יצא שהאופים והחלבנים היו מן הראשונים בציבור היהודי ואחריהם באו הקצבים, החייטים והכובענים, מחמת איסור שעטנז. וכמובן, מלאכה אחת גוררת אחריה את חברתה, וכך נוצרה חברת אנשים עמלים החיים מיגיע כפם. בעיקר נתפתחו מקצועות התלויים בתנאי המקום. והואיל ובסביבתנו נתרחבה תעשיית הנפט, היו בעירנו דודים ויוצקי נחושת ופליז. ולאחר השריפה הגדולה נוצרה משפחת הפחחים הענפה ויתר מקצועות הבנין.

נשתדל להעביר כאן את אנשי האומניות השונות בעירנו, עד כמה שיד זכרוננו מגעת.

אופים

אחד האופים הוותיקים ביותר היה „ר׳ אביש׳ל בעקער". את מאפייתו ירש חתנו, ר׳ חיים גרבר, יהודי תלמיד חכם, „בעל קורא" ב„בית המדרש בני אמונה". היו מספרים, שבימי עלומיו, בבואו לגורליץ, היה בשבתות מדבר רק בלשון־הקודש, וממנו נשתלשלה המימרה המבדחת: „קוגעלע קטן טוב מאד".

שני לו היה ר׳ יענקל בעקער (ארנרייך). בזמננו (1900—1910)

עוד חיה אשתו, „לאה די בעקרין", שניהלה את המאפיה, בעזרת בנה ר' משה'לה, שהיה קורא בתורה ברגש ומדקדק בכל הגה. לאה היתה מספקת לחם גם לבית הסוהר המקומי, ועל כן היתה שתדלנית בעת צרה ומצוקה למען האסיר היהודי. עוד בן היה לה, אליעזר ארנרייך, שעזב לפני 50 שנה את גורליץ, השתקע בברלין והיה מזכיר הקהילה בברלין ומראשי התנועה של היהדות הליבראלית. ושני חתנים היו לה: הראשון — ר' מלך גולדברג, שען וצורף, יהודי מכובד, טיפוס אידיאלי של סוחר ובעל מלאכה. היה סגן יו"ר של הצד הכללי ומן הבוחנים ב„פשמיסלובקה"; השני — ר' יוסף וויינשטיין שגר בווינה. בנו, אברהם אהרן, היה חברנו לחדר. נשאר בן אחד היושב אתנו בארץ.

מן הוותיקים היה עוד ר' משה ברגמן בזוודז'ה. שני בניו ירשו מלאכתו: האחד, ר' בערל, יהודי פיקח ורב פעלים, שהעלה מאפייתו לדרגת מאפייה מודרנית עם מכונות לישה (בתו לאה נפטרה בארץ). והשני, ר' יוסף, שעסק במלאכת אביו והתמחה ביחוד באפיית כעכים. נוסף למלאכה זו עסק גם בעסקי נפט. בנו בארץ הוא ידידנו ד"ר אברהם משה ברגמן ורעיתו פפקה לבית קורז'ניק. בן שלישי של ר' משה היגר לארה"ב. בתו היא אשת מנשה קוך.

לר' משה היה אח בשם נתנאל, אופה אף הוא ומשום מה קראו לו „פרעזעס". בנו ישראל היה אופה כעכים. אחיו של ישראל, שעסק בסנדלרות, היגר להונגריה (ראה להלן „סנדלרים").

משפחת „הציביונקעס". כך נקראה על שם אם המשפחה צביה קאלב. בימינו כבר לא היתה בחיים ושלוש בנותיה ניהלו את המאפיה. הבכירה, חיה, נישאה לר' מנשה פרויווירט, והוא שירש את הזכות למכור בבית המדרש הישן לאחר תפילת שחרית בימות החול עוגות גבינה ויי"ש „לחיים", ובערב יום כיפור היה מחלק „תיקון" לבעלי בתים, ולנערים „לעקעך", חנם אין כסף על חשבון הקהילה. ר' מנשה היה גם בעל תפילה לכל עת מצוא, וחזקה היתה בידו למנחה בשבתות בביהמ"ד החדש. בנעימה מיוחדת היה אומר ו„אני תפלתי" בכיסופים של שעת רעווא דרעווין. הבת השניה, שבעלה היה תמיד במרחקים, גידלה שני נערים הידועים כעת בשם הורניק וחיים באמריקה — בחורים עסקנים בתנועה הציונית בשעתם. הבת השלישית היתה אשתו של ר' שמעון שלוסברג, הוא אחיה של „חיה די גבאי'טע".

„לאה די פאפצאצקע". אף היא מהדור שקדם לנו, אך השם „פאפצאק" נשאר דבוק גם לחתנה ר' נתן אייבערהייט. היה לו בן יחיד, דויד, שקראו לו דווקא „דאוויד". חבש מגבעת נוקשה, „דנדי". דבר שלא מן המצוי בזמנו וגם לבש בגדי „דייטש". מה ידע ומה למד איני יודע, אבל זאת ידעתי שהיה מחזיק עצמו „אינטליגנט". מספרים עליו, שהרב ר' ברוך האלברשטאם זצ"ל שאלו פעם, מה הוא עושה, מה הוא לומד? ענה בתוך השאר: „אסטרונומיה". שאל אותו הרב, מה זה? ענה לו: זוהי תורת הפלאנטים והקומטים וכל צבא שמים ממעל. שאלו שוב: „צו וואָס דארפסטו דאָס וויסן?" (לשם מה לך לדעת זאת?). ענהו: רבי, בימינו חייב כל אדם מודרני לדעת הכל. אם כן שאלו הרב, למה אינך לומד על האדמה ועל אוצרותיה? ענהו דאוויד: מה יש כאן לדעת? מיד ביטלו הרב: כל זמן שאין אדם יודע על מה הוא עומד, מהו יסודו, מה מוצקת הקרקע מתחת לרגליו, אסור לו לרחף בשחקים ולחפש בשמים דברים שאין לו כל צורך בהם, וגם אינו מבין בהם...

ר' איצה וואלף טלר. בזכרוננו — יהודי גבה־קומה וצנום, בעל שיבה ובעל קול דק, וגבות עבותות לו מעל לעיניו. חתנו, ר' יונה הלברשטאט — אביו של חברנו נחום בר יונה, החי בגבע — ניהל כבר אז את המאפיה. חתן שני היה לר' איצה וואלף — ר' זלמן צ'שנובר, שהיו לו בנים תלמידי חכמים ועליהם מסופר בספר זה בפרקים אחרים.

לאחר שירש ר' יונה את המאפיה קרה לו מקרה בלתי טהור. מצאו כפיס עץ בכיכר לחם אפוי משלו ותבעו אותו למשפט. בעריכת דינו בבית המשפט הזמינו את הרופא העירוני ד"ר פריילינג בתורת מומחה. שאל השופט לחוות דעתו של הרופא לגודל הסכנה בענין כגון זה. ענה ד"ר פריילינג לשופט, יהודי אף הוא: אמנם, נכון הדבר, הסכנה גדולה ודבר כזה אסור שיקרה, אבל כבוד השופט, מה חשבת למצוא בכיכר לחם של יונה בעקער? רענדלעך? (אדומי זהב?) אין לו כאלה. אלמלי היו לו — לא היה אופה לחם...

ר' יונה ואשתו הלכו לעולמם, בסמוך זה אחר זה, בימי מלחמת העולם הראשונה והשאירו אחריהם יתומים רבים. הבכור, ברוך, היה עליו לעמוד לשירות בצבא והתחבא. פעם הוציאוהו הז'נדרמים מבית המדרש בשעת התפילה ועמדו לשלוח אותו לצאנז לקסרקטין. לאחר השתדלותם של יהודי העיר, שוחרר, והממשלה האוסטרית ניהלה המלחמה בלעדיו. ולא בשל כך הפסידה בה... לר' יונה היה אח בקנדה שהתיישב עתה בקרית צאנז שע"י נתניה.

ר' יעקל אייבערהייט, אולי אחיו של ר' נתן אייבערהייט, ניהל זמן קצר מאפייה בביתו של ר' נחמיה בידער.

ר' שמואל בראוו. בא לגורליץ מסביבות טרנוב. בנות רבות היו לו, ואחד החתנים יושב אתנו בארץ. וגם בן לו בארץ — מרדכי דויד שמו.

ר' שמחה'לה בעקער. בזמננו כבר היה זקן מופלג, והמאפיה ניהל בנו ר' אייזיק. היו לו הרבה בנים ובנות. יוסף הבכור היה בחור בעל הופעה נאה ומעורב בחברת הבחורים בימים ההם. בנו השני, נתן, היה בגילי בערך, ומה היה עליו — איני יודע. הצעיר, אלי, עבר כל שבעת מדורי גיהנום של המלחמה והגיע ארצה, אך לא הסתדר כאן והיגר לאמריקה. היה מן הראשונים שנענה להשתתף בהוצאות הספר.

אשתו של נתן שווארץ אפתה מיני מאפה מתוקים „צ'אסטקעס" בסוף ימי מלחמת העולם הראשונה; — דבר חדש בעיר. לאכול עוגות בכל ימות השבוע, בבחינת חידוש היה. „לעקעך" היו אוכלים בחתונות. עוגות סתם לא ידעו, חוץ מעוגות חמאה, שהיתה כל אם אופה לילדים בערב שבת, ועוגות ביצים (אייערקיכלעך) שהיתה אופה לבעלה לקידוש שחרית של שבת. ועל כן, חידוש היה במעשה מאפה של הגברת שווארץ, עד שנשתרש בעיר.

קצבים

ר' ישעיה ברודר. בעל מידות טובות. נהרג מכדור בימי המלחמה הראשונה בדרכו להביא מנת בשר אל ר' נפתלי דיין.

ר' דוד הערש שפערלינג. היגר אחרי מלחמת העולם הראשונה לגרמניה. עלה לארץ ונפטר בה.

הערשל ארנרייך. היה גר בכפר סטריז'ובקה. בן אחד נשאר ממשפחה זו שיושב בטבעון; לערנער, לא נשאר זכר מכל המשפחה; ר' משה ווילד, נשארו בנים באמריקה.

חלבנים

ר׳ ישראל הולצר; ר׳ מנדל הולצר — שניהם בזוודז׳ה; ר׳ שמואל הולצר; ר׳ ישעיהו הולצר. אלי נבנצל, בניה מסוקול.

ר׳ שלום מאנדל, גבאי ב„חברת תהלים״; שפרינצעס; מרים — יעקב אשר׳ס; ראשקע ובנותיה.

אגודות חייטין

יסוד אגודות חייטין בעיירות ישראל קשור בתולדות וועד ארבע הארצות בשעתו ובחרם שהטיל על הפקעת שערים, או פריצת גדר. ומעשה שהיה כך היה: קשה היתה מלחמת קיומו של בעל המלאכה היהודי בכל הזמנים, וביחוד משגבר כוחן של האגודות המקצועיות הנוצריות („צכים״), שדחקו רגליהם של האומנים היהודים, בכלל ושל החייטים, בפרט, בכל אמצעי קיפוח ולחץ. ולא עוד אלא מפני דרכי שלום נאלץ וועד ארבע הארצות להטיל קנסות ועונשין על חייטים יהודים שלא ישיגו גבולם של החייטים הגויים. והנה קרה באחת הקהילות שחייטים יהודים לא יכלו לעמוד בתנאים הקשים שכבלו ידיהם, פרצו גדר והפירו התחייבויות שהקהילה הטילה עליהם. לעונש על כך הטילו עליהם חרם. ומהיותם יהודים כשרים, לא החמירו אתם, לא קיפחו את פרנסתם ומותר היה להתחבר אתם, אך לא להתפלל אתם יחד. משום כך נוצרה אגודת החייטין שייחדה לעצמה מניין לתפילה לחבריה. עוד זכור לי מניין החייטין בעירנו, בביתו של ר׳ ישעיהו אונטרברגר.

מן החייטים לסוגיהם זכורים לי אומנים אלו למלבושים יהודיים טיפוסיים, שהשגיחו על כשרות האריגים והחוטים שלא להכשיל בבגד שעטנז:

ר׳ לייבעלה קוטניק, יהודי נמוך קומה ומשקפים מורכבים על קצה חוטמו, שהיה מאנפף בדיבורו. מומחה גדול לא היה, שכן כל מלבוש שהיה תופר יצא בחטוטרת, אף לא הצטיין בזריזות יתירה. אם היו מזמינים אצלו מלבוש לפסח היו מקבלים אותו לסוכות.

ר׳ מיילעד׳ל, בן העיר היה, ממשפחת חסידים. עבודתו היתה מושלמת יותר. אף היה תופר בגדים „מודרניים למחצה״ (האלב דייטש).

ר׳ שלמה חסיד. היה נוסע לרביים. הוא היה תופר רק קאפטנים וחלטים לשבת ומועד ואם מי שהוא בא להזמין אצלו בגדי חול לא היה מקבל את ההזמנה, ולא עוד אלא היה מטיף מוסר למזמין על השחיתות ועל עזיבת דרכי אבות.

לעומת החייטים המעטים שעבדו בשביל לקוחות מזמינים, מרובים היו העובדים בענף הקונפקציה המפותח ביותר. היו מהם שסחרו למרחקים — קראקוב, טרנוב, פראג, ווינה. המובהקים שבאלו היו: ר׳ מנקע קוך, חתנו של ר׳ משה בערגמן. ברבות הימים עזר את גורליץ ועבר לטרנוב ושם נעשה אחד הגדולים במקצוע זה.

ר׳ שבתי אונגר. הוא ובניו עסקו במלאכה זו. אחד מבניו, ר׳ זלמן, יושב כיום ברחובות.

ר׳ חיים בוקסבאום, בנו של ר׳ מרדכי בוקסבאום, עסקן היה ומעורב בחברה ובחיים הצבוריים, ידוע בפיקחותו ובבדיחותיו המשכיליות; חיים וולנר, חתנו של פיסטר; יוקל לאנג. הרבה בנים היו לו. מקצתם ציונים ומקצתם אידישיסטים אנטי־ציונים.

חייטים מודרניים היו:

ר׳ חיים ליפשר. שלט קבוע היה על פתחו, שהוא תופר בגדים לציוו׳ילים, לחיילים ולסטודנטים.

ר׳ יצחק בירן בזוודז׳ה. תפר בגדים לגברים ולגברות.

ר׳ יעקל ליכטענבערג. חייט מעו׳לה. בעל השכלה. אף ידע לשיר. ציוני מימי שחרותו ושגורים היו על פיו השירים „על אם הדרך״, „משאת נפשי״ ו„טרויקע״. אהב להתלוצץ ולבדח את שומעיו. עבד רק כמה שעות קבועות ביום, שלא להיות משועבד לעבודה כל היום. „כמו רופא״ — היה אומר.

ר׳ שלמה קליין היה חייט לגברים ולגברות. בנו בכורו, דוד, היה קצין בצבא האוסטרי. אחד מבניו — ד״ר יצחק קליין, רופא שיניים כיום בכפר יהושע.

ר׳ טוביה גץ. היה פעם באמריקה ושם התמחה בתפירה לגברות בלבד. אם כי לא בוש במלאכתו היה מספר על עצמו: אבא אמר לי: „אז דו וועסט נישט זיין קיין לייט וועל איך דיך מאכן פאר א שניידער״ (אם לא תהא בן אדם, אעשה אותך לחייט). בין איך טאקי נישט קיין לייט — בין איך א שניידער. (ובכן, אין אני בן אדם — חייט אני).

כובענים

הבדיחה העממית הידועה — לשם מה ראש לגוי? שיוכל יהודי למכור לו כובע — היתה מטבע מהלכת גם בעירנו. אלא שהכובענים שלנו שירתו לא רק את הגויים אלא גם את היהודים במגבעות של סאמט שחבשו יהודי גליציה (סאמעטענע־קאפעלושען), שהיו מיוחדות בצורתן. והיתה התחרות בין שני בתי חרושת שבצ׳כיה, היקל ופשל, ושניהם בעיר אחת: נוטיטשאן. המחיר היה קבוע — 5 כתרים למגבעת. ואם רצה מי שהוא במגבעת חדשה לפסח, יכול היה לחסוך סכום זה בשיעורין אצל אחד הכובענים במשך ימי החורף, וקיבל לפסח „קאפעלוש״ חדש.

הספק העיקרי לאלה היה ר׳ לייביש זיסוויין (דער רויטער לייביש), שהיה חשוך בנים ועיסוקו מחוץ למסחרו — חברה קדישא וחברה תהילים.

מתחרה לו היה ר׳ משה שפיץ, בימינו זקן ושבע ימים. אך עיקר מסחרו כובעים לגויים. והיה עוד ר׳ משה רייך, עליו מסופר בספר זה במקום אחר (עמ׳ 38); ר׳ משה קרישער, חתנו של ר׳ שמחה עקיבא פעלדמעסער, בעל חוש הומור גם במסחרו, ולא היה במה לקנא בגוי, כשבא למדוד לו כובע ביום השוק, אגב לחיצת ראשו.

סנדלרים

אחד הוותיקים שבסנדלרים היה ר׳ יוסף הלאויבר, או בכינויו „יוסל וואיט״, יהודי בעל הדרת פנים.

ר׳ יוסף דוד בלוי. בתחילתו סנדלר פשוט, אחרי כן נעשה חרושתן קטן והעסיק „תפר״ משלו — הניג שבא מפולין הקונגרסאית והיה מראשי המארגנים של „פועלי ציון״ בעיר. משום כך היתה סדנתו של בלוי מקום מיפגש לפועלים בעיר.

ר׳ מנלה אפטרגוט, חתנו של ר׳ שמחה רוט, בא מצאנז, יהודי גבה קומה, כמעט ענק, ונעים הליכות. חריף ושנון בבדיחותיו העממיות.

ישעיה הרש ברגמאן, בנו של נתנאל ברגמאן האופה. הרבה שנים ישב בהונגריה, וכשחזר לגורליץ נתכנה בשם „דער אונגארישער שוסטער״. ואמנם נשאר בו הרבה מהמיוחד ליהודי הונגריה: תמימות, ישרות־לב, דייקנות. לעומת המעלות האלה חסר היה שנינותם של

יהודי גליציה. היו לו הרבה בנים ובנות. חמישה מבניו בארץ, וגם בת אחת.

פיפסבערג. סנדלר שעבד רק לפי מידה, וחנות לו בבייטשער־גאס. התהדר בלבושו, זקנו עשוי תמיד ובשבתות חבש „דנדי" לראשו ואחרי הצהרים טייל שלוב זרוע עם אשתו לסוקול.

ר' דוד זלקלה'ס. גבה קומה שלא מן המצוי, בעל זקן אדום. עני, מטופל בילדים הרבה ועבודתו במקצועו לא סיפקה לו פרנסה. נאלץ להיזקק לחסדי נדיבים ולאמירת קדיש לנפטרים בשכר. הילדים בבית המדרש היו תמיד מרגיזים אותו, אבל מוחזק היה כידען גדול ב„לוח" ובחשבון תאריכים לפי הלוח העברי והכללי. בימינו, עניינים אלה מדע הם וספרים רבים נכתבו עליהם, אך אז לפלא היה, שידע לחשב ולקבוע ימי הולדת מלפני שנים וכן לקבוע „יארצייטן" לשנים רבות.

בעלי כרכרות ועגלונים

האלמנה שפרינצע־שאכנעס, ושם משפחתה פנדלינג, ניהלה יחד עם בניה כעין חברה שיתופית לספק שירותי נסיעה. והואיל ובלי שם כינוי אי אפשר בעיירה, נתכבדו גם הם בכינוי „סמונד" (עשן). האם ניהלה את הקואופרטיב ביד חזקה והבנים, ברל ויעקל, היו „מנהיגי הדור", מסיעים נוסעים בכרכרותיהם לעבר הגבול, לבתי מרחצאות בברדיוב, לוויסובה, לוופנה ועד לקריניצה, וכן היה להם שירות קבוע לרכבת. היו להם לקוחות קבועים, ולא העיז איש לקחת מהם אחד, ואוי לו למי שבגד בהם, או למי שניסה להשיג גבולם — „מי שברך" אחד של האם היה מטיל אימה ופחד שלא להיכוות מגחלתה. הבת, יהודית, שימשה מנהלת חשבונות וגזברית בעסק. הבכור יעקל נהרג בעת המלחמה הראשונה בפצצה שנפלה בביתו של ר' יצחק אובסטפעלד.

ר' משה הולנדר. על שום זקנו האדום היו קוראים לו „בורק" (סלק). עגלון חרוץ היה בששת ימי המעשה ו„אומר תהילים" שקדן בשבתות. בראשית ימי המלחמה הראשונה גוייס יחד עם אזרחים יהודים אחרים להיות לז'נדרם בעיר. ומאחר שלא הקפיד בסריקת סבך זקנו האדום יצא צוו מטעם הצבא שעל חיילים יהודים לעשות זקנם.

ר' יעקל ברלינר. יהודי שהיה פעמיים באמריקה, ומשם הביא הילוכו בימי חול כטרזן ובשבתות — כלורד. מתהדר היה בלבושו וגאה על בקיאותו בדרכי אמריקה ועל כולם — על חתנו יעקב קליינר בעל המספרה המודרנית בעיר. אשתו ביילה „די הייוועץ" (המילדת), אשה פקחית היתה ורוב ילדי ישראל בעירנו נולדו על ברכיה.

מיילדת שניה בעיר — רייזל־מאלעס, שהיתה גם בעלת מספרה.

האחים ר' מרדכי ור' הניך ווימישנר, עבדקנים וגברתנים מושכים ברצועות ברמה, בימי חול ומן הראשונים לאמירת תהילים, בשבתות.

ר' דוד הירשפעלד. הוא ובנו לייביש עסקו בהסעות פקידים ופרי־צים ומשום כך היתה להם דריסת־רגל במוסדות הממשלה והעיריה.

ר' דוד ייצג את כל בני אומנותו בפני המוסדות הממשלתיים. אשתו אידעס עסקה בעשיית סבון בשיעור מצומצם. היה להם בן, הבכור, באמריקה, ואליו נסע בנם עקיבא.

ר' פנחס פנציק (פיניע פענציק), היה נוהג בעגלה רתומה לשני סוסים אבירים. הוא היה אוסף את קבלות המשלוחים אצל הסיטונאים ומביא סחורותיהם למחסנים. ר' פנחס היה גבאי ב„חברת פועלים" וגם „בעל קורא". ר' פנחס זה היה אחד הקרבנות הראשונים של הנאצים בעירנו. באחת השבתות יצא ושטריימעל בראשו וירו בו.

בנו זאב־אריה (וואלף־לייב) יושב בארץ, עובד רכבת ברחובות.

ר' חיים אטרמאן, יהודי נמוך קומה שבא מבוכניה לגורליץ, נעים הליכות ומדבר „דייטש". אצלו היו מחירים קבועים, ולא עמדו על המקח אתו. התפאר בסוסיו שהם מחונכים „ברוח הזמן" ואינם נבהלים מפני אוטומובילים שהיו חידוש בימים ההם. מת בראשית ימי המלחמה הראשונה. בנו האחד היגר לאמריקה ומשם בא והתיישב בפרדס־חנה.

הערש מוזס, כהן רגזן. לפני מלחמת העולם הראשונה הסיע סחורות בעגלה בעלת סוס אחד. אחרי המלחמה התעשר ונעשה

בשירות קבוע מן הרכבת העירה
הראשונה מימין — הגב' טובה ווילד ז"ל
Carriage Servie
First from right — Mrs. Toba Wild

„שפודיטר" (קבלן להובלת משאות). בניו עסקו במסחר. בנו חיים מוזס באמריקה. שתיים מבנותיו ובן אחד בארץ.

יוסל ווכטל, חתנו של ר' משה יעקעלעס, גבאי ב„חברה תהילים" ובימות הקיץ היה סוחט פטלים לסירופ. בסוף ימיו שימש שמש בקלייזל. בנו האחד של יוסל היה הבונדאי היחיד בעיר והיה מלמד אותנו שירים מהפכניים באידיש. משום מה נתכנה בתואר „דוקטור", ד"ר וואכטל. אחיו קלמן, פועל אצל הבורסקאים, היה חבר בפוע"צ.

לייבעלע מזיק, כך נקרא משום שגרם במלאכתו הרבה נזקים לעצמו ולאחרים. אצלו הסוסה השתוללה, העגלה התהפכה, הסחורה נשחתה, ואף על פי כן היו לו לקוחות קבועים, ואפילו יכול היה למסרם לחתנו משה־מזיק כנדוניא. חתנו זה, לעומתו, בן חיל היה והצליח במעשיו.

האחרון בבעלי הכרכרות — משה מאיר אפל, חתנה של רשקה החלבנית, שהיתה מבשלת בחתונות. משה מאיר זה היה מטופל ב„נסים" כמו „אברהמ'לה מלמד" בשיר העממי הידוע. סוסתו היתה צולעת על פי רוב; גלגלי עגלתו טעונים תיקון תמיד; הריפוד מרופט וקרוע. כל ימיו שלשלת ארוכה של הליכה מדחי אל דחי, ועם כל אלה — היה שמח בחלקו והירבה לספר בדיחות של עגלונים.

סבלים

העיר גדלה, המסחר התרחב והתפשט, והיה צורך בהעברת סחו־רות, משאות וכל מיני מיטלטלין ממקום למקום בחלקי העיר השונים. תפקיד זה נטלו על עצמם יהודים תמימים, מוצקי גו ואמיצי שרירים ששירתו את הקהל באמונה.

ר' פרץ טרעגער היה זקן הסבלים בעיר בשעתו. יהודי שקט היה בהליכותיו, ובתפילתו ובאמירת תהילים שלו היה מביע כל נפשו. לא השתמש מעולם בעגלה אלא נשא משאו על שכמו בחפץ לב כממלא תפקיד חשוב בחיים.

ר' בערל פאכער. יהודי גבה קומה, חסון, וזקנו יורד לו על פי מדותיו. בזמני כבר היה ישיש מופלג. התפלל בשבתות ב„חברת פועלים", ואחרי הצהרים נמנה עם אומרי תהילים. הוא לא נשא משאו על גבו אלא הוליכו על גבי עגלה. כשחלה וכרתו לו רגל, דאגו לו שלא יצטרך לחזור על הפתחים ו„חברת פועלים" הקציבה לו קיצבה קבועה למחייתו.

בנו, יחיאל פאכר, יהודי גברתן היה, מגולח למשעי. הוא עלה במדרגה והיה עגלון בעל שני סוסים. בשעת הצורך, כשהיה מרים יד על גוי היה הלה זקוק לרחמים! בפרוץ המלחמה הראשונה גוייס לצבא ולא חזר עוד הביתה.

ר' יעקב וייס (יעקוב טרעגער) התגדר במקצועו ושמר על רמת שכר גבוהה. משקבע שכרו מראש לא ויתר על פרוטה אחת. „עלי לשמור על מוצא פי" היה אומר. בנים רבים היו לו, כולם סבלים: איכל, בעל זרועות קצרות, אך בעל כוח יוצא מן הכלל; אמוק; והעסקן שבהם — מנדל. כל הבנים יסדו אחרי מלחמת העולם הראשו־נה כעין קואופרטיב. היו שוכרים עגלות וסוסים אצל גויים והיו מחלקים העבודה ביניהם אצל הסוחרים. הקואופרטיב „יאקובלעך" — „שם־דבר" היה, שכן נתנו שירות טוב למועד וכהלכה.

ר' בנימין ווירניק (יאמעלה טרעגער), יהודי גוץ וצנום, התעסק הרבה בפוליטיקה, וידוע היה בהומור שלו ובבדיחות שהיה מספר. בלילי הסדר היו עומדים אצלו מאחורי חלונותיו לשמוע אותו כשהוא עורך הסדר בהרחבת הדעת. את בניו ובנותיו לימד מקצועות שונים. בת אחת לו באמריקה.

ר' פייבל הלאויבער (פאוועל טרעגער), עובד חרוץ כל ימות השבוע, בסובלו על שכמו, ובשבתות התהדר בשטריימעל ובז'ופיצה ושימש גבאי ועושה „מי שברך" בחברת חייטין. בנו נעשה סנדלר, למד בגרמניה ומאז דיבר גרמנית. בנו זה נפטר לפני שנתיים בארץ והניח אחריו בן.

ר' משה בס. סבל רק לעת מצוא. לפי שמו היה דווקא מנגן על „בס" (בטנון). וכן היה „סארוור" (דייל) מגיש לשולחן בחתונות, ומאחר שכל המקצועות יחד לא סיפקו לו פרנסה די צרכו, היה גם סבל.

בנו כבר היה בעל הכרה מעמדית וממייסדי פוע"צ.

בנאים ונגרים

בזמננו לא היו כבר בנאים יהודים, עוסקים בבנין בידיהם ממש. אלא אחד ויחיד ר' מנדל מארער. זקן זה היו פוגשים עוד כשכף הסיידים בידו וחבל האנך משתלשל לו מכיסו. בנו, יעטשע קפנר, עסק עוד בבניה בימינו אבל רק כקבלן, ולאחר שקיבל זיכיון לבית מרזח טיפל רק בבנינים גדולים. ר' יעטשע, כאינטליגענט, דיבר „דייטשמעריש" (אשכנזאית).

קבלן בנייה שני היה ר' שמואל ליפטשער, ממתפללי בית המדרש „בני אמונה", בעל זקן אדום ומקטורת תמיד בפיו. היה מטיב לספר סיפורים ומשלים עוקצניים, שקלעו תמיד למטרה. פולנית לא ידע לדבר כהלכה, ומענין היה לשמוע כיצד הוא נותן הוראות לעובדיו בשפה זו.

קבלן שלישי היה עקיבא בלומנקראנץ. הוא היה כבר „דייטש" גמור, ומימרה היתה בפיו: „רגע אחד רעש" היה מספק לו ולכמותו עבודה לשנים רבות.

קרוב למלחמת העולם הראשונה השתקע בגורליץ קבלן לבניה בשם אלישע וויינשטוק. היה גר בניימאנובקה וכל עשרו — בנות רבות וכולן יפות.

נגרים יהודים לא היו בגורליץ. בזמן המלחמה הראשונה, או עוד לפני כן, בא נגר אחד לגור בעיר בשם ר' משה דוב טקאץ'. בנו, יוסף, יושב אתנו בארץ בקבוץ גת.

משפחת הנגר מ. ד. טקאץ'
Family of carpenter M. D. Tkacz

החרש והמסגר

מסגרים יהודים לא היו בעיר, ואם כי תעשיית הנפט דרשה בעלי מקצוע מיוחדים, כבר התבססו במסגרות נכרים בשלב גבוה. אבל היו יהודים מחשלי־דוודים (קעסעל שמידן), האחים וועגנער, וגם יוצקי נחושת, כגון ר׳ יוסל אינהורן, שהקים בית מלאכה מודרני וביתו היה הראשון בעיר שהואר באור החשמל. פועלים יהודים בעלי מקצוע היו מוצאים מקום עבודה מסודר אצלו, כגון: גולאק, שמרל זילבר ונתן שוורץ.

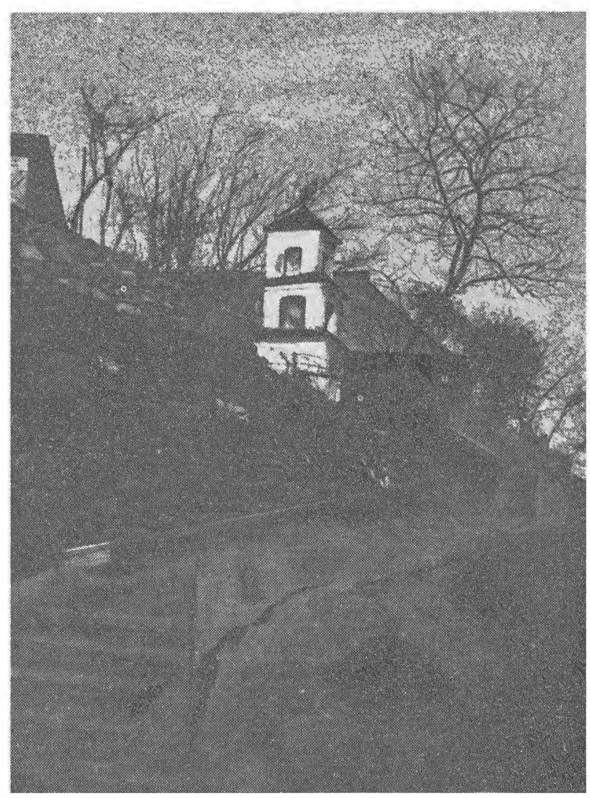
זה האחרון נעשה עצמאי בתקופה שבין שתי המלחמות ועשה חיל במלאכתו.

זגגים

ראשון לזגגים היה ר׳ שמחה רוט, בעל בית מכובד בבית המדרש „בני אמונה״. בנות רבות היו לו, ומשום כך הסתעפה משפחתו בשידוכים עם כל השדרות בעיר. בן אחד, בעריש, היה פעיל בפוע״צ, עלה ארצה ולא הסתדר כאן, חזר לגולה ונספה בשואה. מנכדיו בארץ — חברינו יצחק ודוב ארנרייך ופפקה ברגמן.

שני לו — ר׳ הרשל הולנדר וכינויו „קושוק״. היו לו בנים רבים שעסקו בכל ענפי המסחר. בן אחד, יוסף, היה לבחור חסידי ולמד בבית המדרש.

ב„בדל געסל״ גר ר׳ אייזיק קולבר, או אייזיק גלעזער. יהודי גבוה בעל קול עמוק, מאומרי תהילים בשבתות.

בנין עתיק בדרך לבליך
Ancient Building

פחחים

האגדה מספרת, כי בעיר הרוסית הקדושה קיוב, לא כיסו גגות הכנסיות בשבתות, משום שהעוסקים במלאכה זו יהודים היו. כגון זה אפשר לאמר גם על גורליץ — מקצוע הפחחות בידי יהודים היה.

זקן הפחחים היה ר׳ שלמה בלעכער ושם משפחתו בלך, אם כי נכדו, ד״ר בלך, סובר, כי שם זה בא להם מאחר שאבות המשפחה עסקו בהלבנת אריגים „בלייכען״. בגורליץ היה גם פרווה בשם בליך. שם עסקו במלאכה זו. שני בניו של ר׳ שלמה, ר׳ מרדכי, הבכור, ואחיו יואל עסקו במלאכת אביהם, ולא עוד אלא גם חתנו, ר׳ שמואל כץ, פחח היה. איש רב פעלים היה ר׳ מרדכי, ורבות מסופר עליו בספר זה. פעלתנותו ירש בנו יחידו שנשאר בחיים ויושב אתנו בארץ — ידידנו ד״ר יעקב בלך. בנו של ר׳ יואל, ליאופולד, רופא שיניים. בתו, טונקה, נשואה לבן דודה יעקב כץ, נגר בחולון.

ר׳ יחזקאל ליכטנבערג אף הוא היה בעל בעמיו. בניו — מנשה, ברל ושמואל וגם חתנו, אייזיק רוזנברג — הלכו בדרכיו ועסקו במלאכת אביהם. ר׳ יחזקאל היה נציג היהודים במאגיסטראט ועיקר עיסוקו שם — בנייה, חינוך מקצועי לנוער עובד ועניני „פשמיס־לובקה״. ר׳ יחזקאל היה שש לעשות טובה וחסד ומוכן תמיד לעזור לזולת. מנשה, הבכור מבניו, היה ממייסדי פוע״צ. מבניו יושבים בארץ, בקרית חיים, שמואל ויוסף.

ר׳ שמעון קורז׳ניק בא ממרחקים. עסק במלאכתו באמונה והיה מזכה בנות ישראל בכלים כשרים לפסח, ולאור הפנסים שעשה הי׳ ילדי ישראל הולכים מן החדר לביתם בלילות החורף. מבניו יושבים בארץ יוסף וניסן ואחותם, ששם משפחתה כיום שר.

ר׳ ברוך זאלצמאן, חתן מאיר ווילד, בא מבוקובינה לגורליץ. היה מקוראי „נייע פרייע פרעסע״, הטיף לשוויון ולדמוקרטיה — סוציאליסט מהאסכולה הישנה. משקיבל ירושה מאמריקה קנה אוטו־בוס ופתח קו ראשון טרנוב—גארליץ. היו מבניו בארץ, עזבו ונסעו לאמריקה.

צבעים

זקן הצבעים בימי נעורי היה ר׳ שמחה עקיבא פלדמסר. זקן מופלג וראש חברה קדישא של „בני אמונה״. בכלל היה עסקן ציבורי בכל מאודו בימים ההם, וכל אנשי העיר כיבדוהו והוקירוהו. הוא היה הראשון להקמת הגמ״ח על בסיס של חברות, שכל אחד יכול להיות חבר בה אם שילם דמי חבר כסדרם, וכל הבא לבקש הלוואה נענה בזכות ולא בחסד של „בעלי טובות״. ידוע היה כבעל מקצוע טוב בצבעות וגם בזגגות. במידת האחריות שבו, במקצועו ובעסקנותו הציבורית, חינך את בנו יחידו, ישראל פלדמסר, הוא אביהם של חברינו אברהם ומנדל פלדמסר, וגם הם הולכים בדרכיו במקצועם המשפחתי ואפילו בעסקנות הציבורית, ולא בכדי פעיל חברנו מנדל בארגון יוצאי גורליצה ובטיפוחו.

ר׳ אשר גבל, בזמני, לא היה בחיים עוד, אך אשתו, רבקה גבל, ניהלה את הצבעות בפועלים שכירים.

בנו, מקס גבל, הלך בדרכיו: הצטיין במקצועו והיה בעל עמדה מכובדת בציבור. תמיד עמד בדיבורו ולא שינה כחוט השערה. בנו אחר של ר׳ אשר ישב בטרייר שבגרמניה. כיום אתנו בארץ.

בורסקאים

עד מלחמת העולם הראשונה, כשעירנו היתה עוד חלק מהמונרכיה אוסטריה־הונגריה, לא התרחב ענף הבורסקאות אצלנו לממדים

גדולים, בגלל ההתחרות מצד תעשיית הצ'כים והאוסטרים. על כן הצטמצמה עבודת הבורסקאים שבעיר לתצרוכת מקומית בלבד, וביחוד לנעלי הרוטנים שוכני ההרים — קערבצ'יס.

אולם בימי המלחמה ולאחריה, עם קום פולין העצמאית, נשתנה המצב מכל וכל והתעשיה הבורסקאית בעירנו עלתה לגדולה כיחידה בשוק בלי התחרות. נוסף לכך, אלה שהיו בזמן המלחמה במערב, בגרמניה ובאוסטריה, למדו שם ליצור סוגים מיוחדים של עורות והיו כמעט לבעלי מונופולין בתוצרתם בכל הסביבה, אם לא בכל המדינה. אנשי מסחר מכל רחבי פולין היו באים לכאן ומחכים בתור לתוצרתם, ובינתיים לנים בבתי מלון עד שהיו מקבלים מיכסת הזמנו־תיהם למשלוח הביתה. בדרך זו, עמלים שחיו עד כה חיים צנועים, נהפכו במשך הזמן לעשירים שבעיר וביצרו לעצמם עמדה בציבור. נזכיר אחדים מהם:

ר' זליג מט. יהודי יודע ספר, נעים הליכות ומכובד בעיר. ביתו מבורך היה בבנות, ובחתנים בני תורה ובני אבות שהביא להן ממרחקים, ביניהן — ר' פלטיאל לנדא, רבינוביץ וחברנו יעקב לנדא.

ר' אליעזר אולמן ובניו יהודה ליב וברוך עשו גדולות במקצוע זה והצליחו בעסקיהם. על עסקנותם הציבורית מסופר במקום אחר בספר זה. בנו שמעון נעשה בנקאי, בת אחת השיא לפנחס בן שלום ראב ממשפחת חסידים ואנשי מעשה בבייטש ובת אחת השיא למשפחה מכובדת, אויגאפל, ביארוסלב.

ר' יחיאל קרבס. כשנתעשר כבר היה חולה, ובניו ניהלו את בית הבורסקי והצליחו.

הארי שבחבורה היה ר' דוד ארנרייך, מן העשירים עוד לפני המלחמה הראשונה. לבנו הצעיר נתן השכלה כללית גבוהה. בנו הבכור עזר לו בעסקיו. ר' דוד סוחר פיקח היה וידע לנצל השעה והקוניוקטורה. מספרים: פעם אחרי הימים הנוראים בא אליו ר' מאיר רובין — שמלבד חזנותו היה גם סוחר עורות — לקנות סחורה, העלה ר' דוד את המחיר עד למאד. שאלו: „ר' מאיר, וואָס האָט איר זיך אזוי צו זינגען?" (מה נזדמרת בנעימת מחירים גבוהה כל־כך?) ענה לו: „בראש השנה ויום כיפור אתה ה„רוכב בערבות" ואני איני יכול להשיגך, אבל כל ימות השנה אני נותן הטון וממילא אני „מזמר" ככל אוות נפשי.

ועוד מספרים: היה אצלו פועל מומחה, מרדכי יוסף שיצר, חתן שמחה'לה בעקער, שהיו אומרים עליו כי משכורתו גבוהה יותר משל הסטארוסטה.

סוחרי עורות בקנה־מידה רחב לחוץ לארץ היו: ר' שמואל לייב טננבאום — שעבר כל תלאות המלחמה וסבלה וזכה עוד לבוא ארצה ולהיטמן בעפרה; ר' בריש בוש, בנו של ר' חנינא זיסל'ס בוש, נהרג בידי הרוסים בימי מלחמת העולם הראשונה; יעקל שפרלינג — „יעקל מעשע'ס"; ר' הרשל ובנו יעקב גלער. אשתו של ר' הרשל, מאטל, אשת חיל היתה, יועצת לכל, וביחוד לעניני נשים. ואפילו עורכת טענות ומענות על הנהגת הקב"ה בעולמו. — מה היה אכפת לו להקב"ה, לו היה חי האדם אלף שנה? — היתה טוענת. דווקא שבעים שנה! מילא טוב, יהיו שבעים שנה, ובלבד שיהיו בריאות וחזקות, מלאות עלומים וכו' והנה, גם לזה אינו מסכים — האדם צריך להזקין, לחלות ולעבור כל מיני תחלואים בימי חייו. — הוי, רבש"ע, — התחננה — שמא, סוף־סוף תנהיג סדר אחר?...

משפחה בשכולה

ד"ר א. ברגמן
(נתניה)

גורליצה הידועה לנו במחוז קרקוב, ואחרי מלחמת העולם השניה — במחוז ריישה, חדלה להתקיים בשביל היהודים. אבל אי אפשר למחוק מזכרוננו לא אותה ולא את חיי 5000 היהודים, שישבו בה בין שתי מלחמות עולם. ודווקא בתקופה זו הגיעו לשיא ההתפתחות התרבותית והכלכלית עד שהושמדו ברובם ע"י גייסות היטלר וגרוריהם.

פרט אחד שבא ללמד על הכלל כולו

קשה לרשום למען הדורות הבאים את כל הדמויות המזהירות של יהדות גורליצה, וקשה פי כמה למנות ולתאר פרשות חייהם וסבלותי־הם של כל אלה שהיוו את יהדות גורליצה. ומכיון שלא ידוע לנו איפה נקברו יקירינו ומתי נפחו את נשמתם, תשמשנה לנו תולדות משפחה אחת כתמונה כוללת לשאירים וכאנדרטה של כבוד למתים.

ביהודי גורליצה נמנו כל השכבות הנמנות בכל ציבור יהודי, אבל רובם השתייכו למעמד הבינוני. ואמנם למעמד זה השתייכה משפחת יוסף ברגמן. כבן גורליצה זה כמה דורות, הקים כאן עוד לפני מלחמת העולם הראשונה משפחה ובעבודתו החרוצה היכה שרשים בחיים הכלכליים בעיר. מלחמת העולם הראשונה והתלקחות הקרבות בסביבות גורליצה אילצו את המשפחה — איש ואשתו ותינוקם הקטן — לעזוב את העיר. אב המשפחה גוייס במשך המלחמה לצבא האוסטרי, נפצע ונפל בשבי הרוסי. משם חזר רק בשנת 1918 עם גמר המלחמה. אבל האם עם בנה חזרו לגורליצה לאחר שחרורה. משהתאחדה המשפחה התחילה, אחרי שנות פירוד, לבנות מחדש את ביתה שנהרס כליל ואת הסדנה שלה ואירגנו חייהם מחדש. החריצות והשקידה נתנו פריים. בית משפחת ברגמן הוקם על כנו, ולא רק התבסס לעצמו אלא שימש גם כתובת לנצרכים רבים.

בית יהודי למופת בימי שלום

סוחרים זעירים ומתווכים שונים באו לבית זה לבקש גמילות־חסד מיום ב' עד יום ד', לקניית סחורה לממכר, ביום ג', הוא יום השוק בגורליצה, כדי להרוויח למחייתם לשבוע ימים. בעלי מלאכה זעירים ביקשו הלוואה לקניית חמרי גלם, ואחרי מכירת המוצרים החזירו אותה, על מנת לבקש כעבור כמה ימים הלוואה חדשה.

לכל מגבית ציבורית, הכנסת כלה או מקרה מחלה, ימי חג וכו', ביתו של ברגמן היה בין הנענים הראשונים, בלא להזכיר תרומות לקרנות לאומיות ואחרות. ובית משפחת ברגמן היה טיפוסי למעמד הבינוני של היהדות הגורליצאית בכלל, בית לאומי־יהודי־מסורתי בחיי יום־יום לכל דבר, וכמובן בכשרות ושמירת שבת וחגים לכל פרטיהם.

אחת המטרות העיקריות שהציבה המשפחה לעצמה היתה — הקניית השכלה לילדים: שני בנים ובת. דאגה זו אף גרמה לכך, שעליית כל המשפחה לארץ ישראל נדחתה עד לגמר הלימודים של

הילדים. החשש, כי בארץ לא יעמדו לרשות המשפחה הכנסות מהמאפיה ומהמניות במכרות הנפט, והמחסור עלול לגרום להפסקת לימודי הילדים, הוא שהיה בעוכרי המשפחה והביא להשמדתה.

עד לפרוץ מלחמת העולם השניה הספיק רק הבן הבכור לסיים את לימודי הרפואה באיטליה. והבת — את הסמינריון למורות בגורלי־צה. גם הבן הצעיר נתקבל, אחרי בחינת כניסה, לבית הספר הטכני היהודי בוילנה, אולם לא הספיק אפילו להתחיל בלמודיו, כי ביום 1 בספטמבר, פרצה המלחמה. ואף על פי שהמלחמה היתה תלויה באוויר כמה שבועות, לא חזו אף הפסימיסטים הקיצוניים ביותר את החורבן האיום שפגע ביהדות פולין ואתה — ביהודי גורליצה.

פורענות המלחמה

כבר ביום הששי של המלחמה, מפחד גייסות היטלר המתקרבות, עזבה כל המשפחה את גורליצה בתרמיל על הגב בלבד והשאירה את כל רכושה. יחד עם רוב תושבי העיר יצאה מזרחה, ומהבריחה הזאת לא שבה עוד הביתה. גייסות היטלר היו זריזים יותר מרגלי הבורחים ואף מרגלי הסוסים שקנו במיוחד כדי להקל על הבריחה. הרוצחים השיגו אותם, וסבל והשמדה היו מנת חלקם כגורלם של יתר מליוני אחינו.

אחרי תקופות שונות של מחסור והשפלה מוסרית היו הרוצחים עוקרים מדי פעם בן משפחה אחר, ומשאירים את הנותרים שבורים ורצוצים ביגונם.

הקרבן הראשון היה אבי המשפחה, יוסף, שגורש בשנת 1942, בשנת ה־55 לחייו, מקולומיאה לבלז׳יץ ולא חזר משם. כמה חדשים אחר כך הוציאו את הבת מלכה ממקום עבודתה בגיטו טארנוב בשנת 1942, בהיותה בת 22. עוד הספיקה לרשום כמה מלים — שהיא נוסעת בכוון מזרחה, וכפי שאומרים שותפים לגורלה, מסיעים אותם לעבודה. הפתק הזה, שנמצא ליד מסילת הברזל, הועבר ע״י יד נעלמה לתיבת דואר והגיע לידי יתר בני המשפחה בגיטו. כעבור כמה שבועות הגיעה אלינו בדרך מסובכת הידיעה, כי במקום לעבודה, נשלח כל הטראנספורט להשמדה לבלז׳יץ. ביוני 1943, בעת הגירוש הכללי נספה הבן הצעיר, חיים, בן ה־22, בתאי הגז באושביץ יחד עם אלפי יהודים מטארנוב.

בגיטו נשארו עוד, בין השרידים, האם והבן הבכור. האם ניצלה מהגירוש האחרון בבונקר, והבן — בדרך מקרה. אחרי שלושה שבועות בערך הועברה האם, אסתר־לאה לבית הוכברגר, עם עוד כ־200 יהודים לשבניה ע״י יאסלו. שם נרצחה כעבור כמה ימים מכדורו של רוצח, איש גיסטפו, בשנת ה־55 לחייה.

כעבור כמה שבועות, באוקטובר 1943, נשלח גם הבן לאותו המחנה בשבניה, אבל את אמו כבר לא מצא בחיים.

שריד בזכות ההורים

הבן השריד האחרון הזה, בדרך מקרה, התגבר על העינויים הבל־תי אנושיים במחנה אושביץ־בירקנאו ועל ההליכה ברגל (בינואר־מרץ) במשך חדשיים ללייטמריץ ושוחרר עם גמר המלחמה בטי־רזיינשטאט.

האומנם נשאר בחיים רק בדרך מקרה? לא! זכות הוריו עמדה לו, שלא חסכו מעצמם כל מאמץ ואיפשרו לו לקבל דיפלומה של רופא, וזו הצילה אותו מעבודות פרך בגשם, בשמש ובכפור בצירוף מכות אנשי קאפו ואנשי הס.ס. הוריו בעמלם, הם שהעניקו לו את החיים בפעם השנייה.

אחרי המלחמה נפגש עם אשתו, שניצלה הודות לתעודת לידה כנוצריה שבידה, והם השתקעו בישראל.

היה היתה משפחה שאהבה ומסירות שררו בה, שלב יהודי חם פעם בה, רגישה לסבל ולמחסור הזולת, דוגלת באידיאלים של עבודה ותקומה לאומית — והיא נהרסה בכפותיהם הטמאות של הרוצחים ההיטלריסטיים ימ״ש.

משה אישון / פגישות

נר זכרון לסבא ר׳ אליעזר ולסבתא ברינדל אולמן נ״ע ולדודים יהודה־ליב, ברוך ושמעון אולמן ולפנחס ראב ובני ביתם, שעלו בלהבות אש בשואה הנאצית. ה׳ ינקום דמם!

בגורליצה ביקרתי פעמים אחדות — חמש ואולי שש פעמים לפני השואה הגדולה שפקדה את קהילות ישראל באירופה ופעם אחת לאחר החורבן. הכרתי הרבה עיירות בפולין, מכולן אהבתי את גורליצה, ולא רק בשל העובדה שהיתה זאת עיר מולדתה של אמי תחי׳, וכל בני משפחתי מצד אמי נולדו וגרו בעיר הזאת, אלא בשל אופיה המיוחד של העיירה הזאת, שחותם יהודי היה טבוע על בתיה, רחובותיה, גגיה וכל אשר בה. בימות החול חשת ביגיעת הכפיים של בני העיר, רובם בעלי מלאכה ותעשיה זעירה. ראית כיצד הם עובדים ועוסקים במשא ומתן ושמחת היצירה נסוכה על פניהם בבחינת „יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך״, ואילו בשבתות ומועדי ישראל כל העיר — בית כנסת. בעלי המלאכה והסוחרים, עובדי בתי הבורסקי ומנהלי הבנקים — כולם שווים. איש, איש, חובש את ה„שטריימל״ ולובש איצטלה של משי, מתעטף בטלית צמר ועטרת כסף רחבה מעל לראשו, בשפכו שיח לפני אדון כל.

ו„מנוחה ושמחה, אור ליהודים״...

„שלוש סעודות״ רובם עורכים תחת כיפת השמים — ב„פארק העירוני״. קול השירה והזמירות מהדהד למרחקים, הרחק, אל מעבר להרים המקיפים את העיר כחומה בצורה.

אינני יודע ממה התרשמתי במיוחד, אם מה„שלוש סעודות״ בפארק העירוני, שעה שראיתי יהודים בלבושם המסורתי מהלכים חופשי, ואז נזכרתי ב„פארק שלנו״ בעיר מולדתי, שיהודי פחד להלך בו חופשי פן יתכבד ב„מתנת יד״, או ב„אבן״ של איזה שקץ מגדף: „ז׳ידז׳ה דו פאלסטיני״ (יהודי, לך לארץ ישראל), ואם בגלל השלווה והשקט שציינו את העיירה גורליצה והעידו על תושביהם, כמה שמחים הם בחלקם, ככתוב: „איזה עשיר השמח בחלקו״. ואולי, ואולי?...

בעצם, אף אין זה חשוב, למה אני, כפרט, נתקשרתי לעיר הזאת — החשוב הוא, כי בעיני רבים, רבים מאוד נחשבה לעיר ואם בישראל, שיש להתפאר בה.

עם אורח מישראל בשנת תרצ״ה
יחזקאל וילד בחברת בני משפחתו במרפסת ביתו של אחיו שלמה וילד ז״ל
A guest from Eretz Israel, 1935. Mr. I. Wild at his family

אהבה, אחווה וריעות

אני זוכר עוד, כיצד אבי ז״ל היה חוזר מגורליצה ומספר לנו על „העיר הזאת", כשהוא מתקנא בחמימות היהודית השוררת בה. אף חרותים בזכרוני הסיפורים הרבים ששמעתי ברכבת — יותר נכון ב„קולייקה", שהיתה מהלכת מזאגוז׳ני, שלוחה שפונה לגורליצה, שמתוכם נצטייר צביונה המיוחד של העיר. ולא רק בזאגוז׳ני, אלא גם בבית הנתיבות ביאסלו יכולת כבר להרגיש יפה את האווירה הגורליצאית.

העיר יאסלו שכנה על אם הדרכים המקשרת בין עיירות וכפרים, שלשם היו בני גורליצה יוצאים לצורך עסקיהם, כך, שבבית נתיבות זה מצאת אותם תמיד, יושבים ומחכים שעות על שעות ל„אנשלוס" (לרכבת הבאה) למחוז חפצם. שם עמדת על טיבם של בני גורליצה, שהם אחים קרובים. אם שאלת, למשל, באחת התחנות, גורליצאי, על פלוני וקראת לו בשם המשפחה, לא תמיד ידע להשיב לך מיד, עד שנזכר וגומר: אה, אתה מתכוון ל„חיים ברוך פון אונטערן וואסער" (בנו של ברוך, שמעבר לנהר)... הבנת, כי קרובים הם איש לאיש, ובשמותיהם הפרטיים הם קוראים זה לזה, בצירוף כינוי של אבא, סבא, ולעתים אף סבתא, אם היתה זאת אשת חיל ששמה הלך לפניה, וממילא היו כל בני המשפחה נקראים על שמה, למשל: יענקל דבורה׳ס, ומי אינו מכיר את דבורה? ואפילו יש בעיר שלוש מאות נשים בשם דבורה, הכל יודעים שהכוונה היא לדבורה בה״א הידיעה. ויש שבמקום שם המשפחה שלהם יודעים אותם בכנוי המעיד על מקצועם, כגון: שמחה דער קצב, ונניח שיש עוד שלושה קצבים בשם שמחה, בכל זאת יודעים הם בני העיר למי הכוונה, כי רק לאחד מהם קוראים „שמחה דער קצב" וכו׳ וכו׳.

לראשונה, הרהרתי, משונה כיצד הם מזהים זה את זה, אך מתוך שיחה נוכחתי לדעת, שהדבר טבעי מאוד. קוראים הם איש את רעהו בשמו הפרטי, כדבר אח אל אח, וממילא נוצרת אווירה של אחווה וריעות בין הבריות ונופלות המחיצות ביניהם. ואמנם כך היה שם — אחווה וריעות. ואפילו המחלוקת לשם שמים שבין „חסידים" בינם לבין עצמם, וגבאים בבתי־כנסת, לא העיבה על אווירת האחווה אלא היוותה חלק בלתי נפרד מהווי העיירה כתוספת גוון לקשת הססגונית של רקמת החיים היהודיים בגורליצה.

בשורות הבאות נספר כמה מחוויותינו שהיו לנו בעת ביקורינו בעיר הזאת ונחרתו בזכרוננו עד היום הזה.

פרשת נסיעה אחת

ראשית על נסיעה אחת לגורליצה.

כאמור, גורליצה אינה שוכנת „על הקוו", הרכבות אינן עוברות דרכה אלא רכבת פנימית מחברת בינה לבין זאגוז׳ני, כשהיא עוברת דרך בתי הזיקוק לנפט מארינפול. לגורליצה נוסעים רק יהודים ואילו למארינפול — הגויים מהסביבה. הגויים נסעו בהשכמה ובערב כשהם בדרכם לעבודה וממנה, ואילו היהודים — ברוב שעות היום, כשהם מחפשים „אנשלוס", מי לגורליצה ומי מגורליצה ליאסלו, לטארנוב ועוד ועוד.

ב„קולייקה" שלטו היהודים. לעתים נהפכה לבית כנסת זוטא ל„מנחה־מעריב" ולעתים אף שחרית התפללו בה. בערבי שבת, חג ומועד המתה ה„קולייקה" מ„יוצאים" ו„נכנסים", ובימות חול רגילים, היתה מלאה „רייזאֶנדרס" (מפיצי סחורות) שהיו רגילים להתפזר על פני הסביבה כדי „לכבוש את השווקים"...

פעם אחת, היה זה ביום חורף קשה, כשנסענו לגורליצה, נתקענו ביאסלו למשך כמה שעות. בגלל מפולת שלג איחרנו את ה„אנשלוס" ונאלצנו לחכות לרכבת הבאה. יחד עמנו נתקעו עוד כמה עשרות יהודים, מלבד מנהל התחנה בעל המצנפת האדומה ועוד שניים מעוזריו. מה עושים יהודים בעת ההיא?

ראשית חכמה יראת ה׳ — מתפללים „מנחה־מעריב". מיד מוציא

אחד ר' ישעיהו שמו — את שם משפחתו אינני זוכר — את ספרו ומלמד כמה „משניות" בציבור, כי באותו ערב יש לו „יאָרצייט" והוא מבקש להגיד עוד „א רבנן־קדיש" (קדיש דרבנן).

ולאחר מכן באה שיחת החולין. ה„רייזנדרס" מחליפים אינפורמציה על ה„מארק־טאָג" (יום השוק). אחרים מוציאים את ה„היינט" ועוסקים בפוליטיקה, כשהם מנסים לברר את „הבעיות העומדות ברומו של עולם". ויש סתם מחשבנים חשבונותיהם וצוררים את כספם בצרור וקושרים אותו מסביב לרגל, על כל צרה שלא תבוא, פן ייתקלו בלסטים בדרך הבאים לגזול את כספם. לא שמעתי שלסטים יפקדו את ה„קולייקה", אך כפי הנראה, מסורת היא אצלם מקדמת דנא, מהתקופה שהיו מרבים לנסוע בעגלות לשווקים, שאת הכסף טומנים במגפיים...

מיאסלו תפסנו „אנשלוס" לזאגוז'ג'י ושם שוב חכינו כמחצית השעה עד לבוא ה„קולייקה". בינתיים פגשנו עוד כמה עשרות יהודים, אף הם חוזרים מהשווקים, ואחדים מתלוננים על האנטישמיות ההולכת וגוברת. מספרים שכמעט פגעו בהם השקצים, אך איש אינו מטה אוזן לדבריהם ואף אינו מתייחס ברצינות לאנטישמיות, וביחוד מאחר שאנשי גורליצה אינם חשים בה כמעט, שהרי עירתם רובה יהודים והם שולטים בה.

בשעות המאוחרות של הלילה הגענו לעיר. ליד בית־הנתיבות עמדו כמה „קוצ'רס" (בעלי כרכרות) ו„חטפו" את הנוסעים. אנחנו עלינו על הכרכרה של ה„קוצ'ר" הקבוע של בני המשפחה. קוצ'ר זה בכל ימות השבוע רואים אותו שוטו בידו כשהוא ממריץ את הסוסה, ואילו בשבת ראינו אותו בלבוש שטריימל של י"ד קצוות ואיצטלה של משי, כשהוא מפזם לעצמו ניגונים במיקצב של כרכרה דוהרת.

וכמו שאתה רואה אותו — אמרו — הוא יודע כל מזמורי התהילים בעל־פה. מדי יום ביומו בעת הנסיעה הוא מסיים כל תהילים.

הרבה „תהילים־יידן" מצאנו בדרכנו, בעת הנסיעות ברכבת ובטיולים שעשינו בכרכרות. רבים־רבים מאוד ידעו בעל־פה כל תפילות דוד בן ישי.

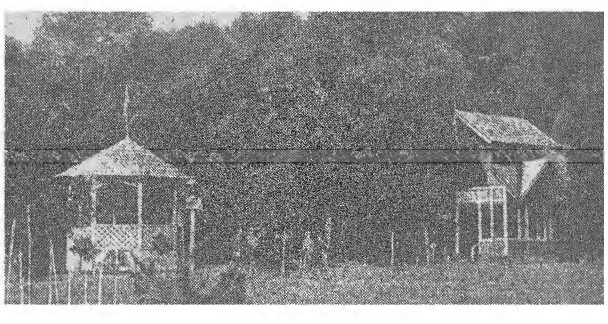
ה„פארהער" בבית הרב ו„שלוש סעודות" בפארק

שבת אחת מהשבתות המרובות שעשיתי בגורליצה נחרתה עמוק בזכרוני. נדמה לי, כי היתה זאת אחת השבתות הראשונות, לאחר שהתחלתי ללמוד גמרא ב„חדר". אמא שמחה מאוד שתוכל להציג אותי לפני סבא כ„לומד גמרא" והוא יבחן אותי בשבת אחה"צ. וכך היה. סבא הוציא מארון הספרים גמרא גדולה מכורכת בכריכת עור — ש"ס ווילנא — פתח מסכת „בבא מציעא", בפרק „אילו מציאות" וביקש ממני להגיד. סבא שמע במשך רבע שעה, הפסיק ונשק לי במצח ונתן לי „שבת־אויבס" (פירות שבת: תפוז מארץ ישראל). חשבתי שבכך נסתיימה הבחינה. ולא כן היה הדבר. סבא קרא לאחד מנכדיו הגדולים ממני שהם כבר בני מצווה ואמר לו לקחת אותי לביתו של הרב בשעה שהוא ילך „צום פארהערן" ויבקש מהרב בשמו, שיבחן גם אותי. כששמעתי זאת אחזתני צמרמורת. קצת מבושה להופיע בפני אדם זר וקצת מפחד לעמוד בבחינה בגמרא, שהייתי עוד מתחיל גמור בה. ברם, לא היתה כל אפשרות להתחמק. נאלצתי לעשות כמצוות סבא. הלכנו אל בית הרב. אינני זוכר, לאיזה רב הלכנו ומה שמו, כי כמה רבנים היו בעיר. אני זוכר שהיה עטור זקן לבן, בעל עיניים יוקדות וכל כולו מעורר כבוד. לא היינו היחידים. הרבה ילדים באו לבית הרב „צום פארהערן" (להיבחן), מי בחומש ורש"י, מי בגמרא ומי בשולחן ערוך. הרבי נהג להציג שאלות. הוא לא ביקש לקרוא בספר, אלא „לספר מה שלמדת ומה אימר רש"י ומה בין דברי המשנה לדברי הגמרא" וכו'. ה„פארהער" התנהל כמו על סרט נע. שניים, שניים, נכנסים ויוצאים, כל אחד מקבל מידי הרב את ה„שבת־אויבס" — תפוח ופרוסת עוגת שמרים ממולאת שוקולאד.

הרב ששמע שאני נכדו של... שאל אותי תחילה על עיר מולדתי, על התלמוד־תורה ומי המלמדים, ולאחר מכן בחן אותי. בזכות סבא זכיתי לקבל „שבת־אויבס" מיוחד במינו מידיה של הרבנית שהיתה בחדר הסמוך. קיבלתי בננה וקצת אגוזים, שלשלתי הכל לתוך הכיסים ויצאתי במרוצה.

בחצר התהלכו עשרות ילדים, חבושי קסקטים של קטיפה שחורה, הידועים בשם „פוילישע היטעלעך" ומחכים בעצבנות לקראת ה„פארהער". ראיתי שהם מקנאים בי על שעברתי כבר את „טבילת האש". ואמנם כן — רבה היתה שמחתי שהכל עבר בשלום. מאז נהגתי הרבה פעמים ללכת בשבת אחה"צ ל"פארהער", פעם לדודים ופעם לאיזה דיין ופעם לאיזה מכובד וידיד המשפחה. אך אין דומה זה ה„פארהער" הראשון בבית הרב לכל מה שבא אחריו. האווירה, ה„שבת שלום" של הרב והכל מסביב — קשה לתאר. ושוב נראה לי, כי בגורליצה זה היה מיוחד ויחיד במינו, שלא כבכל שאר המקומות.

בגורליצה היווה ה„פארהער" חלק בלתי נפרד מהווי העיירה, כשם שה„שלוש סעודות" בפארק העירוני ציינו את ייחודה של העיר הזאת. ביחוד ניכר היה רישומן של הנשים בסינרים הלבנים הרקומים רקמה צבעונית, שהיו יושבות על פתחי בתיהן לאחר הדלקת הנרות ומסכמות את ששת ימי המעשה. כאן היה הכל אומר: מה טובו משכנות ישראל בגורליצה.

הפארק העירוני „סוקול"
The City Park "Sokul"

פעם השתתפתי ב„שלוש סעודות" בפארק העירוני. כל הספסלים וה„אלטאנות" (הביתנים) תפוסים. מכל הצדדים בוקעת השירה „מזמור לדוד, ה' רועי לא אחסר, בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני"...

ואמנם, כאילו הותאמו פסוקי תהילים אלה למעמד ה„שלוש סעודות" בגורליצה, כי אכן זו נערכה בנאות דשא, ועל מי מנוחות — נהר קטן שחצה את הפארק. ומאות היהודים היו מחולקים קבוצות קבוצות, מנינים־מנינים, כשהם נפרדים בשעת רעווא משבת מלכתא...

הראיתם עוד מקום שעורכים בו שלוש סעודות בפארק העירוני?

— אני לא ראיתי. ודאי שזה יכול היה להתרחש רק בגורליצה...

אכן, כל זה היה שם עד בוא החורבן, עד שאכלה האש בקהילת הקודש — גורליצה.

ממחרת החורבן

במחצית הראשונה של שנת 1946, כשנה אחרי תום המלחמה, מצאתי את עצמי שוב בגורליצה. כבר בדרכי לעיר — בבית הנתיבות של קרקוב — שמעתי, כי פחות ממנין יהודים מהלכים בה דרך קבע

ואולי עוד כמספר הזה עוברים ושבים שבאו „להציץ" ו... להסתלק. הייתי בין אלה ש„להציץ" באו ולשמוע, מפי עדי ראייה ושמועה מה עלה בגורלה של משפחתנו הענפה, אולי נותר שריד ופליט, אולי נשאר איזה ילד וניצל, אולי ואולי...

הפגישה הראשונה עם העיר היתה קשה ביותר. הבתים — אותם הבתים, הרחובות — אותם הרחובות, ובכל זאת הכל נראה זר, שלא כתמול שלשום. העיר כולה עומדת דוממה ומחרישה, כאילו אף היא מתאבלת על בניה־בוניה שהיו ואינם עוד. ואף על פי שהגויים, בני הכפרים מהסביבה שהפכו לעירוניים, מהלכים זקופי ראש וחיוך נסוך על פניהם, בכל זאת — הכל בוכה, השמים בוכים וההרים בוכים: ארץ אל תכסי דמם!...

הקירות זועקים ומספרים מה שעוללו לעיר הזאת, ומצבות האבן שנעקרו „מבית החיים" ורחובות העיר שרוצפו בהן, מעידים, כי גם בשוכני עפר התנקשה היד הארורה...

קשה להלך ברחוב, קשה לדרוך על מרצפותיה, כשכל אבן מגואלת בדם אחים וכל אבן שניה או שלישית אינה אלא מצבה ממצבות הקודש שנעקרו.

— — — אתה פונה אנה ואנה ובכל מקום שתי האותיות לנגד עיניך — פ"נ, פה נקבר פלוני בן פלוני ויש שאתה רואה את אבני השיש חרותים זהב ומגן דוד בראשם, ויש שנותרו רק שברירי מצבה, ויש שעל שטח דל"ת על דל"ת תמצא צירופים מעשרות מצבות, הכל בעירבוביה, חצי שם של זה וחצי שם של זה, אך הכל יחד מצטרף למצבה אחת גדולה — מצבה שלא הוקמה, אך עומדת לעיני כל, מצבת הזכרון לקהילת הקודש גורליצה שכאן נקברה חיים...

— לאן פונים תחילה? לביתו של מי? — כן, רק לביתו, כי רק הבית הוא קיים, בעליו אינם עוד בין החיים.

הלכנו. עברנו את מרכז העיר. מקצת מהחנויות של היהודים תריסיהן מוגפים, במקצת מהן עומדים מאחורי הדלפק בעלים חדשים — הגויים שירשו את הכל. הגענו לרחוב הנושא את שמו של הלוחם הפולני הגדול טדיאוש קושצ'ושקו, רחוב שהמה יהודים — ולא מצאנו איש מהם; הגענו לרחוב המתפתל במעלה ההר — רחוב פוד־קושצ'לנה — ואין שריד ופליט ומשם לאוליצה אוגרודובה, לבתי הדודים — הכל שומם. זכורני, באחת הדירות למטה היתה מעין „הכנסת אורחים" וכל מי שבא לעיר, אורח נוטה ללון, נתקבל שם כבן בית — ועתה אין זכר לכל זה.

זאת היתה הפעם הפגישה הראשונה והאחרונה עם בני העיר ששרדו, רובם ניצלו ביערות סיביר שברוסיה, ובודדים בלבד נותרו לפליטה מהמחנות.

— — — אנחה גדולה. „זה הכל אשר נותר. גורליצה היהודית נמחתה מתחת שמי ה'" — אמרו זה לזה, כשהם פורשים ובוכים ומבכים את השריפה הגדולה. בכל יום חוזר המחזה המחריד והקורע לב — כמו בבית עלמין, אך כאן מבכים ואין יודעים את מקום הקבורה...

השכנים הפולנים, שהיו עובדים אצל היהודים ומשרתים אצלם, מעדיפים למעט בדיבור על מה שהיה. הם אינם מוכנים להעלות זכרונות מימים שעברו, ולא חס ושלום משום שקשה להם לדבר ולהיזכר בשואה האיומה, אלא, פשוט, מטעמי זהירות, שלא להחקר, שלא יבקשו מהם את הרכוש הנשדד...

שאלתי את הגנן שעבד אצל דודי, מתי לקחו אותם, כיצד היה הגירוש וכו'. הוא פוטר הכל במשפט אחד: „הם הלכו יחד עם כולם, בשנת 1942". יותר אינו יודע, יותר מזה אינו מוכן לזכור. אף על פי שגר בית ליד בית והיה „בן בית", לא ראה כלל, מי נכנס לדירות ומי הוציא את הרכוש.

„כנראה, הגרמנים" — אמר. אך כשנכנסתי לביתו פנימה ומצאתי אילו חפצים שזהיתי אותם שהם שייכים לבני המשפחה, מיהר להגיד שקיבלם מהאדון למזכרת בעד הלחם והמים שהיה נוהג להביא להם, בשעה שנאסרה היציאה על היהודים.

לא חקרתיו הרבה, לא ביקשתי ממנו את החפצים, כי לא את אלה באתי לבקש, באתי לחפש את החיים, ולא את רכושם של המתים

באותו יום ראיתי עוד כמה שכנים־גויים ואף מפיהם שאלתי פרטים על המשפחה, אך במקום להשיב לעניין הירבו להזהירנו ש„הבאנדרובצים" (קבוצות לוחמים פולניים נגד המשטר החדש בעלי נטיות אנטישמיות, שהיו נוהגים להתנפל על רכבות ולחפש יהודים ולהרוג אותם) פועלים בסביבה וכי בלילה הקודם כמעט „כבשו" את העיר. הרמזים ברורים, כאילו רצו לומר: „יהודי, הסתלק מכאן"...

הרביתי להיפגש עם הגויים, לשאול ולדרוש, אך מעט חידשו. יותר מאשר גילו הסתירו, כי כל העניין אינו נוח להם. הם מעדיפים לשכוח...

אנחנו לא שכחנו. זכור, אל תשכח... — הקשבנו לבת קול ממרומים.

מחפשים עשירי למניין ב... ט' באב

כלום תיאר אדם לעצמו שיבוא יום ויחסר בגורליצה עשירי למניין? איש לא דימה זאת. הרבה בתי־כנסת, בתי מדרש ו„שטיבלך" היו פזורים במרחבי העיר. למחרת החורבן, אין כמעט זכר לבתי־כנסת. בית אחד, שעל פתחו שלט — "הועד היהודי", הוכנס בו ארון קודש והוקם בית־כנסת. אך לא היה מי שיתפלל. תמיד חסר העשירי למניין. לעתים רחוקות הצליחו לצרף מניין בשבת. לרוב התפללו ביחידות.

פעם אחת, ליל תשעה באב היה זה, נמצא העשירי למניין. יתכן שזה סתם מקרה? לא, למעלה מזה. אולי נגזר מרומים שבליל תשעה באב תש"ו יתאסף מניין יהודים בגורליצה ויבכה את השריפה הגדולה אשר שרף ה'. נדמה לי שמאז לא התכנסו שוב בט' באב לתפילה בציבור.

קראנו מגילת „איכה". אך המחשבות לא היו נתונות לעבר הרחוק, לימי חורבן הבית, אלא לחורבן האחרון.

„איכה ישבה בדד העיר רבתי עם"... — באותה שעה כולנו חשבנו על „העיר הזאת" — על גורליצה.

פסוקי הנבואה והקינה של ירמיהו הנביא המקונן, כאילו נכתבו במיוחד לציון חורבן גורליצה. זה מתאים, זה מדויק — אמרנו איש לרעהו.

„זכור ה' מה היה לנו, הביטה וראה את חרפתנו, נחלתנו נהפכה לזרים, בתינו לנכרים"...

בכיות ואנחות. איה הילדים שיפיג את מר הבכי ב„קוצים" שהיו רגילים לזרוק לעבר המקוננים?... בגורליצה אין ילדים. לא נותר ילד בחיים, הכל — בגיא ההריגה.

אי אפשר שלא לבכות ב„ליל זה יבכיון", כשאתה עומד בעיר יהודית שהיתה ואיננה עוד ופסוקי „איכה" ופזמוני קינות שנכתבו אז, לפני שנות אלפים, מבטאים מה שקרה כעת — את החורבן הגדול.

איני יודע, מה היה להבא. למחרת היום לא היה מנין לקריאה בתורה, אך אני יודע שכולם קוננו אותו יום, ולא היה מנחם...

הספרים ששרדו...

בית מדרש היה בעיר וקראו לו בית המדרש הישן. בית מדרש זה נתחלל על־ידי הנאצים ועוזריהם המקומיים, כשם שנתחללו כל

יתר מקדשי־מעט שבעיר. אך הוא נשאר עומד על מכונו ולא נהפך למחסן, או לאורוות סוסים. בבית מדרש זה ריכזו הרבה ספרי תורה, כפי הנראה אספום מכל שאר בתי־הכנסיות ובתי המדרשות וכן את כל ספרי הקודש שהיו קנינם של בני העיר. לא עלה בידי לברר, מי אסף את הכל. היו שאמרו שהיהודים עשו זאת, ויש אמרו שנצטוו לעשות כן. אחרים גרסו, שאת ספרי התורה אספו היהודים ואילו את ספרי הקודש — הספריות הפרטיות שבבתים — אספו הגויים־השכנים, כשהלכו לשדוד את הרכוש היהודי, והביאו הכל לבית המדרש, מתוך פחד לפגוע בספרי קודש יהודיים.

— — — ביהודים לא פחדו לנגוע, ועל קדושת הספרים שמרו...

בקיצור, יכולני להעיד שכאשר עליתי לעזרת נשים וכן לחדרים הצדדיים של בית־המדרש, מצאתי לנגד עיני צרורים ומפוזרים אלפי, אלפי ספרים — למן סדורים לתינוקות של בית רבן ועד מאות „זאצים" של ש"ס ווילנא; „טורים", רמב"ם וחומשים, מכורכים בכריכת עור, ובאותיות זהב מוטבע שם בעליהם; מחזורים וסדורי „קרבן־מנחה", בנרתיקי עור וקטיפה כחולה, שנשי העיר היו רגילות להתפלל בהם מדי שבת בשבתו ובצד אלה ספרי חסידים, שאלות ותשובות של ראשונים ואחרונים וכו' וכו'.

ספר, ספר והיסטוריה שלו. הנה ש"ס ווילנא בכריכת עור ועל הטבלה חרות השם מ. אונגר ובפנים הקדשה — „תשורת חן ביום שמחת לבו"... חומשים עם הקדשות לבר־מצווה — „והגית בה יומם ולילה"... הי"ד החזקה של הרמב"ם „לאברך ירא ה' מרדכי נ"י", ול„חיים שלום היקר א מתנה צום אָנהויבן לערנען חומש מיט רש"י פון דיין פעטער אונד טאנטע" ו...בסוף באה חתימה מסולסלת שקשה היה לקרוא ולפענח אותה.

...והיו ספרים מלפני מאות בשנים שעברו בירושה מיד ליד ורשום עליהם סדר היוחסין. ומצאתי גמרות עם „חידושים" רשומים בכתב יד בשולי הדפים, מפרי עטו של איזה אברך שלמד בישיבת בובוב....

הרבה פרטים מעניינים על זהותם של בעלי הספרים כבר נשמטו מזכרוני, אבל אני זוכר שראיתי ספרים של ראב, אולמן, אונגער, ויינפלד, רובין, לאנג ועוד הרבה שמות.

שעה ארוכה עמדתי והתבוננתי בספרים. האחראי לוועד הקהילה אמר לי אז: „קח מה שאתה רוצה, כי צריך להציל את הספרים"...

אבל, מה אקח תחילה? את הש"ס של הדודים, את החומשים את הסדורים?

לא ידעתי במה לבחור, וביחוד שלא היה לנו בית ולאן נקח את הכל?

לבסוף מצאתי מחזור של יום הכיפורים בחתימת ידו של דודי שמעון אולמן (הי"ד) וחותמת הנושאת את שמו בצדה. „את המחזור הזה אקח" — אמרתי בלבי. את שאר הספרים ביקשתי שיארזו וישלחו לבני המשפחה בארץ־ישראל, אך הם לא הגיעו עד היום הזה.

המחזור של יום הכיפורים נשאר בידי. עוד שעה ארוכה עמדתי דומם ליד הספרים, כשאני מעלעל בדפי המחזור ומוצא שני דפים מקומטים ליד התפילה: אלה אזכרה...

האם עד כאן הגיע בתפילת יום הכיפורים האחרונה, או ביקש בדרך זו, ממי שהמחזור יגיע לידיו, כי יזכור?

אחר כך עלעלתי בכמה מחזורים נוספים של יום הכיפורים, שהיו פזורים ומצאתי כי אף בהם מקופל הדף של „אלה אזכרה"

בני העיר ביקשו, כי נזכור אותם — — —

„אלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה, כי בלעוני זדים כעוגה בלי הפוכה"...

*

כשבועיים ימים ארך בקורי האחרון בגורליצה. בפרק זמן זה נפגשתי עם שרידי העיר ששבו מהגיטאות וממחנות הריכוז, מקולומיי ומפלאשוב ומשאר המקומות. התהלכנו בחוצות העיר, ביקרנו בבית העלמין ההרוס והעלינו זכרונות מהימים שעברו — על העיר שהיתה ואיננה עוד.

באחד הערבים נודע לנו על התקפה מצד ה„באנדרובצים" שהשתלטו על כמה כפרים, וכבר הם נמצאים במבואות העיר. ורבה החרדה...

למחרת עם שחר יצאנו אל „הקולייקה" כמנין יהודים ועזבנו את העיר. עברנו את זאגוז'ני ואת יאסלו וחיכינו ל„אנשלוס" כשזכרונות העבר עולים בדמיוננו — כיצד זה היה אז, וכיצד זה היום...

ברכבת אין מדברים עוד יידיש, בבית הנתיבות בזאגוז'ני ויאסלו אין מתפללים עוד מנחה ומעריב —

האש אכלה את הכל...

שמעון גרף / היהודים בענף הנפט באיזור גורליצה

(בין שתי מלחמות העולם)

גילויי נפט באיזור גורליצה המריצו אנשי מעשה מבני עירנו להשקיע יזמה, מרץ והון בפיתוח ענף תעשייתי זה. עם כל הסיכון הרב בהצלחת מפעלים כגון אלה לא נרתעו מכל מאמץ, אם כי לעתים נחלו אכזבה, שכן, כידוע, קידוחים בעומק הקרקע נותנים תוצאותיהם לאחר תקופה ממושכת למדי ולעתים מביאים כשלון חרוץ.

קידוחים מיכניים ביזמת יהודים

שיטות העבודה של שאיבת נפט גולמי מבטן האדמה היו שונות: החל בחפירות בעבודות יד עד עומק מכסימאלי כ־200 מ' וכלה בקידוחי נפט בצורה מיכנית למעמקים מופלגים המגיעים ל־1000 מ' ומעלה. חפירת בארות נפט היתה כרוכה בסכנות גדולות מחמת האפשרות של מפולת הקרקע ומשום כך היתה שיטה פרימיטיבית זו מגבילה את האפשרות להגיע לעומק ניכר. בחפירות אלה עסקו בדרך כלל אכרים, בעלי הקרקעות, שבאדמתם נתגלו סימני נפט (כמעט מיד מתחת לפני הקרקע — מספר מטרים מצומצמים) מתוך חפירות נסיוניות. לחפירות כגון אלה לא נדרש ציוד יקר ומסובך ועיקר ההוצאות היווה שכר העבודה, ובהתאם לכך גם התוצאות לא היו מעודדות ביותר. כאשר התפוקה נתמעטה והלכה עזבו הבעלים את הבארות, ובמשך הזמן הוזנחו וממילא נסתמו באבנים ובחמרה. בארות מוזנחות אלה שימשו אחרי מלחמת העולם הראשונה כר נרחב ליהודים בודדים ולקבוצות קטנות, לפיתוח כלכלי, שכן חכרו אותם מידי בעלי הקרקעות וניסו מזלם, ולא אחת בהצלחה מרובה.

מובן מאליו, שהתקדמות בגילויי הנפט באה רק לאחר הפעלת

שיטת קידוחים מכניים, שבעקבותיה באה גם התפתחות של תעשיית מוצרי נפט בסביבה (בתי זיקוק, בתי חרושת לזפת נייר זפת וכו׳). קידוחי נפט, ובעיקר בעומק רב, היו מביאים לפעמים להתפרצויות סילוני נפט ממעמקי האדמה. היו מקרים, שבארות מסויימות פעלו מתוך לחץ גזים פנימי, ללא כל השפעה מבחוץ ושאיבת הנוזל השחור לא דרשה בעצם כל השקעה נוספת, אולם לאחר ירידת לחץ הגזים היה מן ההכרח להשתמש במשאבות מיכניות.

מדידות גיאולוגיות... וקצת „מזל"

כאמור, קידוחי נפט, בדומה לכריית זהב, לא היו מביאים תמיד לתוצאות המקוות, וגם כאן שרר הכלל: „הכל תליי במזל"... מזל זה היה מביא עושר רב לאלה ואכזבה לאחרים, ואפילו עד כדי הרס כלכלי. ידועים מקרים של פשיטות רגל ואפילו התאבדויות על רקע של כשלונות, כאשר התברר שהבאר „יבשה", או במקרה של תקר רציני (פערנאגלונג) שמנע המשך העבודה.

בקידוחי נפט היו המשקיעים נעזרים ע"י גיאולוגים שאיתרו מקומות הקדות, כמובן, ללא כל התחייבות מראש. כמתחרים למדע הגיאולוגיה הופיעו יועצים בלתי מוסמכים שפעלו בעזרת חפצים קטנים שונים (מקלות ברזל וכו׳). חפצים אלה „משכו" אותם, כביכול, למקומות „בטוחים". — מומחים אלה במישוש היו ידועים גם בגילויי מים מינרליים. קשה לעמוד על ערך „המישוש" וטיב המקל העושה נפלאות, כי לפעמים הצליחו בשימוש זה הצלחה מלאה, מכל מקום, נתקבלה הדיעה, שהמזל, אם לא היה חשוב יותר מתיאוריות ומדידות גיאולוגיות, היה לכל הפחות שווה בזכויותיו לאלו. למזל זה נודעת איפוא חשיבות יתירה בהתפתחות קידוחי נפט ע"י החלוצים הראשונים במחוז גורליצה, כי בעקבותיהם הלכו אחרים וכולם יחד יצרו שרשרת של מהפשי נפט ומשקיעי הון, הן בקידוחים במכרות והן בעיבוד נפט למוצרים כימיים למיניהם.

תעסוקה מוגברת באזורנו

התפתחות תעשיית הנפט בגורליצה וסביבתה על כל ענפיה הביאה להגברת התעסוקה באיזור, ובשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השניה כמעט שלא היתה מורגשת שם כל אבטלה. בהשוואה למחוזות לא־תעשייתיים, שבהם סבלה האוכלוסיה היהודית מחוסר עבודה והדור הצעיר לא ראה לפניו כל דרך לביסוס כלכלי — יש לראות את המצב בגורליצה באור ורוד. אין כל ספק שלמצב זה הגענו באזורנו הודות להתעסקות היהודים במעיינות נפט ובתעשיית נפט בבעלות יהודית, שדאגו ליהודים שימצאו אצלם מקור עבודה ופרנסה.

יש לקבוע שהשתתפות ההון היהודי והידע המקצועי של היהודים בקידוחי נפט הלכה וגדלה ויחד עמה נתרחב המעגל לאותם היהודים, או לאותן קבוצות היהודים שראשיתן היתה מצער, שעל ידי פעילות אינטנסיבית הביאו את הסביבה לשגשוג כלכלי והם עצמם התעצמו לא במעט.

חלוצים ראשונים בפיתוח ענף הנפט

כחלוצים יהודים בשטח הפעלת קידוחי נפט בסביבת גורליצה והפעלתם יש להזכיר את איזידור מורגנשטרן, מומחה גדול בקידוחי־נפט, שהקים יחד עם יעקב שמר ואחיו שמואל ונפתלי בשנות 1918—1939 שורת מכרות נפט בליפינקי Lipinki ליבושה Libusza וקריג Kryg. התוצרת במכרות אלה הגיעה למאות קרונות נפט גולמי לחודש. מאורגנים בחברות ופירמות הקימו גם בתי מלאכה לתיקון כלי עבודה ובית חרושת לגזולין (נוזל מופק מגזים שתכונותיו עולות על אלו של בנזין). במכרות, בבתי המלאכה ובבית החרושת הנ"ל מצאו תעסוקה מאות פועלים, טכנאים, מהנדסים ופקידים, ובין אלה יהודים במספר לא מבוטל. אפשר לקבוע בוודאות, שפעילות נרחבה זו בקידוחי נפט, שבוצעו ע"י האחים מורגנשטרן ושמר, פיתחו את האיזור כולו, והם נרשמו כספקים חשובים בייצור נפט גולמי בגליציה המעדבית.

השקעות שנעשו ע"י ד"ר י. בלך ושות׳ הביאו לגילויי שדות נפט בקריג ובליבושה, ועליהם צצו ועלו במהירות מפתיעה מיגדלי קידוח רבים שתוצרתם הגיעה ל־10—20 קרונות לחודש. ד"ר בלך העסיק פקידים וטכנאים יהודיים.

עורקי נפט חדשים

גילוי עורק נפט חדש בקריג וברופיצה־פולסקה Ropica-Polska בא בעקבות פעילות רבה של חברת זילברמן־קלוגען, שהקימה מספר מכרות נפט בתוצאות טובות מאד. זילברמן ידוע היה כאיש־מקצוע, בעל ניסיון רב בעבודות קידוח בקונגו הבלגית ותרם הרבה להרחבת ייצור נפט בשטחים שבהם פעל.

האחים יחיאל מורגנשטרן ואדוארד אנגלארד, (כיום בארץ), הידועים כמומחים מובהקים, הקימו מכרות נפט בליבושה, ברופיצה־פולסקה ומכרה ידוע בשם „פלנרובקה" Felnerowka. א. אנגל־ארד רכש לו את הנסיון הרב במקצוע זה במשך שנים בחוץ לארץ.

בקידוחים אחרים לקחו חלק פעיל — החברה גולדברג־מרגוליס מקרוסנו, שפיתחה מכרה בקריג והפיקה תוצרת יפה, וחברת נפט „דוברה" Dobra בסנקובה, בבעלות התעשיין הידוע יחיאל הולנדר ז"ל ואתו צבי הויברגר ז"ל. השניים עסקו כאן בניצול הבארות הקיימים ובחידוש בארות ישנים ומוזנחים.

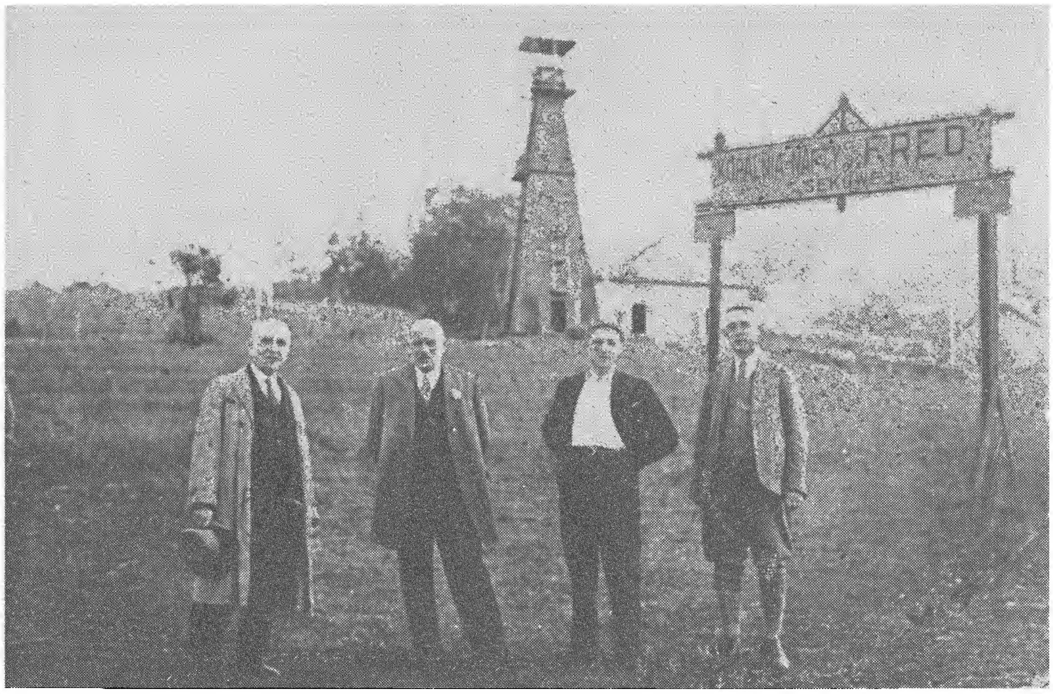
בשטח זה פעלה גם שותפות גרטנר־לבקוביץ (ממשפחת בקנרוט, ידועת שם בקידוחי נפט בסחודניצה ובבוריסלב) שבשנות 1930־39 ניגשה לטיפול בבארות ישנות, שנחפרו בשיטה פרימיטיבית בעבודות יד. עבודות אלה שבוצעו בסנקובה וברופיצה־רוסקה הביאו תוצרת של מספר קרונות נפט גולמי לחודש ובעיקר האירה ההצלחה פניה להם בגילוי באר ישנה „ליאון" בסנקובה.

בדרך זו הלכה גם חב׳ ברל קולבר ושות׳ ובהשקעת מאמצים רבים הגיעו להישגים נאים בשארי Siary וברופיצה־רוסקה.

הכפר שארי בצא משקיעים ידועים מבוריסלב סמואל וסלומון טייכר, שייסדו חברה בשם „סיארי". בפיקוחו של המנהל הטכני של המכרה, שמעון גרף, הושגה תוצרת נפט מבטיחה.

מפעלי גרף

שמעון גרף, כיום בישראל, אירגן בשנות 1918־19 חברת נפט „אוגודה־פרד" בסנקובה, ובקידוחים שהגיעו עד 650 מ׳ נתגלו אפיקי נפט חדשים. בבעלותו ובבעלותם של ד"ר פ. בלואשטיין ובנו אינג׳ פ. בלאושטיין נוסדה בשנות 1933־34 חברת נפט „פרומיין" Promien, מכרה „וילנו" Wilno בדומיניקוביצה, בו הושגה תוצרת של מספר קרונות נפט וכמות גזים לחודש. בשנות 1935־6 ייסד ש. גרף חברות נפט „ונדה" Vanda ו„סטפן" Stefan בדומיניקוביצה בבעלותו שלו ושל ד"ר שמרה (בעל בית־זיקוק לנפט בליסקו Lisko, יהודי הונגרי שלאחר מלחמת העולם הראשונה התיישב בגליציה) —

ש. גרף (מימין) בלווית מזכיר העיר ושני פרופסורים־מומחים לקידוחי נפט
Sh. Graf (first from right) in company of experts.

ובמקומות אלה הושגה תוצרת של 100 קרונות נפט גולמי לחודש. בכל החברות האלה העסיק ש. גרף פעילים ופקידים יהודים מקומיים וגם אחדים מבורוסלב.

ראויה לציון פעילותה של רוזליה מורגנשטרן, אשתו של יחיאל מורגנשטרן (חותנתו של יעקב שמר מבוריסלב), שלאחר פטירת בעלה המשיכה במפעל המכרות בליפינקי וליבושה, בהם קודחו מספר בארות חדשות והושגה כמות גדולה של נפט וגזים.

בתי זיקוק ובתי עיבוד

חלק גדול מתוצרת הנפט היו מעבירים לבתי זיקוק בבעלות יהודים — י. ל. ארנברג ויחיאל הולנדר בסנקובה והאחים גלייכר ברופיצה־פולסקה.

במכרות הנפט היו מצטברות במשך הזמן כמויות גדולות של פסולת נפט — מוראסט Morast — שניתנו לעיבוד לשמנים למיניהם.

בריכוז קניות פסולת הנפט עסק במשך שנים אלברט פויירשטיין, שהיה מעבירה למפעלים כימיים במקום ובסביבה או למפעלים בשלזיה. א. פויירשטיין עסק גם בעסקי ביטוח וניהל משרד להנהלת חשבונות למפעלים מקומיים.

עסקי „ברוטו"

כשאנו עוסקים בנפט מן הנמנע לפסוח על תופעה, שליוותה כל העסקות בחכירת קרקעות המיועדות לקידוחים, ושמה „ברוטו". בחתימת חוזה על חכירת הקרקע הבטיח לעצמו בעל האדמה תמלוגים (בדרך כלל 5%—8%) מערך תוצרת הנפט העתידה לבוא, בלי ניכוי הוצאות הפקתה; במילים אחרות — אחוז מסויים מערך ברוטו של הנפט. „ברוטות" אלה העניקו לבעליהם לעתים רווחים ניכרים מאד, כי מלבד המס שחל עליהם לא היו ההכנסות הללו קשורות בכל הוצאות שוטפות. הן שימשו אחר כך למקח וממכר, ובעלי הקרקעות היו מוכרים ה„ברוטות" לאחרים ומשיגים סכומים גדולים בבת אחת. „ברוטות" נמצאו גם בידי יהודים ובעליהן היו זוכים להכנסה נאה (ברור, שהכל היה תלוי בהישגי המכרות). חלק ניכר מיהודי גורליצה — אפילו אלה שלא היה להם כל קשר עם נפט — רכשו להם „ברוטות" והכנסה זו שימשה השלמה נאה לפרנסתם הקבועה.

בעלי זכויות „ברוטו" Brutowcy

לפי ידיעת כותב הטורים האלה נמצאו בגורליץ הרבה סוחרים בעלי „ברוטו". אפרוט רק אחדים מהם אשר פעילותם בשטח זה עדיין שמורה בזכרוני:

משפחת אולמן; ר' דוד ארנרייך ובניו; משפחת רקר; משפחת ברגמן; משפחת ויינפלד; ר' אברהם משה וילד ובניו, ועוד הרבה מסוחרי העיר שניהנו מהכנסות חשובות מענף זה.

מיפגש לעיסקות נפט

להשלמת התמונה — במידה שהיא עדיין זכורה היום — יש לציין את מקום המיפגש הפופולרי של בעלי המכרות ואנשי עסקים, בעיקר יהודים, בו היו נפגשים לרגל עסקיהם היום־יומיים — המסעדה הידועה של מר נתן שטרק. שם אפשר היה לא רק לסעוד את הלב אלא גם ליהנות מאווירה נוחה ונאה ששררה בה — ובה התנהלו ענייני משא ומתן שונים על קניות ומכירות של נפט ותוצרות הלווי שלו.

השתתפותם הערה של יהודים בקידוחים חלוציים ובתעשיית הנפט באיזור גורליצה מצאה לא אחת ביטוי בהכרה מצד השלטונות — משרד המכרות בממשלת פולין ועוד. הכרה זו חיזקה את העובדה הידועה על פעילותם הברוכה של היהודים בהתפתחותו הכללית של האיזור — פעילות שהביאה ברכה למייסדי המפעלים ומקור קיום מכובד לאוכלוסייה כולה.

כנוס הנוער הציוני בחורשת בית־הקברות הצבאי

מפלגות וארגונים

גורליצה שבלב

גורליצה, עיירת מולדתי, ממצרי שאול ושחת
את עולה בנפשי בלתי נשכחת;
בלבי את בהדר זיוך שוכנת
כאשר על אסון בנייך אני מקוננת.

בכל מקום אוירך אני שואפת,
כי אל נעורי בך נשמתי תמיד נכספת:
רואה אני אילן, זכורים לי יעריך;
רואה אני גבעה, זכורים לי הרריך;
כל פלג, כל אגם, אותך לי יזכירו.
ואת געגועי אליך יגבירו.

גם מראות אימי השואה בתחומך
לא ימחו מלבי נעימות תמולך ושלשומך.
לעולם תעמדי בזכרוני על כנך
בבכותי על שבוך ועל חורבנך.

אסתר בירון־ברנדסדופר, לבית שברשינר

חיים חן / **הציונות למערכותיה בעירנו**

(בתקופה שבין שתי מלחמות העולם)

ניצני הציונות נראו בגורליץ עוד מראשיתה, אך לא בתורת תנועה שהקיפה שכבות רבות אלא נושאיה היו יחידים, חולמים, פעילים ואוהדים.

בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה הצטמצמה הפעולה הציונית בעיר בתחום התרבות, ובמתכונת קטנה מאד — באיסוף כספים לקרן הקימת. בימים ההם הוקמו ספריות: „השחר" — לבחורים ו„הדסה" (שנים רבות לפני היות הדסה למושג) — לבחורות. וכן אגודות נוער „צעירי־יהודה" ו„ארגון עוזרי מסחר ומלאכה" — שם מוסווה אז לפוע"צ.

המיבחן הראשון בבחירות ל„רייכסטאג"

בפעולות כל־ארציות ציוניות ולאומיות השתתף כל הצבור, על פי רוב לצד הציונים, בפרהסיה ולצד הנוהים אחרי הפולנים המושלים, בצנעה. הבחירות לפרלמנט הווינאי, ה„רייכסטאג" בשעתו, התסיסו את הכל, וביחוד את הנוער שעמד על משמר הכבוד היהודי הלאומי במסירות נפש ממש.

בימים ההם נתקבל בפרלמנט הארצי של גליציה, שהיה רובו פולנים, חוק שקיפח מאות יהודים בפרנסתם, בשללו מהם זכותם להחזקת בתי מרזח. והרשיונות ששללו מאת היהודים ניתנו לפולנים. החוק הזה לא הוצא לפועל מיד, כי הבחירות לפרלמנט הווינאי עמדו בשער. והנה הבטיחו השלטונות האוסטריים־פולניים לכמה יהודים בעיר טובת הנאה פרטית, ולאחד מהם — בית מרזח בככר השוק, „שינקו ו'רינקו", אם יפעלו בבחירות לטובת המועמד שלהם. הבטחה זו קסמה לו לאיש מכובד בצבור, שפעל בראשונה בצד הציונים, והוא עבר יום אחד לצד הפולנים, שרובם היו שונאי ישראל. מעשה זה בגלל „שינקו ו'רינקו" היה למשל ולשנינה בעיר, והנוער לא חסך כלימות ורוק ב„קבלת פניו" שערכו לאיש זה בבואו לבית הכנסת בליל שבת. מספרים עוד שבהפגנה אחת כנגדו, כשבא ז'אנדארם אוסטרי להגנתו, יצא אחד הצעירים בשם חנא קרמר וחשף חזהו לקראת הז'אנדארם וקרא: „ירה, אדוני!"

רישומה של הציונות בעיר

אחת מפעולות ההסברה הראשונות היתה הצגת סרט ציוני בשם „החיים היהודיים בארץ ישראל". התמונות הלהיבו את הקהל, בכלל ואת הנוער, בפרט, וכתוצאה ראשונה מכך עלו שני צעירים לארץ, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה.

הפעולות הציוניות בכלל היו צנועות ביותר, ללא שאיפה לגדולות, או התערבות במהלך החיים התקין לשנותו, או אפילו להשפיע עליו בכלשהו. הסתפקו במשא־נפש ובחלום כיסופים לבנין ציון ולגאולתה. ימים רבים היו מסיחים בעיר על הכוכב שדרך בישראל, ד"ר תיאודור הרצל, נשיא הסתדרות הציונים, וכשבאה השמועה על מות הרצל, מספרים, הניפו דגל שחור בבית פלורה שינגל ברחוב הבייצ'י.

שידוד המערכות בהשפעת מלחמת העולם הראשונה

מיפנה חדש לגמרי חל בעבודה הציונית אצלנו בשלהי מלחמת העולם הראשונה, משנתפזרו תושבי גורליץ לכל קצווי המונרכיה האוסטרית־הונגארית וחזרו משם בסוף המלחמה ספוגי רשמי מראות ורעיונות חדשים. שלוש, ארבע שנות נדודים במרחקים השפיעו יותר משלושה דורות של חיי יציבות בעיירתם הנידחת. בעולם הרחב למדו לדעת שאיפות ותביעות של עמים ולאומים להירות מדינית, תרבותית וכלכלית. שם הכירו לוחמים במשעבדים שזוכים להשתחרר מעולם. כל זה עורר את הנוער שלנו למחשבה ולפעולה. כל בני הנוער ללא הבדל מעמד, חינוך והשקפה השקיפו עתה בעיניים אחרות על מהלך החיים ועל עתידם. הכל זעק אז: ארגון, עבודה ציבורית, מעשים נועזים, חירות לאומית וחברתית, במסגרת תנועה זו או אחרת, וכמובן, מיטב הנוער, הלומד והעובד, נרתם לפעולת התחייה והתקומה של ההסתדרות הציונית. שהרי התנועה הציונית הופיעה אז בעולם היהודי כנושאת מאוויי הדורות לשחרור לאומי בארצנו ובמולדתנו. ולא זו בלבד אלא בעיירה כגורליץ, כבכל העיירות בגליציה ובפולין, הופיעה הציונות כנושאת בשורת התחייה ליחיד ולציבור מתוך שינוי ערכין, אחדות לאומית, ביטול תחומי „יחוס" ומעמד, עושר ועוני השכלה והשקפה. שער הציונות פתוח היה לכל דורש. הצהרתו כציוני נתנה לו רשות כניסה לחברה הציונית כחבר שווה לכל בזכויות ובחובות, ובלבד שיקיים אותן ברצון. התנועה הציונית בעיירות הקטנות היתה לא רק נושאת הדגל להתגשמות חלום האומה מדורות לחירות, אלא גם משחררת הפרט ומעלה ערך היחיד והכרתו כאדם יהודי.

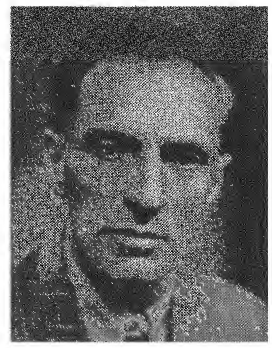
והנה ראינו חלום שחרורה של אומה מתגשם לעינינו. קמה פולין העצמאית המחודשת, שגורליץ נעשתה חלק ממנה. ומאורע זה עורר בנו רגשי קנאה. כאזרחי הארץ, כמובן, שמהנו בשמחתם והשתתפנו בתהלוכותיהם החגיגיות ואפילו היינו גאים לשאת בדשי בגדינו את „הנשר הפולני", סמל המדינה.

אולם חיש מהר נחלנו מפח נפש. שכרון העצמאות סיחרר ראשיהם של הפולנים עד כדי פראות ופרעות. ואנו ראינו כי מאבק קשה נכון לנו בארץ זו על קיומנו כיחידים וכלאום. באותה שעה היינו דרוכים לפעילות, אבל ציפינו למארגן, למדריך, לנותן צו, ליוזם ומבצע.

עיר ומנהיגה הציוני

והנה הופיע, לא ממרחקים בא אלא מתוכנו יצא כאחד מאתנו. היה זה ד"ר יעקב בלך, שבתוכנו גדל וצמח. לא ידענו תחילה מה כוחו והשפעתו, אך כשבא והתייצב הטלנו עליו כמעט כל סמכויות ההנהגה — ולא הכזיב לעולם. הוא הדריך, כיוון, השפיע, אירגן ועשה כל מה שהוטל עליו לעשות.

ואם אנו באים כיום, כעבור 40 שנה מאותה שעה, לדבר על התנועה הציונית בין שתי המלחמות בגורליץ, נוכל בלי כל חשש של הגזמה לקבוע, כי מכוונה ומדריכה היה ידידנו היקר ד"ר יעקב בלך היושב אתנו כיום בתל אביב, כעו"ד ונוטריון, וגם כאן פונים אליו בכל שעת צורך לעצה ולתושיה.

ד"ר יעקב בלך
בימי עמדו בראש הועד הציוני בעיר
Dr. Jacob Blech

ד"ר שוורצבארט, מי שהיה מראשי הציונות ומנהיגיה במערב גליציה, כותב בספרו „בין שתי מלחמות": ... גורליצה, עיירה כמעט שחרבה כולה בזמן מלחמת העולם הראשונה, אבל מצד אחר יצאו לה מוניטין בעולם בעטייה של מלחמה זו. שמא תאמר נפט נתגלה בה? לא מינה ולא מקצתה! פרסומה בא לה מהעובדה שביום 2 במאי 1915 נחל בה הצבא האוסטרי ניצחון מכריע על הצבא הרוסי וניצחון זה שימש מפנה במלחמה. בהריסותיה של העיירה ובסימטותיה העקלקלות נוסח שאגל נתקעתי לילה אחד בבוץ, שעה שהייתי מהלך בדרכי אל בית המדרש לשאת בו אחד מנאומי. דבר כזה אין שוכחים. בעיירה זו של ניגודים, של חורבות, מצד אחד וגן עירוני נהדר מלבלב, מצד שני, עמד שנים רבות בראש הוועד הציוני ידידנו העשוי לבלי־חת ד"ר יעקב בלך. כמעט ששומע אני אותו מספר על ימי שלטונו בגורליץ היהודית. אמנם גורליץ היתה נתונה תחת שלטונו"...

אכן ד"ר בלך, כדרך כל שליט, אינו עניו כל עיקר, אך לעומת זה ענף הוא בפעולותיו. הן הקיפו כל מערכות החיים הצבוריים היהודיים בעיר: במועצה העירונית, בקהילה היהודית, בתנועה הצ־יונית, בעבודה סוציאלית ובחיים הכלכליים. הוא ניצח ופיקח על הכל, אירגן וסידר פעילות נמרצת בכל מוסד שהשתתף בו. פעל והפעיל אחרים תקופה ארוכה בין מלחמה למלחמה. כנציג יהודי במגיסטראט העירוני השיג הישגים רבי ערך, בקהילה היהודית — כלוחם הציוניות, בתנועה הציונית — כגורם משפיע ועוזר לנוער היהודי הציוני והלא־ציוני. רבים מאד מבני עירנו רוחשים לו הכרת טובה על השתדלותם כאן הודות לעזרתו בעצה ובמעשה ממש לעלייתם בשעתם.

ד"ר בלך העלה את התנועה הציונית בעירנו למקום הראשון בהיקף הפעילות הציונית במערב גליציה, בכוח מרצו ודעתו הרחבה למצוא לו חבר עוזרים נאמנים לו ולתנועה, שידע תמיד לעודדם, לכוונם, להפעילם ולהתוות להם הדרך.

מתולדותיו

ראוי הוא, איפוא, ד"ר בלך שנעלה כאן מקצת מתולדותיו, שהן פרק חשוב בקורות הציונות בסביבתנו.

ד"ר יעקב (יאנק) בלך, בן לר' מרדכי וליבה בלך, נין ונכד לוותיקי העיר — סבו מצד אביו, ר' שלמה, היה הפחח היהודי הראשון שבא מצאנז ומצד אמו, ר' נתנאל מרדכי, בא מרופה שע"י גורליץ — נולד בשנת 1895. כמנהג הימים ההם למד בחדר אצל ר' יעקב אשר ואצל בנו ר' משה נתן. ביקר בביה"ס היסודי הממשלתי בעיר, וגם למד אצל ה„גריבעוּוער לערער".

שנות לימודיו הראשונות בגימנסיה היו ביאסלו. בגורליץ עדיין לא היתה גמנסיה. מיאסלו עבר לקרקוב, התחבר לחוג הנוער הציוני והיה פעיל בו. בשנים ההם נטה לספרות כללית וניסה כוחו בה. בגלל הערכה שכתב על שנת 1863 בספרות הפולנית הציקו לו בגימנסיה של קרקוב ונאלץ לעבור לטארנוב. הוא לא הצטער על כך, כי טארנוב היתה עיר ציונית שוקקת חיים בימים ההם, השתקע בפעילות התנועה והתחמם לאורם של ד"ר זלץ, ד"ר שפאן, ד"ר טיש ור' חיים גייגר — הם יצקו מרוחם עליו והוא יצק מים על ידיהם.

גם בלמדו בגימנסיה זו, שרובה פולנים, וכמובן שונאי ישראל, פרץ ריב בכיתתו על עניינים שביהדות. הוא, סטודנט צעיר וציוני נלהב, יהודי גאה ואימפולסיבי מאד, השיב לעקיצותיהם של הגויים בהרצאה על ערך היהדות שהכל שואבים מבארה. לא היו הדברים לרצון לפני הגויים, המורים והתלמידים כאחד, פרסמו ב„גלוס נארודו", עתון פולני בקרקוב בשנת 1912, רשימה על הגימנאסיסט היהודי יעקב בלך שהוא סמל „למרדנות יהודית", בן טיפוסי ל„עם קשה עורף" המשפיע לרעה על הנוער הפולני הקתולי בגימנסיה. כתוצאה מהסתה זו גרשוהו מביה"ס בשנת 1913, חדשים אחדים לפני בחינות הבגרות ואף סגרו בפניו כל הגימנסיות במונרכיה האוסטרית־הונגרית.

אביו, ר' מרדכי, שעמד על זכותו כאזרח נסע לווינה, לשר לענייני גליציה יאן דלוגוש, שהיה ציר מחוז גארליץ וגר בסביבות העיר, וביקש התערבותו בענין זה. סוף־סוף אחרי השתדלויות מרובות ניתן לו למרדן הצעיר לעמוד בבחינות הגמר כאקסטרן — והצליח.

השכלתו האקדמית קיבל בגראץ שבשטיירמרק במשך כל שנות המלחמה, שכן לשם באו גם הוריו כפליטים מחמת המלחמה.

המנהיגים הגדולים של הציונות בגליציה התרכזו בחבל ארץ זה, והסטודנט הצעיר עמד אתם בקשר מתמיד, הלא הם: ד"ר גרשון ציפר, ד"ר ליאון רייך ומשה וולדמן. עוד לפני גמר המלחמה קיבל תואר ד"ר למשפטים, חזר לגורליץ והתמחה בבית המשפט המקומי בהנהלתו של ד"ר שצניצקי, בעל אחוזה בקויאטונוביצה שע"י גורליץ.

פעולתו התרבותית הציונית

ד"ר בלך הביא אתו מהמערב הנאור בשבילנו, הנערים בעיירה פולנית גליצאית, מהתרבות היהודית הגרמניה. ערך לנו נשפי ספרות וקריאה ממיטב יצירותיהם של הסופרים היהודים בגרמנית, בכללם משירי הוגו צוקרמן, משורר יהודי בווינה שנפל בראשית המלחמה בסרביה כקצין אוסטרי ושיריו שיצאו אחרי מותו שימשו לנו מזון ציוני רוחני. בנשפים הללו שמענו בפעם הראשונה על ליאונרדו דה

„הנוער הציוני" בעיר
עם שליח הקיבוץ מארץ ישראל — ירחמיאל אשל
Hanoar Hazioni with Yerachmiel Eishel from Eretz-Israel.

ווינצי מפי ד״ר ב. בירן היושב אתנו בארץ, וכן מנדל שניצר (כיום באמריקה) הרצה על בובר ועל תורת החסידות שלו, על אדוארד ברנשטיין הסוציאליסט היהודי־גרמני ועוד. ובכך נפתחו לפנינו אפקים חדשים.

אמנם, לפני מלחמת העולם הראשונה היו קיימים בעיר ארגונים ומוסדות ציוניים ולא־ציונים, כגון: „אידישער לעזע פאריין״ בבית אנגלברג, ובראש עסקניו עמד מנדל פיסטר — מוסד קצת אידישיסטי, בהשפעת נתן בירנבאום, וקצת פועלי; „השחר״, ארגון ציוני, נושא דגל הציונות בעיר ועסקניו — משה שמואל ואחיו אלעזר בודנר, אביש בודנר, אברהם זידוורץ ומנדל שניצר, וכן ארגון „בנות ציון״ ולהן ספרייה ענפה בכמה לשונות — אידיש, עברית, גרמנית ופולנית. העסקניות היו אז — מלכה וויינברגר, אחר כך אשתו של אליעזר לנדא; שושנה לנדא בתו של שמואל; מלכה ניישטטל ורחל איגרא (כיום עסקניות בירושלים ורוח החיה ב„ארגון אמהות עובדות״ שם). עתה, לאחר שחלה הפסקה בפעולתם מחמת הנדודים בעקבות האינ־וואזיה הרוסית, כשחזרו הפליטים העירה החל הנוער הציוני להתארגן מחדש. ראשונים היו הבחורים שחידשו את „השחר״ בראשות צבי קופיטו, דב קולבר, משה שפיץ וחיים שברשינר. ליד „השחר״ קמה ספרייה עשירה בעברית ובאידיש, ומשה שפיץ נתן שעורים בתולדות ישראל. גם פעולת „בנות ציון״ נתחדשה ע״י אסתר יוהנס, שושנה שמלקס, אנדה בירן, בלנקה בלך ומלכה לנדא־וויינברגר. נוסד אירגון „השומר״. שמלבד שמו אין לו קשר ל„השומר הצעיר״ שלאחר כך. חבריו היו ברובם נוער לומד בראשות מונק גינצברג ויהושע מלר, אצל הבנים ופיגה הס, רבקה קופיטו ואסתר שברשינר, אצל הבנות. במשך הזמן התחיל חוג „השומר״ לרכז סביבו נוער עובד ,צעירים שלא נתקבלו עוד ל„השחר״, ו„שומר עובד״ זה היה אחר כך גרעין יסוד לפועלי־ציון. היו קיימים קורסים ללימודים עבריים שהקיפו כמעט כל הנוער בעיר, בהנהלתו של המורה יהושע צבי שתדלן. וועד למען הקרן הקיימת ולמען השקל הציוני היה פעיל ומילא חובתו כלפי המוסדות.

אגודות אלו מצא ד״ר בלך בחזרו הביתה, וראשית פעולתו היתה לאחד ולצרף. הוא הקים ארגון ציוני עירוני מרכזי „לוקאל קאמיטעט״, שהיה בעל הסמכות העליונה לעניני הציונות בעיר ונציג הציונות הרשמית במדינה. יחד עם הארגון החלה גם הגברת ההשפעה על הנוער והציבור בכלל. כמובן, ראשי המדברים בציבור עד כה, שנהגו בשיטת השתדלנות לא רצו לוותר בקלות על הנהגת צאן מרעיתם — והיה מאבק רב אתם.

בימי רדיפות הפולנים

מיד עם קום פולין העצמאית, ב־1918, הגיעו בשורות רעות על התפרעויות המוני פולנים בערים ובכפרים כלפי יהודים שכניהם והיו מעשי שוד ורצח, פרעות והתעללויות והתנפלויות על יהודים ברכבות. הממשלה לא נקטה אמצעים חמורים להחזיר את הסדר. בתוך מערכות היהדות הפולנית לעמידה על חייה ועל זכויותיה, התעוררו גם יהודי גורליצה. אליעזר לנדא וד״ר בלך קראו לאספת בני העיר בבית המדרש בעשט, להחליט על הקמת מועצה לאומית בעיר במקום הקהילה, שעמדה מן הצד בימים טרופים אלה כאילו לא קרה כלום. כותב הטורים האלה היה מחלק את ההזמנות לאספה זו. ממילא היתה זו אסיפת מחאה על התנקשות הפולנים ביהודים. זכורה לי הצעקה המחרידה שהשמיע ד״ר בלך בפולנית באותה אסיפה: בעד מה לחמנו? בעד מה נתנו דמינו? עד מתי יהיו דמינו הפקר? . . .

באותה שעה השכינו בגורליצה גדודי חיילים של הגנראל האלר, „האלרצ׳יקים״, שלא ידעו את העיר ותושביה. התחילו התנפלויות, התעללויות ופגיעות ביהודים. אף ערכו חיפושים ואסרו יהודים רבים וביניהם את ד״ר בלך בביתו, כסוכן זר, כביכול. אמנם נשיא בית המשפט ד״ר שצניצקי שחרר אותו, אבל נאלץ לעזוב העיר עד יעבור זעם. נסע בדרכי עקיפין, דרך סלובאקיה ורומניה, לטארנופול. שם חיכתה לו ארוסתו, היא רעיתו הכבודה כיום. בטארנופול גמר הסטאג׳ שלו וחזר אחרי כן לגורליץ, וחידש פעולותיו הענפות בארבע, חמש חזיתות: בציונות העירונית, בקהילה, במוסדות כלכלה, ובתחביב לעת מצוא — תיאטרון.

הרוח החיה בעירייה

בשנת 1920 נבחר ד״ר בלך כחבר למגיסטראט הגורליצאי, (סגנו — אלחנן פסל, נפטר לפני שנים אחדות בירושלים) והיה חבר בו עד שנת 1939. היה יו״ר בוועדות שונות של העיריה, בכללן בוועדה לשיפור מראה העיר. במאמציו הצליח לקבל עזרה מקופת העירייה לבית היתומים היהודי ולעשותו מוסד עירוני, וכן תמיכות אחרות למוסדות יהודיים, שכן היהודים היו כמעט הרוב בעיר. בהשפעתו נתמנו כמה יהודים למשרות עירוניות: ד״ר שמעון הולנדר — רופא עירוני וד״ר זומר — וטרינאר עירוני. ראש העיר ד״ר מורדזינסקי ידע להעריך פעלתנותו של ד״ר בלך. במשא ומתן הגיע להסכם עם האזרחים הפולנים ביחס לארבעת החוגים „קולו״ (מושג מימי אוסטריה) והיהודים קבלו 50% מהנבחרים בעירייה.

לפי שיטת החוגים „קולו״ היו יהודים בחוג הראשון — ד״ר בלוישטיין וד״ר אלכסנדרוביץ כבעלי השכלה אקאדמית; בחוג השני — יחיאל הולנדר ואליקים ווייס כבעלי בתים ואנשי תעשיה; בחוג השלישי — עקיבא שווימר, ישראל פרנט ,ברל ניישטטל וברל ווינברגר — ב״כ הסוחרים; בחוג הרביעי — אליעזר לנדא, יוסף איינהורן וד״ר בלך — כנציגי הבלתי־אמידים. במועצה האחרונה ישבו מתוך 48 נבחרים 24 יהודים. מכל מקום, עם שהיתה נציגות היהודים בעירייה מכובדת ורפרזנטאטיבית, ואף על פי שהאזרחים הפולנים, ובראשם ראש העיר, נתנו אימונם בנציגי היהודים ובד״ר בלך בראשם כאזרחים נאמנים ופעלתניים בשטחי הכלכלה — פקידים יהודים לא נתקבלו במוסדות העירייה. הפוליטיקה הכללית של הממשלה בכל פולין היא שקבעה גם בגורליצה.

המנצח על הפעולה הציונית

לעומת פעילותו של ד״ר בלך בעירייה, שפירותיה היו בכל זאת מעטות, ראה ברכה מרובה בעבודתו בתנועה הציונית, שניצח עליה במרץ וברוב כשרון.

רבים וטובים היו בעירנו שעבדו עבודה ציונית בכל נפשם ובכל מאודם. ידידנו ד״ר יוסף ריינר (כיום בחיפה) היה יו״ר הוועדה לפעולות הקק״ל. בזמנו הצליחו להחדיר רעיון גאולת הקרקע ע״י הקק״ל לתוך כל בית יהודי, ולא היה כמעט בית בלי קופה כחולה. רכשו עמדות חדשות ואף העמידו קערות של „הקרן הקיימת״ בבתי תפילה בערב יום כיפור ובפורים. בפעולות כגון אלה הצטיין ר׳ שלמה יצחק פרידמן. אחרי אישור ה„מאנדאט״ בסאן רימו פרקו אנשים ונשים בעיר טבעות ותכשיטים שלהם ל„קרן הגאולה״, ונוער

ציוני הלך לאספם. ובהיווסד קרן היסוד ריכז ד"ר בלך מסביבו חבר נאמנים מסורים לעבודה ציונים בכל עת, להגדיל את חוג התורמים, והיו זמנים שעזבו הוא ועוזריו לימים ושבועות עסקיהם כדי למלאות מכסות הקרנות שהם הטילו על עצמם. וראוי לציין כי גורליץ עמדה במקום הראשון בפעולות ציוניות ובמגביות למען הקרנות במערב גליציה.

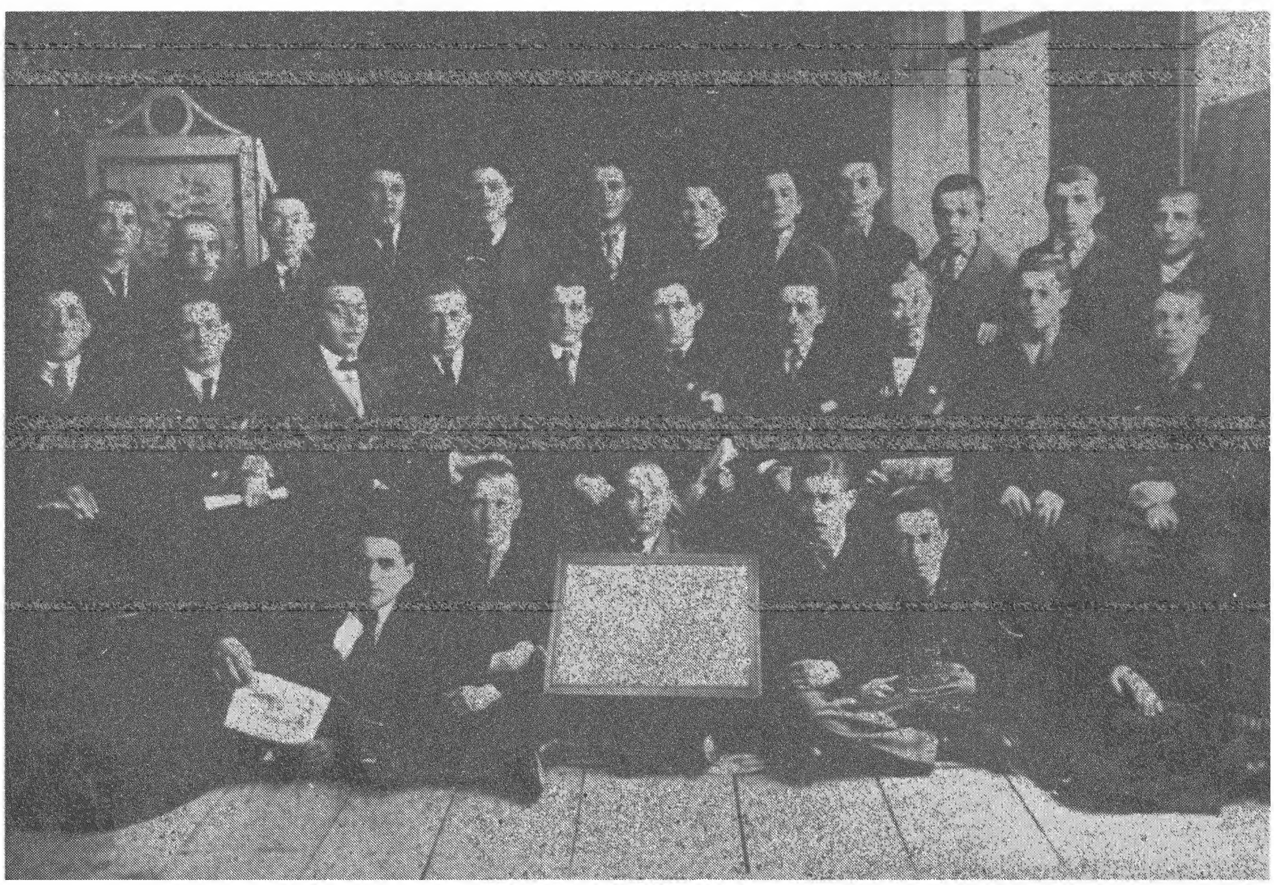
חבריו הנאמנים שהלכו אתו מהישג אל הישג, אבל למגינת לבנו לא זכו לראות ארץ משאת נפשם, היו: צבי קופיטו, דוב קולבר, הירש וורטהימר ואשתו פרומט לבית ווייץ, חיים לאנגזאם, משה דגן, זלמן הולנדר ועוד מאות חיילים אלמונים שזכרם לא ימוש מלבנו. וייבדל לחיים ארוכים ולבריאות שלמה — ידידנו ו' יחזקאל שרגא וילד היושב אתנו בארץ והוא ראש העסקנים והמארגנים בציבור הגורליצאים בארץ, וביחוד — הנושא העיקרי בעולו של ספר זכרון זה.

בתחומי תרבות וחינוך

במערכה התרבותית קנו להם שם גדול — החוגים לעברית השונים ומוריהם. במיוחד ניכר היה רישומו של המורה יחיאל פוס־חריף, בהפצת התרבות העברית בעיר. ממרחקים בא אלינו, מקמיניץ פודולסק שבאוקראינה, כפליט מפרעות פטלורה. עודנו עלם צעיר בא ותלמודו בידו, ומוחו מלא תכניות לפעולה. ד"ר בלך עמד מיד על טיבו ועזר לו להסתדר בהוראה ומסר כמעט כל חינוך הנוער לידו, והוא חינך את הנוער לציונות, לחלוציות, להגשמה בארץ. רבים שלח לארץ לפניו, לבסוף עלה גם הוא עם הנוער הציוני ונכנסו לקבוצת פתח־תקוה ומשם לאושה. הוא ורעייתו, שפרה לבית ברסמן, בת גורליץ, עברו אחר־כך לכפר הנוער בן־שמן ועבדו שם עד להקמת המדינה. כשהוקמו כפרי נוער אחרי קום המדינה הקים פוס־חריף את כפר הנוער הציוני „אלוני־יצחק" ע"י גבעת עדה.

זמן מה היו גם ידידינו ר' יוסף בלומנפלד ואשתו מרים מורים לעברית בגורליץ, אחר כך עברו לצאנז. במקומם בא אחי, משה שברשינר, ששימש בהוראת עברית קודם לכן בקרוסנו, ביסדו שם בי"ס עברי מטעם „תרבות". בגורליץ אירגן אחי את השעורים לעברית במשטר של בית־ספר מסודר, בשמירה מדוקדקת על שעת בואם של התלמידים והמורים כאחד, אחי, שהיה מורה מוסמך ומנוסה בעבודת הוראה מסודרת, הנהיג אצלנו משמעת חמורה בשיעורים וגם בחינות מחייבות לתלמידים. בזה העלה את השיעורים לרמה גבוהה, ואמנם זכו להוקרה ברשת־החינוך הציונית. מהיותו נוח לבריות, אוהב מקצועו ומו־שך לבבות בנועם לקחו, היתה השפעתו מרובה. אף אירגן שירה בציבור ותירגם את ההימנון הפולני „ישצ'ה פולסקה" לעברית מפני מעשה שהיה. בימי גנוסיה של הפולנים היו מתכנסים אצלנו בבית הכנסת לכבוד המאורע והיו שרים את ההימנון הפולני במילים של „אתקינו סעודתא". משרבו המלשינים וחששו מפני דילטוריה ראו צורך בתרגום מדוייק של ההימנון לעברית — ישב אחי ותירגמו.

חלק גדול בהקניית הלשון העברית לנוער נטל בית הספר של המזרחי („חדר עברי") בו שימשו בהוראה בני עירנו, ה"ה: ישראל

חברי „פועלי ציון" (צ.ס.).
בשורה שניה באמצע — פנחס הניג, משה שפיץ וד"ר יחזקאל גבל
Member of "Poale Zion"

איסר הרץ, היושב אתנו בארץ, ברמת־גן; ב״צ רוב, כיום מזכיר המועצה הדתית בנתניה ומאיר הניג ממייסדי קרית־שמואל שע״י חיפה.

הכשרה לעלייה

גולת הכותרת של החיים הציוניים בעיר — תנועות הנוער החלוציות שיסדו קבוצות הכשרה בעיר ובסביבה, ואלו מצידן שימשו גורם תוסס במהלך העבודה הציונית היום־יומית בעיר. בעקבות קבוצות הכשרה אלה נוצרו קבוצות הכשרה של ה„מזרחי״ ושל „אגודת ישראל״ ושל „השומר הצעיר״, ולאוו דווקא מהסביבה הקרובה אלא מכל חלקי פולין באו להכשרות אלו, כי ידעו שבגורליץ ובסביבתה אפשר להסתדר ולקבל עבודה. שם ציוני גורליצה ידוע היה במרחקים, בעזרתם לחלוצים בקבלת עבודה בקרב הציבור הכללי האוהד לפעולות קונסטרוקטיביות אלו.

לפי רוח הזמן התארגן הנוער הציוני לפלגותיו: „הנוער הציוני״ ויחיאל פוס בראשו, „עקיבא״ ודונק אינהורן בראשו, „צעירי מזרחי״ יחזקאל וילד ובן־ציון רוב בראשו ו„השומר הצעיר״ ויוסף טקאץ׳ בראשו, כיום חבר בקיבוץ גת.

בפעולה התרבותית הענפה נענו להזמנת הארגונים הציוניים בעיר — טובי המרצים מכל הסוגים ומכל הזרמים ברחבי פולין, והם באו והשפיעו השפעה ניכרת בציבור. וכן נתקיימו חגיגות ציבוריות ציוניות בגן העיר לעיתים מזומנות והן משכו אליהן את הנוער לכל שדרותיו.

נאמן לסיסמת ד״ר הרצל בציונות לכיבוש הקהילות, ניסה ד״ר בלך גם בעירנו לכבוש את הקהילה ולא עלתה בידו, כי פסול היה בעיני השלטונות. כתושב העיר גורליץ הצליח לכבוש לו מקום בהנהלת העיר, אבל כאזרח המדינה הפולנית לא היה כשר למדי לעמוד בראש הקהילה היהודית, בעוון היותו ראש הציונים.

מיד אחרי קום פולין התאחדו כל הסיעות בציבור היהודי לגוש אחד לבחירות לקהילה. מטעם הציונים נכנס אז לועד הקהילה ר׳ אליעזר לנדא (1921), בתרפ״ה (1925) בבחירות מילואים נכנס מטעם המזרחי והציונים ר׳ דוד ריגר. בתרפ״ט (1929) נכנס ד״ר בלך כחבר לקהילה והיה חבר בה עד שנת תרצ״ט (1939). בתקופת־שירות אחת היה לציונים רוב בוועד הקהילה וד״ר בלך עמד להבחר לראש הקהל, אבל השלטונות הפולנים לא אישרו בחירתו. שכן היה חשוד בעיניהם, שיעיז להרחיב תחום פעולותיה המצומצם ביותר לעניני דת גרידא — ללא צדקה, ללא חינוך וללא סיפוק צרכי תרבות.

רבות ומסועפות היו פעולותיו של ד״ר בלך בעיר, בעניני כלכלה, בכלל ובבנקים בפרט, ובכל אשר עשה הצליח וראה שכר בעמלו. אך רב מזה היה שכרו הרוחני שראה בעמל פעולותיו הצבוריות. הכל הוקירוהו ולאות הכרת טובה רשמו אותו שנה, שנה בספר הזהב של הקק״ל, החל משנת 1921 ועד המלחמה. פעמיים נשלח כציר לקונגרסים בשנות השלושים. ובשנת 1938 ביקר בארץ ישראל.

קבוצת „צעירי מזרחי״
Zeyirei Mizrachi, 1932.

גם בתקופה האחרונה שלפני שואת המלחמה, כשגברה השפעת הרשעות הנאצית על עם פולין, עמד בפרץ בשעת נגישות והפליות נגד יהודים, וכאשר העמידו כנופיות נוער ליד חנויות היהודים וליד דוכניהם בשווקים ולא הניחו לקונים נוצרים לגשת ולקנות אצל יהודים, והמשטרה העלימה עיניה מן החרם על המסחר היהודי, אף על פי שחוק המדינה אוסר זאת.

מכל מקום, אפילו בעת ההיא, הפגינו היהודים את נאמנותם למולדתם הפולנית וגם יהודי גורליץ תרמו אז תרומות חשובות לטובת צבא פולין ביד נדיבה. ביחוד התבלטה נדיבותם של א. שמר, ישראל מורגנשטרן וד"ר בלך, שתרמו ציוד רפואי גדודי מלא לצלב האדום של הצבא.

משארית הפליטה

כשפרצה המלחמה ומוראותיה, רבים היו מיהודי עירנו שנמלטו על נפשם, אבל רק מעטים מהם הגיעו למקום מיקלט ומיפלט. גם אלה שהגיעו ללבוב, לכיבוש הסובייטי, לא מצאו מנוח לכף רגליהם, והיו מהם שלא החזיקו מעמד בתנאי החיים במשטר הסובייטי וחזרו מן הפחת אל הפח, לשלטון ההשמדה של הנאצים והובלו לטבח יחד עם כל אחיהם (הי"ד).

מכל מקום, מאלו שנשלחו למרחבי רוסיה, לאחר כל התלאות שעברו עליהם בבתי כלא ובמחנות עבודה, ברעב ובמחסור, במחלות ובשכול, רבים בכל זאת נשארו בחיים ואחרי המלחמה חזרו לחיים סדירים בכל קצווי תבל. אף היו מהם שזכו להגיע לארצנו והסתדרו כאן והם בין בוני המולדת.

בין אלה נמצא גם ד"ר בלך. אחרי טלטולים וסבל רב, במאסר ובמחנות עבודה ברוסיה, הצליח להגיע עם משפחתו בגמר המלחמה לקראקוב, הוא ואשתו, בנם ובתם. מיד נכנס לעבודת שיקום הפליטים, במרץ ובעוז, כדרכו, כאילו אך אתמול הפסיק עבודתו בגורליץ ולא עברו עליו בינתיים ארבע שנות סבל. ואמנם אנשי שארית הפליטה, ידעו להחזיק לו טובה על עבודתו למענם באמונה, ומה שלא השיג בעיר מולדתו בפעולתו במשך הרבה שנים השיג בעיר קראקוב בזמן קצר אחרי השואה, שכן מסרו לידו ראשות הקהילה.

נראה היה, כי מכאן ואילך הכל ילך למישרים, והנה פגע בו אסון משפחתי פגיעה קשה — בנו יחידו חזר מהצבא, חלה ומת באביב נעוריו בן 24. סמוך לכך עזב את פולין ובספטמבר 1949 הגיע לארץ. ברוב מרצו הצליח גם כאן להתגבר על קשיי הקליטה לגבי עולה חדש, ובגיל מבוגר עמד בבחינות והוכתר עו"ד ונוטריון רואה שכר בעמלו. כאיש הציבור, ד"ר בלך מעורה שוב בחיי צבור הגורליצאים כבימים ההם, ורבים מבני עירו משכימים לפתחו ומקבלים ממנו עצה ותושיה.

ועד אגודת „השחר"

עומדים (מימין לשמאל):
משה שברשינר, יצחק שפירא, יחיאל פוס, וייץ-ורטהיימר, ברל קולבר, ח. מלוך, יוסף דגן.
יושבים:
משה דגן יוסף בלומפלד, חיים לאנגזאם, ה. ורטהיימר, יצחק ארנרייך.
Comity of "Hashachar"

ד"ר יעקב בלך / עסקני ציבור בתנועה הציונית בעירנו

הרבה מאמרים ורשימות בספר זה מעידים על יהודי עירנו שהיו ציונים מובהקים. הפעילות הציונית התחילה עוד מתקופת „חו־בבי־ציון" ונתגברה עם הופעת האישיות המזהירה של מנהיג העם, וחוזה מדינת היהודים — ד"ר בנימין זאב הרצל ז"ל. מאז התנהלה במלוא המרץ. דורות ציונים, מסורים לרעיון תקומת העם והארץ קמו והלכו, והבאים אחריהם המשיכו בעבודת הלאום שבה החלו קודמיהם.

רעיון התקומה הלאומית והתקוות הקשורות בה חדרו לכל שכבות העם ומעמדיו, ואפילו בסדנאות של סנדלרים, חייטים, פועלי מתכת ודוודים דיברו והתוכחו על המאורעות החדשים בחיי העם היהודי המתעורר לתחיה, קראו את הספרות העברית החדשה ושרו שירים לאומיים.

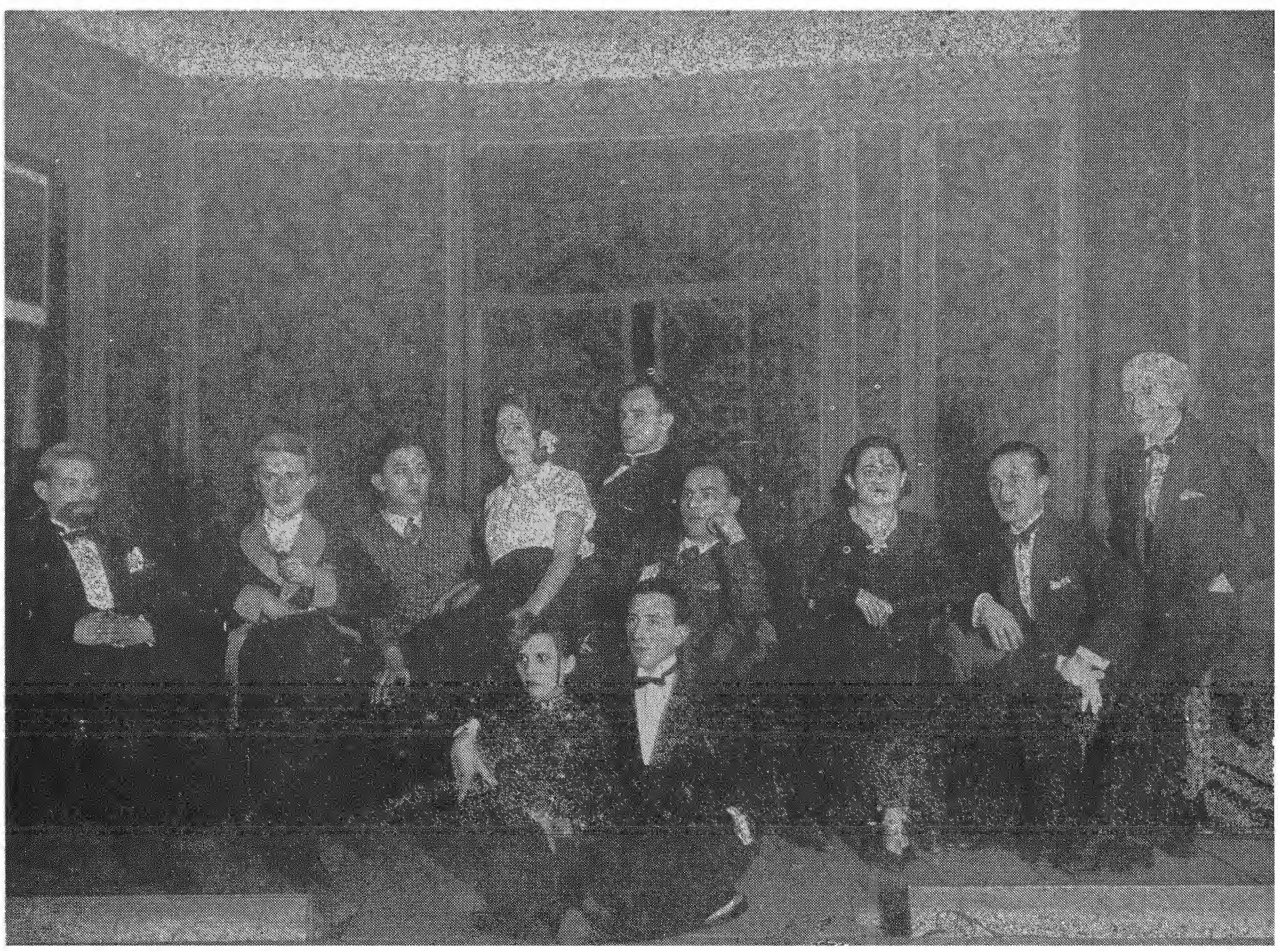
באווירה זו גדלו העסקנים הציוניים, שבכל לבם התמסרו למטרה הקדושה של התחיה הלאומית, המדינית והתרבותית.

ותיקים נושאים בעול

מי מאתנו אינו זוכר את המשפחה הציונית לאנגזאם, את חיים ואת אחותו אולה, את לייב ודורקה. כולם נספו בשואה, מלבד ליב שניצל וחי בארצות הברית. את חיים לאנגזאם יש להגדיר כמצפון הציוני של עירנו. הוא היה במשך שנים יד ימינו של המנהיג המקומי וניהל כל המגביות הציוניות ועמד בראש התעמולה הפוליטית והתרבותית. הוא היה הלוחם של המאבק הציוני הרצוף ללא ליאות ושלא על מנת לקבל פרס.

יחד עם החבר הבלתי נשכח, העו"ד ד"ר הנריך ארנולד, שהיה במשך שנים סגן יושב ראש ההסתדרות הציונית, הגשים את העקרון, כי ציוני חייב יום־יום להקדיש מזמנו לטובת הציונות.

ד"ר ארנולד, שבא לגורליצה מסטניסלאבוב, היה לדוגמה חיה

חברי הלהקה הדראמטית
אחרי הצגה באולם „סוקול"
Dramatic band

של עבודה ציונית במסירות נפש. בדבקותו ברעיון התחייה סחף אחריו המונים וממש כפה עליהם להיות פעילים. במיוחד התבלטו מבין החברים, במסירותם לפעולה ציונית — הח"ח: הירש ורטהימר, יושב־ראש הועדה לקרן הקימת לישראל בגורליצה, צבי קופיטו ואלחנן פסל ז"ל, ויבדל לחיים — ד"ר יוסף ריינר היושב בחיפה.

מזכירים

כמזכירי ההסתדרות הציונית שימשו אחרי מלחמת העולם הרא־שונה ואחרי שובם לגורליצה הח"ח: עו"ד ד"ר ברנרד בירן (כיום בתל־אביב), ד"ר יוסף ריינר, מגר' דוב ארנריך (כיום בחיפה), עו"ד ד"ר יחיאל טננבוים החי בגורליצה ומגר' דוד אינהורן (כיום בארצות הברית).

אילו נשתמר ספר הפרוטוקולים של הישיבות ושל אספות הועד המקומי של ההסתדרות הציונית בגורליצה, היה משקף נאמנה את הפעילות הציונית הערה. הם הושמדו ע"י קלגסים נאציים יחד עם הספריה הגדולה והארכיון של עירנו היהודית.

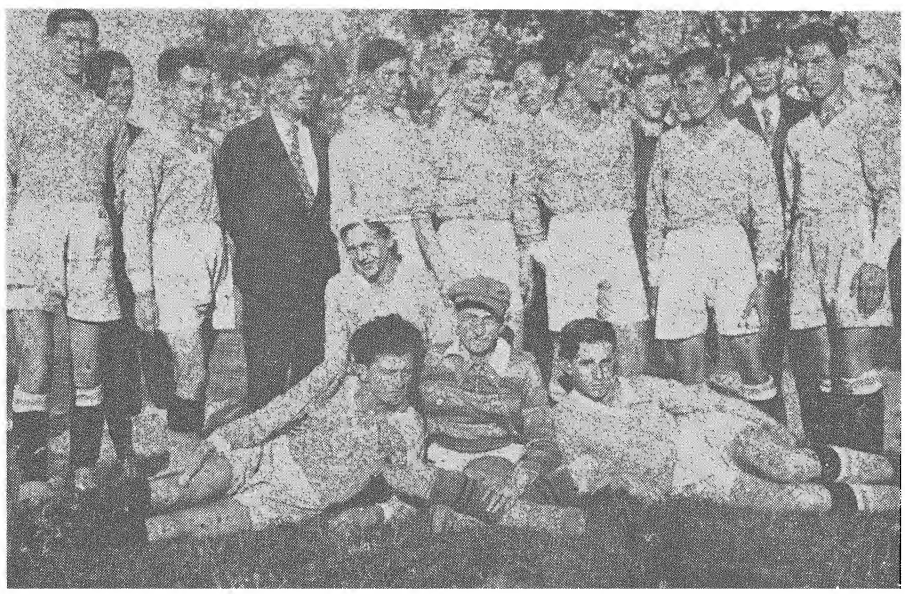
חדשים מקרוב באו

נתמזל מזלה של גורליצה בעסקנים ציוניים נוספים שהשתקעו כאן והקדישו מכשרונותיהם והשכלתם לקידומה של הציונות. כך הגיע לגורליצה הח' יחיאל פוס, (כיום יחיאל חריף, מנהל המוסד החינוכי באלוני יצחק) ד"ר ארנולד הנ"ל, ד"ר שטפלד, שהגיע מהעיירה דוקלה, ולבסוף — ד"ר משה לזר (כיום רופא בחיפה), שהשקיע עמל רב בפעולתו הציונית והתרבותית ועמד תמיד בשורות הראשונות במאבק להגשמת הציונות.

מהעיר קרוסנו השתקעו בגורליצה שני חברים: הויברגר ונוס־בוים, שעמדו בראש המגבית למען הקרן הקימת לישראל.

דמות חביבה בשורות הנוער הציוני היה משה שברשינר, המורה לשפה ולספרות העברית. בשטח זה היה משה פעיל עד יומו האחרון, שכן המשיך ללמד עברית עד לחיסול הגיטו בגורליצה.

תירגם: דוב ארנריך

צעירי בר־כוכבא
Young Bar-Kochba

אברהם ישראל ארנברג / **אגודת ישראל ומוסדותיה בעירנו**

נתחיל בתנועת הבנים, בצעירי אגודת ישראל. מפעליהם החשובים בעיר היו — א) חוות ההכשרה, ב) הישיבה.

חוות ההכשרה הגורליצאית של צא״י היתה מפורסמת לשבח בכל רחבי פולין. מרכז אגודת ישראל בוורשה שלח לכאן, מכל אזורי פולין, בחורים להכשרה — רובם מגודלי זקן ופיאות ומיעוטם כבר מודרניים במקצת. היו אלה חברי תנועות צא״י ופועלי אגודת ישראל, מערים ועיירות שקשרו עתידם עם ארץ ישראל.

מתכשרים בעבודה ולומדים תורה

בפעם הראשונה בהיסטוריה הגורליצאית ראו יהודים ולא־יהודים, היאך אברכי־משי עדינים עובדים בכל מיני עבודות פרך, ומגמתם היחידה — להגיע לארץ האבות.

ומה נהדר היה המחזה, איך אחרי יום עבודה קשה התישבו הבחורים האלה, אחרי ארוחתם הדלה, מסביב לשולחנות לשמוע מפי המרצה את השעור הקבוע בדף היומי!

צעירי ופועלי אגודת ישראל לפני עליה לארץ
"Agudath Israel" Chaluzim

עשרות עלו לארץ

חלק די ניכר מתוך הבחורים האלה השיג מטרתו. עשרות מהם עלו ארצה, מהם שהגיעו אפילו לצמרות התנועות האלו בארץ, ומהם שהסתדרו די טוב מבחינה כלכלית בכל ענפי הכלכלה בארץ. אבל רובם הגדול נשאר לדאבוננו הרב בין המיליונים שהושמדו. הסיבה ידועה היטב — חוסר סרטיפיקטים. מחובתי לציין, שיש לזקוף לזכותו של אחי, ר׳ פנחס ארנברג, הגר כיום בחולון, חלק די גדול בהקמת חוות ההכשרה בגורליצה. כתוצאה מהשתדלותו הסכימה חברת „ארנברג את הולנדר" למסור שטח גדול משלה, בית זיקוק לנפט לשעבר, בפרבר העיר, למטרה זו.

הישיבה מיסודם של צא״י

ועתה עלי להקדיש שורות מספר למפעל השוב של צא״י בעירנו — „הישיבה". מייסדיה לא היו אישים רמי מעלה. היו אלה בחורים צנועים עסוקים במשך היום, מי בחנות של הורים, מי כפקיד פרטי ומי כמורה וכו׳ ושעות הערב שלהם היו מוקדשות ללימוד תורה. אלה היו מייסדיה של הישיבה ואלה גם תלמידיה. הם לא הסתפקו בסתם מגיד שעור — בעיניהם מצאה חן שיטת הלימוד הליטאית, שהיתה מקובלת בחוגי לומדי תורה בפולין בתקופה האחרונה.

הזמינו ראש ישיבה מ„ירושלים דליטא", שילמו לו משכורת חדשית הגונה וישבו ועסקו בתורה. היה זה הגאון הצעיר ר׳ אליעזר

פוטשניק — וחתנו של הגאון ר׳ מאיר קרליץ זצ״ל ובן גיסו של החזון איש זצ״ל — כיום רב בחיפה.

וכן מחובתי להזכיר כאן כמה שמות של חברי הבלתי נשכחים, שהתמסרו להחזקתה של ישיבה זו:

יעקב פירר, אברהם אלימלך ברגמן, שמואל טייטלבאום, אלתר גינצברג, דוד רובין ומאיר שמעון רוזבך ועוד. היו אלה בחורים שיקדה בלבותיהם אש קודש של אהבה בלי מצרים לעם ישראל ולתורתו. כולם הושמדו באכזריות נוראה ע״י חדלי־אישים (הי״ד). להשלמת הרשימה אזכיר במיוחד את שמו של חברי ברוך וילד, שהקדיש הרבה זמן ומרץ לתנועת צא״י — זכר כולם לברכה!

פועלי אגודת ישראל

בראשית דברי על פא״י, עלי להקדים ולומר, שתנועה זו הצילה חלק גדול מהנוער היהודי הגורליצאי, שהיה עלול ליפול כפרי בשל לתוך זרועותיה של המפלגה הקומוניסטית בימים ההם.

עדיין זכור המצב של הנוער היהודי המתגבר, בתקופה שבין שתי מלחמות העולם בפולין. מצד אחד, התנוונות רוחנית וכלכלית של נוער המחפש לעצמו איזה שהוא עתיד בעולם נכרי ומתנכר כולו, ומצד שני, האנטישמיות הפרועה המתקיפה בכל מיני צורות פראיות ואנטי־אנושיות את יהדות פולין, שבמשך אלף שנים השקיעה מיטב כוחותיה בפיתוח הארץ הזאת.

אין איפוא כל פלא, שהנוער המאוכזב הזה, שעמד באזלת יד מול תופעות אלה, הסתנוור מאורות הקומוניסטים המזוייפים, ובזרועות החורגות האלה קיווה למצוא הצלה רוחנית ופיסית כאחד. והסכנה היתה רצינית. מבחינה זו, ארגוני פא״י שימשו איי הצלה קטנים, וגם בחורי גורליצה קמים ומייסדים סניף לתנועה זו בעיר.

האבות מסייעים בידי הבנים

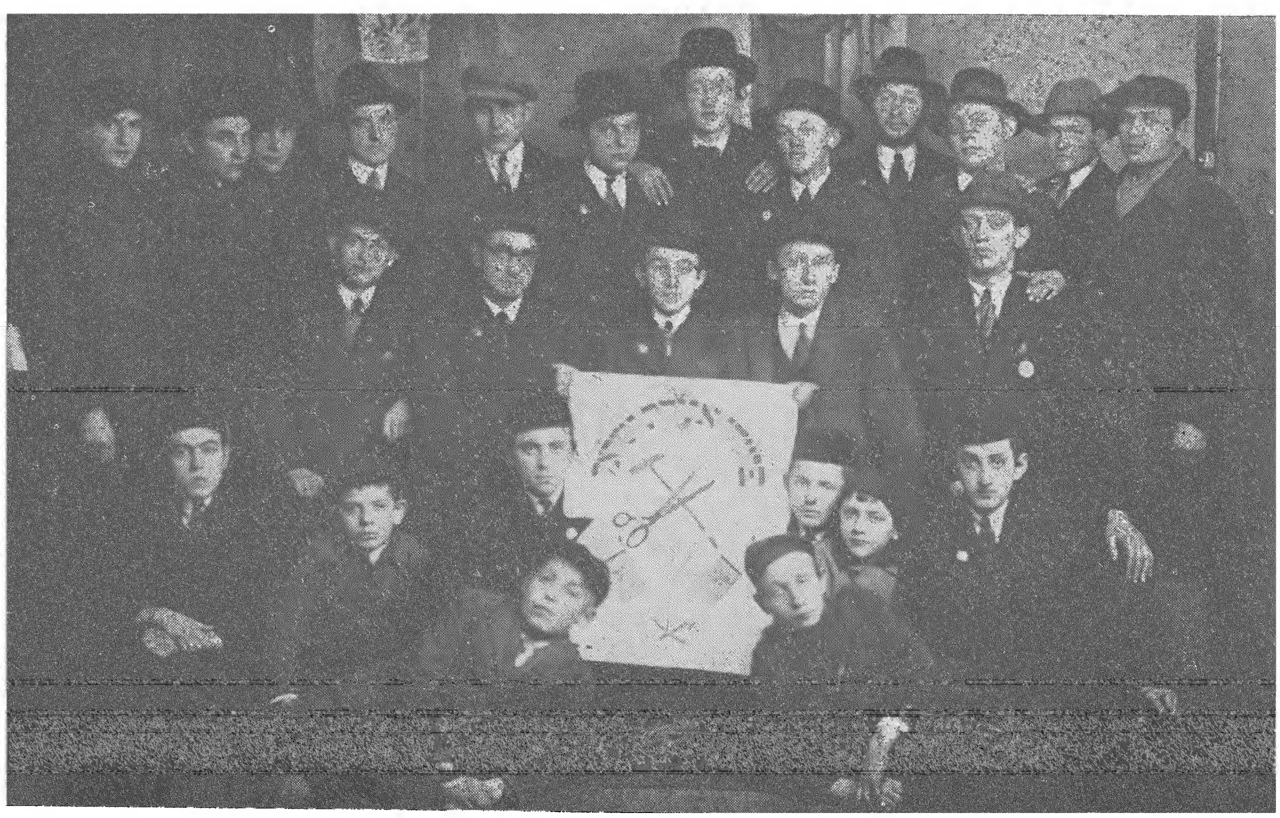
חברי פא״י באים מבתים שמצב הוריהם לא היה בכי טוב. בני נוער אלה עוזבים בדרך כלל בתי־ספר בגיל 15—14, בדאגה לעתידם המעורפל. לומדים מקצוע: חייטות, שענות, נגרות, דפוס, רפדות וכו׳ וכו׳. בין חברי פא״י ישנם גם בני נוער שעובדים כעוזרים בחנויות, בבנקים וכו׳.

בחורים אלה יודעים את אשר לפניהם. הים גדול ורחב והחוף רחוק... הם פונים לאישים גורליצאים לעזרה והם נענים.

הרב ר׳ יהושע העשל פרנקל, בנו של הרב מפשוורסק ז״ל, ת״ח מחדש חידושים בתורה ועסקן מסור לכל מוסדות התורה והדת בעיר, היה אחד ממייסדיה ותומכיה של פא״י בגורליצה. השני, בדומה לו, הרב ר׳ משה מילר ז״ל, ועוד עסקנים מספר, מושיטים עזרה מלאה, רוחנית וכלכלית כאחד, לחברי פא״י בעיר.

רוחנית, כיצד? שוכרים חדרים, מייסדים מועדון, מקימים חוגים לשעורי תנ״ך ויהדות, נושאים הרצאות, ואפילו מקימים בית תפילה של חברי פא״י. מכניסים אותם תחילה לענין, ולבסוף החברים בעצמם מטפלים בבעיותיהם.

כלכלית, כיצד? יש שחבר פא״י נעשה מחוסר עבודה ועולמו חושך בעדו. נכנסים לענין, לוחצים במקום שאפשר ועושים מאמצים עד שמחזירים את הבחור למעגל עבודתו.

הסתדרות „פועלי אגודת ישראל״
Poale Agudath Israel

פא״י היתה לבסוף לתנועה עצמאית, שהיתה מושיטה יד עוזרת ליסוד סניפי פא״י בעיירות הסמוכות לגורליצה.

עובדה אחת כדאי שנזכיר אותה. בשנת תרצ״ה בערך שלח האדמו״ר ר׳ שלמה הלברשטם שליט״א, שכיהן אז כאב״ד בבובוב, שליח מיוחד לפא״י בגורליצה שזו תבוא לבובוב לעזור ביסוד תנועת פא״י בעירו. ואמנם כותב השורות האלה השתתף במשלחת פא״י מעירנו, בחוה״מ פסח אותה שנה, ביסוד תנועת פא״י בבובוב.

סניף פא״י בגורליצה היה משתתף בכינוסים ובוועידות בוורשה ובערים אחרות בפולין. רק קומץ קטן מחבריו נשאר בחיים — רובם ניספו עם כל קדושי עמנו. ינקום ה׳ נקמתם!

אגודת ישראל בפעילותה בעיר

ומן הקל אל הכבד — לתנועת האם, לאגודת ישראל.

בראש אגודת ישראל בגורליצה עמדו בעלי בתים חשובים ומכובדים, תלמידי־חכמים, חסידים ואנשי מעשה, כגון ר׳ אריה הלברשטאם, ר׳ יואל גינצברג, ר׳ שמואל ביטרספלד, ר׳ יעקב רייך, ר׳ משה יהושע צינגר ,ר׳ אהרן אנגלארד ועוד ועוד.

שטחי פעולותיה של אג״י היו — חינוך הדור הצעיר, הפצת לימוד התורה בקרב כל שכבות הצבור ומאבק תמידי נגד חדירת השפעות זרות לתוך היהדות הצרופה. אג״י היתה פעילה בשטחים שונים בקהילה, בעיריה, במוסדות וכו׳. השפעתה היתה ניכרת בכל תחומי החיים הצבוריים. אג״י הצליחה לרכז מסביבה מטובי הכוחות של הדור הישן והחדש. על מוסדות החינוך „יסודי התורה״ ו„בית יעקב״ כבר כתבנו, מכל מקום יש להוסיף כאן, שכל חניכי בתי ספרה, ילדיה וילדותיה, כל רואיהם יכירום כי הם זרע בירך ה׳, צאן קדשים, מצויינים בתלבושתם היהודית וביראת ה׳ על פניהם.

לבי לבי עליכם ילדי גורליצה הקדושים, אייכם ילדים זכים, אייכן נשמות צחות מלבנת הספיר. אלמלי זכינו היינו רואים אתכם כאן בארץ, חיים כיהודים חדורי ערך עצמי, זקופי קומה וישרי גו. ועכשיו שלא זכינו — אללי לנו! בנינו הובלו לטבח ולהשמדה, לכבשני אש ולתאי גזים, ונעליהם וחולצותיהם הקטנות נערמו ערמות ערמות, במחנות ההריגה אושוויץ, מיידאנק, טרבלינקי ובלזיץ. האומנם יראו וידעו כל עמי הארצות וכל הדורות הבאים, למה מסוגלים אנשי מדע ותרבות ועם של פילוסופים ומשוררים?! ה׳ אלקים, ומה אם ידעו עמי הארצות והדורות?! האם זאת נחמתנו?

הוי, גדול כים אסוננו, מי ירפא לנו!

אברהם קורנפלד / די רעליגיעזע ארבעטנדע יוגנט - פא״י

אין די ערשטע יאָרן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט די יידישע יוגנט אין פוילן דורכגעמאַכט א געוואַלדיקן פּראָצעס פון אומשיכטונג און פּראָדוקטיוויזאַציע. אלס פועל־יוצא פון פאַר־שידענע גורמים האָט די יידישע יוגנט נישט געקאָנט מער באַטראַכטן דעם האַנדל אלס איר צוקינפטיקן באַרוף, און א גרויסער טייל פון איר האָט געזוכט דעם עתיד אין פּראָדוקטיווע מקצועות און ארבעט. אזוי ארום זענען אנטשטאַנען נייע קאַדרן פון יונגע יידישע ארבעטער, און עס האָבן זיך דאַן געשאַפן און אנטוויקעלט די מערסטע יידישע פּאַרטייען.

אָט דער פּראָצעס פון אומשיכטונג האָט אויך נישט אויסגעמידן אונזער שטעטל. א גרופּע עסקנים מיט הרב יהושע העשל פרנקל און הרב משה מילער בראש האָבן דאַן איינגעזען די נויטיקייט צו שאַפן א געוויסן אָרגאַניזאַציאָנעלן קרייז פאַר די ארבעטנדע יוגנט, וואו זיי זאָלן קאָנען נוצליך פאַרברענגען אין די שעה׳ן נאָך דער ארבעט, און זאָלן אויך גלייכצייטיק ממשיך זיין אין דעם וועג פון יידישן חינוך וואָס זיי האָבן ביז איצט באַקומען.

„חברת מחזיקי לימוד״

ס׳איז דאַן געגרינדעט געוואָרן די „חברת מחזיקי לימוד״. מ׳האָט מזמין געווען דעם באַקאַנטן „מחזיקי־לימוד״־עסקן פון קראָקא, ר׳ ישעיה געמיינער, וועלכער איז ארויסגעטראָטן אין אלטן ביהמ״ד מיט א פייערדיקע הרצאה, באַגייסטערנדיק דעם עולם פאַרן רעיון פון „מחזיקי־לימוד״.

די דערמאָנטע עסקנים איז געלונגען צו אָרגאַניזירן א גרופּע יוגנטליכע, און ס׳איז געדינגען געוואָרן א לאָקאל אין הויז פון ר׳ משה גרוס, ר׳ יצחק לייב ערנבערג און צום סוף ביי ר׳ שאול ניימאַן, ווו ס׳איז געשאפן געוואָרן א מנין קבוע בשבתות וחגים און עס זענען פאָרגעקומען יעדן טאָג בקביעות שיעורי תורה און הרצאות.

מיט דער צייט האָט זיך ארויסגעוויזן אז „מחזיקי־לימוד" איז א צו באשיידענע פאָרם צו דערהאלטן יוגנט, אין א צייט ווען עס ווימעלט אין דער יידישער גאס פון פארשידנע פארטייען.

אויף אן אסיפת חברים איז דאן באשלאָסן געוואָרן זיך אָנצושליסן אין דער פוילישער לאנדס־אָרגאניזאציע „פועלי אגודת ישראל".

א קיבוץ הכשרה

אָט דער שריט האָט געעפנט נייע האָריזאָנטן און געשאפן א ברייט ארבעטס־פעלד פאר די חברים. אין משך פון דער צייט איז דער גאָרליצער סניף געוואָרן איינער פון די וויכטיקסטע און דיס־ציפּלינירסטע סניפים פון פא״י אין פוילן, זייענדיק טעטיק אויף אלע אָרגאניזאציאָנעלע און ערציערישע געביטן. די חברים האָבן זיך אויך אויסגעצייכנט אויפ׳ן געביט פון הכשרה און עליה, גרינדנדיק בשות־פות מיט די חברים פון צא״י א קיבוץ־הכשרה פאר די חברים וואָס האָבן געשטרעבט (און ווער האָט דען נישט געשטרעבט) עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל.

אויסער די שוין אויבנדערמאָנטע עסקנים האָט דער גאָרליצער סניף פארמאָגט א גאנצע ריי חברים מיט איניציאַטיוו, וועלכע האָבן פארשטאנען דורך תמיד נייע פאראנשטאלטונגען, צו באלעבן די אקטיוויטעט פון סניף.

פון זיי איז כדאי צו דערמאָנען ר׳ חיים פלטיאל לנדוי, יעקל ווילד, לייביש ראפאפארט, אברהם אלימלך בערגמאן, הירש לייב פרייער און מאיר ראזבאך, וועלכע פלעגען יעדער אויף זיין אופן געבן בקביעות שעורים אין תנ״ך, תלמוד, עברית, ספרות חרדית און הרצאות אויף פארשידענע באלערענדע נושאים.

אויפן אָרגאניזאציאָנעלן געביט זיינען געווען טעטיק דוד ברגמן, יחזקאל קרישער, יונה מרקיעוויץ, דוד געבנצאהל און יצחק משה ראט.

חבל על דאבדין ולא משתכחין!

יחזקאל וילד

המזרחי וצעירי המזרחי

(מוסדות ואישים בין שתי מלחמות-העולם)

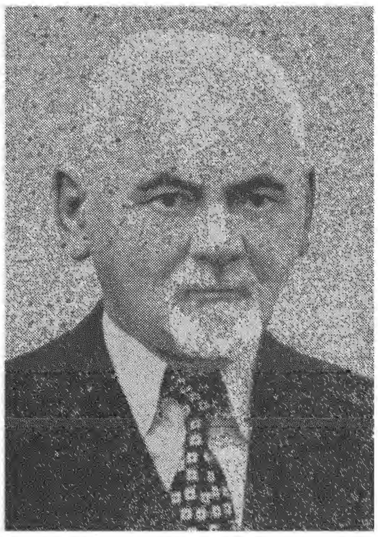
הרבה התלבטויות ומאבקים חברותיים ביהדות גליציה בכלל ובעירנו בפרט, קדמו ליסודן של שתי תנועות אלו — המזרחי וצעירי־מזרחי. יהדות גורליצה היתה מפורסמת כקהילה תוססת וערה למתרחש בעולם הגדול, וביחוד — בחיים היהודיים. כדי למסור תמונה ברורה על חיי החברה בעיר והמסיבות שגרמו להתארגנויות ציבוריות שונות, כדאי לחזור ולו ברפרוף על תקופת ערב מלחמת־העולם הראשונה.

משאל-עם על שפת האם

נתחיל במאורע חשוב בימים ההם, בקשר למשאל־עם שנערך אז. הועבר משאל בין כל האוכלוסין בעיר — יהודים, פולנים ורוטנים — בו נדרשו להצהיר על שפת האם שלהם, כדי לברר מהי השפה שרוב האוכלוסין בעיר משתמשים בה. מצד השלטונות הפולנים והאוסטרים נעשה לחץ חזק שהיהודים יצהירו על פולנית כשפת אמם, למרות העובדה שרבים בכלל לא ידעו לדבר בשפה זו. וכבר ב־1909, נמצאו יהודים בעלי הכרה לאומית שהתמסרו לתעמולה שיהודי העיר יצהירו, כי שפת האם שלהם היא עברית או יידיש.

והנה באותו פרק זמן התקיימו שינויים יסודיים בשיטת חלוקת הקונצסיות למכירת משקאות (ענף פרנסה חשוב באותה שעה). עד כה היתה שולטת שיטת הפרופונאציות ואקציז מקומי, שנמסר בחכירה ליהודים לתקופה מסויימת על ידי הפריץ המקומי, שבידו היו זכויות שונות בכל עיר. השלטון הזה בעירנו היה בידי הגראף מיאלקובסקי. כל זה נמשך עד 1900, מאז עבר השלטון על הענף הזה מידי הפריצים לידי שיפוטו של המחלקה המחוזית (וידז'אל פוביאטובי). מ־1910 ואילך הופסקה השיטה הקודמת לחלוטין וחלוקת קונצסיות למכירת משקאות בסיטונות ובקמעונאות עברה לידי השלטונות המרכזיים, כלומר, הוויאבודה והסטארוסטה.

עכשיו נוצל המצב החדש הזה, על ידי פקידי הממשלה, כדי ללחוץ על יהודים מסויימים, המעונינים בקונצסיות, שינהלו תעמולה בעד ההצהרה לשפה הפולנית. התקוממו על כך קומץ יהודים לאומיים שניהלו תעמולה שכנגד ובראשם עמדו ה"ה: אליעזר לנדאו, יעקב שלום טרנצ'ר (נפטר בארץ בתשי"ח), יצחק נטע שטנגל, אבנר אורגלר ועוד. כינסו אסיפות בבית המדרש החדש והכריזו בקולי קולות, כי על כל יהודי להיות נאמן לעמו ושפתו, אף השתמשו בסיסמה המסורתית: „בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים: שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ולא היו פרוצים בעריות ולא גילו מסתורין. היהודים הטובים הללו כבר ראו אז בזה התחלה במלחמתם למען זכויות לאומיות והכנה לקראת מעשים לשם בנין הארץ בעתיד.

יעקב שלום טרנצ'ר
Jacob Sh. Trentsher

המאבק בבחירות לפרלמנט

בסוף שנה זו התחילה עונת הבחירות לפרלמנט האוסטרי (1910—1911). התעמלנים האינטרסאנטים (בלחץ הממשלה) התחילו להשפיע — להצביע בעד מומעד פולני, פרופסור יבורסקי, אנטישמי ידוע וחבר קבוצה מפורסמת „ושעך פולאקים". מטעם היהדות הלאומית הופיע מועמד ציוני ידוע, ד"ר צבי סירופ מצאנז. אז התלקחה מלחמה קשה מצד היהודים הלאומיים בעיר נגד הרשימה האנטישמית. משום מה נשפך עיקר הזעם על יהודי מכובד, ר' ישראל'ק'ה פרנד וכינו אותו בשם „שינקו־ו'רינקו". באותו זמן הגיעו העירה מרצים ציוניים, בכללם גם חברי מזרחי ידועים, כגון ד"ר בולבה והרב מיינדז'יוב, שהלהיבו את הלבבות לציונות דתית בכלל.

הגרעין הראשון של המזרחי

בהזדמנות זו התחילו להתארגן יהודים דתיים בעיר לפעולות ציוניות במסגרת המזרחי. רוב הפעילים בהתארגנות זו היו חובשי בית המדרש יחד עם קבוצת בעלי הבתים שציינתי לעיל, שהתחילו בפעולותיהם בפומבי בשעת משאל־העם האמור. הצטיינו בפעולות אלה החה"ח: אליעזר לנדאו, מרדכי הירש פרייליך, יעקב שלום טרנצ'ר, פנחס בודנר, אהרן ולייזר שטרן וכן מ. ש. בודנר (עילוי ידוע), מאיר לנדוי, הרש ניישטטל, נוח אורגלר, אברהם

זידורץ — רובם חובשי בית המדרש. ואלמלא הרדיפות מצד קבוצת קנאים נגד הבחורים הנ"ל, היו נשארים במחננו. אבל הקנאות שפגעה בהם, גרמה להתרחקותם מבית המדרש.

משה שמואל בודנר
M. Sh. Bodner

פגיעתם של קנאים

הלכו הבחורים הללו והתבצרו באגודת „השחר" בביתו של ר' שאול ניימן. הצטרפו אליהם אחדים מן המבוגרים, כגון מר סובל, בן אחיו של אהרון סובל, והרליג, חדשתן ובנקאי ידוע. אלה היוו הגרעין הראשון להסתדרות הציונית בעיר, פתחו ספריה והשתלמו בשפה העברית. בראש המשכילים עמד מומחה בשפה העברית, אביש בודנר, בנו של ר' יוסף מאיר בודנר (חזן בית־הכנסת), נכדו של תלמיד חכם מרביץ תורה ברבים, מנדל בר' בריש. אחד הפעילים בקבוצה ההיא היה אלימלך קרמר, בנו של ר' מנדלי חסיד. הוא היה החלוץ הראשון לעליה מגורליצה (1912), והוא חבר במושב כפר יחזקאל עד היום. בגלל הרדיפות מצד קנאים, כאמור, הלכה הקבוצה והתרחקה מחיי בית המדרש ומההווי המסורתי בכלל, וממילא גם מרעיון המזרחי. הם התמסרו להפצת השפה העברית, השקל הציוני, הקרן הקיימת וכו'. לאט לאט פשטו גם הלבוש החסידי והחליפו אותו למודרני.

זה היה המצב עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. יהודי העיר נסתמנו בהם שלושה כיוונים: רובם דתיים, בכללם קנאים גדולים. חלק מהנוער התחיל להתקרב לציונות הכללית החילונית וחלק ניכר לא ביקש דרכים חדשות אלא עמד איתן בתחום חיי המסורת בכל הליכותיהם, ללא כל סטייה ממורשת אבות. אמנם, לא נטה לבם אחרי שיטות הקנאים הזרות לרוח ישראל ולאחדות ישראל, אבל לא היו מוכנים להשליך אחרי גיוום את המטען היקר של מורשת אבות במחיר קצת השכלה וציונות חילונית על קצה המזלג. שכן לאמיתו של דבר, אותה ציונות חילונית היתה בזמנה חלקם של יחידים בלבד, ויותר משהיתה זו ציונות מעשית, בונה ויוצרת, היתה זו לאומיות חילונית חולמת.

זעזוע המלחמה בציבור היהודי

בתשעה באב 1914 פרצה מלחמת העולם. אחרי זמן קצר פלשו הרוסים לגליציה ועירנו נהפכה לחזית אש מכל עבר. כתוצאה מכך רב היה ההרס במקום.

חובשי בית המדרש בתרע"ד (1914)

יושבים (מימין לשמאל):
משה נימן, חיים לנגזאם, משה דגן, יצחק ברוינפלד, יעקב וינפלד, זלמן הולנדר, מאיר פסל־חביון, מנדל רקר, שמואל גלייכר.
עומדים:
חיים גרטנר, אלעזר בודנר, אלחנן פסל, בן ציון סובול.
Beth-Hamidrash studends, 1914.

הרבה מהצעירים גויסו לצבא האוסטרי ורבים מבני העיר ברחו ונהפכו לפליטים בהונגריה, בצ׳כוסלובקיה ובאוסטריה. כל זה גרם לשיתוק גמור בחיי החברה בעיר.

בשנת 1918, עם סיום המלחמה, הורגשה מהפכה, בעיקר פסיכולו־גית, בתפיסת העולם של יהודי העיר, כי עד אז רובם ככולם לא באו בכל מגע חברתי, אידיאי וכו׳ עם העולם הגדול. נתרחב ההיקף הגיאוגרפי שלהם, וממילא היקפם המחשבתי, משנזדמן להם לראות וללמוד הרבה בזמן המלחמה. יחד עם זה יש להזכיר את מערכת השינויים שחלה בעולם הגדול, שהביאה מהפכה במצב היהודים בכוחה של הצהרת בלפור ועוד יותר — במצב הבינלאומי, בכוחם של 14 הסעיפים אשר הכתיב לעולם נשיא ארצות הברית וילסון, ובכללם סעיף ההגדרה העצמית הלאומית לכל העמים. והרי באה תקומת פולין העצמאית וניתוק סביבתנו מממלכת אוסטריה־הונגריה. כל זה יחד השפיע בהרבה על הלך המחשבה גם בקרב בני עירנו וביחוד — הנוער. פרחו אז שאיפות למרחב, הן במובן הגיאוגראפי והן במובן האידיאי, וצעירינו עמדו על פרשת דרכים. התעוררה השאלה הגדולה — לאן? ברור, כי כל קבוצה מצאה פחות או יותר את דרכה במצב שנוצר, אבל קבוצת נוער דתי־לאומי לא נסחפה עם הזרם אלא עמדו וציפו להדרכה נאמנה מצד שומרי אמונים לדרך ישראל סבא ובעלי יכולת להנהגה.

נוער בשיטת הרמב״ם

בשעת כושר זו באו פעולותיהם הברוכות של שני אברכים, יוצאי גליציה המזרחית: הרב משולם קליגר, חתנו של ר׳ אליעזר פסל ור׳ לייבוש ציילר, חתנו של ר׳ יחזקאל גלייכר, שניהם מלאים וגדושים דעת תורה והשכלה כללית, יראי שמים, שדעת הבריות נוחה מהם, חולמים ולוחמים במובן הטוב ביותר. שנים אלה חיפשו ומצאו נוער המוכן ללכת בשיטת הרמב״ם, בשביל הזהב — סגל חבורה אשר אמרו: „משכנו אחריך נרוצה". היו אלו הראשונים: וולף ברסמן, משה וינפלד, שמעון אולמן, שלמה וילד, בר פסל, יצחק בוקסבוים, יהושע זיינבל ועוד. יחד אתם נכנסו לחבורה קבוצת צעירונים, כמשמרת צעירה, שהיו חמישיה לשם ולתפארת, ולמרות הרוחות המנשבות וטרדות הזמן ונגישות, שגרמו לנשירות בקבוצת המבוגרים, אותה חמישיה החזיקה מעמד במסירות ובהתמדה ללא הפוגה. חברי החמישיה היו: יעקב ויינפלד, שלמה יצחק פרידמן, ברוך פסל, שמואל ציילר (הי״ד) ויחזקאל ווילד.

עקשנות מבורכת של חמישיה

בפגישה הראשונה סוכם, כי תנאי המקום והזמן דורשים שנתארגן כסניף לארגון הארצי „צעירי המזרחי". הפעולות הראשונות היו שעורי תלמוד, תנ״ך, לימוד הלשון העברית וכו׳. מקום ריכוזנו היה „בחברת פועלים" (אולמי אגודת בעלי המלאכה). היינו מתכנסים שם בערבים לשיעורים, לקריאה בעתונות, לאומית ודתית, ועמדנו בקשרי תרבות עם המרכזים בקרקוב, בוורשה ובארץ.

כאמור, המנהיגים הרוחניים היו שניים, אבל לא היו ימים מרובים ונאלץ אחד מהמייסדים, ר׳ לייביש ציילר, לפרוש מהפעולות, לאחר שנתמנה למורה־דת בבית ספר ממשלתי פולני, כי התנו אתו שעליו לפרוש מעסקנות ומכל פעולה ציבורית. כוח חשוב זה, חסרונו נעשה מורגש מאד במחנה צעירי המזרחי בעיר. אבל לא רפו הידים. השתדלו למלא החסר על ידי מרצים אורחים שהוזמנו מבחוץ. בינתיים התפתח הארגון בכמות ובאיכות והמוני חברים זרמו אליו — חומר אנשים מצויין. עכשיו התחילה הדאגה לעתיד הממשיכים. „אם אין גדיים — אין תישים". ריכוזנו כל מרצנו להקמת מוסד חינוכי עברי ברוח „המזרחי".

באותה שעה (1921) היה קיים בעיר תלמוד־תורה ולו המוני תלמידים, והיו חדרים פרטיים של מלמדים, סניף לישיבת בובוב ופרחי חסידי בלז שלמדו בבתי מדרשות, וכן התקיים בית ספר עברי לפי שיטת „תרבות", אבל בחורי „צעירי המזרחי" הגיעו לידי מסקנה, שמכל אלה לא ניבנה, אף הבינו לרוח השעה, כי בגורליץ יהיה זה דבר בעתו לייסד בית ספר עברי דתי־לאומי, בבחינת קנקן חדש מלא ישן. אמנם, עדיין לא היתה דוגמה כזו בכל הסביבה הקרובה, ובכל זאת החליטו להיות הנחשונים במעשה נועז זה. אמרו — ועשו, וכל הבעיות הארגוניות והחומריות מצאו מיד פתרונן המתאים, הודות למסירות נפשם הממשית של החמישיה בעזרת קומץ חברים שעמדו לימינם והרב קליגר בראשם. הוא עצמו התחיל מרביץ תורה לתינוקות של בית רבן, כמורה־דרך לרבים, שלא על מנת לקבל פרס וכן נשלח אלינו מורה מהמרכז בקרקוב (מר המרספלד).

החמישיה מקימה בנין ל„חדר עברי"

הלמודים בבית הספר החדש („חדר עברי") התחילו באולמי „חברת בעלי מלאכה". מיד התחילה מערכה קשה נגדו מימין ומשמאל, כי רבים היו שלא רצו להשלים עם התפתחות מפעל חינוכי זה. בתקופה ההיא היה מורגש בעירנו מחסור חמור בדירות, אבל בגלל לחץ על הנהלת „חברת בעלי מלאכה" היינו נאלצים לפנות את בית הספר, והוא עבר לחדרים בלתי מתאימים ביותר בביתו של מר טוביה גץ. והנה אחרי תקופה קצרה נתקבלה שוב הודעת פינוי ממר גץ, ולא הועיל אפילו הסכום המופרז ששולם לו כשכר דירה.

באין ברירה החליטה החמישיה העקשנית להקים בנין מיוחד משלנו לבית הספר, שישמש גם בית־כנסת מזרחי בעיר. גם לשאלת „כסף מנלן?" נמצא פתרון בעזרת השם. העושים והמעשים, חברי החמישיה תרמו והתרימו — וידיהם עושות חיל! אמנם בחורים צעירים היו אלה, רווקים, אבל גם בעלי יכולת מסויימת והם קיימו מה שיזמו הלכה למעשה. משהושקע סכום ניכר על ידי המייסדים ניגשו לבנין, ובעזרתם של יו״ר המזרחי ר׳ דוד ריגר וסגנו ר׳ בצלאל בלומנקרנץ ז״ל ור׳ אליעזר לנדאו (הי״ד) נתקבלה הלואה בנקאית להשלמת הבנין בתנאים נוחים וגם הקצבות מהנהלת הקהילה, ובהשתדלותו של נשיא הסתדרות הציונית בעיר ד״ר בלך נתקבלה הקצבה חד־פעמית גם מהנהלת העירייה.

כיום מותר לגלות, כי עיקר גיוס הכספים לבנין בית הספר ושכלולו נתקבל מידי פולנים עשירים, מהם גדולי האנטישמיים בפולניה, מתוך קשרי מסחר. היו אלה מי שנתכנו בשם „בארוני סוכר" ובעלי טחנות גדולות לקמח בפוזן, שכן נעשה הסדר שמכל קרון קמח, סוכר, וחומר גלמי לנייר־זפת וסבון שהובא לעיר נוכה אחוז אחד מהעיסקה למען בנין בית הספר והחזקתו, ונכיונות אלו נצטרפו לסכומים גדולים. כמובן, זה הביא רווחה בהתרחבות הבנין ובתקציב השוטף של בית הספר. כותב הטורים האלה הצליח לקבל סכום ניכר אפילו מידי האחים קראווזה (פולקסדויטשן ידועים) בעלי טחנות גדולות בלובלין.

בית הספר התפתח יפה, נתרבו תלמידיו וכתותיו ונעשה מוסד חינוכי יהודי שלם למופת, לתפארת המזרחי ואוהדיו. לזכותו של החינוך במוסד זה, יש לציין עוד שבהשפעתו ובהשראתו גורשה רוח ההתבוללות מהרבה בתים בעיר.

חלק בראש בהצלחת המוסד נטלו המורים המצויינים במקום ומר בן־ציון רוב בראשם. זכורים לטובה המורים: מאיר הניג (ממיסדי קרית שמואל במפרץ חיפה) משה דוקלר, ישראל הרץ, לרר, ליזר ועוד. הודות לכוחות מצויינים אלו לא נגרמה תקלה לבית הספר מיציאתו המדאיגה של הרב קליגר מעירנו. שכן יהודי תלמיד חכם זה, בעל מרץ ויכולת בלתי מוגבלת, עבר מעירנו באמצע שנות העשרים לקרקוב, לכהן שם כמנהל בית הספר ועם יציאתו נפסקו פעולותיו הברוכות בגורליץ בעצם פריחתם.

מפעלי צעירי המזרחי

באותן השנים התגברו הפעולות הלאומיות, המגביות לקרנות הציוניות וכו׳, וחברי צעירי המזרחי נטלו חלק רב בהם. כותב הטורים האלה אף הוא עבד שנים רבות בוועדות מקומיות של קק״ל, קרן היסוד ועזרה למען החלוץ. בהזדמנות זו זכו; להכיר חברים נאמנים, אידיאליסטים גמורים בעבודתם המסורה בכל נפשם: חיים לאנגזאם, צבי הויברגר, פנחס הוכברגר (הי״ד).

בשנת 1929 הגיעה לגורליצה החברה מרים קורמן, אשת שלמה קרישר מיאסלו, לארגן אצלנו בנות צעירות מזרחי „ברוריה״. הודות לשיתוף פעולה ועזרתם הנאמנה של החברים במקום הצליחה להקים ארגון יפה של בנות ואחדות מהן הצליחו לעלות ארצה, אבל רובן ניספו בימי השואה (הי״ד).

חוות הכשרה למופת

עם גידול העלייה לארץ בתחילת שנות השלושים נוסדה בגורליצה חוות הכשרה למופת של החלוץ־הפועל־המזרחי. יש להדגיש, כי היחסים בין כל ארגוני החלוצים בעיר היו מצויינים. לדוגמה: בשנת 1932 סודר ליל סדר משותף לחלוצים מכל ארגוני ההכשרה, כלומר, לאלה אשר לא הספיקו להגיע לבתיהם ונשארו רתוקים לקיבוציהם. הסדר נערך על שולחנו הפרטי של אחד מהחמישיה.

פרשה מיוחדת לעצמה קובעת מערכת המאבקים הקשים הקשו־רים בהכשרה ועליה בימים ההם. ואם ההצלחה האירה פנים במידה מסוימת למספר ניכר של חברים והצליחו לעלות, לאחר שנוצל כמעט כל סרטיפיקט בשביל „זוג״ על פי „פיקציה״ — הרי זה הודות למסירותם של קומץ חברים בלי גבול לפעולות הכשרה ועליה.

נוסף לחמישיה האמורה פעלו הרבה המורה בן־ציון רוב ומספר חברים צעירים כגון: יחזקאל גרוס, שלמה קופיטו, ישעיהו רוזנר, מיכאל יודיל ריינהולד (הי״ד), ברוך בוקסבוים נ״י. חברי החמישיה עמדו בפני נגישות, סבל וקשיים לאין שיעור ופעלו בנאמנות למען הזולת, ושלא על מנת לקבל פרס, ולא עוד אלא הפעולות הללו עלו לכל אחד מהם בהרבה זמן ומרץ וממון. אציין כמה עובדות לדוגמה: מחמת הלחץ מצד המשרד הארצישראלי בקרקוב, היה צורך להקים חוות הכשרה מסודרת כמעט בין־לילה. נתגייסו מיד בחורי החמישיה ובמרצם נחכרה חווה יפה במקום מרכזי, זאוודז׳ה, ומאחר שההוצאות הגדולות להחזקת החווה אכלו רוב התקציב של הקיבוץ, אצו לעזרתם החברים אלימלך בלום ויצחק הולנדר (הי״ד), והודות להשפעתם

החלוץ הפועל־המזרחי
חברי קיבוץ ההכשרה של הפועל המזרחי עם האורח מארץ ישראל — נתן גרדי, תרצ״ב
Hachalutz-Hapoel-Hamizrachi
with Nathan Gardi form Eretz Israel, 1932

קבוצת חברי „צעירי מזרחי" (1932).
Zeyirei Mizrachi group

ולהשתדלותם נתקבל שטח מתאים לקיבוץ הכשרה על יד הקושצ'ר־ניה. יחד עם זה נעשו מאמצים להעלות לארץ חברים בני עירנו. היו אלה הראשונים: ישראל הרץ, מיכל אנגלארד, נחמה רוב ועוד.

בשנות 1932—1933 סודר שיתוף פעולה תרבותי בין־מפלגתי וקוימו הרצאות משותפות בבית המזרחי. לשם זה ביקר הרב קליגר כמה פעמים בעיר. במסיבות אלה השתתפו ד"ר בלך, ד"ר ארנולד, ר' אליעזר לנדאו, ד"ר שטפלד וכל הציונים שהיו מתפללים קבועים בבית כנסת מזרחי ורבים מהם היו הורים לתלמידים ב„חדר עברי".

לזכרון עולם

בסיום, קווים אחדים לפעולותיו וסגולותיו של מנהיג המזרחי המבורך, מורי ורבי ר' משולם קליגר ז"ל. הוא כיהן כחבר הנהלה הקהילה בקרקוב כציוני דתי נלהב. באותו זמן ניהל בית הספר „תחכמוני" המפורסם בקרקוב והסביבה והרביץ תורה להמונים מטובי הנוער. מלבד היותו תלמיד חכם מופלג, הצטיין בידיעות רחבות ועמוקות בחכמת ישראל ובמדעים כלליים. היה קורא בתורה מופלא, כי בידיעת דקדוק המלים וטעמי מקרא היה מיחידי סגולה. בעל הסברה נפלאה והופעה נהדרת, כולו אומר כבוד. הוא היה בנו של הרב מעיר גרודק יגולואינסקי, ממשפחת גדולי תורה וחכמה, משושלת הגאון המפורסם רבי שלמה קליגר זצ"ל וחתנו הראשון של רבי אליעזר פסל ז"ל, יהודי חסיד ואיש מעשה, חרשתן מצליח ומכובד על הבריות. ביחוד נודע הרב קליגר כמאמין גדול. בשיחותיו השתמש תמיד בביטוי: יש להשלים עם כל המצבים ולקבל הכל באהבה. ואמנם בכוח נטיית נפשו לאופטימיות היה מסוגל לעבוד שלוש שנים עבודת פרך בבית החרושת של חותנו תחת יד הנוגש הנאצי ימ"ש, והחזיק מעמד בין אחרוני יהודי גורליצה, עד שהגיע הסוף המר.

וי על האי שופרא דבלי בארעא!

הרב משולם קליגר
Rabbi Meshulem Klyger

ואלה אזכרה ונפשי עלי אשפכה:

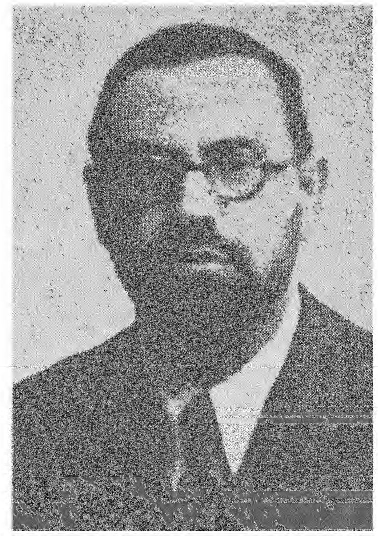
החבר יעקב ויינפלד, בעל שכל בהיר ונהיר, ריאליסטן פיקח, מצד אחד ומאמין גדול, מצד שני. הסיסמה „נצח ישראל לא ישקר" היתה שגורה בפיו תמיד בכל הופעותיו בין החברים ובשיחותיו הפרטיות. הקים משפחה מכובדת, אף הגיע למעמד כלכלי יפה — והכל הלך עמו לאבדון. נשארה בחיים רק האשה ואחת מהבנות.

שמואל ציילר
Shmuel Zeiler

ברוך פסל
Baruch Fesel

יעקב וינפלד
Jacob Weinfeld

שלמה יצחק פרידמן, אידיאליסטן מופלא. בעל הכרה בכל דרכיו ונאמן בכל נפשו לרעיון הלאומי. ירא וחרד בתכלית. היה ידען גדול בתנ"ך ודבק בפירושו של המלבי"ם. מסור לזולת כמו למשפחתו בלי גבול. התקיים בכבוד מיגיע כפיו. מימי ילדותו נקשרה נפשי לאהבה בנפשו של חבר יקר זה. מכל בני משפחה זו לא נשאר זכר.

ברוך פסל, עדין הנפש ונוח לבריות. בעל הומור דק. נחמד בחברה. תמים־דרך. חבר מסור ואהוב. עסק במו"מ באמונה, הקים משפחה והיה בעל לאשה טובה וילדים נחמדים. ומכל הטוב והיפה לא נשאר זכר.

שמואל ציילר. בעל נשמה טהורה בגוף יפה. בעל מוח. נעקר בדמי ימיו והשאיר לאנחות הורים ערירים. האב ר' לייביש ציילר, תלמיד חכם ובעל השכלה גבוהה. אף הוא נספה בשואה. הי"ד.

יזכרם אלקינו לטובה עם שאר צדיקי עולם וינקום לעינינו דם עבדיו השפוך!

ועל אלה אני בוכה ועיני זולגות דמע — על הורים, אחים ואחות אהובים, ועל חברים יקרים, שותפים נאמנים למפעלים קדושים. כולכם השיגה היד הרוצחת, ואותי השארתם ערירי לאנחות. כבר עברו הרבה שנים ועדיין לא מצאתי נוחם ומנוח לנפשי. יוחקו נא השורות האלה בספר הנצחת קדושי עירנו, לזכרון עולם לנשמות הטהורות ולנחמה פורתא לנושאי זכרם הקדוש בליבם.

„א־ל גמולות ה' שלם ישלם!"

ארגון בנות מזרחי - „ברוריה"

מרים קרישר

אחרי גמרי חוק למודי בסמינריון „תרבות" בווארשה — בתור גננת עברית — קיבלתי משרה בגן־ילדים „יבנה", ביאסלו מיסודו של הסתדרות המזרחי חינוכי זה של הסתדרות המזרחי באו אתי בדברים כמה מעסקניה הצעירים שהיו מאורגנים ב„צעירי מזרחי" — שלמה קרישר (כיום בעלי), מאיר שילד ועוד — וביקשו ממני לארגן „בנות מזרחי" בעירנו יאסלו. כאשר הנחתי את היסוד לארגון בנות מזרחי, „ברוריה", ביאסלו יצאתי לקיבוץ הכשרה בקרקוב, וכשגמרתי תקופת הכשרתי שם הוטל עלי תפקיד מטעם ההנהלה הראשית של „צעירי מזרחי" בגליציה המער־בית ושלזיה לארגן סניפי „ברוריה" במחוזנו.

נדדתי מעיירה לעיירה, ובכל מקום נתקלתי בקשיים שונים בעבודתי הארגונית. במיוחד נחרתה בזכרוני אפיזודה קטנה בעיר בובוב.

כשהגעתי ברכבת לתחנת בובוב בא לקדם את פני בחור אחד מ„צעירי מזרחי" והוא מסר לי כתובת של בית מלון להתאכסן בו. בדרכנו העירה הלך הוא בצידה השני של המדרכה, שמא יפגוש בו מישהו מן החרדים הקיצוניים ויראהו מתהלך עם בחורה.

בערב התאספו כ־20—25 בנות לשמוע הרצאתי, והנה בעצם מהלך האסיפה התפרץ קנאי אחד לתוך האולם. מיד נמלטו הבנות

בנות צעירי מזרחי „ברוריה״
תמונת פרידה לכבוד בן ציון רוב לעליתו לארץ (השלישי מימין בשורה האמצעית)
B'noth Zeyirei Mizrachi
Farewell to Benzion Rab going to Eretz

בעד החלון, שלא יבחנו מי היו בין הנאספות, והלה הרים עלי כסא באיום וצעק: „זי איז געקומען אנ׳שמד׳ן יידישע טעכטער״ (היא באה להעביר בנות ישראל לשמד)...

לא כן היה הדבר בעיר גורליץ. כאן מצאתי, בניגוד לעיירות אחרות, שדה פעולה נרחב לעבודתי, באשר תנועת המזרחי שם היתה מפותחת בהרבה שטחים. בגורליץ מצאתי חבר עסקנים של המזרחי ובתוכם מר יחזקאל וילד ובן ציון רוב — מורה ב„חדר עברי״ — ומיד עם בואי שוכנתי בבית משפחת וילד, שהיה פתוח לכל השליחים הציוניים. כמובן, באווירה כזאת הוקלה עלי עבודתי, ובפרט כשהעס־קנים הנ״ל עזרו על־ידי.

בהרצאתי על הנושא „הנשים בתנ״ך והשתתפותן בחיי האומה״ השתתפו מספר ניכר של בנות. אחרי ההרצאה התקיים ויכוח ונבחר ועד לפעולות ציבוריות. הפעולות התרבותיות ומסיבות „עונג שבת״ היו משותפות עם „צעירי מזרחי״.

ברבות הימים התפתחה „ברוריה״ יפה ומדי פעם נוספו בנות חדשות. כולן למדו עברית, ואחר כך נכנסו לקיבוצי הכשרה במגמתן לעלות ארצה. לצערנו, זכתה רק אחת מהן, נחמה, אחותו של בן־ציון רוב, לעלות לארץ לפני המלחמה, ואחת מהחברות, אטקה קלויזנר־אדלר, הגיעה ארצה עם שארית הפליטה, כי כולן ניספו בימי השואה.

יהי זכרן ברוך!

דוב ארנרייך
(חיפה)

/ ההסתדרות הציונית ובנותיה

ראשית דרכי ב„השומר הצעיר״

הייתי תלמיד כיתה ה׳ בגימנסיה הפולנית שבגורליצה, כשנצ־טרפתי לתזמורת המנדולינות של „השומר הצעיר״ בניצוחו של יחזקאל בלך. קן „השומר הצעיר״ שכן אז בביתו של אבא קורן, ועד מהרה התברר לנו כי מורי הגימנסיה עוקבים אחרינו. ערב אחד, בשעה 10 בערך, כשאנו יוצאים מהחזרה, בא מולנו פרופ׳ קובז׳ ושואל אותנו, מה מעשינו בשעה זו בבית זה. כתוצאה מהפגישה הזאת נערכה למחרת חקירה לכל אחד מהקבוצה, וזו הסתכמה באזהרה חמורה, כי אם נעבור עוד פעם על עבירה זו ,יסלקו אותנו מכל בתי־הספר במדינה.

בתקרית זו, בראשית דברי, לא התכוונתי אלא לציין בזה את ראשית דרכי בתנועת הנוער החלוצית. למען האמת עלי להזכיר כי

קן „הנוער הציוני"
Hanoar Hazioni

התזמורת הסימפונית ע"י אגודת „השחר"
Symphonic Orchestra by "Hashachar"

תנועת „השומר הצעיר” בשנות 1922/23, שאליה השתייכנו, תלמידי הגימנסיה מהכיתות הגבוהות וכן מיטב הנוער הגורליצאי (מונק מינצברג, פרופ׳ משה בלך, ליאופולד לנדוי, נפתלי גרובנר, פרופ׳ יהושע מאהלר, יעקב רוט, פלה קורן, פייגה פס, אברהם חיים ווייס והרבה אחרים), איננה זהה עם תנועת „השומר הצעיר” של היום. באותן השנים חל פילוג בתנועה, ודרכי הנוער הזה נפרדו. היה זה בוועידת התנועה שהתקיימה בשצילקי־טופולניצה ע״י סאמבור. בעיקרה היתה זאת תנועת צופים, שתכניתה ללמד את השפה העברית, תולדות העם היהודי, מולדת („פאלסטינאגרפיה” בלע״ז) וצופיות.

הנוער בחסות הציונות הכללית

עם פירוקה של תנועה זו קמו קבוצות נוער שונות — הנוער העברי; הנוער הדתי, מיסודו של הפועל המזרחי; „בר־כוכבא”, שריכז את הנוער הסוציאליסטי; אחר כך קמו תנועות „הנוער הציוני” ו„עקיבא”, לאחר פילוג בתנועת הנוער העברי. כל תנועות הנוער היו בחסותה של ההסתדרות הציונית בגורליצה, ואף על פי שזו היתה סניף מהסתדרות הציונים הכלליים בגליציה המערבית ושלזיה, שמרכזה בקרקוב — היא היתה האפוטרופוס של כולן. שכן הנוער היה המבצע לכל תכניות הפעולות של הועד המקומי של ההסתדרות הציונית בכל השטחים, כגון הפצת שקלים, אוסף תרומות לקק״ל, עזרה להכשרה ולעליה וכו׳. הסדר הזה היה טבעי מכיוון שהציונים הכלליים דאז, לא היו מפלגה, כפי שאנו מכירים אותה בישראל, אלא תנועה ציונית מקיפה הכל, שמתפקידה היה לקיים את כל החובות של הציונות.

השעורים לעברית — העתודה לתנועת הנוער

אחת החובות החשובות ביותר היתה יסוד קורסים לשפה העברית. קורסים אלה ריכזו את מרבית הנוער. זכור לנו אחד החברים המסו־רים ביותר לתפקיד זה, החבר חיים לאנגזאם ז״ל, שלא החסיר אף יום אחד במוסד זה והוא שקד על קיום סדיר של השעורים והספקת כל הדרוש, לרבות גביית דמי לימוד ותשלום שכר למורים.

למעשה היו הקורסים העבריים העתודה הטבעית לכל תנועות הנוער. כאן התחיל הנוער לשאוב את ראשית ידיעותיו על ארץ ישראל והתנועה הציונית, ומכאן המעבר לתנועות הנוער.

תנועות הנוער הגיעו לממדים גדולים ביותר בתקופת כהונתו של יחיאל פוס כמורה לעברית. מורה צעיר זה, שהגיע לגורליצה כפליט מאוקראינה, היה ברבות הימים לרוח החיה בתנועת הנוער העברי ולמנהיגה.

תלמידי בית הספר העברי ע״י אגודת „השחר” עם המורה יחיאל פוס ועסקני האגודה
Hebrew School by "Hashachar"

קבוצת כדורגל „ירדן"
Football team "Yordan"

קבוצת הכשרה

בשנות השלושים נוסדה בזגוז'ני קבוצת הכשרה ראשונה מיסודו של „הנוער העברי". ניתנה הזדמנות ראשונה לנוער הגורליצאי להכשיר עצמו לעליה לארץ ולחיות בה חיי קיבוץ. „הנוער העברי" סיפק להכשרה זו עזרה רבה. מאז קמו בגורליצה קבוצות הכשרה בזו אחר זו. גם הפועל המזרחי הקים קבוצת הכשרה, שמרבית חבריה עבדו בבית החרושת למוצרי בטון של אהרון אנגלארד ז"ל.

ציוני רב פעלים

אי אפשר לדבר על תנועות נוער מכל הזרמים על כל בעיותיהם בלא להזכיר את שמו של ד"ר יעקב בלך, החי אתנו בישראל. הוא היה לא רק יושב ראש הועד המקומי של ההסתדרות הציונית בגורליצה אלא כל פעולה ציונית שנעשתה בעיר התנהלה בהדרכתו הערה ובהשתתפותו המלאה. במשרדו, משרד עורך דין, עסקו ברוב השעות בענייני הציונות, מעין הועד הפועל של ד"ר בלך. בכולם טיפל ולכולם עזר. כל המגביות התנהלו על ידו או בפיקוחו הישיר, וכל הפעולות המדיניות, כגון בחירות ל„סיים" הפולני ולמועצה המקומית ולקהילה הגורליצאית, נעשו בהנהלתו.

יחידים שזכו

העליה ארצה היתה כרוכה בתהליכים מייגעים של שבעת מדורי גהינום. הדרישה לסרטיפיקאטים, מטעם הממשלה המנדטורית בארץ, היתה עצומה, אבל הזוכים להם היו מועטים מאד, מכיון שמכסות הסרטיפיקאטים שהממשלה המנדטורית היתה מעמידה לרשות היהודים היתה זעומה ולא עמדה בשום יחס לדרישה. אין פלא איפוא, שמאות הנערים והנערות היו רואים בחבר שזכה לעלות — בחיר הגורל, ועליית היחיד היתה להפגנה ציונית, כשמאות בני נוער מלוים את העולה בשירה ורקודים. לעומת זה, חוסר סיכויים לעליה למאות בני נוער מתבגרים, שהכינו את עצמם זה שנים לעליה, היה טרגדיה ממש.

הפרידה האחרונה

זכורה לי פגישתי עם חברי בתנועת „הנוער הציוני" ימים ספורים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה, כשבאתי מהארץ לגורליצה לבקר את משפחתי. לעולם לא אשכח את המבטים התוהים חסרי הישע של ידידי, שבאו ללוות אותי לתחנת הרכבת, עם התקרב הסערה שהביאה עליהם כליון.

לא עברו יומיים מאותו ערב שנפרדתי מהם — וגייסות היטלר

חברי „הנוער הציוני״ נפרדים מאת דוב אהרנרייך, לעליתו לארץ
Members of Hanoar Hazioni
Farewel to Dov Ernreich going to Eretz

ימ״ש פתחו במלחמה האיומה ביותר בתולדות העם היהודי. הקשר בינינו נותק, ורק הדים קלושים מהנעשה שם היו מגיעים מאלה שהצליחו לברוח לרוסיה. אולם גם שב נפלו הרבה מהם מחמת רעב ומחלות ורק חלק מהם נשאר בחיים ואחרי תלאות רבות הגיעו ארצה. בשנות 1942/43 נודע לנו על השבר הגדול שפקד את משפחותינו וידידינו שם.

אסתר בירוך־ברנדסדופר / נוף הנעורים בעיירתנו

פעוטה נראתה העיירה גורליצה בגליציה, בשכנה בין הרי הקרפטים הגבוהים. אבל חן מיוחד היה משוך עליה. ההרים הגבוהים, שפרשו צילם עליה, היערות העבותים שעמדו למשמר עליה והנחלים השופעים שהיו חוצים ומקיפים אותה — שיוו לה מראות עדנים של ירוק ותכול בגוני גונים לבלי סוף. לא שבעה העין מראות את נוף הקסם שלה המתחדש ומתגלה חדשים לבקרים.

ביחוד התגלה הקסם הזה בהדרו בימי האביב המאוחרים, כשעמדו עצי הערמון בפריחתם. האדמה השתחררה מן השלג והבוץ שנערמו עליה והעצים הוריקו בשפעת עלים ובפריחה מלבלבת בצבעים וגונים נהדרים.

זכורים לי יפה ערבי הקיץ בעיירה, מפיצי הריחות המשכרים של התרזות, שהיו נטועות בשדרות לאורך ה„רינק״. ולעומתם — הבקרים הנהדרים בקיץ, בטרם חממה השמש את היקום. בשעות הנעימות הללו כבר ישבו הכפריות בצידי כביש ה„רינק״ על סלי תוצרת משקיהן המושכים עין ולב. הן הציגו לראווה — חמאה עטופה בעלי כרוב ירוקים, שעדיין טל שחר נוצץ בהם; שפע תות ופטל בשחור־אדום; פטריות חומות; שזיפים ממין ה„וונגרקס״ שהזדהרו בפוך הכספסף שלהם. מכל אלה נודף היה ריח של יערות, של אדמה ספוגה שלגים, ריח של חיים טבעיים ויציבים.

הגיע החורף, היה השלג יוצר עולם קסמים בלובן, מסנוור עיניים, ובתוכו — דמויות קטנות, מכווצות, אצות בחפזון מחמת הקור.

ובלילות החורף, כשהגיע השלג עד לברכיים והקור היה עוצר את הנשימה, היו ילדי ישראל נחפזים לביתם, ופנסיהם הקטנים בידיהם, מבתי אולפנא שלמדו בהם תורה. פחדים מפני רוחות ושדים האורבים על כל צעד מילאו לבותיהם הרכים ופנסיהם מאירים כאורות תועים.

ובבתים פנימה היו יושבים בלילות הארוכים מסביב לתנור החם, ומשתעשעים בשיחות ובסיפורים על דיבוקים ומזיקים ועל נפלאות הצדיקים.

כל המראות הללו מעלים בזכרון עולם אגדתי תם ושלם, המתנהל כסדרו בתוך חוקים יציבים.

עולמם של יהודי העיירה עד מלחמת העולם הראשונה

בעיירתנו, כמו בכל העיירות הפולניות, חיו היהודים חייהם הפנימיים, לבדד, בשלימותם, כשהם מסתגרים בגיטו מוקף חומה של חיי רוח משלהם על פי חוקים מוצקים ואיתנים, ולא נתנו דעתם כלל לעולם שמחוצה להם. העם הפולני והעם היהודי חיו בשני עולמות נפרדים, הקיימים זה על יד זה, ללא מגע פנימי כל שהוא ביניהם.

ילדי ישראל חיו בפחד תמיד מפני העולם שבחוץ, שכן הכל בו עוין, אכזרי. במיוחד הבהיל אותם ה„שגץ״ הקטן, שבפניו עמד הילד היהודי חסר אונים. וכשהגיעו חגי הנוצרים, וביחוד יום החמישי הירוק

על תהלוכות תמונות הקדושים של הגויים, פחד הילד היהודי להראות פניו ברחוב, ואפילו להציץ החוצה מבעד החלון, שמא תעורר הצצה זו זעמם של הגויים. אך עם כל זאת, מה רב היה לעגם של פעוטות אלו על תמונות אלו של הקדושים מעשי ידי אדם, לעומת אלוקינו שבשמים — שכל אשר חפץ עשה.

היהודים בעיירה היו מלוכדים בהתקשרות קהילתית חזקה, על אף השוני במעמדות, החומריים והחברתיים, בהשקפות ובמידות ואפילו במידת האדיקות הדתית. חזקה מכל אלה היתה הרגשה אחדות ישראל שליכדה הכל.

נשתנה העולם אחרי המלחמה

מלחמת העולם הראשונה פרצה לתוך העולם המבוסס הזה כרעם ביום קיץ. העיירה נהרסה כמעט כליל בקרבות, כשהיתה העיירה לחזית. רבים ברחו, ואלה שנשארו התנסו במוראות המלחמה.

חזרתי לעיירה בשלהי שנת 1915 ואני ילדה קטנה. העיר היתה הרוסה והאנשים שנשארו בה גרו עוד במרתפים ובחורבות. קימעה, קימעה, התחילו התושבים היהודים לחזור, והעיירה החלה שוב להשיב רוחה ולחיות חיים יהודיים. נפתחו בתי־הספר הממלכתיים היסודיים והגימנסיה, שהיו על טהרת הפולניות, ואנו, ילדים יהודיים, התחלנו לבקש שוב את התחדשות העולם ויציבות החיים.

כל מלחמה מביאה אתה הרס לאנושות, אך בחלוף מוראותיה נושמים בני אדם לרווחה, ומחפשים דרכים לבנין ההריסות. גם אנו עולמנו הישן, הילדותי, נהרס ולא חזר לקדמותו, כי כל אשר חזרו לעיירה מארצות נדודיהם, אם הריחו באפם תרבות גרמנית ואם תרבות אחרת, כשחזרו משבי הרוסים, אם גדולים ואם קטנים, הביאו אתם מושגים חדשים על העולם והחיים בו.

העולם של אתמול, של לפני המלחמה, התגלה לפנינו כעולם של גיטו, של הסתגרות, של גלות מרצון, הטעון שינוי, התחדשות.

בשורת הצהרת בלפור

ביה״ס הפולני דחף אותנו לעמדה מסויימת, להגדרה עצמית של יהדותנו בתוך הגוש הלאומי של הפולנים. הכוחות הטמונים בנוער ציפו לפעולות, לפורקן, להוראת דרך ומטרה.

והנה יום אחד הגיעה לעיירה הבשורה על הצהרת בלפור, שמשמעותה בשבילו היתה גדולה מאד. זו הצטיירה בעינינו כמתנת ארץ־מולדת משלנו — ארץ־ישראל — והרי אנו שווים בערכנו לפולנים: להם מולדת, ולנו מולדת, שאנו יכולים לחזור אליה. כיצד ואיך? זו לא היתה בעייה בשביל נוער נלהב, העיקר, שבביה״ס יכולנו לעמוד בפני התקפות הלאומנות הפולנית, ולהצהיר שגם לנו יש מולדת — ארץ־ישראל, „פלסטינה״.

היהודים בפולין העצמאית

ובעולם החדש שלעינינו נשבו רוחות חדשות: חופש העמים והגדרה עצמית. פולין קיבלה עצמאותה, והיהודים כאזרחיה היו מוכנים לשתף פעולה עם הפולנים בפיתוח המדינה, אך הם פני להם עורף ודחו אותם כזרים. אף פרצו מהומות ופוגרומים בערי פולין ונהרגו הרבה יהודים.

אמנם בעיירתנו שרר שקט יחסי, אבל בסודי סודות התלחשו היהודים על הצורך בהגנה עצמית. הרבה סיפרו אז על אותו יום השוק כשעמדו חיילים יהודים חמושים בנשק ושמרו על מבואות העיר.

כמה ימים חיינו בהתלחשיות ופחדים מפני יום המחר, יום השוק. והנה, בבוקר יום השוק עברה פלוגה של 200 בחורים יהודים בסך, ברשיון פולני דווקא, והפקודות ניתנו בגרמנית ע״י בן דודי יצחק וייץ. באותה שעה עשו רושם בל יימחה על כולם, ובפרט על ילדי ישראל, ואני בתוכם.

הפעולה הציונית

פעולה ציונית היתה קיימת בעיירתנו עוד לפני מלחמת העולם הראשונה אך זו התנהלה בסתר, כי נחשב הדבר לעבירה גדולה להיות ציוני, הן בעיני החרדים הקנאים והן בעיני ה„מתקדמים״, המתבוללים. הקנאים ראו בציונות כפירה בביאת המשיח, והמתבוללים חרדו מכל הצהרה על יהדות פעילה לעצמה. ואפילו זכורים לי סיפורים על הורים, שלפני המלחמה היו מלקים את בנותיהם על נטייתן לציונות.

עיקר פעולתם של הציונים בימים ההם היה לימוד השפה העברית, שגם היא היתה בגדר חטא, כי אסור להשתמש בלשון הקודש לצרכים חילוניים. פעולה שניה של הציונים היתה הפצת השכלה, הן יהודית והן לועזית, בין הנוער. נוסדו ספריות שעמדו לשירותם של אנשי עיר, כצעירים כמבוגרים. אך גם קריאת ספרים חילוניים, לועזיים, ואפילו יהודיים, היתה בחזקת חטא. ולא עוד אלא ספר חילוני יהודי היה פסול יותר מספר גויי, שכן מספר גויי ידע הקורא להזהר, אבל בספר יהודי ייכשל הואיל והספר והסופר יהודים הם. ולא טרגדיה אחת נתרחשה בבתי יהודים בעיירה, שהורים קרעו ספרים שבידי בניהם, ואלה עקרו ועזבו את הבית וברחו למרחקים.

התארגנות הנוער

בסוף ימי מלחמת העולם הראשונה שונו פני הדברים. עוד לפני הצהרת בלפור החל הנוער הער להתארגן בכל מיני אגודות ציוניות ולא־ציוניות, למן „הבונד״ עד „המזרחי״. אם כי כמעט כולם היו שייכים לאותה שכבת בעלי־בתים בלתי אמידה, היו להם מגמות והשקפות שונות. אחי, למשל, שהיה בראשונה ציוני, נעשה לאחר זמן חבר „פועלי־ציון״ הפרולטרים ואני השתייכתי ל„השומר״, שנחשב אז כעין „עילית״ של הנוער הלומד הבורגני.

הראשונים שהתארגנו היו הבחורים הדתיים והדתיים למחצה. הם הקימו ספריה עברית־אידית, שעברה אחרי כן ל„השחר״ — אגודה ציונית שהיתה קיימת עוד לפני המלחמה ובסוף המלחמה התחדשה ביזמתם של צבי קופיטו, משה שפיץ, וגם אחי היה פעיל שם.

כל הנוער החל „להשתייך״. הואיל וידעו זה את זה, התנהלו אמנם ביניהם ויכוחים חריפים, אך לא הגיעו לעולם עד כדי רוגז ופירוד.

חגיגות משותפות לנוער הציוני

הנוער הציוני היה מאוחד בחגיגות משותפות, בטיולים ובכל מיני פעולות ציוניות.

והרוח החיה של כל הציונים בעיירה היה ליזר לנדאו, איש משכיל, שומר מצוות ומכובד בעיני כל.

בכ׳ תמוז, יום מותו של הרצל, היתה נערכת אזכרה משותפת בבית קורנפלד שבדרך לרכבת. ובחנוכה — נשף עם הצגות.

חג חנוכה היה תמיד חג נעים לילדים, על דמי החנוכה שחלקו להם עם הדלקת הנרות על החלון או על יד הדלת. היה זה החג היחיד שכל אב התפנה לשחק עם ילדיו בסביבון ובמשחקים אחרים.

משהיינו לציונים קיבל חג החנוכה משמעות חדשה של חג לאומי, חג האור והתחיה הלאומית בארץ ישראל, זכרון למלחמת המכבים למען החופש והדרור לעם. עוד שמור בזכרוני מאמרו של אליעזר ריגר בעתון הנוער בשפה הפולנית, „מוריה", על הנושא: „הנרות הללו אנו מדליקין". בו הסביר הבדל השקפות הדורות על נרות חנוכה. ליהודי אדוק, הנרות הללו אומרים: „אסור להשתמש בהן, אלא לראותן בלבד"; ליהודי פשוט של כל ימות השנה הם מספרים „על הנסים והנפלאות שעשית לאבותינו" — אז קרו נסים, והלוואי שגם לנו ובימינו יתרחשו נסים. ולנוער הציוני, משמעות „הנרות הללו" היא — אבוקת החופש והדרור, לפיד ההתמרדות בחיי גלות, נתיב אור לחיים מאושרים לאומיים בארץ המולדת.

לחגיגות הנוכה היו מתארגנים כל החברות הציוניות לנשף משותף עם דיקלומים, שירים והצגות. הראשון שאירגן נשפים אלה היה צבי שתדלן, מורה עברי מובהק, שהפיץ ציונות, רגש לאומי וגאווה לאומית מתוך לימוד השפה העברית. המורה שתדלן היה גם המביים את ההצגות.

גם הטיולים המשותפים בשבתות אחרי הצהרים היו חוויה מיוחדת לנוער. עדיין לא היינו רגילים להיפגש עם בחורים, לדבר אתם, לשוחח יחד באופן חפשי, כי גם זה נחשב לחטא בעיני הורינו.

מהות הנוער לשדרותיו

הנוער בעיירה בכללו בא מבתים אדוקים מאד, וברובם היו חניכי „חדרים", „תלמוד תורה" ו„ישיבות". אחרי המלחמה „נתקלק־לו", שאפו ללמוד שפות ומדעים ולדעת הוויות העולם, קראו בסתר ובגלוי ספרות חילונית עברית, לועזית, במקור ובתרגומים, וזו פתחה לפניהם עולם חדש, מעניין ומושך.

מסוג אחר היה הנוער בני בעלי מלאכה, שידעו פולנית, מאחר שלמדו בבתי"ס יסודיים ממלכתיים־פולניים. אך חסרים היו אותה החריפות, והצמאון לדעת, של בחורי ישיבה.

מסוג שלישי היה הנוער מתלמידי הגימנסיות. אמנם, אלה היו בני מעמד חומרי מבוסס יפה אבל לא תמיד בני טובים. הבנות לרוב היו מסיימות בי"ס יסודי, ורק מעטות מהן תלמידות גמנסיה. כי „בעלי בתים" טרם העיזו לשלוח בת לגימנסיה, שלומדים בה בנים ובנות יחד.

נוער הגימנסיה היה נוער סנובי, שראה את עצמו נעלה מאחרים. ואמנם התקנאו בהם רבים, כי רכישת השכלה כללית היתה חלום ממש לכל אלה שלא יכלו להיכנס לבתי־ספר מסודרים, רשמיים.

הכשרה לעבודה חקלאית בארץ

זכורה לי חלקת גינה, מאחורי בית ברל וויינברגר, בשכנותו של הכומר שוייקובסקי, שם התחלנו ללמוד עבודת אדמה למעשה. משה שפיץ, מאיר וורטהיימר, רבקה קופיטו, רחל ווייץ, אחי חיים ואני קמנו בוקר, בוקר, בהשכמה לפני עלות השחר, ויצאנו לעבד אותה חלקה, כדי להכשיר את עצמנו לעבודה חקלאית לשם עלייה לארץ ישראל, ולהתאחז בה. משה שפיץ היה מורה ומסביר לנו כיצד לעבוד ביעילות הלכה למעשה ומעמיד אותנו על ההבדל בין זריעה לשתילה, בין ניכוש לעקירה וכדומה.

אחרי ששת ימי העבודה היינו מטיילים בשבתות בהרי הלאסיק ונותנים פורקן לרגשותינו בשירה אדירה רווייה געגועים וכיסופים לארץ משאת נפשנו, כגון „קומו הגולים" לנתן בירנבאום, ובסיום — השיר: לכו ונלכה שמה מזרחה, מזרחה". בשירים כאלה היינו מביעים את כל ערגתנו לעולם האגדה והחלום שמילא את דמיוננו.

בתנועת „השומר"

אני השתייכתי לתנועת „השומר", שנוסד בעירנו בשנת 1917 ע"י אליעזר ריגר, המנהיג המובהק של „השומר" בימים ההם. ראש הקן בגורליץ היה מונק גינצברג, ובקן שלוש קבוצות: קבוצת גימנסיסטים מהשישית ומעלה; קבוצה מהשניה ומעלה וקבוצת בנות שסיימו בתי"ס עממיים, מהן אחדות שלמדו בכיתות־המשך.

תנועת „השומר" באותה שעה היתה תנועה צופית על רקע ציוני, בהדגשת שאיפה עזה להתגשמות החזון בארץ ישראל.

הכוח המושך בתנועה הזאת היה בצורה המגובשת שלה ובעשרת הדברות משלה, שהטילה על חבריה חובה לקיימם. כולנו היינו „אחים ואחיות" זה לזה, ומצווים היינו לדבר זה עם זה בלשון „אתה" ו„את". והרי בפולנית מקובל הדבר רק בין ידידים ממש. הדבר הזה הגביר ביישנותנו, ביחוד מצד נערה, לפנות ל„אח", לנער, בצורה כזו — ביישנות שהיתה בלאו הכי גדולה מאד.

מכל מקום, בהיות התנועה מושכת ביותר, היתה עד מהרה למרכז חיינו. הקן שלנו היה בבית קורן, ושם היינו מתאספים כמה פעמים בשבוע לשיחות, ללמוד עברית, תולדות עמנו, גיאוגרפיה של ארץ ישראל ולבילוי זמן סתם.

קבוצת חברות בקן „השומר" עם המדריכה אסתר שברשינר־בירון
יושבות (מימין לשמאל):
רבקה ראב, מלכה ליכטמן, טונקה כץ־בלך, מלכה נבל.
עומדות:
ברכה ראב, רחל זידוורץ־דורמן, ליבה רינהולד, אסתר שברשינר־בירון, ברכה ווילד, בילה שפיץ, ד. הנדורקר.
Cell of "Hashomer"

ראשי הקן

לאחר שגמר גינצברג לימודיו בגימנסיה היה יהושע מאהלר לראש הקן במקומו. מאז היו קוראים לו „טוחנוביץ״, שלא יודע בשמו בגימנסיה. הוא היה גם ראש קבוצת הבוגרים, והם: מונק בלך, פולדק לנדאו, הרש איינציגר ועוד. בקבוצת הצעירים היו: גרובנר, יחזקאל בלך, לנדאו הקטן וברק ארנרייך. אצל הבנות היתה ראש הקבוצה — פייגה פאס, ולאחריה — פלה קורן, רבקה קופיטו, מיינקה קנר, בונקה מיינהרט, אני ועוד.

פעולות והשתלמות עצמית

הקשר הבינארצי של השומר היה חזק מאד, ותמיד נפגשנו עם שומרים ושומרות מערים אחרות. ערכנו טיולים משותפים, ואף טיולי לילה ולינה באסמים ובאהלים — טיולים מלאי תוכן וחוויות; אימונים צופיים, התעמלות, משחקים צופיים, מיסדרים חגיגיים ובסיום — השירים „תחזקנה״ ו„התקוה״.

היינו שומעים הרצאות על בעיות ארץ ישראל, על מוסר היחיד והחברה, על מהפכות סוציאליות, על עולם ומלואו וכל המתרחש בו. מי שרצה להתמצא בענינים הללו היה מוכרח ללמוד ולקרוא ספרים לאין קץ, כדי להשלים מה שלא למד תחילה, בין שגמר בי״ס סדיר ובין שלא גמר. קריאה זו הרחיבה את השכלתנו והעמיקה אותה מאד.

זכורות לי הרצאות שהיינו חייבות להכין פעם בשבוע על אישים גדולים ביהדות ובעולם. לא היססנו אפילו להרצות על הרמב״ם, על שפינוזה ועוד. כמובן, הרצאות כאלה היו אינפורמאטיביות יותר משהיו מעמיקות, מכל מקום צריך היה לחפש הרבה במקורות עד שהצלחנו לאסוף את החומר הנחוץ להרצאה מאלפת — ואנחנו רק בנות 15—16.

חינוך האדם שב„שומר״

אצלנו בקבוצת „חבצלת״, היו תמיד משברים, ויכוחים וביקורת הדדית בלי רחמים, כי על כל אחת ואחת חלה חובה לבקר את חסרונותיה של חברתה. כמעט שכרענו לעייפה תחת העול הכבד של ההאשמות ההדדיות.

אולם, כל המשברים וההאשמות והעול הכבד שרבץ עלינו נשכחו כשעמדנו במיסדר בתוך יער, ברחבי הטבע הנהדר של יערות הקרפ־טים, ושמענו פקודת יום בעברית. אף היינו משתדלים לדבר עברית בפומבי, ומסביב למדורות היינו שרים שירים עבריים על ארץ ישראל, כגון: „מכורתי, נוף מולדתי״ ועוד.

בכלל דווה לבנו וכלתה נפשנו מרוב געגועים לארץ אבותינו, אף על פי שלא ידענו הרבה עליה, אך ידענו ששם חיים חיי־גבורה, חיי מסירות נפש. „שם עובדים ושרים ויוצאים במחולות״. אמנם, עבודה קשה היא, עבודת האדמה, אבל אליה נכספנו ואליה התכשרנו. כי, כדי לחיות שם, צריך כל אחד לחנך את עצמו להיות „אדם״ במובנו של א. ד. גורדון, שהרבו לשוחח עליו.

ברבות הימים נוספו חברים להסתדרותנו מהנוער, לאחר שגמרו את ביה״ס היסודי והיו לשוליות של בעלי מלאכה. וכן נוספו הבנות שלמדו בגימניסה. קבוצה זאת נחשבה להישג גדול למעמדנו בהס־תדרות נוער.

זכיתי להיות ראש קבוצה של הבנות האלה: מיינקה אלכסנדרו־ביץ, הלה קרונגולד, מלה לנדאו, רוזה ווייס, הלה קריגר ועוד. היו אלה בנות גאוותניות בזכות מעמדן החברותי „הגבוה״, ועלי היה להפכן לשומרות נאמנות.

רוב הבנות היו בנות גילי ואף גדולות ממני בשנים, והשכלתן באותה שעה עלתה על שלי. אך דומה, שדבר אחד עמד לי ולהצלחתי בדרכי החינוכית — האמונה הגדולה בייעודה של הציונות ובגאולתנו בארץ ישראל, ואמונה באדם בכלל.

זכור לי מאז מקרה מגוחך (בעיני, כיום). בימי הפשרת השלגים טיילנו ברחוב, והנה עברה עגלה של איכר רוטני עמוסה גדמי עצים מקושעים, ומחמת נדנוד העגלה במהמורות השלג והבוץ נפלו אחדים מן העגלה. עמד האיכר נואש ונטול ישע. דרשתי אז מהבנות לעזור לאיכר בהרמת הגדמים וטעינתם, כי כך ציוו לנו עשרת הדברות השומריות: לעזור לזולת. לצערי, סירבו לי, ואני הייתי אומללה, כי נוכחתי לדעת שלא השפעתי עליהן במידה מספיקה.

מושבות שומריות

התנועה שלנו משכה אליה נוער מכל החוגים, כי האידיאולוגיה השומרית היתה כאמור, מגובשת, ואף היתה מהפנטת את הנוער באמרותיו של א. ד. גורדון. נוער לומד, וכן נוער עובד, זרם אליה. והשומר היה הראשון שאירגן „מושבות שומריות״ בגולה ללימוד החקלאות והשפה העברית. המונח הכשרה טרם נודע אז ברבים. ב„מושבות״ אלה ציפו לשעת כושר לעלות לארץ.

חיים ללא תכלית בגולה

עם כל החוויות, העיסוקים והפעולות היו החיים בעיר עלובים למדי, ללא תכלית וללא מוצא. מקובל היה שתפקידה של נערה אחד הוא — להתבגר ולחכות לבן־זוגה שיזדמן לה מתוך שידוך טוב. להקנות מקצוע לנערה, שתוכל לפרנס עצמה — היה דבר נדיר ביותר באותה תקופה ומעטות בלבד זכו לכך. אף אני לא השתייכתי לנוער הלומד, כי לא המשכתי בלימודי אחרי סיימי ביה״ס היסודי. אבל רציתי להתקדם, ללמוד, להגיע לתכלית, למטרה, שציינתי לי בחיי.

הגעתי...

מכל מקום, ימי היו מלאים עבודה באירגון וחינוך. אירגנתי בנות מבתים אדוקים מאד, גומרות בי״ס יסודי וגם מבלתי־גומרות. הקניתי להן את המעט שידעתי. בין אלה היתה רחל דורמן־זידורץ החיה אתנו בארץ. אבל כל זה לא נתן לי סיפוק מלא, כי הרגשתי שעלי לצאת מן העיירה, לחופש, להשכלה ולעליה לארץ.

והנה יום אחד, בשלהי קיץ 1920, עמדתי בתחנת הרכבת מוקפת חברות וקרובי משפחה, שבאו ללוותני בצאתי לעולם הגדול, זה שבעיני נערה צעירה, נושא בחובו כל קסמם של החיים. הרכבת זזה — ומאחורי נשארה עיירת מולדתי, קן הילדות והנעורים.

בשמחת תורה תרפ״ב (1921) הגעתי לארץ.

פפקה ברגמן

/ הנוער הציוני

שנת 1927 אירגן יעקב פרנד קבוצת נוער ציוני (לבנות בלבד) בשם „התקוה".

תכנית הארגון הזה היתה — להתכנס מספר פעמים בשבוע ולשמוע הרצאות על נושאים שונים, כגון תולדות היהודים, תולדות הציונות, ידיעתה הארץ וכן לימוד השפה העברית. פעם בשבוע, במוצאי שבת, התקיימו אספות של כל הקבוצה ובהן למדונו שירים עבריים. מסיבות „עונג שבת" המסורתיות האלה היו מקובלות מאד על כל הקבוצה.

הקן הראשון

בראש הקן הראשון כיהנה ברכה מיינהרד. מעון הקן היה בחצרו של סנדר קולבר בשכונת „זאבודז'ה". במשך הזמן גדל הקן והתחילו לקבל גם בנים. בין המארגנים היו—אהרן וייס ויעקב רוס. „התקוה" הצטרפה לתנועת הנוער הציוני הכללי, שמרכזה היה בקרקוב, בשם „אגודת הנוער העברי" והחלה בפעולה ציונית בעירנו.

שכרנו מעון גדול יותר בבית זלמן שטורך. הדסה שטורך התחילה לארגן את קבוצת הסטודנטים הראשונה ואחריהם נערים ממשפחות בעלי מלאכה. באותה תקופה הגיע הקן בהנהגתה של שרה פסל להתפתחות גבוהה. היו פעולות למען קרן הקימת לישראל — חלוקת קופסאות קק"ל וגביית מס הדשי, הפצת כרוזים בעלי תוכן ציוני, ארגון מושבות קיץ לנוער וכו'. כל זה נתן לנוער תוכן וסיפוק נפשי וממילא ניתק את הנוער היהודי מחיי ריקנות והתבוללות, שעשו בו שמות.

חלוצי „הנוער הציוני"
"Hanoar Hazioni" Chaluzim

קן „הנוער העברי"
תלמידות הגימנסיה עם יהודית ברגמן
Cell of "Hanoar Haivri"

החלוצה הראשונה

עם גידול התנועה גדלו הבעיות. עברנו לבית אבא קורן, התחלנו בשיחות על הכשרה ועליה, ראש הקן היה אז יחיאל פוס הידוע בחוגי הנוער כ„המורה", כי הוא לימדנו את השפה העברית. החלוצה הראשונה בקן שלנו שעלתה ארצה היתה הדסה שטורך. מחזה הפרידה לכבודה בתחנת הרכבת בזגוז'ני היה להפגנה ממש. הקונדוקטורים הפולנים היו נרגשים כל כך מהתלהבותנו, שאפילו לא ביקרו את כרטיסי הרכבת. את הדסה ליוו מאות צעירים בשירים וריקודים, והמלים „ארצה עלינו" מהדהדים עוד היום באזני. אולם למשפחת הדסה היתה עלייתה טרגדיה איומה ורק מעטים מבני משפחתה ליוו אותה לתחנה. רובם קללו את היום, בו נוסדה הסתדרות הנוער. האבות, בכלל, התחילו להתקומם נגד „אבדן" בניהם, כי נוכחו לדעת שמטרת הפגישות של הנוער היא הכשרת ילדיהם לבנין מדינה יהודית במרחקים, ולזאת לא היו מוכנים.

המאבק עם גורמים מפריעים

התנועה התנהלה מתוך מאבק גדול, רוב הנוער היה בא בחשאי לקן מפחד ההורים וזעמם, ולא אחת באו ההורים לחפש את ילדיהם. בזמן שאלה שמעו הרצאות או למדו עברית — היו בורחים באמצע במסיבות דרמטיות.

הבעיה הנוספת שהועמדה התנועה לפניה היתה — הוראת מיניסטריון החינוך הפולני, האוסרת לתלמידי הגימנסיה והסימנר למורות להשתייך לכל ארגון שהוא. יום־יום עקבו המורים אחרינו ותפסו תלמידים היוצאים מאולם הקו. המאבק אתם היה קשה, אבל אנו לא נכנענו ואף תלמיד אחד לא עזב את הקן.

המורים טענו, כי לימוד תולדות הציונות וידיעת הארץ הוא תעמולה פוליטית נגד המדינה ואיימו להרחיק אותנו מבית הספר (רוב התלמידים היהודים השתייכו לתנועת הנוער).

לא פעם היו קוראים לנו להנהלת בית הספר ומחתימים אותנו על פרוטוקלים בגנות הארגון. אבל לפי הצוו „צופה מוצא לו מוצא בכל מצב", יצאנו גם כאן וידנו על העליונה.

הבעיה השלישית שהציקה לנו היתה — ההסתדרות הקומוניסטית, שהפיצה סיסמאות המהפכה הסובייטית, קראה למשטר מעמדות והסיתה תכופות בנים נגד הורים, וניסתה לכבוש את הרחוב היהודי בהבטחות הגן־עדן הרוסי. היו מעשים של הוצאת כספים בהונאה מאת חברינו למטרת אסירים פוליטיים, ואם נפלה פעם רשימת „תורמים" כזאת בידי הבולשת הפולנית, היו אוסרים את חברינו. באופן כזה היו משתדלים להטיל צל על תנועת הנוער הציוני. וכן קרו מקרים שהקומוניסטים היו חודרים בכוונה לתנועתנו ומנהלים בה פעולת מחתרת הרסנית. אולם מתוך ויכוחים נתגלו המזימות שלהם, שהביאו להרחקתם מהתנועה.

הפילוג בתנועה הציונית הכללית השאיר את רישומו גם אצלנו. קבוצה קטנה עזבה אותנו והקימה את תנועת „עקיבא", ואנחנו המשכנו בפעולה הציונית בעיר בשם „הנוער הציוני".

בוועד המקומי, באכסקוטיבה לגליציה המערבית ושלזיה, במועדון העברי, בהכשרה, בחוג התיאטרוני — בכל מקום תפס „הנוער הציוני" עמדה חשובה והיה הכוח התוסס בחיי היהודים בגורליצה.

קבוצת „עבודה" ב„הנוער הציוני"
"Avodah" group of "Hanoar Hazioni"

קבוצת ההכשרה הראשונה

בשנת 1933 נוסדה קבוצת הכשרה ראשונה בעיר. בבית פוטוצקי גרה קבוצת חלוצים, שהתכוננה בעמל כפיים ובהווי של עבודה להתגבר על התנאים הקשים של חיי יום־יום. הם הניחו מאחריהם את בתי הוריהם והכינו את עצמם לחיי קיבוץ בארץ.

צעירים רבים מגורליצה עלו לארץ לקיבוצי הנוער הציוני. אמנם אלה שינו אחר כך את צביונם הפוליטי, אבל מספר הגון של חניכינו חי עד היום חיי קיבוץ.

לזכרם הנעלה של חברים וחברות

אחד החברים האהובים עלינו ביותר היה ישראל קליינגוט, בחור שלא רצה לוותר על המעשה הציוני, חרף מחלת לב חמורה, ונכנס לקיבוץ בארץ. לדאבוננו, לא שהה שם אלא זמן קצר, מאחר שהאקלים והתנאים הקשים בחיי קיבוץ אז לא איפשרו לו להשאר בארץ — חזר לפולין וכעבור זמן קצר נפטר.

מי מאתנו אינו זוכר את ישראל! היה חבר בקבוצת „עבודה" ואחראי למשק הקן, לימד צעירים עברית, ניצח על מקהלה, ניגן בכינור — היה, פשוט, הרוח החיה של הקן.

עוד חבר היה בקבוצה הזאת — נתן הוכברגר. בתקופה מסוימת היה ראש הקן והרצה על תולדות היהודים, היה ראש קבוצת נערים, ראש גדוד וחבר המועצה הארצית של התנועה בלבוב. בזמן פעולותיו טיפל הקן בקבוצת ההכשרה, דאג למקומות עבודה לחלוצים.

נתן היה פעיל בכל שטחי החיים הציוניים בעירנו. עלה ארצה ובתנאים קשים בנה בית למשפחתו. לצערנו נעקר מאתנו בעודנו צעיר, בעמדו על משמרתו. בפברואר 1948 נהרג מכדור ערבי בעמדו בחיפוי על גשר ואדי רושמיה, בחיפה.

ברצוני להזכיר עוד שתי בנות, שבעבודתן החינוכית במערכות הנוער היהודי ראויות הן להזכר כאן, והן: אסתר פרידמן ואידה קופיטו.

אסתר הרצתה פדגוגיה ודידקטיקה אצלנו והכינה את ראשי הקבוצות לתפקידיהם החינוכיים בעתיד.

אידה היתה עושה ימים וערבים במעון הקן והיתה משקיעה את כל כוחותיה בניהול הקבוצה והגדוד שהיו לדוגמה. כראש הקן בתקופה שלפני פרוץ המלחמה האחרונה, היתה מייצגת את „הנוער הציוני" בכבוד בכל המוסדות הציוניים של עירנו. לרוב צערנו לא זכתה אף אחת מהן לבשורת מדינת ישראל העצמאית. אסתר נרצחה בידי הנאצים בשנת 1942. ואידה נפטרה ברוסיה הסובייטית מרעב וממחלת טיפוס.

קבוצת „לירדן" בקן „הנוער הציוני"
"Layarden" group of "Hanoar Hazioni"

קבוצת „הדסה" בקן „הנוער הציוני"
עם שרה אשל בראש הקבוצה
"Hadassa" group of "Hanoar Hazioni"

התנועה בשיאה

תנועת „הנוער הציוני" היתה הגדולה שבתנועות הנוער בעירנו. רוב הנוער הגורליצאי היה מאורגן בה. בשנות השלושים, כאשר התאחד הנוער הציוני עם הנוער הלאומי בקונגרס־פולין ועם הנוער בגליציה המזרחית ונהפך לתנועה עולמית, הגיע הקן בגורליצה לשיא התפתחותו — מנה כמה מאות חברים נאמנים מכל חוגי החברה, וכל התפקידים הלאומיים החשובים ביותר נמסרו לו.

אחד ומיוחד בנאמנים היה חיים הרש פחר, מראשי הקן ומסור לו בלב ונפש, פחח לפי מקצועו, שהיה זונח לעתים קרובות את בית המלאכה שלו ורץ למעון הקן, כדי להיווכח אם האולם נקי ואם הפעולה החינוכית מתנהלת כסדרה.

גם הוא נפח את נשמתו במחנות סיביריה שברוסיה הסובייטית.

זכר כולם לא ימוש מלבנו!

הדסה בסטר־שטורך

(נוה איתן)

הנוער הציוני „עקיבא"

כל אדם נושא בקרבו את גן העדן האבוד שלו — את קודש הקדשים שבבית מקדשו — שאין לגעת בו בלא לגרום צער וכאב עמוק...

את ראשית אהבתי לציון וכיסופי למולדת ספגתי בבית־הורי. הורי ואחי אדוקים היו — כרוב תושבי העיירה — והתפללו שלוש פעמים ביום לביאת המשיח ולשיבת־ציון. אמי רחל ז"ל היתה בת לשלשלת יוחסין גדולה — סבתא חנה מיטל היתה אחותו של הגאון ר' יעקב מליסה ונכדת הגאון חכם צבי אשכנזי — ובשמירה על שלשלת זו, ידעה יפה־יפה להטביע את חותמה על חינוכנו, ולימדה אותנו להיות גאים על מוצאנו ועל יהדותנו.

אגודת הנוער „התקוה" לבנות

מתוך אוירה זו של יהדות מסורתית וגאווה יהודית נסתמן הקו האופייני בראשית צעדינו בתנועת הנוער הציונית (רק לבנות) — „התקווה".

את פעולותינו הציוניות עשינו במחתרת — זהירות מפני בית ההורים האדוק וחוששות מפני הסביבה האנטישמית העויינת לנו בבית־הספר.

ליכוד הנוער

על גבנו ובליבותינו גדלה והתפתחה התנועה. התחלנו ללמוד עברית, הכרנו גם נוער מעיירות קרובות ורחוקות. במיוחד השפיע על גיבוש הרעיון והתפתחות התנועה — יעקב פרנד ז"ל. הוא היה בא לכל עונת החופש ולכל חג לעיירתנו אל סבו ר' ישראל פרנד ז"ל,

הנוער הציוני „עקיבא"
Young Zionists "Akiba"

חברי „עקיבא" נפרדים מאת זלמן מאי בעלותו לארץ ב־1936
Members of "Akiba"
Farewel to Zalman Mai, going to Eretz

ובהשפעתו, אחרי דיונים מעמיקים מרובים, הצטרפנו לאגודת הנוער העברי „עקיבא", שמרכזה היה בקרקוב ומטעמה ובעזרתה יצאנו למושבות קיץ ואחרי כן — להכשרה חקלאית, כדי לעלות לארץ־ישראל.

ומכיוון ששאפנו לאחדות כל האומה — כי רק בליכוד כוחות ועזרה הדדית מקיפה ראינו את התגשמות החזון — התאחדנו עם „תנועת הנוער הציוני", שמרכזה היה בלבוב. התכוונו בכך להיות הגורם המשפיע והמחנך ברחוב היהודי לאיחוד כל הנוער הציוני — ברעיון התחיה ובמעשה הגשמה חלוצית.

חדורת רצון עז לפעולות והכרה לוהטת בצדקת דרכנו, עליתי עם 25 חברותי וחברי — הגרעין הראשון של תנועתנו — כחלוץ לפני המחנה בהתחלת 1930. כשהגעתי לארץ מלאו לי אז 18 שנה.

קן ה„שומר הצעיר" בגורליצה ופעולותיו

יוסף טנא (טקץ')
(קיבוץ גת)

ראשית צמיחתו של הקן היתה — הכשרה חלוצית־חקלאית. כידוע, בסביבת גורליצה היו חוות חקלאיות גדולות ולשם כוונו הכשרות זמניות של תנועות הנוער והחלוץ לעבוד בעבודות העונתיות בשדה, כגון קציר התבואה וכדומה.

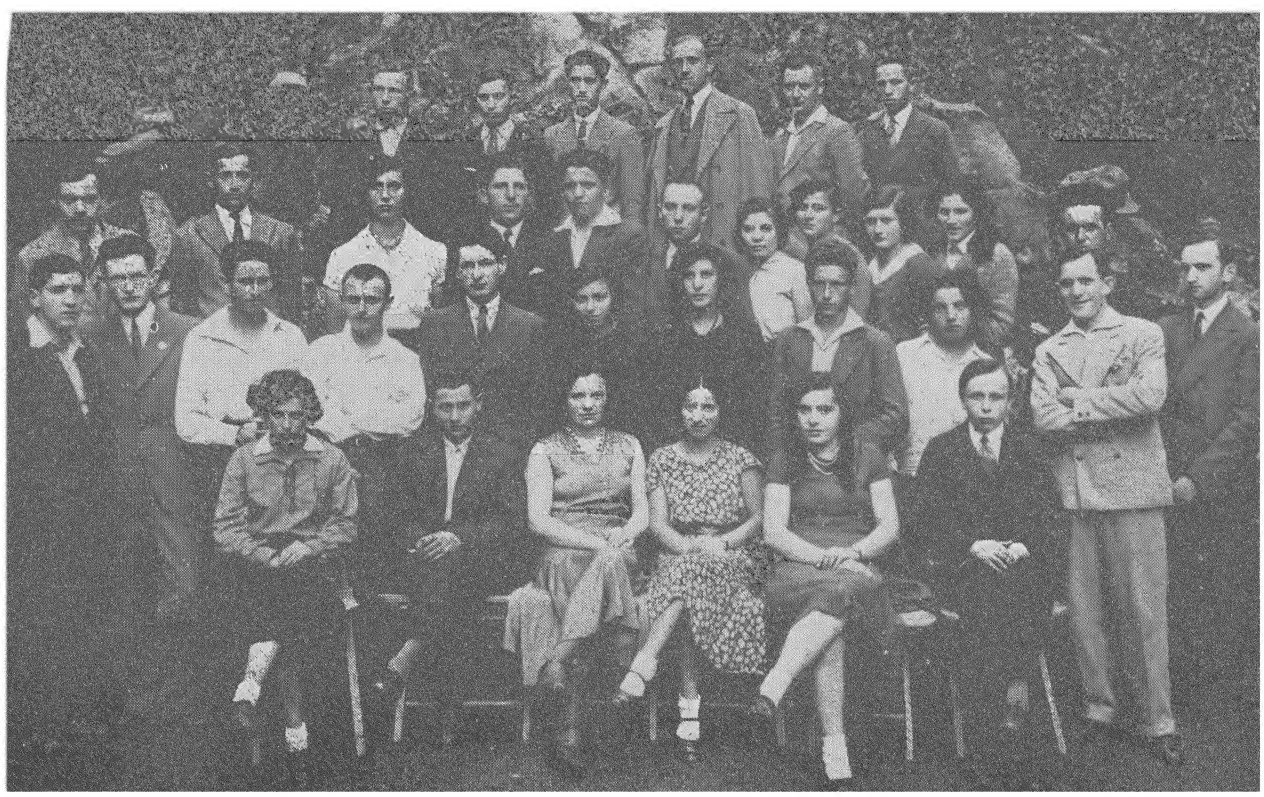
אחת ההכשרות של השומר הצעיר התרכזה בחווה של סקז׳ינסקי ע"י זגוז׳ני. משם נשלחו שליחים לעירנו לארגן את הקן. אחר כך נשארה מהם בעיר חברה אחת בקביעות והתחיל להתרקם אצלנו קן שומרי בעזרת ההדרכה שנשלחה מטרנוב ויאסלו, שם היו קנים חזקים.

יש לציין שרוב הנוער בעיר התרכז בתנועת „הנוער הציוני". בכל זאת משנת 1931 ואילך, משהוקם הקן מנה בממוצע 50—30 חניכים. רובו של החומר האנושי שהגיע ל„השומר הצעיר" היה מבתי דלת העם, והנוער הבוגר יותר היה נוער עובד.

המקצועות הטיפוסיים של העמלים היהודים היו גם בקן: הרבה חייטים, מעט סנדלרים, צבעים, פועלי דפוס וכו׳.

"השומר הצעיר", 1934
Hashomer Hazayir ,1934.

"השומר הצעיר" ו"החלוץ"
"Hashomer Hazayir" & "Hachaluz"

תריס בפני הקוסמופוליטיות הקומוניסטית

כמובן, הנערים ב„השומר הצעיר" התחנכו לפי הרעיון הציוני הסוציאליסטי ולפי תורת מרקס, שבחברה קפיטליסטית קיימים מעמדות והם ייעלמו עם הגשמת הסוציאליזם המבטיח יתר שוויון ואחווה לאנושות, והשוויון והאחווה אצל העם היהודי יתגשמו בארץ ישראל, אם מעמד הפועלים ידע להגשים את האידיאלים הצודקים.

משום כך היווה הקן השומרי בלם חזק לעצור את השפעת הקו־מוניסטים והוא הציל הרבה נוער מחינוך קוסמופוליטי שדגלו בו הקומוניסטים היהודיים המעטים, שחתרו לפרוש את רשתם על הנוער היהודי במקום.

הכמיהה בקרב החברים להגשמה בארץ היתה גדולה ורבים רצו לעלות, אבל גדולים היו המכשולים בדרכם בימים ההם. הסרטיפיקטים המצומצמים והכסף הרב הדרוש להוצאות הדרך פגע ברבים מהנוער, וכך קרה שחברי הטוב וראש הקן שנים רבות בגורליצה, העשה אייכנר, מחמת עלייתו שנתעכבה, נרצח ע"י הנאצים, יחד עם רבים מחבריו לרעיון.

הקן השומרי בגורליצה קבל סיוע רב בהדרכה, וגם סיוע חומרי, מ„החלוץ" המקומי והיה שיתוף פעולה מהודק בין שתי התנועות.

רדיפות השלטונות המקומיים

לא קלה היתה הפעולה בקן השומר הצעיר. לא פעם הופרחו כזבים שמדריכי השומר הצעיר הם קומוניסטים, לכן השגיחו ההורים על ילדיהם שלא ילכו לקן, ומצד שני, השלטון הפולני המקומי פיתח רשת ריגול ע"י בלשים ולא פעם נקראו המדריכים למשטרה לתת עדות על שיחות שהתקיימו ב„פארק סוקול", שכן אזניים לא קרואות הקשיבו ובלשו.

על אף הכל הצליח הקן לפחת אמונה ותקווה לעתיד בהרבה נערים, וזה עזר להם לעבור את פורענות המלחמה ובליבם החלום לארץ ישראל שישים קץ להשפלתם מבחינה לאומית וסוציאלית. וכפי שסיפר אחד החברים מהקן אז, שעברה עליו המלחמה — היה לו קל יותר לשאת בכל הסבל האיום כשיכול היה לזמזם לו את השיר „אנו נבוא עוד ארצה לבנות ולהבנות בה".

פפקה ברגמן / ספריית נשים לאומיות בגורליצה

הספרייה הציבורית היחידה בעיירתנו היתה הספרייה של נשים לאומיות. בנות עם הספר המשיכו במסורת אבות, בהוקרת הספר, והן הן שאיפשרו לקבוצות רחבות של בני עירנו את רכישת הדעת מתוך קריאה בספר בכמה שפות. ולא זו בלבד שריכזו ספרים הרבה אלא אף השתדלו להסביר לבת ולבן מה לקרוא, איך לקרוא ואיך להבין את המלה הכתובה. לכל אחד, לפי התעניינותו, הגישו את הספר.

אלפי כרכים בספרות יפה ובמדע

מייסדת הספרייה היתה אסטה יוהנס, ובראשיתה שכנה הספרייה בבית יוהנס ומשם עברה לבית אלכסנדרוביץ אחר כך — אצל קורן, שאול לאנגזאם ועד פרוץ המלחמה — במועדון העברי שממול לבית הכנסת הגדול. יושבת ראש הספרייה, במשך תקופה ארוכה, היתה הגב' ד"ר צילה בלך, אחריה — אנדז'ה בירן, ד"ר טננבוים. האחרונה היתה עד פרוץ מלחמת העולם השניה הרוח החיה במוסד זה, והרבה נשים צעירות שיתפו מעה פעולה. הן הרחיבו והגדילו את הספרייה באלפי כרכים של ספרות יפה, בשירה ובפרוזה ושל ספרי מדע, והנכס היקר הזה טיפחו במסירות ובחיבה רבה.

פעילות ומתנדבות

התורנות בספריה, שהיתה פתוחה שלש פעמים בשבוע, היתה בהתנדבות וקבוצת נשים משכילות עשתה זאת במשך שנים רבות. ואלה הן: אולה פרידמן, אניה קריגר, דבויקה לאנגזאם, פפקה לאנגזאם, מלה הוכברגר, הניה זומר, פידז'ה פס, רנה שטרק, היקה הולנדר, גיצ'ה גלר, חייקה ברגמן, איג'ה ורבצ'ה פלדמסר, אוה גולדברג, ריבצ'ה קופיטו, בלנקה בלך, פרידה איינהורן, בוצ'ה וילד, הנקה הרבסטמן, לנקה קורצמן, דובקה ברגמן ועוד הרבה גבירות שעבדו בעילום שם והתנדבו להצלחת המיפעל. הגבר היחיד שעמד על משמר הצלחת הספריה כשומר נאמן של אותו רכוש צבורי, היה אוריש הורניק. הוא לא עזב מעולם תורנותו והיה תמיד הראשון שפתח את אולם הספריה ודאג שכל אחד ואחד, אם קורא עברית, יידיש, גרמנית או פולנית, יבוא על סיפוקו בהשגת הספר

אוריש הורניק, יחד עם הרבה בני עירנו, ברח, בפרוץ מלחמת העולם השניה, מזרחה. שם בגיטו קולומיאה נהרג בשעת ה„אקציה" של ספטמבר 1942. אוריש הורניק היה בבחינת „בן יקיר" של התנועה הציונית וזכר אישיותו יחיה לעד בלבות בני עירנו.

יהודה בן דוד / **נער הייתי בתנועת הנוער בית"ר**

העיירה היהודית ברובה, גורליצה, מצטיירת בעיני בעירפול מה. נראה, כי עם היותה עיר מולדתי לא הצליחה לחרות בנשמתי רשמים עמוקים, הקושרים נפש האדם לעיר מחצבתו בקשרי אהבה וזכרונות נעימים.

בנסותי לדלות את הרגשותי מתוך נבכי זכרונות הילדות והנעורים שלי בעירנו, אינני מצליח להעלות מתוכם קורטוב של אהבה, געגועים, אלא, להיפך, טינה שמורה בלבי במידה גדושה מאד.

תמיד קיננה בלבי הרגשה של זרות כלפי עיר מולדתי בתוך פולין מכורתי ואוכלוסיה הגויים. ולא עוד אלא הרגשת הזרות שבי היתה עמוקה, תהומית ממש, ללא יחס לגיל ונסיון חיים שהייתי מסוגל לרכוש בשבע עשרה שנות חיי — בעת עלייתי ארצה.

בין שונאינו בנפש

אמנם, גורליצה היא עיירה שנתברכה בסביבה יפה, בנוף מרהיב עין של הרים ונהרות, שדות וגנים, שמטבעם להטביע חותם של אהבה על נפש כל ילד, אבל אני הרגשתי שאנו היהודים נמצאים בין אויבים, שונאינו בנפש, זוממי מזימות להרע לנו, ובבוא ההזדמנות לא יהססו גויים אלה לנעוץ סכינים ביהודים השנואים עליהם.

הרגשה זו לא היתה ילידת הגיון — ההגיון החל לפעול בשנים מאוחרות יותר — אלא באווירה של עיירה בפולין נפשו הרגישה של ילד הבחינה בשואה המתקרבת.

והרי מוזרה העובדה, שאף על פי שהמרצחים העיקרים מגרמניה באו, שם היה אולי ליהודים יסוד לחשוש פחות לטבח עם שלם מאשר לנו בפולין, על כל פנים בתקופה שלפני היטלר. והנה דווקה על אדמה טמאה זו של פולין הבוגדנית כלפי תושביה היהודים אפשר היה לבצע טבח עם, אנשים, נשים וטף, במשך חדשים ושנים.

הטבח הזה נעשה בידי מרצחים גרמנים ועוזריהם האחרים וסביבו ריקדו ריקוד־שדים בני פולין. ורק בגלל קיומם של שדים אלה נתאפשר הטבח הזה דווקא על אדמה זו. בדניה~~או~~ בהולאנד לא היו מצליחים המרצחים להקים מעין כבשני אושויץ.

עיר סוררת בוגדנית ליהודים

העיר גורליצה! לא בית, לא עיר, לא מולדת היית לתושבייך היהודים! סוררת בוגדנית היית לבנייך־בונייך היהודים, אשר העשירוך ופיארוך. איש מבנייך לא הושיט יד להגן, להסתיר את שכנו היהודי, איש לא מיחה על הטבח, ויש חשש בלבי, כי תושבייך רקדו משמחה, בראותם איך המרצחים גוררים את שכניהם היהודים, את אמי, אחותי ואחי יחד עם כל אחי בני עמי היקרים, הטהורים.

זכותך היחידה

יתכן, שרבים מיוצאי שערייך, גורליצה, ישירו לך שירי תהילה, יתפעלו מיפי נופך וחוצותייך ויזכרו לך חסדי נעורים שהענקת להם זעיר פה זעיר שם. שכן סוררת יפה ושובה לב היית, ואמנם רבים הצלחת להשלות בפיתוייך ובכזבייך. אבל אני יכול להעמיד לזכותך עובדה אחת בלבד — שעל ידי יחסך העויין עזרת לי להכיר פרצופך האמיתי, לעזוב בעוד מועד את אדמתך הטמאה, לאמן את ידי בנשק ולעלות לארץ מולדתי כדי ללחום לשחרורה.

זו היא זכותך היחידה, ומלבדה רק חטאיך אזכור, ורבים הם. אהדים מהם אמנה כאן.

אלה אזכרה...

אזכור, בעודי ילד קטן, כי בעברי ברחובותיך, הוטחו ידים כבדות על ראשי ועל ראשי ילדים יהודים אחרים בשנאה ובקריאות בוז: „ז'יד". אבי היה חולה, כדור נתקע בריאותיו, כשהשתתף במלחמת העולם הראשונה, ואי אפשר היה להוציאו. והנה יום אחד חצה את הרחוב סמוך לביתנו, התנפלו עליו פולנים יוצאי צבא והיכוהו מכות רצח. לאחר מכן חלה קשה ולא קם עוד ממיטתו. לפני מותו ציוה עלי לעזוב את העיר והארץ הזאת ולחזור לארצי ומולדתי. ציוני מסור היה אבי ולא זכה לעלות ארצה.

עוד מהדהד בזכרוני קצב הילוכם של יהודים מבוגרים, חמושים במקלות, שהתהלכו ברחובות העיירה במשך לילות רבים, נכונים להקביל פניהם של פורעים אנטישמיים, שעל פי השמועות שהגיעו לאזני התושבים התכוננו לעשות שפטים ביהודים וברכושם.

בבית הספר הממלכתי שלמדנו בו בילדותנו, במקום לספוג שם השכלה ודעת, ספגנו לא אחת מכות נאמנות מהתלמידים הנוצרים ובוז מהמורים, אשר שמו אותנו ללעג בכנותם אותנו „ז'ידקי".

קבוצות, קבוצות של נערים נהגנו לצאת בשבתות לגן הצבורי היפה שמאחורי הנהר רופה, כדי ליהנות מיפי הטבע ומאוויר הרים רענן. והנה טיולים כאלה היו מסתיימים בהרבה מקרים בקטטות עם כנופיות אנטישמיים. ולא אחת חזרנו מוכים קשה, ולפעמים גם מלאי סיפוק, אם עלה בידינו להשיב מכות נאמנות.

מחזות דמים היו חוזרים ונשנים אצלנו, בשעה, שיצאנו לרחוץ בנהר בימי הקיץ החמים. זכור לי במיוחד יום קיץ ב־1936, אז פרצה תיגרה קשה בין קבוצת חברי, ואני בתוכם, ובין קבוצה גדולה של תלמידים פולנים שבאו לשדוד מאתנו סירה פרימיטיבית שיצרנו לעצמנו והשטנוה בנהר. הסירה נשדדה, מכות ספגנו, ורק התנחמנו שאף הם חזרו פצועים וזבי דם.

מחזות עגומים כאלה רודפים זה את זה בשרשרת זכרונות הילדות

והנעורים שלי. והיו עיירות שהיו בהם גם פוגרומים, נשדד רכוש ונהרגו יהודים בבתיהם. לא יפלא איפוא שבאווירה כזו חי היהודי בפחד תמיד מפני הרחוב, מפני השדה וההרים. החוץ, היער, ההר היה השטח הבלעדי של דורשי נפשו, ובבוא הקלגסים הנאצים להתנקש בנפש עמנו הרגישו היהודים את עצמם כבתוך מלכודת איומה שאין ממנה כל מוצא. ביער, בשדה, בהר, לא יכול יהודי לראות מקום מקלט אפשרי, כי בתודעתו היה שוכן שם מלאך המוות שלו.

וכן היתה גורליצה וסביבתה כמלכודת לתושביה היהודים ביום הופעת הנאצים הארורים. לא שמעתי על נפש אחת מישראל שניצלה בידי שכניהם הלא־יהודים. אדרבה, הפולנים שמחו להיפטר מהשכנים הלא־רצויים, ויהא זה אפילו בידי אויביהם הם. ועל כך ארורים יהיו גם הם לדורות.

מרי נגד הפאציפיזם הקיצוני

לפי מיטב המסורת היהודית בגולה, חונכתי גם אני באותה תערובת אירציונלית של פציפיזם קיצוני, של הקול קול יעקב והידים ידי עשיו, של החיים המשולים לפרוזדור אשר אותו יש לעבור בחטף, מתוך טוהר אישי קיצוני, ללא יחס לנעשה מסביב, מתוך לא איכפתיות למה שנעשה בחוץ — העיקר להיות שלם עם אלקיך. ואם הופיע פורע בדרכך ושם מכשול לרגליך — אפילו מעדת, שברת מפרקתך, אם ביכלתך לקום, קומה מהרה, עבור הלאה, לחש את הפסוק „שקץ תשקצנו" ומחל על כבודך, כי העיקר הוא, לעבור את „הפרוזדור" איכשהו.

ואפילו כלפי פורעים־מרצחים, שופכי דם טהורים וקדושים, אין לך אלא לקרוא לנקמת „אל נקמות" ולא לשחר נקמה במו ידיך. ובכך פרק עמי את עצמו מכל שמץ של נשק, מכל נסיון להפעיל האגרוף. הוא, פשוט, פרז את עצמו והכריז כי דמו הפקר.

על מסורת זו חונכתי, אבל ביום אחד ,בעודני נער צעיר, מרדתי במסורת זו. לא רציתי עוד להיות הפקר ולא רציתי עוד להשאר בגולה. רציתי להגיע לטרקלין, אבל לא לזה שמעבר לחיים, לא לעולם שכולו טוב, אלא לזה שמתחת לשמים — לארצי ולמולדתי. וגם את ה„פרוזדור" עצמו רציתי לעבור בראש מורם, וכיהודי גאה סרבתי להיות הפקר. דרשתי נקמת „אל נקמות", אבל במלאכת הנקמה רציתי לקבל תפקיד פעיל נגד המחבלים והרוצחים.

במרי זה התבוננתי מסביב, חיפשתי בני ברית, חיפשתי את התנועה שתענה להרגשתי, כי אנו חייבים לפתח שרירים, להקים כוח, לאמן ידנו לקרב. בגורליצה מצאתי פסיפס שלם של מפלגות, נדמה לי כי לא חסרה שם אף מפלגה אחת. אבל לא מצאתי את מקומי אף באחת מהם. הן לו עגו להרגשתי הפנימית, כי לנו נחוצים קודם כל, ומעל לכל, שרירים. ראיתי, כי המפלגות הציוניות בעיר מתעלמים מן הרעיון הזה ואף מגנים את אלה שסברו, כי למען קיומנו ותקומתנו אנו חייבים ללמוד לאחוז רובה ביד ולקלוע למטרה. הללו נחשבו למיליטריסטים הראויים לגנאי.

לבסוף הכרתי מפלגה אחת שצמחה ושגשגה באותה תקופה ברחוב היהודי בפולין, היתה זו המפלגה של ז'בוטינסקי ותנועת הנוער שלה בית"ר. תנועה זו שמה דגש על אותן הנקודות שהיו קרובות ללבי. שמעה הגיעה לעיירתנו במאוחר, זמן רב לאחר שכל התנועות הציוניות התבססו היטב במקום, ועדיין לא היה לה בגורליצה סניף.

ראשוני בית"ר בעיר

רק ב־1934 בערך נפתח קן בית"ר בגורליצה. אינני זוכר כיום את הפרטים ואת התאריך המדוייק של הפתיחה החגיגית. על כל פנים, נמצאה קבוצת חברים — אחדים מהם, משה כץ, יחזקאל ריינהולד, יצחק קופיטו ואני, נמצאים בארץ; שונק דורמן ז"ל נהרג אי שם בפולין — שהיו היוזמים והמייסדים וראשוני החברים של קן בית"ר בעיירה. היו במקום מספר אוהדים וחברים של התנועה הרביזיוניסטית ואחד הבולטים שבהם היה רופא השינים ד"ר הוכברגר ז"ל. הללו עזרו ביסוד הקן ובמימון ההזקתו.

ד"ר פנחס הוכברגר
בהיותו רופא בצבא הפולני
Dr. P. Hochberger

הקן התפתח לאט ובהדרגה. באו חברים חדשים ונשרו חברים, הליפות, וחברות כמעט שחסרו לגמרי. בנות לא מהרו להצטרף לתנועה, שלא היתה פופולרית ביותר בעיירה בעלת מנטאליות יהודית טיפוסית ושהתנהל נגדה מסע ערני על ידי כל המפלגות. לא היה זה קל ונוח להחליט על השתייכות לקן בית"ר, אבל הגרעין התגבר על כל המכשולים וקידם את התנועה. הוזמנו מרצים מבחוץ. חבר הכנסת יוניצ'מן ז"ל ביקר פעמיים במקום, חבר מועצת עירית תל־אביב, מר דוד יוטן, אף הוא ביקר ועזר לקידום הקן. לאט, לאט התגבר הגרעין על כל המפריע בדרכו והחברים חושלו ואומנו, והחלו להתכונן לעלייה לארץ בכל מחיר.

בקיץ 1936 נשלחו שני חברים, שונק דורמן ואני, לקורס מדריכים בלודז'. היה זה קורס שנתן תנופה רצינית לתנועה במקום ולמהלך המחשבה של חבריה. בעת הקורס צורפתי על ידי אברהם אמפר ז"ל, שנפל כאן במלחמת המחתרת כלוחם חרות ישראל, לשורות הארגון הצבאי הלאומי.

מתאמנים ומתכוננים לעלייה

בתום הקורס באה הפיכה רדיקאלית בהלך רוחנו. הרעיונות המופשטים, החלומות הערטילאיים על ציון, שאננות הנעורים וה־פולמוס הבלתי מחייב, נהפכו בין לילה למציאות מחייבת מעשים של

ממש. התבגרנו ללא תקופת מעבר. פקודות מטעם מפקדת אצ״ל בפולין הגיעו אלינו כמעט מידי יום ביומו. נדרשנו למאמצים פיסיים קשים, נצטווינו לצאת לסיורי לילה ממושכים, לגמוע ברגל, ועל אופניים, מאות קילומטרים, להתאמן בנשק וכו׳, והעיקר, ומעל לכל, להתכונן להגשמה ולעלות ארצה בכל דרך ובכל מחיר. אצ״ל החל בארגון העליה הבלתי ליגאלית לארץ — עליית „אף על פי״. השתדלתי להתקבל כמועמד לעליה זו, ולא היה קץ לאשרי כשבקיץ 1938 הודיעוני, שיחזקאל ריינהולד ואני נתקבלנו כמועמדים לעליה השלישית של הארגון.

קבוצת ספורט
Sport group

עליה בסוד כמוס

עם קבלת האישור החלו התלאות העיקריות. ראשית, נדרשתי למאמץ כספי שלא היה קל בשבילי. שנית, היה צורך לשכנע את אמי שתסכים לעליה זו. לא היה זה דבר קל לאמי להיפרד מבנה בכורה, שלפי מיטב תכניותיה הועידה לו תפקיד של מפרנס וראש המשפחה, והנה, במקום זה, בא הבן האהוב בתכניות מרחיקות לכת, שירחיקוהו מרחק של אלפי מילים מבני המשפחה. נוסף לכך, לא היה זה פשוט כל כך לבוא ולשכנע אם, שתיתן את הסכמתה לעצם הדרך הבלתי ליגלית של עליית בנה! דרך זו היתה כרוכה בסכנות ובחוסר הודאיות שבה. ואני על אף שבע עשרה שנות חיי עדיין הייתי בעיני אמי ילד בלתי מנוסה שאינו מכיר את דרכי העולם, והיא חששה, כמובן, ולבה פחד מהסכנות ומהנעלם העומד לפני.

סוף־סוף, אחרי סדרת ויכוחים ,שבהם ההגיון והרגש, האיום והתחנונים, שימשו בערבוביה, השתכנעה אמי והתגייסה במלוא המרץ והמסירות האופייניים לה, לגייס אמצעים הדרושים להצלחת המשימה שנטלתי על עצמי, ועל הכל השרתה אוירה טובה. עצם העליה, וכמובן, גם התאריך נשמרו בסוד כמוס. קרובים וידידים אסור היה שידעו עליה. ותאריך העליה לא נמסר גם לי אלא ברגע האחרון ממש. לא היה סיפק בידי להפרד מקרובים וידידים. אפילו אחותי לא היתה בעיר ביום צאתי לדרך. לפיכך, כל תפקידי ההסברה וההתנצלות ומסירת ברכות השלום העמסתי על אמי, כמובן, בהדגשה מפורשת שכל זה ייעשה לאחר שתקבל הודעה כי הגעתי למחוז חפצי.

שרה שולדנפרי / אחים למשפחה אחת

הוי מיוחד היה לעיירה שלנו, גורליצה.
רוב היהודים בעיירה היו אדוקים היו טרודים במלאכתם ובעסקיהם, אבל בימי חג ומועד נתעלו והיו לאנשי מעלה. הלכו לבית הכנסת לתפילה, היתה יהדותם קורנת מפניהם. גם הנשים צעדו בענוות חן בעקבות בעליהם.

כל פינה בעיירה זו עדיין עומדת חיה לנגד עיני, ביחוד הפארק חי בזכרוני כמיפגש נוער מכל ההסתדרויות. אנו הצעירים גדלנו בתנועת הנוער, והיא שאיחדה אותנו בשאיפה וחזון, וחינכה אותנו שנים רבות להתכונן לקראת החיים בארץ. אף הכניסה בנו קירבה בין נוער לנוער, וגם קירבה של אנשים החיים בעיירה קטנה — פיתחה בנו רגש אחווה וחום משפחתי.

קבוצה של „הנוער הציוני״ בהדרכת הנקה הרבסטמן
Group of "Hanoar Hazioni"

כשישבנו על ספסל הלימודים לשיעורי ערב לעברית בחדר הקטן (בבית קורן) לא תיארתי לי אז שאפשר לעסוק במה שהוא אחר חוץ מלימוד ברצון. הרצון הזה נתן אותותיו בבאות. עד היום, כשנפגשים אנשי גורליצה, פועם בהם הרגש כאילו משפחה גדולה אנו מאז. וכמה רב הצער שכל זה שייך להיסטוריה.

אני נשארתי ממשפחתי לבדי — אבא, שלוש אחיות ומשפחתם ואחי יעקב (שכה שאף לעלות ארצה) ניספו.
ינון זכרם הקדוש לעד.

קבוצת בנות של „עבריה"
מימין לשמאל: חיה ברגמן־קוך; מלכה הוכברגר־פרלמן; ס. קרץ־שטאטפלד;
י. איינהורן־אומן; רוזה שטיין־ראקר; חיה הולנדר־דיאמנד; ר. אנגלברג־גלר.
Group of "Ivryia" members

קבוצת חברי צעירי מזרחי
"Tzeirei Mizrachi" Members

בנות „החלוץ" בהכשרה רוחנית בהדרכת רחל פסל־חביון
"Hehalutz" Girls

אישים ודמויות

יהי חלקי עמכם, ענווי עולם, אלמי נפש,
רוקמי חייהם בסתר, צנועי הגות ועלילה,

חולמים נעלמים, ממעטי דברים ומרבי תפארת ;
אתם השומרים הנאמנים לצלם אֱלקים בעולם !
(מתוך שירו של ח. נ. ביאליק
„יהי חלקי עמכם"...)

אברהם ישראל ארנברג / רבנו ר׳ אלישע האלברשטאם

הרב ר׳ אלישע הלברשטאם, רבה האחרון של גורליצה (ראה תמונתו למעלה עמ׳ 13), היה בנו של הגה״צ ר׳ ברוך אבד״ק רודניק ולאחר מכן בגורליצה (נפטר בר״ח אדר תרס״ו בגורליצה ושם מ״כ), ונכדו של הגה״צ אדמו״ר ר׳ חיים אבד״ק צאנז מחבר ספרי „דברי חיים" עה״ת ושו״ת (נפטר כ״ה ניסן תרל״ו בצאנז ושם מ״כ). הרב ר׳ אלישע היה חתנו של הגה״צ ר׳ מרדכי טוורסקי מהורנוסטייפל, מחבר ספרים חשובים ורבם של אלפי חסידים ברוסיה.

רבנו ר׳ אלישע שימש בכתר הרבנות בגורליצה שלושים שנה בערך. אנשי העיר העריכו מאד את רבם בשל צדקתו ותורתו ובשל היותו איש האמת שמעטים דוגמתו. היו פונים אליו בכל עת מצוא — אם זה בשאלה באיסור והיתר ואם בדין ודברים בין איש לרעהו, או סכסוך בדיני ממונות — באים לחדר בית הדין שלו, שם היו יושבים לצידו של הרב שני דייניו: הרב ר׳ שלמה טייטלבאום והרב ר׳ משה מילר. בית הרב המה תמיד מאנשים שונים, כל אחד ואחד ועניניו, ובמיוחד קצבים שבאו ובידם ריאות שעליהן סירכות; הקצבים נופחים לתוך הריאות עד שאדמו פניהם, והרב מנסה להסיר את הסירכה, והקצבים עומדים בפיק ברכים אחוזי חרדה, איך יצא הדין — כשר או ח״ו להיפך . . .

ע״י הרב עומדים שני השוחטים: ר׳ חיים נחום ור׳ פרץ. הם מתווכחים מתוך ציפייה להוראת הרב, הרב מעיין שוב בס׳ „תבואות שור" ו„בשמלה חדשה" — אין זו שאלה קלה הפעם והוא מהסס להחליט. עודנו מעיין בספרים — והנה אורו עיניו. אומר הוא אל הקצב: שלח להביא משקה, זה כשר. — „נו, צדיק׳ל" — טופח הוא לו על הכתף — „לך כבר הביתה למכור הבשר, הנשים מחכות לך, לך מהר" . . . הרב מאושר, והקצב מסתלק מהר.

בכלל, בצר לו לאדם מישראל בעיר או שיש לו ח״ו חולה בבית, או אשה שמקשה לילד, או צרה אחרת, וכו׳, וכי אפשר שלא ילך אל הרב לתנות לפניו את צרת נפשו! הרב מחזק אותו — תראה שהשי״ת בוודאי יעזור לך, ואין לך להיות מודאג. באותה שעה מרגיש המיצר שהרב משתתף בכל נפשו בצרתו, מאמין שבזכות תפילתו של הרב ייחלץ מצרתו ועוזב את בית הרב בלב נרגע במקצת.

כשמגיע ערב יות כיפור נכנסים בעלי בתים וחסידים אצל הרב ובידיהם „פתקאות" להזכיר עצמם ובני ביתם לפניו לקראת יום הדין, ובטוחים שבזכותו של הרב ובזכות אבותיו הקדושים יזכו להיכתב בספר חיים טובים.

בשבתות ובחגים שרוייה השמחה כאן, הרבה באים לשולחנו של הרב, שרים ויוצאים במחול. הרב משמיע דברי תורה או מ־ספר דבר מאבותיו הקדושים וכל אחד עושה אזנו כאפרכסת, שכן הרב מדבר בלחש וחבל לאבד מלה אחת, ועל הכל — ר׳ יענקלה שיפר: היהודי היקר הזה עומד ומשמש על ידו ובעד כל הון לא יוותר על זכותו זו, שכן שימש עוד את אביו של הרב.

יחידי סגולה יודעים, שהרב ר׳ אלישע כותב לו בחשאי חידושי תורתו על פי פרד״ס (פשט, רמז, דרוש, סוד) ובבית גנזיו בקופת הברזל שלו כבר מונח חיבור שלם בשם „אמרי נעם" שהגימטריה של שם זה עולה בדיוק כשמו „אלישע".

צורה פטריארכאלית לוקחת לב היתה לו להרב, וכשאתה מסתכל בצורה מזהירה זו אתה מתמלא רגשי הערצה ויראת הכבוד זקנים שבאותו דור אמרו, שפני הרב ר׳ אלישע כפני סבו בעל „דברי חיים" זצ״ל.

כך ישב הרב בתוך עמו על כסא רבנותו בגורליצה בכבוד ובהערצה עד היום המר והנמהר — יום פרוץ מלחמת העולם השניה. יחד עם הבורחים והנמלטים עזבו הרב ומשפחתו את העיר כשהם נעים ונדים עד סאמבור. לאחר כמה חדשי שייבה בעיר זו, שולחו על ידי הרוסים עד לערבות סיביר הרחוקות והגיעו לאזור יאקוטסק. מרוב תלאות וסבל נפטר רבנו בליל הסדר שנת תש״ג. גם רעיתו הרבנית הצ׳ יוכבד, (ראה תמונתה למעלה עמ׳ 68), בנם הרב ר׳ נפתלי חיים ובתם מרים לאה נפטרו לעולמם במקום ההוא, זכר כולם לברכה! לא זכו יהודי גורליצה להספיד ולבכות את רבם ולא זכה הרב לבכות ולהספיד את צאן מרעיתו, עדתו הקדושה — את יהודי גורליצה הקדושים.

ר׳ דוד׳ל דיין

והרי עוד דמות גורליצאית מופלאה, דמותו של ר׳ דוד׳ל דיין ז״ל. ר׳ דוד׳ל שימש דיין בגורליצה באותו פרק זמן שכיהן בעל „דברי חיים" זצ״ל ברבנות בצאנז. לר׳ דוד׳ל היה בן יחיד, בעל כשרונות נפלאים ועילוי. הבן כיהן ברבנות בעיירה קטנה אלפין.* על בנו היחיד של ר׳ דוד׳ל נבאו שלגדולות נוצר ועדיו לגאון. פתאום חלה הרב הצעיר הזה ונפטר כחתף. שלחו אנשי אלפין שליח מיוחד להודיע בשורת איוב זו להורים השכולים השליח מצא בבית רק את ר׳ דוד׳ל, כי אשתו נעדרה ברגע זה מהבית. מסר השליח לר׳ דוד׳ל אותה בשורה והוסיף, שבעוד שעה קטנה בודאי יגיע גם ארונו של הנפטר. התלבש ר׳ דוד׳ל בבגדי שבת והתכונן לצאת לקבל ארונו של בנו יחידו, והנה נכנסה הרבנית. אומר לה ר׳ דוד׳ל: לבשי, אשתו, בגדי שבת שלך ונצא יחד לקבל פני בננו יקירנו. לא חשדה הרבנית בדבר ועשתה רצון בעלה, שכן חשבה שבנם בא לבקרם.

הם יצאו את העיר, לא הרחיקו, והנה העגלה מגיעה. מיד נגש ר׳ דוד׳ל אל הארון וברך בשם ובמלכות „ברוך דיין האמת" בלי להוריד דמעה אחת. הרבנית מתעלפת ובקושי מעוררים אותה. עומד ר׳ דוד׳ל ומדבר על לבה: תני דעתך, אשתי, איזה קרבן יקר הקרבת לה׳, ולא יאה הדבר לאשה כמוך להתלונן על דרכי ה׳ הנסתרות.

---

*) רב צעיר זה היה אביה של חייטשה ברכה׳ס, סבתא של חיים חן ואסתר בירון.

סמוך לאחר מכן נפטר בנו של אדמו״ר ר׳ חיים מצאנז, ר׳ מאיר נתן, אבי אדמו״ר ר׳ שלמה מבובוב זצ״ל. בעל „דברי חיים״ חיבב מאד את בנו זה והצטער ביותר והוריד הרבה דמעות בפטירתו. והנה בשיחה אחת עם מקורביו אמר אז: אני איני יכול להשוות עצמי אל הצדיק ר׳ דוד׳ל מגורליצה, שבפטירתו של בנו יחידו לא הוריד אף דמעה אחת וקיבל היסורים באהבה גמורה ובשלווה נפשית עילאית, ואילו אני לא יכולתי לשלוט בעצמי והרבה בכיתי. ראו מה ביני לבין ר׳ דוד׳ל!

סיפור זה שמעתי מפי אבי מורי ר׳ אלימלך אלעזר בר׳ שמואל דוד ז״ל, ובסיפור זה באה לידי ביטוי גם דמותו של אבי ע״ה. הוא היה צנוע, ישר ושקט, סבל בעולם הרבה מאד ולא התלונן ולא הוריד דמעות, מאמין היה באמונה שלמה שמאת ה׳ היתה זאת ועל כן צריכים לקבל הכל באהבה. אף צם ימי שובבי״ם ת״ת ועוד תעניות יחיד, ואחרי צום כזה לא הלך בערב מיד הביתה לסעוד לבו עד שגמר את פרק המשניות משיעורו של ר׳ זאב ברגמן ז״ל. למד תורה והתפלל שהילדים ילכו בדרך ה׳, ובתוך כנסת ישראל בפולין ניספה בשואה. אמי מורתי, יענטא בת ר׳ אברהם, נפטרה בדמי ימיה בכ״ד טבת תרפ״ט. בשואה ניספו אחותי פערל, בעלה ר׳ אריה ליבוש לנדרר וילדם הקטן אברהם יוסף, אחיותי חוה ורבקה, ואחיי צבי ושמואל יעקב.

א־ל נקמות ה׳ א־ל נקמות הופיע. הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים.

הרב בן ציון פירר
(רב בניר־גלים)

הגאון ר׳ שמואל פירר („העילוי מסנקובה״)

הרבה לבטי נפש עברו עלי עד שהחלטתי להעלות על הכתב שורות אלה לזכרו הקדוש של סבי (ראה תמונתו למעלה עמ׳ 30) הגאון מוהר״ש (הי״ד). הוטל עלי לצייר במלים את דמותו ושעור קומתו, על כל צבעי הקשת שבאישיותו המופלאה, ואיך לא ארעד? איך יכול קטן כמוני להעריך הערכה אמתית את הגדול ממנו לאין שעור! והרי גדול שבגדולים היה האיש, משכמו ומעלה גבוה מכל העם, גאון בתורה וחסיד בכל מעשיו!

זאת ועוד. ידיעותי הביוגראפיות על זקני הגאון הן דלות מאד. כשנולדתי כבר היה סבא בגיל העמידה, וכשהונכתי על ברכיו כבר היה איש שיבה, ומעט מאד קלטו אזני נתונים אישיים עליו מפי אחרים. כל מה שאזני קלטו מפי מאות מעריציו שסבבוהו, סיכומו — שיר תהילה על גדלותו הענקית, על ההוד שבתפארת באורח חייו, על ענוותנותו האמתית שהיתה שובה לבותיהם של כל אלה שבאו אתו במגע. ענוותנותו שהטביעה חותמה על כל סביביו, ובראש ובראשונה על אנשי ביתו, גרמה לכך שגם בחוג בניו וחתניו לא הרבו לספר זכרונות מימי שהרותו של זקני הגאון, על החליפות והתמורות שעברו עליו בימי ילדותו, נערותו וצעירותו. הרשמים הראשונים שנקלטו במוחי, מתוך עמידתי אני במחיצתו של איש מורם מעם זה, מוגבלים איפוא לתקופה אחת בלבד — תקופתו האחרונה.

ואם החלטתי בכל זאת לגשת אל המלאכה האחראית הזאת, הרי זה משום שאין איש אחר שיעשנה. יהדות גליציה על רבבותיה הושמדה ובתוכה גם אלפי תלמידיו של זקני הגאון, ומבין הבודדים בתלמידיו שנשארו בחיים לא נמצא עד כה איש שיוכל להקים גלעד לרבו הנערץ ששמו נזכר בסלודים.

מתולדותיו

אבי אבי הגאון ר׳ שמואל נולד לאביו ר׳ זליג פירר ע״ה בכפר סנקובה הסמוך לגורליץ בגליציה המערבית, בשנת תרכ״ח. כשרונותיו המצוינים באו לידי גלויים המזהיר עוד בשחר ילדותו ונתפרסם כ„העילוי מסנקובה״. ואף על פי שלא ביקר בבית ספר כללי, כשם שלא ביקרו בו כל ילדי ישראל בימים ההם בפולין, היה בכל זאת כוחו גדול במתימטיקה עוד בהיותו נער צעיר, וה„פריץ״ הפולני באותו כפר השתעשע אתו לא פעם, בהציעו לפניו לפתור בעיות מתימטיות מסובכות מאד.

שקדנותו בתורה היתה עצומה כבר בשחר ימיו. חתירתו לקראת כיבושים במלחמתה של תורה לא ידעה ליאות. בהיותו כבן עשר שנים כבר ידע בעל פה את החלק הראשון של חושן משפט עם ה„קצות״ וה„נתיבות״. וגדול היה כוחו בחריפות, ומשום כך בחר לו בגיל זה לרב את הגאון ר׳ נפתלי ר׳ פסח׳ס ז״ל ראבד״ק טארנוב, מחבר הספר „בית לוי״ על מסכת גטין וסוגיות הש״ס. כשבא לפני רבו זה בבקשה לקבלו לתלמיד בישיבתו, עמד רבו בתפילה בציבור בבית מדרשו. שאל אותו רבו, מה אתה כבר יודע? ענה לו תלמידו בעתיד: אני זוכר כל הספר „בית לוי״. הופתע הרב מתשובת התלמיד ואמר לו: הגד לי, בבקשה, באיזה מקום בספר יש סתירה למקום אחר באותו ספר עצמו? שקע התלמיד בהרהורים ובינתיים קראו את הרב לעלות לתורה. אולם טרם הספיק הרב לברך על התורה לאחריה, עלה התלמיד על הבמה כמעט בריצה ומתוך התרגשות תפס בטליתו של רבו ובנימת נצחון קרא: אני יודע . . . ואמר לו בו במקום ענין הסתירה בספר, שרבו עמד עליה רק לאחר שהדפיס את ספרו והיה מאוחר מלתקנו.

דרך לימודו בצעירותו היתה דרך הפלפול הפולני מבית מדרשו של ר׳ יעקב פולאק — הפלפול המקורי שאינו נוטה מהענין בו הוא עוסק והוא מוצק כולו מן המסד ועד הטפחות. לשמע פלפוליו הישרים והבנויים להפליא, הרכינו ראשיהם גם מתנגדי הפלפול המושבעים. ההבדל בין פלפול מחוטב זה לבין הפשט הפשוט הוא פחות מכחוט השערה. הוא לא סבל עירובי פרשיות ותחומים בין הענינים השונים, על ידי „הנחות״ פורחות באוויר שמתאמצות לקשור ענין „חתיכה נעשית נבלה״ עם „עדים זוממים״. הוא שנא תכלית שנאה את פלפולי ההבל בבחינת „פילא בקופא דמחטא״. אבל אהב את החריפות השולה פנינים ממעמקי הסוגיה, זו עצמה בה

עוסקים, וחוזרות אותן אחת לאחת עד שמחרוזות זו מקיפה את כל הקושיות בסוגיה הנדונה ומסלקתן בקלות אחת, אחת.

בהיותו כבן שמונה עשרה נשא לאשה בת תלמיד חכם מובהק, הוא אבי זקנתי שרה, (הי״ד), הרה״ג מוה״ר אברהם יהושע העשל ז״ל ממדינת צ׳כיה. אחד עשר ילדים ילדה לו, ששה בנים וחמש בנות. כל בניו וחתניו לוקחי בנותיו היו אחר כך רבנים בערים שונות בגליציה.

רב במילובקה

כבן עשרים היה כשנתמנה לרב בעיירה קטנה בגליציה בשם מילובקה. שם ישב באהלה של תורה יומם ולילה. התמדתו לא ידעה גבול. שם נתגלו יתר כשרונותיו העצומים במלוא היקפם. נוסף על חריפותו הגאונית נתגלה כשרונו ההסברתי המזהיר. בשיעוריו ריתק את תלמידיו למשך שעות שלמות, מבלי שירגישו שהזמן חולף. כוח הסברה כזה מעטים דוגמתו. הסוגיות המסובכות ביותר הסביר לקטנים ולגדולים כאחד, בקלות מפתיעה, עד שלא היה אף אחד שהתקשה בהבנת הענין.

שם גליה לדרעיה גם בשטח האגדה ונפל נהורא. כל כמד שנראה, לכאורה, שאין להרכיב פלפול בדברי כבושין, הרי אצלו עלתה הרכבה זו יפה מאד וגם עשתה פרי. הוא היה אמן הדרשות מבית המדרש הישן. שמעתי פעם מפי אדם שהיה מקורב להגאון ר׳ מאיר שפירא ז״ל, מייסד ישיבת חכמי לובלין, שהיה מפורסם כנואם בחסד עליון — שהרב שפירא אמר פעם: אילו היה באמתחתו אותו שלל רעיונות באגדה שיש להגאון מוהר״ש פירר, כי אז היה יכול לעמוד ולדרוש ברבים ימים תמימים בלי הפסק.

מרביץ תורה בישיבת קראקא

לאחר ששמו הלך לפניו כאחד מיוחד בתור גדול בתורה ופדגוג אומן בעל שעור קומה — פנו אליו חכמי קראקא לקבל על עצמו משרת ראש ישיבה בעיר מעטירה זו, שהיתה תמיד אם בישראל לפי מיטב המסורת הלמדנית. בחפץ לב נענה זקני הגאון להצעה זו. מטבעו היה איש מעורב עם הבריות ולא היה נוטה להסתגר בדל״ת אמותיו.

בקראקא מצא זקני כר נרחב לפעולה תורתית אינטנסיבית. שם הקים ישיבה (לא בנין של ישיבה אלא ישיבה ממש) שבין כתליה הדהדו קולותיהם של ארבע מאות תלמידים. לישיבה זו יצאו חיש מהר מוניטין בכל ערי גליציה והיא משכה את תשומת לבם של כל גדולי הדור ההוא. כל גדולי הדור שנזדמן להם לעבור דרך קראקא או לשהות בה כמה שעות, לא החמיצו את ההזדמנות לבקר בישיבה מפוארת זו ולהתפעל ממנה. הדברים הגיעו לידי כך, שכל מי שלא ביקר בישיבה בהיותו בקראקא, נחשב הדבר לפגיעה בכבודו הוא. כל מי שחס על כבודו מיהר למלא חובתו זו שהיתה לאמיתו של דבר זכות לו ולא חובה.

אולם בעטייה של הרצאת שעורים יום יום נעשה זקני צרוד עד כדי כך, שלא יכול להמשיך בעבודת קודש זו, על אף רצונו העז להקדיש כל כוחותיו וכשרונותיו להפצת תורה ברבים.

רב בקרוסנה

בסמוך לשנת תרס״ד פנו אליו ראשי הקהילה היהודית החדשה בעיר קרוסנה בגליציה והזמינו אותו לבוא לכהן כרב בעיר צעירה זו, ונענה להם. כשלשים וחמש שנים כיהן בעיר זו — עד יומו האחרון. בעיר זו התחיל להשיב לשואליו דבר ה׳ זו הלכה. כל יום הביא אתו צרור של מכתבים מכל קצווי פולין ומחוצה לה, ותוכן כולם רצוף היה תורה וחיי תורה. רבנים פנו אליו בשאלותיהם האקטואליות, אשר החיים ממציאים אותן תמיד מלוא חפניים. בחורי חמד, חובשי בתי מדרש פנו אליו בהצעותיהם ליישב קושיות חמורות המנסרות בעולם הלומדים, להראות כוחם במלחמתה של תורה, ובעיקר לשמוע חוות דעתו של אותו גאון אדיר, שהיה מצביא עליון מנוסה במלחמה זו.

חיבוריו

אחרי מלחמת העולם הראשונה, משהונח לו מעצבו ומרוגזו בנדודים ותלאות לאין קץ, ניגש לכתוב את ספרו „הר שפר״, ששמו מקופל בתוכו, על מסכת הוריות. ספר זה בא למלא את החסר במסכת קטנה זו בסדר נזיקין. מעטים הם המפרשים על י״ג הדפים של מסכת זו. ובעוד מסכתות אחרות בסדר נזיקין זכו למפרשים יסודיים, כמו „פני יהושע״ ואחרים, אין על מסכת זו ספרים דומים. בא הספר „הר שפר״ ומילא את תפקידו בנאמנות. הוא מהווה פירוש פשטני מלא סממני חריפות. יש בו מן הפשטנות והפקחות כאחת; מזיגה נפלאה של פשט ופלפול. מיום הופעתו של הספר בשנת תרפ״ג עשה רושם עז בחוגי הלומדים, ורבים שעד אז לא למדו עוד מסכת זו, התחילו לומדים אותה, כדי לעמוד מקרוב על טיבו של הספר ששמעו הלך בכל בתי המדרש ובחוגי הישיבות.

במרוצת השנים גדל המלאי של העתקות שונות מתשובות, הלכה למעשה, שכתב זקני לכל שואליו, וכן חידושי תורה בדרך הפלפול שנאמרו בלמוד תלמידים ובהזדמנויות שונות. האופייני שבדבר הוא, שכל תשובותיו היו מנופות מכל פלפול שהוא. הפלפול האהוב עליו נעדר מן התשובות כליל. אף סממן פלפולי אחד לא הוכנס לתשובותיו, שכן כל דבריו בתשובה היו הלכה למעשה ללא התפלפלות, ועם כל נטייתו הטבעית לפלפול, נזהר בקפדנות יתירה שלא לערב התחומין ביניהם. תשובותיו, בדרך כלל, היו קצרות מאד והובא בהן רק המקור שממנו שאב המשיב את מסקנתו.

לדאבון הלב לא זכו כל כתביו אלה לראות אור. הם הושמדו, או אולי מתגלגלים הם אי שם, ואיש לא ידע מה הם ושל מי הם.

זיווה של חכמה

גדול היה כחו של זקני בהתרת פקעית מסובכות בדיני ממונות. כל מיני „בוררות״, בסכסוכים על סכומים גדולים בערים שמסביב, הובאו לפניו, והוא הסדיר אותם לשביעות רצונם של שני הצדדים. התמצאותו בדרכי משא ומתן מסחרי ופקחותו להכיר את האמת לאשורה, הן שעמדו לו להביא לידי סיום מוצלח כל סכסוך מסובך שנמשך לפעמים שנים עד שהובא לפניו.

השפעתו על כל סביביו היתה עצומה, הן בשיעור קומתו המוס־רית והן בהדרת פניו. גבה קומה היה, תמיר וזקוף. זקנו המגודל ופיאותיו השלוחות עיטרו את פניו האצילים. עיניו הפיקו חכמה

ופקחות ומצחו הרחב והגבוה הבהיק בזיוו. כל אלו שיוו לו הוד והדר, תפארת שבאצילות.

זקני הגאון נמנה עם חסידי צאנז. הוא נולד בשנים האחרונות לימי חייו של הגאון והצדיק בעל „דברי חיים" זצ"ל. לא ידוע לי אם ראה אותו פעם בחייו. אבל היה כרוך אחרי בנו של בעל „דברי חיים", האדמו"ר מוהר"ב מגורליץ זצ"ל. בשנותיו האחרונות התייחס באהדה רבה לחצר האדמו"ר מבובוב (הי"ד). הוא ראה בחסידות הבובובית גורם בעל תנופה כבירה לביצורה של יהדות שלמה ובלתי פשרנית בתקופה של שינוי־ערכין מסוכן. כמה וכמה פעמים ביקר אצל האדמו"ר מבובוב והתפעל מדרכו בתורה ובחסידות.

באחרית ימיו

בפרוץ מלחמת העולם השניה היה כבן שבעים שנה. במשך שנתיים — ת"ש־תש"א — נדד באיזורי הכיבוש של הסובייטים במזרח גליציה, בתחילה בעיר סטרי, אחר כך בעיר בולוכוב ולבסוף — בעיר קוזובה. אחרי פרוץ מלחמת גרמניה—רוסיה בשנת תש"א, כשהנאצים ימ"ש כבשו את האיזור מידי הסובייטים, חזר לעיר קרוסנה. כשהגיעה התפרעותם של הנאצים לשיאה בזוועת ה„אויס־זידלונגען" של האוכלוסייה היהודית בערי פולין למחנות ריכוז ומוות, הצליחו יהודי קרוסנה למצוא מקום סתר למנין זקנים ורבם הנערץ בתוכם. אולם בשנת תש"ג, בימי החנוכה, או כמה ימים אחרי חנוכה, גילו הנאצים את המהבוא וכל היהודים שנמצאו בו הוצאו להורג בירייה. לאחר שנורה הראשון מן החבורה, הקדוש ר' זאב נוסבוים (הי"ד), שהיה ידידו האישי של זקני במשך כל ימי שבתו בעיר קרוסנה, אמר זקני הגאון: „ראו, איזה מוות קל". בזה עודד את יתר הקרבנות שלא יבולבלו ברגע האחרון ושיקדשו את השם מתוך שמחה. קדושים אלה נקברו תחילה במקום הירצחם, אלא לאחר שחזרו כמה יהודים, אודים מוצלי מאש, אחרי המלחמה, לעיר לזמן מועט, העבירו את גופות הקדושים לבית העלמין היהודי בעיר, ושם קברום. זכה אותו גאון וצדיק לבוא לקבר ישראל, דבר שאף אחד מבניו לא זכה לו.

תהא נשמתו הטהורה והזכה צרורה בצרור החיים עד יקיצו ישני עפר לחיי עולם.

חיים חן

/ הרבנים לבית־האלברשטאם-טייטלבוים

בעל „ייטב לב"

פרשת רבנות זו בעירנו התחילה עם כהונתו של הרב ר' יקותיאל יהודה, המכונה גם ר' זלמן ליב, טייטלבוים ונתפרסם בשם „ייטב־לב" ע"ש ספרו.

לפני בואו לגורליץ כיהן ה„ייטב לב" כרב בסטרופקוב ובאוהל שבהונגריה (תר"א — 1841). כעבור שנים, כשנפטר אביו, הרב בדרוהוביץ, האדמו"ר ר' אליעזר ניסן, בנו של בעל „ישמח־משה", בשנת תרי"ד (1854), הזמינוהו אנשי אותה קהילה לבוא לרשת מקום אביו כרב וכמרא דאתרא, אם כי המקום היה מיועד תחילה לר' שמואל אחיו.

אחרי משא ומתן ארוך, כמובא בספרו של ר' יוסף שאול נטנזון, רבה של לבוב בימים ההם, שו"ת „שואל ומשיב" (ראה למעלה עמ' 19), עזב ה„ייטב לב" בשנת תרט"ז (1857) את גורליץ ועבר לדרוהוביץ.

האדמו"ר ר' ברוך האלברשטאם

על מקומו בגורליץ כרב העיר ישב חתנו ר' ברוך, בנו של האדמו"ר ר' חיים מצאנז בעל „דברי־חיים" (תקפ"ו—תרס"ו; 1827—1906). בימים ההם היה ר' ברוך אברך צעיר בן 23—24 וזו רבנות ראשונה לו. אבל פיקח ושנון היה, חריף, תקיף בדעתו וקפדן בדרישותיו ובהלך רוחו, שכן ילד שעשועים של אביו היה, בנו הרביעי, ואביו מתארו כ„חסיד הקדוש", אשר מילדותו לא זזה ידו מתוך יד אביו ודבק בו כחסיד נלהב ונאמן. וכך נהג נשיאותו ברמה בקהילת גורליץ.

היו אנשים בקהילה, סוחרים מצליחים בעסקיהם, בעלי עמדה מכובדת בעיר ובסביבה, שביקשו להם תואנה על הרב הצעיר, לפני אביו האדמו"ר ר' חיים, בטענתם, כי קהילת גורליץ צריכה רב וותיק בעל נסיון, ולאחר דין ודברים, פסק האדמו"ר ר' חיים מצאנז: הואיל ור' שמואל, אחיו של ה„ייטב לב", בנו של האדמו"ר ר' אליעזר ניסן זצ"ל, נשאר בלי כסא רבנות, כי בדרוהוביץ כיהן אחיו בעל „ייטב לב", על כן יעשו חילופין — ר' שמואל יקבל את רבנות גורליץ, ור' ברוך יעבור לרודניק על הסאן, עיר כהונת אביו לשעבר, שהיא גם עיר מולדתו של ר' ברוך.

הרב ר' שמואל טייטלבוים

כשלושים שנה כיהן ר' שמואל כרב בגורליץ. בימיו קיבלה הקהילה צביונה. הוקמו המוסדות המקובלים בכל קהילה וקהילה. וזכות גדולה נתגלגלה על ידי ר' שמואל, שבימיו בנו את בית הכנסת הגדול וגם קידשו בית־עלמין בעיר (לפני כן היו מעבירים את הנפטרים לקבורה — לעיירה הסמוכה זמיגרוד).

אחרי השריפה הגדולה בימים ההם, ובניית בית הכנסת אחר כך, התרבו היהודים בעיר, התעשרו, הקימו בנקים ומפעלי תעשייה ומסחר שהיו מהמאורגנים ביותר בכל ערי גליציה, כמסופר בספר זה במקום אחר.

בסוף ימיו של הרב ר' שמואל, קרה מקרה שהיה לאחר מכן לאחד הגורמים למחלוקת הידועה בעירנו.

קיימת היתה ברוב קהילות גליציה תקנה, שאין רב המקום מתערב בעניני „חברא קדישא". תקנה זו שמרו אנשי החברה מכל

משמר, והיתה מחייבת לכל. וכך היה גם בעירנו. והנה היה מעשה שחותנתו של הרב ר׳ שמואל, אשה עשירה, תושבת גורליץ, נפטרה. עמדה „חברה קדישא״, ודרשה סכום כסף בעד הקרקע והקבורה, דבר שכיח בקהילות ישראל. אבל משפחת הנפטרת סירבה למלא דרישה זו. הגיעו הדברים להתדיינות מייגעת, שנגמרה בכניעה לתביעותיה של „חברה קדישא״, התקיפה יותר לעת כזאת.

אחרי סתימת הגולל עמד נכדה של הנפטרת, בנו של הרב ר׳ שמואל, ר׳ ישראל יוקיל, שהיה אז רב בהונגריה בעיירה בשם בארע־בעשט ובקיצור, בעשט, להספידה. בהספד זה הוכיח ר׳ יוקיל את אנשי „חברה קדישא״ על מעשה סחיטת הממון וגינה התנהגותם.

כשנפטר הרב ר׳ שמואל בשנת תרמ״ח — 1888/9) ירש מקומו בגורליץ ר׳ יוקיל בנו מבעשט ואיש לא עירער על כך. שכן מקובל היה בקהילות ישראל, שבן הרב יורש כסא אביו, כי נאה לו לאב שבנו יירש מקומו וכבוד הוא לבן, שראוי לרשת מקום אביו. וכך ישב ר׳ יוקיל שנים אחדות על כסא רבנות אביו בשלום ובשלווה, עד שהתחילו רוחות אחרות מנשבות.

פרשת המחלוקת

מפי אחד ויחיד, שריד הימים ההם, ר׳ יוסף קאהן שישב בבני ברק, מקרובי משפחתנו, שנולד בגורליץ וקיבל „קבלה״ לשחיטה מידי האדמו״ר ר׳ ברוך זצ״ל, והיה שו״ב במזולבורץ בסלובקיה עד השואה — שמעתי פרטים מהימנים מפרשת הימים ההם. ר׳ יוסף זה סיפר לי רוב הפרטים בהשתלשלות העניינים שאני מוסרם כאן, וכשבועיים אחרי כן נפטר לעולמו והוא בן 89 שנים.

לפי דבריו, תנועת ההתנגדות לרב ר׳ יוקיל, קמה רק לאחר כמה שנים בכהונתו ברבנות בעירנו. מה גרם לכך, וכן מדוע נתעורר ר׳ ברוך אחרי שלושים שנות כהונתו ברודניק לבוא ולכהן ברבנות בגורליץ — אף הוא לא ידע להסביר. עובדה היא, כי הצעד הראשון עשו מצדדי ר׳ ברוך. בלחש־רחש הוציאו קול כי ר׳ ברוך עומד לחזור לגורליץ. אולי חשבון ישן ניעור אצלם, בשמרם עברתם על ר׳ יוקיל בהספדו בשעתו, שהוכיח אותם בשעת צערו. מכל מקום החלו פרנסי הקהילה במשא ומתן בחשאי עם ר׳ ברוך לבוא לגורליץ.

כשנודע הדבר בציבור בכללו, נתהוו מיד בקרב אנשי הקהילה צדדים בעד וכנגד. אלה שעמדו על זכותו של הרב ר׳ ברוך טענו, שיש לו חזקה על כסא־רבנות זה, הואיל ולא עזב את העיר בשעתי אלא לפי פקודת אביו, ומחמת כיבוד־אב נאלץ לצאת. ולא עוד אלא הוא גם בר־מיצר לרבנות גורליץ, בתור חתנו של ה„יטב־לב״, יותר מבן אחיו, הוא הרב ר׳ יוקיל. ואם יש לר׳ יוקיל טענות ירושה, אמרו, יפנה נא לדרוהוביץ, מקום שם צריך היה אביו לכהן ברבנות, ורק בתורת חליפין נתנו לו את גורליץ.

מצד חסידי רב העיר, ר יוקיל, כמובן, טענו שאין לשנות עובדה קיימת — ויהא מה שיהא.

לבסוף התחילו אוספים חתימות על כתב הזמנה לאדמו״ר ר׳ ברוך.

ר׳ נפתלי בודנר, ראש הקהל בימים ההם, בעל־בית עשיר, בעל נכסים ובית זיקוק לנפט, נחשב בין החסידים בעיר שנסעו לצאנז. הוא החל לאסוף את החותמים מהמקורבים אליו בדרגה חברתית. הוא פנה, למשל, לר׳ אהרון שמואל לנדא, לר׳ אלישע וינברגר, לר׳ שמואל דוד ארנברג, לר׳ יצחק ניישטטל, להאחים ר׳ משה ור׳ אפרים וורטהיימר, לר׳ אברהם לאנגזאם, לר׳ יעקב נבנצל, לר׳ מנדל אלבינגר וכדומה — יהודים אמידים בעלי בתי חרושת, בתי מסחר ונכסים, בעלי עמדה בצבור, שיש לדבריהם משקל בקהילה, מהם חסידים ומהם למדנים. ואילו לאחרים שלא ממקורביו של ר׳ נפתלי, עם כל עשרם ומעמדם וכבודם בציבור. לא פנה. דבר זה פגע איפוא בכבודם של נכבדים רבים וראו בזה עלבון לעצמם.

הראשונים שהתעוררו היו: ר׳ אהרון סובל בעל ה„טראפיק״ — בית ממכר לצרכי עישון ודברי־דואר ממשלתיים; ר׳ גרשון ווייס, בעל בית־חרושת לזיקוק נפט; ר׳ אליעזר ריגר, סוחר אמיד; ר׳ שמעון של, סוחר יערות; ר׳ יעקב יהושע אלכסנדרוביץ, בעל בית־חרושת לזיקוק נפט ועתיר נכסים; ר׳ משה שמואל הכהן רובין, יהודי למדן ובקי ועוד. הם וסתם „עמך״ נעלבו משום שהוציאו אותם מן הכלל, ואליהם לא פנו, כאילו בחירת רב לקהילה אינה שייכת לכל הקהילה ואין זה מעניינם.

החלו ויכוחים, התנצחויות, ובינתיים בא האדמו״ר ר׳ ברוך העירה. חסידיו שמחו וחגגו, שזכו לחסות בצל כנפיו של רב לבית־צאנז.

„בעשטאים״ ו„רודניקאים״

כדרך העולם במצבים כאלה בא פירוד בין הצדדים בשטחים שונים, ואף הגדירו עצמם בשמות מיוחדים: אלו שעמדו לצידו של הרב ר׳ יוקיל נקראו בשם „בעשטער״, ואילו העומדים לצידו של הרב ר׳ ברוך נקראו בשם „רודניקער״.

המחלוקת נמשכה כשנתיים־שלוש עד שנתערבו רבני גליציה וקבעו בוררות, והפוסק בבוררות זו היה ר׳ שמואל אנגל זצ״ל, ראב״ד בעיר רדומישל. הוא פסק כי לפי הדין הזכות לשניהם להישאר בעיר, ועל הקהילה להחליט מי יהיה רבה. והואיל והקהילה לא החליטה, נשארו שניהם רבנים בעיר, וחסידיהם סיפקו להם צרכיהם. סוף כל סוף, היתה ידו של הרב ר׳ ברוך על העליונה והוא נשאר רב בעיר, ואילו הרב ר׳ יוקיל עזב את גורליץ וחזר לעירו בעשט. מזמן לזמן היה מבקר את בנו, ר׳ שלמה׳לה, בעירנו.

„התנצלות״

ר׳ יעקב־שיע אלכסנדרוביץ, שהיה מתחילה ממתנגדי ר׳ ברוך, עבר אחר כך לצידו, דבר שכיח בכל הדורות ובכל הזמנים. ר׳ יצחק קלוץ, איש עשוי לבלי חת, טען לעומת ר׳ יעקב־שיע, שהוא „פאכאלעק״ של ר׳ ברוך („פאכולק״ בפולנית — משרת). ר׳ יעקב־שיע נעלב ותבע את ר׳ יצחק קלוץ למשפט על פגיעה בכבודו. ר׳ יצחק קלוץ נתחייב בדין — להתנצל. והוא באמת התנצל, אבל בכל הזדמנות הודיע, כי יעקב־שיע אינו פאכאלעק של ר׳ ברוך...

סיפורים מימי כהונתו של הרב ר׳ ברוך בעירנו

במשך 13—14 שנות כהונתו של הרב ר׳ ברוך בעירנו לא קרו שם מקרים מיוחדים שאנו כיום יודעים עליהם, מלבד המאורע החשוב — שבאותם הימים בנו את קו מסילת הברזל לגורליץ.

הרבה סיפורים מצויינים בחריפותם התהלכו בעירנו על הרב ר׳ ברוך ובשמו, אביא כאן אחדים מהם.

המשיח

כשהיה ר׳ ברוך עדיין צעיר לימים אהב אביו להשתעשע עמו בדברי תורה וחכמה. פעם אמר לו: „ברוך בני! בכל דור ודור ישנו משיח והוא צדיק הדור. עשה תשובה, ואתה תהיה משיח״. השיב הבן הפיקח מניה וביה: אין אני רוצה להיות משיח, כי החסידים של שאר האדמו״רים ירדפוני ויאמרו שדווקא רבם הוא המשיח.

אמת ושקר

כך הגדיר עצמו ר׳ ברוך, בהבדל מאחיו הגדול האדמו״ר ר׳ יחזקאל שרגא משיניווה: הרבי משיניווה כשרואה אדם שרובו שקר ורק קורטוב אחד של אמת בו, הריהו מכבדו ומקרבו, ואילו אני, אם אני פוגש אדם שרובו אמת ורק קורטוב אחד של שקר בו, אין אני יכול לעמוד בד׳ אמותיו.

גילוי־אליהו

אחד מחסידיו היה מספר תמיד באזני חבריו בבית המדרש, שיש לו גילוי אליהו בחלומו. הגיעו הדברים לאזני האדמו״ר ר׳ ברוך. קרא אליו אברך אחד מחסידיו, בחור בן חיל, וציווה עליו להשחיר פניו, להתחפש כמנקה ארובות ולבוא בעיצומו של לילה אל אותו חסיד שמתפאר „בגילוי אליהו״. עשה הבחור כמצוות הרבי.

למחרת הבוקר בא אותו חסיד לבית המדרש וסיפר לחבריו, שכבר עלה במדרגה, כי הפעם נראה אליו אליהו לא בחלום אלא בהקיץ ממש. משנתגלתה ה״התהלה, חדל אותו חסיד לספר על „גילוי־אליהו״.

אבדה מוחלטת

מפי ר׳ יחזקאל ווילד: לאשה אלמנה אחת אבד כספה. באה לתנות צרותיה לפני הרבי ר׳ ברוך: כסף זה אפילו לא היה רכושה אלא לוותה אותו מאחרים, מה תעשה? לאן תלך? ביקשה מהרבי, שיתפלל בעדה שיוחזר לה הכסף. יעץ לה הרבי ללכת למשטרה ולבקש להכריז על השבת אבדה, והשי״ת יעזור לה. קיבלה האשה עצת הרבי, לאחר שנתנה לו „פדיון״ 2 רייניש, ואמרה שתלך למשטרה ותבקש להכריז על אבדן 100 רייניש שלה. מיד תיקן לה הרבי ר׳ ברוך: הגידי 102 רייניש, כי אלה ה־2 בוודאי אבודים...

לא יחרוך רמיה צידו

מפי בן דודי ר׳ מיכאל ווייץ: נהגו לתת לרבי „פדיון״ במטבעות כסף ולא בשטרי נייר. וכשהיה ה„פדיון״ גדול היו גוללים המטבעות בנייר, כגלילים, סכום עגול. היה חסיד גליצאי אחד, מפולפל, שאמר בלבו, אם יתן לרבי במקום גליל של 100 גרייצר — 95 או 96, לא יספיק? וכי התחייב לתת „פדיון״ סכום קבוע דווקא?

בבוא החסיד לרבי ר׳ ברוך, נתן לו קוויטל עם „פדיון״ של 4 או 5 גלילים כאלה. היה זה בחמישי בשבת, והרבי נתן את הכסף לרבנית לקנות לצרכי־שבת. הלכה וחזרה בטענה: רבי! חסידיך מרמים אותך, ואוי לה לאותה בושה! בגלילים לא היו 100 קריצר כי אם 95. החריש הרבי ולא אמר כלום. בראשון בשבת כאשר בא החסיד הנ״ל להיפרד מרבו, בירכו הרבי בהצלחה בעסקיו והוסיף: הצלחה פורתא בעסק טוב — בי — כבר זכית. אלא שמא אתה חושב שרימיתני במעט, אומר אני לך, שרימיתיך בכל...

מזכרונותי

את הרב ר׳ ברוך זוכר אני משחר ילדותי. בהיותי בן 3 שנים, בל״ג בעומר, נשאני אבי בזרועותיו עטוף בטלית ל„חדר״ של ר׳ יעקב אשר, ובחזרה עברנו ליד בית הרב ואבא נכנס אתי. ברכני ר׳ ברוך שאזכה להיות יהודי.

אחרי כן זוכר אני את ר׳ ברוך כישיש ותשוש. בלמדי ב„חדר״ הנ״ל, כאשר ר׳ אברהם גבאי — סובל — היה מוליך אותו בכסא טיול לשדה, למגדלני, לשאוף אוויר צח. בעוברו ליד החדר, ואנו, הדרדקי, היינו משחקים בחוץ, היה ר׳ ברוך לעיתים קורא אליו הדרדקי ושאלם מה שלמדו ומה שיודעים. כאות לנחת־רוחו היה מכבדם בצביטה בלחי.

כשנפטר ר׳ ברוך בר״ח אדר תרס״ו לא הלכנו לחדר. אמי הסירה את השייטל, חבשה מטפחת לראשה והלכה ללוויה יחד עם חשיה אשת ר׳ שלמה׳לה, בנו של ר׳ יוקיל, שגרנו בשכנות אתם.

מבני משפחתה של אמי הטילו בה דופי אחר כך על התחברות זו דווקא לאשת ר׳ שלמה, ואילו סבי, ר׳ יצחק, היה שבע רצון, כי הוא היה ידיד נעורים וחבר ללימודים לר׳ יוקיל.

הרב ר׳ אלישע האלברשטאם

אחרי פטירתו של הרב ר׳ ברוך נתייתמה משרת הרבנות בקהילה. אבל אנשי הקהילה לא מיהרו למנות רב בעיר. הם אמרו: אם לאיסור והיתר, יש מי שיורה אם לדיני ממונות, יש מי שידון; אם מעט הם הדיינים, נוסיף עליהם מבעלי בתים הלמדנים שבעיר. גם הרב ר׳ ברוך לא השאיר צוואה מי יכהן אחריו. בנו הבכור של האדמו״ר ר׳ ברוך, האדמו״ר ר׳ צבי מרודניק, אביו של הרבי מקלויזנבורג, ויתר על כהונת גורליץ. אך בנו הצעיר ר׳ אלישע, שהיה תחילה רב בקרוסנו, בא להתיישב בגורליץ ונתקבל בכבוד גדול, אלא נתמנה כאב״ד ולא כרב העיר. ר׳ שלמה׳לה בנו של הרב ר׳ יוקיל, נתמנה כדיין ומו״צ. באותו הזמן נתמנה גם ר׳ וואלף פייוועלס־ברגמן כדיין ומו״ץ. ר׳ מנשה וורטהיימר היה דיין ומו״ץ עוד מלפני כן. ר׳ שמואל נייגרשל, שהיה דיין עוד מימי ר׳ שמואל, יצא אז לפנסיה. ואילו הדיין הקשיש והוותיק בעיר, ר׳ נפתלי דיין מילר, עמדה מכובדת מיוחדת היתה לו בקהילה, שכן היה הפוסק והקובע בקהילה ואליו היו פונים בכל שאלה ובעייה. כרב הקהילה נתמנה ר׳ אלישע בימי המלחמה — אחרי שחרור העיר מהפלישה הרוסית.

ימי כהונתו של ר׳ אלישע עד למלחמת העולם הראשונה היי ימי שלום ושלווה מכל הבחינות. בתקופה זו אף רפתה המתיחות בין הצדדים בעשט — רודניק. היה זה מאורע יוצא מגדר הרגיל, כאשר נולד בן לדיין ר׳ שלמה׳לה והרב ר׳ אלישע הוזמן כסנדק. אנשי העיר ציינו עובדה זו לשבח. כאשר שני בתי אבות ר׳ חנוך קורן, רודניקאי, ור׳ אליעזר ווייץ, בשטאי, השתדכו זה בזה, רמזו על עקבתא דמשיחא — שלום ושלווה בישראל.

כשנפטר הרבי מרודניק ר' צבי, בנו בכורו של הרבי ר' ברוך, בימי המלחמה, בהונגריה, הביאוהו למנוחות לגורליץ. הספידו בנו, נער צעיר, בבית הכנסת המחודש, והתחיל „אבי אבי רכב ישראל ופרשיו". הנער הזה הוא כיום הרבי מקלויזנבורג, ר' יקותיאל יהודה האלבערשטאם, בונה קרית צאנז ע"י נתניה.

עם קום פולין העצמאית והשתנות המצב הפנימי של יהדות פולין, נתמנה ר' אלישע כרב רשמי. ולא עוד אלא כרב הקהילה היה לפי החוק גם חבר בוועד הקהילה, וכזקן הוועד היה גם היו"ר בו.

בפרוץ מלחמת העולם השניה, היה ר' אלישע בין היהודים היחידים שקיבלו הזמנה מאת השלטונות הפולנים לעזוב אתם יחד את העיר. יצא עם משפחתו והגיעו עד לבוב. הרוסים העבירום לסיביר, לאירקוטסק, ושם נפטר במחסור ורעב.

שלום לעפרו, ויהי זכרו ברוך.

בן ציון רוכ

/ הרב משולם קליגר

(נתניה)

בפי פשוטי עם היה שמו: ר' אליעזר פסיל'ס איידים, החברים קראוהו ר' משולם — וכשנתעלה ונתפרסם בקראקא המעטירה, בהיותו שם חבר מועצת הקהילה העברית, נודע שמו ברבים: הרב קליגר.

דמות מופלאה. איש אשכולות, מצויין במידות טובות ובנימוסין נאים ובכל המעלות שמני חכמים בתלמיד חכם: נוח למקום ונוח לבריות ומעורב עמם בדעת . . . בהופעתו היה מעורר כבוד והערצה. זכורני מדברותיו באסיפות גדולות לבחירות לסיים הפולני, יחד עם ד"ר יהושע טהון ז"ל בשנת 1928, והתרשמות הקהל ממנו הגיעה לידי התלהבות המונים שהקיפה אנשים ונשים.

היתה בו סגולה נפלאה לדעת איך לרדת אל המוני העם — בבחינת „וירד משה אל העם" — לקרבם לתורה ולמעשים טובים. פה מפיק מרגליות היה לו ודברים מופשטים ביותר יצאו מפיו כשהם מאירים ומזהירים. היה מחונן בקול לירי נעים שפעל על הנפש. קריאתו בתורה בציבור בשבתות וחגים הקסימה כל שומעיו, ובעברו לפני התיבה כש"ץ הרטיט והרנין את הלבבות והביא רבים לידי התעלות רוחנית. דמעות זלגו מעיני, כאשר מר ישראל פרנקל ז"ל מנתניה — בן עירו של הרב קליגר — שיחזר בפני את קריאת שירת הים ו„אקדמות" לחג השבועות כמות שיצאה מפיו המהור של ר' משולם, ועל הכל היה בר־אוריין ובר אבהן (בנו של הרב דק"ק גרודק יגלונסקי), אשר מילא את כרסו בש"ס ופוסקים, ספרא וספרי, תוספתא ומכילתא ודברי מחקר של חכמי ישראל מימי הבינים, עד שבא לטעום מספרי חכמה ומדע חדישים ביותר. וכל המטען היקר הזה לא נשאר אצלו כספר החתום אלא הפיצו ברבים והעניקו ביד רחבה על ימין ועל שמאל. חוג שומעי תורתו ולקחו לא הצטמצם דווקא בקרב חברים לדעה ולתנועת המזרחי, אלא בהמונים: הוא שהביא אליהם את דבר הציונות הדתית, את החזון הגדול של רציפות הדורות — ממעמד הר סיני ועד ימינו אנו ועד אחרית הימים.

משנתו היתה קב ונקי, והכל מתוך מגמה ברורה והחלטה נחושה: „לחתום תורה בלמודי" למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה. רבים בארץ מיוצאי קראקא, בפרט וממערב גליציה, בכלל, מעלים את שמו על שפתותיהם מתוך רטט של קדושה. הרב קליגר אינו אצלם שם גרידא אלא מושג, שמגלם בתוכו אישיות כבירה רבת זוהר ונקיון דעת מלבר ומלגו. היתה בו ממידת התפארת כתוצאה מדרכו הישרה (כמאמר רבנו הקדוש בפרקי אבות פרק ב') והיה תפארת למשפחתו ותפארת לחבריו, תפארת לעירו ותפארת לתנועתו.

אוי ואבוי לנו שגם בימינו ולעינינו — כמו בתקופת עשרת הרוגי מלכות — לשונו של פה מפיק מרגליות זה התגלגלה באשפה וליחכה עפר. התובע עלבונה של תורה ועלבונם של מקדשי שם שמים בכל הדורות יתבע גם את עלבונו של האי שופרא דבלי בעפרא.

הרב משולם קליגר ורעיתו איידל לבית פסל
Rabbi Meshulem Kliger & his wife Eidel b. Fessel.

ר' אליעזר (לייזרל) לנדאו

כשהכרתיו לראשונה בשנת תרפ"ח היה בלי זקן, בעל גוף צנום וראש מוארך, גדול, שלא ביחס שווה לגופו הזעיר, פיו מקומץ וסנטרו חד, נחוש, וכל שרטוטי פניו — קווי אופי של עקשנות ועמידה על הדעת (ראה תמונתו למעלה עמ' 23). וזוג עיניים יוקדות והוזות היו לו, מביטות נכחן וחודרות חדרי בטן. תנועותיו היו זריזות יתר על המידה ותמיד תפוס שרעפים ומחפש לו מוצא לעודף המרץ שלו, שפיזרו על ימין ועל שמאל במלוא חפניים.

היה בעל עמדה ציבורית בהיקף רחב: חבר מרכז הציונים למערב גליציה, חבר בהנהלת ועד הקהילה, בוועד ההסתדרות הציונית המקומית, במגיסטראט, בועדה המחוזית לחינוך יסודי ותיכוני ועוד כחצי תריסר חברות וועדות שונות שבכולן השתתף באופן פעיל. מעל לכל היה מנהל בנק קואופרטיבי יהודי שלקוחותיו היו מרובים וקשריו במקום ומחוץ למקום היו מסועפים למכביר. בכל העמדות הללו נשא את ציונותו ברמה ואת יהדותו בגאוה ואת יחוסו בהכרה ובשמחה (הוא היה בנו של הרב מבוליכוב ושלשלת היוחסין שלו הגיעה עד לגאון ר' יחזקאל סגל לנדאו ז"ל — רבה של פראג המעטירה בעל „נודע ביהודה"), ולא רק בר אבהן היה אלא גם בר־אוריין וכל כולו אומר אצילות של דורות. היה תענוג להסתכל בו בשבתות בשעת קריאת התורה, בשבתו בכותל המזרח בבית הכנסת, עטוף בטליתו המעוטרת עטרת כסף נוצצת רחבה. רכון על גבי החומש מרובה הפרושים ומעיין ודולג מאבן עזרא לרמב"ן ומ„אור החיים" ל„מאור ושמש" וחיוך דק משתפך על פניו הנוהרים מרוב הנאה שברוחניות: הנה מצא פרוש נאה והסבר קולע והערה מאירת עיניים לפסוק זה או למאמר זה — כפתור ופרח!

שכול ואלמון לא יכלו לו

סיפרו עליו, שלפנים היה לו זקן שחור יורד על פי מידותיו ואב משפחה לתפארת היה: אשה יפהפיה, בן יפה תואר ובת יפה כחמה וברה כלבנה — בני שמונה עשרה ועשרים — נמלט אתם בעקב הפלישה של הצבא הרוסי, במלחמת העולם הראשונה, מגורליצה לווינה ושם שכל שלשתם בבת אחת. מרוב צער ויגון קודר חלה במחלת עור קשה שבגללה התרחקו אנשים מעליו — וזוהי הסיבה שלא יכול עוד לגדל זקן מני אז — והיה ממש מנודה מן הבריות. כך חזר לעיר גורליצה שבור ורצוץ בגוף ונפש, גלמוד, בלי פרוטה בכיס ובלי משענת חברה — ממש מאיגרא רמא לבירא עמיקתא — והיה זקוק למאמץ עליון, לכוח על־אנושי כדי להתגבר על החורבן הנפשי והפיסי שפקד אותו. והנה קרה הנס והאיש התאושש וחזר אל עצמו; נרפא מן הנגע הגופני והדכאון הרוחני; חזר והקים משפחה — התחתן בשנית, ואשתו מלכה וויינברגר, בתו של ר' ברל וויינברגר, ילדה לו שתי בנות נחמדות. גם מבחינה צבורית חזר למקומו הראשון ושוב הזדקף במלוא קומתו הרוחנית והנפשית ולא הזכיר מעולם, אף ברמז כל־שהוא, את אסונו הגדול בעבר — הוא כאילו נולד מחדש! אף כנפיים חדשות צמחו לו וממש המריא בהם שחקים.

לוחם ציוני עשוי לבלי חת

משאת נפשו היתה הציונות השלמה, ובכללה צוואתו של הרצל — לכבוש את הקהילות. על כן שאף כל ימיו לעמוד בראש שלטון הקהילה בעיר, שכן ראה בכך מעין יעוד לתחילתה של מדינאות עצמאית יהודית. בשל כך קמו לו יריבים פוליטיים והוא נלחם בהם בחירוף נפש, אבל בטאקט רב. וידע האיש להשיב מלחמה שערה ליריביו ולאו דוקא מבני־ברית, כי גם במגיסטראט העירוני וב„סיימיק פוביאטובי" נלחם בכבוד ובגאון למען הענין היהודי והציוני שזיהה אותם כדבר אחד. ואמנם ראשי השלטון המרכזי והמקומי, התחשבו בו והקשיבו בשימת לב לדבריו — אף על פי שהפולנית שלו בניב המזרח־גליצאי לא נעם כל כך לאוזנם של האינטליגנטים בגליציה המערבית, ששפת המדינה היתה שם פולנית ספרותית. מכל מקום הכירו שידיו רב לו במחץ אמרי פיו השנונים, לפגוע בכמה יריבים שונים בבת אחת. ואף על פי כן הכל כיבדוהו וחיבבוהו, משום שהצטיין בטוהר נפש ובנקיון כפיים ובגילוי לב למתנגד ולידיד כאחד.

בעל לב יהודי

גולת הכותרת בעבודתו היתה הבנק, שפיתחו וטיפחו והעמידו על בסיס איתן ומאות משפחות מצאו אצלו לב פתוח ואזניים קשובות. רגיל היה לומר: „וואָס קען איך מאַכן אז ר'... איידים קומט בעטן אַ הלוואה, קען איך אים אָפּזאָגן? וועו איך זע דעם יונגערמאַן שניידט מיר ביים האַרץ! (מה לי לעשות? כשבא אלי חתנו של פלוני לבקש הלוואה, יכול אני להשיב פניו ריקם? כשאני רואה אברך זה לבי מתחתך בי). וכאלה היו רבים וביניהם „נסתרים", ותמיד נשמעו קולות וויכוחים בבנק על רקע פוליטי — וכל זה לא מנע אותו מלהושיט עזרה וסיוע בכל מיני אופנים, מבלי לפגוע במישהו.

כיחידים כן גם מוסדות וגופים צבוריים נהנו ממנו, מלבד עזרה אשראית וכספית, גם עצה ותושיה והדרכה ארגונית. תנועת המזרחי במקום הסתייעה במוסדו והשתגשגה הודות לעזרתו ועידודו.

חי בטהרה ומת בקדושה

בדרך זו בלעה אותו עסקנותו המבורכת למופת, עד ששכח את העיקר, שכל ציוני שאף אליו: לעלות ארצה ולחונן את עפרה. בטוחני, כי גם כאן בארץ, במזגו הסוער ובכוחו הארגוני, באינטליגנציה העמוקה שהיתה טבועה בו מלידה ובידיעותיו המרובות — בודאי שהיה מבצר לו עמדה בארץ והיה בא על סיפוקו כדוגמת חברו וידידו ר' חיים נייגר ז"ל. אבל לצערנו ולמגינת לבנו לא זכה האיש וסופו היה טראגי מאד — הוא שתה מכוס הפורענות עד תומה!

מספרים, כי במלחמת העולם השניה נמלט לעיר מולדתו יחד עם אשתו ושתי בנותיו, ושם אנשי ס.ס. נתנו עיניהם בו, בידעם את כוחו בארגון והיותו עסקן ציבורי, ו„הציעו" לו שיתוף פעולה עמם. משדרשו ממנו דבר שמצפונו האנושי לא נתנו להעלות על דעתו, הלך בדרכו של המהנדס צ'רניאקוב — ראש הקהילה בורשה בזמן פלישת הנאצים — ובליל אפילה אחד, שלמחרתו נקבע המועד למזימה הטמאה של הצוררים הנתעבים, בלע גלולות רעל הוא ואשתו ושתי בנותיו והשיבו את נשמותיהם לבוראם בקדושה ובטהרה.

כך קידשו הוא ומשפחתו שם שמים ברבים יחד עם ששת המיליונים הקדושים של השואה האיומה. דלה שפת אנוש מלבטא כל עומק התהום של הטרגדיה הזאת — ורק במסתרים תבכה נפשי, ובתוך נאד הדמעות של עם ישראל המונח לפני עתיק יומין תצורף נא גם דמעתי על אבדן הנפשות הטהורות והיקרות הללו — ה' ינקום דמם!

ר' שלמה יצחק בר' יעקב פרידמן

אחד מאנשי גורליץ היקרים אשר מדי דברי בם ומדי הזכרי בהם — וזה לא רק פעם בשנה אלא לעתים קרובות מאד — יהמו מעי להם. קשה־יום היה בעבודתו המפרכת, ולא פעם אחרי יום עבודה קשה השתרע על הספה מרוב יגיעה ואפיסות כח — אבל גם ברגעים אלה היה מוכן מבחינה נפשית לשוחח שיחת רעים על דברים העומדים ברומו של עולם: הן על תורת הרמב"ם, בהלכה ובפילוסופיה שלו, שלא מצא ביניהם שום סתירה והן בענייני ציו־נות והגשמת האידיאל של רעיון תורה ועבודה שהיה מחסידיה הנלהבים. תמיד היתה אזנו כרויה ולבו ער לכל המתרחש במולדת הנבנית. זכורני כמה קרנו פניו משמחה, בלכתו לקלפי לבחור לקונגרס הציוני — היתה זו הליכה בדחילו ורחימו ל„מדינה בדרך". מאמין גדול היה: מאמין בתורה מן השמים ובמשנת חכמים ומאמין בעתיד מזהיר לעם ישראל ולארץ ישראל. ומעולם לא גבה לבו ולא רמו עיניו והתהלך עם הבריות מתוך רוח טובה ועין יפה וכולם חבבוהו.

השבתות והחגים בביתו עברו מתוך התרוממות רוח מיוחדת ומתוך דיבוק חברים, ולא עבר שבת וחג אצלו בלי מסיבת חברים סביב לשולחנו מתוך דברי תורה והתעלות רוחנית.

ועוד קו אפייני ברוחו יש להדגיש במיוחד — מצות כיבוד אם שקיים אותה כהלכה, בשמחה רבה ובנפש חפצה. כל באי ביתו — והם היו לא מעטים — התפלאו על אורך הרוח ועל ההתמסרות ללא גבול בטיפולו באמו הזקנה. ואפילו בלכתו לטייל עם „קהל חסידים" שלו שהקיפוהו, צרף אליו את אמו וידו לא זזה מתוך ידה.

היה עובד ה' מאהבה ומרגלא בפומיה תמיד: „איך האָב ליב צו דאַוונען". ספקות לא הטרידוהו ולא היתה כל קרע בנשמתו — שלם היה בנפשו וברוחו.

חובב ציון גדול היה בכל נימי נפשו ובכל הוויתו ומשתוקק תמיד לחונן עפר ארצנו, אלא מן השמים עכבוהו, ולא זכה הוא — כרבים כמוהו — ולא זכינו אנחנו שיהא מתהלך בתוכנו בארצנו ומגשים במוחש את תקוותיו, שאיפותיו וחזונותיו.

ועל דא ודאי קא בכינא!

ר' יהושע השל פרנקל

יוסף דורמאן

אחד „מבני עליה", שידע „לאהב את שם שמים על הבריות", למדן גדול, מוסמך לרבנות, דרשן מצוין, נואם בחסד עליון, ועסקן צבורי נלהב. בל תתואר אסיפה חשובה או עצרת־עם בלי השתתפותו של ר' השל, בקולו הרועם ובנאומו רב־התוכן. היה פעיל במרבית החברות בעיר, ובמיוחד במוסדות החינוך התורני: „בתלמוד תורה", כיו"ר ועדת הבחינות, ובהנהלה „בית יעקב". לימד בקביעות שיעור בגמרא ופוסקים לחובשי בית מדרש, ותנ"ך — לנוער דתי עובד.

כמה יגיעה וטורח השקיע בילד טיפוחיו — סניף פועלי אגודת ישראל — שהיה ממניחי יסודותיו. כאב מסור דאג לצרכי הסניף וכאח וכרע נאמן — לכל חבר וחבר. השתייך לחסידי בלז והיה ממייסדי בית החסידים שלהם.

הוא היה בנו של הרב מפשוורסק, נצר מגזע הרב מלייפניק ה„ברוך טעם" זצ"ל וחתנו של ר' יצחק לייב ארנברג, יהודי בר־אוריין ובעל נכסין.

ר' אהרן אנגלרד וביתו בגורליצה

יואל רפפורט — יוסף בלומנפלד

ר' אהרן היה בנו של ר' משה, בנו של ר' מנחם המכונה ר' מנדיקל, בנו של ר' משה — אבי הענף הסאנוקאי של משפחת אנגלרד המפורסמת ברחבי פולין ומחוצה לה בבניה הרבנים ובעשיריה הנדיבים [1]. מצד אמו, מרת שרה בת ר' לייב, היה צאצא אחת הטובות שבמשפחות הפאר — משפחת קאנר בסאנוק; ר' אהרן היה גם נינו של ר' אהרן הלוי לנדאו מגורליצה שהיה מכונה ר' אריש דעם רב'ס, על שום שהיה בן־אימוצין לדודו חשוך הבנים — הרב הראשון בגורליצה, ר' יחזקאל הלוי לנדא, נכדו של הגאון בעל „נודע ביהודה" זצ"ל.

„ביתו" שבכותרת שלושה במשמע:

א) „ביתו זו אשתו" ובניו

אשת ר' אהרן, מרת חנה בת מרת ציפורה, היתה נכדתה של אשת החיל המהוללה מרתביילה גרוס ממליץ [2], ומצד אביה, ר' משה אברהם בן ר' יוסף חיים אברהם מרוזוודוב, היתה נינתו של הגביר האציל ר' אליעזר ואהל בטארנובז'ג — נצר מבית הפרנס המורם מעם, יועצו של הנסיך רדזיביל ושתדלן היהודים אצל המלך בסוף המאה ה־16 ר' שאול וואל ז"ל [3].

מרת חנה ילדה לר׳ אהרן שבעה בנים ובת אחת. הם חינכום וגידלום למצוא חן בעיני אלהים ואדם, ור׳ אהרן היה לראש בית־אב נכבד.

ב) בית החרושת שלו

אהר׳צע (כינוי החיבה שלו בנעוריו ובעלומיו) נתחנך בבית אביו העשיר ורב המרץ לתורה עם דרך ארץ, וכשהגיע לפרקו השיאו לו את חנה׳צע העדינה והיפה בבנות עירה, והיא בת יחידה להוריה, ומהם כמכל אנשי המקום נודעו לזוג המאושר חיבה יתרה וכבוד רב; ואף על פי כן עזב את שולחן חותנו כעבור ירחים מספר לנישואיו ויצא עם רעייתו הצעירה לרשות עצמו, ואח״כ עבר לגורליצה והתישב בה. בקצה השכונה זבודז׳ה קנה מגרש גדול, שקצהו המזרחי סמוך לכביש הראשי הבין־עירוני וקצהו המערבי מגיע לגדת החול היחידה בתחומה של העיר, מימין לנהר רופה[4]). ובמקצת ידיעות מקצועיות שרכש אגב אורחא בבית אביו שלח ידו לתעשיית מוצרי בטון[5]). כעבור שנים מספר בניהול עבודה ועסקים בחריצותו ובתבונתו הרבה, ולאחר שפיתח גם את ייצור הקרמיקה לבנייה, היה האברך לאיש אמיד ולבעל בית־חרושת ששמו הלך לפניו.

ג) בית המגורים שלו

אחרי מלחמת העולם הראשונה בנה על מגרשו בקירבת הכביש בית אבן ולבנים בן שתי קומות: קומת הקרקע — לבית־חרושת לרעפים והקומה השנייה — לדירה מרווחת לו ולבני ביתו, ובזה היה לבעל בית חומה גבוה וגדול בין יתר בעלי הבתים שבשכונה, שלכולם בתי עץ נמוכים וקטנים. משום כך ביתו כשלעצמו עשה רושם של בעל בעמיו.

ולביתו חצר גדולה מאוד, במרכזה — מקום הייצור של צינורות בטון למיניהם. משמאלה — מחסנים למלט ומיבנים לתעשיית מוצרי חימר, ומימינה — רפת ופרה בתוכה ואחרי הרפת — גן־ירק גדול; והאיש שורר בביתו, רצוי לכול ועינו פקוחה על הכול.

דמות דיוקנו היהודית

מה ראה איש יהודי עירוני עשיר, בר־אבהן ובר־אוריין זה, שלא היה עוד לא אהר׳צע ולא אהרן אלא... ר׳ אהרן — מה ראה להחזיק רפת בחצרו ופרה בתוכה? אלא ראה מעשה, ובא ספק בלבו, אם החלב המובא לביתו ממשקי ה„גוייב״ נחלב תמיד וכולו בהשגחת יהודי. עמד וקנה פרה לעצמו, שיהא לו ולבני ביתו חלב כשר למהדרין מן המהדרין; ובאותה החצר נראו גם חלוצים צעירים, שעל אכם ועל חמתם של הפועלים הלא־יהודים קיבל אותם ר׳ אהרן לעבודה, מאחר שנזקקו להכשרה לעלייה לארץ־ישראל[6]).

מציאות הפרה בחצרו היתה תוצאת קפדנותו הדתית, ומציאות החלוצים בה — תוצאת קוממיותו הלאומית, שבגללה גם שלח אחד מבניו ארצה ישראל משרצה הבן לעלות; ורוח של אדיקות דתית עם רוח של ציונות מעשית בכפיפה אחת היו בימים ההם תופעה נדירה מאוד בקרב היהודים בתפוצות הגולה.

משפחת ר׳ אהרן אנגלארד
Ahron Englard Family

האיש בהליכותיו עם הבריות

מעמד הכבוד של משפחתו, הן מבחינת מוצאה והן מבחינת מצבה הכלכלי והחברתי, הטביע את חותמו על אישיותו, ובהופעתו, בלבושו הנאה והמסודר בדייקנות והזקנו המטופח היורד על פי מידותיו. היתה ארשת של תקיפות מרתיעה במקצת מפני ההוד וההדר, אבל לעומת זאת היו עיניו שופעות פיקחות טובה ויושר־לב, רוך וחמימות אחאית, ועל כן היו הבריות מתקרבות אליו ברצון ובאהדה. בעניני צדקה וחסד היה נמנע מ„התנדבות" לשם פירסום והגדיל לעשות ביד רחבה בסתר יותר משבגלוי.

בעסקנותו הציבורית

ר' אהרן, מאחר שהיה אחד האישים המכובדים בעיר ומפורסם בתבונתו המעשית, חייב לעסוק גם בצרכי ציבור — כך קבעו החוגים הכינוניים שבעיר, ועל כן בחרו בו להיות חבר במועצות הבנקים היהודיים שבגורליצה; ואף על פי שהיה טרוד מאוד בעסקיו היה מתפנה ומתמסר למילוי החובות שהטילו עליו. במחצית השנייה של שנות השלושים נבחר ר' אהרן לראש הקהילה היהודית בגורליצה, ובימים ההם היה המצב הכלכלי של יהודי פולין הולך ומתערער מיום ליום: יחס הממשלה ליהודים נתפרסם בהצהרתה־סיכמתה: „להכות ביהודים — לא, מלחמה על בסיסי כלכלתה — אדרבה!" . . . קבוצות בריונים אנטישמיים היו שומרים לפתח חנויות היהודים לבל ייכנסו פולנים לתוכן, וכמרים רבים עוזרים על ידיהם בהטפה בכנסיותיהם, בסיסמתם הכשרה לפי תורתם: „שלנו — רק לשלנו", ומתוך כך נמנע כמעט כל משא ומתן בגלוי בין בני שני העמים. ובמלחמת הקיום של היהודים נאכלים הונם יאונם בכל פה.

בנסיבות אלה היה בקבלת עולה של ראשות הקהילה משום סיכון הכבוד והשלום האישי. ועוד קושי חמור נוסף לר' אהרן: בריאותו הולכת ומתרופפת באווירת הפגעים המרובים העוכרים את כלל הציבור היהודי; אבל מתוך הרגשת אחריות הוא מתגבר על הכל ומקדיש את מיטב כשרונותיו ואת רוב זמנו למאבק על קיום מוסדות הקהילה ופעולותיהם כסדרם, והוא מצליח גם במילוי משימה זו. יתר על כן, גם עניני הקהילה שנשארו תלויים ועומדים ברפיון מימי קודמיו באו על תיקונם בימי כהונתו. ובדרך חייב זו, רצופת הפעילות היוזמנית הברוכה, בגיבוש דמותו הוא ובעיצוב הדמות של ביתו, הלך בגורליצה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

תלאותיו ומותו בגלות חדשה

כשפלשו קלגסי גרמניה בספטמבר 1939 לפולין, ובפיהם רוממות אל הנאצים המטורף בשנאת ישראל, ראה ר' אהרן את הנולד ונמלט מפניהם, ועמו כל בני ביתו שהיו אז בגורליצה, ובדרכים משובשות הגיעו בקושי רב לגליציה המזרחית.

חבל זה של ממלכת פולין נכבש בידי הרוסים במחצית השנייה של החודש הנ"ל, ובסוף חודש מאי 1940 רוכזו כל פליטי פולין שלא הסכימו לקבל את האזרחות הסובייטית, לרכבות משא, ובתוכם גם ר' אהרן ובני ביתו והובלו בליווי אנשי „נ.ק.ו.ד." לישובים נידחים במרחקי צפון רוסיה לעבודת כפייה ביערותיו ובמיכרותיו.

בקיץ שנת 1941, אחרי פלישת הכובש הגרמני לרוסיה, חתמו ממשלת ברית־המועצות וממשלת פולין בלונדון על „הסכם שיקור־סקי", ומכוח אחד מארבעת סעיפיו יצאו פליטי פולין ברוסיה לחופשי. אז נדדה המשפחה מצפון רוסיה לדרומה ואחרי הרבה טילטולים קשים ומדלדלים הגיעה לעיר נאמאנגאן באוזבקיסטאן. שם עמדה המשפחה לנוח מעמל נדודיה וקבעה בו את מקום מגוריה עד בוא הגאולה אחרי המלחמה. אבל ההורים לא זכו להגיע לזמן ההוא.

האב נפטר בי"ח שבט תש"ב (1941) ואחריו הלכה לעולמה גם האם בט"ו בתמוז תש"ג (1943). שניהם נקברו בבית העלמין של עדת בני ישראל בעיר נאמאנגאן (ת נ צ ב " ה).

ייזכרו כאן לברכה: בכור הבנים יוסף חיים, אחיו לייב ואחותם היפה והמשכלת מלכה עם צאצאיהם, שהוקרבו כולם עולות תמימות למאוויי הדמים של אליל הגרמנים אדולף היטלר על ידי כוהני־ותופשי תורתו — יהא שמם לדראון עולם! — וייבדלו לחיים טובים ולאריכות ימים האחים: מיכאל, בעל בית חרושת בחיפה, הנמנה עם וותיקי תושביה; מנדל (=מנחם) שהצליח להגיע לצרפת לפני המלחמה, ובעת המלחמה היה אחד מאנשי המחתרת הצרפתית ועודנו גר בפריז, ואלה שהיו עם הוריהם ברוסיה — ברוך, רפאל ואליעזר — ועתה הם גרים בארה"ב.

כך אבד בית־אב מפואר, ושרידי צאצאיו מפוזרים על פני שלוש יבשות. מי יתן ויקויים בהם „שבת אחים גם יחד" — כולם בישראל!

---

[1]) על מעמד חשיבותה של משפחת אנגלרד בסאנוק מעיד הכינוי שלה בפי אנשי המקום „דער וויינגארטן" (= הכרם).

[2]) כל בני משפחת גרוס ממליץ, קרוביה והנספחים עליה התיחסו לה, כי היא היא שעמדה בראש המשפחה, משמת עליה בעלה בימי עלומיהם, והיא שבנתה את ביתה לתפארת ולתהילה ברבים.

[3]) בימים ההם היה המשטר בפולין: מלך נבחר בידי אצילי הארץ, ולפי המסורת נבחר פעם ר' שאול וואל עצמו למלך פולין, ובאמת מלך יום אחד, עד שנתקבלה התפטרותו למחרת יום בחירתו (הדברים רשומים בספרי היסטוריה).

[4]) לעתים קרובות נראתה על פני המים שבנהר שיכבה דקה של שמן אדמה, והמתישבים הפולנים שבאו למקום חשבו, כנראה, שזאת היא מוגלה הזבה מן האדמה — רופה, בפולנית, פירושה: מוגלה.

[5]) בחירת גורליצה למקום עיסוקו במקצוע זה מעידה על רוח יוזמה שקולה ומחושבת היטב: אומנם, העיירה, קטנה היא, אבל מתפתחת מהר למרכז מסחרי גדול במחוז של שדות נפט נרחבים, שמאות בארות בהם כבר מפיקות כמויות עצומות, עשרות בתי זיקוק קטנים ובינונים בסביבות העיר העובדים בתנופה רבה, ושנים מבתי הזיקוק הגדולים שבאירופה, שבעליהם באו מארצות המערב מעסיקים אלפי פועלים. ממילא בניית שיכונים עומדת על הפרק, ולבנייה מודרנית נחוצים מוצרי בטון. וכאשר חישב כן היה.

[6]) ראוי הדבר לציון, שאלה היו חברי החלוץ של „הפועל המזרחי" ונתקבלו לעבודה אצל ר' אהרן בהשתדלותו של חברנו בן עירנו ר' יחזקאל וילד, שהיה בימים ההם הרוח החיה וראש העושים והמעשים של התנועה הזאת בגורליצה. הסכימו ביניהם ששכר עבודה ליום הוא שני זהובים, ולאחר זמן קצר כשידעו כמה הוא פריון העבודה היומית של בחורינו החלוצים, הלך ר' יחזקאל הצעיר שוב אל ר' אהרן לבקש עוד חסד לחבריו, היינו: שר' אהרן ישלם את שכרם בעד מכסת פריונם היומי הרגיל, גם אם יזדרזו להשיגה בשעה מוקדמת כדי להתפנות יותר ללימודים. ר' אהרן הסכים גם לזאת. מאז גמרו את יום עבודתם בצהריים, ויום יום בשעה זו, קיבלו עשרת הצעירים מהגברת אנגלרד מענק אימהי — הזמנה לסעודה קלה בביתה.

יאנקל לנדא / ר׳ אלעזר בודנר

. (כל התורה כולה על רגל אחת)

צולע על ירכו היה האיש כל ימיו. לבושו — ארוכות ופניו מעוטרות זקן אדמדם. עניו וגם גאה, לפי שעת הצורך. למדן בלי־מודי קודש ומשכיל בלימודי חול — ידוע כבקי בכל ענפי המדע.

סבו, ר׳ נפתלי בודנר ע״ה, היה סוחר עשיר וראש הקהילה בעיר בתקופה מסויימת. אביו, ר׳ יעקב בודנר, בעל בית מרזח, קנאי היה בעניני דת.

בעיקר התודעתי לר׳ אלעזר אחרי מלחמת העולם הראשונה. לא יכולתי להבין מהיכן שאב המנוח את מלוא ידיעותיו בקודש ובחול ועוד היה כמעין המתגבר. תמיד עמד קוממיות בשאלות היהודים והיהדות שלא כדרך בעלי השקפה גלותית וידע לקלוע חיצי לעג באומות העולם, בערלי גליציה „שלבשו כותנתם על גבי המכנסים" בשעה שהיהדות הרקיעה אל־על בתורת המוסר (לשונו תמיד). לפי שהיכרתיו לא נמנה עם כל מפלגה וכן לא השתייך לכת חסידים, ועם זה מרובות היו ידיעותיו על החסידות לכל פלגותיה.

הייתי נפגש עם ר׳ אלעזר במועדון הסוחרים וגם טיילנו ארו־כות בערבים כשהוא עולה ויורד בהילוכו הצולע ולא מצאתיו מעולם במצב מדוכא מפאת מצבו החומרי או משפחתי (ערירי היה רוב ימיו). תמיד היתה בת צחוק שרוייה על שפתיו. השקפתו על הנכרים היתה בביטול גמור וכל ישותו — בבואה לעיירה גורליץ: כמוה עליז, כמוה עוקצני, כמוה משכיל, ומה שאירע לעיירה אירע לר׳ אלעזר (הי״ד).

ח. בן חנה / ר׳ יחיאל הולנדר

אזרח וותיק היה בעיר, נעים הליכות (ראה תמונתו למעלה עמ׳ 23). ממתפללי הקלייזל שמעבר לנהר, שם היה גר ולא היה מעורב בריב הרבנים, כרוב תושבי שכונה זו. בעל תרבות פנימית היה והתרחק מכל סכסוך ומחלוקת. מוצאו מסנקובה, בנו של ר׳ זלמן. לחתונתו עם בתו של ר׳ נפתלי קפנר בעירנו, הביאו שוחטים מבחוץ כדי שלא להסתבך בשום צד במחלוקת. לא היה חסיד כאחיו ר׳ חיים, או כגיסו ר׳ וולף פייוועל׳ס ברגמאן (אביו פייוועל היה יהודי פשוט, רוכל בכפרים וזכה שייקרא בנו על שמו), שהיו קוראים לו גם ר׳ וולף שרה דוברע׳ס על שם אם אשתו. ר׳ יחיאל ידוע היה כשוחר תרבות ובעל תרבות פנימית ונתן חינוך טוב והשכלה מקיפה לילדיו.

אחרי מלחמת העולם הראשונה עלה וגדל בעסקיו. היה סוחר מצליח בצינורות ובחביות של נפט, שותף לבארות נפט ולבית־זיקוק ושותף לטחנת העצמות.

נדבן בסתר היה. השיא יתומות וקיים מצוות הכנסת־כלה בכל מאדו. תרם ביד רחבה לקרנות הלאומיות, עמד בקשר עם הציונים, והם שבחרו בו לעירייה, תחילה כשמאי, ואחר כך כחבר המועצה. וכן היה ראש הקהל עד שנת 1930. נפטר ב־1936.

בן־ציון אומן / ר׳ יוסף איינהורן

קווים נוספים לדמותו (ראה למעלה עמ׳ 36).

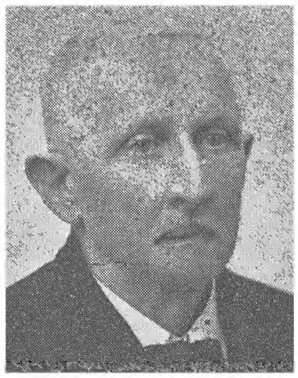
א) במשך שנים רבות העסיק חותני ר׳ יוסף בבית המלאכה שלו חלוצים, בשכר, שיתרגלו לעבודת כפים, אף על פי שלא תמיד היה לו צורך בעבודתם ולעתים גילו הפועלים הפולנים התנגדות לכך.

ב) במלחמת העולם הראשונה אסרו אותו הרוסים כבן תערובת ורק הודות לכניסתם של הגרמנים לעיר ניצל ממות. ומעשה שהיה כך היה:

כאשר כבשו הרוסים את גורליצה בפעם הראשונה (בשבועות הראשונים של המלחמה ב־1914) האשימו את היהודים, שירו על החיילים הרוסים בשעת כניסתם ואסרו את ראש העיר, הכומר שווייקובסקי כאחראי למעשיהם של התושבים. אחר כך נטפלו לחותני, שהיה חבר העיריה, ומאחר שיהודי הוא שיחררו את הכומר והטילו את האחריות על חותני. אסרוהו והודיעו ברבים ע״י כרוז, מכה בתוף, כי אם לא יימסרו האשמים ביריות לידיהם, יוציאו את איינהורן להורג. אמנם הכומר שווייקובסקי השתדל לטובתו, אבל לא הועיל הרבה. בכל זאת, כנראה, הושפע המפקד במקצת מדברי הכומר והסכים לקבל את חותני לשיחה. באותה שיחה שאל אותו שאלות שונות בעניני פוליטיקה ומלחמה וכדומה. אבל חותני הודיע, כי אין דברים אלה מענינים אותו כלל, אלא ביקש מאת המפקד לשחררו.

שכן הוא וכל היהודים בעיר חפים מכל פשע. במיוחד הירבה תחינתו לפניו, הואיל ויום ששי היום, ייטיב נא עמו וישחררו, שיוכל להשתתף בסעודות השבת יחד עם כל המשפחה, כמנהג היהודים. הסכים המפקד לשחררו לסעודת ליל שבת בלבד ושלח אותו הביתה בלווית שני חיילים רוסים. הנקל להבין איזה מצב רוח היה אז בבית ואיזו סעודה היתה זו!

אחרי הארוחה נאלץ לחזור לבית הסוהר. בהגיעו שמה הודיע לו המפקד, כי הוא מוכן לשחררו לכל ליל השבת, בתנאי שיישבע ביהדותו שיחזור למחרת בבוקר. התחייב חותני כדרישתו, אלא ביקש שלא לשלחו לבדו בלילה, כי חשש מפני החיילים הרוסים שהסתובבו ברחובות שלא יפגעו בו. שלח אותו המפקד שוב בלווית שני חיילים והזהירו, כי עליו לשוב בבוקר. כשחזר הביתה שמחו לקראתו, כמובן, אבל כל הלילה היו, הוא וכל בני הבית, שרויים בדאגה חמורה. לפנות בוקר נשמעו יריות תותחים מתקרבות והולכות, כי הגרמנים התקרבו לעיר. לפתע נשמעו דפיקות חזקות בדלת החיצונית של הבית. היו אלה חיילים רוסים ורב היה הפחד, שמא נשלחו לקחת את חותני בחזרה, אולם המשרתת הנוצרית הבחינה, כי אלה הם סתם שודדים, שנתכוונו לשדוד כל מה שאפשר קודם שיצטרכו לברוח

יוסף איינהורן
Joseph Einhorn

מפני הגרמנים, לא פתחו את הדלת. ומכיון שהיריות וההתפוצצויות הלכו וקרבו יותר ויותר, ברחו החיילים. ואמנם עם כניסת הגרמנים, אחרי שעות מספר, ניצל חותני מכל סכנה.

יחזקאל וילד / צבי הויברגר

אידיאליסט בעולם המסחר היה צבי הויברגר, במיזוג תכונות שלא מן המצוי.

בית מסחר לחלקי חילוף היה קיים בעירנו, מיסודו של מר צנווירט, נשיא התאחדות הסוחרים ובעלי תעשייה בסביבתנו בשעתו. היה זה אחד העסקים המסועפים והמשגשגים ביותר בעיר, ששירת את רוב מפעלי הנפט ומנסרות העצים הגדולים בכל הסביבה. והנה, אחרי פטירת מר צנווירט עבר בית־מסחר זה לידי צבי הויברגר ושות' (יוצאי קרוסנו) והם הצליחו להרחיב פעולות העסק ביתר שאת.

צבי הויברגר
Zvi Hoiberger

אולם עם היותו סוחר מצליח ומומחה במקצועות הטכניים, קיבל עליו צבי הויברגר איש המעשה את התפקיד לשמש מורשה של הקק"ל בעירנו, והוא מילא אותו באמונה. כידוע, היה זה תפקיד שדרש זמן ומאמץ רב, כדי לנהל ביעילות כל הפעולות המסועפות הכרוכות בו, ואף על פי שהיה צבי מוגבל ביותר בזמנו, בגלל עסקיו, יזם תמיד מפעלים חדשים וארגנם למען גאולת אדמת הלאום, בהיקף רב שבו הצטיינה גורליצה כל הימים.

כותב הטורים האלה יכול להעיד, כי הויברגר החשיב ביותר הצלחת מפעלי קק"ל, ממש כמו הצלחת עסקיו הפרטיים, שכן חיפש תמיד אפשרות לחלוקה יעילה של זמנו בין שתי הפעולות אשר היה מסור להם כאחת.

אציין עובדה אחת. לעתים קרובות ביקרו בעירנו שליחי קק"ל מהמרכז וכן שליחי ארץ ישראל, ביניהם המזכיר הראשי מר ויזנפלד מקראקוב, ד"ר טרלו, ד"ר גוטסדינר (עובדיה), מר אברהם מלמד והרב ישעיה'לה שפירא, מארץ ישראל. עם בואו של שליח לעירנו הודיעו טלפונית מיד לבית מסחר שלנו, וכותב הטורים האלה השתדל למסור ההודעה לבית המסחר לחלקי חילוף הנ"ל, שהיה בשכנותו של מלון שטרק. והנה לא אחת שמעתי בטלפון היאך הויברגר מצטדק לפני לקוחותיו החשובים, בכללם מהנדסים, מנהלי בתי חרושת וכדומה, כי הוא מוכרח לעזוב את בית המסחר לזמן־מה כדי לקבל פני אורח חשוב. ואמנם תמיד הגיע הראשון לקבל את השליחים מטעם קק"ל בלבביות רבה. בתקופת עבודתו הציבורית במשך שנים אינני זוכר ישיבה בלי הויברגר, ואמנם הצליח האיש בעבודתו הציבורית כמו בעסקיו הפרטיים.

תוך פעולותיו בעיר הכיר בת גורליצה (ממשפחת ליפשר) מצויינת, עסקנית מסורה בחוגי הנוער הציוני והם נישאו ובנו בית יהודי לאומי לדוגמה, והצליחו בכל מעשיהם עד שבא האשמדאי הנאצי והשמיד הכל (הי"ד).

חיים גרטנר / **יהודי שבת ויום טוב**

העיר גורליצה ידועה היתה בצביונה היהודי המובהק, שהיתה שוקקת חיים יהודיים מסורתיים בכל עת ובכל שעה, אף על פי שמחצית דיירי העיר היו לא־יהודים. כשיצאת, למשל, בשבת בבוקר ברחובות העיר, פגשת יהודים הולכים לטבול קודם התפילה, ואפילו פשוטי־עם, לא חסידים הלכו בהמוניהם למקווה קודם התפילה, ואמנם שם אפשר היה לשמוע כל החדשות שנתרחשו בעיר כל ימות השבוע. בשחרית של שבת בקיץ, כשהחלונות היו פתוחים, היו בוקעים מן הבתים לרחוב קולות של „מעבירי הסדרה", קוראי פרשת השבוע „שנים מקרא ואחד תרגום" בניגון ובטעמים. וכל יום השבת, אם בשעות התפילה, כשאנשים ונשים וילדים הלכו מביתם לבתי הכנסת ומבתי הכנסת הביתה, ואם אחרי הצהרים, כשבנות ישראל יצאו לטייל מקושטות לכבוד השבת — היו שמים וארץ מעידים כי ש ב ת ה י ו ם . יכן בכל חג. שקט ודממה שררו בעיר, ללא משא ומתן, החנויות סגורות והגויים לא באו העירה, אין איפה לקנות ואין למי למכור. ואפילו בתשעה־באב יכולת להכיר שביום הזה נחרב בית המקדש. יהודים התהלכו ברחובות העיר בנעלי בית, וגם היו שהתהלכו ברחוב בגרביים ממש. פניהם קודרים וכל חזותם אומרת אבלות. לעומת זה, בפורים גלוי היה לכל עין שהיום חג הפורים. הנה נערים הולכים ו„משלוח מנות" בידיהם, והנה הולכים בעלי בתים לאסוף תרומות בשביל העניים, והכל נתבעים ונותנים, ושמחת הפורים שורה על פניו של כל אדם בעיר.

שמורים בזכרוני דמויותיהם של שלושה דורות, מפי הראייה ומפי השמועה.

ר' מנדלי ר' בריש'ס ז"ל

כך נקרא ע"ש חותנו ר' בריש, ושמו האמיתי — ר' מנדל בודנר. הכרנו אותו כבר כיהודי זקן, בעל הדרת פנים וזקנו הלבן יורד על פי מידותיו, כולו אומר כבוד.

תורתו היתה אומנותו. היה מלמד תורה לא לנערים קטנים אלא לבחורים מגיל בר־מצוה ומעלה. אצלו למדו, גמרא ותוספות, יורה דעה וחושן משפט. הוא היה מוותיקי חסידי הצדיק משי־ניאווה זצ"ל.

בבית המדרש הגדול, שבו התפללו כמעט כל חסידי עירנו, שמנה וסלתה, הוא היה המוסמך במנהגי ונוסחי התפילות, ובגלל היותו „בעל מנגן" וגם ירא שמים מרבים, היה לבעל תפילה הראשי בבית המדרש הנ"ל, כגון מוספים בימים הנוראים, סליחות ליום ראשון הלל בליל הסדר וכל תפילה חשובה. ובכלל היה הראשון לבעלי־תפילות בעירנו בנוסח המסורתי, וכן היה המקריא לתקיעת שופר בראש השנה. השפיע הרבה בחוגי היהדות החרדית בעיר והיה למופת ולדוגמא לחסידי עירנו, למהדרין מן המהדרין.

נפטר בשם טוב ובשיבה טובה, בימי מלחמת העולם הראשונה.

חתנו ר' משה בינדר (ראה למעלה עמ' 52), תורתו אומנותו אף הוא, היה מלמד לנערים בגיל 10 בערך, גמרא ומפרשים. גם מוכר היה קמח למצה־שמורה והיו לו רחיים של יד לטחון קמח למצה־שמורה (הרחיים הללו, מלאכת מחשבת של ר' משה'לה בעצמו, זכו לשכון בפרוזדור בית המדרש כל ימות השנה שכן נחשבו תשמישי קדושה לצרכי ציבור).

הוא עצמו, בעזרת תלמידיו, היה קוצר את החטים ל„שמורה" בסכינים, וכל דרכו — חסיד וירא שמים מרבים.

בנו היחיד של ר' מנדל, ר' יוסף בודנר ז"ל, היה החזן בבית הכנסת בגורליצה בזמנו. התפלל בתור חזן בימים הנוראים, בימים טובים וכו'.

עיקר התגדרותו בחזנות היה ביום ה' 18 באוגוסט, יום הולדת הקיסר פראנץ יוזף הראשון, כשעמד לשיר בבית הכנסת את התפילה לשלום הקיסר, „הנותן תשועה למלכים", לפני שרי העיר הלא־יהודים שבאו לבית הכנסת לכבוד המלך בבגדי פאר, במדים, וכל הנרות דולקים, להוסיף מצב חגיגי.

לשם כך אירגן החזן מקהלה קטנה ובנו „אביש" בתוכם וגמרו בשיר ההמנון האוסטרי (ג. ערהאלטע).

עלינו הילדים אז השאירה תפילה זאת רושם רב לכל ימי חיינו, ועוד אנו זוכרים את המנגינות הללו.

ר' בצלאל וויינברגר

בדור שלפניו, שידענו רק מפי השמועה, היה ראש הקהל ומנהיג העדה היהודית איש עשיר וחסיד בשם ר' בצלאל וויינברגר ז"ל, צאצא ממשפחה מיוחסת מעיר דוקלא. ר' בצלאל כיהן כראש הקהל בגורליצה הרבה שנים, עוד משעה שהנהלת הקהילה היתה מורכבת לפי המסורת משבעה טובי העיר. כל לב קשה היה פונה אל ר' בצלאל לעצה ולעזרה, וכל הדאגות של יהודי העיר לאספקה בימי החורף, להלוואות כסף לעניים בתור גמ"ח, להכנסת כלה וכו' היו מוטלות עליו.

גם בניו אחריו היו מחשובי העיר. ר' אלישע וויינברגר, אף הוא ראש הקהל אחר מות אביו, מסחרו היה מסחר היין. בנו השני, ר' שמואל ר' בצלאל'ס, (ע"ש אביו) היה בעל תפילה לימים הנוראים בכל בתי הכנסת, כאן התפלל כל נדרי, כאן שחרית וכאן מוספים. כך היה הולך מבית הכנסת לבית הכנסת עם כמה נערים „משוררים" בתור מקהלה. הבן השלישי, ר' יעקב וויינברגר, סוחר עשיר היה ולו חנות לבדים ואריגים בבית במרכז העיר, מנכבדי עירנו.

ר' בצלאל הנ"ל היו לו עוד בנים ובנות, ובת אחת השיא לרבי מפלנטש זצ"ל. גם נכדיו של ר' בצלאל הנ"ל היו מחשובי העיר. נכדו ר' אברהם וויינברגר ע"ה, סוחר יין, בידו הופקדה הנאמנות לאסוף הכסף מן הקופות של ר' מאיר בעה"נ בשביל עניי א"י שכן היה עוסק בזה באמונה. נכדו השני, ר' בעריל וויינברגר ע"ה, היה בין המשכילים בעיר, היטיב לדבר פולנית והיה חבר מועצת העיר (מאגיסטראט) וגם חבר וועד הקהילה היהודית. בתור חבר העירייה היה ביכלתו לעשות טובות ליהודים, להשתדל אצל השל־טונות לטובתם, ואמנם עשה הרבה למען אנשי עירו. ולכן היה מכובד על אנשי גורליצה, יהודים ולא־יהודים כאחד.

נכדו השלישי של ר' בצלאל, ר' יצחק וויינברגר (ר' איטשע) ז"ל היה אף הוא סוחר עשיר ונכבד בעירו. לזה האחרון נשאר בן יחיד בחיים, שעלה לארץ אחרי המלחמה ויושב בקרית ביאליק, ושמו יוסף וויינברגר.

האחים התמימים קאמרטוך

דמויות מעניינות של יהודים חרדים תמימים, אם כי לא תלמידי חכמים, היו שני האחים ר' טובי'לה ור' שמחה'לה קאמערטוך, בניו של ר' ישעי'לה קאמערטוך ע"ה. הם היו תמימים מופלאים, ובלשון חיבה נקראו טובי'לה ושמחה'לה.

פרנסתם במסחר הזעיר היתה, שמכרו שאריות־בד (רעשטלעך) בימי השוק, בגורליצה ובעיר בייטש הסמוכה. ולפעמים היו רוכלים עם הסחורות הללו לכפרים. כרנסתם היתה בדוחק וחיו חיי עוני.

ר' טובי'לה מהדר היה תמיד לשמוע דברי תורה מפי אחרים. ובשעה שלמדו משניות אחרי תפילת מנחה־ומעריב בבית המדרש הישן, היה נוהג תמיד לעמוד ע"י השולחן ולהטות אזנו ללימוד המשניות, מקצת הבין ומקצת לא הבין (לא הרהיב לשבת על יד השולחן עצמו, בידעו שאין זה מגיע לו), ובכל זאת עמד והאזין בתמימות כמעט בכל יום ללימוד הזה כמה שנים, עד שלבסוף הבין מה שלומדים, וכבר התחיל בעצמו לעיין בספרים.

והרי דוגמא לתמימותו:

מישהו שאל את ר' טוביה הנ"ל: „למה אין אתה מצחצח את הנעלים שלך?" כי תמיד היו שחוקות ואדומות. ענה ר' טובי'לה: „אילו היה הקב"ה רוצה שהנעלים שלי יהיו שחורות בודאי היו שחורות ולא אדומות".

פעם אחת, בערב שבת נכנס ר' טובי'לה לחנות מכולת לקנות נרות לשבת. שאלה אותו המוכרת: אילו נרות אתה רוצה ר' טוביה, בפרוטה אחת, או בשניים או שלושה פרוטות? ענה הוא: תני לי בבקשה את הנרות הגדולים ביותר שיש לך בחנות בכלל. אמרה הזבנית: הלא יש בחנות גם נרות בעד 8—6 פרוטות, שקו־נים רק לחגיגות יוצאות מן הכלל? אמר ר' טוביה: „אותם תנ־לי, לכבוד השבת אין דבר יקר בשבילי".

אחיו ר' שמחה'לה, קיבל פעם אחת על עצמו, לחיות אך ורק מיגיע כפיו ממש . . . מה עשה? הלך לחטוב עצים אצל בעלי בתים בעיר (פשוט, מלאכת הגויים) ומאחר שמכבר היה חולה ל"ע במחלת השבר משני הצדדים, מובן מאליו שבעבודה קשה ומפרכת כזאת, נתמוטט במחלתו, עד שהוכרח לעבור ניתוח מסוכן מאד בזמנים הללו. כשהבריא לא נתנו לו אנשי העיר עוד לחטוב עצים, ונשאר סוחר זעיר בשאריות־בד.

הם היו תמימים ויראי ד' באמת, זכרם לברכה.

ר' נפתלי דיין ז"ל (ר' נפתלי מילער) ובניו

כשהכרנו אותו כבר היה יהודי זקן, ואמרו עליו אז שהוא כבר מורה הוראה ופוסק שאלות זה ארבעים שנה (בעיקר בהלכות טריפות ובשר בחלב). בכל יום ה' בשבוע, היו אנשים ונשים עומדים אצלו בחור ועופות בידיהם, כדי לשאול שאלות שונות בהלכות טריפות. אמרו עליו שהיה מקיל קצת בשאלות רבות, שכן בגלל בקיאותו סמך על עצמו, ולא היה צריך להחמיר מספק, כי „כוחא דהיתרא עדיף".

בניגוד לזקנקנו הדל, שיוותה לו הדרת פנים מגבעת רחבה של רבנים שחבש לראשו. היה קצת כבד פה, ורגיל היה לומר שגם משה רבנו ע"ה היה כבד פה. בכל יום לימד שעורי גמרא ופוסקים לבחורים צעירים חינם, ולאחר שגמר גם את שעוריו הלך (כמעט בכל יום ויום) לאסוף תרומות „צדקה" לחלק לעניים. היו עניים שקיבלו ממנו „קצבה" קבועה מדי שבוע בשבוע.

אפשר להגיד עליו, איפוא, שהיה עסוק כל היום „בתורה ועבודה" (זו תפילה) וגמילות חסדים, ולא הוציא אף רגע לבטלה. אחר כך, בדרך כלל, ישב ודן בדיני ממונות בין אדם לחברו, לפע־מים בבית דין קבוע של שלושה דיינים, ולפעמים ביחיד, הוא לבדו, בתור „יחיד מומחה", כשבנו ר' משה'לה עוזר על ידו. בדין־תורה היה נוהג, בדרך כלל, להביא לידי פשרה בין הצדדים בהסכמתם, ולא לידי שבועות וקבלות.

היה מהלך ברחוב בעינים עצומות למחצה, שלא להסתכל בנשים, וחמיד היה נוהג בשעת הליכתו לרשום בידו הימנית על מצחו, או על ידו השמאלית — אם רשם אותיות ופסוקים, או שמות קדושים (ע"פ סוד), כפי שאמרו, מי יודע? — או שהיה ממלמל בחשאי דברי תורה.

תלמידיו סיפרו, שנהג בכל ערב שבת לנקות את הקירות במברשת לכבוד ש"ק, ובשעת מעשה היה שר לו בניגון ידוע את הפזמון „מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור", כך היה חוזר כמה פעמים עד שגמר את מלאכתו לכבוד שבת. בכלל, היה נוהג מנהגי חסידים עד לאין שיעור. נפטר בפורים תר"צ. זיע"א.

בנו הבכור, ר' שמואל אהרון, היה ת"ח גדול ושימש רב בעיר קטנה ידליטש בגליציה. בגלל חריפותו ובקיאותו יצא לו שם טוב כמומחה לד"ת בעניני ממונות, ואנשים שהיו להם סכסוכי מסחר בסכומים גדולים, באו אליו מערים אחרות לסמוך עליו שידין ביניהם בתור מומחה, ולא ללכת למשפט בערכאות. נהרג בימי השואה. הי"ד.

בנו השני, ר' משה מילער (ר' משה'לה דיין), עוד בבחרותו יצא לו שם בעירנו כת"ח גדול וירא שמים לאמיתו. ועוד בימי בחרותו חבש קולפק בשבת כדרך בחורים יחידי סגולה, ת"ח מובהקים. אחרי חתונתו עסק כמה שנים במסחר. לימים עזב את המסחר ועסק רק בתורה, ופרנסתו כדיין היתה מדיני תורה בעניני ממונות בין אדם לחברו.

אף הוא לימד לבחורים שיעורי תורה יום יום כמו אביו ז"ל, היה מתפלל בדחילו ורחימו ובתפילתו „אהבה רבה" שלפני ק"ש היה תמיד מוריד דמעות. וכן היה מוהל זריז ומזורז במלאכתו מלאכת הקודש והרבה ילדים הכניס בבריתו של אברהם אבינו.

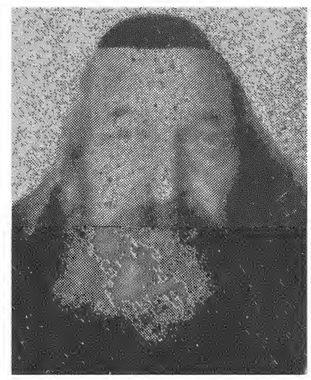
היה אהוב ביותר על אנשי גורליצה, קנה לו שם טוב במעשיו עד יומו האחרון, כשנספה בשואה.

ר' יעקב'לה מילר ע"ה, בנו השלישי של ר' נפתלי דיין, אף הוא למד תורה בבית המדרש עד חתונתו ואחר כך עסק במסחר תבואות ומיני זרעים. בשעת הפנאי היה קובע עתים לתורה, מש־ניתנה לו הזדמנות לכך. נספה בימי השואה. זכר כולם לברכה.

אברהם קורנפלד / **הרב מלאבובה**

הרב ר' שמואל אהרן מילר זצ"ל, רבה של לאבובה, היה בנו בכורו של הרב ר' נפתלי מילר זצ"ל שהיה דיין ומורה צדק בעירנו. הרב מלאבובה נמנה עם גדולי הרבנים בגליציה. נוסף לגדלותו בתורה נתפרסם בענוותנותו ובצדקתו.

בשחרותו שימש בקודש כריש מתיבתא בקראקוב. אנשי קהילת קראקוב הכירו בגדלותו והציעו לו משרת ראש־בית־דין בקהילתם המעטירה. אולם הוא סירב בכל תוקף לקבל עליו משרה כבודה

הרב ר' שמואל אהרן מילר מלאבובה
Rabbi Shmuel Ahron Miller from Labova

זו. בסירובו הסביר להם, שהיה מוכן להסכים להצעתם, בתנאי שיבטיחו לו שכל אנשי קהילת קראקא יסכימו להתנהג אך ורק ע"פ התורה אשר יורה להם...

הוא איוה למושב לו את העיירה לאבובה, השוכנת בין הערים צאנז—קריניצה. בעיירה קטנה זו גרו כמה עשרות משפחות שהת־פרנסו בעיקר ממסחר בהמות. היהודים האלה סרו למשמעת רבם. לכל הגה היוצא מפיו הקדוש. כולם היו שומרי תורה ומצוות ונזהרים בקלה כבחמורה. הם העריצו מאד את רבם הגדול שהיה מוחזק כאיש מופת.

שרידי לאבובה יודעים לספר עליו כמה מעשים נפלאים. אציין כאן עובדה אחת ששמעתי מפי ר' חיים איינהורן היושב בחיפה, יהודי בר־לבב מלאבובה (ממנו קיבלתי גם רוב הפרטים לשורות אלה). היה זה בזמן מלחמת העולם הראשונה. יהודים צעירים רבים ונכבדים נלקחים לצבא האוסטרי ונשלחים לחזית. מוצא הרב מלאבובה את ר' חיים זה יושב ודואג, שמא יגייסו גם אותו. אמר לו הרב: „אל דאגה, ה' יעזור, יהיה טוב". ואמנם כך היה. הוא שוחרר לגמרי מהצבא, ולא לבש לעולם את מדיו של צבא הקיסר פרנץ יוסף...

בלאבובה המשיך בניהול ישיבתו הגבוהה, בה השתלמו בתורה ובהוראה בחורים מכל הסביבה: צאנז, גריבוב, מושינה, קריניץ, גורליץ ועוד. הוא דרש במיוחד מתלמידיו, שתהא יראתם קודמת לחכמתם.

„וכל הדבר הקשה יביאון אל משה" — ענינים מסובכים ביותר של „דין־תורה" מכל המחוז הובאו לפניו, והוא הצליח תמיד להו־ציא פסק־דין, שהניח דעתם של בעלי הדין המתדיינים. מקרוב ומרחוק פנו אליו בשאלות הלכתיות ותורתיות. הרבה שואלים היו מצרפים סכום כסף הגון לאגרתם. הוא השיב „דבר ה' זו הלכה" לכל שואל כענין, וגם את הכסף החזיר לבעליו. השפעתו הכבירה חרגה הרחק מחוץ לגבולות עיירתו הקטנה.

באישיותו הנעלה ובנועם מדברותיו הצליח להשפיע ולהביא שיפור בתחום שמירת שבת בעיר הנופש והקייט — קריניצה, לאחר שכמה בעלי קיוסקים ובעלי בתי־ מלון העיזו לפרוץ בה פרץ. התנהג באורח חייו כרב קדמון, אף שנא תכלית שנאה דברים שבמותרות, וביתו היה מתנהל בפשטות ובצניעות.

הוא היה חברם של האדמו"ר ר' שלמה ליב מטישטין ורבי אבא'לה סוכר, זצללה"ה.

בשנת ת"ש עבר לצאנז, ובשנת תש"ב נהרג על קדושת השם ע"י הצוררים הארורים. בנו ר' יואליש נפטר בבית הסוהר בטר־נוב (הי"ד).

דוב בינדר / **משפחת ר' משה'לה בינדר**
(תל־אביב)

מודה ומתודה אני: לא זכיתי לשהות זמן רב במחיצתם של הורי ז"ל. בימי מלחמת העולם הראשונה נתפרדה החבילה. כשנכנסו הרוסים לגורליצה, היגלו עשרות יהודים מן העיר, בתוכם גם אבי ז"ל (סמוך לכך נפטר סבא, ר' מענדל בודנר וסבתא ז"ל, כי לא היה מי שידאג להם. אחותי גולדה ז"ל ברחה לברלין ולא זכינו לראותה עוד). ומיד כשחזר אבא מגלותו לקחו אותי לצבא, וכשנשתחררתי מהצבא הלכתי לגור לברלין. מתוך כך לא היתה לי הזדמנות לראותם, ורק פעם אחת, בשנת 1928 באתי אליהם לביקור קצר. ויותר לא זכיתי לראותם. אבל מימי ילדותי שמורים בזכרוני פרטים מהליכות חייו של אבא (ראה תמונתו למעלה עמ' 52) שעשו רושם עמוק עלי, ומקצתם רצוני לרשום כאן.

בדרך כלל, ידוע היה אבי ז"ל בתור קנאי וקפדן, אבל קנאותו נבעה מתוך יושר־לב, כי איש ישר היה ולכל דבר התייחס ברצינות רבה. וכך, למשל, לא יכול לסבול אם תלמידיו לא רצו ללמוד, על כן היה כועס עליהם ומתמרמר בנפשו, שהוא לוקח שכר־לימוד מאת הוריהם שלא כדין ואוכל לחם חסד. ואמנם מי שהכירו יותר קרוב היה יודע גודל נפשו, שהוא בעל מידות טובות ולב חם וטוב לו, עד שהוא מסוגל להקריב את עצמו בשביל כל אדם בישראל. וכל

שעשה היה בהסתר ובצינעה. במיוחד עסק במצוות ביקור חולים: לן אצל חולים וטיפל בהם בחיבה ובמסירות. הירבה במעשי צדקה, במתן בסתר, ומסוגל היה לתת את הרייניש האחרון שלו לצדקה. היה לו סוג מיוחד של נצרכים שתמך בהם. מעשה אחד מאלה, זוכר אני, עשה עלי רושם כביר.

בשכנותו גר יהודי אחד, קראו לו ר׳ זלמן וואטענמאכער. אבא ז״ל היה שולח אותי תמיד עם קצת כסף אליו, ולמען השם לא להגיד מי שלח את הכסף. פעם אחת התעקש ר׳ זלמן ואמר: אם לא אגיד לו מי שלח את הכסף, לא יקח אותו מידי. זרקתי את הכסף על השולחן וברחתי כמצוות אבי ז״ל.

וכן זוכר אני איך מסר את נפשו בראשית ימי המלחמה כשלא היה מה לאכול. והוא דאג למחיית נפשות כמה משפחות — לספק מזון לנו, לסבא וסבתא, לדוד ר׳ יוסף מאיר ומשפחתו, כי גרנו כולנו יחד. הוא הלך במתגנב לכפרים דרך יערות ותמיד הביא משהו בחירוף נפש. וכן ליווה מתוך סכנה גדולה את קרובתנו ריבה וועגנער אל מעבר לגבול, לצד האוסטרי, בתוך מטחי יריות.

מנהג היה בידו לכתת את רגליו כמעט בכל ערב שבת להביא צרכי שבת לנצרכים שלו, ויותר משדאג לנו, לבני משפחתו. דאג לאחרים.

כשבאנו אני ומשפחתי מברלין לביקור אצלו בגורליצה קיבל אותנו בחיבה רבה, אף על פי שאני הייתי בלי זקן ופיאות ואשתי בלי פאה נכרית. פעם, בליל שבת, היה איזה דין ודברים ביני ובין אשתי, והיא יצאה מהבית ברוגזה. למחרת, השכם בבוקר, בא אבא והטיף לי מוסר שעה שלימה. גם פרטים קטנים כאלו מעידים על גודל נפשו וטוב לבו.

יהי זכרו ברוך לעד!

בן דודי אביש בודנר

לאמיתו של דבר, לא הכרתי אותו למדי. לא ידעתי דרכו. רק דבר אחד אני יודע, שתמיד חיפש דרכים לתקן עולם במלכות . . . לא חשוב באיזה „מלכות״. תמיד התמרד נגד הבטלנות והוא עצמו היה הבטלן הגדול ביותר.

זוכר אני, בימי שהותי בברלין סיפר לי מישהו שהוא נמצא בלייפציג, מסתובב באיזה קלויז של חסידים, מוזנח וגווע ברעב. נסעתי ללייפציג ואחרי הרבה חיפושים מצאתי אותו. דיברנו על דא ועל הא ומסרתי לו קצת כסף. אחר כך אמר לי: אם אני מתבונן ביהודים אלה בקלויז, כמה אני מתקנא בהם! מה מאושרים הם היהודים האלה! יש להם אחיזה וזה נותן להם כח להחזיק מעמד. ועוד דברים כאלה. יותר לא ראיתי אותו.

תהי מנוחתו עדן!

יואל רפפורט / ברוך צבי שטורך

בחור למדן היה, בן של תלמיד חכם, ר׳ מנדל שטורך — כך שמור הוא בזכרוני. אמנם גדול כוחו של פורה שר של שכחה. והרבה דברים שכחתי, אבל גירסא דינקותא לא נשתכחה ממני. אני זוכר את ברוך שטורך יוצא ונכנס בחדרו של ר׳ יחזקאל הורוביץ (דער באבאוער מלמד). וכשהיתה לנו התלמידים איזו שאלה לשאול, או לא הבינונו פירוש בתוספות, במקום לפנות לרבי, שלפעמים היתה תשובתו באה בגערה, פנינו לברוך, והוא בנועם דיבוריו הסביר כל הטעון הסבר. לכן ביקשנו ממנו שילמד אותנו לימודים מיוחדים שלא לימד הרבי, כגון קהלת לפני סוכות, מגילת אסתר עם תרגום שני לפני פורים וכדומה, והכל בבחינת תלמיד־חבר.

נער מנערי בית חסידי בובוב, כשרצה לנסוע לרבי, די היה שיביע את משאלתו לפני ברוך והוא כבר דאג לכל הסידורים הכרוכים בכך, לרבות מקום לינה בבובוב או, בחדשי הקיץ, בקריניצה.

לכתחילה היה בגורליץ בית חסידים אחד שבו התפללו חסידים שונים, ולימי ההג כל אחד נסע לרבי שלו, אבל בתחילת שנות השלושים, עם התפתחות חסידות בובוב בעירנו, ובמיוחד עם עליית דור חדש של בחורים, גדיים שנעשו תיישים, נפרדו חסידי בובוב והקימו לעצמם בית חסידים משלהם על טהרת בובוב. היה זה ברוך שטורך שדאג לכל, הוא שכר חדר למטרה זו, הוא דאג לריהוטו והוא טיפל בבחורים הצעירים האלה. בקיצור, הוא דאג לגשמיות ולרוחניות כאחת. תמיד היתה בת צחוק שרויה על פניו, שעלתה בד בבד עם גופו החסון והיוו שלמות אחת. לדאבוננו, גם הוא שייך לאלו שהיו ואינם עוד. (הי״ד).

ברוך צבי שטורך
Baruch Zvi Shtorch

יוסף דורמאַן / הרב משה מילר

איינער פון די פּאָפּולערסטע פיגורען אין אונזער קהילה. אַ פּאָלקסמענטש אין פיינעם זין פון וואָרט. מסביר פנים געווען יעדן איינעם, אָרים און רייך, קליין און גרויס. אויסער זיין אַרבעט אין רבנות איז ער געווען טעטיק אויף פארשידענע געזעלשאַפט־ליכע געביטן, און האָט גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין די הנהלות פון כמעט אלע מוסדות פון חינוך און חסד אין אונזער קהילה. ער איז געווען פון די גרינדער פון סניף „אגודת ישראל", מיט־גרינדער פון ארגון „מחזיקי לימוד", וואָס זיינע חברים האָבן זיך שפּעטער אָנגעשלאָסן צו פא"י. ער איז אויך געווען אַ מרביץ תורה ברבים און געגעבן בקביעות שיעורי תורה אין פארשידענע בתי מדרש. ביינאַכט נאָך מנחה־מעריב פלעגט ער פאָרלערנען „דף יומי" אין קלייזל אויף דער זוואָדזשע. שבת נאָכמיטאָג האָט ער פאָרגעלערנט מדרש רבה אין בעשטער ביהמ"ד. אויסער דעם האָט ער יעדן טאָג פאָרגעלערנט גמרא פאר חובשי ביהמ"ד.

הרב משה מילער איז געווען פון די פּאָפּולערסטע מאסן־רעדנער. עס איז זיך ניט געווען פאָרצושטעלן אַ מאַסן־פאַרזאמלונג אָן דער באַטייליקונג פון הרב משה מילער אַלס הויפּט־רעדנער. זיינע רעדעס האָבן זיך תמיד אויסגעצייכנט מיט עכטער פאָלקס־טימלעכקייט. זיינע ציטאַטן פון תנ"ך און מדרשי חז"ל זיינען גע־ווען דורכגעפלאָכטן מיט משלים פון דובנער מגיד און שיחות חולין פון גדולי ישראל, און איבערגעגעבן אין אַזאַ פּאָפּולערע שפּראַך, אַז אויך אַ קינד האָט אים געקענט פארשטיין.

הרב משה מילער איז אויך געווען אַן אָנערקענטער מוהל־מומחה פון דער שטאָט און דער גאַנצער אומגעגנט. די דאָזיקע עבודת הקודש האָט ער אויסגעפירט מיט אַ באַזונדערע מסירות. ווען־דיק מקיים זיין מילה בזמנה איז אים נישט איינמאָל אויס־געקומען צו האַלטן שבת אונטערוועגס אין אַ פאַרוואָרפן דאָרף.

זיין פאָטער ר' נפתלי דיין זצ"ל, איז געווען אַ גאון וצדיק וענוותן פון די בעלי הוראה מפורסמים אין מערב־גאַליציע.

מדי שבוע בשבוע פלעגט ער גיין פערזענליך זאַמלען נדבות פאר נצרכים נסתרים. נישט איינמאָל האָט פּאַסירט, אַז זעענדיק ווי אַ יידישער סבל שלעפּט זיין אָנגעלאַדעוועט האַנטוועגעלע „אין באַרג אַריין", איז ר' נפתלי צוגעגאנגען און בכבודו ובעצמו אונ־טערגעשטופּט דאָס וועגעלע כדי מקיים צו זיין די מצווה „עזוב תעזוב עמו".

וועגן ר' משה'לעס ברודער, דער באַוווסטער לאבאווער רב ר' שמואל אהרן מילר זצ"ל, ווערט געגעבן אַ באַזונדערע הערכה.

ר' משה'לעס שוואָגער, הרב לייב יוגענד, איז געווען א למדן מופלג און אַ מורה הוראה, פון די חשובע בעלזער חסידים. ער האָט געהאַט בכתב־יד א חיבור אויף שולחן ערוך, וועלכעס ער האָט צוגעגרייט צום דרוקן, און נאָך פיל כתבים.

ר' משה'לע האָט געהאַט נאָך צוויי שוואָגערס, ר' שמעון נוסבוים און ר' יצחק נטע שטענגעל, ביידע למדנים מופלגים. ר' יצחק נטע איז אויך געווען א מומחה אין גימטריאות און אַ ספּעציאַליסט אין דערציילן סיפּורי חסידים.

ליידער זיינען אַלע צוזאמען מיט זייערע משפחות אומגעקו־מען אין דער צייט פון שרעקליכן פאָלקס־אומגליק (הי"ד). פון צוויי ענפים פון דער משפחה זיינען נאָר געבליבן איינציגע שרידים.

ר' אלעזר פאנצער

איינער פון ר' גאָרליצער שאַרפע קעפּ, אַ ווויללערנער פון נייעם בית המדרש. ער איז געווען אַ מענטש מיט אַן אייזערנער לאָגיק, ווי עס פּאַסט פאַר אַ גאָרליצער קינד, און דערצו דער אמת'ער ירא שמים.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך ר' אלעזר באַזעצט אין קראקא און דאָרט אָנגעפירט מיט דער גראַנדיעזער קראקאָווער תלמוד־תורה אויף דער מיאדאווע גאַס. שפּעטער איז ער געוואָרן מנהל פון דער ניי־געגרינדעטע „יסודי התורה", וועלכע האָט זיך געניטיגט אין אַ מענטש מיט גרויסע אָרגאַניזאַטאָרישע פעיקייטן, כדי איר אוועקצושטעלן אויף דעם געהעריקן באַזיס.

זייענדיק באַשאָנקן מיט גלענצנדע אראטארישע פעיקייטן פלעגט ער אָפט אויפטרעטן פאר „פועלי אגודת ישראל".

ר' יוסף שלום כהנא

ער איז געווען פון די חשובסטע און אינטערעסאַנטסטע גאָר־ליצער יידן. אַ ייד וואָס האָט אין זיך פאַראייניקט לומדות, חסידות, צוזאַמען מיט שארפע פקחות.

געווען איז ער אַ חסיד פון באַרימטן שיניאַווער רב הרב הקדוש ר' יחזקאל שרגא האלבערשטאַם זצ"ל. נאָך זיין פטירה איז ער געפאָרן קיין באבאוו. פון אָט די נסיעות האָט ער געהאַט פיל צו דער־ציילן און ער איז טאקי געווען אַ ספּעציאַליסט אין דערציילן חסי־דישע סיפורי מעשיות. על פי רוב האָט ער דערציילט עובדות וואָס ער האָט פערזענלעך מיטגעלעבט, בבחינת „בדידי הוה עובדא". ווען ר' יוסף שלום האָט דערציילט אַ חסידישע מעשה איז דער עולם געשטאַנען „קאָפּ אויף קאָפּ". יעדער האָט אָנגעשפּיצט די אויערן, חלילה נישט דורכצולאָזן קיין וואָרט.

ס'איז כאַראַקטעריסטיש אז די סיפורים זיינע זיינען תמיד געווען גאָר אינטערעסאַנט, אויך ווען מ'האָט זיי שוין געהאַט גע־הערט עטלעכע מאָל. זיין אַרט דערציילן פאר זיך איז געווען מלא טעם.

ר' יוסף שלום פלעגט זיך נישט מישן אין קיין כלל ענינים. האָט זיך אָבער אַ מאָל געמאַכט אַן ענין וואָס האָט אויסגעזען ווי אַן אָפּקערונג מדרך ישראל סבא, דאָ האָט ער רעאַגירט אויפן שאַרפסטן אופן, און מיט דעם אמתן ברען, ווי עס פּאַסט פאַר אַ שיניאַווער חסיד.

ער איז געווען אַזויצוזאָגן, דער טאָן־געבער (היינט וואָלט דאָס געהייסן: „מדריך רוחני") פון די חסידישע קרייזן. די מיינונג פון ר' יוסף שלום האָט דעצידירט וואָסערע שטעלונג מ'דאַרף אָנ־נעמען צו די אָדער יענע פראַגע.

מ'דאַרף אָבער צוגעבן אַז ער איז געווען ווייט פון פאַרביסענע קנאות. דערצו איז ער געווען אַ מעורב עם הבריות און אַ מסביר פנים לכל אדם.

ר׳ יוסף שלום פלעגט אין די וואָכנטעג דאַוונען אינדערפרי אין אַלטן בית המדרש מיט דעם לעצטן מנין — דאָס מנין פון די בני עליה. מיט דעם מנין פלעגן מיטדאווונען אזעלכע יידן ווי ר׳ אשר שענדאָרף, ר׳ מענדעל גאָלדפינגער אד״ג.

די מתפללים פון דעם מנין האָבן זיך קיינמאָל נישט געיאָגט. נאָכן דאַוונען האָבן זיי עוסק געווען אין דברי תורה וחסידות. א מאָל האָט מען געשמועסט וועגן אַ כלל ענין וואָס איז נוגע צו יידישקייט, א מאָל האָט מען אויך געשיקט נאָך יי״ש, 96־ער, און געטרינקן לחיים, ווען עס איז גראָד אויסגעפאַלן אַ יאָרצייט פון אַ באַוווסטן רבין.

ר׳ יוסף שלום כהנא פלעגט אליין לייענען די קריאה פון ראש השנה פאר תקיעת שופר. זיין לייענען איז געווען מיט גרויס התלהבות און ווען ער איז געקומען צום סוף, אויסלאָזנדיק די ווער טער „את טבח ואת גחם ואת תחש ואת מעכה", האָט זיין פנים געפלאַמט כלפיד אש. זמן קריאת התורה ראש השנה צוזאמען מיט זיין תקיעת שופר איז געווען משהו מיוחד.

ווער ס׳האָט געהאַט אַ מאָל די געלעגנהייט צו הערן פון ר׳ יוסף שלום אַ סיפור, אַ שמועס, אַ וואָרט, ביי דעם איז דער גוטער טעם דערפון פאַרבליבן אויף לאַנג, לאַנג.

ר׳ משה יהושע צינגער

איינער פון די שארפע גמרא־קעפ און למדנים אין שטאָט.

זייענדיק גבאי פון דער „תלמוד תורה" פלעגט ער קומען אין די כיתות בוחן זיין די תלמידים. פלעגן זיך טאַקי די תלמידים שטארק שרעקן פאר זיין פאַרהערן. זייער אָפט זיינען זיי פשוט צוטומעלט געוואָרן, און האָבן נישט געוווסט צו ענטפערן אויף זיינע שטרענגע שאלות — אפילו ווען זיי האָבן די גמרא יאָ גע־קענט — פשוט, „נסתתמו טענותיהם" . . .

ער איז געווען פון די אָרגאניזאטאָרן פון „דף היומי" וואָס איז געלערנט געוואָרן בציבור אין אַלטן בית־המדרש. אין די ערשטע צייטן איז ער אויך געווען דער מגיד־שעור פון „דף היומי". שפּעטער פלעגט פאָרלערנען ר׳ יעקב רייך.

אין די לעצטע יאָרן האָט בקביעות פאָרגעלערנט דעם „דף היומי" ר׳ שמואל ביטרספעלד.

ר׳ יואל גינצבערג

אַ ייד אַן עסקן, וואָס האָט, פשוט, געלעבט אין עסקנות. פון די „ותיקים" פון דער „חברה קדישא". איז אויך געווען פון די גבאים פעילים פון דער „תלמוד תורה", און אין אַ געוויסע צייט איר קאַסירער. אויסער דעם איז ער נאָך געווען טעטיק אין עט־לעכע צדקה חברות.

זייענדיק פארנומען אין ענינים פרטיים וכלליים, האָט ער דאָך תמיד געפונען צייט זיך משתתף צו זיין בלימוד „דף היומי" בציבור.

ער איז געווען פון די טשאָרטקאָווער חסידים.

ר׳ מתתיהו בלדינגער

אַ טיפּ פון אן עמך־ייד אַ בן־תורה.

ר׳ מתתיהו איז געווען א נהנה מיגיע כפיו, זיין פרנסה איז געווען פון פאַרקויפן שניט־סחורה אויף די מאַרקן פון גאָרליץ, בייטש א. א. דאָס איז נישט געווען אַזוי לייכט, אָבער ער איז גע־ווען גוט סיטואירט מאַטעריעל.

אַ זומער נאָכמיטאָג, אָדער אין די גרויסע ווינטער נעכט, האָט מען אים געזען זיצן ביי אַ גמרא אין אַלטן בית־המדרש.

זיין שטענדיקער שותף צום לערנען איז געווען ר׳ נפתלי יאבלאָניקער, וועלכער האָט שוין נישט אַזוי דערזען, און האָט נאָר אויסגעהערט פון אויסנווייניק וואָס ר׳ מתתיהו האָט פאָרגעלערנט.

אין משך פון יאָרן איז ר׳ מתתיהו געווען גבאי פון אַלטן בית המדרש.

ר׳ מאיר רובין

דער חשובסטער פון די בעלי תפילות אין אונזער שטאָט (דער נוסח חזנות איז ביי אונז נישט געווען אין דער מאָדע) איז געווען אין לעצטן דור ר׳ מאיר רובין ז״ל. זיין באַריטאָן איז געווען אַ מין שאגת ארי. באַזונדערס איז ער געווען אַ ספעציאליסט אין די ימים נוראים׳דיקע תפילות. זיין שטענדיקער עמוד איז געווען דאָס בעשטער בית־המדרש. מאיר רובין האָט אריינגעגעבן אַזאַ מתיקות אין דאוונען, אַז ס׳איז פשוט געווען א תענוג רוחני צו הערן זיינס א ראש השנה׳דיקן מוסף אָדער אַ כל־נדרי, אין דער באגלייטונג פון זיינע משוררים — זיין זון דוד און משה זידווערטס. מאיר רובין איז פריצייטיק נפטר געוואָרן אין עלטער פון עטלעכע פופציק יאָר. ער האָט אָבער איבערגעלאָזט פיל תלמידים. יעדער לייטישער בעל תפילה האָט זיך געפלייסט צו דאווענען לויטן נוסח פון מאיר רובין ס׳זיינען געווען אזעלכע וואס האָבן געניי נאָכ־געזאָגט מאיר׳ס נוסח נישט פערפעלנדיק קיין תנועה.

פון זיי איז כדאי צו דערמאָנען מאיר רובינ׳ס זון דוד, לייביש טשעשניאווער, יהושע זיינוועל, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן שול הזן און יצחק בוקסבוים.

אַלס טאַלענטן אויף דעם געביט האָבן זיך אויך אויסגעצייכענט אברהם אלימלך ברגמאן, יעקל פירער און יעקב נוסבוים.

ליידער זיינען זייערע קולות פריצייטיק פארשטומט געוואָרן ־ירך דעם נאַצישן צורר

ר׳ אברהם יוסף ליפשיץ

האָט זיך געציילט צווישן די גוטע בעלי תפילות. ער איז אָבער געווען אַ יחיד במינו דערמיט, וואָס ער האָט געזאָגט און געזינגען כמעט נאָר אייגענע „זאַכען און אויך געדאַוועט מיט גרויס התלהבות.

צווישן די מנגנים זיינען פּאָפּולער געווען עטלעכע פון זיינע יצירות. מוספים פון די ימים נוראים פלעגט ער די לעצטע יאָרן דאַווענען אין קלייזל אויף דער זאַוואדזשע. דער עולם איז נתפעל געווען פון זיין דאווענען.

נאָך אשורה פון גאָרליצער בעלי תפילה

אונזער קהילה איז געווען באַשאָנקען מיט נאָך אַ היבשע צאָל טאַלענטירטע בעלי תפילה, וואָס זייער דאַווענען האָט זיך אויסגעצייכענט מיט נעימות קול, מיט געפיל, מיט האַרציקייט און חסידישן ברען. איך וויל דאָ דערמאָנען אייניקע פון זיי, וואָס זיינען נאָך ביי מיר פריש אין זכרון.

ר׳ חיים קופפרמאן שו״ב איז געווען אַ גוטער ימים נוראים בעל תפילה און פלעגט אָפט זיך צעווײנען ביים דאַווענען, למשל, ביי א פיינעם „הבן יקיר לי אפרים" און אויך דעם עולם געמאַכט מיטוויינען.

סובטעלע בעלי תפילה, בעלי נעימות־קול זיינען געווען: ר׳ אריה הלברשטאַם, הרב יקותיאל הלברשטאַם און ר׳ משה גערטנער.

ר׳ מאיר הירש דעגן מיט זיין באַריטאָן־שטימע האָט געדאַווענט א גוטן ימים נוראים שחרית — איין טאָג אין בעשטער ביהמ״ד און אַ צווייט מאָל אין אַלטן בית־המדרש.

ר׳ בעריש פריינד פלעגט דאַווענען ימים נוראים אין די דערמאָנטע בתי תפילה, און אויך אין ביהמ״ד פון „פועלי ישראל" און אין קלייזל אויף דער זאוואדזשע.

פון די בעלי תפילה מוכשרים דארפן נאָך דערמאָנט ווערן: הרב משה מילר, ר׳ משה מנדל פירר, ר׳ ישעי׳ קלוגר, ר׳ מאיר מאטאלעס, ר׳ סיני קורן, יצחק בוקסבוים, ברוך פסל און נפתלי ראב.

שלמה אריה ניימאן

ער האָט געשטאַמט פון באבאוו. זיין פאָטער ר׳ מרדכי ניימאן האָט געהאַט 13 קינדער, 12 זין און איין טאָכטער. די קינדער פון ר׳ מרדכי זיינען געווען אַלע טייערע יונגע־לייט. אַלע ווילעלערנער, אַלע באבאווער חסידים. דער יונגסטער איז געווען אַ ביסל „פאָרגעשריטן" (ווי מען האָט דאס גערופן) און איז געווען דער איידעם פון חנה פרעסער (חנה שעברעשינער, פון ערשטן זיווג). שלמה אריה איז געווען אַן איידעם פון ר׳ ארטשע גערטנער.

תמיד איז ער געווען ביים גוטן הומאָר, תמיד מיטן שמייכל אויפן פנים. אלעמען און אַלעס האָט ער באַגעגנט מיט אַ גלייכווערטל דורכגעפלאָכטן מיט גמרא ווערטער.

ווען ס׳איז געקומען אַ פורים, אָדער אַ חתונה פון אַ ידיד, אַ באבאווער חסיד, דאָ האָט זיך שלמה אריה געפילט ווי אַ פיש אין וואַסער. גראַמען האָבן זיך געשיט פון זיין מויל אָן אַ סוף.

די גראַמען זיינע האָבן זיך פיל מאָל אויסגעצייכנט מיט טיפן מוסר או האָבן נישט איינמאָל געברענגט די צוהערער צו טרערן.

יעקל ווילד

דער זון פון ר׳ יצחק ווילד איז געווען אַן אייגנאַרטיקער און רעטעניש־פולער טיפ. עס איז געווען אין די ערשטע יאָרן נאָך דער ערשטער וועלט מלחמה. אויף דער יידישער גאַס זיינען דערשינען פאַרשידענע מאָדערנע פאַרטייען. די יוגנט איז באַגייסטערט און ווערט מיטגעריסן מיט די נייע אידעען און שטרעמונגען. אויך יעקל ווילד ווערט מיטגעשלעפט מיט דעם שטראָם. ער ווערט אַ פאַרברענטער פאריין מענטש און פאַרברענגט גאַנצע טעג אין פאַרטייל׳אָקאַל, אויך שלינגט ער מיט דורשט די מאָדערנע ביכער פון דער „השחר" ביבליאָטעק.

מיט איינמאָל קומט פאָר אַן ענדערונג אין זיין לעבן. מ׳הויבט אָן באַמערקן יעקל׳ן ביים דאַווענען. פון אָנהייב נאָר אַלס גאַסט, שפעטער אַלס אָפטער באַזוכער, ביז ר׳איז ענדלעך געוואָרן א בקביעות׳דיקער דאַווענער. נישט פאַרפעלנדיק אפילו קיין מנחה־מעריב בציבור.

יעקל ווערט איינער פון די חובשי בית המדרש, לערנט פון אָנהייב חומש, דאן משנה און שפעטער אויך מדרש און גמרא. ער פאַרלאָזט זיך אַ באָרד מיט פיאות און ווערט אַן אמתער בעל תשובה.

יעקל ווערט טעטיק אין דער הנהלה פון פארשידענע צדקה־חברות און ווערט אויך אַן אַקטיווער חבר פון „פועלי אגודת ישראל".

ר׳ נחמיה בידער

געוויס געווען פון די אינטערעסאַנטסטע גאָרליצער געשטאַלטן. זיין משכמו ומעלה׳דיקע פיגור, זיין הויכער שטערן וואָס פון אונטער אים האָבן אַרויסגעקוקט צוויי קלוגע אויגן און די הדרת פנים׳דיקע באָרד, האָבן אים צוגעגעבן אַ באַזונדערס אינטערעסאַנטן אויסזען. זיין מויל האָט געשפרודעלט מיט קלוגע ווערטלעך, וואָס פלעגן שפעטער איבערגיין פון מויל צו מויל און ווערן דער קנין פון כלל.

פאר מנחה־מעריב האָט מען געקענט אָבסערווירן אין שולגעסל, ווי ר׳ נחמיה שטייט אַרומגערינגלט פון אַ געדיכטן מענטשן־ראָד. פארשטייט זיך אז ר׳ נחמיה איז געווען דער ראש המדברים, און דער עולם האָט הנאה געהאַט פון זיינע ווערטלעך. ר׳ נחמיה איז געווען א ייד אַ בן תורה. זיין ספעציאַליטעט איז געווען דער „אור החיים" אויף תורה. ער אליין האָט זיך געהאַט אויסגעדריקט, אז ער האָט דורכגעלערנט דעם „אור החיים" 36 מאָל. ער האָט אָרגאַניזירט אַ שיעור חומש מיט „אור החיים" וואָס איז דורך אים פאָרגעלערנט געוואָרן יעדן פרייטאָג צו נאַכטס אין בעשטער בית המדרש. עס פלעגן קומען אַן עולם צוהערער. דער שיעור האָט אָבער נישט לאַנג אָנגעהאַלטן אלס מאַסן־שיעור. שפעטער איז דער שיעור פאָרגעזעצט געוואָרן ביי ר׳ נחמיה אין שטוב מיט דער באַטייליקונג פון יחידים. איינער פון זיי איז געווען אברהם׳קע לאמביק.

ר׳ נחמיה פלעגט זאָגן שיעורי תורה פאר צעירי מזרחי.

אברהם קאָרנפעלד / יונגע בעלי כשרונות

איך וויל דאָ דערמאָנען עטלעכע בעלי כשרונות פון דעם יונגען דור, וועלכע האָבן פון זייער פריסטער יוגנט אָן איינגעזאַפּט אין זיך די אַטמאָספער פון בית המדרש.

מאיר שמעון ראָזבאך

א פיקח און אַ שארפער קאָפּ, א תלמיד מובהק פון חנינא גניוויש. בנעוריו איז ער געווען פון די מצויינים פון די חובשי בית המדרש. געווען פון די איניציאַטאָרן און פעילים פון דער ישיבה בהנהלת הרב פוטאשניק שליט״א (זע עמוד 55).

ער איז געווען טאַלענטירט אויפן געביט פון ספרות, און האָט ארויסגעוויזן צוזאָגענדע פעיקייטן אַלס צוקונפטיקער סופר חרדי.

מאיר ראָזבך
Meir Rozbach

ר׳האָט געהאַט בכתב־יד אייגענע ליטעראַרישע שאַפונגען אין עברית און אין יידיש. זיין עברית־סטיל איז געווען א מין „סגנון־עגנוני״.

מאיר איז געווען מיטגרינדער פון סניף פועלי אגודת ישראל און פלעגט דאָרט אָפט געבן רעפעראַטן אויף פארשידענע נושאים.

אברהם אלימלך בערגמאן

פון די אויסגעצייכנטע בעלי כשרונות, אַ נבון און אַ בעל מוח חריף. אַן אָנגענעמער געזעלשאַפטס־מענטש. בנעוריו איז ער געווען פון דעם חוג וואָס האָט זיך גרופּירט ארום ר׳ יוסף שלום כהנא. געלערנט ביי אים אַ שיעור גמרא און באקומען הדרכה אין יראת שמים וחסידות. ער פלעגט אויך פיל מאָל פאָרן קיין באבאוו.

אברהם אלימלך האָט געהאַט „די פעדער אין דער האַנט״ און האָט נאָך דאַמאָלס געשריבן א פיינעם מאָדערנעם עברית.

ער איז געווען מזכיר פון פאריין „פועלי ישראל״ און פון די אָנפירנדע חברים פון סניף „צעירי אגודת ישראל״.

דוד רובין

אַ געבוירענער אָרגאַניזאַטאָר. נאָך אַלס יונגער בחור איז ער געוואָרן מזכיר פון סניף „צעירי אגודת ישראל״ און פלעגט אָפט אָנטיילנעמען אין פארטיי־קאָנפערענצן אלס נציג פון גאָרליצער סניף. מיט ערפאָלג פלעגט ער דורכפירן פארשידענע פאַרטיי־מגביות ווי „תרומות־חבר״, „קרן הישוב״ א. א. וו. ער איז געווען טעטיק ביים אָרגאַניזירן דעם בית־ספר „בית יעקב״ פאר בנות און אויך דאָס חדר „יסודי התורה״ פאר בנים. דאָס איז געווען אַ חדר וואָס האָט אָנגעהויבן מיט ערפאָלג צו שטעלן די ערשטע טריט און האָט געהאַט גרויסע אויסזיכטן אויף ברייטע אַנטוויקלונג.

דוד האָט אויך אָרגאַניזירט ביי אונז א קבוץ־הכשרה, און עטלעכע חברים פון דעם קבוץ, וואָס געפינען זיך היינט אין לאַנד, זיינען אַהערגעקומען מיט דער חלוצים־עליה. צווישן זיי געפינט זיך אויך דער באַקאַנטער „פועלי אגודת ישראל״ עסקן ר׳ יוסף פפר.

דרך אגב איז כדאי צו דערמאָנען די גרינדער פון סניף פון „צעירי אגודת ישראל״ אין גאָרליץ: אברהם ביטערספעלד, מענדל אליעזר גורפיין, יצחק בערגמאן און מענדעל נעבענצאל.

מענדל ווייַנפעלד

דער העכסט „אייראָפּעאישער״ צווישן זיינע חברים. פון דער פריסטער יוגנט האָט ער געלערנט צוזאמען מיט תורה אויך וועלטלעכע לימודים. אלס יונגער בחור האָט ער אָנגעשריבן אין פויליש אַ היסטאָרישע דערציילונג אויפן געביט פון די געשעענישן פון שנת ת״ח ות״ט; די שאַפונג איז נאַטירלעך געבליבן בכתב־יד. מענדל ווייַנפעלד איז שפּעטער געווען טעטיק אין „צעירי מזרחי״.

ליידער זיינען זייערע לעבנס, צוזאמען מיט נאך פיל אַנדערע נאָענטע און טייערע, פריצייטיק פאַרשניטן געוואָרן.

צר מאד עליכם, הנאהבים והנעימים, בחייהם ובמותם לא נפרדו!

צוויי חברים — נפתלי און דוד

נפתלי קאלבר און דוד וואכטל זיינען געווען חברים נאָך אלס חדר־יונגלעך. ביידע מיט די סאמעטענע היטעלעך, ביידע מיט די בלאנדע פאה׳לעך ארום זייערע באַחנ׳טע פנימ׳לך.

פון דער פריסטער יוגנט זיינען אויך ביידע געבליבן פאר׳יתום״ט פון זייערע פאָטערס.

צוזאמען האָבן ביידע דורכגעמאכט אלע כיתות פון דער תלמוד־תורה און, להבדיל, אויך אלע קלאסן פון דער פוילישער פאלקסשול. שפּעטער האָבן ביידע געלערנט אין ביהמ״ד א שיעור גמרא ביי חנינא גניוויש און אויך צוזאמען געהאָרעוועט אין „אליין לערנען״. צוזאמען האבן זיי זיך ערוואָרבן יידיש און וועלטלעך וויסן, געוואקסען און זיך משתלם געווען און געווען „צו גאט און צו לייט״.

שפּעטער האָבן ביידע זיך געלערנט סטאָלעריי, שטרעבנדיק און גרייטנדיק זיך צו דער עלייה — און הרבן נישט זוכה געווען.

אויך אויף זיי איז געזאגט געווארן: „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו״.

יחזקאל מעהר / משפחת ר׳ יוסף שלום כהנא

מן האט מיך געמוסרט, הלמאי איך נעם נישט קיין אָנטייל אין שרייבען זכרונות פון אונזערע טייערע אין פון אונזער שטאט גארליץ. סהדי במרומים! נישט איינמאל נאר טויזענדער מאל האט מיך דאָס געוויסן געפייניקט און דאָך האָב איך זיך צו דעם נישט גענומען. אפילו היינט, ביי נעילת הספר של הגורליצאים, ווען איך שרייב די שורות, פרעג איך זיך: רבונו של עולם! ביי וועמען זאָל איך אנהייבן? אז אין מיין מוח פלאָנטערן זיך טויזענדער געשעע־נישן! צו זאל איך בלויז שרייבן איבער מיין שווער ר׳ יוסף שלום כהנא ז״ל, זיין ווייב מלכה׳לע (הי״ד) און זייער איינציקר טאכטער (מיין פרוי) רחטשע (הי״ד)? אויך דאָס איז אוממעגלעך, ווייל זיי צו בעשרייבען, באזונדערס מיין שווער — זיין אמת, זיין תורה, זיין חסידות, זיין וועלט אויפפאסונג, זיין הערכת־האדם — באדארף מען א גרויס בוך אָנשרייבן.

וועל איך נאר געציילטע זאכן באשרייבן:

איך האב פון אים צוויי מאל געקריגן געשלאגן. די מעשה איז אזוי געווען:

ביי אים אין הויז האט געוווינט אן אלמנה מיט דריי קינדער. האב איך געזען פיל מאל ווי זי גייט ארײן אין מיין קעלער און נעמט זיך אָן אן עמער קוילן. איך האב דאס דערציילט מיין שווער, האט ער מיר געוויזן א פינגער אויפן מויל — שווייגען! די זאַך האט זיך געצויגן יאָרן.

איינמאל, ווען איר זון האט שוין לאנג פארדינט געלד, האט מיך די מעשה שטארק פארדראָסן ווען איך האב דאס געזען, און שטיינדיק אויף דער שוועל פון געוועלב האב איך א טופע געגעבן מיטן פוס, אין דער קראטע פון קעלער. מיין שווער, דער גרויסער ייד ר׳ יוסף שלום, האט באלד מיך אריינגערופען אין געוועלב און מיר אנגעהויבן בוכען אין דער פלייצע, און נישט איך האב געוויינט נאר ער: האסט מבייש געווען אן אלמנה!

א מעשה מיט ר׳ משה פאגאדע (ליכטנבערג)

דערביי האט ער מיט זיין כוח־הסיפור דערציילט אזא מעשה:

— הער, מיין גן־עדן! איך האָב א מאָל געוווינט ביי משה פאגאדע ליכטענבערג, אן ערליכער ייד. דער ייד האָט געהאנדלט אין יענער צייט מיט האלץ. געווענלעך איז אין זיין הויף געווען אָנגעלייגט א שפּאָר ביסל קלאפטער האָלץ. איינמאָל האָט ער באמערקט אז פון עטלעכע קלאפטער פעלן צו עטלעכע ליפעס האלץ.

„ווייי איז צו מיר״. האט ער געזאגט צו זיין ווייב מינדל, „מען וועט מיך חושד זיין אז איך גיב א פאלשע מאס״ האט ער פון איין קלאפטער אראפגענומען און צוגעלייגט דארט אהין ווי עס האט געפעלט.

עטלעכע טעג שפעטער באמערקט ער: עס פעלט ווידער — „א, איך מוז חאפן דעם גנב״, האט ער באשלאסן. האט זיך ר׳ משה פאגאדע פארבארגן, א שווערע ווינטער נאכט, אין א ווינקעל פון הויף, ערשט פאר טאג האט ער בעמערקט ביים שיין פון דער לבנה ווי א גארליצער שיינער בעל הבית, א ייד א בעל צדקה, נעמט אראפ צוויי ליפעס פון א קלאפטער און גייט אוועק. אבער ר׳ משה פאגאדע איז איהם נישט נאכגעלאפן, נאר אריין א פערחלשטער אין שטוב אריין: „מיין ווייב! די וועלט עקט זיך!״

הכלל, ר׳ משה פאגאדע מיטן ווייב האבן באשלאסן און באלד מאָרגן אין דער פרי מקיים געווען. ווען די סמערקאָוויצער יוונים האבן אים געברענגט א פרישע פארטיע האלץ, האט ער 2 וועגן צו האלבע קלאפטער האלץ צו־געשיקט צום הויז פון יענעם שיינעם ארימען בעל הבית, און אנגעזאגט די יוונים, אז אויב ער וועט פרעגן ווער עס האט דאס האלץ געשיקט, זאלן זיי זאגען:
„אדען זשיד, דאל נאם וואש אדרעס, אי סקאזאל, וואם דערעווא אדוועזטו״ (א ייד האט אינז געגעבן אייער אדרעס מיר זאָלן אייך דאָס האָלץ אָפּפירן). און דאָס איז געבליבן אַ סוד כל הימים, חוץ ר׳ יוסף שלום אַליין.

דאס צווייטע מאָל האָט ער מיר ווידער געגעבן בוכעס, בעת איך האָב געשלאָגן מיין ברידערל וואָס איז געבליבן לא עלינו אַ יתום און איך האָב אים דערצויגן: „געוואַלט, רוצח!״ — האָט ער מיך געבוכעט — „דו שלאָגסט א יתום!״.

דאָס איז געווען דער גרויסער ר׳ יוסף שלום ז״ל.

שמואל מעסינגער און פאמיליע

אגב, בין איך מחויב צו באמערקן אַז דעם גרויסן ר׳ יוסף שלום׳ס שוועסטערן זון, שמואל מעסינגער, דער איידים פון ר׳ וועלוועלע פאליבוים פון באבאוו, האָט פיל יידן געראטעוועט פון די דייטשן, ווען זיי האָבן אלע באבאווער יידן איבערטראנספּאָרטירט קיין גארליץ. און צום סוף ווען מ׳האָט ליקווידירט גאָרליץ האָט דער שונא ארויסגענומען דעם שמואל מעסינגער און געוואָלט אים איבערלאָזן. האָט ער מיט שטאָלץ געענטפערט דעם צורר: איך געהע מיט מיינע יודען! האָט אים דער צורר מיט אַ פּאַטש אין פנים אריין געוואָרפן צוריק: געהע מיט דיינע יודען! (הי״ד).

שמואל מעסינגערס א שוועסטערן זון, נפתלי מעהר־כהנא, איז געווען איינער פון די גאָרליצער שענסטע למדנים און ער־ליכע יידן, ווז נעמט מען היינט אזא יידן! ער מיט זיין ווייב מינקה, די טאָכטער פון אורי קאנט פון באבאוו, מיט צוויי טייערע קינדערלעך, זיינען אוועקגעשיקט געוואָרן אין דעם טרויעריק באַ־ווּסטן טויט־לאגער בעלזיץ אין גאליציען.

זיין ברודער, אברהם מעהר־כהנא, האָט געראטעוועט אין באכניע הונדערטער יידן מיט פאלשע דאָקומענטן און זיי ארי־בערגעשיקט אלס קריסטן קיין אונגארן, און ער אליין איז אין באכניע דערשאָסן געוואָרן אין דעם באָד פון דער קהילה.

מיין צוואה

איך אַליין בין לעבן געבליבן, לויט ווי איר וועט זען מיין בילד אין בוך, אלס פארשטעלטער פויער. איך האָב געוואַנדערט פון דאָרף צו דאָרף, געזען הונדערטער מאָל דעם טויט פאר מיינע אויגן. אויף מיין לייב האָב איך געטראָגן אין א לעדערנעם בייטעל א צוואה, אז אויב אַ גוטער מענטש וועט מיין טויטן קערפער באַ־ערדיקן זאָל ער אויף א ברעטל אויפשרייבן די קומענדיקע שורות:

יהודה ! יהודה !
ניכט רעליגיאָן
זאָוויע נאַציאָן
זינד דיינע זינדע ;
ווערדער אַסימילאַציאָן
נאָך עמאַנציפאַציאָן,
היילען דיינע ווונדע !
אָך ליידער !
דיין אויגע, דאס פרוינדליכע,
דען צווייפיססיגען טיערן־שעדליכע
וועלכען דו אלס „מענשען" בעטראַכסט ;
דיינע ווערקע דיע ערדליכע, —
דיינע הומאַניטאַט, דיע אונענדליכע, —
ווערדען פאַן קאַינפויסטטרעגער פערהאַסט.

יוסף דורמאן / אילנה של משפחה אחת

כן שפחתנו, משפחת קורנפלד, היתה מהוותיקות והמסועפות ביותר בעיר. רובם של יהודי גורליץ היו קרוביה.

די להזכיר את המשפחות ליפטשער, דורמאן, באלזאם, איינ־הורן, אונגר, קופיטו, זיסווין, צלנר, רוט, שפרבר, לישנר, אולמן, לאנג, ברגמאן, שובין, קושיניק, פרלמן, ליכטנברג, פרייאר, זידוורץ, צ'שניוור, טלר, בוקסבוים, קפנר, ברסאן, קלפטר, פריד־ריך, גראבר, פלדברנד, הולנדר ועוד ועוד.

מלבד אלה היו קרובינו מפוזרים בכמה ערים בגליציה ובסלו־בקיה (ברדיוב ועוד) וגם לארה"ב הגיעו לפני 50—60 שנה, ומהווים חלק חשוב של אירגון הגורליצאים שם.

ניכרים היו אנשי משפחתנו באופיים — פשטות, כנות וישרות־לב.

כולם היו שומרי תורה ומצוות, כמהים לציון וירושלים, ומחנ־כים בניהם בדרך התורה. בני משפחתנו נהנו מיגיע כפיהם, נשאו ונתנו באמונה, ובשעות הפנאי מעיסוקיהם היו צמודים לספרים קדושים. דאגתם נתונה לזולתם, וידם פתוחה לכל דבר טוב.

כיתתו רגליהם בהליכה לצדיקי הדור — צאנז, שיניווה, בובוב, רימנוב ועוד וקיבלו מהם עצה ותושיה.

אבות המשפחה

סבא, ר' בצלאל קורנפלד בן ר' יהודה הכהן ; סבתא, גוטשע לבית קפנר. הם היו ברוכים בבנים ובנות.

מהבנים יש להזכיר:

א) ר' יוסף נפתלי קורנפלד, שהיה ידוע בעיר בשם ר' יוסל קאמיניצר, בעל בית־חרושת למשרפות לבנים.

ב) ר' אביש קורנפלד, בעל מאפיה. היה מחסידי הצדיק משיניווה והירבה לנסוע אליו.

מהבנות יש להזכיר:

א) פרל אשת ר' יוסף רוט — הוריהם של ר' לייביש רוט, ר' צבי רוט ופייגה רייזל קושיניק (ארה"ב).

ב) איטה אשת ר' צבי ליפטשער — הוריהם של ר' מרדכי ליפטשער (ראה עמוד 80), ר' לייביש ליפטשער (ארה"ב), ר' דוד ור' יהושע (יאסלו), ר' מאיר ור' שמואל ליפטשער, פריידל אשת ר' יוסף קורנפלד והדסה אשת ר' אהרן קופיטו. ר' צבי ליפטשער הנ"ל היה מגיד שעורי תורה ברבים בבית המדרש הישן בימים ההם.

ג) שיינדל אשת ר' דניאל בר' שלמה באלזאם. הם הצטיינו במיוחד במידת הכנסת אורחים. בביתם נתנו בתמידות מקום ללון למספר עניים מרודים, שלפעמים הגיע מנינם לעשרה. ובזקנתם המופלגת התעסקו בעצמם בסידור המטות בשבילם.

ד) חנה אשת ר' יהושע דורמאן. ר' יהושע היה בנם של ר' אליעזר מנדל הכהן וחיה זעמא, שהיתה ידועה כאשת חיל וכצדקת במעשיה. מדי שנה היתה מספקת פירות יבשים לפסח, מתוצרתה היא, לביתו של הרה"ק מצאנז. ר' אברהם דורמאן היה אחיו של ר' יהושע. הוא היגר לגרמניה ונפטר שם.

ה) פריידל אשת ר' אהרן יעקב קפנר — חותנם של ר' לייביש רוט ור' יעקב ליכטנברג. ר' אהרן יעקב היה כאב ממש לכלות עניות להמציא להן נדוניות וצרכי חתונה בכבוד. כיתת את רגליו בהליכה על פתחי העיר כדי להתרים את עשירי גורליץ והסביבה לצורך הכנסת כלה.

בזמן המחלוקת הידועה בעירנו, היו פילוגים גם בתוך משפח־תנו. אחדים, כגון ר' אביש קורנפלד וחתנו ר' דוד פרידריך — היו „רודניקאים", ואחרים היו „בעשטאים". הפילוג היה כנראה חמור למדי, כי בתקופת שיא המחלוקת, נמנעו בני המשפחה מלבקר ומלסעוד זה אצל זה, גם בחתונות בניהם.

השואה האיומה שפקדה את בני עמנו, שמה קץ לחייהם של הרבה הרבה מבני משפחתנו. כמה ענפים של המשפחה לא נשארו מהם אלא שרידים יחידים, וכמה מהם — נשמדו כליל.

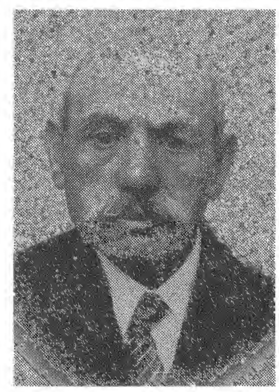
ויתערבו דם אבות בדם בניהם, דם אמהות בדם בנותיהן, דם זקנים וזקנות בדם עולל ויונק.

דם קדושים, אל דמי לך! עלה ורתח — כדם זכריהו הנביא בשעתו — עדי ישקיף וירא ה' משמים וא־ל נקמות יופיע. — — — ודם עבדיו יקום!

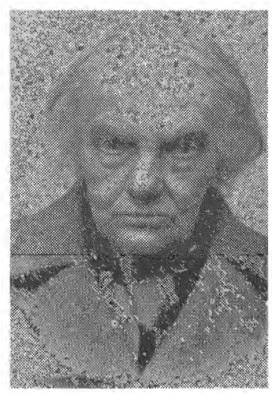
יחזקאל וילד / בית בלך

מן המשפחות הוותיקות והמסועפות בעירנו היתה משפחת בלך. ראש המשפחה ר׳ מוטיל בר׳ שלמה בלך ורעיתו ליבה בת ר׳ נתנאל מרדכי בודנשטיין קנו לעצמם שם טוב בתמימות דרכם ובהליכותיהם עם הבריות. ביחוד הצטיינו במתן חינוך טוב לילדיהם והתאמצו למעלה מכוחותיהם להקנות להם השכלה גבוהה וחינוך לאומי.

בנם הבכור, הירש, גמר בי״ס תיכון, השתלם בקראקוב ובוינה בבתי ספר גבוהים לכלכלה ומסחר והגיע לדרגת פקיד בכיר במרכז העולמי של חברה בין־לאומית לביטוח, „פניכס״, בוינה. הבן השני, ד״ר יעקב בלך, היושב אתנו בארץ, הצטיין במקצוע המשפטים כעורך־דין מפורסם, וביזמתו ובמרצו הרב אף הצליח בעולם הכלכלה והיה שותף לחברה להפקת נפט, פורחת ומשגשגת בסביבתנו. הבן השלישי, מוניק, היה מוסמך למדעי רוח ועסק בהוראה בבתי ספר תיכוניים. יחזקאל, הבן הצעיר, הצטיין במקצוע הנגינה וחזו לו עתיד מזהיר כמוסיקאי. הבת, בלנקה, הגיעה אף היא להשכלה

האב ר׳ מוטל בלך
Father Motel Blech

האם ליבה בלך לבית בודנשטיין
Mother Liba Blech
b. Bodenshtein

רחבה ובעלה, מהנדס־כימאי שילר, עבד בזמנו בקושצ׳ארניה בגורליץ וכיום ממשיך במקצועו בשטראסבורג. הבת הענדל ובעלה הרשפלד היו בעלי חנות בעיר. מכל אלה נשארו בחיים ידידנו ד״ר יעקב בלך, עורך־דין ונוטריון בתל־אביב, ורעיתו צילה עם הבנות.

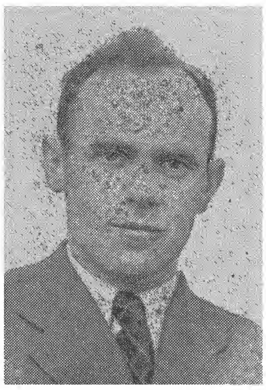
ר׳ מוטיל בלך היה בעל מרץ ורב פעלים, זריז ונועז בכל מעשיו. הרבה מזמנו ומרצו הקדיש להגשת עזרה לזולת. נוסף לפעולותיו הברוכות לטובת בעלי המלאכה בעירנו, התמסר ר׳ מוטיל לעזרת חולים ולא פעם נסע בלווי חולים קשים מגורליץ לקראקוב, ועד לוינה, ואין לשער מידת ההקלה לחולה ולבני המשפחה שהביא בטיפול המסור שלו. הוא לא נרתע מפני כל קושי ובעזרתו לזולת הגיע עד לאמריקה הרחוקה.

לא פעם השתוממתי איך ר׳ מוטיל זה מסוגל להקדיש כל כך הרבה זמן ומרץ לזולת. הרי היה אדם טרוד במלאכתו, מלאכת הפחחות, ותמיד רבץ עליו עול פרנסת משפחה גדולה והוצאות שכר לימוד גבוהים לילדיו, והכל מיגיע כפיו! אלא בכוח סגולותיו ורצונו העז להיטיב לבריות הגיע לדרגת גבורה נפשית כזו.

שכר מכל עמלו ראה ר׳ מוטיל בפעולותיו הברוכות, מהן גם בעזרת רעיתו ליבה, ובנחת שראו מצאצאיהם שהגיעו למרום ההשכלה והצליחו ביותר בחייהם בחברה ובכלכלה. עדיין מצלצלת באזני האימרה השגורה בפיו של ר׳ מוטיל בלך, שנאמרה תמיד בגאווה: „מיין יאנעק!״ ואמנם היה יסוד לגאוה זו.

פרופ׳ מוניק בלך
Prof. Monieck Blech

יחזקאל בלך
Yechezkel Blech

מר בלך, הודות לפעולותיו, רכש לו ידידים נאמנים מחוגים שונים, יהודים ונוצרים, והשפעתו עליהם היתה גדולה. והוא ניצל השפעתו זו לטובת הבריות כמעט תמיד בהצלחה. כך נמשכה שלוות חיי המשפחה הזאת עד השואה שנתחוללה על עמנו באירופה והגיעה גם לעירנו, ובתוכה למשפחת בלך המסועפת.

הנדל הירשפלד לבית בלך וילדה
Hendel Hirshfeld, b. Blech
with her child

ר׳ מוטיל ורעיתו ליבה נרצחו במרכז העיר מידי הרוצחים הנאצים ימ״ש ולא זכו אפילו להגיע לקבר ישראל אלא נקברו באופן זמני ליד בית החרושת לחומצת־גפרית („שארצ׳ארקה״), ורק אחרי המלחמה הועברו עצמותיהם לבית הקברות בסטריז׳ובקה.

ה׳ ינקום דמם.

אבי המשפחה

אבי ז״ל ר׳ נתן דוד בן פרץ שברשינר נולד בשנת תרל״ה (1875). ר׳ פרץ בא משברשין שע״י זמושץ, ומכאן שמו שברשינר. התייחס על צאצאי הט״ז: אבי אבי סבו, ר׳ גד הדיין בשברשין, היה בן שלישי של ר׳ דוד ב״ר שמואל הלוי בעל „טורי זהב״. מצד אמו התיחס סבי ר׳ פרץ על צאצאי הש״ך, ר׳ שבתי כהן בעל „שפתי כהן״, וכן בקירבת משפחה אל החוזה מלובלין. ר׳ פרץ חי שנים רבות בשברשין, ובניו זכו לנחלה וכבוד; הבכור היה לדיין בשברשין, השני — בחלם והשלישי בלובין. אחרי מות אשת נעוריו נעשה „יושב״ אצל האדמו״ר ר׳ חיים בצאנז. לפי מצוות הרבי והצעתו נשא לאשה את נכדתו של ר׳ דוד׳ל הדיין מגורליץ, היא היתומה חיה, בתו של הרב הצעיר מאולפין שנפטר בימי עלומיו. מזיווג זה נולד אבי ז״ל ששמו היה נתן דוד נתן על שם סבו מאולפין ודוד על שם אבי סבו ר׳ דוד.

אבי נתייתם מאביו בעודו נער צעיר, ואמו גידלה אותו כבן יחיד ושקדה על חינוכו עד שהצליח בתלמודו ונעשה בחור חריף ובקי. אף הצטיין בפנים שוחקות, ומלא חן היה בקומתו ובגינוניו. אוהב ילדים ואהוב עליהם.

עיקר תורתו וחכמתו ויראתו רכש בישיבת צאנז ושם התבשם מריח החסידות ומדרכי עבודת הבורא של האדמו״ר ר׳ חיים.

כאברך צעיר היה סוער ברוחו, עומד על דעתו ללא ויתור, וכל שעשה בלהט נפשו עשה.

בהיות אבי חסידו של הרב ר׳ ברוך בגורליץ ומאברכיו המצויינים, לא היה דבר שלא שאל את הרב ר׳ ברוך בענייניו הפרטיים. סיפרה לי אמי, כאשר נולדתי היה בדעת אבי לקרוא לי בשם פרץ על שם אביו ז״ל. שאל לדעת הרב ר׳ ברוך. אמר לו הרב, לקרוא שמי בישראל חיים־פרץ — חיים על שם ר׳ חיים אביו, האדמו״ר מצאנז, ולקרוא לי תמיד רק חיים, וחיים־פרץ — רק בעלייה לתורה.

אבי נפטר כשנתיים לפני ר׳ ברוך כעבור אבל השלושים קרא הרב ר׳ ברוך את אמי אליו וניחם אותה במוסר ובהשכל, שבעלה לא יקום מקברו, בזה שתוסיף למרר נפשה בלי הרף, והזהיר אותה שלא תזניח עצמה אלא תשקוד על בריאותה להיות אם לשלושה ילדים, לגדלם ולחנכם כראוי.

אם המשפחה

אמי חנה לבית ווייץ, זכרונה לברכה, נולדה בשנת תרל״ח (1878), וכל ימיה לא ראתה נחת הרבה בחייה. מנת אושרה מעטה היתה. אך כפל כפליים קיבלה חלקה במכאובים ובסבל. כל אלה נשאה בדומיה, במסתרים, בסבר פנים ובבת צחוק כלפי כל שבאו אתה במגע. מצבה הרע לא שבר לבה הטוב.

אמי חכמה ומשכילה היתה בעלת הבנה עמוקה למתרחש סביבה ולזולת. ידעה לתרץ ולפשט בעיות מסובכות. מאלה שבאו להתייעץ אתה ולשאול בעצתה, זכתה בכנוי „ר׳ חנה״.

בוכניה, העיר הסמוכה לקרקוב — ממנה באה אמא — היתה מודרנית יותר, ערה יותר למתרחש בעולם, מעירנו גורליץ. בבית סבא היו זהירים בקיום מצוות בהקפדה יתירה, אך מותר היה בכל זאת לקרוא ספרים חילוניים וקראו בגרמנית „כל כתבי״ שילר, היינה, הבל, גיתה, ובחשאי נסעו גם לתיאטרון בקראקוב. ואמי, בהינשאה לאבי, ידעה שהיא נכנסת לשאת בעול, בסבל של בעל חולה. הוריה הזהירוה, שהיא עצמה תמות בצל „הצלב״ (בית חולים נוצרי), אך הקשר בין אבא ואמא היה חזק, בהבנתם ההדדית.

בבואה לגורליץ אחרי נישואיה קשה היה לה להסתגל לחיים המסוגרים בעיירה גורליץ. אמא דרשה מאבא, שלא ילך השכם בבוקר למקווה (מחשש הצטננות), שיטעם משהו לפני תפילת שחרית, שינוח אחרי הצהרים ושיקדים לבוא בערב הביתה. אך גם אבא דרש מאמא שתתאים עצמה לעמדתו הוא ולעמדת המשפחה בגורליץ, היינו: שתחבוש לראשה בימי חול־המועד „בונדע״ ולא „שייטעל״, ושלא תקרא „טריפה־פסול״. אבא ברצונו לפייסה, להשפיע עליה בדרכו הוא, העניק לה שפע של ספרים — ספרי קודש ותפילה, ספרי מוסר, משל ואגדה וספורי חסידים, מתורגמים ומבוארים בעברי־טייטש, שהרבה מהם עודני זוכר עד היום.

אושר זה לא ארך הרבה. חדשיים וחצי אחרי הולדת אחי משה, מת אבא, ואמא רק בת 27, אלמנה גלמודה, מוטרדת קשה בפרנסת שלושה ילדים פעוטים בגידולם ובחינוכם.

מכל מקום, אחרי מות אבא היה תמיד סביבה חוג נשים לשמוע קריאתה ב„צאינה וראינה״ כל שבת; „תרגום־שני״ בפורים; „איכה״, „ואמר ר׳ יוחנן״ בעברי־טייטש, בתשעה באב; וכן — על שמחת בית השואבה, על המחוללות בשילה ועוד ועוד. בשעת קריאתה ישבנו תמיד בקשב ובלענו כל מלה ומלה, וכנראה, משהו נשאר, „גירסא־דינקותא״.

כשהתחלתי ללמוד חומש, היתה אמא מספרת לי תמיד, בכל יום ראשון בבוקר לפני לכתי לחדר, תוכן פרשת השבוע. משום כך הייתי לידען בקרב חברי. אמא לימדה אותנו למצוא ענין וערך רב בסיפור, במעשה, ובמשל — „אויף יעדע זאך א ווערטל״ — חינכה אותנו לאהבת הזולת, למשמעת ולדרך־ארץ, לסדר ולאהבת הסדר. אם כי קשה היתה הפרנסה, הסבירה תמיד פניה בבת צחוק.

למחרת נישואיה בשנית, לר׳ פנחס אלימלך הכהן פרסר, הצטדקה לפני, שעשתה זאת למעננו, כדי להבטיח לנו חינוך, בית, לחם לאכול ובגד ללבוש, ואני אז בן אחת־עשרה. אך לא עושר וגם לא אושר ראתה בביתה זה החדש. לפתע היתה לאם חורגת, עם כל הכרוך בזה: „ילדים שלי, ילדים שלך״... אני, שהייתי מרדן, נשלחתי למרחקים ללמוד. ושוב חזר האסון: אמא נתאלמנה מחדש, ונשארה שוב גלמודה ולה ילדה מנישואים אלה, שיינדל, בת שנתיים.

פרצה מלחמת העולם הראשונה, הכל נחרב, אחותי אסתר ואני במרחקים, ועל אמא להקים ביתה מחדש למען ילדיה וילדי בעלה, יתומים בלי אב ואם. נוצר המושג „פרסרובקה״, שאין בו משום זכרונות נעימים לנו, בני בית שברשינר. כי בבית זה לא מצאנו לנו מקום בחזרנו אחרי הקרבות הביתה. התוצאה — התרחקות, התנכרות ולבסוף בריחה מהבית. משה אחי ושיינדל אחותי, בהיותם קטנים, נשארו אצל אמא, והיא העניקה להם ביתר שאת את כל האהבה שאם מסוגלת לתת לילדים, משנתברר לה כי ילדיה המבוגרים אינם מוצאים להם מקום בביתה. אמא הבינה את המצב, אך לא היה לאל ידה לעזור.

בעזבי את פולין, לפני נסיעתי לגרמניה, כשנפרדתי מאמא ליד תחנת הרכבת, בכתה ואמרה: „יודעת אני שיש בלבך עלי, אך

האמן לי כי חשבתי הכל לטובה. ובכל זאת בקשה לי אליך בני: הנך נוסע לעולם הגדול המלא חתחתים על כל צעד ושעל, הזהר בני שלא תיכשל בהם. אינ' דורשת ממך אדיקות, בטוחה אני שבזכות אביך תהיה יהודי טוב. אך בקשתי היא: ראה, בכל מעשיך שתעשה אל תצטרך להתבייש עליהם בפני עצמך".

לפני עלותי ארצה באתי לפולין להתראות עם אמי, ולהיפרד ממנה. ואמא, תוך כדי שיחה, אמרה לי: „בוודאי חטאתי הרבה בגילגול קודם, אם בחיי אלה עלי אדמות עבר עלי כל כך הרבה. לא זכיתי אפילו להוליך ילדי לחופה, אם כי זכיתי להשיא שתי בנות יתומות לא שלי. אולי תחשב לי זאת לזכות ואזכה לראות נחת גם מילדים שלי".

משאלת לבה זו נמלאה. זכתה להשיא את אחינו משה שעליו היתה כל גאוותה, וכן את שיינדל בתה, וזכתה לראות נכדים משלה, אם כי גם הנכדים מבנות בעלה היתה להם ל„סבתא".

אך גם קב נחת זה לא ארך הרבה. פרצה המלחמה, האיומה שבמלחמות, והחלה הפורענות. בליל שבת אחד נלקחו ממנה ילדיה, והיא נשארה גלמודה, עזובה, רק לשבוע ימים. בעת ההרג הגדול כשהובילו שארית הפליטה לשדה הקטל, ירו בה על סף ביתה, כי לא יכלה ללכת עם ההולכים. סיפר לי המספר בשנת 1944 בזה הלשון: „עם משה אחיך הייתי עוד בחגים יחד בבוכניה. אמך איני יודע אם באה לקבר ישראל".

יהיו מעשיה הטובים לזכרון נצח בלב כל יודעיה ובלב בנה הרוחש לה תמיד תודה על כל נכסי הרוח שהעניקה לו.

הבן הצעיר של המשפחה

אחי משה נולד בשנת תרס"ד (1904). במות אבינו באותה שנה היה הוא בן 10 שבועות.

לפי סיפוריו אחר כך, מקנא היה בילדותו בילדים שיש להם הורים. הרגיש עצמו עזוב, חלש, יתום לכל דבר, אם כי זכה להרבה אהבה מצד אמנו ועוד יותר מצד סבתא חייצ'ה, אם אבינו. למד בהתמדה, נאמן למורשת אבינו, והכל קיבל בסבלנות. היה אדוק — לפי דעתנו אז — יתר על המידה.

השכלה כללית מסודרת לא קיבל, בתי"ס ממשלתיים לא ביקר, ובכל זאת ידע משהו. כשנעשה בר־מצווה דרש ממני את התפילין של אבא, שלפי דעתו ומהותו הן מגיעות לו, וגם קיבל אותן. כשעזבתיו, והוא בן 14—15, היה עוד אדוק מאד ואנו היינו קוראים לו „נפתלי־דיין", כסמל לאדיקות.

מתי חל מיפנה בחייו לא אדע, אך עוד בזמנו היה יושב ימים ומעתיק מגילת אסתר באותיות זעירות על גלויה, וכן פרשיות מן התורה, כדי לדעת לכתוב בכתיב נכון.

כשראיתיו כעבור 14 שנה כבר היה מורה מנוסה, מצליח בעבודתו בקרוסנו כמנהל בי"ס עברי מטעם „תרבות" בפולין. היה הדור במראהו, בלבושו ובלי רבב. אכן, תלמיד חכם היה, שופע פסוקים ואמרות ומאמרי חז"ל.

מתוך סיפוריו ידעתי, כי בגיל מסויים התחיל לדאוג לתכלית. רצה להתפרנס מיגיע כפיו. התחיל ללמוד תפרות או סנדלרות אצל יוסף הלאויבר (יוסל־וויט), אח"כ למד כשוליה אצל יוסף איינהורן עבודה במתכת. מתי התחיל בהוראה ואיך הגיע לכך, לא אדע. חבריו מספרים, שלמד תחילה בקורסים בלבוב, כמורה להתעמלות, ואחר כך בוורשה כמורה עברי כללי.

בשנת 1935, חזר מקרוסנו לגורליץ, אירגן מחדש הקורסים לעברית ברמה נאותה.

בשנת 1938 נשא לאשה את נחמה בת השו"ב מקורצ'ין ונולדה להם ילדה בשם מרים.

בדרך כלל היה משה עליז תמיד, שמח וטוב לב. שמח בחלקו. אוהב מקצועו, אוהב את הבריות ואהוב עליהם, שנון וחריף ועל כל דבר היה בפיו סיפור מבדח, משל נאה.

מר בן־ציון רוב כותב: משה שברשינר היה האיש שעל הגבר־לין: מעולם בית המדרש יצא ולכלל פריקת עול גמורה לא נכנס — אך בהתפתחותו ובהתבגרותו גילם באישיותו את פני הדור ההוא, בתקופה שבין שתי מלחמות העולם — הדור שעמד על פרשת דרכים ושאל לנתיבות עולם.

פעולה תרבותית ענפה נעשתה אז בשורות הנוער, שהתכונן לחלוציות ולעלייה, וכאן מצא משה מקום להתגדר בו, בהיותו מחונן בחוש פדגוגי דק, כי מורה היה בכל רמ"ח אבריו.

משה שברשינר ורעיתו נחמה
Moshe Shebreshiner & his wife Nechama

יקדה בו אש אהבה ללשון העברית ולה התמסר בכל חום נפשו, וראה בהוראה יעוד ובשורות הנוער — כל חיי נפשו. מוכן היה לתת יד לכל פעולה תרבותית בין הנוער שנמשך אחריו בעבותות אהבה וחיבה.

עם אחיו חיים ואחותו אסתר בארץ עמד בקשר מכתבים וכל מכתב מהם היה אצלו כגילוי חדש וקרא אותו כמה פעמים ומדי פעם מצא בו טעם חדש, ולא אחת התפרצה זעקה חרישית מלבו: מתי אזכה גם אנכי להיות שם...

אחותי אסתר בירון־שברשינר כותבת: זכרוני הראשון על אחי משה, שמור בלבי מהיותו בן 3 שנים: ראשו — תלתלי זהב, יושב על כסא גבוה עטוף סדין לבן, ואמא גוזזת לו את תלתליו הזהובים ומשאירה לו שתי פאות.

הלכנו יחד ל„חדר" של ר' יעקב אשר ז"ל, משה מחזיק תמיד בידי ונתלה בי, כי מפחד היה ולא העיז לזוז בלעדי. אמא דרשה תמיד שאקח אותו אתי בלכתי אל חברותי. במסתרים הייתי מציקה לו, כדי להפטר ממנו, אך הוא לא התאונן מעולם ולא סיפר כי אני מציקה לו.

זכורני ערב־חורף אחד, בהיותו בן 12. השלג העמוק מכסה את העיירה בשכבה כבדה, והוא מתכונן לחדר לשעורי הלילה אחרי מנחה ומעריב. משה ביקש מאמא משהו וסירבה לתת לו. בלי אומר ותרעומת לקח את פנסו הקטן ובו תקוע נר להאיר לו דרכו לחדר. השקט והוויתור הנואש שלו זעזעו אותי, רצתי אחריו ונתתי לו מה שאמא סירבה לתת לו. קיבל מידי ובלי אומר המשיך ללכת. הרגשתי

אז כל העצב של יתמותו ויתמותנו, ועד היום עומדת לפני התמונה הטיפוסית של ילד יהודי קטן הצועד בתוך השלג, ופנסו החיצוני ונתיב האור הפנימי מאירים לו לדרכו ללמוד תורה.

כשחזרתי מארץ ישראל לגולה היה משה אחי בן 22 שנה, ולא הכרתיו כמעט, כי היה לציוני נלהב, משכיל, ופיו מלא שירה, סיפורים ובדיחות. על כל דבר ידע לספר בדיחה. בבדיחות־דעתו זו נשתקפו טוב ליבו ויחסו הטוב לבריות. אוצר שיריו היה מלא כים, וביחוד בשטח השיר העממי.

כמורה היה יודע לרדת לסוף דעתם של תלמידיו, של כל אחד ואחד לחוד, וברוב סבלנותו לא נלאה מעולם להסביר, עד שהענין היה מובן וברור לתלמידיו.

הוא האמין באדם וביושרו עד הסוף המר.

בפרוץ המלחמה, כשהחלה בהלה מפני הנאצים, ברח עם צעירים רבים והגיע רק עד יאסלו. לבו ייסר אותו שהשאיר אשתו וילדתו — חזר כעבור יומיים לגורליץ וחי וסבל אתם, עד שנשלח לפלשוב את נחמה אשתו ומרים בתו שלחו אחר כך עם כל הגורליצאים לבלזץ. מפלשוב עבר משה לבוכניה ושם היה עד סוף 1944.

בתחילה פעם בליבו זיק של תקווה שימצא עוד את אשתו וילדתו. וחיכה יום יום לאות וסימן כל שהוא. בהיוודע לו האמת המרה, אבד כל ערך לחיים בעיניו.

מהאנשים שחיו אתו בגיטו בוכניה שמעתי הרבה סיפורים על אחי משה, הכל העריכוהו ואהבוהו. כשהוצגתי לפניהם כאחות של משה היו נרגשים ונפעמים: משה! אדם טוב־לב זה שידע להמתיק לנו את הזמן המר ביותר, בבדיחה, בשיר, אם כי הוא עצמו כבר היה שבור. זכור היה לכולם השיר שהיה משמיע, על סבתא שמתה, ונכדה הולך אחרי המיטה ושומע מוסיקה, וזו הופכת את העצבות לשמחה, לתקוות החיים עלי אדמות.

בסוף 44 חיסלו הנאצים את גיטו בוכניה, והוא עם יתר היהודים הועברו לפלשוב, נשלח למקום שנשלח ונעלם עם כל הנעלמים מן החיים.

יהי זכרם ברוך!

בית ליכטנברג

יוסף ליכטנברג
(קרית חיים)

אבי־מורי יחזקאל בן אלכסנדר דוב ליכטנברג הגיע לגורליץ בשנת 1876 (שנתיים אחרי השרפה בעיר).

הוא נתייתם מהוריו כשהיה עוד בגיל רך. מלאכתו הראשונה בעיר היתה כשוליה בבית מלאכה לפחחות של ר' אלימלך שפיץ. אחרי זמן מסויים עבר לעבוד במקצוע הפחחות לבית סבי ר' וולף הופמן, ושם הכיר את בת זוגתו — אמנו חוה'לה ז"ל. סבתא שלי מצד אמא, אלישבע לבית־וילד, היתה בת למשפחה וותיקה ומסועפת בעירנו — בתו של ר' יצחק הירש וילד ואחותם של האחים ברוך, שמעין ומאיר וילד. המשפחות האלה עמדו בקשרי חיתון עם משפחות בידר־זלצמן־בוקסבוים־ארלבוים.

הודות להתפתחות התעשייה בעירנו הצליח אבי לפתוח בית־מלאכה עצמאי ולבוא בקשרים עם אנשי תעשיה. במשך תקופה קצרה עלה בסולם ההצלחה, ונעשה גם בעל־בית, בבנותו בית מידות של כמה קומות, וזה עוד בשנת 1911.

אבי ז"ל השתדל תמיד להגיש עזרה לנזקקים ולעזור במידת האפשרות לזולת. (ראה עמ' 101) ואמא עזרה לו תמיד בפעולות אלה.

ראוי לציין, כי בזמן הפלישה הרוסית לעירנו במלחמת העולם הראשונה, שרר רעב ומחסור בעירנו — בגלל החזית שהיתה זמן רב בעיר ממש; בתקופה ההיא החזיק אבא עשרות נפשות בביתנו, וכן נתקיים זמן רב מנין לתפילה עם ספר תורה בביתנו.

במעשיו הטובים רכש לו אבי ידידים רבים בקרב כל חוגי התושבים בעיר. אף שימש במשך תקופה ארוכה חבר במועצת העיריה, חבר בוועדת בנין העיר וסגן יו"ר ה„צך" (איגוד מקצועי).

שקוד היה אבא לקיים מצוות „ושננתם לבניך" וחינך את צאצאיו לבנות עתידם על יסודות של „יגיע כפיך כי תאכל אשריך וכו'"... אחינו הבכור מנשה המשיך בדרכו בחיי הכלכלה והחברה, והיה פעיל כגזבר כבוד באגודת בעלי מלאכה בעירנו. גם אחינו ברל (חתנו של ר' נחמיה בידר, יהודי פיקח ותלמיד חכם מפורסם בסביבה) ואחיותינו — ברנדל אשת אייזיק רוזנברג ושרה אשת מ. ווקסמאן מטרנוב — כולם הלכו בדרכי אבינו ז"ל, נאמנים לקו שהתווה: הקימו משפחות, בנו בתים ומפעלי חרושת. אולם הכל הלך לאבדון. היד הרוצחת של הנאצים השיגה את כולם והם ניספו בימי השואה (הי"ד).

מאקס (נחום, מנחם מנדל) געבל

רייזענס לעקסיקאָן פאַרצייכענט:

24 דעצעמבער 1877 געבאָרן אין גאָרליץ מערב גאַליציע. זיין פאָטער, אַ נאַפט־הענדלער, האָט ליב געהאַט צו שרייבן, און זאָל לויט געבעלס באַהויפּטונג האָבן אָנגעשריבן אַ בוך אויף די טעמע שמחה פלאַכטע. געבעל האָט געלערנט אין חדר, אין ווישניצער ישיבה און ביי א פּריוואַט לערער דייטש און פּויליש. 1888 נאָך זיין פאָטערס טויט האָט ער צוזאמען מיט זיין מוטער און שוועסטער עמיגרירט קיין ניו־יאָרק.

האָט געאַרבעט אין אַ פאַבריק פון שלייקעס און אין די פרייע צייט געלערנט ענגליש.

אין אַלטער פון 14 יאָר איז ער אריינגעטרעטן אין דעם „איסט סאיד דראַמאַטיק קלוב". ער איז דערנאָך געווען אַ פראָפשפּילער, אַ טעאַטער דירעקטאָר, א פיעסע שרייבער און האָט א לאנגע צייט געשפּילט אין אמעריקאַנער טעאַטער.

האָט פאַרפאַסט א גאַנצע ריי מעלאָדראַמעס, לעבנסבילדער און פאַרשידענע פּיעסן: „דער זעע קעניג", „דאָס יידישע הארץ", אָדער די טענער פון „כל נדרי", „די פארשיקטע", „קעניג און רבי" און „טאטע מאמעס צרות".

ח. ח. / **טובה (גיטל) קיסטר לבית שווימר**

אשה אצילה ועדינת נפש היתה גיטל טובה קיסטר לבית שווימר. כבת למשפחה בעל־בתית עשירה קיבלה חינוכה במסורת אבות בגורליץ ככל בנות ישראל במקום. בת נאמנה להוריה ולדרכם נתחנכה במסורת העשייה לנצרך ולקשה־יום, בעזרה לזולת, בביקור חולים ובדאגה לצרכיהם, בראשונה, בהדרכת אמה ז״ל ואחר כך בדרכה היא. בעלת מרץ היתה בפעולותיה וכל שעשתה היה בסבר פנים של הומור עדין השומר על כבוד הזולת. שימשה מזכירה שלא

טובה קיסטר לבית שווימר
Tova Kister, b. Shwimer

על מנת לקבל פרס אצל אגודת נכי המלחמה, האלמנות והיתומים. ולאות הוקרה על עבודתה המסורה קיבלה מאת האגודה, בחתימתו של ברנהרד אימרגליק, תעודת עצים שניטעו על שמה ביער הקק״ל.

עדינות נפשה מצאה לה ביטוי במיוחד באהבתה למוסיקה. היתה חברה, ועמוד התווך ממש, באגודת הנוער הציוני „עקיבא", שם קיבלה גם חינוכה והשכלתה הציונית מפי המורה יחיאל פוס־חריף. חברותיה נמשכו תמיד אליה, להשראה ולהשפעה.

בשנת תרצ״ה נישאה לד״ר יצחק קיסטר מזבורוב. במסע כלו־לותיהם באו לארץ כתיירים ונשתקעו כאן. תחילתם בארץ היתה רצופה קשיי קליטה ומחסור, אבל לא שעתה לשידולי הוריה לחזור לחו״ל. כאשה כשרה העושה רצון בעלה לא נמשכה לעושר אלא חיו חיי צמצום, תחילה בירושלים ואחר כך בתל־אביב. בעלה, תלמיד־חכם ומשכיל, ד״ר קיסטר, התמחה כעו״ד בירושלים.

בשנת 1944 נתמנה שופט שלום בת״א, ועכשיו מפורסם הוא בארץ כנשיא תורן בבית המשפט המחוזי בתל־אביב. מרכושם בחו״ל הביאו אתם ש״ס ווילנא — לבעלה ופסנתר — לעצמה. ביתה בבני־ברק, במיטב המסורת היהודית, היה פתוח לכל יוצאי עירנו, ובמיוחד חברותיה מצאו אצלה עצה ותושיה, גם בארץ.

חלתה במחלה ממארת ואחרי סבל ויסורים נפטרה בד׳ מנ״א תש״ו. לא זכתה במותה לחסד של אמת, לקהל מלווים לדרכה האח־רונה. כי אחרי „השבת השחורה" נפטרה לבית עולמה, בימי העוצר במחוז ת״א. בת ל״ז היתה במותה.

השאירה שלושה ילדים — שני בנים, עקיבא ואליעזר, הלומ־דים בישיבות ובת נשואה ולה שלושה ילדים. יהי זכרה ברוך.

בן־ציון רוב / **הניה ווילד לבית עציוני (קלפהולץ)**

בין הבולטים והמתבלטים נפקד מקומה, כי הרעש והפרסומת היו לה לזרא. היא חיה את חייה בשקט ובצינעה בפנה המשפחתית שלה, כפי שהתחנכה בבית אמה בעיירה הקטנה ז׳בנה שע״י טרנוב. הצטיינה בטוב לב ובמאור פנים לכל מי שנברא בצלם, ובכל להט נפשה השתדלה להיות לעזר לבעלה מר יחזקאל ווילד יבלח״ט, כדי לחנך את בתם היחידה, מרת טובה, באווירה המסורתית של בית אבא וברוח המשפחה של אמא (הבת, כיום, חברה בקבוץ „עין צורים" שבדרום, אשת שלמה יודוביץ׳, משרידי הלוחמים בגוש עציון).

העיירה גורליצה הצטיינה בקיבוצי ההכשרה שלה, ולמר ווילד היה יד וחלק רב ביסודם. בשבתות ובחגים היתה מרת הניה מבקרת אצלם יחד עם בעלה ומביאה להם מכל מה שהכינה בערב שבת וחג למען ייהנו חלוצים הרחוקים מבית הוריהם אף הם מטעמי של חג, ובכלל היתה פוקדת אותם מדי פעם, ובחיוך אמהי. זכתה היא וזכה בעלה ובתם אתם לעזוב את גיא ההרגה בעוד מועד ולבנות את קן המשפחה בעיר העברית הראשונה בארץ, בתל־אביב. אמה הזקנה היתה סמוכה על שולחנה, יחד עם בניה הצעירים בשעתם: עזרא עציוני (כיום קבלן ידוע בתל־אביב) ומשה עציוני (כיום נשיא תורן בביהמ״ש המחוזי בחיפה).

הניה ווילד לבית עציוני (קלפהולץ)
Hania Wild, b. Etzyoni (Klepholtz)

בדאגתה ללא גבול לאמה החולה והמשותקת למחצה ובטיפול המסור בה קיימה מצוות כיבוד אם במלואה. מסירותה לאמה היתה לאין שיעור. תעיד על כך העובדה דלהלן:

בליל אפלה אחד בחודש שבט תש״ב (1942) כשהאויב הפציץ את תל־אביב, נשמעה אזעקה. התחילו לרוץ למקלטים בתנאי ההאפלה אז. אמרה מרת הניה לבעלה: יחזקאל, קח אתה את הילדה אל המקלט ואני אלביש את אמא ונבוא אחריכם שמה. והנה בדרך למקלט נפלה ולא קמה עוד.

יהי זכרה ברוך!

פנחס וגשל
(רמת־גן)

פרנס על הציבור

(לדמותו הרוחנית של הרב מרדכי וואגשאל זצ"ל)

ואמר רבי יוחנן איזהו תלמיד חכם שממנין אותו פרנס על הציבור, זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר... וזה שמניח חפצו ועוסק בחפצי שמים. (שבת קי"ד)

א

המאמר התלמודי הנ"ל, ההולם את אישיותו של אבי ר' מרדכי וואגשאל זצ"ל, עלה בדעתי בגשתי לשרטט את דמותו להווייתו ללא כחל וללא שרק. רק עובדות גרידא רצוני לספר, ומתוכן בלבד יצא תיאור תמונתו.

לאבי משפחת וואגשאל, רבי ישראל, היה בן ר' פנחס ז"ל וממנו הסתעפה משפחת הוואגשאלים בארבעת הבנים ושלוש הבנות. מכל אלו התבלטה במיוחד אישיותו של אבא, ר' מרדכי זצ"ל. אם להעריך את פעולותיו רבות הגוונים, הרי לכאורה, כבן המעריך את אביו, מן הנמנע שאהא בלתי משוחד לגמרי, מכל מקום יכולני לקבוע מבלי להפריז, שהוא היה המנהיג הרוחני של בייטש במשך יובל שנים.

ב

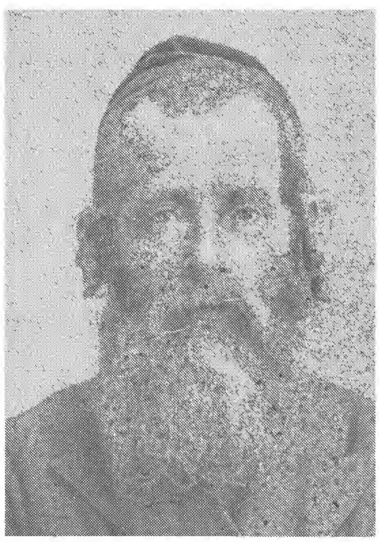
עוד בהיותו צעיר לימים התמסר לתורה בשקידה רבה והיה תלמיד מובהק לחכמי דורו שבגליציה, ומאז יצאו לו מוניטין כת"ח גדול. מעידות על כך התשובות שנדפסו בספר „כנף רננה" משנות תרמ"ד ותרמ"ו להגאון ר' נתן נטע לנדוי זצ"ל, רבה של אושפיצין וגם התשובה בספר שו"ת מהרש"ם מברז'אן זצ"ל בחלק „אבן העזר".

עוד בימי בחרותו נתמנה לדיין ומו"צ בבייטש שלא על מנת לקבל פרס. מאחר שרב העיר ר' אהר'לי הורביץ זצ"ל היה נאלץ מפאת דוחק פרנסתו לעזוב את העיר במשך חדשים רבים, בחרו באבא זצ"ל למלא מקום הרב, ובחירתו היתה מוצלחת מאד והעיר נעשתה לתל־פיות שאליה פנו מכל הסביבה, כי שמו יצא לתהילה בכל הערים השכנות, כגון גורליצה, יאסלו, קרוסנה ועוד. לכל דבר גדול, כגון דיני תורה בעניני ממונות, בוררות, היה הוא המומחה היחידי כמעט בכל הסביבה. ממילא נתחבב על כל שדרות העם, שנתנו בו אמון מלא בגלל ישרותו והגיון שכלו הבהיר ובשל התמסרותו לעניין שלפניו בכל כוחו, שכן נפשו לא ידעה ליאות כדי להוציא דין אמת לאמיתו ולהניח דעתם של כל הצדדים. מימי לא שמעתי שמי שהוא יטור בליבו איזו טינה על אבא זצ"ל על שיצא חייב בדינו. הכל הבינו, כי גדול האיש וכל כוונתו לשם שמים להביא שלום בין אדם לחבירו.

אבי זצ"ל לא עשה את התורה קרדום לחפור בה, כי את פרנסתו מצא בעסקי המסחר השונים שלו, כגון מסחר ביערות ועניני חרושת. נוסף לכך היה קבלן אצל הממשלה, שמסרה לו עבודות שונות, כגון בניית גשרי דרכים וקווי רכבת ותיקונם. ובאשר השפה הפולנית היתה שגורה בפיו על בוריה רכש לו אמון רב אצל פקידי הממשלה הגבוהים והיה יוצא ונכנס כבן־בית במשרדיהם, והם אהבוהו יהוקירוהו עד מאד על ישרותו ופקחותו.

היה זה באמת טיפוס נדיר ומיוחד במינו, אשר הצליח למזג ניגודים בנפשו הדגולה — להיות יהודי חרד, תלמיד חכם וירא שמים, דיין ומו"צ ועסוק בהוויות אביי ורבא ויחד עם זה בקי בהוויות העולם כאחד הסוחרים והחרשתנים הגדולים בדורו.

על מסירותו לתפקידיו אני זוכר, כי לא אחת כשנסע לעניין מסחרו לכמה ימים, בשובו עמדו וחיכו לו ליד תחנת הרכבת בשאלות „איסור והיתר". ובעודו עייף מטילטול הדרך לא דחה את שואליו אלא תיכף ומיד נענה לכל אחד ואחד. ולפעמים נזדמנה איזו שאלה חמורה, שהצריכה עיון ב„שולחן ערוך" ונושאי כליו במשך שעות

הר"ב ר' מרדכי וואגשאל
Rabbi Mordechai Wagshal

רבות, מיד ניגש לעיון בספרים טרם הספיק להסיר את אבק הדרך מעל בגדיו ולטעום דבר מה. אמא ע"ה היתה מתחננת לפניו לסעוד את ליבו תחילה, מאחר שהשולחן כבר ערוך והאוכל יפוג טעמו, אבל הוא בשלו. כך היה מניח חפצו ועוסק בחפצי שמים ונושא בעול העיר במסירות רבה.

ג

אולם בזה עוד לא נתמצו פעולותיו הציבוריות. הוא שימש מוהל לכל בני העיר וסביבתה. את התפקיד הקדוש הזה היה ממלא בגאון, וכמובן בלי הנאה כלשהי. הניח את כל עסקיו הפרטיים ודחה אותם לזמן אחר והיה מדקדק בקיום המצוה שבאה לידו שלא יחמיצנה. העיקרון הזה היה נר לרגליו כל ימי חייו. לפעמים היה לו שותף למצוה הזאת, הוא חברו הקשיש ר' חיים שלמה איצינגר ז"ל, תלמיד חכם חריף, פיקח וממולח, אב בחכמה, ואבא ז"ל היה מכבד אותו ואוהבו אהבה בלי מצרים, אהבה שאינה תלויה בדבר.

אבל בהיות ר׳ חיים שלמה תלוי בדעת אחרים בפרנסה שלו, אנין הדעת וחלוש הגוף — לא היה פעיל בעסקנות ציבורית והסתייג מכל ה„כיבודים״ והעמיסם על שכם אבא ז״ל, והוא נכנע לו כתלמיד היושב לפני רבו.

כך התנהג בכל הענינים. שניהם שימשו „בעלי שחרית״ בימים הנוראים. כאשר ר׳ חיים שלמה לא הרגיש עצמו בטוב או שמצב רוחו לא היה מרומם, היה אבא ז״ל ממלא את מקומו בלי פניות ושהיות — בבחינת „אין מסרבין לגדול״ — שכן ז׳תמסר בכל כוחו לשירות הקהל, ולא היתה אצלו שאלה של כבוד או בזיון אלא דאג לשלימותה של עבודת הקודש. כשנזדמנה לו „ברית מילה״ באיזה כפר נידח לא ניסה אבא ז״ל אפילו במחשבה להשתמט, אלא במסירות נפש, כחייל נאמן, קיבל עליו מיד את תפקידו ואת טלטול הדרך, ואף אם נצטרך לצאת לשבתות וחגים, כדי לקיים מצוות מילה בזמנה. ולא עוד אלא כשהוזמן לברית מילה אצל עני מדוכא לקח אתו במזוודתו את סעודת השבת. בדרך כלל, כך היה מנהגו, שלא לבייש את אלה שהכשרות בביתם היתה מפוקפקת. אם בעל הברית היה אמיד, היה מביא עוף חי שאמא ע״ה היתה מכינה לשם סעודת מצוה. ואם עני היה בעל הברית, הכינה אמא הכל משלה ודאגה גם לסעודת בני ביתו והאורחים. זכור לי, שפעם בעשרה בטבת בימי קור ושלג התמהמה לשוב מ„ברית־מילה״, ואני ואחי ז״ל הלכנו לחפש אותו בדרך שעברה ביערות עד שעה מאוחרת בלילה, עד שמצאנוהו בעבי היער כשהוא רועד מקור. כך מסר נפשו לקיים מצוות השם.

ד

נוסף לכך היו לו עוד תפקידים רבים בועד הקהילה ובמועצת העיר. בכל מקום היה ראש המדברים. ולא אחת היה מקדש שם שמים במועצת העיר, שרוב חבריה היו נוצרים וחלק מהם אנטישמים מובהקים, שכן בהיותו שולט בלשון הפולנית ידע לכלכל דבריו בתבונה ובטעם והם עשו רושם עצום על חברי המועצה, ותמיד יצא כמנצח והצעותיו אושרו ברוב קולות.

זכורה לי, לדוגמה, פרשת ה„עירובין״ בעירנו, עת אבא ז״ל הציע למועצת העיר לסדר „עירוב״ במבואות העיר, ולפי התכנית היו צריכים להעמיד את הכלונסאות על־יד הכנסיה הנוצרית. אז קמו כל הצירים הנוצרים ומחו בעוז על הצעת אבא ז״ל, כיצד הוא מעיז לחלל את קדושת הכנסיה ולקלקל את הנוף הקדוש שלה במיתקנים יהודיים כגון „עירוב״. היה זה באותו זמן שהתחיל הרעיון הקומוניסטי להכות שרשים בקרב הנוער הבייטשאי, כנוצרים כיהודים, והאינ־טליגנציה הקתולית התריעה על סכנת התנועה שעושה שמות בעיר וקראה לעזרת היהודים למלחמה נגד „רוח הכפירה״. כאן „מצא בעל חוב מקום לגבות את חובו״. אבא ניצל את ההזדמנות והראה להם את האבסורד שבהתנהגותם, שהם מתנגדים לדרישות הדתיות של היהודים, בשעה שאויב כללי עומד נגדנו ורוצה לעקור מן השורש כל מה שריח דת נודף הימנו. בשעת חירום כזאת, אמר, כל המאמינים באלוקים צריכים להתאחד ולכבד זה את זה ולעמוד בפרץ כחומת־מגן ולהשיב מלחמה שערה נגד אויב מסוכן העומד לחבל ולהשחית כל אשר בשם מצוות אלוקים יכונה. הדברים האלה שיצאו מלב כואב ודואב עשו רושם נמרץ על חברי העירייה הקתוליים, הודו לו על דבריו הנשגבים וענין ה„עירוב״ יצא מכלל מחשבה למעשה והיה לעובדה קיימת.

ה

אילו באתי להאריך בתיאורים על תקיפותו ושכלו הבהיר של אבא זצ״ל בדברי תורה לא הייתי מספיק. בהוראות איסור והיתר, או דין תורה, חדר לתוך תוכו של העניין עד שהעלה את האמת. משנתו היתה „קב ונקי״ ותמיד כיוון לדעת „ראשונים״, ואם הצליח לחקור ולקבוע את האמת לא נטה ימין או שמאל ולא זז כמלוא נימה, אפילו היה הדבר נגד דעת גדולים.

בשולי הדברים:

ראוי הוא מר פנחס וגשל שייפתחו לפניו שערי ספרנו לציון על אביו ז״ל, אף על פי שמר וגשל איננו איש גורליצאי מובהק. שכן מר וגשל היה הראשון שהעלה אתהרעיון להוציא ספר־זכרון להנצחת שמם של קדושי גורליצה־בייטש. תעיד על כך החוברת שיצאה לאור בשנת תשי״א, „למשפחת הגורליצאים בישראל״, ומאמר: שם. מאותה שעה ואילך בכל ישיבה של ועד ארגון יוצאי גורליצה היה מר וגשל מעלה על סדר היום את דחיפותו של הוצאת ספר הזכרון. חברי הועד דנו בכובד ראש בהצעת מר וגשל ודחו את ההצעה, משום שעדיין לא הוכשרה אז השעה לכך. רק אחרי עשר שנים נתגשם הרעיון ונעשה למציאות — ספר גורליצה מופיע בכל היקפו המתוכנן לפנינו.

רבי מרדכי וואגשאל ז״ל, ודאי שיש לו הזכות להכנס לשורת אישיה הדגולים של גורליצה. מצד אחד, בתור איש מסחר וכלכלה, היה ר׳ מאטיע ז״ל זמן ניכר בעל בית חרושת לגזוז, מיסודו של ר׳ שמואל לנדוי ז״ל, בגורליצה. מצד שני, היה ר׳ מרדכי ז״ל, בגדלותו בתורה, מפורסם בתור מומחה בדיני תורה בעניני ממונות ובוררות, ורבים מאנשי עירנו נתנו בו אמון מלא בגלל ישרותו והגיון שכלו בגישתו לכל דבר גדול וקשה כדי להוציא דין לאמיתו. בכל שעת הצורך היו פונים אליו לבוא לגורליצה ולהיספח לביד״צ שם, בתור שליש או בורר ושלא על מנת לקבל פרס, ור׳ מאטיע ז״ל לא מנע עצמו מעולם מלמלא את חובתו לגורליצה ולעיר מולדתו השניה.

על כן יחרת שמו לעד בשורת אנשי מעלה של גורליצה.

ועדת המערכת

הסופר־הנודד־ההרפתקן אשר ישעיהו הלוי

(קטעי ביוגראפיה מתוך המבוא לספר „הרפתקאותיו של אשר הלוי" מאת אברהם יערי)

אשר ישעיהו הלוי נולד בשנת תר"ט (1849) בעיירה הקטנה גארליץ אשר בהרי הקרפטים בגליציה המערבית לאביו משה יצחק בן חיים זאב הלוי ולאמו יהודית. אמו בת גארליץ היתה ואביו יליד וואלאכיא, ואבי־אביו — יליד הונגריה. בשנת ארבע לחייו עזבו הוריו את גארליץ והלכו לגור בקאלאמייא אשר בגליציה המזרחית ומשם עברו לוויזניצא אשר בבוקובינה. בן שבע עזב את בית אביו, בן עשר מתה עליו אמו, בן אחת עשרה עזב את גליציה והלך לרומניה בעקבות אביו והגיע ליאסי, עיר קרובי אביו. שם למד מלאכת סופר סת"ם והתמחה בה. לפי רמז שבידינו היה אח"כ קצין בצבא הרומיני. בשנת תרכ"ו (1866), והוא אז בן שבע־עשרה, עזב את יאסי והתחיל לנדוד על פני רומיניה, בולגריה, תורכיה ויון עד שהגיע בניסן תרכ"ח (1868) לסאלוניקי.

השתקע בכלכותא שבהודו

מה עלה לו אחרי עזבו את סלוניקי אין אנו יודעים בבירור, אבל זאת נדע שהמשיך לנדוד תחילה בחברת נסיך גרמני והיה באסיה הקטנה בארם־נהרים ולבסוף הגיע להודו. בשנת תרל"ג (1873), והוא בשנת העשרים וארבע לחייו, כבר היה בהודו ובה נדד ממחוז למחוז עד שלבסוף השתקע בכלכותא, שם עבד בבית בורסקי של הגביר ר' משה אביעזיז. ר' משה אביעזיז זה נוהג היה, כדרך עשירי כלכותא, לעלות מדי שנה בימות החמה לעיר ההרים דרג'ילינג אשר בהרי הימאלאיא ופעם לקח אתו את פועלו אשר הלוי שיהא לו לבן שיחה. מקום נפלא זה, יפה נוף וצח אויר, מצא חן בעיני אשר הלוי ונשאר לשבת בו, יהודי בודד במרומי הרי הימאלאיא ושם בילה את שארית ימיו. יומם ישב על פתח אחת החנויות ועסק במלאכת תיקון נעלים, שממנה התפרנס בצמצום, ולילה ישב וכתב את חיבוריו.

רואה חזיונות בהקיץ

עוד בימי ילדותו היה אשר הלוי רואה חזונות בהקיץ, וכנראה גרמו חזונות אלה לא מעט לפגעיו וסבלותיו, ביחוד מידי הוריו וקרוביו. באחד מכתבי ידו הוא מדבר באריכות על מהות הנבואה, ומספר אגב אורחא שבהיותו בן חמש ראה מחזה נבואה על שפת הנהר בעיירת מולדתו גארליץ. גם במשך כל ימי שבתו בוויזניצא וביאסי ראה מראות חזון שכללו נבואות על הכלל והפרט, על עמים ומדינות, וביחוד על עמו ישראל, וגם על עצמו וגורלו.

קצר המצע כאן לעמוד בפרוטרוט על פרשת חזונו, שהיא אמנם פרשה סתומה במידה רבה, אבל יש בה כדי להסביר לנו הרבה במהות נפשו של אשר הלוי. אולם זאת כדאי להדגיש, שבכל נבואותיו יש תוכחה רק על חטא יהודי־צבורי אחד: מחלוקת ופירוד הלבבות. והעונש אחד: שנאת הגויים. לעצמו הוא מנבא אך רעות אף שאינו מתיאש בכל זאת מלבקש את הטוב ומלצפות לו. ועוד יש להוסיף: החזון אינו אלא צד אחד בנפשו העמוקה ורבת הצדדים.

בשנת תרכ"ו (1866) היא שנת השבע־עשרה לחייו עזב את יאס והתחיל לנדוד. בראשית נדודיו ראה בחזונו והנה הוא אצל עשרת השבטים ומשתתף באסיפתם והם נותנים לו הוראות וסימנים כיצד לבקש את שבטי ישראל הנידחים ולהביא את הגאולה, אולם כבר באותו חזון עצמו הוא רואה שלא יעמוד בנסיונות הקשים אשר על דרכו ועתיד הוא להכשל. ובהקיצו מחזונו מתחילים נדודיו.

אוטוביוגרפיה מפורטת

בשבתו אח"כ בהודו (אחרי שנת תר"מ) כתב אשר הלוי אוטו־ביוגרפיה מפורטת בששים ושנים פרקים ובה תיאר את חייו מראשית ימי ילדותו עד היותו בן תשע־עשרה שנה.

בראשית דרכו הגיע לעיירה הרומינית הקטנה איגוד, שבה ישבה אחת מאחיותיו. שם הכיר נער יליד ירושלים. אביו של הנער היה שד"ר של אחת מכוללויות ירושלים בהודו ובסין ובדרך שליחותו לסין נטרפה ספינתו והוא טבע בים. אז עזבה האם עם הנער את ירושלים וחזרה לעיר אבותיו ברומיניה, שם מתה גם היא, והנער היתום היה עתה צפוי לגמרי לרחמי קרוביו שלא פינקוהו ביותר. נער זה, בן גילו וגורלו של אשר הלוי, כבש לו מיד פינה בלבו והם נעשו חברים אוהבים. הנער שנולד והתחנך בירושלים סיפר לו, כי בארצות המזרח „עוד יש ישיבות גדולות... ועוד יש גאונים וראשי ישיבות ונשיא מבית דוד כאשר היה בימים הקדמונים". ויחדיו גמרו אומר לעזוב את העיר וללכת לארצות המזרח מקום הישיבות. האוטוביוגרפיה כוללת פרשת נדודיהם במשך שנתיים מאיגוד ועד סאלוניקי.

חיבוריו

עוד בימי ילדותו התחיל אשר הלוי להעלות הגות לבו על הכתב וכתב שירים ופיוטים שמהם העתיק אחר כך בהודו את ספרו „אלד המצוות", שיר על תרי"ג מצוות וספר „מקל שקד", הכולל שירים שונים, רובם בעברית ומקצתם בגרמנית. לפי דבריו בחתימתו כתב את הראשון בהיותו בן י"א והשני בהיותו בן י"ב. בין השירים האלה כדאי להזכיר במיוחד „קינה לאשר ישעיהו... מילל ומקונן על מאורעיו הרעים". השיר מתחיל „אלי אלי למה עזבתני ואחרי גוך השלכתני".

להודו הגיע בהיותו עוד צעיר לימים. בן עשרים וארבע, אנו מוצאים אותו בבורמה והוא בעל חנות, אבל לא נשאר שם אלא נדד ועבר ממחוז למחוז. קצת רמזים על נדודיו אלה יש למצוא בחיבורו „הררי הימאלאיא", תיאור מחוזות ההרים האלה, הוא הספר היחיד מפרי עטו שזכה לראות את אור הדפוס, אבל אף זה נדפס בעתון שהוא יקר מציאות, ככתב יד ממש, הוא השבועון הערבי באותיות עבריות „מגיד ישרים", שיצא לאור בכלכותא בעריכת שלמה תווינא במשך אחת־עשרה שנה (תר"ן־תרס"א), ורק סדר שלם אחד ממני נשתמר בגנזי החכם ר' דוד ששון בלונדון.

בימי שבתו בכלכותא (שנות תרמ"ו—תר"ס לערך), כתב, מלבד „הררי הימאלאיא" הנ"ל, את הספרים האלה: אוטוביוגרפיה בשם

„תולדות אשר הלוי" ששרידיה מתפרסמים כאן; ספר „השקפה על הדתות" שממנו נשתייר רק דף אחד; „חתן דמים", מקאמה סטירית; „שמר הברית", סיפור; „כתב יושר דברי אמת", מאמרים שונים; „ספר המחזה", דרמה של קודש. (בראש ספר זה הוא אומר: „ועוד דע אהובי כי כל ספרי קשורים בתולדותי ולא תוכל לרדת לסוף כוונת ספרי עד שתקרא בספר תולדותי אשר חברתי בעניי"); „משא גיא חזיון", חזונות; „ספר הישר והוא ספר החתום". על ספר זה נאמר בשער, שהוא „מיוסד על רזי וסודות הנפש על פי יסודי הפילוסופיה האפלטונית, והמשכיל אשר כל רז לא אניס ליה ויקרא בזה הספר תעלה נפשו למעלה למעלה ותתחבר בנשגב ורעיונות נשגבות יתעוררו בו ורחץ נפשו במים טהורים מן התבונה והדעת וטהר".

בדרג'ילינג שבהרי הימאליא, שבה ישב כבר בשנת תרס"ב (1902), המשיך לכתוב חיבורים שונים, ואלה הם: „חתן דמים" על תולדות המילה; פירושים על תהילים, אסתר ושיר השירים. על מצב נפשו לעת זקנתו, בעת שבתו בדד בדרג'ילינג, מעידים דברי תפלתו בחתימה לפירושו על תהילים: „וייטב אחריתי מראשיתי, אשר היו מרים מלענה לחיי רוחי ונשמתי עד כי רבות פעמים קצתי בחייתי, ואמרתי טוב היה מיתתי, מתי אחזיר יחידתי, ואנוח בקברי ורגבתי. כי לפצעי וחבורתי, השלכתי לארץ טמאה לקלסי וחרפתי, באין קרוב באין גואל, באין משיב באין שואל... ועתה אנא אלהי ישעי ומושיעי הושיעני, וממצוקתי הוציאני ומצרותי חלצני ופרנסני והרוויחני ואל אמות בארץ טמאה והנדחה, מכל טוב משולחה, אשר לא ראיתי בה טובה ומנוחה"... שלוש שנים לאחר כתבו דברים אלה חלצהו המוות ממצוקתו. יהודי רחמן שנזדמן לדרג'ילינג ומצאו חולה, הורידו לכלכותא ושם מת עריריי בבית החולים היהודי „עזרא הוספיטל" (ראה נוסח מצבתו למעלה עמ' 14).

בהקדמתו למהדורה השניה של תולדותיו כתב אשר הלוי שכוונתו היתה לכתוב תולדות „איש פשוט" בניגוד לשאר הביוגרפיות הכוללות רק „תולדות אנשי שם, חכמים, או גבורים אשר הרעישו את התבל ברעמי כלי נשקם והלכו למרחבי ארץ לרשת משכנות לא להם". אמנם מאנשי שם לא היה אשר הלוי אבל גם רחוק מהיות איש פשוט. ראשית עושה רושם רוב ידיעותיו בעניני קודש ובעניני חול. בולטת בקיאותו הגדולה בספרות ישראל מכל הדורות (אל נא נשכח שכמה חיבורים גדולים כתב בדרג'ילינג במקום שלא היה במציאות אף ספר עברי אחד); אולם אין ספק שגם ספרות ההשכלה העברית, ואולי גם הגרמנית, היתה פתוחה לפניו. מתי הספיק לספוג תורה וחכמה במידה כזו? הרי נדד כל חייו ולא ישב בשלוה מימיו? מפליאה צחות לשונו המזכירה כרוניקות קדומות, וגמישות האירוניה והרמז הסטירי הדק.

הרבה מן הסתום בדמותו של אדם מופלא זה, אולם לפי שיירי כתביו אנו רואים לפנינו אדם בעל דמיון עז עד כדי חזון בהקיץ ועם זה בעל הסתכלות ריאליסטית במציאות; אמיץ לב בחיי יום־יום, אבל רפה ידים בשעות הכרעה בחייו; חדור רוח בקורת כמשכיל קיצוני, ועם זה תמים עם אלוהיו ומקיים באדיקות כל מצוותיו; שואף תמיד למנוחה ולשלוה, ולמעשה נע ונד כל ימיו אף כשאין הכרח בכך; שואף לגאולת העם ולתיקון חייו והוא עצמו מסתתר בצל הבדידות; מרבה לכתוב ואינו משתדל כלל להדפיס; מחונן בכשרונות גדולים ומתענה בדלות איומה (אולם כאן יש להדגיש שמיום שעמד על דעתו התפרנס רק מיגיע כפיו. „טוב לי למות ברעב מלאכול נהמא דכסופא", הוא קורא בתולדותיו והקפיד על כך כל חייו); מחזיק בתקוותו גם ברגעי יאוש, אבל גם רואה את האחרית המרה מבעד לחלומות פז. לכאורה „שעיר לעזאזל של הזמן", כדברי עצמו בסוף תולדותיו, ובאמת אולי מבני האדם המעטים שהצליחו להבליג על הזמן...

המורה־הסופר־ההוגה משה שפיץ (מ. שפי; יהונתן בן שאול)

(קטעי ביוגרפיה מתוך מסתו הגדולה של פרופ' דוב סדן עליו „בדד", בספרו „אבני זכרון")

גורליצה — וינה — חולדה — רחובות — עין־חרוד — ירושלים

א.

תעודת הלידה שלו, הכתובה אשכנזית, טופסה, כמנהג גליציה, כשל ילדים שנעשו בנים כדין כמה וכמה שנים לאחר חתונת הוריהם. מתוכה אנו שומעים, כי משה, בנם של יעקב שפיץ, סוחר מגורליצה שבגליציה ולאה גרוס מאֶלשווי ואֶרקה שבאונגריה, נולד בחמישה־עשר לאפריל 1998 בקלינקובקה; המילדת שלו היתה, כנראה, גויה. חרטינה ברנה; הסנדק שלו — סוחר סוסים בקלינקובקה. יתר פרטים אינם לא מכוהה ולא מעניינה של תעודת לידה. אולם בכתבי האיש מצויים לפיזורין כמה וכמה רמזי תיאורים מילדותו. בפרק קטן, הכתוב בדרך שירה בפרוזה, הוא מספר, כי בהיותו ילד אוהב היה לעמוד בראש ההר הגבוה של עיירתו ולזון עיניו במרחביה. עיירתו ישבה בהרים וכשעמד בראש ההר הגבוה שבה — מכאן הר תלול, שמרומו סלעים גדולים, מתחתיו הנהר היפה ורב העליצות ומכאן הרים על גבי הרים המגיעים עד לב שמים. ומדרוני ההרים ועמקיהם כעשויים פסים־פסים, ירוקים, שחומים, אדמדמים, צהובים לפי המזרע. ססגוניות מדוייקת זו היתה גורמת לו תענוג רב. שני מאוויים היו בלבו וידע, ששניהם אין להם קיום. האחד — ממול עמד ארמונו של אדוני העיר וחלקת־יער סמוכה לו ונראתה בעיניו כתל־חשש וביקש לבוא בקפיצה לתוכה ולהשרות עצמו במצעה הרך. האחר — למרחוק נראתה לו פסגת־הר גבוה ועץ מיותם בראשו ודומה היה עליו שאילו הגיע לאותה פסגה היתה כפו נוגעת בדוק הרקיע. מילדי עניים היה ורוב תשוקות המו בו — בגדים נאים ומאכלות טובים, סוסים ומרכבות, עשירות מלכים ותהילת חכמים וקברניטים, אולם אותם שני מאוויים, רפידת תל־החשש וקרבת הרקיע, היו עיקרו — עיקר, שלבש צורה ופשט צורה, אך תמיד נשאר בעינו עומד.

מה שלא שכח את שני מאווייו, את העמידה הבודדת של העץ בראש פסגה ואת סתר המחבוא בתל־החשש, נתן בו אולי את הכוח לקיים את גופו הרפוי בענות חייו, אך זה שגרם לו ודאי שנמצא בסופו מוטל בדרך, באפס חיים ובשפתייב צרובות־רעל.

ב

כשנה אחרי מלחמת העולם הוא מתעורר בעיירתו לפעילות יתירה. נשמרו כמה עלים שרשם בהם מהרצאותיו באידיש. כך למשל, הרהורים על חנוכה. הדבור ברוב תקוה — על הניצנים הרכים של כנסת ישראל הצעירה ועל בשורת העתיד הנשגב לכל האדם. ויש נעימה רומנטית — החיים בעיירות פולין לפני שלושים, ארבעים שנה נראים כקסם עדנים. עולה גזירה שווה לחיי העיירה שלו. החיים הר־חוקים, שהיתה עליהם שכינת התום, נראים לו בקצב שלוותם כמרוצה הקלה של הנהר הקרוב, נהר עיירתו. ברכת־נרות חנוכה מעלה על זכרו מה שמספרים במתיקות הברכה הזו בפי הצדיק משיפיטובקה, עוצם דביקותו של ר׳ אורי מסטרליסק, שהיה קודם הברכה טובל שלוש פעמים במקוה. ויש שאלה: הוא ושומעיו, יהודים סוציאליסטים צעירים, שאינם מאמינים בנסים ואינם יכולים לשמוח בנס פך השמן,

משה שפיץ (שפי)
Moshe Yhpitz (Shephy)

מה להם סמל חנוכה? ויש תשובה: השלהבות הקטנות המלהיבות לבם — כגרגרי אור הם הנלחמים בחשכה, גרגרי עוז של מחנה הפליטה, העומד על נפשו, נפש האמת.

יום לפני חג האביב פתח בעיירה אגודה של נערים עובדים ועוזרי חנויות, „יוגענד" שמה. דיבורו באזניהם על אביב וסתיו, מיתה ופריחה שאינם מצויים בשעה אחת בטבע, אך הם מצויים בשעה אחת באדם. הנה, למשל, בתי העייהה שלהם — בכפיפה אחת יושבים בהם זקני הדור, שעולמם עולם של גרר־עצלתיים ואפקם נמוך כאפקו של סתיו וגם צעירי הדור, שעולמם עולם של תנופת כנפיים ואפקם נרחב כאפקו של אביב. ותוכחה קשה יורדת על החדר שהכה את הנפש מכה גדולה ונוראה.

חלוקה משולשת הוא מחלק את הנוער — בני גבירים, בני בעלי־בתים, בני עמלים — וכשהוא מדבר בבני בעלי־בתים הוא אומר בהם, שמלחמת החיים, שהם נדרשים לה, אינה כקרב, שבו משתער אויב על אויבו בפגיון, אלא כקרב של חיילי התותחים, הרחוקים אילו קילומטרים מחפירות החזית וכדוריהם פורחים מרחוק למחנה האויב וממיתים חיילים מפשוטי העם. אין צריך להאריך שאין אותם חיילים מפשוטי העם אלא בני העמלים. בדברו בהם הוא נאחז במשל הנוגע עד הלב — משל הסייח. לא הסייח שבאורוות בעל־האחוזה המקפץ ומדלג והעבדים מפנקים אותו, מלבישים אותו גרביים ומאכילים אותו סוכר, אלא הסייח שבאורוות האכר, שאביו מקדים לרתום אותו בעול וכשהוא מורד עליו ומהפך את העגלה, באה אמו, הסוסה הזקנה, עיניה דומעות והיא אומרת דברי כיבושים: עיניך הרואות, שאבא שלך ניטל כוחו, הוא זקן וחלש, גרום לנו נחת רוח ומשוך בעול. מתחיל הסייח מושך, וככל שיצר־החירות פוחז עליו הוא מעלה לפניו את עיניה הדומעות והמתחננות של אמו ורוח המרד מסתלקת הימנו.

לימים הוא עושה בעיירתו באגודה, ששמה אחר — „צעירי־ציון השחר". חפצו לרתום נערי העיירה למערכת לימודים מסודרת. עמים אחרים יש להם בתי ספר, אנו אין לנו בתי ספר ומשענתנו רצונם וכוח תודעתם של בני הנעורים בלבד. הוא רותמם והם אינם נרתמים — אינם רואים עצמם מחוייבים לא בשמירה מדוייקה על מועד השיעורים, לא בקיום התפקידים שנחצבו להם, לא בהשתתפות פעילה בכל לימוד ולימוד. הרבה סעיפים בתכנית האגודה וארבעת חדשי נסיונה הוכיחו, שרוב חבריה לא עמדו ברובם — אולם־האגודה לא רחש לימודים בו, אלא צעקות וזלזולים ואפילו תגרות ידים והוא, המדריך, אין לו אלא לאיים שיצא בדימוס. הוא, אמנם, מתרה שיאחז דרך תוקף וכוח, אבל הוא מסמיך את המשל, שעל פיו דומה האגודה לילד בוכה, הנסחב באנסו לחדר שבידי סגן־מלמד, שאינו רוצה ואינו יכול לנהוג מידה של תקיפות.

ג.

ארבע שנים ישב בוינא — שנות לימודים ושנות מצוקה. את חוק הלימודים בבית המדרש למורים גמר בהצטיינות — כל הלימודים ציונם בתעודה: טוב מאד, פרט לתורה שבעל פה ולתלמוד שציונם: טוב.

לחגים או לימים ארוכים יותר היה חוזר לעיירתו וכן נשמרו דברים שנשא בה בענין מארכס ולאסאל ויחוסם ליהדות ולשאלתה, ביחוד הוא מדבר בלאסאל. לפי מכתבים, לפי מחקרים — פויל לינדאו, גוסטב מאיר. פה ושם ניסוי של הארה משלו.

בימים ההם התחיל קורא בכתבי ברונר. הוא מדבר על כך כעל גילוי גדול. דיבורו כשל מדבר על אהבה ראשונה. הוא לא בגד באהבה זו, אפשר היא שבגדה בו ומרירות בגידה זו היא אולי פשר אחריתו הטרגית. הוא חי במחשבה ולמחשבה ואינו מוצא ידיו בעולם המעשה. השואל אותו לתכליתו במעשה מביאו במבוכה. הוא פוטרו באמירה: מבני הלל אני האומרים „ברוך ה׳ יום יום". יודע הוא את השאלה: איש צעיר ופנוי ואף כשלונות בו ואין לו תכלית — הוא יודע ותמה על עצמו. הרי כל ימיו, כמעט מן השנה השמינית לחייו הוא הוגה ב„תכלית" והגיגים אלו ניקרו מוחו ומצצו לשדו, ואילו עתה, והוא בן עשרים ושש, עייפות היא בו ואין בו כוח לעסוק בכך; גופו לאה, אף שכל ימיו חייו צנועים ולא רדף תענוגיהם המדומים. נראה, שגופו חלוש מטבע ברייתו; מאביו ירש מידה של עצבנות ותנאי החיים המרים הוסיפו את שלהם. להיי רווק די לו במה שיש לו. אשה לא ישא, כי למה יעמיד ולדות חלושים ממנו. אך מקווה הוא שירוויח תמיד לקיים חיותו. את יומו הוא עושה ארבע ידות — לפני הצהרים קריאה ולימוד בפילוסופיה ובספרות יפה; אחרי

הצהרים הוא משגיח ומורה בבית מחסה מטעם אגודת חובבי ילדים; בערב הוא נותן שיעורים ולאחריהם הוא מטייל שעה או שעתיים; פעם בשבוע הליכה להצגה, לקונצרט וטיול ביער־וינא. ידידה לו, חברה טובה להגותו, ועמה קרא רוב ספרו של הוגה־הדעות הנודע קונסטאנטין ברונר „התורה על אנשי הרוח והעם".

בימים ההם ראיתיו לראשונה. ברחוב בלומור היתה ועידה של החלוצים בוינא. ועידה רוגשת של צדדים מתכתשים. קהל צעירים רגזו וצעקו, הנשיאות רגזה וצעקה ובריווח שבין שולחן הנשיאות ובין ספסלי הצירים התהלך הוא בפסיעות מדודות, רצוא ושוב, רצוא ושוב, ראשו מורכן ואצבעו משעשעת בזקנקנו החד והבהיר. כאילו אין הנשיאות רוגזת וצועקת וכאילו אין קהל הצירים רוגזים וצועקים וכאילו ריווח הביניים שבין שולחנה וספסליהם הוא כרשות לעצמה שאינה קולטת קולות הצעקה והרוגז. דרך בדיחה שאלתיו: דרכו של איש הרוח בעם? בדרך בדיחה השיבני: בערך.

ד.

דומה, כל שנותיו בארצנו היה כמהלך בריווח ביניים כזה. עיקרי התחנות — חולדה, רחובות, עין חרוד, ירושלים, ושוב רחובות. מימים שעשה כמורה בקבוצת חולדה נשארו הרצאה שלו על דוד הראובני ושלמה מולכו ודברים שאמר בפגישה של המורים לשיעורי ערב — דין וחשבון על עבודתו. בו הוא גם מספר כי הוא מקדיש בכל שבוע את שני ערבי ההרצאות שבקבוצה לתנ"ך ולספרות עברית. אפשר שראוי היה לגוון את הערבים בענינים אחרים, אבל מה יעשה וכך נטיית נפשו והשכלתו הקודמת. בסוף דבריו הוא מגיע לכלל ביקורת. אומרים: תרבות משלנו, תרבות משלנו — והנה אין הוא רואה אלא שבלונה של אירופה. בכלל נראה לו עולם המחשבה של ציבור הפועלים כחומה אטומה, רק אחד ניסה לפורצה — גוסטאב לנדויאר. הערצת לנדויאר עולה גם מכתבים אחרים — כן הוא נלחם לו במכתב לברונר.

קשים היו לו ששת ימי המעשה, הרי, למשל, כמה מכתבים שכתב לידידים. הם מונחים ואינם נשלחים, כי אין פרוטה לדמי משלוח. הוא מטריח, כדרכו, משל פשוט — הוא דומה בעיני עצמו כתרנגולת שהביצה שבה בהולה לצאת ואין לה פינה להטילה. גם לאחר שקיצר את החזית וצימצם צרכיו צמצום אחר צמצום, גופו דוחק בו ושואלו שאלת מהיכן ירק זה חי. חולי בא עליו, הוא מצווה על עצמו: לא לכעוס, לא להניח להם לעצבים שישליטו עצמם עליך; נעשה לך עוול אך אל תתרגש; חוסן הרוח מחייב גם את קור הדם. הוא גם רושם את הפתגם: אל תדאג דאגת מחר, כי יום המחרת ידאג לו ודיה לצרה בשעתה. הוא שוכב בבית החולים בתל־אביב ורושם: אמנות החיים הגדולה — לעשות מצוקה לצדקה. לימים כתב גם מאמר בזה ונשתקע בסל המערכת — המקלט הבטוח של רוב דברים ששלח על פני מימי־העורכים. הוא רואה נפשו בזירת מלחמה בין הקפדן ובין הפילוסוף. הוא מפקד על עצמו: ינצח הפילוסוף!

בקצת מכתבים, שלא הגיעו לתעודתם הוא מספר ברגעי־אושר. הוא מספר בהרגשתו, כי המעיין, ששיער את מציאותו בנבכי נפשו ואף פילל לו מילדותו, נבקע בו וזרמיו פורצים בעוז, זרמי מחשבה בהירים ורבי־אור. הוא עתה בהר הצופים ורואה עצמו כאיש מלחמה. ישב במחיצתם של אנשי הפילוסופיה שבהר הצופים ולבו בל עמם. הוא נעשה מתרגם — במחזור ספרי המופת הפילוסופיים שבהוצאת האוניברסיטה בירושלים יצאה בתרגומו „הנחת יסוד למיטפיסיקה של המידות" לקאנט — ואין הוא רוצה להיות שכיר יום לפילוסופיה. הוא, מספר שהוא מבקש להחזיר לו לממונה את הכסף בעד העמודים שלא תירגם עדיין. הנעימה שלו היא כשל מי שהאמונה בעצמו נתגברה בו ביותר. משום כך, כנראה, נעלמה ממנו המחיצה הגדולה שבין חפצו ויכלתו.

מפגישותינו בירושלים זכורה לי ביחוד אחת, הליכה בצידי־שבילים מהר הצופים. הרבה גינה את בית התלמוד שעל ההר הזה. על הפילוסופים שבו אמר: לא מבקשי אמת, אלא רצנזנטים לחיפושי האמת של אחרים, שאף בהם לא מעט רצנזנטים כאלה. דרך לעג הוסיף: מחבבי ספורט הם, אף הפילוסופיה היא להם כמין טאֶניס אין הם חיים בה ואין הם מחיים אחרים בה.

התכנית שלו משורטטת בהתלהבות, ודאי גם ניסויי הגשמתה נעשו בהתלהבות, שהעלימה ממנו את בחינת הדיספורפורציה שבין הכוונה והמעשה. מחשבתו נטרדה לא בלבד למחשבתו אלא גם לתחבולותיו — תחבולות לקיים את הנשימה באפו, לסתום את הקיבה. בחיוך היה מספר על התחבולות האלה. כך, למשל, על הדירה בטור־מלכא: ראשית היא בזיל הזול, שנית היא קרובה לאוניברסיטה ופוטרת מדמי נסיעה, שלישית היא רחוקה מן העיר ומסעדותיה ופוטרת מחובת אכילה. עתה אני קורא באחד המכתבים שלו, הוא מספר — שהתחיל חשבונו עם הרצנזנטים לחיפושי האמת, פתח במלחמה, תעודה רבה לפניו ומן הראוי לחלצו ממיצר הלחם. ההצעה שבידו: יימצא מנין של אנשים, שכל אחד יתחייב ליתן חמשה גרושים לשבוע: בחמישים גרוש אלה הוא ניצל מחרפת רעב ויוכל לקיים חפצו.

ה.

לפני שנים, כשהצבתי ציון לזכר משה שפי, שהניח מרצונו את ארצות החיים, היתה בי פליאה רבה, שלא מצאתי בצרור עזבונו, שהכינו לפני התאבדותו, (תרצ"ט), כל אות וסימן על ההתאבדות וטעמה. ידעתי, כי הניח כתב צוואה בידי ידידו, הצדיק הנסתר דוד מאוחד (קלינגהופר). אך הוא לא המציא לידי אלא קטע מתוכו, הנוגע לכתבים בלבד. לימים כשפגשתיו ושאלתיו לכתב הצוואה, ואם לא נמצא גם כתב פרידה, הדחני בתשובה־לא־תשובה. אולם זה מקרוב, משנפטר דוד מאוחד ועזבונו הגיע לידי, מצאתי בו גם את כתב הצוואה של משה שפי (הוא התחיל בנוסח הנודע: „מאת המשטרה הנני מבקש שלא תטריח את עצמה ולא תטריד שום אדם בקשר עם מותי" ולאחריו: „את ספרי וחפצי הנני מוסר לידידי דוד קלינגהופר. יעשה בהם כטוב בעיניו; אבקשהו גם לדאוג שארבעת הספרים השייכים לספריית האוניברסיטה ישובו אליה") וגם את כתב הפרידה הערוך בצורת מאמר ושמו: „חשבון הנפש בשעה זו". לכאורה הוא חשבון נפשו של אחד מ„בני־בלי־שם יהודים, שלא היתה להם הסבלנות לחכות לקיצם הטבעי" (כאמור בכתב הצוואה), אך באמת הוא חשבון נפשו של דור.

בבקשו לנגוע במה שנראה לו כשאלה המרכזית של תקופתנו, יביא ממרחק לחמו — אם אמרתו של בן דור רחוק, חכם־סין: „בהירה ראיית המביט מרחוק ומעורפלת עין המשתתף", אם אמרתו של בן־דורנו, חכם הודו: „בחיי המחשבה בני האדם הם כעדרי כבשים, הם הולכים זה אחר זה, ובחיי המשק והכלכלה הם כאריות, זה רוצה לבלוע את זה. מוטב שיהיו עדרי כבשים בחיי המשק ואריות במחשבה".. ועתה בא הרחב ביאור: הריבוי המהיר של האוכלוסים, השיכלול של

אמצעי הייצור בחרושת ובחקלאות, שהם גורמי הצפיפות ההולכת ומוסיפה, הם העושים את חיינו יותר ויותר כחיי־עדר, והחיים האלה תחילתם מערערים קיומנו כיחידות חושבות ומרגישות וסופם מער־ערים קיומו של העדר עצמו, כי כל מקום שאין בו חיי רגש ומחשבה אינטנסיביים סופו גבב בני אדם שהם חיות טורפות, גם אם אין תחרות כלכלית ביניהם. „הפסיכולוגיה של ימינו גילתה לעיני כל, מה שהיה ידוע לאנשי המחשבה מאז ומעולם, שמלבד יצר הרכוש ישנם עוד יצרים באדם, המשמשים גורם לא פחות חריף, לסכסוך איש ברעהו, אם אין כוח נפשי עמוק, שיזקק ויטהר את ההרגשות, השכם וטהר, השכם וזקק. בלי כוח נפשי זה הטעון טיפול וטיפוח מתמיד, עלולים הקולקטיבים והארגונים הענקיים של ימינו ושל אלו העתידים לבוא — ליהפך לעדרי אריות המשמידים זה את זה. וכל אידיאולוגיה סוציאליסטית, קומוניסטית לא תועיל, כי אין היא חודרת לפני ולפנים, היא רק נוגעת בשטח העליון של החיים ואל עמקי הנפש לא תגיע".

וסיומם של דבריו: „כיצד לאחד את חיי העדר ההכרחיים עם עצמיות המחשבה והרגש של כל יחיד ויחיד? כיצד להיות כבשים במשק ואריות במחשבה? זוהי שאלת השאלות של תקופתנו. ואליה צריך להיות מכוון כל המרץ המחשבתי של אנשי המחשבה שבקרבנו, כל עוד לא השמיד אותנו מבול הרקבון ההולך ומכסה את עין הארץ".

הוא שאל את השאלה הגדולה, הוא יעד את התעודה הגדולה, ובעצמו שתה רעל ויצא לשוטט בכביש, שבו נמצא מוטל, כשפניו מעוותים להשחית ואין בו רוח חיים.

שלמה יהלומי (דימאנט) / נתן גינסבורג אומר „נשמת כל חי"...

(יליד סטריז'וב)

(לזכר ידיד ואח לצרה)

א

כמו חיה ניצבת לפני דמותו המופלאה של נתן ז"ל — ואולי לכתוב: הי"ד? שהרי לאמיתם של דברים, אלה „מתקני עולם", האחראים לסדר ולמשטר בארץ רוסיה הגדולה והרחבה, ארץ ה„חופש" הם־הם שגרמו למיתתו! — ועם שעברו עשרים שנה מיום שנפרדנו, טרם שכחתי אותו אדם יקר־רוח ועדין־נפש. עוד בראותי אותו בפעם הראשונה, בבית־הסוהר המפורסם — לאו דווקא לשבח — „בריגידקי" שבלבוב, התרשמתי מדמותו האצילית. קומתו התמירה, מבטי עיניו הילדותיות, שתמימות כנה ותום אמיתי השתקפו מהן, קשרו אותי אליו. הרגשתי שלבי מושכני אליו ואהבה שאינה תלויה בדבר אהבתיו. במשך ישיבתנו יחד נתחזקה ידידותנו ונעשינו לא רק אחים לצרה, אלא גם ידידים נאמנים.

ב

ראיתי אצל נתן הרבה מידות טובות. ביחוד התבלטו בו שתי תכונות־מידות עיקריות: א. אמונתו התמימה באלוקים חיים ובתורתו. אמונה זו — למרות מרירותו הגדולה וטענותיו המרובות כלפי בעל הבירה, הנותן למרצחי עולם, הנגלים והנסתרים, להחריב עולמו של הקב"ה ולכלות הס ישלום את בניו הטובים — לא פגה ולא סרה ממנו, אפילו במצבים הרעים ביותר. ב. הימנעותו המוחלטת מלדבר דברים בטלים ומיותרים במשך כל ימי שבתו במאסרו. איני יודע, אם גם בהיותו יישב בשלוה בעיירתו החביבה היה שתקן כזה, או שכתלי בית הסוהר הם שלימדוהו את הכלל הישן־חדש: „סייג לחכמה שתיקה". בין כך ובין כך שתיקתו זו היתה סיבה, מחד גיסא, להערכה חיובית ומאידך גיסא — היו מחפשי מומים שראו בה זרות ואפילו קצת זלזול בחברים. זכורני שהעליתי לפניו דברי ר' שמחה בונם מפשיסחא זצ"ל, שאמר בקשר לטענת קורח ועדתו: „ומדוע התנשאו על קהל ה'"? — איזה פלא! דווקא משה, שהתורה העידה עליו שהיה עניו מכל האדם, אותו האשימו בהתנשאות!... כך היא דרכם של מחפשי מומים! בכל אופן, באותו זמן ובאותו מקום שנמצאנו, אם לא הביאה שתיקה זו תועלת, לכל הפחות לא גרמה נזק, כי לא נקרא ליתן דין וחשבון מדי פעם בפעם על שיחותיו עם חבריו, וממילא חסך אותן הצרות, החקירות והדרישות שהיו מנת חלקם של כמה מחבריו לתא, אשר פטפטו יותר מדי, אפילו לגבי זמנים ומקומות כתיקנם, מכל־שכן כאן, בבה"ת הסוהר הסובייטי — — —

ברם, כל זה אמור בדברים בטלים בעלמא, אבל בדברים בעלי תוכן — שאני. אהב לספר מילי דחסידותא וסיפורי צדיקים ששמע מאביו הי"ד, שהיה, כפי שסיפר, מחסידי צ'ורטקוב הנלהבים ביותר. וכן אהב לשמוע מאחרים דברי תורה וסיפורים מלבבים. קצר המצע כאן מלהביא כל השמור בזכרונו של כותב הטורים האלה מסיפוריו של נתן כדי לדובב שפתותיו בקבר — ברצוני להביא רק אמרה יפה אחת שאמר בשם אביו, שמסר בשם אחד החסידים הוותיקים: —

— איני יודע מה רוצים מהרשעים שממלאים את תאוות־לבם? אין להתפלא עליהם כלל וכלל, מכיון שבעצם גם אנחנו עושים זאת! גם אנחנו ממלאים את תאוותינו! אלא, מה? יש להם לרשעים תאוות אחרות משיש לנו, אבל גם החסידים וגם הם ממלאים את תאוותיהם הספציפיות...

ג

קשים שבעתיים היו ה„חיים" בבית הסוהר לנתן מלכל אסיר אחר שישב בתאנו. הוא היה רואה שחורות מהיום הראשון שהוכנס בו. אם כותב הטורים האלה, ורבים כמוהו, ניסו לחיות באשליה שהיום־מחר ישחררונו, כמו שהבטיחו ה„חברים" הסובייטיים, הוא לא האמין להם ולא רצה להשלות את נפשו. יתר על כן, אף אמר שבטוח הוא שאחרים יצאו בשלום — אם אפשר לומר כך — פעם מרוסיה אבל הוא — לא. לשוא גערתי בו, לשוא נסיתי להוכיח שדבריו אין להם שחר — הוא בשלו: לבי אומר לי שפה תהא מיתתי, „פה", כלומר, ברוסיה. ויש לדעת, כי למרות המצב המר שבו נמצאנו,

השתדלו יהודים לעודד זה את זה ואפילו שרו שירים בחשאי מזמן לזמן בתא־לול שלנו. ויש שלשם מצוה התבדחו והתלוצצו, כדי לשמח את העצובים ולעורר אותם מיאושם. הכל הושפעו קצת מכל זה, אבל נתן — לאו. הוא לא בכה יותר מאחרים, לא התאונן יותר, אבל בלב שקט ובקור־רוח הלך לקראת סופו המר. קבע עובדה — אני לא אצא בשלום מכאן — ללא כל ערעור. כאשר אמרתי לפני פורים שנת ת״ש — וזה היה בבית הסוהר באודיסה — ובפורים גופא, שצריך לשמוח קצת, הפטיר הוא באירוניה מרה:

— גם־כן פורים!... וכן בכל חג וחג ובכל הזדמנות אמר דברים מעין אלו. אמר — ללא התרגשות מיוחדת.

ד

אולם היו ימים שבהם עבר עליו משבר ואלה היו בעיקר ימי שבת קודש. וכאן יורשה לכותב לצרף גם את עצמו למה שיסופר להלן. ובכן, השבת היתה בשבילנו מהולה בתוגה גדולה יותר מכל ימות השבוע, ואפילו יותר מימי החגים. עם כניסת השבת התחילו געגועים עזים תוקפים אותנו לשבת מלכתא — זו שבת מלכתא שבעיירה. נפשי עלי השתפכה ולבי התמוגג מצער וכאב... הנה אני מתפלל ואומר:

...„יושבי חושך וצלמות, אסירי עני וברזל" — מציאות מרה; „ויצעקו אל ה׳ בצר להם, ממצוקותיהם יצילם" — תקוה שטרם נתקיימה... „רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף" — הוי, כמה זה נכון!... „ממצוקותיהם יושיעם" — שיר מזמור לעתיד לבוא, אם בכלל יבוא... ביחוד התעטפה נפשי ביגונים כאשר אמרתי, אחרי התפילה: „רבון כל העולמים... כי הדלקתי נרותי והצעתי מיטתי והחלפתי שמלותי לכבוד יום השבת"... — רבונו של עולם! היאך מעיז אני לשקר בצורה כה גלויה?!... וכי הדלקתי נרותי והצעתי מיטתי?!... ושמלותי איפה הן?... והנה אני ממשיך: — „ובאתי לביתך להפיל תחינתי לפניך" — מריה דאברהם! לאיזה בית באתי?!... וכבר חשבתי לבטל אמירת תפילה זו בבית הסוהר, אבל כמה קשה היה לי הדבר! — הרי, עם רוב הצער וכאב הלב שגרמה לי תפילה זו כאן, עם כל „השקרים" שלה, היא גם ליטפתני ונפחה בי רוח חדשה, רוח של למעלה מן הזמן ולמעלה מהמקום שבי אני נמצא! ומאידך — היאך להמשיך בעדות שקר כזו? עד שלבסוף האיר ה׳ עיני ומצאתי פירוש חדש לתפילה זו, ההולם את המציאות שלי: וכך פרשתי לי: רבונו של עולם, אנא חלצני מן המיצר והושיעני, שהרי „הדלקתי נרותי" — לשון עבר — הרי פעם בעבר, כשישבתי בביתי, הדלקתי נרותי והצעתי מיטתי והחלפתי שמלותי לכבוד יום השבת... ובזכות זו, אנא, עזור לי והושיעני שאוכל עוד פעם בחיי לקיים מצוות אלה... ופרשתי לי: „ובאתי לביתך להפיל תחינתי לפניך" — הכל בלשון עבר. כמה ערב לי הפירוש הזה וכמה נחה שקטה נפשי אחרי השתפכות נפש זו! וכמה ריחמתי על הלא־מאמינים שבקרבנו שאין להם תנחומים באל חי, כמו היהודי המאמין באלוקיו!...

ונתן? —

בשביל נתן היה יום המחרת, יום השבת, ובעיקר תפילת שחרית, הקשה והמזעזע ביותר. הוא לא התלבט בפירושים, לא שאל שאלות ולא ענה תשובות, אבל נפשו יצאה כמעט באמירת תפילת „נשמת כל חי". אי העט, אי הסופר שיתאר את ה„נשמת" של נתן? ומי ירד לעומק נשמתו בשעה שהשתפך בתפילה זו? כמה דמעות שפך! והסיבה — אביו, החסיד הצ׳ורטקובאי שתפילתו היתה אש שלהבת, כפי שסיפר, דרכו היתה להתלהב ביחוד בתפילת „נשמת". עכשיו בהיותו יושב בבית הכלא, כאשר הגיע הבן לתפילת „נשמת" נזכר באבא ובבית אבא. געגועיו הגיעו לשיא ונפשו השתפכה בתפילה זכה ועזה. היתה זו תפילה של „נפשו יצאה בדברו". הוא ריתק את כל התא, ומסתבר שעשיתי אזני כאפרכסת, שלא לאבד אף הגה אחד ממוצא פיו. כמה קנאתי בתמימות של נתן! וכמה לא הרגיש ולא העלה נתן על דעתו איזה ערך יש לתפילתו! לא אחת חשבתי: אשרי האלוקים שיש לו יהודים כאלה — — —

בשמעי את ה„נשמת" של נתן הבינותי מה שמסרו בשם הרבי רמ״ל מסאסוב שסיפר, כי פעם אחת כשטבל עצמו בנהר בחורף (ויש מספרים בנוסח אחר) תקפו פתאום קור עז וחשש שיוציא נשמתו מקור. „מה עשיתי? — נזכרתי בנשמת כל חי ומיד התחלתי מזיע"... וכן מסופר בספר „יסוד ושורש העבודה" לרבי אלכסנדר זיסקינד מהורדנא (בהגהה להקדמה אות 84) על הלך עני שהביאוהו לבית המדרש בהורדנא, כשהוא קופא מקור וכשביקשו תחבולות להשיב את נפשו, נענה הרא״ז ואמר: מה לכם לבקש הרבה? — שיאמר „נשמת"!

ה

משישבנו שנה בערך בבית הסוהר, הודיעו לכל אחד ואחד בנפרד את גזר דינו. כדי שלא יוודע חלילה כמה שנים „קיבל" כל אחד, לא חזר הנידון לאותו תא, אלא לקחוהו לבית המרחץ, רחצוהו והושיבוהו בתא אחר עד שנשלח לאי־שם, לסיביר לרצות את עונשו. לפי הצעתי נדברנו שכל אחד יסמן על קירות בית המרחץ כמה עונשו. והסימנים היו: — „ד״ג" (הכוונה: דימאנט — ג׳ שנים) או: פ״ח (פנחס — ח׳ שנים). נתן רשם „ג־ן" (כלומר: גינסבורג קיבל ה׳ שנים; נ׳, במספר קטן, חמש). ובכן, לאחר שישב שנה בערך בבית הסוהר יצא נתן ל־ג״נ ו... לסיביר.

ניבא לו לבו לנתן שלא יצא בשלום מבור חושך וצלמוות זה ששמו „ארץ החופש", ולמגינת לבנו נתקיימה נבואתו. הוא נפטר אי־שם. אין בידי פרטים על פטירתו, ברם, ברור לי, כי נפשו יצאה ב„נשמת כל חי".

עולים, בונים לוחמים

לא שאננים וחוגגים...

לא שאננים וחוגגים, לא בשירת נ׳ער חמודה
הלכנו אל ארצנו, הלכנו אל יהודה.

מימיננו רתחה שנאה, משמאלנו סעו׳ חרון —
ונצעד על עברי פי פחת, ונצעד אל שדות השרון.

השטן לחש כנחש: לא לכם, לא לכם הגאל...
אבדון שמר צעדנו — אך באנו אל הרי ישראל.

באנו להפרות ציה, להניב ארץ מלח,
ידנו שלחנו למעדר, אך נדע גם להחזיק שלח.

ובילל ציים עם איים — אנחנו נעבוד ונרון
בשפלה ובערבות הירדן, בגליל, בנגב, בשרון.

שירתנו לא דם וקרבות, שירתנו — חיים ויצירה,
שירתנו כנה וצנועה, ואולם גם בוטחה ואדירה.

— — — — — — — — — — — —

מהחרמון עד נחל מצרים, מהים עד הרי הבשן —
אנחנו נעבוד ונשיר שירנו החדש־הישן...

(משירו של דוד שמעוני, „לא שאננים וחוגגים״...)

חיים חן / עולים ראשונים

עוד בשנת תרכ"ט (1869) עלה לארץ בנו בכורו של האדמו"ר ר' חיים האלברשטאם מצאנז ר' יחזקאל שרגא, האדמו"ר משיניווה, ושהה כאן זמן־מה. מה פעל האדמו"ר ר' יחזקאל שרגא בארץ ישראל אין אנו יודעים, אבל ידוע שמאז שובו מארץ הקודש נתן דעתו לפעולות, במסירות רבה, לענייני הארץ ולסדרי ה„כולל" בה. דורש היה מהממונים על כך שלא לזלזל בכבודם של העניים החיים על פרוטות הכולל. מטעם זה פקד על אחד מחסידיו שנסע לארץ ישראל ואמר לו: מאחר שהנך תלמיד חכם וגם עשיר, בוודאי בבואך לארץ ימנוך פרנס על הכולל. על כן אני מזהירך מאד מאד לבל תזלזל באנשים הפשוטים הזקוקים לכולל. כי בארץ ישראל אפילו האיש הפשוט ביותר חשוב הוא וגדול בשמים יותר מאותם האנשים שחשיבותם גדולה בעיני הבריות, וכל הנוגע בו עלול לאבד את שני העולמות יחד...

בהשפעתו נוסדו בתי ראנד במערב ירושלים מחוץ לחומות, וחסידי גליציה, בכלל ואנשי צאנז וסביבתה, בפרט, החלו לעלות ולהתיישב בארץ ישראל.

הראשונים שעלו מסביבתנו היו: ר' אלתר קהת קלפהולץ, איש צאנז, אחיו של ר' משה מנדל קלפהולץ, זה שהזמין את ר' חיים לכהן כרב בצאנז. ר' אלתר קהת נרצח בירושלים בתרצ"ו בימי המאורעות בעיר העתיקה.

אחריו עלה בן עירנו ר' שמאי'לה קרישר, קרובו של ר' אלתר קהת וחתנו של סבי ר' יחזקאל צבי, השו"ב בגורליץ. ר' שמאי'לה היה מלמד גמרא בעיר. אשתו פסל צירל סחרה באווזים ובנוצות ובכל הבא ביד ומכל אלה נתפרנסו בקושי. כשהחלו לבנות את בתי ראנד בירושלים עלה הוא ואשתו לארץ בתרנ"ה (1895) לחונן עפרה.

בשנת תרס"ה (1905) עלה לארץ, לפי עצתו של רב העיר ר' ברוך, ר' מאיר וולף פנציק, חותנו של ר' הרצקה בוימן. הוא שהיה בשעתו גבאי ראשי בבית הכנסת הגדול בעירנו, ומאחר שלא היו לו בנים לאמירת קדיש לקח אתו לארץ ישראל את נכדו אבר, בנו של ר' הרצקה בוימן. אבר זה חזר לגורליץ בשנת 1912 והסתובב בעירנו רווק בלבוש איש הישוב הישן, בשטריימל וחאלאט ירושלמי, עד שנסע לאמריקה.

ראשון לעולים מעירנו שהתנחלו בהתיישבות העובדת היה אלימלך כרם (קרמר), משושלת הרבי ר' אלימלך מליזנסק ונכדו של ר' מנדל מרומנוב. בחור ישיבה היה, שלמד בקראקוב ומשם נסע לארץ ישראל.

סמוך לאחריו עלה צבי אליעזר בן פנחס גלייכר, נכדו של ר' יצחק גלייכר. גם הוא בחור ישיבה היה, וכששלחו אותו הוריו העשירים לראדומישל, ללמוד תורה אצל ר' שמואל ענגל, לקח את צרור הכסף שבידו ונסע לווינה ומשם — לארץ ישראל. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה חזר לגורליץ, אבל מיד אחרי המלחמה עלה שנית לארץ. בשנים האחרונות משמש הוא בתפקיד טבח באניות ישראליות.

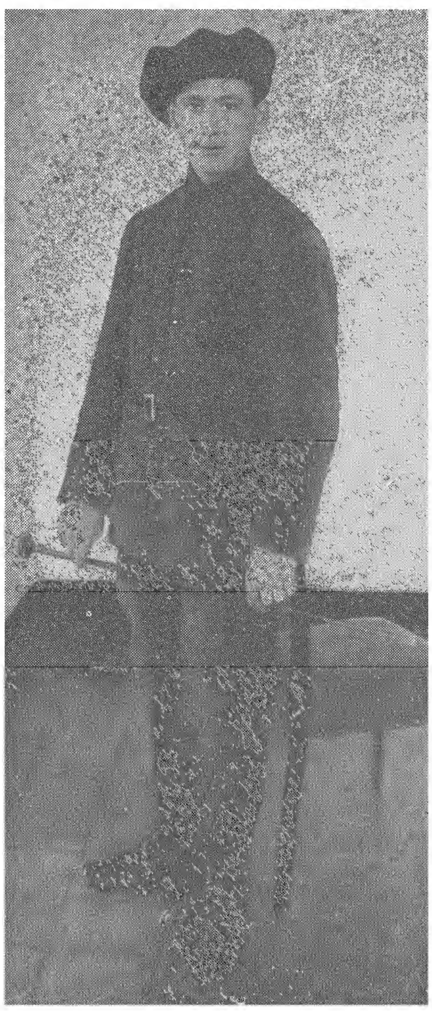
ר' מאיר חביון (פסל) עלה לארץ בשנת 1920. עבר כאן גלגולים שונים עד שהסתדר והקים כאן משפחה מסועפת. מיום עלותו עד פרוץ מלחמת העולם השניה שימש ביתו כשער עליה, ובית עולים, לרבים מיוצאי גורליצה. בבית זה מצאו עולים רבים מבני עירנו עצה ותושיה.

באותה שנה עלה גם אורי בן אליעזר בידר, והוא נפל מידי פורעים ערבים בימי המאורעות בשער יפו בירושלים — 1921.

אסתר שברשינר־בירון עלתה לארץ בשנת 1922.

בשנת 1924 עלה מגורליץ אברהם בלומנר עם אשתו לבית ברסמן, על חשבון סרטיפיקאטים בשביל החלוץ של הפועל המזרחי בעירנו, והתבסס יפה עם משפחתו בתל־אביב.

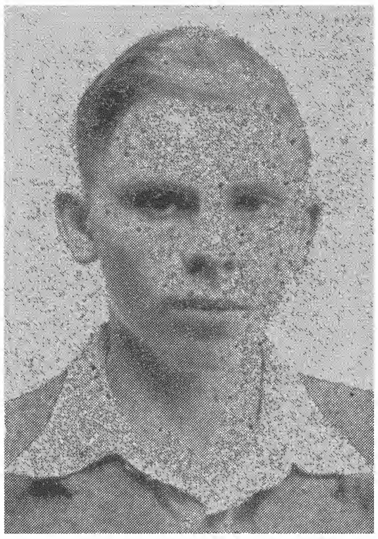
באותה אניה עלה בריש רוט עם אשתו מטעם החלוץ הכללי.

צבי אליעזר גלייכר
Zvi Eliezer Gleicher

בריש רוט ומשפחתו
Berish Rot and Family

פרץ רוט בנו של בריש רוט, יליד תל־אביב
נספה בשואה בגיטו גורליץ
Peretz Rot son of Berish Rot

חזר לגורליץ עם אשתו לאחר שנולד להם בן בתל־אביב. כולם ניספו בגורליץ בימי השואה.

בתחילת שנות השלושים החלה לזרום מעירנו עליית חלוצים מסודרת, ביחידות ובקבוצות.

גם מהמעמד הבינוני עלו משפחות, משפחות, ואמנם עד פרוץ מלחמת העולם השניה הגיע מספר העולים מעירנו לארץ לכדי מאה וחמישים משפחות. מעליית שארית הפליטה אחרי השואה זרמו לארץ עוד כמאתיים משפחות מבני עירנו שהגיעו ממחנות שונים, רובם מגלות רוסיה, וגם יחידים שניצלו בעיר עצמה.

כעת מגיע מספר הגורליצאים בארץ לכדי 350 משפחות. פזורים הם בני עירנו בכל קצווי המדינה ועוסקים בכל מקצועות הבנין והיצירה, ורבים מהם משתתפים בהפראת שממות הארץ בזיעת אפם ובמסירות נפשם. אף רב חלקם של בני עירנו בהגנת הארץ לכל צורותיה, מהם נפלו קרבנות במאבקים שונים לתקומת המדינה, במלחמת השחרור ובהעפלה לארץ.

מחוסר עובדות מפורטות וחומר דוקומנטארי כראוי, לא יבואו לידי גילוי במדור זה להלן אלא ערכים בודדים בלבד מחלקם של גורליצאים בפעולות הנ״ל.

אלימלך כרם (קרמר) / מבית „נכדים" למושב עובדים

(פרשת חיים ארוכה בקיצור נמרץ)

ניצנוצי ציונות ראשונים

נולדתי בסאנוק (בחודש מאי 1895), ומאחר שהיה אבי יליד גורליץ, וכן גם אם אבי, עברנו לגור לגורליץ. שם למדתי בחדרים שונים. והנה, עוד בכיתות הנמוכות נצנצה בי תשוקה לארץ אבות. כשלמדנו חומש מפי הרבי, והחלון באביב היה פתוח לשדות ולגנים, בעוד הרבי מפרש את הפרשה, הצצתי החוצה לשדות ובחזוני ראיתי את עם ישראל יושב בארצו חורש וקוצר. אפשר איפוא לומר שנהייתי ציוני עוד לפני ששמעתי על ציונות ועל הרצל. כמובן, לאחר ששמעתי על הציונות ומטרותיה ועל העבודה ליישובה של הארץ, שהדים מהן הגיעו גם לגורליץ, נמשך לבי אל נושאי הדגל הציוני, והתלהבתי יותר ויותר מהרעיון הציוני וחשבתי על הגשמתו, כלומר, על עליה לארץ.

אבא ז״ל היה חסיד צאנז, קנאי, ודוגל ביחוס אבות שלו, שהוא נין של הרבי ר׳ אלימלך מליז׳נסק ונכד של הרבי ר׳ מנדלי מרומנוב זצ״ל. כמובן, כל משאת נפשו היתה, שאני אמשיך את שלשלת היוחסין הקדושה. כשהרגיש שאני נמשך לציון, חשש שמא אתחבר עם הציונים בעיר ואצא לתרבות רעה ח״ו. לכן החליט להעבירני לעיירה קטנה בשם „אמשנה דולנא", ללמוד שם אצל מלמד ידוע, רחוק מכל השפעה של הציונים האפיקורסים ר״ל. כשהגענו לשם בלילה, מצאנו שכל העיירה עולה בלהבות. נאלצנו לעבור משם ללימנוב. שם למדתי כחצי שנה, אבל גם שם הטפתי לחברי הנערים את תורת הציונות. משם עברתי ללמוד בישיבת טרנוב ולאחר זמן־מה עברתי לישיבה בקראקוב. שם ביקרתי בסתר במועדון הנוער הציוני „עקיבא" והתחלתי ללמוד לימודי חול והרביתי בקריאת ספרים בספרייה.

באותה ישיבה למד עוד אחד מבני עירנו, והוא שיגר מכתב

מלא עלילות ובדיות עלי לגורליץ: שמכרתי את התפילין, שאני מבקר באוניברסיטה, מטייל עם שקצות, אוכל חזיר וכו׳. כמובן, כל זה היה שקר גמור. אז לא החסרתי אף יום אחד להניח תפילין, וכמובן הייתי זהיר באכילת כשר למהדרין. כשהגיע מכתב זה לגורליץ חלה אבי ז״ל מרוב צער ואמי ז״ל באה לקראקוב ולקחה אותי הביתה. באותה שעה נתון הייתי במצוקה גדולה — להמשיך בלימוד בבית המדרש בגורליץ לא יכולתי עוד; לעסוק בדברים אחרים — שוב השגיחו עלי מצד משפחתנו הגדולה וסתם „יהודים טובים״ שלא „להתערב עם שונים״. היו לי חיים מרים מאד. מכל מקום, דיברתי בגלוי בבית, שזה חטא ועוון לחיות על חשבון אחרים, שכל אחד צריך לעבוד ולהתפרנס מיגיע כפיו וכו׳.

ה„בן הסורר״ מחולל מהפכה בבית...

יום אחד אמר לי אבא: אתה מדבר כל כך הרבה על עבודה — אדרבא, לך לעבוד, בחר לך מלאכת חיט או סנדלר, ונראה מה יהיו חלומותיך! אני בחרתי לעבוד בבית הדפוס של אנגלברג, כי ראיתי בזה מקצוע שיש לו קצת שייכות לתרבות. התחלתי לעבוד, ומצאתי ענין רב בעבודה. הנקל לתאר, איזו מהפכה נתחוללה בביתנו: בן לבית מיוחס כזה נעשה בעל מלאכה! מיד הניחו בבית כל מיני

אלימלך קרמר (כרם) בקראקוב לפני עלייתו לארץ עם שני חברים

Elimelech Kramer (Kerem) in Krakov with two friends

מכשולים בדרכי, כדי שתימאס עלי העבודה, אבל אני המשכתי לעבוד ואנגלברג היה מרוצה מאד ממני. מה עשה אבא? הלך אל אנגלברג ודרש ממנו שיפטרני מהעבודה, כי אין זה לפי כבודו. כשסירב, איים אבי עליו שיפנה לרב העיר ויעכב את קריאת התורה בשבת בבית המדרש עד שיסכים. לאחר לחץ מרובה נכנע אנגלברג והתנצל לפני, שלדאבונו הוא נאלץ לפטרני. מאז לא שבעתי נחת בגורליץ. שעה של קורת רוח מצאתי — כשביקרתי במועדון הציוני „השחר״ בעירנו.

צעדים ראשונים לעלייה

סוף־סוף החלטתי להתגנב מביתי ולנסוע לטרנוב. התחלתי שם לעבוד, וגרתי אצל דודי וגם אכלתי על שולחנו, בכוונה לאסוף כסף להוצאות הדרך לעלייה לארץ. אחרי כמה חדשים פרצה שביתה בבית החרושת שעבדתי בו. ומאחר שכבר הייתי חבר באגודה „יוגנד״ מיסודם של „פועלי ציון״, קיבלתי המלצה מהם לאגודה זו בקראקוב ושם קיבלתי מקום עבודה טוב. כמה חברים היינו שיסדנו חוג לעברית ולידיעת הארץ וגם הלכנו מדי פעם לכפרים בסביבות קראקוב לעבוד אצל האכרים, כדי להתרגל בעבודה חקלאית לקראת עתידנו בארץ. כשחסכתי לי סכום מספיק להוצאות הדרך עשיתי הכנות בסוף הקיץ לעליה.

אידיאל המהרשה

באוקטובר 1912 יצאנו, אני ועוד חבר, מקראקוב ונסענו לארץ ישראל. כמובן, עד יפו לא היה צורך בשום ניירות בימים ההם, כי מקראקוב נסענו דרך ווינה, טריאסט ומשם באנייה אוסטרית — הכל בטריטוריה אוסטרית.

בנמל יפו ירדנו בעזרת „בקשיש״. מיד הלכתי ברגל לפתח־

ÖSTERREICHISCHER LLOYD - LLOYD AUSTRIACO

Serie C №0.107

ANWEISUNG - ASSEGNO

von / da ... nach / per ...

und zurück nach / e ritorno per ... für / per ...

für die IV Klasse mit ... % Rabatt auf den
per la Classe con ... abbuono sul prezzo
tarifmäßigen Passagepreis, exklusive Verpflegung.
di passaggio appar tariffa, esclusa panatica.

Triest, 4. Oktober 1912

Erwachsene / Adulti ... Kinder / Minori ...

Giltig / Valevole ... Monate vom Tage der Ausstellung. / mesi dalla data di emissione.

Unterschrift des Inhabers: / Firma del detentore:

Elimelech Krämer

Der Direktor: / Il Direttore:

Siehe Anmerkungen auf der Rückseite. / Vedi Annotazioni a tergo.

Raum zum Aufkleben der Stempelmarken. / Spazio per l'applicazione dei bolli.

כרטיס האניה מטריסט ליפו, 1912

Ship ticket from Triest to Jaffa

תקוה לעבוד שם. אבל עדיין לא הגיעה עונת הקטיף וחייתי שם בחוסר־עבודה. בחנוכה הלכתי ברגל לועידת פועלי יהודה לבן־שמן ומשם נסעתי בעגלת איכרים לרחובות. שם עבדתי בעבודת ה„בחר" (הוצאת יבלית) ובחודש מארס הלכתי לחולדה, שהתחילו בה בנטיעת יער־הרצל. בפתח תקוה וברחובות לא הרגשתי טעמה של ארץ ישראל ולא מצאתי סיפוק לנפשי בחולות ומטעים. האידיאל היה לחרוש במחרשה בסוסים, וזאת הגשמתי בחולדה. שם עבדתי כמעט כל ימי מלחמת העולם הראשונה.

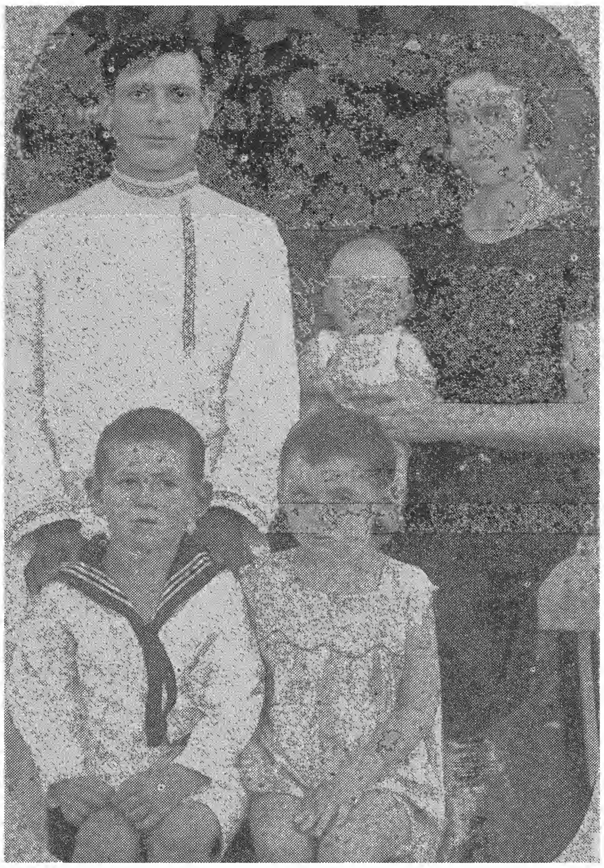
עם כניסת האנגלים ליהודה והצהרת בלפור התנדבתי לגדוד העברי ושרתתי בו למעלה משנתיים. אחרי המלחמה עלה גם אחי נתן ארצה והלך אתי אף הוא לקבוצת חולדה. שם באתי בברית הנישואין עם אשתי מאניה ונולד לנו הבן הבכור שמואל.

אל המנוחה ואל הנחלה

עם יסוד מושב כפר יחזקאל בעמק עברנו אליו, וזה קרוב ל־40 שנה להתנחלותנו במושב. הקימונו כאן משק למופת, ובשנת העשור למדינה זכינו, בתערוכה החקלאית בבית דגון, בפרס ארצי — גביע כסף — על תנובת החלב הגבוהה בממוצע לעדר בארץ. כאן גידלנו שלושה בנים ובת אחת ויש לנו ב"ה שמונה נכדים. אחרי מלחמת השחרור, כשהחלה התיישבות העולים, התנדבתי להדריך מתיישבים חדשים במושב עולים „מצליח" בסביבות רמלה, למעלה

חייל בלגיון העברי בסוף ימי מלחמת העולם הראשונה
Soldier in the Jewish Legion end first world war

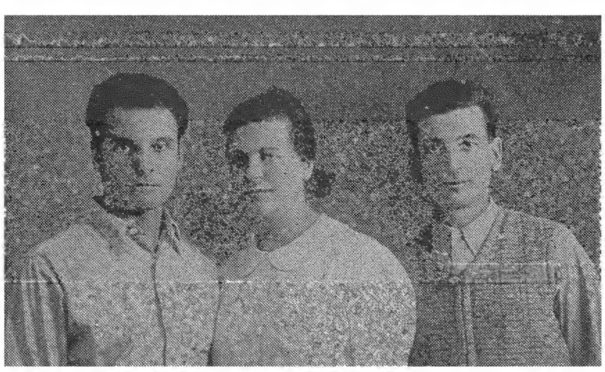

אלימלך ומשפחתו בראשית התישבותם בכפר יחזקאל
Elimelech and family settling at Kfar Yechezkel

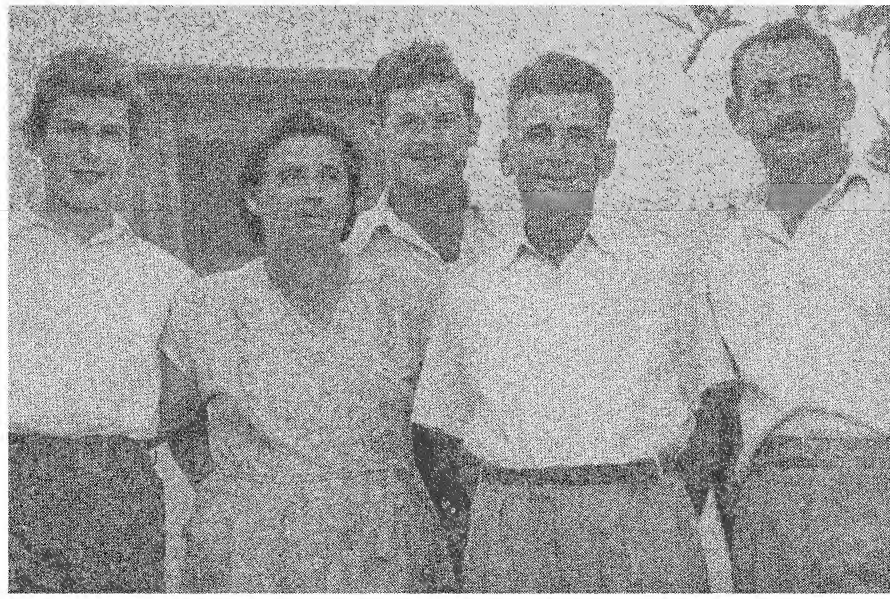
משנתיים. אחותי רבקה ואמי עלו ארצה לפני 37 שנים. אחותי כיום איכרה בבלפוריה.

אמי ז"ל נפטרה לפני ארבע שנים בבלפוריה, בת תשעים ואבי ז"ל נפטר בבלז במלחמת העולם הראשונה, כשהגלו הרוסים הרבה יהודים מהעיר.

יהי זכרם ברוך!

אלימלך עם אחיו נתן ואחותו רבקה
Elimelech with his brother Nathan and sister Rebecca

אלימלך ואשתו ובניהם
אחרי מלחמת השחרור
The family After the War of Independence

תמונה משפחתית של אלימלך כרם
בשעת קבלת הפרס בתערוכה החקלאית בבית דגן, 1958
Elimelech Kerem family
Receiving Agricultural Prize, Beith Dagan, 1958

אסתר בירך־שברשינר / היינו כחולמים

(זכרונות מימי העליה השלישית)

חבלי עליה

כשעליתי לארץ בשנת 1922 היתה העליה בחזקת הרפתקה גדולה. סרטיפיקטים (רשיונות לעליה) מטעם ממשלת המנדאט ניתנו במספר מצומצם ביותר, וגם אלה נועדו לבחורים בלבד. בשביל בחורות לא היו סרטיפיקאטים כלל וכלל. והנה צריך היה עוד להבריח גבולות, כדי להגיע לוינה, ולזייף מסמכים כדי לזכות בויזה לשהות בוינה. ולא די היה לשהות בלבד, אלא לשבת שם חדשים על חדשים ולחכות בבית החלוצות לשעת הכושר, כלומר, עד שיימצא בחור, שאפשר לצרף לדרכונו בחורה בתורת „אשתו". „הזווג" הזה („פיקציה", בלשון הימים ההם) נעשה מטעם המשרד הארצישראלי שלא מדעת בני הזוג.

את „בעלי" הכרתי בתחנת הרכבת בוינה בשעת עלותי לרכבת שהסיעתנו לנמל טריאסט. בן־זוגי היה בחור מפליטי החרב באוקר־אינה, בחור פשוט וגס שחיפש הזדמנויות להידבק אלי, למורת רוחי היתירה, ומובן שהתעלמתי ממנו לגמרי. אבל הנוסעים הזהירו אותי, שלא לפגוע בכבודו, כי אותו בחור עלול להתנקם בי ולהודיע לאנגלים על כל הזיוף. במשך הנסיעה שארכה 14 יום, הייתי איפוא מתוחה מאד ומלאה פחד שמא יחזירו אותי מן הארץ. אלא הודות לכך שבאניה היו עולים אחרים, אנשי תנועה חלוצית, יכולתי להתגבר על המועקה. כשהגענו לטריאסט, הובילו את כולנו בלויית משמר שוטרים לבית העולים — מעון נקי להפליא בהנהלתו של גרמני נוצרי. במשך שלושה ימים התהלכנו כך בטריאסט בלויית משמר שוטרים, מבית העולים לבית האוכל של הסוכנות ובחזרה. היינו שרויים במצב רוח מדוכא ביותר. הרגשנו עצמנו כאסירים וכל התלהבותנו החלוצית נפוגה לרגעים.

ביום ראשון אחד, ערב יום הכפורים, ירדנו בנמל טריאסט לאניה „אדריה". בעצם נבלענו בתוך בטן האניה, כי הורידונו ישר לסיפון התחתון ושם היה מקום מגורינו במשך 14 ימי הנסיעה. פרשנו את מצעינו על רצפת הסיפון וחילקנו את השטח במסכי סדינים ושמיכות, בין המשפחות, ובין גברים לנשים. הנסיעה על הסיפון, בלי מיטות ובלי אוכל מבושל במשך כל הזמן, היה דבר המובן מאליו בשבילנו: כך נוסעים חלוצים לארץ ישראל!

הפתעות נעימות ובלתי נעימות נזדמנו לנו בכל מקום שבו היתה האניה עוגנת באחד הנמלים לאורך קו מסענו: ויניציה, בארי, ברינדיזי, האי קורפו ועוד ועוד. מעל לכל הפתיעה אותנו הפגישה עם הערבים בנמל אלכסנדריה, של מצרים. היה זה מחזה מבהיל מאד. בחינוכנו הציוני נעדר לגמרי הגורם הערבי במזרח התיכון, רק מתוך הסיפורים על השומרים מעטו של בן גוריון ידענו שהם קיימים כאויבים לנו. והנה באלכסנדריה, עוד בטרם הספיקה אנייתנו להשליך עוגן, הופיעו ערבים סודאנים וטיפסו על האנייה

כחתולים פראיים והדהימו אותנו בשפתם הצעקנית והרועשת, בהכריזם על סחורותיהם, ובלהטוטיהם המזרחיים.

סוף סוף התקרבנו לארץ ישראל משאת נפשנו, וכל הלילה האחרון לא עצמנו עין אלא עמדנו על הסיפון שלא להחמיץ את הרגע הגדול, לראות קצהו של חוף עם זריחת החמה. וכשראינו את חופי הארץ פרצנו בשירת „התקוה".

מפח נפש על הסף

האניה עגנה הרחק מן החוף ומיד התקרבו אלינו סירות מושטות בידי ערבים לבושי שקים, ושוב חזר המחזה שראינו באלכסנדריה. הם קפצו על האניה כשעירים ובזריזות חופזת הורידו אותנו ואת מטעננו לתוך הסירות המתנדנדות על פני הגלים הסוערים של ים יפו. משיטי הסירות חתרו בין הסלעים לעבר החוף והגלים היו גבוהים ורוגשים, וכל מי שלא נתנסה בכשך הנסיעה הארוכה במחלת הים נתכבד בטעם זה בתוך הסירה. אך גם זה נסתיים מהר והגענו לנמלה של יפו. שם העלו אותנו ואת חפצינו על דיליג'אנסים רתומים לסוסים, אבל הביאו אותנו לא לתל־אביב חמדת נפשנו ומחוז חפצנו אלא למדבר של חול מוקף חוטי תיל וכמה צריפים עלובים עומדים בתוך השטח הגדור. כאן נצפנה לנו אכזבה גדולה מאד — מפח נפש ממש — כאן היתה תחנת הקרנטינה של ממשלת המאנדאט. ציוו עלינו לפשוט כל בגדינו ולמסרם לחיטוי יחד עם כל המטען שהיה בידנו, כאילו היינו פליטי מגפות. לפי שעה נתנו לנו ללבוש חלוקים שעברו חיטוי, אבל מרופטים ומוכתמים מרוב שימוש. בצריפים היו מחצלות פרוסות ואלו שימשו לנו למשכב. היתה נפשנו מרה עלינו עד דכא והתביישנו זה בפני זה. למחרת הבוקר נזדמנה לנו השפלה עוד יותר גדולה: בהשגחתן של נשים ערביות גסות נאלצנו להתקלח ולחטא את ראשינו בנפט שנשפך לתוך שערותינו.

לפנות ערב הופיעו פקידי הסוכנות ובדקו את זהותנו, ורק אחרי הפצרות מרובות עלה בידי לוודא את זהותי האמיתית ולהשתחרר מתלותי ב„בעלי", ושוב הרגשתי שאני בת חורין לעצמי. למחרת החזירו לנו את חפצינו כשהם קמוטים, מעוכים ומקולקלים ובלתי ראויים לשימוש. כשהתלבשנו שוב בבגדינו נראינו ממש כאמיגרנטים עלובים ביותר.

בעיר העברית הראשונה

לבסוף עלינו על דיליג'אנסים שהובילו אותנו לתל־אביב. עברנו את יפו הקולנית, הרעשנית, המרהיבה עין בססגוניותה ובהמוני תושביה הערבים שנדמו לנו כדמויות אגדתיות ממש. מדמה הייתי בנפשי שנמצאת אני בתוך סיפור של אלף לילה ולילה.

כשפנה הדיליג'אנס ונכנס לרחוב הרצל, נתגלתה לפנינו הגימ־נסיה הרצליה, אשר היתה כל כך ידועה וקרובה לנו מתוך גלויות דואר ובולים של קק"ל. מיד נשתכחו כל התלאות שעברו עלינו, ונחשול של התלהבות עלה בלבותינו שהננו נמצאים בעיר העברית הראשונה. עוברים ושבים נפנפו אלינו וקראו: „ברוכים־הבאים"! „שלום", שלום!" ואנחנו ענינו בגאון: „שלום, שלום". עברנו את רחוב נחלת בנימין, רחוב כפרי ובו בתים בעלי קומה אחת, מוקפים גינות. עד מהרה הגענו לרחוב אלנבי, בפנייתנו שמאלה. כל רחוב אלנבי לא היה אז אלא כביש אספאלט, שמשני צידיו גבעות חול גבוהים ובסופו הים הכחול והקאזינו. הדיליג'אנס הביאנו למחנה אוהלים גדול — בית עולים בימים ההם — שהשתרע בין רחוב הס ובין רחוב בן יהודה של היום.

הוכנסנו לתוך האוהלים. בכל אוהל היו שלוש מיטות, מכוסות סדינים צחורים, ורבה היתה התרגשותנו כשזכינו אחרי שלושה שבועות של טלטולים טורדניים למיטה אנושית מוצעת בשבילנו. עתה־זה הרגשנו, כי בארצנו אנו ומיטה צחורה הוכנה למעננו.

עד מהרה סידרנו את חפצינו, וכבר פנה יום כשכיוונו אותנו לאוהלו של מרכז המחנה, לקבל ממנו „פתקאות" לארוחות במטבח הפועלים ברחוב נחלת בנימין, שנקרא אז „המטבח של חנה מייזל". חלצתי את נעלי ועמדתי ללכת לשם יחפה, והנה קרא אחרי הפקיד בלעג: „חברה, חכי עוד בחליצת הנעליים עד שתבואי לגליל, שם תלכי יחפה"... כמובן, לא שמתי לב לדברי הפקיד, „הפיליסטר המאובן".

לפני מטבח הפועלים עמדו פועלים קבוצות קבוצות והתווכחו על עולם ומלואו בכל מיני שפות, ביחוד אידית, פולנית ורוסית, אך לא עברית. ועל הגדרות עמדו תלמידי הגימנסיה הרצליה וקראו בקצב: „יהודי, דבר עברית!", יהודי, דבר עברית!"

הארוחות היו דלות ביותר. המנה העיקרית היתה תמיד דג מלוח וסלט עגבניות, ואל אלו לא יכולנו להתרגל, כי בפולניה, בבתי יהודים, לא השתמשו בהם. בילדותי חשבתי תמיד, כי הם טריפה, כי היו תמיד מונחים בחלונותיהם של הגויים.

תל־אביב היתה מלאה אז פועלי בנין, חלוצים לבושי מכנסים קצרים, מטולאים, ויחפים שהתיימרו במעמדם החלוצי מתוך הכרה. אבל החלוץ האמיתי היה בורח מתל־אביב ונודד על פני הארץ עד שמצא מקומו באחת הקבוצות, החבורות, או המושבות.

...ובפתח תקוה ערבים

יום אחד הזמין אותי בחור מחבורת העמק לבקר אצל חברים בפתח תקוה, שהיו מאורגנים שם בקיבוץ הראשון במושבה. היה זה דבר מופלא שם, כי פתח תקוה השמרנית לא ראתה בעין יפה את החלוצים הצעירים, המרדנים ופורקי העול, והאיכרים שם העדיפו להעביד ערבים מלתת עבודה ליהודים.

יצאנו בבוקר לדרך. גבולות תל־אביב בימים ההם נסתיימו בקצה רחוב הרצל בואכה יפו, ומכאן ואילך נמשכו פרדסים וישובים ערביים. חברי החזיק כל הזמן את ידו בכיסו, בהסבירו לי שזהו תכסיס מנוסה כלפי הערבים, החושבים שמא מחזיק הלה אקדח בכיסו וממילא הם מפחדים לפגוע בו. (היה זה אחרי מאורעות 1921).

לצידי הדרך שהלכנו בה צמחו גדרות גבוהות של שיחי צברים ובאותה תקופת השנה היו עמוסים פירות לרוב. חברי הסביר לי שאלה הם פירות טובים לאכילה ונתן לי לטעום מהם. טעמם בפי היה נפלא באמת, ושוב גדלה התלהבותי לארץ הזאת, שבה אין אדם צריך לדאוג שמא יגווע ברעב, שהרי תמיד יוכל לזכות מן ההפקר באותם צברים מופלאים.

בשעות הצהרים הגענו לפרדס גולדברג ושם קיבלו אותנו הפועלים בסבר פנים יפות. הביאו לנו תפוזים זהובים, מלאי עסיס, שראיתים בפעם הראשונה בשפע כה רב. לא טמנתי איפוא את ידי בצלחת — מצצתי את מיצם המחיה נפשות והמרענן במלוא הפה.

בשעות אחרי הצהרים הגענו לפתח תקוה ועשינו ערב מעניין עם החלוצים יוצאי רוסיה. למחרת חזרתי לתל־אביב ונשארתי שם שמונה ימים, שבהם צריכה הייתי לגמור את סידרי העליה, כגון הרכבות, זריקות נגד טיפוס, התאזרחות זמנית וכו׳.

שאיפתי היתה לעזוב את תל־אביב במהירות האפשרית, כי החיים בה נראו בעיני כחיי גלות במקצת. על כל פנים, לא זה המקום שבו נבנים החיים החדשים לפי מושגי החלוציות.

מכיוון שכבר אז ידעתי עברית, שלחה אותי עדה מימון (פישמן) לדגניה ומסרה מכתב המלצה בידי. מההנהלה הציונית קיבלתי לירה אחת להוצאות הדרך וביום ששי חמסיני אחד יצאתי ברכבת לחיפה.

טיול ביום חמסין

הרכבת היתה מלאה פועלים וחלוצים שהכירו זה את זה. היתה הנסיעה בעיני כמיפגש חברותי. הערבים ישבו לרוב בתאים הסגורים, ביחוד הערביות, ולא הראו את פניהם.

הקשרים עם הפועלים נתהוו מהר מאד. כחלוצה חדשה ברכו אותי מכל הצדדים וכל אחד הזמין אותי לעשות זמן־מה בקבוצתו, אולי ימצא המקום חן בעיני ואשתקע שם.

הרכבת זחלה לאיטה לכיוון חיפה, והחמסין היה כבד מאד כשהגענו לשם בשעות הצהרים. קודם כל עמלתי למצוא עגלה שתביא אותי לנהלל, שם מקום שיכנו של קיבוץ „השומר", חברי לתנועה בגולה. אבל עגלה לא נמצאה. ובכן החלטנו אני ועוד חברה להישאר בשבת בחיפה — בנוה שאנן היו לה חברים מן הגולה, אבל איך עולים לנוה שאנן, בהר שומם ללא כביש וללא בית? באין כבישים היו עולים שם רק ברכיבה על חמורים. לא היתה לנו, שתי הבחורות, ברירה אלא לטפס ולעלות במעלה ההר ברגל, בקו ישר מתחנת הרכבת, ואחרי כמה שעות הגענו למקום ומצאנו שם חבורה במחנה אוהלים. עשינו בחבורה זו כל השבת, וזכורני כמה גדלה ההתרגשות בחבורה באותה שבת, לאחר שהכריזה אחת החברות שלא תישאר במדבר הזה, שאפילו ארון בגדים אי־אפשר להביא לשם.

„הורה" עד אור הבוקר בנהלל

ביום ראשון, בחזרי לעיר, מצאתי עגלה של המשביר שהובילה שקי מזון לנהלל. הנסיעה ההיא בעגלה היתה לי לחוויה מיוחדת במינה. מחיפה עד ג׳ידה לא היה כל ישוב, מלבד מספר אוהלים ראשונים לקיבוץ יגור. העגלה נסעה לאיטה ואני ספגתי לתוכי את מראות הנוף הפראי, התנ"כי, הירוק־מאובק של הגבעות משני צדי הדרך. עדרי העזים עם רועה ערבי קטן, השממון והשקט, השמים התכולים — כל זה התמזג יחד לתמונה תנ"כית יפה.

אחרי כמה שעות של נסיעה הגענו לנהלל. היה זה לפנות ערב והפועלים שבו מעבודתם. כל נהלל היתה אז מחנה אוהלים גדול ורק שני צריפים בלבד הזדקרו מתוך האוהלים. היו אלה הצריפים של קופת חולים ושל בית הספר.

חברי אכלו אחר כך ארוחת ערב שלהם תחת כיפת השמים מסביב לשולחנות עשויים דפי עץ.

ירד הערב, עלה הירח המלא על המישור השומם של נהלל, וכל המחנה נהפך למחזה אגדתי, שבו נשמעו יללת תנים, קרקור צפרדעים. החינין שניתן לנו יחד עם ארוחת הערב כאמצעי פרופי־לאקטי, גרם לזמזום באזניים ובתוך השקט הגדול, רחפה נימה, אשר דמתה לשיר אשר שרנו בגולה: „והדממה פה תשיר, יען לה לבי ישיר".

פתאום בקעה מתוך אחד האוהלים השירה: „נרננה, נרננה" ומיד גחו הכל מתוך האוהלים, והזרועות נתלכדו ל„הורה" נלהבת, פראית. ריקוד ההורה היה הביטוי החזק ביותר למאוויי הנוער החלוצי של אז, שהשליך אחרי גוו את העבר הגלותי על כל צורות חייו החברתיות והמשפחתיות, בקוותו לבנות חיים חדשים לגמרי בארץ ישראל. ריקוד ההורה נמשך עד אור הבוקר.

עבודה במכוש בדגניה

משם עשיתי דרכי לדגניה. הנסיעה לצמח ברכבת הזוחלת לאט לאט, היתה לי שוב לחוויה חדשה. וכשעברנו את עמק יזרעאל נראו האוהלים של קיבוץ עין חרוד, שחבריו עלו על הקרקע רק לפני זמן מועט.

הגעתי לדגניה בתקופת החריש ופועלים־אורחים רבים היו שם.

אחת החברות, שאליה מיועד היה מכתב ההמלצה של עדה פישמן, הוליכה אותי לחלקת לימונים דלה, סמוך לחדר האוכל של אז. שם נתנה לי מכוש לידי והראתה לי כיצד לעשות „צלחות" סביב העצים ולהוציא את „האינדז׳יל" מתוך האדמה, שעומקו הגיע לפעמים עד לחצי מטר. האדמה היתה קשה וחרוכה אחרי הקיץ. אך ידוע היה אז, כי חלוצים חדשים אינם נרתעים מפני כל עבודה קשה אלא עושים את עבודתם ביסודיות רבה. כך גם אני עמלתי כל השבוע וביום ששי קיבלתי מחמאה מחברה, שסקרה את עבודתי ואמרה: הרי עשית לנו מהחלקה „סאלון"!

בשבתות היה מקובל לטייל ברגל ולבקר חברים בישובים הסמוכים ואנחנו יצאנו לבקר את קבוצת הפועלים במושבה כנרת, שהיוו אז את הגרעין לקבוצת כנרת בעתיד. בחזרי לדגניה לא נשאו אותי רגלי עוד, וכבר חשבתי שתקפה אותי חולשת קדחת. אבל זה היה רק כאב שרירים אחרי שבוע של עבודה מפרכת.

חקרי לב של חלוצים

ישבתי בדגניה כמה שבועות ולא הרגשתי עצמי בטוב שם. דווקא בין אנשי דגניה, שהערכתי אותם במידה שאין למעלה הימנה, לא מצאתי את מקומי. דומה הייתי כאילו באתי ארצה אל הכל מן המוכן, מבלי לעמול על כך. והשאיפה של כל חלוץ היתה — להכיר קודם כל את הארץ מתוך טיול ממושך בכל פינות ההתישבות ורק אחרי כן להחליט באיזה מקום להשתקע. אבל דגניה היתה מבוססת ומושלמת מדי בעיני חלוצה כמוני, שאוכל להתאחז בה בנפש חפצה.

בוקר אחד ארזתי את תרמילי ולפני עלות השמש עליתי על עגלה בעלת שני גלגלים גבוהים שהובילה חלב לטבריה. ושוב, הנסיעה לאורך הכנרת היתה לי לחוויה גדולה. מראה הנוף המופלא, הכנרת והרי הגולן לאור קרני השמש העולה — כל זה נצטרף למחזה שלא מן המצוי. אורחות גמלים המשתרכים לאיטם, צלילי

פעמוניהם וכל האווירה נסכו בי הרגשת אושר לאין שיעור לנוכח החיים המתגוללים לפני בכל קסמיהם.

בדרך עלתה על העגלה עוד בחורה. כנהוג התחילו השאלות מאין, לאן וכו'. חבושה הייתי לראשי מטפחת קטנה ואותה חברה שאלה אותי אם אין לי כפיה. כשעניתי בשלילה התחילה להלל את יעילותה של הכפיה, שבלעדיה אין חלוץ ראוי לשמו. הנה, באוהל, תשמש פעם לסדין, פעם למפת שולחן; היא מגינה מפני השמש ואף יכולה למלא מקומה של ממחטה. היו בכיסי עוד 7 גרושים, שנשארו לי מדמי הנסיעה שקיבלתי מידי ההנהלה הציונית, וכמובן, צעדי הראשון בטבריה היה, שפניתי לשוק הערבי וקניתי לי כפיה ובזהיחות הדעת כרכתי אותה על ראשי כששוליה משתלשלים בגנדרנות על כתפי.

התאזרחתי ב...קדחת

מרכז הנסיעות בעיר היה המשביר — לשם באו עגלות מכל הישובים ומשם חזרו הביתה. לפני המשביר, בעיר העתיקה של טבריה, קרוב לשפת הכנרת, ישבתי על ספסל וחיכיתי לעגלה, שתוביל אותי למנחמיה. שם היתה לי חברה שציפתה לי.

פתאום ניגש אלי בחור חבוש כובע אוסטרלי רחב שוליים, רכוב על חמור. תוך כדי שיחה הציע לי לעלות עמו למצפה המושבה, שם הוא חבר בקבוצה הקודחת באר ואני אוכל בוודאי למצוא עבודה אצל אחד האכרים.

הרעיון קסם לי. עליתי בעגלה למצפה, מן המושבות הוותיקות בגליל, המוקפת חומת מגן ובה בסך הכל 10 בתים אדומי גגות וסביבה שדות זרועים סלעים אפורים־שחורים וביניהם שטיחי פרחים שלאחר הגשמים הראשונים. מרחוק נראו הרי צפת ומאחוריהם — החרמון בלבושו הלבן כסבא ישיש.

עבדתי במצפה רק חודשיים, כי שם תקפה אותי קדחת, שלוש פעמים במשך חודשיים, ולא יכולתי להחזיק מעמד בעבודה.

בשיחותי הראשונות עם וותיקים בארץ היו שואלים אותי אם כבר התאזרחתי. חשבתי לתומי שמתכוונים לתעודת ההתאזרחות הזמנית שקיבלתיה בתל־אביב, ועניתי תמיד בחיוב. והנה נתברר לי שהתכוונו לקדחת, שזו היתה ההתאזרחות הממשית של העולה בארץ.

ערב אחד במצפה קיבלתי חום גבוה והתקפת צמרמורת ונקישת שיניים, שכמעט השליכה אותי מן המיטה, והגעתי עד לאיבוד ההכרה. רתם אחד האיכרים את פרדתו לעגלה, השכיבוני על הקש והובילוני לבית החולים של קופת חולים לטבריה. בית החולים שכן באוהלים צבאיים מרובעים, תקועים לרגלי ההר, (היום „קרית שמואל"). ההר עדיין היה קרח לגמרי, פרט לצריף של וועדת התרבות של ההסתדרות, שעמד בודד שם. באוהל ששכבתי בו היתה הפרדה בין הגברים ובין הנשים בסדין בלבד. הרופאה והאחות, שתיהן צעירות, טיפלו בחולים במסירות רבה, אך חולים קשים מאד כמוני היו שולחים לבית החולים בצפת, שמנהלו היה הרופא המפורסם ד"ר גרי. ובכן, בשעות הצהרים הכניסו אותי ועוד בחור אחד לתוך דיליג'נס ובו שני ספסלים ארוכים כדי להובילנו לצפת.

עם כל החום הגבוה לא יכולתי להתאפק מלהציץ מדי פעם בעד החלון החוצה, כדי לראות את נוף ההרים הנהדר על הכנרת המסתתרת ומתגלה בין ההרים.

כשהגענו לצפת כבר החשיך היום, ובלי הכרה הוציאו אותי מן האמבולנס. היתה זאת התקפת קדחת טרופית קשה. כשקמתי אחרי עשרה ימים מן המיטה, עדיין רגלי לא נשאו אותי, ורק לאט, לאט שבתי לאיתני.

עתה עמדה לפני הבעיה, כיצד לחזור לטבריה. לכך דרושים היו 10 גרושים, ואלה לא היו לי. היתה אתי עוד חברה, פנינו שתינו לפקיד קופת חולים, שיתן לנו להוצאות הנסיעה. כל המשרד שלו היה חדר דל של חלוץ, ולפי שעה לא היה יכול להציע לנו אלא דיור, עד שיהיו בידו 20 גרוש לנסיעה. בינתיים ירדו גשמים כבדים, הקור חדר לעצמותינו, ורק אחרי יומיים יכולנו לחזור לטבריה.

עברו שבועיים, שוב תקפה אותי הקדחת, והפעם שכן כבר בית החולים של קופת חולים בטבריה בבנין ערבי, שהיו בו כמה חדרים והול והרופא היה ד"ר קיטאין, שהיה ידוע בשעתו כרופא החלוצים.

לאחר שתקפה אותי הקדחת בפעם השלישית במשך חודשיים, נפל רוחי לגמרי ולא ראיתי כל אפשרות להמשיך כך. התחלתי לשקול בדעתי, אולי מוטב לחזור לגולה. בחלומותי בלילה נמצאתי תמיד בחוץ לארץ, וכשהייתי מתעוררת ורואה שהנני בארץ הייתי מאושרת בנפשי. בכל זאת לא ידעתי כיצד להמשיך בחיי כאן בבטלה מחמת מחלה. לבי לא נתנני להכביד עוד על הקבוצה ועל האיכר שעבדתי אצלו, שיפרנסוני חינם.

בימי החלמתי מההתקפה השלישית הייתי יוצאת יום יום למזח שעל הכנרת. היו אלה ימי שבט. השמש חיממה את האדמה. הכל עמד בפריחתו. הכנרת רשרשה בגליה, והרי הבשן ממולה החליפו גונים עדינים. הנוף היה מרגיע להפליא ומרטיט את הלב ביופיו. וביושבי כך, חולמת וחוזה, גברה ועלתה בי הרגשה עזה — שאין לשנות! לעולם לא אוכל לעזוב את הארץ הזאת, שהתגעגעתי אליה מימי ילדותי כחותם תכנית חיי והיא עתה אהובה עלי ביותר. מכאן ואילך ליוותני הוודאות, שהארץ הזאת היא ארצי ובית מולדתי לעולם.

לאחר המשבר העמוק שחל בנפשי נתגברו בי הקשר והאהבה לארץ הזאת ביתר שאת והיו לתוכן חיי עד היום הזה.

ובליל חורף אחד, כשעמד הירח במלואו בשמי הגליל הצחים, יצאתי עם חברים אחדים בעגלה רתומה לפרדה — לחיפה. העגלה נסעה לאטה בדממת הלילה, ויחד עם שקשוק העגלה, וקול פעמוני הגמלים בקצב הליכתם בצידי הדרך, וערבי מנמנם, מתנועע, בפיזום חדגוני על אחת הדבשות — גם לבי אמר שירה.

היה זה לילה ארוך מאד, ובו נתייחדתי עם שמחת החיים, שמחת העתיד. בחיפה חיכו לי חברים מהתנועה שלי, ואתם עמדתי להתחיל ביצירת קיבוץ חדש.

ספקה ברגמן

בן ציון אומנסקי (אומן) - ממנחילי הלשון העברית לבני גורליצה

בשלהי מלחמת העולם הראשונה, כאשר החיים הכלכליים והתרבותיים בעירנו חזרו פחות או יותר למסלולם התקין, החליטו בני הנוער הציוני בגורליצה, ובראשם ועד אגודת „השחר", לחדש את לימוד השפה העברית בעיר ולהקנותה לעם בכתב ובדיבור.

בשנת תרע"ז (1917) הוזמן המורה מר שתדלן לעירנו, והוא שהתחיל ללמד את הצעירים והצעירות בגורליצה עברית לפי השיטה החדשה בקורסים שונים, מותאמים לגילם ולרמת הידיעות של הלומדים.

מסיבות אישיות שונות עזב מר שתדלן כעבור שנה את גורליצה ואחרי זמן קצר נקרא מר בן ציון אומנסקי למלא תפקיד זה בעיר. לאור הנסיון של השנה הקודמת ובעזרת חברים חובבי השפה ובתמיכה פעילה של ועד „השחר". אירגן הנ"ל קורסים אחדים לתלמידים שונים החל מגיל בית הספר העממי ועד למבוגרים, ונוסף לכך גם שיחות והרצאות בשפה העברית, שהתקיימו כמעט מדי שבוע בשבוע במשך תקופה די־ממושכת. אחרי חדשים אחדים ערך מר אומנסקי בעזרת החברים שהוזכרו; התלמידים נשף פורים בשפה העברית. ילדי גורליצה העלו על הבמה בעברית תמונות ממגילת אסתר. אחרים שרו וניגנו, דיקלמו והקריאו והקהל התפלא והתפעל.

ישראל הרץ וחבריו בסלילת הכביש לפתח תקוה, תרצ"ה
Israel Hertz and friends at road work, 1935

יחזקאל וילד עם משפחתו (במרכז) לפני עלייתם בתרצ"ד (1934)
פרידה בתחנת הרכבת
Farewel to Yechezkel Wild and family (center), 1934

רושם לא מעט עשו גם הבחינות שערך המורה אומנסקי, עם תום שנת לימודים אחת, לתלמידים בנוכחות ההורים וחברי הועד. לאחר הבחינות חולקו תעודות לתלמידים (ראה למעלה תלמידותיו — תמונת „בנות עבריה", עמוד 150). במחצית שנת 1920 עזב גם המורה אומנסקי את עירנו.

מר אומן עלה מטארנוב לארץ בשנת 1935 ויכנס לקיבוץ גניגר. משם עבר לחיפה כעובד בקופת חולים של ההסתדרות. עכשיו משמש הוא מנהל מחלקת המנגנון במרכז קופת־חולים.

פרידת חברות מרבקה רוזנר (שיף) בעלייתה לארץ בתרצ״ה (1935)

Firewel to Rebecca Rosner (Shiff) going to Eretz, 1935

פרידה ממגיסטר דוב ארנרייך

(במרכז, בשורה הראשונה) בעלייתו בתרצ״ו (1936)

Farewel to Magister Dov Erenreich going to Eretz, 1936

אחרי זמן קצר בא מר פוס אלינו והוא שימש מורה עברי בעירנו עד שנת 1935, שנת עלייתו לארץ.

במשך השנים הללו גדלה והתפשטה התנועה ללימוד השפה העברית בעירנו ומספר יודעי השפה והמדברים בה הלך ורב.

יהודה בן דוד / עלייתי לארץ באניית מעפילים

ביום קיץ בהיר, אחר שבת נחמו תרצ״ח (1938), ישבתי בקרון של רכבת היוצאת לגבול גרמניה והרגשתי בטיקטוק ריתמי המרחיקני מעיר מולדתי. לא עניין אותי הנוף החולף בעד חלונות הרכבת. התבוננתי בפני אמי בלבד שישבה ממולי, ואפילו התעלמתי מן ההמולה שהקימו ידידי הקרובים ביותר, יודעי סוד עלייתי, שבאו להפרד ממני*). כל תשומת לבי היתה בפני האם, שמשום־מה נראו לי כה שונים, שכן קרנו מתקוה ומאושר. בעצם חששתי, כי תהא זו פרידה קשה ביותר וכי אמא תיפרד ממני בלב כבד ובבכי ממושך. והנה נראתה לי אמי כה אמיצה ומעשית והיא שפעה הוראות והדר־כות, על כן הייתי מופתע ומאושר. לא צפיתי לליווי אמיץ ונפלא מעין זה. אמי היתה רגישה ביותר בקשריה הלבביים לילדיה ומשפח־תה, כדרכה של אם בישראל („א אידישע מאמע") טיפוסית. כל מקרה בלתי רגיל שקרה במשפחה מסוגל היה להביאה לידי צער עמוק ולזעזעה בבכי כבד, ומכל שכן הפרידה ממני שנחשבה אצלה לקרבן גדול שאין דומה לו. ובכל זאת במשך שעות רבות, לאורך כל הדרך שליוותה אותי עד לקטוביצה, היתה נסוכה אומץ לב ומצב־רוח מרומם.

רק לאחר זמן בהיותי בארץ קיבלתי מכתב מאחי ואחותי ובו מסרו לי, שלאחר שובה של אמי לביתה נשברה לגמרי ובמשך שבוע ימים לא פסקה לבכות מתוך ברכה ותפילה לשלומי.

ציפיה ממושכת לאנייה

הנסיעה שלפי התכנית צריכה היתה להימשך כשבועיים בערך הלכה ונתמשכה יותר ויותר. מכשולים רבים נערמו בדרכנו, ואנו נאלצנו להתעכב בעיר האיטלקית היפה פיומה. הגיעו שמועות שנשקפת סכנה חמורה בכלל לכל המסע כולו. סיפרו, כי האינטליג׳נס האנגלי גילה את הרשת המארגנת את העליה הבלתי־ליגאלית וכי הממשלה הבריטית הפעילה לחץ כבד על השלטונות האיטלקיים, לשכנעם שלא להרשות הפלגות אניות בלתי־ליגאליות משטחה. אנו לא ידענו מה תהא בסופו של דבר עמדתה של ממשלת איטליה. יום רדף יום, והאניה שהיתה צריכה להגיע על מנת לקחתנו ארצה — לא הגיעה. אף לא ידענו סיבת עיכובה של האניה: אם בעלי

*) ראה: הפרק הקודם ע״ע 147—149.

האניה חזרו בהם מהסכמתם, או השלטונות האיטלקיים אינם מאפ־שרים לאנייה לעגון בנמליה.

חששות אלו הילכו עלינו רוח של דכאון ועגמה. לא רצינו אפילו להעלות על דעתנו שעלייה זו תכשל והנה נאלצים לחזור לבתינו כלעומת שבאנו. מדי פעם כונסו אסיפות כלליות לטכס עצה ולחפש מוצא. מלבד זה נפגשו קבוצות של ריעים וחברים לדיעה על מנת לחפש ולתכנן דרכים אלטרנטיביות לכל צרה שלא תבוא. רוב החברים היו בדיעה אחת שלא בא בחשבון כל הכרח לחזור לפולין. והואיל והיה חשש חמור, שהשלטונות האיטלקיים עלולים לכנסנו ולהחזירנו לגבולות פולין, תיכננו דרכי בריחה לשם הברחות גבולות לצרפת, ליוון או ליוגוסלביה, במגמה לחפש מתוך ארץ אחרת את הדרך להגיע לחופי הארץ. יחד עם זאת לא אבדה אף לרגע תקוותנו, כי סוף־סוף יתחולל נס והנסיעה תוסדר ואנחנו נגיע למחוז חפצנו כמתוכנן.

ואמנם לאחר ציפיה של חודש בפיומה נתבשרנו על הפלגה קרובה ביותר, ובתום 24 שעות עלינו על אנית־משא בשם „דרגה".

„דרגה" בסערת הים

הנסיעה באנייה היתה בתחילה נעימה מאד. כל החבורה שהתה על הסיפון, שהמה כולו שירה ועליצות. הים היה שקט. האניה התנדנדה קלות בתנועות קצובות ונעימות. אבל לאט, לאט נעשה הים גלי יותר ויותר, ולאחר שעות אחדות של שיוט נתגלו הסימנים הראשונים למחלת הים, שתקפה בהמשך הנסיעה את רובם של הנוסעים. גם זה היה בתחילה מחזה משעשע, אבל בגבור הסערה ולאחר היום השני והשלישי לנסיעה כשנשפכו זרמי מים חזקים אף על הסיפון לא נותר עוד איש למעלה, וכולנו נאלצנו להתחבא בתוך המחסנים העמוקים של אניית המשא. בתוך בטן האניה לא היה נעים ביותר. הצפיפות היתה קשה ומחלת הים הטרידה ביותר וזיהמה את הפינות הפנויות. התרוצצו האנשים לכאן ולכאן במאמץ לנקות את הקיא. מכל מקום, כל המחזה הבלתי־נעים הזה לא היה בכוחו להעיב על השמחה האמיתית וההתרגשות הפנימית שהשתלטה על כל ישותנו. הרגשנו שכל תנודה, כל גל המתנפץ בחרטום האניה באו על מנת להבקיע את הדרך למטרתנו הנכספת.

הסגר פנימי מפחד הבריטים

לאחר ימים אחדים של שיוט, הים נרגע. התחלנו מתקרבים לחופי הארץ. מצב הרוח עלה מעלה, מעלה עם כל מיל ימי שהתקדמנו. אבל בהתקרבנו לחופי הארץ, מפקדי האניה הטילו עלינו הסגר חמור ונצטווינו לא להוציא ראש מתוך בטן האניה — מחמת הסכנה, שאווירוני הסיור של הבריטים עלולים לגלות את האניה, ומראה אנשים על הסיפון עלול לעורר את חשדם, כי לפניהם אניית מעפילים. בכל זאת לא פסקה השירה והעליצות.

עם כל אמצעי הזהירות שננקטו לא עלה בידנו להטעות את האנגלים. כנראה, היו להם ידיעות מדויקות על האניה. אף נמסר לנו, כי גילו אותה והם עוקבים אחרינו.

בשורת איוב זו עלולה היתה להשרות דכאון על כל נוסעי האניה. אבל הרגשנו, כי מפקדי המבצע לא היו מודאגים במידה יתירה. הם גם ניחמונו והבטיחו לנו כי תימצא תחבולה להתחמק מההסגר.

אכן, במרוצת הזמן, בחשכת־ליל אחת, לאחר שיוט של שבועיים, למדנו, כי נמצאה תחבולה מחוכמת להערים על רודפינו.

מ„דרגה" ל„גיגית"

את טבעה של תחבולה זו הכרנו בלב ים, כשמסביב היה שקט מוחלט ועלטה כבדה. דומה, כי גם הגלים שבתו, לא נעו ולא זעו; הם שיתפו פעולה באופן נפלא והקלו על המבצע.

בחשכה זו ראינו לראשונה את ה„גיגית". בשם זה הכתרנו את הספינה שנצמדה עתה־זה אל דפנות „דרגה" אנייתנו. יתכן שספינה זו כבר הוצאה מרשימת כלי השייט המותרים להסעה לפני שנים רבות, אבל אלינו היא באה כגואל ומציל. ספינה זו לא היתה ראויה לשייט, כי היא היתה רקובה למחצה, ישנה נושנה, עוד מתקופת מתושלח. לפי הערכה, לא היתה מסוגלת להכיל בבית קיבולה אף את הרבע מהאנשים שהתעתדו לעלות על סיפונה. לא אדע איך זה קרה, בכל אופן מעשה ניסים של מועט המחזיק את המרובה נתחולל שנית. דומה, שדפנות הספינה התרחבו והיא קלטה את כולנו, והיא גם הביאתנו למחוז חפצנו.

על ה„גיגית" הוטל התפקיד להביאנו לחופי הארץ בכל מחיר. לשם הבטחת הצלחתה התחלקה המשימה שלה לשתיים: א. היא תעשה מאמץ לחמוק בין משמרות החופים ולהגיע בחשאי לאחד מחופי הארץ. ב. אם נסיון זה לא יצליח, עליה לחתור ישר אל החוף ולעלות על שרטון. נראה, שנקל היה לפצות את בעליה של גרוטה זו, והם הסכימו לנפצה בעלייה על השרטון ולהבטיח בכך שהאנגלים לא יוכלו להחזירנו לים.

תרים אחרי אות מוסכמת

אחרי חמישה ימים של שיוט הוברר סופית, כי ה„גיגית" לא נתגלתה לעיני האנגלים וכי היא מבצעת בהצלחה את משימתה הראשונה. ערב, ערב שטה הספינה מתוך איפול מוחלט לאורך חופי הארץ, ומפקדינו תרו אחרי האות המוסכמת, שתציין להם את נקודת העליה לחוף שאותרה על ידי החברים אשר עמדו להקביל פנינו בארץ. לילה, לילה, נאלצנו לשוב על עקבינו והאות לא ניתנה. המתיחות גברה והגיעה לשיא שכמותו לא ידענו עד כה.

היום החמישי לשהותנו ב„גיגית' היה ערב יום הכיפורים. לבנו ניבא לנו, כי זה הוא היום האחרון לשהותנו בים. מורגש היה, כי מפקדי האניה מתכוננים למיבצע הירידה ביום זה וההתרגשות הגיעה לשיאה. עוד לפנות בוקר הרגשנו, כי השחר המפציע מביא תקוה חדשה לכולנו.

תפילת „כל נדרי" על הסיפון

בינתיים זחל היום בעצלתיים וציבור הנוסעים התכונן בארשת פנים רצינית לקראת יום הכיפורים הממשמש ובא. יחד עם זאת בדק כל אחד מאתנו יפה את תרמילו ונעל את מזודתו. גמרנו בחפזון את הסעודה המפסקת שלפני הצום והתאספנו על הסיפון לתפילת „כל נדרי". הש"ץ החל בתפילה חרישית מקרב לב ונפש. ואף על פי שהתפילה התנהלה בחפזון, היו הכל מכונסים ומרוכזים בתפילה שנאמרה בכוונה עמוקה ובהתלהבות רבה. תקווה עזה קיננה בלבנו, כי הפעם, בליל יום קדוש זה, ידרכו כפות רגלינו על אדמת המולדת. הלילה ירד, הספינה התקרבה במהירות לחופי הארץ, מרחוק נשמע קול מוזר של רעש גלים בהתנפצם על החולות. עלטה כבדה שררה מסביב. לא ידענו דבר מהנעשה מסביב. התפילה נגמרה זה כבר, נצטווינו להיות מוכנים לירידה, ותוך זמן מועט הבחנו כי הספינה נעצרה.

עוד שעה קלה של ציפיה, של מתיחות עצומה, של תקוה ותפילה, והנה הגיעתנו בלחש הפקודה: „הכונו לרדת לסירות!" באפילה האיצו בנו מלחי הספינה ודחפונו לתוך סירות קטנות שהתנדנדו והתנגשו בדפני הספינה. מדי פעם התמלאה סירה והתרחקה במהירות מהספינה על ידי דחיפות משוט אמיצות של המלחים.

אחים מקבלים פנינו בחוף בנימינה

לא ידעתי נפשי. ברגעים אלה התהלכתי כסהרורי, ולא הבחנתי ולא הרגשתי מאומה. לא אדע איך, פתאום מצאתי את עצמי בתוך סירה יחד עם אחרים, וכעבור דקות מספר נדחפתי מתוכה וכמעט שהושלכתי לתוך המים. ברגע הראשון נבהלתי, כי דומה היה שנשמטה הקרקע מתחת לרגלי, אבל מיד הרגשתי, כי במקום זה המים רדודים ומגיעים רק עד לחגורה. אף הבחנתי בשתי שורות של אנשים שעמדו מזה ומזה בעברי בתווך והורו לי בעברית ובאידיש להתקדם. פלסתי לי דרך בתוך המים, ומיד עליתי על החוף.

ערב זה לא יישכח לעולם מלב איש מהנוכחים שם. בערב זה התארחנו לראשונה על אדמת המולדת. קולות רחש מוזרים נשמעו מסביב, קולות שלא שמעתי כמוהם בשום מקום בעולם, והם הצטלצלו באזנינו כסימפוניה נפלאה ביותר עלי אדמות. צלליות התרוצצו ברגל ועל גבי סוסים מסביב לנו ומדי פעם נתקלנו באנשים חדשים שכיוונו את צעדינו והאיצו בנו להתקדם. לאחר שעתיים של הליכה הגענו לבנין סגור, ובתוכו חילקו לכולנו מצעים למנוחת הלילה.

מקבלי פנינו נראו בעינינו כגיבורים שבאו אלינו מארץ אגדתית שלא מזה, להעלותינו מן הים בחוף בנימינה.

יחזקאל רינהולד / מגורליץ עד חוף קיסריה בעלייה ב'

(פרשת חיים של גלמוד ממשפחה גורליצאית)

בהיותי חבר בארגון ציוני בעירנו, שלא לפי ה„קו", לא היו לי כל סיכויים לעלות ארצה בדרך המקובלת. לפיכך, נרשמתי בראשית שנת 1938 לעליה ב'. בקיץ של אותה שנה יצאתי לאיטליה. באחד הנמלים נפגשתי יחד עם בן עירנו יהודה בן דוד וונגר בקבוצת חברי הארגון הנ"ל באניית עליה ב'. הנסיעה שבהפלגה זאת, על כל אי הנוחות והסכנות שבה, ארכה 7 ימים.

בחשכת ליל „כל נדרי" הגענו לחוף הארץ ע"י קיסריה. הירידה כוונה דווקא לליל קדוש זה, כדי להטעות משמרות החוף האנגליים. מהחוף הלכנו ברגל לאחת החורבות בקירבת מקום, שם עמדנו בצום ותפילה עד מוצאי יום־הכיפורים. אחרי הצום הועברנו לנתניה.

בחיל ההנדסה הבריטי בחזית צרפת

שנה בערך אחרי עלותי ארצה פרצה מלחמת העולם השניה. נעניתי מיד לקריאת המוסדות הלאומיים, והייתי בין הראשונים שהתגייסו לצבא האנגלי לחיל ההנדסה, „פיונירס". את האמונים הצבאיים שארכו כחודש וחצי עברתי בצריפין (סרפנד). עם פלוגת חיל הנדסה נשלחנו לחזית צרפת לסביבת רן. היה זה בתקופת החורף 1939—40. במקום זה נשארנו עד מחצית הקיץ 1940.

בימי ה„בליץ" באנגליה

עם נפילת צרפת ונסיגת דונקרק, נסוגה, ממש ברגע האחרון לפני מגע עם הגרמנים, גם הפלוגה שלנו. בחוף בסמולו ירדנו לאחת מאניות הנסיגה ותחת מטר הפצצות של הנאצים הגענו אחרי 18 שעות לסאותהמפטון שבאנגליה. בימי ה„בליץ" שרתנו כחצי שנה בערך במשמר החופים נגד פלישה גרמנית. אחר־כך הפלגנו בים באניה מאלטית לחזור למזרח התיכון, בנסיעה סביב יבשת אפריקה שנמשכה 6 שבועות. בקיפטאון, כשנעצרה האניה, קיבלה אותנו הקהילה היהודית בצורה נלהבת ביותר. מקיפטאון הפלגנו לים סוף והגיענו לפורט סואץ ומשם נשלחנו לאלכסנדריה של מצרים לנופש קצר.

בטוברוק הנצורה

אחרי מנוחה קצרה עברנו למדבר המערבי בסביבות מרסר־מטרוק, ברדיה, טוברוק, בנגזי, ולאחר נסיגה — בחזרה לטוברוק.

בטוברוק הנצורה החזקנו מעמד כמה שבועות, למרות הפצצות בלתי פוסקות מצד הגרמנים.

האנגלים החליטו על נסיגה, ובחשכת הלילה, מתחת לאפם של הגרמנים ממש, הצלחנו להיסוג וירדנו באניה לאלכסנדריה. ואז נודע לנו, כי פלוגתנו היא היחידה שהצליחה להימלט משבי. כל יתר הגייסות האנגליים נפלו בשבי.

לאחר נצחון אל עלמיין — לירושלים

מאלכסנדריה עברנו מחנות שונות שבסביבה לשם נופש מתלאות הדרך המייגעת. אחרי זמן־מה התארגנו מחדש ויצאנו בחזרה למדבר, כמעט לאותן המקומות שמשם נסוגונו קודם לכן. בודאי זכורים עוד תמרוני הנסיגות וההתקדמויות של ימים אלה. במדבר המערבי נשארנו כשנתיים וחצי עד מפנה אל־עלמיין — המקום שבו קיבלו הגרמנים המכה הראשונה והניצחת במזרח התיכון. חזרנו ארצה, והגעתי לירושלים כסמל אנגלי בשנת 1943. בארץ הועסקתי בחיל ה„בפס", ולבסוף הועברתי לאפסנאות ומילאתי תפקיד מסוים בניהול מחסני אר.אי.אף.

בין מלחמת העולם למלחמת השחרור

בקרית מוצקין, בשנת 1945, שוחררתי מהצבא האנגלי ונכנסתי לעבוד בבית חרושת ליהלומים.

בין מלחמה למלחמה הייתי עסוק בליטוש יהלומים.

במלחמת השחרור

עם פרוץ מלחמת השחרור התגייסתי שוב לצה"ל כסמל בחיל הנדסה. יחד עם חטיבת גולני נלחמנו בסביבת בית שאן והגליל המערבי.

עם שחרור הארץ השתחררתי מהפקידי הצבאיים ועברתי לחיים אזרחיים שקטים. בניתי לי משפחה בישראל, וכעת הנני סוחר, בעל חנות כלי־בית־ומטבח בצפון תל־אביב.

קרה לי מה שקרה לאלפים ולרבבות בישראל — בעת שלחמתי מלחמת הקודש נגד האויב הנאצי ולמען שחרור הארץ, נודע לי כי התייתמתי — שכלתי הורי, שלוש אחיות ושני אחים (הי"ד). מכל המשפחה נשארתי יחידי, גלמוד. נחמתי היחידה היא שניתנה לי ההזדמנות לא פעם לנקום דם אחינו מאת הצוררים הנאצים ולא אחד מהם שילם בחייו מידי. לחמתי בעד שחרור מולדתי, שאליה הגעתי כתייר בלתי ליגאלי, והנני כעת אזרח יציב וחפשי במדינת ישראל.

מעפילים מגורליצה - קרבנות „פאטריה"

יחזקאל וילד

שרה ריבה מילר

מספרת ברכה ויידן לבית מילר: אמי שרה ריבה מילר בת ר' משהל'ה בינדר מגורליץ נולדה בגורליץ ושם התחתנה. בשנת 1910 עברה מגורליץ לברלין עם בעלה ר' דוד מילר והקימו בית יפה בגרמניה, וחינכו לתורה ולדרך ארץ שני בנים ושלוש בנות. חיי המשפחה התנהלו בשלווה ובהצלחה בכל המובנים עד שנת 1933. עם השתלטות המשטר הנאצי עזבו שני הבנים ושתי בנות את גרמניה ועלו לארץ ישראל והסתדרו בה: בן אחד הוא חבר קיבוץ בצפון הארץ; בן שני — עובד ותיק במשטרת ישראל; בת אחת — חברה בקיבוץ הדרום, והיא — ברכה ויידן עצמה — תושבת רמת־גן. אחריהן יצאה הבת השלישית מגרמניה בשנות השלושים עם קבוצת עליית הנוער על מנת לעלות ארצה. הקבוצה הגיעה עד יוגוסלביה, ובגלל סיבות שונות התעכבו במקום. שם השיגה אותם בימי המלחמה יד קלגסי הנאצים, שחיסלה אותה יחד עם שאר חברי הקבוצה.

האם, שרה ריבה מילר, עזבה את גרמניה לבדה, לאחר שעצרו הנאצים את בעלה במחנה הסגר, והגיעה לאניית מעפילים באירופה. שם נפגשה עם בעלה, ששוחרר בינתיים ממחנה ההסגר בגרמניה. עלו שניהם באניה „פאטריה" בשנת 1940. כשהגיעו ב„פאטריה" לחוף חיפה נעצרה האנייה ע"י שלטונות המנדאט והם עמדו לשלוח את המעפילים נוסעי האנייה לאי מאוריציוס. בינתיים קרה אסון ההתפוצצות באניה— בעלה ר' דוד מילר ניצל בנס ואשתו שרה ריבה נפצעה קשה ונלקחה לבית החולים בחיפה. שם נפחה את נשמתה ונקברה בבית העלמין בחיפה.

שרה ריבה מילר לבית בינדר
Sara Riva Miller b. Binder

גיטה ורטהיימר

אתם נסעה גם גיטה ורטהיימר בת משה ורטהיימר מגורליץ. ועליה מספרת חנה גולנדסקי־ורטהיימר מחיפה:

רוב ימי נעוריה של דודתי גיטה ורטהיימר היו קודש לפעולות ציוניות וכל רצונה ושאיפותיה היו מכוונים לבנין המולדת. אף עלתה לארץ לפני מלחמת העולם השניה בתור תיירת. אולם כאן, בארץ, החליטה לחזור לברלין על מנת לחסל רכושה שם ולהעבירו ארצה, ויחד עם זה לאפשר לאחדים מבני משפחתנו בפולין לעלות ארצה בזכות ההון שלה. וכבר תיכננה גיטה את עתידה כאן

גיטה ורטהיימר
Gitta Wertheimer

להתמסר בארץ לעבודת עזרה לחולים בתור אחות מוסמכת. אני השתדלתי בכל כוחותי להשפיע עליה שלא תחזור עוד לאדמת גרמניה הארורה, ואפילו במחיר ויתור על כל רכושה הנמצא שם. אבל לצערי לא הועילו כל הפצרותי, והיא חזרה לגרמניה להגשים תכניותיה.

לא ארכו הימים, היתה בה יד הגורל המר שהפר את כל התוכניות היפות — פרצה מלחמת העולם האיומה. גיטה הצליחה עוד להימלט בעוד מועד מגיא ההריגה והגיעה לחוף המולדת באניה האומללה „פאטריה". אבל כאן עמדו בדרכה הקלגסים הבריטים. לא נתנו לאניה להתקרב לנמל חיפה ועמדו לגרש את המעפילים, פליטי הגיהנום הנאצי, לאי השומם מאוריציוס.

אותה שעה נתלהטה דודתי גיטה בעוז נפשה לפעולה, ונתאמצה לבדה להגשים את להט שאיפתה מימי נעוריה להיות במולדת בכל מחיר. אחזה בצעד נואש וקפצה לים, בנסיונה להגיע לחוף חיפה בשחיה. והנה בדרכה אל החוף בשחיה נפגעה במכשיר חד, שפצעה בראשה ובגלל זה אפסו כוחותיה ולא יכלה לשחות עוד. היא צללה תהומה על סף החוף הנכסף. כשמשו אותה מתה מהים מצאנו בראשה סימנים של דם קרוש.

לא זכתה דודתי היקרה להגיע ארצה, לחונן עפרה ולעזור במיטב יכולתה לזולת, בהתאם לתכניתה — עזרה לחולים — אבל לפחות זכתה שגופה נטמן באדמת המולדת. מכל בני משפחתי — הורים אחיות, אח יחיד — קרובים וידידים, שניספו בשואה בין קדושי גורליצה ומקום קבורתם לא ידוע לנו עד היום, היתה היחידה שקיברה לפחות נשאר לפליטה להשתטח עליו — דודתי היקרה גיטה ורטהיימר.

יהי זכרה ברוך!

סיפורם של ילדים מוצלים בני גורליצה

מסביב לעולם - לארץ ישראל דרך הג'ונגל באפריקה

(מסיפרה של ברכה חבס „מארבע כנפות הארץ")

שמחה וחנה, הם אח ואחות, מחניכי כפר הנוער בן שמן. הוא בן שש־עשרה והיא בת חמש־עשרה, בהירי פנים ושיער שניהם, צנומים, בעלי־נימוסין. באו יחד לשיחה אתי והיו מספרים במשותף.

ילדי גורליצה הם ליד קראקוב. האב, בעל בית־חרושת לעורות ובעל מקורות נפט. בפרוץ המלחמה ברחה המשפחה לסטאניסלאבוב וישבה שם שנה אחת. כיון שסירבו לקבל את הנתינות הסובייטית הוגלו לסיביר. 14 חודש עבדו ביערות הצפון. ומשניתנה חנינה לפליטי פולין נסעו לבוכרה, ושם הצליחו הוריהם לרשום אותם ברשימת הילדים שנשלחו לפרס. נסעו לאַחוואַז ומשם נשלחו, בספטמבר 1942 דרך באַרה לקאראצ'י שבהודו. לאחר חודש הגיעו אל הג'ונגל האפריקני. הם נסעו באניה עד נמל מומבאסה ואחר כך, יום ולילה ברכבת, דרך נירובי שבקניה, עד נמסגילי שעל הנילוס. משם — יומיים ברפסודות במעלה הנהר, ולבסוף שש שעות במכונית עד שהגיעו למחנה שבלב הג'ונגל בין סבכי עצים ושיחים.

הסבכים עבותים, גדלים במהירות מפתיעה. הפליטים נאלצו לקצצם אחת לחדשיים. היו שם כ־3500 פולנים מבוגרים, מרביתם נשים וגברים למעלה מגיל הצבא. חמש קבוצות ילדים היו במחנה, מאה ילדים בקבוצה, קטנים ומבוגרים. במחנה שלטה האנטישמיות ביד רמה. „מחנך" זקן היה שם, והוא שהסית את הפולנים בקומץ הילדים היהודים, העלובים והעזובים. ואמנם יידו בהם אלה אבנים, חירפום וקראו אחריהם: — יהודים לכו לפלשתינה!

לבסוף, כתבו הילדים לקרוביהם שבארץ ובקשו סרטיפיקאטים לעליה. אך עבר זמן רב ואין קול ואין עונה. ופתאום אשה יהודיה, שליחה ציונית. כסילון אור באפלת הלילה הופיעה. באמצעותה כתבו שנית אל הדוד בארץ־ישראל, ולא יצאו ימים מרובים עד שנתקבלו הסרטיפיקטים!

באחד בינואר 1944 יצאו מאוגנדה, לאחר ישיבה של 15 חודש בחום הלוהט ובאווירת האיבה. באו לארץ בלוויית אשה יהודיה, תושבת ותיקה בנירובי. הנסיעה נמשכה 17 יום עד לנמל בוטיאווה שעל אגם אלברטה. משם יום ולילה בספינה קטנה עד נימולה, הנמל האחרון באוגנדה. מנימולה במכונית עד לנמל הסודני ג'ובה, ובאניה עד קוסטי שעל חוף הנילוס, ושוב יום אחד ברכבת עד חרטום בירת סודן. משם לוואדי חילפה, ושוב בספינה לנמל אל־שלאל שעל חוף הנילוס ומשם — עוד יום אחד ברכבת עד קאהיר— לארץ ישראל.

הגיעו לארץ ב־8 בפברואר, לאחר נדודים שנמשכו חמש שנים כמעט, וכאן טוב להם. לא קיוו כי יזכו עוד לחיים כאלה, שלא ירעבו ללחם ואיש לא יידה בהם אבן ולא יקרא להם „ז'יד".

היכן סבלו יותר בסיביר או באוגנדה? השנים שקלו היטב בדעתם עד שהשיבו על שאלתי. בסיביר עבדו בפרך, רעבו, קפאו מקור; באפריקה היו שבעים, בריאים, אך את עלבון יהדותם לא ישכחו. סיבלם היה קשה מנשוא. רכים לימים היו ולא חוסנו כל צרכם לעמוד במערכה זו. אך רדיפות אלו דוקא, הן שחישלו רוחם וגיבשו את הרגש היהודי שבלבם. העוול שנעשה להם על לא־דבר הדליק בסתרי נפשם זיק של אהבה צרופה לעמם הנרדף. בשום פנים לא היו ממירים דתם. הם, שמעולם לא העסיקו מחשבתם בשאלות של עם, דת ומולדת, היו בלא יודעים לשליחים יהודים אלמוניים לנצח ישראל...

הצעתי להם לשרטט על נייר למזכרת את דרך מסעותיהם ברחבי העולם, עד שהגיעו לחוף מבטחים — ואורו עיניהם. כן, זכרון־עולם יהיה שרטוט זה, זכרון לדורות הבאים. גם תשוקתם זו — התשוקה להוריש לאחרים את נסיונם היהודי — הביעו בהתלהבות עצורה. ניכר היה בהם שקורות חייהם לימדום לכבוש רגשותיהם. בתנועה קלה, ברמז, הבינו איש רעהו. ובמאור פנים, בבת־שחוק, הודו על דברי העדוד.

אמר המביא לבית הדפוס: הילדים המוצלים הללו, שמחה וחנה, הגיעו אל המנוחה ואל הנחלה בבית אביהם, יצחק ארנרייך, החי אתנו בארץ. חנה נתחתנה ונמצאת כיום עם בעלה בשליחות המוסדות ביאפאן.

המשך לסיפורה של ברכה חבס

שמחה (מיכה) ארנרייך ז"ל

שמחה בן יצחק ארנרייך
בבריגדה העברית
Simcha Erenreich
Jewish Brigade

נולד בגורליצה להוריו דבורה ויצחק ארנרייך ב־6.10.1928.

עם פרוץ המלחמה ברחו ההורים עם שני ילדיהם שמחה וחנה למזרח גליציה ומשם נשלחו לסיביר.

בשנת 1942 הוצאו הילדים ביחד עם קבוצת יתומים פולניים ע"י שלטונות הצבא הפולני מרוסיה והועברו לקניה שבאפריקה המזרחית. אחרי מאמצים רבים, ובעזרת מחלקת עלית הנוער, הגיעו הילדים ארצה בפברואר 1944.

כאן נתקבלו שני הילדים למוסד עליית הנוער בבן־שמן. וכשבאו ההורים לארץ אחרי המלחמה, עברו הילדים לבית הוריהם.

בהתחלת 1945 התגייס שמחה לבריגדה העברית, בהגיעו לגיל 18.

עם שחרורו מהצבא חזר ארצה וכאן לקח חלק פעיל בפשיטות ההגנה.

בשנת 1948, עם פינוי הצבא הבריטי מחיפה, השתתף בכיבוש „בית נג'דה" הערבי בחליסה ונפצע קשה.

אחרי מחלה ממושכת נפטר ב־2.5.1952.

יהי זכרו ברוך

דוב ארנרייך

ממראה עיניו של חייל הבריגדה העברית בגורליצה שלאחר החורבן

(מתוך מכתבו של יוסף טקץ־טנא לוועד יוצאי גורליצה בסוף דצמבר 1945)

רואה אני חובה לעצמי למסור לכם פרטים מבקורי האחרון (2־3.12.45) בעיירה שלנו גורליצה.

מקראקוב נסעתי לגורליצה, אבל לא כאז — היום. במקום שש שעות נסיעה, נסחבים 18 שעות ברכבת, בלי שמשות והסקה. זגוז'אני — תחנת־הקשר עם גורליצה — לא ניזוקה כלל. הרעש גדול, התנועה רבה, אנשים רצים, אצים, מטלטלים חבילות ומזוודות ויש עירות רבה בעסקי מסחר. כבר כאן, בתוך אותו ההמון הרועש לא מצאתי יהודי. אני „האנגלי" הייתי היהודי היחיד. כבר כאן התחלתי להרגיש בשינוי הנוף באופן יסודי כל־כך.

אף על פי שהרבה שמעתי וקראתי על מצבנו בפולין, ואף על פי ששמעתי הרבה פרטים על עיירתנו מפי פליטים מכרים באיטליה, בכל זאת, בהתנגשות הבלתי אמצעית עם המציאות חרד הלב, ופחד תקף אותי בכניסה לעיר מולדתי, שבמשך שש שנות המלחמה נהפכה בשבילנו היהודים כמהפכת סדום ועמורה.

גם תחנת הרכבת בגורליצה עומדת על תילה. המלחמה לא פגעה בה. בית הקברות הצבאי מהמלחמה הקודמת, הנשקף מהגבעה הרמה, נראה כאילו ירד מנכסיו, שוקע ומתחבא מאימת הקרבנות הרבים, שנתנה גורליצה במלחמה הזאת.

וליד התחנה, כאז כן עתה, עומדים עגלונים המחכים לאורחים, שיוכלו לשרתם — אבל הכל זר ונכרי. לא יסיע אותנו עוד וינר, גריבל, או יהודים פשוטים וטובים אחרים.

ברחוב 3־למאי עומד לו הבית של קורנובה. תיבה גדולה ומבודדת — סגורה כארון מתים. פעם תססו כאן החיים של הנוער הציוני הגורליצאי. בבית הזה חונכו חלוצים. הבית הזה היה לרבים מהצעירים הבית האמתי, ובו הרגישו את החמימות הביתית. עתה הכל מת. החלונות מסתכלים במבט קר אל מול ביתו של אליעזר פסל. פעם השלימו הבתים אחד את השני בחיבה וקשר חי.

אכן, ים של זכרונות גואה ועולה על גדותיו.

נעלם חלון הראוה של הצלם מאי יחד עם צריפו. ממול בית דגן התפשט בעל הדפוס (טורוביץ) הגוי בכל הבית. כך אני מתקרב למרכז, לחנויות הצפופות שברחוב הראשי. שום חנות אינה עומדת מוזנחת. בכל פינה חלונות ראווה יפים, ממש קשה להאמין לעיניים, שבפתח החנויות עומדים בעלים גויים, שירשו אותנו. מבטם יורה זיקי אש — כשרואים יהודי. מחנק תוקף אותך בשעת סיור בעיר מולדתך, שהכל כה קרוב ללבך. אותן החנויות, אותו בית העיריה והשעון, אותו ביח ספר, אותם הרחובות ואם לדייק — אזי העיר גורליצה יפתה עוד. מדרכות רחבות נבנו, כביש יפה מתוח דרך כל העיר, אבל כל זה נראה מת בשבילך, חסר נשמה. נעלמה האוירה החמה של רחוב יהודי. ואפילו עובר על ידך יהודי, לא תכיר אותו, כי סכנה היא ליהודי בפולין להבליט את יהדותו. משום כך נעלם משם היהודי בעל הזקן, בלבושו המיוחד. עכשיו קייב רק נוף אחד ויחיד — נוף גויי טהור.

מי שרוצה להיוכח, איך רצחו בנו גם בגוף וגם בנפש, יגש לראות את המקומות הציבוריים, שבהם נפגשו היהודים. הסתכלתי בבית המדרש ובבית הכנסת (ה„שיל"). בית המדרש ריק ומזוהם השמשות מנופצות, הרס בפנים ובחוץ. בית הכנסת שימש, כנראה, מחסן למלט, אבל בפנים הכל הרוס ושדוד, אי פה — אי שם, על יד הקירות, עור צמוד איזה ספסל, וזה הכל. אפילו את הרצפות הרימו הרוצחים וסילקו. אותה תמונה אתה רואה בבית הכנסת של בעלי מלאכה ממול. כך נראים המקומות הקדושים שלנו, כאילו התאחדו עם עמם בשעה שנרצח. כל הבתים התייפו, תוקנו, רק בפינ־שלנו הרס וחורבן. כן, יפתה גורליצה — התקשטה בדם יהודי.

ירדתי לזאוודז'ה. הצריפים הקטנים נעלמו — גם זה שאני גרתי בו. עכשיו צומחים שם תפוחי אדמה. ברחוב שמוביל לרופיצה נוספו הרבה בתים, הרחק אחרי הטארטאק (מנסרה) של גרובנר. גם הבית של שמעון ברגמן עומד לו כאז, אבל זר הוא לי עכשיו. גם הרחוב המוביל לשארי התפתח.

גורל הקלייזל — כגורל בית המדרש ובית הכנסת. כל הבית חולל, ריק מבפנים, נשאר רק שלד. בחלון העגול שבכותל המזרח הוצא המגן דוד. נשארה המחיצה המבדילה בין הנשים והגברים. מה שהשתמר יפה, זהו הצבע שעל הקירות והדוגמאות מעשה ידי ישראל פלדמסר. כך כל אבן, כל עץ מעוררים זכרונות ורק הם נשארו לנו.

אחרי כן פגשתי בערים שונות שרידים יחידים מבני עירנו, שעוד ניכרים בהם רשמי חיי שכול וענות — וכולם כאחד מצפים לישועה, להצלה...

שלום רב לכולכם!

יוסף טקץ

השתתפותו של מנדל פלדמסר בפיצוץ תחנת הראדאר לגילוי אניות מעפילים

(קטעים מתוך הרשימה „תחנת הראדאר פוצצה פעמיים" מאת יורם טהרלב, „במחנה גדנ"ע", גליון ד' טבת תשי"ט).

חמשה חטופים בטנדר

הטנדר של מחלקת העבודות הציבוריות, חזר לחדרה עם ארבעה פועלים שסיימו זה עתה את עבודתם בבנין המשטרה שעל חוף הים. כשהתקרב להצטלבות של כביש חדרה עם כביש חיפה—תל־אביב, הבחין הנהג לפתע בבחורה שעמדה בצד הכביש ואותתה לו לעצור. כשהגיע עדיה עצר ופתח את השמשה כדי לשאול מה רצונה. הוא לא זכה לתשובה, אף לא הספיק לשאול את השאלה — כי באותו רגע ממש קפצו מהתעלה שבצד הדרך שלושה גברים רעולי־פנים ומזויינים באקדחים. בתנועות שאינן משתמשות לשתי פנים הורו לו לצאת ולהצטרף ליושבים מאחור. לועי אקדחיהם עקבו אחריו עד שעלה למעלה, בליווי שניים מהגברים החמושים, שהתיישבו אף הם מאחור. כל זה נעשה בלא אומר ודברים. אחד התוקפים תפס את מקומו ליד ההגה, הפעיל את המכונה ומיד פנה פניה חדה ימינה— ירד לדרך העפר הפונה לתוך פרדסי עטה. לאחר נסיעה קצרה בפרדס החשוך נעצר הטנדר, והחוטפים הורו ליושביו לרדת אחד, אחד. בעוד שניים מהם תפסו את היירד וגררוהו לבין העצים, עמד השלישי — והבחורה שלפה בינתיים אקדח אף היא — ולא איפשרו ליושבים להושיט עזרה לנגרר. תוך עשר דקות, בשקט מוחלט, נסתיימה כפיתתם של חמשת הגברים לחמישה עצי הדר גדושי פרי והארבעה קפצו על הטנדר ופתחו בנסיעה מטורפת אל מחוץ לפרדס. לאחר כמה עשרות מטרים בלבד נתנה נהיגתם הרשלנית את אותותיה, וחמשת הגברים הכפותים יכלו לראות כיצד עלתה המכונית על עץ ביציאה מהפרדס, כיצד ניסו הארבעה לחלצה וכיצד התייאשו מכך והמשיכו לרוץ ברגל. רק לאחר מכן התחילו החמישה לקרוא לעזרה

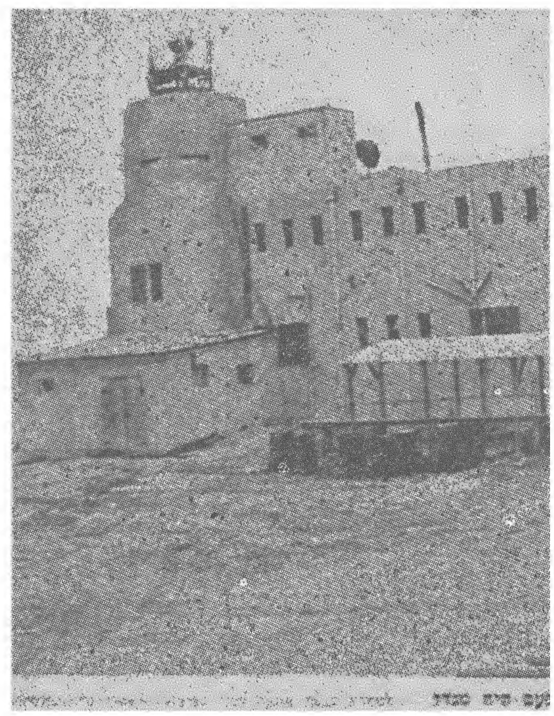
ההצלה באה להם במהירות גדולה משש־שיערו. שומר הפרדס הערבי ששמע את זעקותיהם הגיע מיד למקום והתיר את כבליהם. החמישה עם השומר הערבי יצאו יחד לתחנת המשטרה ומסרו על המקרה לקצין התורן. באדישות של שאינו־נוגע־בדבר, רשם הקצין הבריטי דו"ח ושלח אותם לבתיהם. על הדו"ח נרשם התאריך: 21 לינואר 1946 שעה 16.30.

אזעקה בתחנת המשטרה

אותו ערב, סמוך לשעה שמונה ושלושים, נשמע מכוון הים הד של קול אשר דמה לצרור יריות. השוטרים במשטרת חדרה אפשר שלא היו מבחינים בו כלל. אלמלא נשמעו לפתע, ובקול יותר ברור, עוד שלושה צרורות מנשק אוטומטי ואלמלא נתקבלה, שתי דקות לאחר מכן, קריאה טלפונית ממשטרת גבעת אולגה שלחוף הים: יורים עלינו! מיד ניתנה אזעקה, המשטרה כולה הועמדה במצב הכן, אך באופן מוזר נשתתקו היריות מיד וקריאת האזעקה לא נשנתה. לשוטרים שבתחנת גבעת אולגה היה ברור דבר אחד:

הירייות לא היו פרי דמיונו של חייל אחד או של קבוצת חיילים. גם מטרתן היתה ברורה: בנין המשטרה. כל היריות פגעו בקירות הבנין ואף גירדו ממנו את הטיח, דבר שאפשר היה לראותו, ללא ספק, לאור היום. אך השקט המוזר, שנשתרר לאחר הצרורות הבודדים, היה מפחיד יותר מעצם היריות. שומרי גבעת אולגה, חיילי הדיוויזיה המוטסת הששית, נשארו דרוכים ומתוחים והאירו בעצבנות את כל הסביבה. נסיונם המר לא בישר טובות.

חדשיים לפני כן, בשעת חצות בין ה־25 ל־26 בנובמבר, צלצל הטלפון וקול אלמוני הודיע בשקט ובבטחון שלא השאיר פתח לפקפק באמיתות האזהרה: „בניינכם יפוצץ תוך דקות ספורות. עליכם לפנות אותו מיד”; זכרון הלילה ההוא הורה לבריטים שיש מקום לחשוש, אפילו בתוך תוכו של מבצר כמו משטרת גבעת אולגה. באותו לילה, כחמש דקות לאחר ההודעה המאיימת, התרומם באויר כל אגפו של הבנין שבו נמצא מגדל התצפית ובראשו הראדאר של

תחנת הראדאר לגילוי מעפילים בגבעת אולגה
Radar Station for the detection of illegal Olim at Givath Olga

משמר החופים, הכלי השמור ביותר בכל המצודה, שבגללו בלבד כדאית היתה החזקת המבצר כולו. הדי ההתפוצצות נשמעו בכל עמק חפר.

היטב ידעו הבריטים ידו של מי היתה בפיצוץ זה. הביצוע ה„נקי”, שכמעט ולא נזקק לנשק חם, טשטוש עקבות הנסיגה וההפתעה שבבחירת המקום והזמן היו אפייניים לדרך עבודתו של הפלמ”ח.

כתגמול על המכה שהונחתה עליהם, החליטו לשבור את התנגדותו של הישוב בכל מחיר ושמו מצור על שלושה מישובי הסביבה ה„חשודים”: שפיים, רשפון וגבעת חיים. אנשי הישובים מנעו בגופם את החיילים מלהיכנס לביתם וכל אנשי הסביבה נחלצו באלפיהם לעזרת הנצורים. ההתנגדות הפסיבית הוציאה את הבריטים העצבניים מכליהם, והם פתחו באש על ציבור בן מאות אנשים בלתי מזויינים, שניסו לפרוץ מעין החורש לגבעת חיים. אותו יום נסתכם בשמונה יהודים הרוגים ולמעלה משבעים פצועים, אך המצור על גבעת חיים נשבר והתנגדות הישוב — גברה ונתחשלה.

מפקדי הצבא ידעו היטב כי משטרת גבעת אולגה — השולטת בראיה ובקליטה על חוף כל כך ארוך וחיוני למארגני ההעפלה — עלולה לשמש מטרה להתנקשויות נוספות. לכן כוונה פעולת העונשין שלהם להפחדה יותר מאשר לתפיסת האשמים, אותם לא היו יכולים לגלות בשום פנים. אך המשטרה היתה נקודת־משמר חיונית לצי המלכותי, ושלושה ימים לאחר פעולת גבעת חיים ניתנה הוראה להתחיל בבנית המגדל ההרוס מחדש. ביצוע העבודה הוטל על מחלקת העבודות הציבוריות (מע”צ) בחדרה, שהתחייבה לסיים את העבודה תוך פחות מחדשיים. בו בזמן הועברה שמירת המשטרה לידיהם של הדיוויזיה הששית — ה„כלניות” המפורסמות.

צלצול לקצין תורן

יומיים לפני מועד חנוכתו של האגף המחודש ב־21 לינואר, אירע, כאמור, מעשה החטופים בטנדר, כשנתפסו ונקשרו הקבלן הראשי של מע”ץ ארליך, קבלן הצביעה מנדל פלדמסר ושלושה פועלים שחזרו לבתיהם. שוטרי חדרה לא מצאו כל קשר בין ההתרחשויות של שעה 4 לבין המאורעות של שעה 8.30. חיילי הדיוויזיה המוטסת הששית, שומרי גבעת אולגה, לא היתה להם כל סיבה לקשר בין שני הדברים. הם נשארו מתוחים ועצבניים גם לאחר שחלפו היריות ושום סימן להתחדשותן לא נשמע ולא נראה. זכרון ה־25 בנובמבר היה עדיין טרי מדי.

כאמור לעיל, היתה סיבה מוצדקת להתרגשות זו. כשעה לאחר מועד היריות, משהחלו הרוחות להירגע קמעה, נשמע צלצול הטלפון. העומדים בחדר הקצין התורן ניסו לשוות לפניהם ארשת של שויון נפש אך שעה שהיושב ליד השולחן הושיט את ידו והרים את השפופרת נצמדו אליו כל המבטים בצפיה גלויה. הוא האזין לשיחה, ולפתע פלט מלה אחת בלבד: „מה???”

הקצין החויר כסיד. העומדים סביבו לא היו זקוקים לאות נוסף.

זמן קצר, קצר מאוד לאחר מכן נשמע הרעם האדיר בכל ישובי עמק חפר. האגף המחודש, על כל מיתקניו ואביזריו החדשים, הועף אל על בהתפוצצות שקרעה גגות ותקרות מאגפיו האחרים של הבנין. פיצוץ זה ניפץ גם את האשליה הבריטית שבכוח הזרוע ובמעשי תגמול נגד אזרחים ניתן להכניע את הישוב העברי. יומיים בלבד לפני כן חגגו הבריטים נצחון גדול כשתפסו את אנית המעפילים הראשונה „אנצ׳ו סירני” וכשהכניסו את מעפיליה למחנה ההסגר בעתלית. „אנצ׳ו סירני” נתפסה — אך גבעת אולגה שילמה שנית את המחיר. על אף האזהרה המוקדמת קיפחו את חייהם בהתפוצצות זו שני חיילים, בעוד חמישה עשר אחרים הוצאו מחצר המשטרה על גבי אלונקות. היתה זו תשובה מוחצת למרחץ הדמים של גבעת חיים.

על אף אמצעי הבטחון שנקטו, נוכחו הבריטים לדעת שידה של ההגנה תשיגם גם בתוך תוכם של מבצריהם הבנויים לתפארה. היתה זו מכה מאין־כמוה לפרסטיז׳ה של משטרת החופים ושל הכלניות. תוך פחות משישים יום פוצצה אותה משטרה שתי פעמים, ולא עוד אלא שבשתי הפעמים „גולח” האגף השמור ביותר והחשוב ביותר במשטרה — מגדל התצפית נושא הראדאר.

פח הסיד הכבד — סיפורו של מנדל פלדמסר

כשנקרא מנדל פלדמסר, באחד מימי ינואר 1946, לקפה פרנקל בחדרה, לא הצליח לנחש בשום פנים לשם מה נקרא. כשהתיישב ליד אחד השולחנות, ניגש אליו שמואל לין, חבר המאפיה הקואופרטיבית ואיש ההגנה, ואמר לו: „חכה להוראות ממני בימים הקרובים". הדבר נעשה תמוה בעיניו יותר ויותר. מנדל, שעלה ארצה מפולין ב־1936, היה צבע רגיל שקיבל הזמנות לעבודות שונות של צביעה וזיגוג, בעיקר בבנינים חדשים שנבנו במושבה. אותו פרק זמן קיבל ממחלקת העבודות הציבוריות את ביצוע עבודות הצביעה והסיוד במשטרת גבעת אולגה שלחוף הים. היה זה בערך חודש לאחר פיצוצה הראשון של המשטרה. לשם סיום העבודה למועד העסיק מנדל מספר פועלים נוספים, שעזרו על ידו בעבודות הסיוד וצביעת הדלתות. מדי בוקר היו יוצאים ממרכז חדרה בטנדר של מע"ץ ובשעות אחה"צ היו שבים באותו טנדר למושבה. מנדל, שהיה חבר ה„שורה" מאז עלותו ארצה, נראתה לו פנייתו של לין סתומה לחלוטין, אך הוא חיכה להוראות נוספות, כפי שנדרש.

ואמנם, ביום מימי יאנואר פגש אותו לין פעם נוספת, כשמתלווה אליו בחור צעיר בלתי מוכר. „החל ממחר" — אמר לו שמואל — „אתה מעסיק את הבחור הזה אצלך. יש לו פרוטקציה אצלי ומצדי אתה יכול לפטר אחד מפועליך כדי לפנות לו מקום". ונפרד ממני.

למחרת התברר שאיש פלמ"ח אחר נוסף לצוות העובדים של השרברב, ושני אלה, ה„צבע" וה„שרברב", היו צריכים לארגן במקום משהו שלאיש לא היה ברור מהו.

ביום ראשון, 21 בינואר, קיבל מנדל הוראה להמצא בשעה 12 בצהרים ליד „בית החקלאים" במרכז המושבה לשם קבלת הוראות נוספות. כשהגיע לשם, כבר עמד במקום הטנדר של מע"ץ ובתוכו שני פחי סיד מלאים. במקום פגש אותו לין, שהסביר לו את תפקידו: שני פחי הסיד היו מלאים טי־אן־טי והיה צורך להחדירם למשטרה ולהעבירם לידי אנשי הפלמ"ח שבפנים. „במידת האחריות והזהירות שלך" — אמר לו — „תלויה הצלחת הפעולה כולה".

מנדל נכנס לטנדר ועם הנהג יצא לכיוון המשטרה. כשהגיעו לשער החצר נעצרו לבדיקה שגרתית ע"י ארבעה חיילים. הללו, שהכירו את הצבע והיו חייבים לבדוק את מכוניותו שלוש וארבע פעמים ביום, עשו זאת כלאחר־יד ואף הפעם נתנו לו להיכנס, כרגיל.

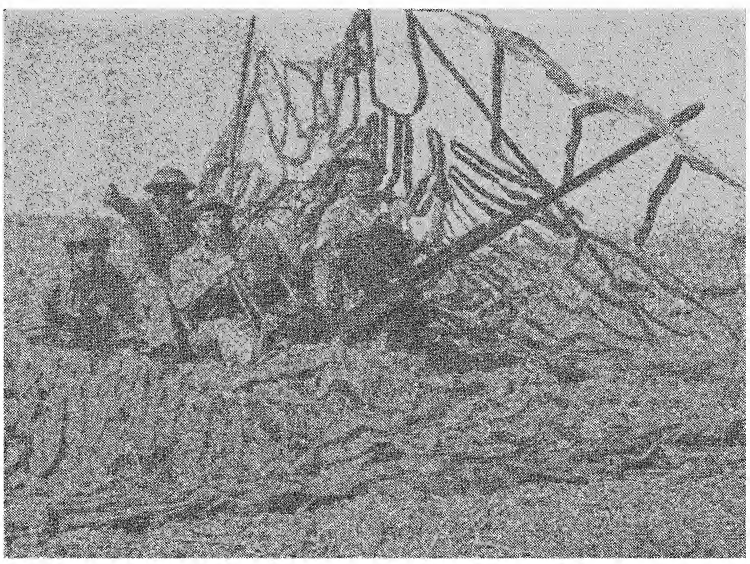
„ירדתי מהטנדר" — מספר מנדל — „הוצאתי מאחור את הפח הראשון. משקלו הפתיע אותי. הידקתי אותו לגופי כדי שאיש לא יבחין במאמץ הגדול שאני משקיע בנשיאתו. סוף סוף הרי צריך היה זה להיות פח סיד רגיל, ומה הקושי בסחיבת פח סיד? לאמיתו של דבר עלה משקלו בהרבה על משקלו של פח רגיל. הנחתיו בזהירות ליד האורוות, חזרתי לטנדר ופרקתי גם את הפח השני. הפח המלוכלך, שהיה מכוסה למעלה סיד יבש אמיתי, לא עשה כל רושם חשוד, בפרט שבאותו זמן היו פזורים פחים כדוגמתו במקומות שונים במשטרה, לרגל סיום עבודת הסיוד.

עליתי והודעתי ל„פועל" שלי על סיום עבודת ההעברה. הוא הורה לי להכניס את הפחים לתוך הכוך הסגור שמתחת למדרכות המגדל ששימש כמחסן כלים במשך שעות הלילה, ולסגור את דלת המחסן. בינתיים הלך וקרא ל„שרברב" ושניהם ירדו אלי. הפחים כבר עמדו בתוך המחסן החשוך ותהיתי כיצד יסיימו את ה„עבודה". הם הורו לי לבדוק אם אין איש מתקרב וכשהודעתי שהכל בסדר, נכנסו לתוך הכוך ואמרו לי לסגור אחריהם את הדלת בשתי חביות ריקות שעמדו במקום ולהסתלק משם. עליתי והמשכתי בעבודתי".

יריות למען הרושם

הפעולה נסתיימה בהצלחה מלאה. בשעה 4, כשחזרו מעבודתם, אירעה התקרית המוזרה שבעקבותיה מצאו עצמם, חמשת הפועלים, קשורים לגזעי העצים באחד מפרדסי עטה. היה זה חלק מפעולת הטשטוש הגדולה, שנעשתה כדי להעלים את עקבות המבצעים האמיתיים.

„אני והמהנדס ארליך" — מספר מנדל — "היינו היחידים שידענו כי כל תקרית הטנדר היא מבויימת מתחילתה ועד סופה. תוקפינו היו אנשי פלמ"ח ומכיוון שרצו להעלים את עקבות המבצעים האמתיים, עלו על עץ והסתלקו מהמקום. בצורה כזאת

מ. פלדמסר (השלישי משמאל) במלחמת סיני
M. Feldmesser (third, left) at the Sinai Campaign

חילצו אותנו מחשד של השתתפות בפעולה והשאירו לאנגלים פתח לחשוב שהפעולה אורגנה מבחוץ ואנחנו נחטפנו ע"י חלק ממשתתפיה. לשם אותה מטרה נורו גם היריות על המשטרה כשעה לפני מועד הפיצוץ. לאמיתו של דבר פעל כבר מנגנון ההשהיה במשטרה משעה שלוש אחה"צ וכל השאר נעשה כדי להסיר חשד מעל מבצעי הפעולה האמיתיים, שהיו מוכרים היטב לכל חיילי המשטרה.

בשעה 9.30 נשמע הפיצוץ, ולמחרת בבוקר נערך עוצר כללי בחדרה והבריטים ערכו מסדר זיהוי של כל הגברים מגיל 17 עד 40. 26 אנשים, שנחשדו לפי מראם החיצוני, נלקחו למאסר וריצו — רובם על לא עוון — שנת מאסר תמימה בכלא לטרון. איני יודע אם זה חשוב לסיפור עצמו — אך את „אות ההגנה" לא קיבלתי עד היום" — סיים מנדל את דבריו.

הוכברגר נתן

נולד בשנת 1910 בעיר גורליצה שבגליציה המערבית. למד בבית־ספר עממי ונתיתם מאביו בעודנו נער. מיד פנה לעבודה, כדי לפרנס את אמו החולה ואת עצמו. חבר בתנועת־נוער ציונית משנת 1926. עבר את כל שלבי התנועה ובגיל 19 היה לראש קן. קנה לו בקיאות בשפה העברית ובתולדות ישראל. עבר במשך שנים הכשרה בנקודות שונות בפולין, והיה מבוניה ומארגניה של ההכשרה הזאת בפינות נידחות, אשר מספר היהודים שם הגיע רק לכמה מנינים.

בשנת 1936 עלה לארץ והצטרף לקבוצת „הנוער הציוני" בקרית־ענבים. כעבור שנה, עם הפילוג במחנה, עבר לחיפה ועבד במחצבה. עם החמרת המאורעות בארץ התגייס לנוטרות. התחנות הראשיות בשירותו היו עתלית, גדר הצפון ומחנה־הסוהר נור־שמש.

במלחמת־העולם השניה התגייס לצבא הבריטי. שירת בנהגות ועבר את כל מדבר סוריה עד גבול אירן באספקת ציוד לצבא. גם אחרי השחרור עבד כנהג בחברת־החשמל בחיפה. בינתיים החמיר המצב בארץ ושוב התמסר בהתמדה רבה לפעולתו בשירותי ה„הגנה".

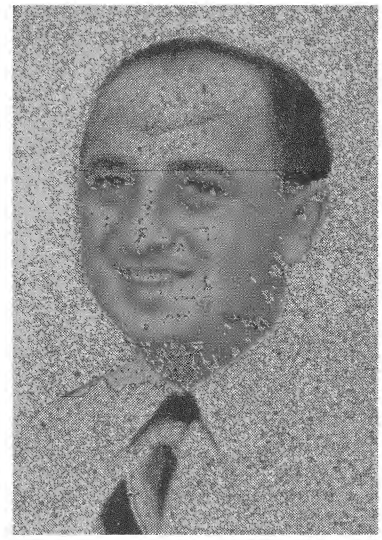
היה אחד הנהגים האמיצים שקיימו את התחבורה בימים טרופים ולא נרתעו מפני סכנות־הדרך. ביום 29.2.1948 חזר מהקרבות לחיפה ועל־יד חליסה הערבית פגע בו כדור רוצח. נקבר בחיפה. הניח אחריו בת.

(מתוך „ספר יזכור" לחללי מלחמת הקוממיות בישראל, הוצאת משרד הבטחון, תשט"ז).

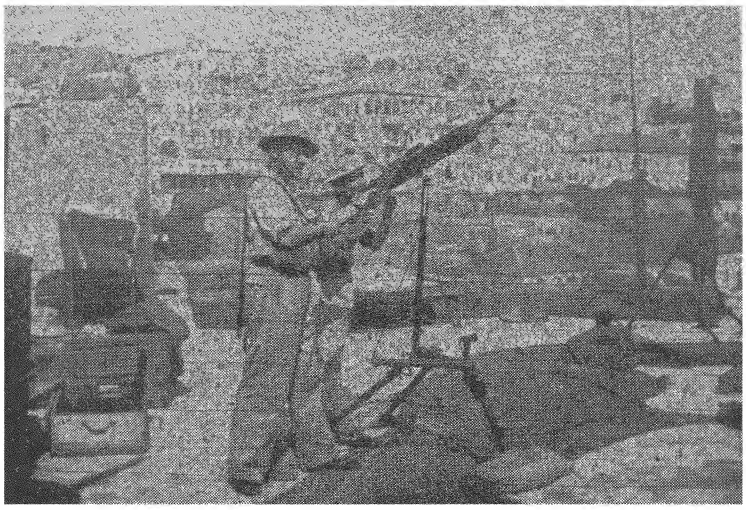

עם עליית שרה פסל (אשל) (בישיבה, השניה משמאל)
כרידת הנוער הציוני, גדוד II, 1933 ; הראשון משמאל—נתן הוכברגר ראש הקן

Farewell to Sara Fessel (Eishel) (sitting, second from the left)
Hanoar Hazioni, Gdud II ; first left — Nathan Hochberger

נתן הוכברגר
Nathan Hochberger

ישראל הרץ בשעת פעולה בשחרור חיפה
Israel Hertz, active at liberation of Haifa

אטקה אדלר (קלוזנר) / על משמרתו

שאול וואלף (זאב) גרוס בן יהודה ולובה (קלויזנר) נולד ב־20 באוגוסט 1924 בגורליצה.

בשנת 1946 נודע לי, שזאב בן אחותי, חי והוא נמצא באוסטריה. התקשרתי אתו ושמחתי מאוד שמצאנו זה את זה, כי רק אנחנו נשארנו בחיים מכל המשפחה הענפה שלנו. מלינץ שבאוסטריה נסע זאב לאיטליה, כדי להגיע לארץ ישראל, אבל, כדרך העולם, אני מתכננים תוכניות והגורל מזמן אחרות במקומן. הרבה גלגולים עבר בדרכו זו כמעפיל ואף עבר את הגהינום בקפריסין. הוא כתב לי משם שסובל לא פחות משסבל במחנה הריכוז של היטלר.

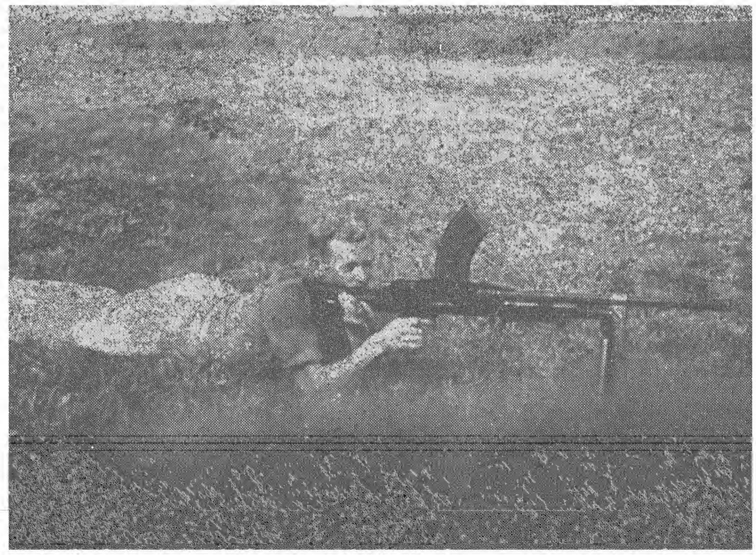
לאחר זמן מה השתחרר מקפריסין והגיע לארץ ישראל והיה מאושר מאוד. נכנס עם חברה לקיבוץ, אבל לא נשתקע שם, כי בקיבוץ היו דברים שלא מצאו חן בעיניו, על כן עזב את הקיבוץ. אחר כך גר עם שני חברים יחד בראשון לציון, ועבד בבית החרושת „כתר". שם היו חייו קשים, עבד קשה מאד, אבל היה מרוצה ומאושר. שלושת החברים חיו יחד כמו אחים.

באחד המכתבים תיאר לי את המראה הנורא, כיצד בשעת הדיפורטאציה בגורליצה השאירו אותו הנאצים ואתו עוד חמישים בחורים צעירים כדי לסדר בשבילם את חפצי יהודי העיר, שהוסעו למחנות המוות. אחר כך נתגלגל בכל מיני מחנות ריכוז וכמעט שעמדו הנאצים לחסלו, אבל לא הספיקו לעשות זאת, כי בינתיים הגיעו האמריקאנים.

כשהתחילה מלחמת השחרור התגייס מתוך התנדבות להגנה. עוד בימים הראשונים של המאבק כתב לי בהתלהבות רבה על אישור ההצעה למדינת ישראל באו"ם, איך שרו ורקדו כל הלילה ברחובות. אבל השמחה לא ארכה זמן רב, כי למחרת היום התנפלו ערבים על יהודים בדרכים והתחילה המלחמה. כשכתבתי לו שייזהר, כי אנחנו נשארנו שרידים יחידים מכל המשפחה והוא נחשב לי

שאול וולף בן יהודה גרוס
Shaul Wolf Gross

שאול וולף בן יהודה גרוס בצה"ל
S. W. Gross at Zahal

כבן, השיב לי כי אינו דומה מי שנופל כחייל בקרב בשביל המולדת למי שנהרג בידי המרצחים הנאצים.

יום אחד קיבלתי את הידיעה המרה מחבריו, שהוא נפל במערכה בבאשיט, כפר ערבי בדרום הארץ.

כשבאתי ארצה בשנת 1950 וביקרתי אצל חבריו סיפרו לי בדמעות עליו, כמה היללו ושיבחו אותו כל יודעיו ומכיריו בהגנה, שהיה מצויין, מסור לתפקידו בכל נפשו. הבריו של זאב לא ידעי מנוחה במותו, כי הוא היה הצעיר שבחבורתם.

יהי זכרו ברוך!

לא נשכח!

כותבים חבריו וחברותיו של זאב:

חדשים מספר חלפו מאותו יום מר ונמהר, שבו נותק פתיל חייו של חברנו זאב.

בכתבנו מספר שורות אלו אנו מעלים לפנינו את זכרונות העבר שחלפו ללא שוב. הלב כואב ודואב.

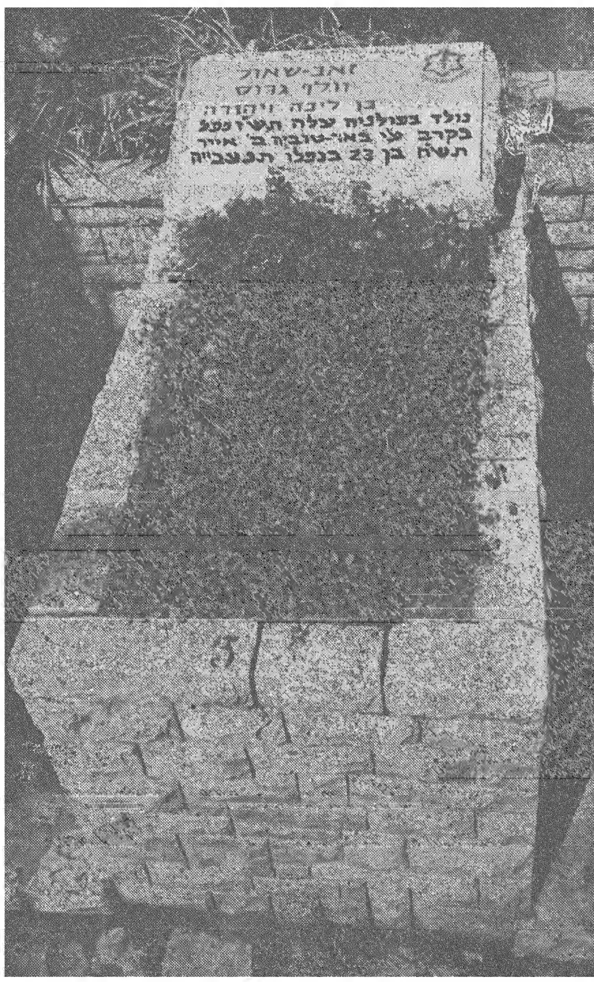
זאב העפיל ארצה. בהיותו בגולה עבר את שבעת מדורי הגיהנום. בא לארץ ולא הספיק לחיות תחת שמי המולדת.

זאב היה בין ראשוני המתגייסים במושבתנו.

נלחם בקרבות בדרום הארץ, ונפל חלל בכיבוש הכפר הערבי באשיט.

קשה להספידך, זאב היקר! אין מילים אשר תמצינה את מעלותיך, וטוב לבך. עד כמה מסור ונאמן היית לחבריך וחברותיך. בשבילנו אינך מת. דמותך מרחפת לנגד עינינו. תמיד נרגיש בחסרונך לא נשכחך לעולמים.

ינעמו לך רגבי עפרך ותהי נשמתך צרורה בצרור החיים של ישראל.

מצבת שאול וולף
Shaul Wolf Gross Tombstone

יהודה בן דוד (ונגר) / צרור מכתבים מן המחתרת

לאמי. אחי ואחותי שנרצחו על ידי הצורר,
ואפילו את קברם לא אדע,
ויום מותם לא זכור לאיש —
כתבתי צרור מכתבים זה,
שלא הגיע לידם,
באין ביכולתם לפרוץ את ים הדם,
שעטף וגרף את עמי,
אתי יקירי, קרובי וידידי.

במחבא, מארס 1940

לאמי, אחי מנדל ואחותי מלכה היקרים.

הגרמנים פלשו לבלגיה, ובזה בא קץ לקשר הרופף שקיימנו בינינו באמצעותו של הדוד מבלגיה. בחילופי מכתבים אלה כמעט שלא יכולנו לכתוב דבר של ממש, בכל זאת עדיין היה בקשר זה מעט עידוד ותקוה. אבל כעת ירד מסך אפל ונסגר גם הסדק האחרון הזה. אמא. איש מחתרת אני, נרדף ומבוקש על ידי המשטרה הברי־טית ועוזריה. לא סיפרתי לך זאת מטעמים רבים, בעיקר, לא רציתי לצער אותך. הרי עצם המושג הזה, איש מחתרת, זר לך כל כך ומטיל אימה, עד כדי לגזול שנתך בלילות מתוך חשש לסכנות האורבות לי.

מנדל ידע, ואולי גם למלכה סיפר, על חברותי במחתרת עוד בפולין.

הצטרפתי אל המחתרת, בניגוד לנטיותי האישיות, אך ורק מתוך הכרה עמוקה כי רק בכוחה להצעידנו לקראת החרות וה־עצמאות.

לא ידעתי אז כי יבואו עלינו ימים איומים ואכזריים כאלה, שעצם חברותי במחתרת כדי לפעול נגד המתנכלים לעמנו, תגרום לי סיפוק אישי, למעלה מזה, תהא לי מקור של רצון חיים והצדקת קיומי הפיסי והמוסרי, בעולם איום זה, עת כולכם, ואת אמי הורתי בתוכם, הושלכתם לשאול תחתיה, ואין שומע לזעקתכם.

נחפזתי לעזוב אתכם מתוך מחשבה נכונה להקים ולבנות כאן עתיד לי ולכם, התחייבתי בפני אחותי ואחי, כי אעשה הכל להעלותכם ארצה בהקדם האפשרי.

והנה לפי הידיעות המגיעות אלינו, וההששות המתעוררות בלב, אהיה מאושר אם לפי שעה אוכל לעזור במשהו שתישארו בחיים.

עזבתיכם בצער, אבל בשום פנים לא בתחושה, כי קיימת סכנת חיים ממש לכולכם. אמת, ראיתי בסכנות הצפויות לעמנו בגולה וידעתי כי שונאים מתנכלים לפרנסות היהודים, אף פוגעים בכבוד עמנו ועורכים בו פרעות פה ושם. אבל בחלום בלהות האיום ביותר לא העליתי בדמיוני את היקף הסכנה האורבת לכם. לו ידעתי זאת לא היה ביכולתי לעזבכם. הייתי מאלצכם לבוא עמי, או שהייתי נשאר עמכם.

הגרמנים השתלטו על כל אירופה, ולי אין כל ידיעה מכם. שמועות שונות מתהלכות, כי היהודים בארצות הכיבוש — דמם הפקר וכי הם נתונים בסכנה איומה. ואף על פי כן, הרחוב כאן נראה כה רגוע ושקט. כה נתון באהבת עצמו, כה דואג לנוחותו, ורק במקצת מוטרד בשאלה, מה יהא צעדם הבא של הטבטונים? האומנם יתקדמו ויסכנו ישירות את אזורינו? אבל אין דואג ליום מחר, אלא — דיה צרה בשעתה. ושוב, האנגלים סגרו שערי ארצנו לחלוטין. בודדים שהצליחו להמלט מידי הנאצים ולהגיע לחופי ארצנו אילצום האנגלים בכח הזרוע לחזור כלעומת שבאו. לא ניתן ליהודי להיכנס לארצנו ואניות של פליטים גורשו ללב הים ואף הורדו למצולות. וכל אלה עדיין לא הוציאו את הרחוב הישראלי משלוותו.

וכאן, אמי יקירה, הופיעה המחתרת, המחתרת שלי, ואני בתוכה, בין שורות לוחמיה. אני מעז לספר לך זאת, כשדם ואש ותמרות עשן מכסים הכל, כשהמאכלת מונחת על צוואר כולנו. אני מאמין. כי תראי באור שונה לחלוטין את פעילותי במחתרת. אני מאמין כי שונים כיום בעיניך סדרי העולם הזה על פראי החיות הולכי על שתיים הרוצחים להנאתם. לא ארבה עוד בפרטים, אין ברצוני למתוח עוד את עצביך המרוטים, בדאגותיך היומיומיות לגורלכם, לגורל אחי הצעיר ואחותי הקטנה, שעדיין לא סיימה לימודיה בבית הספר. אולי בשעה גורלית זו נהמתך היחידה היא המחשבה, כי לפחות בן אחד שלך נמצא מעבר לכל סכנה. פרטים נוספים אכתוב למנדל ולמלכה.

היו ברוכים, חזקו ואמצו!

שלכם,
יהודה.

כלא עכו, מארס 1940

אחי ואחותי היקרים,

רוחי כבדה עלי מאד ואני חושש שלא ליפול לתוך דכדוך נפשי מסוכן. האנגלים הצליחו לשים יד עלי ולעצרני ואני כלוא כיום בין חומות המבצר העתיק של עכו. חומות אלה משרים עליך הרגשה של קבור חי בקבר שאין לפרצו. ומכאן הרגשת הדכאון כאילו נסתם הגולל עלי.

סמוך למאסרי זה הגעתי להתרוממות רוח עקב פעילות מחודשת של המחתרת. החלה התארגנות נמרצת שהעסיקתני והשכיחה מלבי את כל המחשבות האיומות על כל התלאות שבאו עלינו. היתה זו הרגשה נפלאה לחוש בעוצמה קולקטיבית המתארגנת לעיניך למען מטרה קדושה; הרגשת סיפוק לאחר הצער הרב שתקפני עקב ניתוק הקשרים עמכם וחוסר הידיעה על גורלכם. נחמתי את עצמי בעובדה, שאינני יושב בחיבוק ידים לנוכח שואת עמי, לנוכח ההסגר שהטיל שלטון זר על גבולות ארצנו.

ופתאם, אסון זה — מאסר! הוטל שיתוק על כל פעילותי. אני בתוך קבר חי, מוטל כאן בין החומות עם המחשבות בלבד.

נסיונותי להתרכז במחשבה מעודדת עולים בתוהו. עם כל טיול בוקר המתקיים יחד עם פושעים ורוצחים, ערבים, מתוך נסיונות האנגלים להשפילנו ולמחוק מפנינו צלם אנוש, שוב חוזרת המחשבה אליכם, ועמה השאלה על גורלכם אתם, על הצפוי לכם, הלב נצבט ודואב על אזלת היד והשיתוק שבא עלי.

מסרו ד"ש לכל ידידי ומכרי, חזקו!

שלכם באהבה,
י.

על שפת ימה של מזרע

אמא היקרה,

מנדל סיפר לך על מאסרי, ואני מקוה שלא הפריז ולא תיאר לך הדבר בצורה טראגית ביותר. ואולי יכולה את להתנחם בעובדה, כי המאסר עם כל אי־הנעימות שבו מרחיקני ממצבים מסוכנים. מקום המאסר שלי השתפר בהרבה. העבירוני ממבצר עכו העתיק למחנה מזרע, החונה על שפת הים. כאן אין חומות אלא צריפים נקיים ומסודרים יחסית. חופש התנועה שלנו במחנה אינו מוגבל במשך כל שעות היום. אף ניתנה לי הזדמנות מצוינת ללמוד ולהשתלם, וכידוע לך הרי תמיד השתוקקתי ללמוד ואני מנצל זאת היטב. ארגנו כאן קורסים להשכלה גבוהה, לשפות, ואני אף לומד הנדסה. מי יודע אולי פעם זה יביא תועלת.

כמובן מתגעגעים החוצה, והנפש יוצאת אליכם. הסיכויים להשתחרר מעטים, המלחמה הולכת ומתעצמת ומי יודע את הצפוי בעתיד.

רשמית שלחו אותי האנגלים למאסר אדמיניסטרטיבי לשנה אחת. אבל אין כל סיכוי, כי הם ישחררוני בתום תקופה זו. ההודעה הפורמאלית על מאסר לשנה אחת אינה משלה איש. הבריטים, בדרך כלל, מציגים מעין משחק של חוקיות וליברליזם. אבל כאן, בארצנו, נטשו מכבר את שני העקרונות הללו. הם פועלים כאן ללא חוק וללא דין. רוצחים, מענים וחומסים. שיחק לי המזל ומאסרי עבר בצורה חלקה. אבל מידי יום ביומו מועברים לכאן אסירים חדשים. אלה הם חברים וידידים שגורלם התאכזר להם יותר מאשר לי. הם עונו קשות ואחדים מהם אף לא הגיעו אלינו, כי נרצחו בדם קר במיטותיהם.

העולם סוער מסביב. דומה, שגעון מחריד אחז באנושות. דומה, צלם אלוהים נמחה מפניו של אדם. אצלכם משתוללות חיות טרף, ומעשיהן מי ישורן. וכאן מתהולל שלטון זר המתנכל לעמי, דורסו ורומסו. אמנם, הם נלחמים בהיטלר, כי רואים בו סכנה לשלטונם והשפעתם על חלק ניכר של העמים, אבל בענין היהודי רואים בו עושה בשבילם את המלאכה המלוכלכת שאין ידיהם העדינות להוטות לטפל בה ישירות.

לא תתפלאי איפוא, אמא, אם אספר לך סוד, כי לא השלמתי עם מאסרי. אני מחפש דרכים להסתלק מכאן, להיות שוב חפשי ללחום ולפעול.

אנא שלחי לי ברכתך,
שלך באהבה,
י.

מזרע, אביב 1942

אחותי היקרה,

ממכתבי הקודמים קיבלת תמונה על תנאי המעצר שלנו. לפי תמונה זו ברור, כי לכם אין כל יסוד לדאגה ביחס אלי, לנוכח המצבים והתנאים שבהם אתם נתונים. לבי נשבר בקרבי לנוכח המחשבה על אודותיכם. מנין תקחו כוח לעמוד בכל אלה, ואת עוד רכה בשנים. אני כאן שרוי בתעלומה עם הפחד המעיק, הפחד מפני המחר שלכם.

המחר שלי אם כי אינו בטוח, אין הוא מטיל אימה. אין זה כה נורא, אפילו יועיד לי לגורל ליפול אי שם בקרב עם נשק ביד. אומרים כי המות אין בו גונים... והנופל בזרועותיו צולל באפילת צלמוות גמורה. ולכן אין חשיבות מרובה לגורמים המביאים את הקץ לאיש. אבל לגביכם, יש לי הרגשה שונה, שונה לגמרי, שכן פחד המות לא נראה כה אפל, כה איום, אם יודעים בשביל מה אנו נופלים. אבל אם אין יודעים?... אין זה נושא נעים כל כך, להשיח בו עם ילדה צעירה כמוך, אבל באווירת הצלמוות, גדולים כקטנים שואלים על סוד המות.

זה לי היום התשיעי לשביתת רעב מוחלטת שפתחנו כאחת משיטות הלחימה הפאסיביות, שאנו נוקטים כאן נגד שלטונות בית הסוהר. כמובן, האפשרויות של האסירים מצומצמות, אבל אמצעי זה עדיין הוא בכל זאת אמצעי יעיל נגד האנגלים. לכן אנו עושים זאת — משער אני, שתקנאי בי שיש ללחום באויב באמצעי כה מוזר כמו שביתת רעב, כי אצלכם, חוששני, שרוי העם כולו ברעב זה זמן רב. אני נחלשתי במידה רבה מאד, נהייתי אדיש ונדמה לי ברגע זה שבקלות הייתי עובר לעולם שכולו טוב. שביתה זו מתפקידה להכריח את שלטונות בית הסוהר לשפר את תנאי המעצר שלנו. ואני מקוה כי ננצח במהרה, כי אם ימשך הדבר ביותר, חוששני שלא אוכל ליהנות מפרי הנצחון...

לאחר הפסקה קצרה בכתיבה — סוף סוף הגיע קץ גם לשביתה וגם השתחררתי מהסיוט הזה ואפשר לעבור לספר לך על נושא אחר.

תארי לעצמך, לפתע פתאום ואני יורד אליכם ממרומים, מצויד במיטב הנשק, לוקח אתכם ליערות. כדי ללחום ברוצחים, לחבל במכונת המלחמה האיומה שלו. ואפילו למות מתוך מלחמה, ואולי גם — כדי לזכות בקורטוב תקווה של חיים!

אין זה תעתוע של דמיון חולה געגועים בלבד. זה הוא נושא שאנו דנים בו כעת בכל כובד הראש. והנה תמצית הספור:

בימים האלה הופיע אצלנו ראש האינטליג'נס הבריטי במזרח התיכון ובפיו הצעה לנו, שנכריז על שביתת נשק ונפסיק כל התנקשויותיהם של אנשי המחתרת באנגלים. תמורת זאת הוא מבטיח לנו משרות טובות בממשלה, כספים, והעיקר — יטיסו אותנו מאחורי קווי הגרמנים ושם יצניחונו לארגן פעולות חבלה במחתרת וקבוצות פרטיזאנים בעורפם. ואמנם הצעה אחרונה זו קוסמת ביותר. היא ממש לוקחת לב כולנו, וביחוד מושכת לב כל אלה שיש להם קרובים ויקירים הנתונים במלתעותיהם של הנאצים. והצעה זו כמעט ערערה לגמרי את כושר שיפוטנו ההגיוני והעניני והשכיחה מלבנו את העיקר, את מטרת מלחמתנו כאן, למען תקומת מדינה עברית. לבסוף הודענו לאנגלים, כי אנו מוכנים לצאת, לצנוח מאחורי קווי הגרמנים. ויתרנו על הכסף והמשרות ועל כל טובת הנאה שהיא, רק על תנאי מינימום הבאים לא יכולנו לוותר בשום פנים ואופן:

א. ייפתחו שערי הארץ בפני כל יהודי שיצליח להגיע לכאן.
ב. יוצהר, כי בגמר המלחמה תוקם מדינה עברית
ג. יוקם מיד צבא עברי תחת דגל עברי.
ד. ישוחררו כל עצירי המחתרת.

אולם האנגלים לא קיבלו את התנאים שלנו. נאלצנו איפוא בלב כבד לדחות את ההצעה הקוסמת לבוא אליכם. לאחר שדחינו את הצעתם, עוד ניסו לאלצנו לקבל את תנאיהם באיום מטיל אימה. הודיעו לנו כי יגרשונו מן הארץ וכי לא נראה אותה עוד לעולם. אף רמזו לנו, כי לפעמים מוסעים אנשים ללב הים והאונייה יורדת למצולות. ויש שמטוסים יורדים תהומות ואין איש יודע את הסיבה. מן הנסיון אנו יודעים, כי האנגלים מסוגלים לבצע זאת ואף כבר ביצעו כזאת בהזדמנויות שונות. החלטנו לתכנן במרץ בריחה ממחנה המעבר ולבצעה בהקדם.

חזקי אחותי הקטנה ומסרי שלום לכולם.

שלך,
י.

מחנה־מעצר מזרע, קיץ 1942

אחי ואחותי היקרים,

לאיש מבחוץ נראים הימים החולפים על האסיר כמשעממים וחדגוניים. יתכן שהדבר כך הוא, אבל לי המושגים אלה זרים לחלוטין. הפעילות הבלתי פוסקת, הכנת התכניות, המתרקמות מדי יום, מדי שעה, אינן מאפשרות לנו להשתעמם ולהרהר בעניינים אישיים. ידיעות מדויקות על הנעשה במחתרת ובעולם זורמות אלינו בדרכים שונים ומשונים. על דרכים אלה אפשר היה לחבר ספר שלם, אלף לילה ולילה ממש. המוח היהודי עשיר בתחבולות ובהמצאות, והידיעות המגיעות מהחברים הפעילים בחוץ אינן מעודדות... ללוחמים שם החיים קשים מנשוא, סכנות אורבות להם על כל צעד ושעל, בכל שעה ובכל רגע. המנוסים והוותיקים מקצתם נרצחו על ידי האנגלים. לפני זמן לא רב נרצח המפקד, ההוגה והבונה של המחתרת, אברהם שטרן. לאחר מכן נרצחו שני ידידי אמפר וזליג ז'ק. אחרים נפצעו קשה. על אמפר סיפרתי לכם עוד בבית. הוא היה מדריכי עוד בלודז' והכניסני למחתרת. רבים אחרים נתפסו ונשלחו לכלא. ואלה שנותרו בחוץ נרדפים על צוואר על ידי השלטונות. הם חיים בתנאים לא אנושיים, ובכל זאת ממשיכים במלחמה. אבל דרושה להם תגבורת רצינית, דחופה.

ימים ולילות אנו עוקבים אחרי משמרות המחנה, חוקרים ודורשים כדי למצוא נקודות תורפה ולהוציא החוצה משלחת בהקדם.

זוגות, זוגות של חבויים אנו מטיילים במחנה מסביב ומחליפים דיעות, מנתחים הצעות. כל חולשה של האויב זוכה לתשומת לב. חולשות אלה רבות הן ומאפשרות תכנון בריחות, אבל עם זאת בריחות אלה הן רק ליחידים. החלטנו לנצל בינתיים את האפשרויות הללו ולהוציא מכאן משלחת מצומצמת שתעזור למחתרת בחוץ, לבריחה גדולה מתוכננת היטב.

ליל אפל, אנו שוכבים בצריף. האורות עתה־זה כבו ואנו קשובים בכל נימי נפשנו, משתדלים לקלוט כל רחש ולחש מבחוץ. הרגעים חולפים במהירות מסחררת. הלילה עומד להתרחש משהו. רגע הנני חושב עליכם, וברגע הבא הנני לוטש עיניים לתוך החשיכה ומאזין לדממה. כל ניע מורט עצבים. בחוץ חותרים שני חבריו אל החופש. כרגע הם חותכים את גדרות המחנה. רגע נוסף של עצירת נשימה — ונדע אם המבצע הצליח.

יודעי־סוד אינם עוצמים עין, דברים חשובים ביותר מונחים על כף המאזניים, ולא רק חיי חברים יקרים נתונים בסכנה אלא גם גורל המחתרת וגורל כולנו. המחתרת בחוץ זקוקה לתגבורת מיד. ואת הבריחה הגדולה לא נוכל לבצע ללא עזרה מבחוץ, ללא הכנת מקלטים שיהיו מסוגלים לתת מחסה מינימלי לנמלטים.

כמה ארכו הרגעים הללו! והנה לחש־רחש של העומדים על המצפה העבירו את הידיעה המחשמלת: הם עברו! חיוך של סיפוק ושל קורת־רוח מתפשט על השפתיים. באפילה ובשקט מוחלט אנו לוחצים איש את יד רעהו. מתחבקים מבלי להקים רעש, אסור לעורר תשומת לב של המשמרות מבחוץ. אנו חייבים לאפשר לבורחים להתרחק מהמחנה מרחק רב ככל האפשר, מבלי שירגישו בהעדרם. המיבצע הצליח ואנו מצפים לבאות.

למחרת בבוקר גילו האנגלים את הבריחה, וכמובן הגיבו בהטלת כל מיני סאנקציות ועריכת חיפושים במחנה. תנאי החיים שלנו הוחמרו, אף הגבילו את מעט החופש שהיה לנו במחנה. אבל כל זה לא העיב על הרגשת השמחה והנחת שתקפה את כולנו, שכן היינו שותפים למיבצע ולסוד.

אני כשלעצמי נגשתי ללמוד במרץ רב מקצוע חדש שהיה זר לי עד כה, התחלתי ללמוד הנדסת מינהרות. מוזר, אבל תורה זו דרושה לי, הואיל ותכנית חדשה ובלתי רגילה צצה במוחי ורצוני להיות מוכשר בידיעות לכך כדי לבצעה.

יקירי, ברכוני נא בהצלחה ואני יכול לומר לכם, כי שנים רבות מחיי הייתי נכון להקריב על מנת לראותכם בהקדם.

היו שלום!

אחיכם,

י.

מחנה מעצר מזרע, ספטמבר 1942

אחי היקר,

אני תקוה כי אתם, יקירי, בריאים ושלמים. השמועות מסמרות את השער. מצד אחד, אני מתהלך באשליות ומצד שני, חייב אני להיות ריאליסט ואני חושש לגרוע ביותר. חיות טרף צמאות דם משתוללות ללא רסן. אותן לא ירתיע דבר. נגדם יש להפעיל נשק שיש למצאו בכל מחיר, ורק בדרך זו, של בריחה ליערות יצליחו מקצתם למלט את נפשם. כמה משתוקק אני, כי תורה זו, שהיא כה מושרשת בתוך חברי כאן, הנכונים לצאת לקרב נגד אויב וצר, תחדור גם להכרת עמנו שם וכי לא תשלו את עצמכם בתקוות שוא אלא תמצאו הדרך ללחום על נפשותיכם, להסתלק להרים, ליערות, להבריח גבולות ולבוא אלינו.

מי יתן והיה לכם הכוח והאפשרות לעשות זאת. ושוב השאלה החוזרת, מה יהיה גורל אמא?

אני יושב ומהרהר בקול, לא מתוך רצון להטיף ולייעץ. רעיון זה רחוק ממני, בגלל היותי מחוץ לשטח הסכנה ואיני יכול להיות במקום ולהוכיח במעש תורה זו, שכה זרה, פנטסטית ממש, בתנאי הגולה.

יתכן שלא הייתי מעיז לכתוב לך זאת, לולא ההתפתחות הרת הסכנות בחזית האפריקאנית. מספרים כאן מפה לאוזן, כי האנגלים מתכוננים לנסיגה כללית, כי הם אורזים את ציודם. מהחזית מגיעות בשורות איוב. הצבא הבריטי בנסיגה מבוהלת, הגרמנים בשערי מצרים. יתכן שבקרוב נימצא גם אנו תחת אותו שלטון הקלגסים צמאי הדם. ואולי גם יעלה באפשרותנו להתראות.

בצריפי המחנה שלנו מתקיימות התיעצויות קדחתניות. אנו מתכננים בריחה, אסור לנו לחכות עד לרגע האחרון, עת תאחוז בהלה את הכל.

התכניות הולכות ומתרחבות. אנו מתכננים להקים קבוצות פרטיזאנים לוחמי גרילה, לחלק את הנשק הנמצא ברשותינו במחסנים השונים הפזורים ברחבי הארץ, ולמצוא דרכים לרכישת נשק נוסף. לפי התכנית נצטרך לרכוש חלק גדול מהנשק מידי האנגלים הנסוגים. אין לנו כל אשליות ואין בדעתנו לסמוך על ניסים. המתיחות גוברת, רק תקווה מקוננת בלבנו כי נצליח למלא חובתנו בכבוד ובאומץ.

היו שלום!

י.

מחנה מעצר לטרון, ספטמבר 1943

אמא, מניה ומנדל היקרים,

לא כתבתי זמן רב. פשוט, לא היה לי זמן לכך. וגם מכתבי זה, כנראה, אכתוב לכם קטעים, קטעים. ומי יודע איפה ומתי אגמור אותו.

זה תשעה חדשים שאני עסוק ימים ולילות. אין לי כל ידיעה

מכם. פחד יאחזני לישב ולהרהר. ידיעה עוברת מפה לאוזן, כי עמנו נטבח שם בדם קר. שמועה רודפת שמועה, וכל אחת מהן מקפיאה את הדם, אולי אינני מדבר כבר לאנשים חיים? אומרים כי חיי יהודים אינם קיימים על פני האדמה באירופה. אומרים כי יהדות פולין כבר הוכחדה מעל פני האדמה. עדיין מסרב אני להאמין וסימנים שונים לוחשים לי, אולי שקר הדבר, הרי עולם כמנהגו נוהג, הרי העיניים הרואות, כי השמים לא קדרו והאדמה לא בלעה את יושביה. היתכן, אל נקמות ה׳, עם של מליונים נטבח? עם קדושים וטהורים, עם ה׳? לא! לא! לא! לא יתכן! זועק הלב. והמציאות?...

את שיחי זה עמכם הנני מנהל מתחת לפני האדמה. יתכן וכאן עמוק בתוך האדמה אני באמת קרוב יותר אליכם. הוי מניה! מנדל! היתכן? הרי ילדים אתם, וכבר שוכני עפר, ללא אוון בכפכם. כן, זה תשעה חדשים אני וחברי חופרים מנהרה. יומם ולילה אנו עולים על פני הקרקע רק ברגעים שהמחנק מאלצנו לעשות זאת, או בשעות שאנו נאלצים להתיצב למיפקדים הנערכים על ידי המשטרה הבריטית. יש שחברים מושכים אותנו החוצה מעולפים, כמעט ללא רוח חיים. בצריף גרים 18 חברים והם שעושים את המלאכה, ואני עוקב אחריהם כחבר וכאחראי למלאכה זו שהיא עבודת פרך ממש, שדורשת כוח על־אנושי. לא לכוח הפיסי יד בכושר עמידתנו במאמץ מפרך זה — זו היא רוח עילאית המפעמת בתוכנו ומספקת לנו את האנרגיה הכבירה שמיבצע זה תובע מאתנו ללא הרף.

נותרו רק חמישה בחורים שהם עדיין מסוגלים לרדת מתחת לפני הקרקע ולהמשיך בחפירה, רגב אחרי רגב, סנטימטר אחרי סנטימטר, בבוץ, במים, תוך מפולות, בתוך מחנק מחמת חוסר אויר ממושך.

נראה שאין כוח כזה שמסוגל עוד להחזיקנו בפנים מאחורי גדרי התיל. אין מספר לאמצאות מחוכמות שהננו ממציאים בכל יום ובכל רגע, כדי להסוות את המבצע; כדי לסלק טונות של אדמה; כדי לשמור על סוד גם בפני אסירים אחרים; כדי לספק למעמקי האדמה מעט חמצן הכרחי לקיום חיי אדם, שיספיקו לפחות לרגעים ספורים; כדי לקדם החפירה עוד כמה מילימטר, עוד סנטימטרים אהדים.

תשעה חדשים חלפו והנה 76 מטר של המנהרה כבר מוכנים. בקצה המנהרה פתחתי חור קטן ונוכחתי כי הפתח מגיע בדיוק כמתוכנן: מאחורי הפינה, מקום שם פינה הוואדי בפניה חדה שמאלה. נראה, כי המיבצע הצליח במלואו. עוד הלילה אנו פותחים את הקצה השני ו־20 בחורים עומדים לכבוש לעצמם את החופש שנגזל מאתנו על ידי האויב.

תשעה חדשים אנו חיים במתח עצום, שלפעמים נדמה כי יפוצץ את הלב וישתק את החושים. אבל היום אנו מגיעים לשיא. חיוכים עולים בהתגנב על הפנים. אנו נפרדים בסתר מחברים שנגזר עליהם להמשיך ולהישאר מאחורי הגדרות. אנו תוהים על צפונותיו של הלילה המתקרב. יהא זה לילה שיוליכני לקראת חיים חדשים, לקראת חופש ומלחמה למען חרות העם, או שמא בלילה הזה נרד למחשכי תעלומה עולמית? —

היום אינני מסוגל לספר לכם יותר. אני דרוך לקראת תפקידי הערב. בשעה 23.00 עלי לפתוח את המנהרה, לעבור הראשון לוואדי ולחתוך את הגדר החיצונית המקיפה את המחנה. גדר זו כבר היא הגדר השניה, לאחר שאת הגדר המחושמלת הראשונה עברנו מתחתיה בתוך המנהרה. בטיב פעולתי תלויים 20 חברים, ביעילות עבודתי תלוי החופש של כולם.

בא הרגע הגואל.

חיש מהר זחלתי ועברתי את 76 המטר של המנהרה החפורה, הנשימה קצרה, העצבים נמתחו כמיתר של כלי נגינה עד כדי להתפקע. הסכין נתקעה שוב ושוב בתוך שכבת האדמה המפרידה ביני ובין האויר הצח והרענן של הלילה הישראלי החשוך. דרך סדק צר אפשר היה להבחין בכוכבים. היד נתעייפה מהמאמץ, המתיחות מרטה את העצבים. דרך המנהרה הגיעו סימני אזהרה ודרך הסדק שפתחתי זה עתה נשמעו ברורות צעדי זקיף, בלכתו הלוך ושוב מול הוואדי. לפתע, התרוצצות חשודה בקרב הזקיפים. חשש מתגנב אל הלב, חשש המקפיא את הדם. האם הבחינו במשהו? האם הרגיש הזקיף בהתדרדרות האדמה, בשעה שתקעתי את סכיני לתוך הסדק? היתכן שברגע זה כוונו המקלעים אל הפתח הצר העומד בעוד רגעים ספורים להעניק לי ועוד 20 חברים את החופש? החופש שאנו מפלסים לנו דרך לקראתו זה תשעה חדשים במאמץ עילאי, ברצון כביר? ושוב, ברגע זה, טרם הזינוק, עת כל החושים ערים במידה בלתי רגילה, והמחשבה מעלה במהירות מסחררת את כל תולדות חייך לנגד עיניך כמו סרט, חוזרת המחשבה שוב אליכם בשאלה: האם השיג והשיח ברגעים אלה עמכם, מתנהל עם אנשים חיים או עם שוכני עפר בלבד? האראה אתכם עוד אי־פעם בחיים? אין אפשרות עוד להתרכז בהרהורים אישיים, ניתן האות! יהי אשר יהי — חייב אני להבקיע פתח לחופש לי ולתשעה־עשר חברי.

בהחלטיות ובשקט מתוך עצירת הנשימה זחלנו מן המנהרה לתוך הוואדי. התקרבתי בצעדים זהירים לגדר החיצונית ועלה בידי לפתחה ללא כל תקלות. בהתרגשות שאינני מסוגל לתארה זחלתי דרך פתח שפתחתי בגדר, הזדקפתי מעט לנשום שוב ושוב את האויר הצח והחופשי שברגע זה היה לו טעם שונה לחלוטין מזה שידעתי אי־פעם. התקדמנו כמאתיים מטרים. לקראתנו באו חברים שהמתינו לנו בחוץ. לכל אחד מאתנו נמסר אקדח טעון לפעולה.

בלפתנו את הנשק הגואל, הרגשנו במשנה תוקף, כי אמנם שוב אנשים חיים והופשים אנו, כי כוף סוף באפשרותנו להמשיך במלחמה למען עתיד טוב יותר, או, לפחות, לנקום דמנו השפוך.

הוי יקירי! כמה קל יותר, אפילו נגזרה גזירה עליך, למות מתוך הרגשת רווחה שיכול אתה לקרוא את הקריאה האחרונה של שמשון: „תמות נפשי עם פלישתים!״

שלכם,

י.

לאחר מבול הדמים

אמי, אחותי ואחי (הי״ד)

עתה ברור לי כי טבחו אתכם, כי לא אראה אתכם עוד! הוי, לוא ידעתי מי היו הרוצחים ובאיזה מקום, באילו אמצעים ויסורים שמו קץ לחייכם ולחיי כל המשפחה המסועפה בפולין. עתה לא נותר לי דבר שאוכל לעשות למענכם, מלבד הצבת זכר לשמכם; אחינו שנשפך ב־רחבי תבל על סף תקומת ישראל ושובו לארצו־מולדתו; זכר אשר יצוה לבאים אחרינו את צו החיים במולדת, את צו הכוננות והעירנות לגונן על חיינו וחירותנו; זכר שיטביע אות קין על עמים רצחנים ועל עמים שעמדו על הדם; זכר, אשר אולי יחזיר את הבאים אחרינו למציאות, להערכה אמיתית על עמי תבל ביחסם לעמנו; זכר המצווה עלינו משנה זהירות, מפני רוצחים צמאי דם בבאות.

בהתאם למסורת שלנו בשמירת זכרון יקירינו, גם אני העברתי את שמך, אמא, לבתי הקטנה הדסה, ובני נושא שם משפחה על שם אבי בן־דוד אבישי.

אמי היקרה, זוכר אני את סיפורייך הנפלאים על גבורת קדושי ישראל שמסרו את נפשם על קידוש השם. זכרם היה חרות עמוק בנשמתך, קבלה מאבותייך, ואת העברת אותו ברטט קודש לבניך. אולם, לא זכר בלבד רצית להעביר לבניך אלא גם מוסר השכל האומר: בנים היו ראויים לאבותיכם הקדושים והטהורים, עסקו בתורה ובמעשים טובים, שאו תפילה לה' שישים קץ לגולה וישלח את משיחו לגאולת העם — והיו ראויים ונכונים לקבלו — ויבוא קץ ליסורי עמנו במהרה בימינו!

יושב אני ותוהה, כיצד למסור לילדי את זכר הקדושים והטהורים, בצירוף מוסר השכל והדרכה לחייהם. אמת, אמא, במשך שנות האימים, שנות הטבח, לא עסקתי בתפילה, כי לא האמנתי שרצון ה' הוא שעמנו יצא כנגד אויביו וטובחיו בסידורי תפילה. אני האמנתי, ומאמין, בצו ה' למלחמת חרות ומגן, למלחמת קודש. את הצו הזה השתדלתי לקיים במיטב יכולתי.

בפרקים הבאים אספר לכם בקצרה על הקורות אותי במשך השנים הללו, ועל מעשי לאחר הבריחה שהזכרתיה במכתבי האחרון. במעשי אלה רציתי לסייע להבאת קץ לנדודי עמי וסבלותיו. רציתי כי צאצאינו לא ידעו אותם עוד, אלא ישאו בליבם את זכר אבותיהם כדור אחרון לשעבוד וראשון לגאולה. את החירות שקנינו לעצמנו במאמץ כה קשה, בחציבת המנהרה במשך תשעה חדשים, השתדלנו לנצל במידת האפשר בפעולות ובמעשים, בארגון המחתרת מחדש, בליכוד השורות בהעמקת הסודיות, בגיוס חברים חדשים, ברכישת נשק, בייצור סוגים שונים של נשק, בתכנון פעולות התקפה על האויב ובביצוען.

בתוך בונקר בחולות ראשון לציון

בהגיעי לתל־אביב, לא יכולתי להתעכב שם יותר מלילה אחד. היתה סכנה, שלמחרת היום תסתער המשטרה הבריטית על העיר במאמץ לגלותנו ולחסלנו. לכן הסתתרתי עם קבוצת חברים בבונקר שחפרנו לעצמנו בתוך החולות של ראשון לציון. במשך היום הסתתרנו ובערבים היינו יוצאים למיפגשים השונים. המזון שלנו כלל כד מים וכיכר לחם יבש שהיינו מקבלים אחת לשלושה ימים. חתיכת לקרדה, עגבניה, או בצל היו לנו למותרות. האמצעים הכספיים של המחתרת בימים ההם היו דלים ולא היה ביכולתנו להשיג אף את המינימום ההכרחי לקיום.

עברו חדשים אחדים, הלך המצב והשתפר. עלה בידנו לגייס כספים רבים לצרכי המחתרת. רכשנו לנו כמה חדרי מגורים, במקומות שונים, בנינו בונקרים מתחת לפני הקרקע והחלה פעילות אינטנסיבית יותר ויותר.

הארגון נעשה יעיל בלכידת השורות וברכישת נשק. פתחנו בהתקפות מתוכננות על המשטר הצורר. פעולות אלה אילצו את המשטרה לשנות את שיטותיה ולא עלה עוד בידם להוסיף ולפעול בשיטות השיטור הרגילות. שוטר בודד או שניים לא העיזו לעצור איש מחתרת. אנשינו היו חמושים באקדחים ורימוני יד. כל נסיון של מאסר נתקל בהתנגדות מזויינת.

שנה של פעילות אינטנסיבית הועיד לי הגורל לאחר הבריחה. היתה זו שנה קשה אבל רבת סיפוק. כל הצלחה היתה לי מקור של אושר. כשעלה בידי להקים ולארגן בית מלאכה לרימוני יד ומוקשים לא היה קץ לשמחתי. פעילות זו השכיחה את היגון, את הכאב הפרטי, את הבדידות; השכיחה את העובדה, כי היינו אנשים נרדפים, שתמונותינו נתפרסמו בעתונות והיו בידי כל שוטר. פרסי כסף גדולים הוכרזו על ראשנו, ועל כל צעד ושעל ארבה לנו הסכנה להאסר, להיפצע, או ליהרג.

חברים נפלו ברחוב בהתנגשויות עם הבריטים, אחדים נפצעו ונאסרו. מקרים אלה השרו עלינו עצב וצער, אבל דירבנו אותנו ליתר מאמץ ופעילות.

בכלא יפו

בתום שנה של הימצאי בחופש נאסרתי שנית באחד החיפושים שערכה המשטרה בשיתוף עם הצבא. בחיפוש זה כיתרו רובע שלם בתל אביב וכל הגברים נאלצו להתייצב לזיהוי.

חיפוש זה נערך בעת שסרתי ללינת לילה באחד מחדרי המחתרת, לאחר שנשתהיתי בסביבה זו עד שעה מאוחרת בלילה, בגלל הכנות שנעשו לבצע פעולות התנקשות בקציני בולשת ובראשם — מפקד המחלקה היהודית. קצין זה היה מאלה שהכירוני ואסרוני בעת החיפוש הגדול. הוא נורה שבועיים לאחר מכן בהתנקשות מוצלחת שבוצעה נגדו בירושלים.

מאסר חדש זה דכאני קשה. בכל כוחותי השתדלתי להתגבר על הדכדוך הנפשי שתקפני. החלה נגדי חקירה נמרצת מתוך שימוש במכות ואיומים, ופעמיים אף ביימו מעין הוצאה להורג, אם אסרב לגלות סודות המחתרת. השתדלתי בכל כוחותי להתגבר על הדכאון ולעמוד בחקירה זו באומץ ובתקיפות. תקיפותי זו, וביחוד במעמד אחד שבו קראתי בשם החוקר, הצילתני משימוש בכוח נמרץ נגדי.

עמדתנו בכלל התבטאה בזה שסירבנו לדבר עם החוקרים, בהתאם להנחיות שניתנו לחברינו. וזו הוציאה ממש את אנשי הבולשת מכליהם. והנה במקרה זה, כשקראתי בשם החוקר, נתחלחל, נבהל, ומיהר לסלק את השוטרים שלפני רגע היכוני בתת־מקלע. מיד לאחר שנסתלקו השוטרים, פתח בתחנונים לפני, שאגלה לו אם הוצא פסק דין־מות נגדו. וכשאישרתי שאומנם קיים פסק דין כזה, התחנן לפני שאודיע למחתרת בחוץ, כי הוא התייחס אלי בהגינות. אף סיפר לי, כי לפני ימים אחדים ניצל בנס ממות, עת ישב בחדרו בבנין הבולשת שפוצץ על ידי המחתרת. שיטת לחימה זו מוטטה את עצבי השוטרים וקציניהם.

לבסוף נגמרה החקירה והועברתי לכלא יפו. העמידוני לדין על הבריחה ממעצר חוקי בפני שופט ערבי. ניצלתי מעמד זה, לנאום נגד הכובש הבריטי. נאום זה הלהיב את הערבים הנוכחים, והם מחו לו כף.

ושוב במבצר עכו

בכלא יפו תכננתי בריחה חדשה. בהתאם לתכניות, צריך הייתי לנסר את סורגי החלון, לקפוץ דרכו מעבר לגדר של בית הסוהר ושם עמדה לחכות לי מכונית שתסיעני במהירות לתל־אביב. הכל היה מוכן לביצוע התכנית. הסרגים נוסרו, המכונית כבר

חיכתה למעלה משעה בחוץ. התרגשותי היתה עצומה. השעה היעודה התקרבה וחסרו עוד 30 דקות. פתאום נפתחו הדלתות ולתאי נכנסה קבוצת שוטרים שהוציאוני למכונית אסירים סגורה. נלקחתי למבצר עכו. כמעט שאחזני שבץ, חלום החופש נגוז.

בעכו הוכיתי קשה, ללא כל סיבה. אלימות זו הביאה לידי התמרדותם של האסירים היהודים. הם דרשו בתוקף, שיגישו לי עזרה רפואית מיד ויוציאוני מן הצינוק חסר המצעים ויחבשו מיד את פצעי השותתים דם. תקרית זו היו לה הדים גם בחוץ. המחתרת הגיבה והטמינה מוקש מתחת למכוניתו של מפקד המבצר. לאחר ההתנקשות הבהילני מפקד הכלא למשרדו והבטיח לי, כי יתן לי ולחברי את התנאים הטובים ביותר שביכולתו לתת לנו, ובלבד שאודיע לחברי בחוץ, כי ידו לא היתה במכות שספגתי וכי הוא נקט באמצעים משפטיים נגד האשמים בכך.

הגלונו לאריטריאה

כששה חדשים ישבתי בעכו, יחד עם עוד קבוצה של 11 בחורים שנחשבו בעיני האנגלים כמסוכנים מאד. באחד הלילות האפלים העירני פתאום מפקד הכלא. הוא התפרץ לתוך תאנו בלוויית קבוצה גדולה של קצינים, שוטרים וחיילים, והם ציוו עלינו להתלבש ולארוז את חפצינו. כבלו את ידינו ורגלינו ולבסוף קשרו אותנו ששה, ששה יחד והוליכונו החוצה. בחוץ נתקלנו ביחידה צבאית גדולה על מכוניות משוריינות ומשאיות. ציוונו לעלות ששה, ששה למשאית, אחרינו עלה סמל בריון שהתווה קו ברור באמצע המשאית והכריז: כל אשר יעבור את הקו — יירה במקום. ליתר תוקף כיוון את תת המקלע שבידו מולנו.

לא ידענו מה משמעו של המבצע הזה. כדי להתגבר על המועקה ועל הספיקות שהתגנבו ללבנו פצחנו בשירה, בשירי מחתרת. דבר זה הוציא את הסמל מכליו. צווח ואיים, אבל לא הצליח להשתיקנו. הנסיעה ארכה כמה שעות, ועל אף כל הנסיונות לא עלה בידינו לנחש את מטרתה.

מחנה־מעצר אסמיה באריטריאה, 1945
בן־דוד — ראשון מימין
Asmia detention Camp
Eritrea, 1945
Ben-David — first right

יהודה בן דוד וחבריו נתפסו בגבול חבש בבריחתם ממחנה הסגר באריטריה בשנת 1946
Ben-David and friends captured when fleeing from detention camp

בשעות השכמת הבוקר הגענו לשדה רחב ידיים. במקום מצאנו אלפי חיילים, חמושים מכף רגל עד ראש. אחרי שעה של המתנה הבחנו ממרחקים בשיירה ארוכה ההולכת ומתקרבת. בתוך השיירה הכרנו את עצורי לטרון, החידה עדיין לא נפתרה. ורק כעבור שעה נוספת הבינונו את המתרחש.

מעל לראשינו הופיעה פתאום להקת מטוסים שהחלו לנחות אחד, אחד. היו אלה 13 במספר. חולקנו לקבוצות של 24 איש והו־קפנו שני חיילים כנגד כל אחד מאתנו. ברגע זה הבינונו, שהאיום הנושן של מפקד האינטליג׳נס עומד להתגשם. אנו עומדים להיות מגורשים מן הארץ. שירת „התקוה" אדירה פרצה מגרונות כולנו. שירתנו עיצבנה את החיילים. החלו לדחוף אותנו בכידוניהם ולגרור אותנו אל המטוסים. היה זה בתחילת 1945.

כבולים הוטסנו כחמש שעות ולבסוף נחתנו בוואדי חלפה שבסודן. עם ירידתנו מהמטוסים דומה היה שהוכנסנו לתנור אפייה. למזלנו, לא התעכבנו שם יותר מלינת לילה אחד, והשכם בבוקר הוחזרנו אל המטוסים והועברנו לאריטריאה.

באריטריאה החלה פרשה חדשה של תכנוני בריחות, מאבק חדש לשיפור תנאי מעצר, חיפוש דרכים ותחבולות להשגת קשר עם המחתרת בארץ ולהשגת אמצעים למימון תכניות חדשות. על כל זה אפשר לחבר ספרים שלמים. לאחר שנה של מעצר באריטריאה הועברנו לסודן ומשם הוחזרנו שוב לאריטריאה כעבור שנה נוספת.

תכניות בריחה וכשלונות

בינתיים הוכנה בריחה חדשה של חמישים איש שהתחלקה לשתי קבוצות. אחת נשארה בעיר אסמרה והשניה יצאה לכיוון חבש. אני הייתי בתוך הקבוצה שמטרתה היתה חבש. לצערי הרב נכשלה בריחה זו, עקב קלקול במכוניתנו ונאלצנו לברוח על פני

הרי אריטריאה ברגל. שם נתפסתי יחד עם כל חברי והושלכנו לתוך מבצר איטלקי עתיק בשם פורטו בלדיזרה. אף כאן נעשה נסיון מחודש לברוח, אבל לא יצא לפועל מאחר שהוחזרנו למחנה הישן.

מאריטריאה לקניה

מאריטריאה העבירו אותנו לבסוף לקניה. ושוב חזרה הפרשה: הכנות ותכניות לבריחות חדשות. אנו התאמצנו בכל מאודנו להצטרף אל הלוחמים בארץ, שהגיעו באותה תקופה לשיא היכולת בהמצ־אותיהם נגד הכובש הבריטי. הם שהטרידו את כל האימפריה הבריטית עד כדי כך, שהחלה לחפש מוצא לנסיגה מן הארץ, מתוך פילוס דרך להשתלטות, לאחר שתובטח להם כניסה אחורית לחזור לארץ.

אכן, הם קיוו, כי בעזרת הערבים התוקפים, יאלצו את היהודים בארץ להזמינם לחזור.

חזרנו גאולים למדינתנו

בעצם מלחמת השחרור, ביוני 1948, הוחזרנו ארצה. בזה נסתיימה פרשת מלחמת המחתרת בנצחון שלם של עם ישראל על הכובש הזר — ומדינת ישראל קמה לתחיה. אני תקוה, כי ילדינו לא ידעו עוד טעמו של סיוט השנים שעברו על עמנו והם יחיו בשלום ובאושר במולדתם.

מחנה גילגיל בקניה, 1948
בן־דוד — ראשון מימין
Gilgil Camp, Kenia, 1948
Ben-David — first from the right

יקירי (הי"ד), לבי מתפלץ בי על שלא זכיתם לראות בגאולה. אבל לבי יאמץ להעביר לילדי את זכרונכם הקדוש, מבלי לחשוש לשאלתם הנוקבת: ואתה מה עשית למען יקיריך בימי דמים אלה?!

וזו הנחמה!

חורבן ושואה

זָכוֹר!...

זְכֹר אֶת שׁוֹאַת יִשְׂרָאֵל, זְכֹר אֶת הָאָבְדָן וְאֶת הַמֶּרִי, וְהָיוּ לְךָ
לְאוֹת וּלְלֶקַח לִשְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר;

וְנִלְוָה הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה אֵלֶיךָ תָּמִיד – בְּלֶכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ
וּבְקוּמֶךָ;

וְאֵרַשְׂתָּ לְךָ לְעוֹלָם זֵכֶר אַחִים אֲשֶׁר אֵינָם עוֹד;

וּבָא הַזֵּכֶר בִּבְשָׂרְךָ בְּדָמְךָ וּבְעַצְמוֹתֶיךָ;

חֲרֹק שִׁנֶּיךָ וּזְכֹר; בְּאָכְלְךָ אֶת לַחְמְךָ – זְכֹר; בִּשְׁתוֹתְךָ אֶת
מֵימֶיךָ – זְכֹר; שִׁיר כִּי תִשְׁמַע – זְכֹר; בִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ – זְכֹר;
וּבְבֹא הַלַּיְלָה – זְכֹר; וּבְיוֹם חַג וּמוֹעֵד – זָכֹר תִּזְכֹּר;

וּבַיִת כִּי תִבְנֶה וְהִשְׁאַרְתָּ בּוֹ פֶּרֶץ, לְמַעַן יִהְיֶה חָרְבַּן בֵּית
יִשְׂרָאֵל לְנֶגְדְּךָ תָּמִיד;

וְשָׂדֶה כִּי תַחֲרֹשׁ וַהֲקִימוֹתָ בּוֹ גַּל אֲבָנִים – גַּלְעֵד לְאַחִים אֲשֶׁר
לֹא בָאוּ לְקֶבֶר יִשְׂרָאֵל;

וּלְחֻפָּה כִּי תוֹבִיל אֶת בָּנֶיךָ וְהֶעֱלֵיתָ עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתְךָ אֶת
זֵכֶר הַבָּנִים אֲשֶׁר לְחֻפָּה לֹא עוֹד יוּבָלוּ;

וְהָיוּ לְאֶחָד: הַחַי וְהַמֵּת; הֶחָלָל וְהַשָּׂרִיד: אֲשֶׁר הָלְכוּ וְאֵינָם –
וַאֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ לִפְלֵטָה;

שְׁמַע, אִישׁ יִשְׂרָאֵל, לְקוֹל הַקּוֹרֵא אֵלֶיךָ מִמַּעֲמַקִּים:
אַל דֳּמִי לָךְ, אַל דֳּמִי!

ד״ר מ. דבורז׳צקי

יואל רפפורט / כך הלכנו שבי לפני צר

(עם כניסת הגרמנים לגורליצה בספטמבר 1939)

אחד ממקלטי הרדיו הבודדים שנמצאו בזמן ההוא בגורליצה, היה אצל דוד פטרפריינד שגר בביתו של ר׳ לייבוש רוט. החדשות ששמענו מרדיו וארשה באותו יום ששי, 1.9.39, היו מעודדות: הצבא הפולני עומד מוכן להדוף כל התנפלות... אנגליה וצרפת מוכנות לעזרה — ועוד ועוד. במצב רוח מרומם התכנסו ב„קלויז״ (בית המדרש „אגודת אחים״) שבזוודז׳ה לקבלת שבת. התפילה התנהלה כרגיל, אלא לאחר התפילה חילקו המתפללים ביניהם את שעות השמירה בלילה, שעליהם לצאת לפי הוראות המגיסטראט. אני יצאתי לשמירה בשעות 1—3 אחרי חצות. לקחתי אתי את הכלב של בעל הבית, השומר בחצר, קשור ברצועה לידי ויצאתי להתהלך ברחובות שבין הגשר עד לביתו של ר׳ מטיס טרנצ׳ר בדרך לסוקול, ועד לביתו של אהרן אנגלויד בדרך לרופיצה. שניים היינו בשמירה. סמוך לפני הגשר ראינו את האינטליגנציה הפול־נית, בעיקר פקידי הסטארוסטה, יחד עם נשיהם וילדיהם, כל אחד בתרמיל גב, נוהרים לבנין הסטארוסטבו. מיד נודע לנו מפי אחד מהם, כי הגרמנים פלשו למדינה ועברו כל הגבולות, ולפי החשבון עומדים הם להיכנס לגורליצה ביום ראשון, ועל כן הועמדו כלי רכב לרשות הפקידים וכולם נוסעים מזרחה.

העיר נתרוקנה

תיכף ומיד הלכנו להעיר את ר׳ משה׳לי מילר ולבקש ממנו הדרכה איך לנהוג, הלוא הוא ידוע בפקחותו ועליו להחליט. תשובתו היתה: „שבת היום ואין מה לעשות, נראה מחר איך יפול דבר״. בעייפותי היתה התשובה בהחלט לפי רוחי, שכבתי לישון. בשעה 5 בערך לפנות בוקר התעוררתי ושמעתי רעש בחצר. קמתי ויצאתי. ראיתי שכל תושבי הבית (ביתו של ר׳ לייבוש רוט, אחד מהבתים המיוחסים בזוודז׳ה ומרובה דיירים) מתהלכים לבושים ומסתודדים. ניגשתי ושאלתי: מה קרה? קיבלתי תשובה: „אתה גרמת לכל הבהלה הזאת ועודך שואל?״ כנראה, ר׳ משה׳לי מילר שינה את דעתו, משהעריך את חומרת השעה והחליט: „עת לעשות״... וצריך לעזוב את העיר, הואיל וידוע לנו מהמלחמה הקודמת שגורליצה היא מקום טבעי להתגוננות בגלל היותה מוקפת הרים סביב לה. מיד התפזרו הצעירים ויצאו לכפרים לחפש אמצעי תחבורה. בשעות הצהרים חזרו, מי שהצליח חזר בעגלה רתומה לסוס או לזוג סוסים ומי שלא הצליח להשיג התחבורה חזר ברגל. גם אחי לייבוש חזר, לבוש בגדי משי של שבת, בעגלה ושני סוסים. ר׳ משה׳לי מילר, המפקח מלידה ומבטן, נתן פקודה לחכות עד שיחשיך ובינתיים התפללנו מנחה וגם לא ויתרנו על הסעודה השלישית וזמירות. משנראו כוכבים ראשונים ברקיע הבדילו על הכוס ותיכף התחלנו להעמיס הכרים והכסתות על העגלות. לאן לנסוע? לא חשוב, ובלבד לצאת מחוץ לעיר. הוחלט לנסוע למושצ׳יניצה, שכן שם גר יהודי שהעמיד לרשות אנשי העיר חדר גדול ואפשר לאכסן בו כמה משפחות. אני החלטתי דווקא לא לנסוע אלא להישאר כדי לשמור על הדירה והחנות. אבא לא התנגד לדעתי, וכך נשארתי, זו הפעם הראשונה, ללון לבדי בדירתנו בת חדר אחד, שהיה תמיד מלא מפה אל פה. למחרת בבוקר, אבא חזר והסביר שאמא ושני האחים ועוד כמה משפחות הסתדרו בחדר אחד, והואיל והוא אינו מוצא טעם בישיבה בטילה בכפר, החליט להישאר יחד אתי.

במשך היום נתרוקנה כמעט כל העיר. למחרת, ביום שני, המשרדים כבר לא פעלו וממילא נשתלטה אווירה של „איש כל הישר בעיניו יעשה״. נמסרה ידיעה מפה לאוזן, שכל הצעירים מוטב להם לעזוב את העיר, הואיל והגרמנים עם כניסתם לוקחים את האנשים הצעירים לעבודת כפיה. אז החלטתי שהגיע גם תורי לצאת. יצאתי ברגל למושצ׳יניצה להיפרד ממשפחתי וגם לקחת קצת לבנים וצידה לדרך. מצאתי מקל הליכה עבה ותרמיל גב, ואמא שמה בו כמה חולצות וכמה זוגות גרביים רטובות בדמעותיה ויצאתי לשוט בארץ.

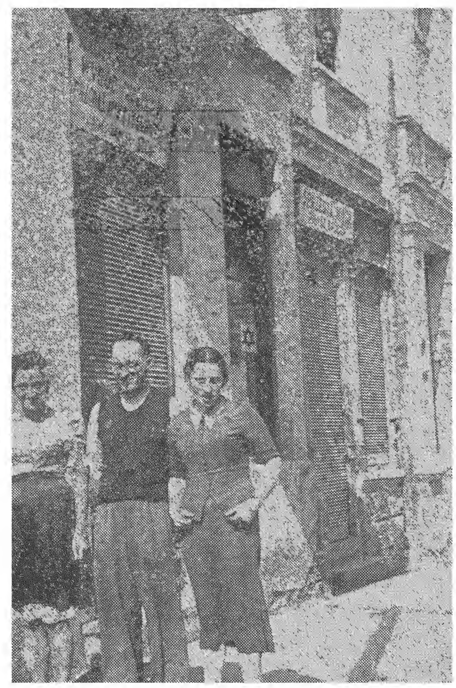
הגרמנים באים...

בדרכי בחזרה ממושצ׳יניצה לגורליצה ראיתי מרחוק יהודי יחף הולך ותיקו לטלית ותפילין קשור לו לגבו. לפי ראשי התיבות א. א. שהיו רקומות על התרמיל, היכרתי בו את אבוש איינהורן, שכן בהיותי ילד עוד הסביר לי שאלו הן ראשי תיבות: אברהם אבינו. ידעתי שזה למעלה משנה שהוא מתגורר בקראקוב, מאחר שלפי פסק דין מבית המשפט אסור לו לגור בגורליצה השוכנת פחות מ־30 ק״מ מהגבול הסלובאקי, בגלל מסחרו בסחורות מוברחות בלי מכס, אם כי משפחתו נשארה בגורליץ. כשהשגתיו סיפר לי, שזה היום הרביעי שהוא נודד ברגל מקראקוב. כל יום הוא עובר בקירוב 40 ק״מ ולמחרת תופסים הגרמנים את השטח שבו עבר אתמול. ועוד אמר, שמעכשיו הוא נשאר בגורליץ, כי אין לו כבר כוח לרוץ, וגם אין תועלת בריצה זו משום שהגרמנים מתקדמים במהירות והוא מייעץ גם לנו לא לברוח. כשנכנסנו לגורליצה פגשנו חיילים פולנים לאלפים בנסיגה. באמצע השוק („רינק״) עמד קצין גבוה וציווה בקול: „הרזרבה (מילואים) ליאסלו״! אני עדיין לא הייתי איש מילואים, התחמקתי לרחובות צדדיים עד שהגעתי הביתה. מיד עליתי לר׳ משה׳לי מילר. מצאתיו בשעת ישיבה שהשתתפו בה ר׳ וולף ברגמאן, דוד יוהנס, מנדל פרנס ועוד כמה יהודים. הבעיה שעמדה על הפרק היתה — לברוח או לא? סיפרתי להם על פגישתי עם אבוש איינהורן והוחלט שנשארים. למחרת נשארו עוד כמה עשרות חיילים פולנים שהתחילו בשוד. כשפגשו איזה יהודי מהשרידים בעיר צחקו לו: „עוד מעט והיטלר יבוא אליכם״. בשעה 10 בבוקר עזבו החיילים האחרונים את העיר ויחד אתם כמעט כל הגויים.

בשעה 5 לפנות ערב שמענו טרטור מנועים ונתחלחלנו, בידענו ש„הם״ באים. ובאמת כעבור חצי שעה התחילו לזרום בבת אחת מכל הצדדים גדודי חיילים גרמנים לאלפים ולרבבות במצעד שטני מחריד ובשירת נצחון מקפיאה את הדם בעורקים. בכל סיבוב נעצרו, ולאחר ששלחו סיור של 3 חיילים עד לסיבוב השני המשיכו

בדרכם. ככה הגיעו עד לגשר בבת אחת משני הכיוונים. תפסו 3 יהודים וציוו עליהם לעבור לפניהם את הגשר מחשש מיקוש ורק אחרי כן עברו חייליהם.

למחרת הוצא צו מטעם העיריה בהסות הגרמנים, שכל החנויות מוכרחות להיות פתוחות ויש להחזיר את החיים על מכונם. לאט־לאט חזרו היהודים שלא הספיקו להרחיק מן העיר ופתחו את חנויותיהם. הגרמנים פשטו בחנויות וקנו מי בכסף ומי במשיכה. נפתחה הדרך לברדיוב שבסלובקיה והתחילו להביא סחורות משם, כגון סוכר, קמח וכו׳, כמובן, במחירים מופרזים.

בנות הרץ עם בן דודן ממגורשי זבונשין
לפני בית שאול לאנגזאם

גזירות ראשונות

בערב ראש השנה הוצא צו שכל היהודים בגיל מ־18 עד 35 מחוייבים להתייצב יום יום בשעה 7 בבוקר בחצר העיריה לעבודה. היתה זו עבודה משפילה יותר משהביאה תועלת, טאטאנו את הרחובות, העברנו תילי אשפה ממקום למקום, ניקינו בתי שימוש וכו׳ וכו׳.

ר׳ משה׳לי מילר פנה בבקשה למפקד הגרמני בעיר להרשות ליהודים לבוא לתפילה בבית הכנסת ביום כיפור. הרשיון ניתן, אבל הכומר שוינקובסקי הודיע בחשאי ליהודים, שבל יהינו להתאסף בליל יום כיפור בבית הכנסת, הואיל ונודע לו ממקור מוסמך שמכינים להם מלכודת. בערב יום כיפור אחרי הצהרים נכנסו הקבוצות הראשונות של הגיסטאפו לגורליץ. עד עכשיו היה לנו ענין רק עם הוורמכט (הצבא הסדיר), ובליל „כל נדרי" התנפלו על בית הכנסת שהיה ריק מיהודים, לפי עצת הכומר מחסידי אומות העולם, ושפכו את זעמם על עצים ואבנים: שיברו את כל הריהוט הפנימי, ניפצו את המנורות, ליכלכו את הקירות וכו׳. כל זה לא הספיק להם עד שתפסו כמה יהודים בליל „כל נדרי", העבירו אותם למקום שבתם בבנין תחנת הרכבת והיכום מכות רצח כיד רשעותם הזדונית, אבל אחרי זה שיחררו אותם. גם אני הייתי ביניהם. כדי לתאר מראות השעות הללו לא יספיק ספר שלם.

בסוכות היה אתרוג אחד בעיר שהובא מברדיוב שבסלובקיה ע״י דז׳ונק אנגלארד (חתנו של חיים דגן, היום בארץ).

תמונה מחרידה

נחרתה בזכרוני מן הימים ההם תמונה אחת. כשחזרתי מעבודת טאטוא הרחובות בערב סוכות, ראיתי בביתנו יושב לשולחן יהודי מגולח למשעי ולו שפם־שיבה עבות, בכיפה גדולה על הראש ושותה תה. כיפת הקטיפה הגדולה לא הלמה בשום אופן את הפנים המגולחים. ניגשתי בשקט לאמי ע״ה ולחשתי באזנה: מי זה? נתנה תשובתה בקול רם, בכוונה שתגיע לאוזן האיש, "אולי אתה מכיר את האיש הזה?" ואמנם היכרתי אותו לפי בת צחוקו שעלתה על שפתיו — ותיכף ומיד פרץ בבכי כתינוק. היה זה ר׳ אברהם משה וילד שכננו, שבאותו יום תפסו אותו הגרמנים וגילחו את זקנו, ומאז היתה זו תופעה תדירה.

בביתו של ר׳ לייבוש רוט היה בונקר שהוכן בזמן הפולנים למקלט נגד התקפות אוויר. והמקלט הזה שימש למקום תפילה, הואיל ובתי המדרש שבעיר נהפכו לקסרקטין בשביל הצבא הגרמני ובית הכנסת הגדול שימש אורווה לסוסי הצבא.

החיים נעשו מיום ליום קשים יותר. בסוף חודש אוקטובר פורסמה הודעה, שכל היהודים חייבים להירשם, והרישום הזה הטיל פחד מיוחד על האנשים. אז ברחתי מהעיר יחד עם עוד יהודים והגענו לאן שהגענו — וזוהי פרשה מיוחדת לעצמה.

פפקה ברגמאן־קוז׳ניק / שנות ראינו רעה

(מיומנה של בת גורליצה בנדודיה למן פרוץ מלחמת העולם השניה)

התחלת הפורענות

בחדשים האחרונים של שנת 1938 הגיעו לגורליצה פליטים יהודים רבים מגרמניה. היו אלה יהודים שגורשו מברלין ב„פוגרום נובמבר" הידוע והועברו דרך מחנה המעבר זבונשין לפולין. אנשים אלה באו לעיירה בחוסר־כל ובלא אמצעים לקיומם. לפי החוק הפולני אסור היה להם, כזרים, לעבוד, ועל כן נשארו ללא קורת גג וללא אפשרות מחיה. למצבם הטראגי עוד נוספה צפיפות הדיור בעיר. אורגן מיד ועד לפליטים, בראשו עמד לזרוס לאנדאו, ומשנה לו — עו״ד דונק קריגר. באסיפת היסוד שהתקיימה בבית הכנסת הגדול נאמו ראשי העיר, ולא אשכח את נאומו של הרב ד״ר חמיידס (חתנו של שמואל ביטרספלד), שקרא בהתרגשות רבה פתגם לאטיני, שתכנו בעברית הוא: את החיים אני קורא, את המתים אני מבכה ואת העננים אני בוקע! נאומו המלהיב לעזרה חדר ללבבות המוני היהודים בעיר. פתחו דלתותיהם והכניסו לבתיהם את האחים

הנתונים בצרה, ומי שדירתו היתה צרה מכדי להכניס עוד משפחה, עמד על זכותו לשתף את עצמו בעזרה בצורה אחרת. וכך זרמו כספים רבים לוועד למען הפליטים לשם סידור קרבנות המשטר ההיטלריסטי הראשונים. על אף העובדה שראינו במו עינינו פליטים יהודים בעיר — התחלת הפורענות — לא האמנו עד הרגע האחרון שגם אנחנו עומדים לפני אותם הנדודים, שבקרוב תפרוץ מלחמת העולם השניה ויום חורבן עמנו ממשמש ובא. היהודים השלו את עצמם, שכל הבהלה נובעת מהאווירה שנוצרה על מנת לאסוף כספים לליגה נגד התקפות אוויר. כולנו חשבנו שזוהי אווירה מלאכותית ולא עמדנו על חומרת המצב. לא רצינו להאמין שבעוד מספר חדשים יהיה גורלנו אנו כגורל אותם היהודים הגרמנים: נדידה ממקום למקום, והליכה מדחי אל דחי.

מתכוננים לפינוי

בחודש אוגוסט 1939 יצאו הכרזות על חובת בניית מקלטים. השלטונות הפולנים אירגנו קורסים לשימוש במסכות גז ולהתנהגות בזמן האזעקה, וכן קורסים לעזרה ראשונה. כל האוכלוסיה היתה מחולקת לקבוצות וכל קבוצה ידעה את תפקידה לשעת חירום. כל כלי הרכב היו מגוייסים. תפקידי היה, בתור אחות, לשרת בתחנת הצלב האדום בבית העיריה. בערבים היינו יוצאים לבנין ה„סטארוסט־בו", לראות אם עדיין עובדים שם. ואמנם עבדו בלילות, באור מלא, במחלקת הארכיונים. היה זה סימן שמתכוננים לאוואקואציה, לפינוי העיר. הרכבות היו מלאות נוסעים מפה לפה, ואי אפשר היה לצאת ממקום למקום ללא רשיון משרד הפנים. זכות קדימה לרשיון תנועה היתה לנשיא אנשי הצבא. הראשונים שעזבו את העיר גורליצה, עיר הגבול, היו משפחותיהם של אנשי הפקידות הגבוהה ואנשי הצבא.

באותה שעה התהלכו שמועות, שהתקפות אוויר יהיו בראש וראשונה על ערים גדולות ועל אזורי הגבול. ב־28 לאוגוסט 1939 התחילה בהלת כספים: אנשים רצו אל הבנקים והוציאו פקדונותיהם במזומנים. הבנקים היהודים מילאו דרישות כל לקוחותיהם. קופותיהם התרוקנו ממזומנים. לא אשכח את פגישתי עם מנדל ויינפלד: הוא ראה אותי על הגשר ליד העירייה, ניגש אלי וסיפר לי: „הוצאתי עכשיו מהבנק לסוחרים ותעשיינים את כל פקדונותי ואני מתפלא איך דודך, מר ב״ל קולבר (מנהל הבנק), מסכים לתשלומם של כל הכספים. אם ינתנו הכספים לכל אחד, בעוד שעות מספר יישאר הבנק ללא פרוטה. האם היהודים עוד אינם מבינים ש„חניבעל עומד לפני השער" (Hanibal Ante Portas)? נפרדתי ממנדל ויינפלד אז ולא ראיתיו עוד. הוא ניספה במחנה השמדה.

ב־30 באוגוסט בשעות לפני הצהרים הודבקו כרוזים על גיוס כללי. אנשים עמדו בחוצות וקראו ובכו — ואני ביניהם. פתאום הופיע לפני דינק אייגהורן ואמר לי: „אני הולך!" התנשקנו ונפרדנו. דונק היה קצין במילואים, עורך דין ממקצועו. אתו יחד הלך ד״ר מונק לזר, אף הוא קצין. שניים אלו היו היהודים הראשונים שעזבו את העיר. אחרי פרידתי מדונק הבינותי את חומרת המצב, שהמלחמה נוגעת לכל אחד מאתנו. מצב הרוח בעיר היה מתוח, חנויות המכולת היו מלאות לקוחות, ולפני החנויות עמדו עגלות מלאות צרכי מזון — סוכר, קמח, אורז, שמן ויתר המצרכים — שהיו צריכים לשמש להספקה לזמן בלתי מוגבל. אף היו חנויות של יהודים שנפתחו על מחסניהם וכל המלאי נתרם לאנשים נזקקים. היהודים הרגישו שאין עוד טעם לשמור על הרכוש בשעה שהחיים בסכנה.

באותו ערב הכריזו שלטונות העיר על תמרוני הג"א. היתה לי אז שמירת לילה במרפאת הצלב האדום בעירייה. בין צוות העובדים הרפואיים הייתי היהודיה היחידה. השיחות בינינו התנהלו רק על תעלות נגד טנקים, הפצצות גז, בונקרים, מקלטים, שבנו באותה שעה בעיר ומסביב לה. „משמר העם" יצא לגבול צ׳כוסלובקיה כדי למתוח חוטי תיל לאורך הגבול לשם הגנה על האזור הפולני.

בנק גץ
רופא בצבא הפולני

בורחים

בשעה 5 לפנות בוקר נכנסו לתחנה שלנו שלושה אנשים: ראש העיר, מר קווסקובסקי, הרופא העירוני ד"ר הולנדר, מהנדס העיר ברוט, וד"ר הולנדר אמר לנו במלים נרגשות: „ילדים יקרים, אין תמרונים עוד ואין נסיונות. התחילה מלחמה ממש והיריות הראשונות נירו בכיכר ווסטד־פלטה שבדנציג". פרץ בבכי ואנחנו אחריו. ראש העיר נתן הוראות, שכל אחד ואחד מאתנו חייב לתפור לו שקית בד להחזיק בה תעודת זהוי ודיפלומה ולענדם על הצואר ועלינו להיות עם קריאת כל אזעקה במרפאה ולא לעזבה עד הינתן אות ההרגעה. באותו רגע שמענו זמזום אווירונים מעלינו, ומיד — אות האזעקה הראשון בעיר. אזעקה זו לא ארכה הרבה ובשעות שלפני הצהרים של אותו יום היסטורי, יום שישי היה, 1 בספטמבר 1939, הייתי פעמים הרבה לאין ספור בתחנה לאות אזעקה.

כשחזרתי הביתה, החלו בביתנו, כמו בבתים אחרים, הכנות לתנאי המלחמה. תפרו תרמילים לכל בני המשפחה, הכינו קופסאות עזרה ראשונה, עטפו חלונות ופתחים נגד גזים, הוכן חדר אפל לשעת ההאפלה וכך נמשכה העבודה עד לפנות ערב. אמי בכתה כל הזמן, לא נרגעה במשך כל האזעקה מאחר שלא הייתי אתם יחד בבית.

אחרי שמירת־הלילה הראשונה קיבלתי חופש ליומיים. זה היה ביום ששי לפנות ערב. הורי ארזו כל מה שניתן לארוז ולטלטל ובשתי עגלות רתומות לסוסים שלחו אותי עם אחי ואחותי, יחד עם קרובינו ממשפחות קולבר וארנרייך לזגוז׳נה, כפר במרחק 4 קילומטרים מעיירתנו. שם היה לאבי רכוש ולשם הכנסנו גם את כל רכושנו המטולטל. כל הלילה שמענו קריאות ברדיו: „ריכרד קורא את אדוורד", ופירוש המשפט הזה היה: שני האווירונים הפולניים שכבר נעלמו ביום הראשון, מחפשים במחנות הצבאיות. אווירונים גרמניים טסו מעל לכפר נמוך מאוד. אפשר היה כמעט לזהות את פרצופי הטייסים.

בשבת בבוקר, 2 בספטמבר, החל פינוי עיירתנו. כל איש ואשה,

מי שרק היה מסוגל לצאת — ברח. הדרך הוליכה דרך הכפר ששהיתי בו. מאות ואלפים ברחו ברגל ובאופניים, בסוסים ובמכוניות — כל כלי רכב שאפשר היה להשיגו היה טוב לשימוש. איש לא הקפיד על קדושת השבת, מחמת פיקוח נפש שדוחה שבת. אנשי מסורת נראו בין הבורחים. פקידי השלטון ואנשי האינטליגנציה, נוצרים ויהודים, הכל ברחו מפני הצורר הנאצי. זוכרת אני יפה את העגלה שבה ישבו חברי הרבנות. עברו על אופניים חילק יחמק טננבוים ועוד ועוד יהודים דתיים ולא־דתיים למאות ולאלפים. הורי החליטו שלא לעזוב את הבית. אבי אמר: „למדתי במלחמת העולם הראשונה לקח מר, עזבתי את רכושי ולא היה לי אל מה לחזור. הייתי מוכרח להתחיל הכל מחדש — כעת הזדקנתי ואין בכוחי להתחיל שנית".

בין ההודעות ברדיו נשמעה בכל פעם קריאה לכל הרופאים הנמצאים על אדמת פולין להתייצב מיד לתחנת הגיוס. גם לרופאים שגמרו לימודיהם מחוץ למדינת פולין תינתן זכות מיד לפראקטיקה. אם יתגייסו. ההודעה הזאת היתה מכוונת ישירות גם לבעלי, מונק ברגמאן. הוא התייעץ עם דודו, מר ברל ברגמאן, מה לעשות. ודודו השיב לו: „המלחמה הזאת היא מלחמתנו, היא מלחמה של כל איש חופשי נגד צורר יהודי. עליך ללכת ולמלא את החובה הזאת". וכך התייצב מונק.

קרון הרכבת שלנו נהרס בהפצצה

ביום רביעי אחרי הצהרים באו הוריו של מונק ומשפחתו אלי ולקחו אותי לצאת אתם לאוואקואציה מזרחה. מונק הביא לי מכתב מהורי ובו כתבה אמי: „אין אני רשאית לעצור בך, אני מבינה לרוחך, אני יודעת שתרצי להיות יחד עם מונק — אם כן הצטרפי אליהם, לכי בשלום, ולהתראות!" מלים אלה ליוו אותי הרבה שנים בדרכי הקשה. בדרך הצטרפו אלינו עוד משפחת דודי קלבר, משפחת בני דודי ארנרייך, דודו של מונק קנופף. בקבוצה הזאת הגענו לתחנת הרכבת בזגוז'נה עם רדת הלילה. בדוחק ובבהלה עלינו על קרונות המשא שהועמדו לרשות הבורחים. היתה צפיפות בלתי משוערת: צעקות מחרידות ובכי ילדים. ובהמון זה אבדה לי משפחת ברגמאן וראיתי את עצמי לבדי באמצע הקרון. נסענו כל הלילה בחושך ולא ראינו איש את רעהו, ידענו רק שהכיוון הוא מזרחה. אסור היה להבעיר סיגריה — חושך מצרים. בבוקר ראינו שבאותו הקרון נמצאים: אברהם פרנד, מ. ש. דרוטר, נתן שווארץ ובני ד"ר נפתלי ומונק גרובנר, עו"ד מונק שטרק, חסק מאי, ד"ר ארנולד ועוד אנשים מעירנו שאינני זוכרת את שמותיהם. בחברה זאת ובמצב רוח נורא הגענו עד לפלשטין במזרח גליציה. נסענו ימים מספר והגענו לשם בשבת בבוקר, 9 בספטמבר. בבוקר השכם הופצצה הרכבת שלנו. הקטר והקרון נהרסו ולא היתה עוד כל אפשרות להמשיך בנסיעה. נשארנו המומים שעות רבות ולא ידענו לאן לפנות. רק עם שקיעת החמה התחלנו לזוז ולנוע בכיוון העיר. בעיר זו מצאנו יהודים מרוכזים סביב בית הכנסת, מתפללים ומתכוננים בשקט ובשלוה לסעודה השלישית כאילו לא קרה דבר. היהודים האלה הזמינו אותנו לבתיהם והילקו אותנו למשפחות שונות. כך עבר שבוע אחד מאז פרוץ המלחמה ואנחנו נודדים, דלים ואביונים, זקוקים לרחמי אחרים, בלי קורת גג, בלי מטרה ובלי יעוד, ואין דרך לאן לפנות.

בדרך מקרה נודע למונק, שהגיע באותו זמן לסמבור הקרובה לפלשטין, על הפצצת הרכבת שלנו ומפיו של אחד המכירים נודע לו, שגם אני בין הפליטים בפלשטין. מיד הגיע, ביום ראשון בשעות הבוקר, רכוב על אופנוע וסיפר לנו, כי בסמבור הקרובה נמצאים בני עירנו וביניהם רב העיר ר' אלישע הלברשטאם עם בני ביתו. על כן הציע לכל הקבוצה שלנו לזוז בכיוון סמבור. קיבלנו את הצעתו. קנינו סוסים ועגלות, העמסנו את התרמילים, הקשישים שבינינו עלו על העגלות ואנחנו הצעירים הלכנו ברגל, והמשכנו בדרכנו לסמבור. אך גם כאן נשארנו רק שעות ספורות. לפתע באה הודעה בלתי צפויה לכל תושבי העיר לפנות את העיר. וכך, שוב באותם אמצעי התחבורה, המשכנו בדרכנו בכיוון הגבול ההונגרי. היינו הולכים כרגיל בלילות, הואיל וביום רבו הפצצות על הכבישים שהיו מלאים צבא מובס, אזרחים בורחים, כולם מזרחה לגבולות רומניה והונגריה.

בעקבות הצבא הפולני הנסוג

לילה אחד, כשעמדנו לפני כניסתנו לדרוהוביץ, שמענו ממרחק קול נותן פקודות לצבא הפולני. הקול היה מוכר לי עד כדי לזהותו. ניגשתי אל החייל הפולני הקרוב אלי ושאלתיו מי הוא נותן הפקודות? ענני: „הגברת אינה יודעת שבזמן מלחמה אינם שואלים שאלות." בכל זאת עניינה אותו שאלתי. הסברתי לו שקולו

דונק (דוד) איינהורן
קצין פולני במילואים בתחילת המלחמה
Dunek Einhorn
officer of Poland's army.

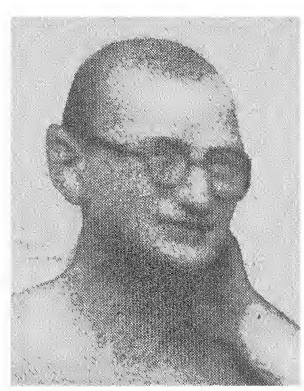
של המפקד נדמה לי כקולו של חבר הנעורים שלי, אבל איני בטוחה בכך. שאל החייל למוצאי, אמרתי לו שאני מגורליצה. התרגש החייל ואמר: „גם אשתי בת גורליצה היא, שמה מלה נבל" (היתה זו הגננת הראשונה של עירנו). מיד קרא החייל בשמו של הקצין נותן הפקודות. היה זה דונק איינהורן. ביקשתי שיגש אלי. הגיע דונק, רכוב על סוס. ונראה היה עייף ויגע מאוד, וכמעט אי־אפשר היה להכירו — קצין של צבא מובס ונסוג. שאלנו את דונק מה לעשות ולאן ללכת. הציע ללכת בעקבות הצבא. „אנחנו קבלנו הוראות לגשת במהירות האפשרית לגבול ההונגרי", אמר, „הגבול יהיה פתוח ולכל אזרח פולני תנתן אפשרות לחצות את הגבול".

לפתע רעש, זמזום אווירונים — דונק נעלם בלי מילת פרידה ואנחנו המשכנו בדרכנו עד לדרוהוביץ׳. כשנכנסנו לעיר היה עוד חושך, ולמרות האפילה היתה העיר מוארת כמו צהרי יום. מיכלי הנפט בערו בשלהבות אדירות, אך נפש חיה לא נראתה בעיר. המשכנו בדרכנו.

ימי ספטמבר 1939 היו חמים מאוד. בדרכים לא היו מים לשתיה. הבארות היו הרוסות, מלאות בוץ ורפש. נכנסנו לבית פולני שליד הכביש וביקשנו למכור לנו מעט חלב. ענה הפולני: „אין לי די לאנשינו, וליהודים לא אמכור. לכו וברחו מהר כל זמן שגרמנים לא תפסו אתכם. כל רגע הם עלולים להגיע ויהא סופכם מר״. רגשי שנאה אלו נתלוו אלינו כל הדרך. לא מצאנו בין התושבים הפולנים שום הבעת צער או השתתפות בגורלנו מצד מי שהוא. החיילים הפולנים שדדו מאת מונק את האופניים ומאתנו את הסוסים וברגל הגענו בערב ראש השנה לבולחוב. כאן פגשנו את לזרוס לנדאו ואת משפחתו, את משפחת גלייכר, את שמואל קלר ועוד. מספר ימים נשארנו במקום, בתקוה שיעלה בידינו לחצות את הגבול. לצערנו לא הצלחנו. הגרמנים הקדימו אותנו.

ידיעות מזעזעות מגורליצה

הידיעות שהגיעו אלינו מגורליצה אחרי כניסת הגרמנים היו מזעזעות. בימים הראשונים מיד ערכו חיפושים בבתי יהודים ובמשך אחד החיפושים נפל לידיהם ספר הפרוטוקולים של ועד האגודה האנטי־היטלריסטית, שנשאר בדירתו של ד״ר יעקב בלך יו״ר הוועד. ממלא מקומו של היו״ר היה עו״ד דונק קריגר ואני הייתי מזכירת הכבוד. אי־השמדת השמות והמיסמכים של אותו ועד גרמה הרבה צרות. המשטרה תפסה את בריש רוט, היכתה אותו מכות רצח ודרשה ממנו שימסור את מקום הימצאו של דונק קריגר. היו שמועות שדונק בעיר. רוט לא מסר את המבוקש ואחרי מספר ימים נמלט דונק בסתר מן העיר, עבר את הגבול דרך הנהר סאן לאיזור הכיבוש הרוסי. אחרי כניסתם של הגרמנים ללבוב נתפס דונק, נאסר ונורה בבית הסוהר המקומי יחד עם אשתו ריבה ארנברג. החיפושים בתקופה ההיא הגיעו גם לבית הורי. חשבו שאצלי ימצאו מיסמכים נוספים על פעולות הוועד. וכשנודע להם מפיה של אמי שגוייסתי עם הצבא הפולני ועזבתי את העיר בראשון בספטמבר, לא האמינו לה והוציאו כרוזים שכל היודע על מקום הימצאי ימסור אותי מיד לתחנת המשטרה והמודיע יבוא על

השיו קראמר

שכרו. את הידיעה הזאת העבירה לי אמי באמצעות שליח מיוחד וכך נאסר עלי לחזור הביתה. את בית הורי לא ראיתי עוד.

נדודי הביאו אותי לגיטו טארנוב שם עבדתי ב„ארבייטס־גמיינשפט״, קואופרטיב לעבודות חיוניות בשביל הצבא הגרמני. סרגתי כפפות בשביל הצבא. משפחתנו נעשתה קטנה. חמי נהרג בקולומיאה יחד עם בן דודי רומק נבנצל והחבר היקר שלנו עו״ד השיו קרמר. נשארנו בגיטו טארנוב עד ה„אויסזידלונג״ של ספטמבר 1942. באותו זמן נהרגו בטארנוב מבין אנשי גורליצה ברוך וילד ואשתו. ב„אויסזידלונג״ הראשון של יוני 1942 נתמעט מספר המש־פחות שלנו. הועברנו לגור לביתם של חייקה ברגמאן־קוך ברחוב וידוק 8 — חמותי, גיסי, גיסתי — ואנחנו כולנו עם עוד שתי משפחות גרנו בחדר אחד. הקשר ביני ובין הורי נמשך. אמי ואחותי הגיעו לטארנוב בניירות מזויפים כדי לראות אותנו ולהתייעץ אתנו מה לעשות. דעתי היתה לסדר ניירות אריים, לזרוק את הסמל היהודי ולצאת מן הגיטו. אמי נבהלה מתכנית כזאת. אמרה שזה רעיון דמיוני, שלא נוכל להחזיק מעמד. אף ביקשה ממני שאבטיח לה שלא אגשים לעולם את המחשבה הזאת ובזה נפרדנו. היתה זו פרידה עולמית. יותר לא ראיתי אותם. עברו מספר שבועות בלבד ועל גורליצה יצא גזר דין — „יודנריין״.

ה„טרנספורט״ האחרון מעירנו

אוגוסט 1942 היה החודש האכזרי ביותר בתולדות קהילת יהודי גורליץ. הקהילה שהיתה הומה חיי יהודים, חיי תרבות ודרך ארץ, חיים דתיים ומסורתיים — נכרתה ובניה נפלו קרבן ל„פתרון הסופי״ שזממו הגרמנים. קהילת יהודי גורליצה הושמדה במחנה השמדה בלז׳ץ במזרח גאליציה.

אבי, אמי ואחותי הסתתרו בשעת ה„אקציה״. אחי נשלח למרכז עבודה עם עוד קבוצת בחורים צעירים. היתה זאת המנסרה „הובק״ בבעלותו של ישראל גלד בשעתו, שלאחר הכיבוש הגרמני נשדדה והיתה לרכוש השלטון הגרמני. מנהל העבודה של אותה מנסרה היה גוי בן עירנו, מיכל ז׳ילצקי, ובאמצעותו הצלחנו לקבל ידיעות על גורל הגברים שעבדו אצלו. נודע לנו שהקבוצה הזאת תישאר בעיר עד הרגע האחרון, ואחרי הפינוי הגמור של העיר (פינוי מהיהודים!) יעבירו אותה למחנה ריכוז.

אבי, אמי ואחותי נשארו מספר ימים במקום מחבואם ואחר כך יצאו ברגל לכפר הקרוב, לזגוז׳נה, בו נולד אבי ובו גדל. באותו כפר היו לאבי חברים רבים והוא האמין שיימצא אחד מהם שיהא נכון להציל את חייו ואת חיי בני משפחתו. פנה לפולניה אחת, שכנתו לשעבר, וביקש ממנה להסתירם. הסכימה בתחילה ונתנה להם מחבוא לכמה ימים. לאחר ימים אחדים אמרה לאבי, שהיא מפחדת להחזיק בביתה יהודים מחמת הפקודה הנאצית להוציא להורג כל אלה הנותנים מחבוא ליהודים. בהיותה אם לילדים, אמרה, אינה יכולה לסכן את משפחתה, על כן המריצה את הורי לעזוב את ביתה בו בלילה. אבי נשבר לחלוטין, אבדה כל אמונתו באדם; עכשיו ידע שלא יהיה איש מוכן לעזור לו: ידידיו משנים שעברו הפקירוהו ובגדו בו...

באין עצה ומיפלט — חזרו לגורליצה, בה היתה עוד קבוצה מצומצמת ביותר של יהודים, מרוכזים סביב הבתים של דודי דוד ארנרייך. בקבוצה זאת היו מקצתם עובדי המנסרה „הובק״ ומקצתם קבוצת המיון של הרכוש היהודי העזוב. כעבור מספר ימים, לאחר צאתם של העובדים ל„הובק״, כל אלה שנשארו בגיטו הוצאו

גלוייה מגיטו גורליצה לארה"ב

לתחנת הרכבת בזגוז'נה, שם צורפו למשלוח היהודים מבובוב ויחד נשלחו לבלז'ץ. הידיעה על הטראנספורט הזה הגיעה אלינו לטארנוב באותו לילה באמצעות בית החרושת של חנן פסל „פפה־פול", שבו עבדה ברוניה רוזנווסר כמזכירה, והיא שהעבירה את הידיעה בטלפון לפסל.

בתעודות מזוייפות — „ארית" בין גרמנים

באותה שעה נתברר לי, שאין דרך להישאר בחיים אלא אם כן נתחיל בפעולה נמרצת מתוכננת. אבל מי יעזור לנו? מי יהא מוכן לתת לנו יד שנצליח? כעבור ימים אחדים התפשטו שמועות בטארנוב על ה„אקציה" הגדולה השניה בעיר שתהא מכוונת לאמהות וילדים. שכן, שגרנו אתו בדירה אחת, אב לבת יחידה, פנה אלי בבקשה בזה הלשון: „את אינך דומה ליהודיה, קחי את בתי והוציאי אותה מן הגיטו; אתן כל מה שיש לי למי שיהיה נכון להחזיקה. היום יום הדין — אם עליה לחיות או למות". באתי אל חמותי וסיפרתי לה את תוכן השיחה, בידעי שזוהי הדרך היחידה לכולנו, וכדאי לנסות את גורלנו. חמותי היתה נרגשת מיד וענתה לי: „כל המציל נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא. אולי בזכות זאת תצילי את עצמך ואולי גם אחדים מאתנו. אם יש בך האומץ — לכי!"

בעלי הכין לי תעודה מזוייפת, לקחתי את הילדה ובאותו היום אחרי הצהרים עזבתי את הגיטו. הגעתי עם הילדה לקראקוב לבית ידידי. היו אלה טולק מלנצ'נקו, נוצרי נשוי ליהודיה, שגרו ברחוב פאוויה 6 בקראקוב. טולק התייחס אלי בהבנה ונתן לי עידוד ועזרה רבה. בקשתי היתה לצאת לעולם החוץ, לעולם הארי. נתונה הייתי תחת מועקה ולא הבנתי, אם שיקולי הם הגיוניים או רק אמוציונליים. טולק התאמץ ככל האפשר לשכנע אותי שאינני דומה ליהודיה ויש לי אפשרות להציל את חיי וחיי אחרים, והדרך הטובה ביותר היא לצאת את פולין בניירות מזויפים לעבודות כפיה בשטח ה„רייך".

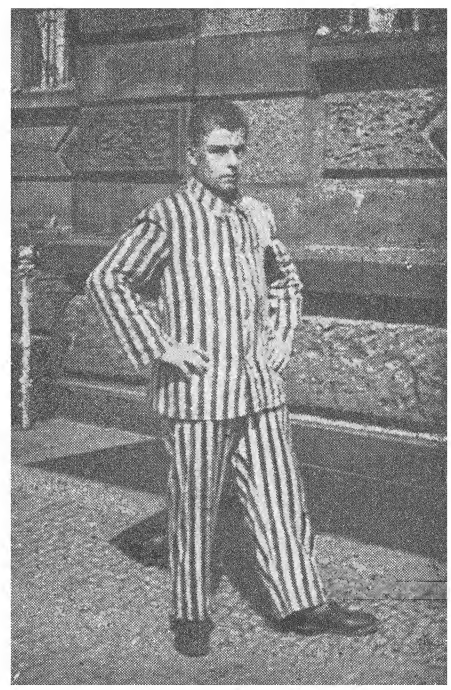
מצבי הכספי היה בכי רע; ממונק קיבלתי את הפרוטות האחרונות כאשר נפרדנו. הדרך הזאת היתה צריכה לעלות בסכום ניכר. טולק הבטיח לעשות הכל, גם בשביל מונק ולהוציאו מן הגיטו.

בינתיים נתקיימה ה„אקציה" בטארנוב והקשר בינינו נותק לזמן קצר. עברו ימים ספורים, הופיעה אם הילדה, לבושה כאיכרה פולניה וסל בידה, וסיפרה שהוציאו מטארנוב אלפי יהודים — פרטים אינה יודעת, כי המהומה היתה גדולה ובתוכה הצליחה לעבור את המשמרות ובאה ברגל מטארנוב לקראקוב כשבידה סלסלה מלאה ביצים. ממנה גם נודע לי, שאין אפשרות בכלל לחזור לטארנוב. מונק שלח לי בידה כסף וידיעה בעל פה, שאחותו מאלה השתמשה בניירות עבודה שלי מאחר שניירותיה שלה לא היו די חיוניים. הואיל ואם הילדה היתה יהודיה טיפוסית לא יכולתי לסכן את מארחי והוכרחנו לעזוב את הבית מיד ולעבור לנדודי מגורים ממלון אחד למשנהו. ימי שהותנו בקראקוב ניצלנו ללימוד הנוהג של הכנסיה הקתולית, איך להתפלל ולא להיות שונות מקתוליות גמורות.

טולק הצליח להיכנס לגיטו טארנוב והביא למונק תעודה מזוייפת על שם נוצרי ובכך ניתנה לו האפשרות לצאת ברגע המתאים מן הגיטו. לצערי הרב לא נוצלה האפשרות הזאת. מונק ביקש ממני שוב ושוב לא לחזור, שלח לי בגדים מעטים והודיע שהוא מסכים לרעיוני לצאת את גיא ההריגה ולהיתפס על ידי הגרמנים כפולניה

ולהישלח על ידי כך לעבודות כפיה לגרמניה (הנאצים היו משלחים לגרמניה טרנספורטים של אנשי אינטליגנציה הפולנית כדי לשבור רוחה של המחתרת). עבודתם של הפולנים בגרמניה ובכל שטח הרייך היתה בחקלאות, בתעשיה או במשק בית. הנשלחים לא ידעו את יעודם. סוד זה היה בידי הנאצים. מכל מקום, בעזרת טולק עלה בידינו, בשיתוף עם המחתרת הפולנית, להישלח לאוסטריה.

יחד עם הילדה ואמה הגענו לגבול אוסטריה־איטליה. קיבלתי „טראנספורטשיין" בשמי החדש, פאולינה קוז'ניובסקה, ובמחסה שם זה הסתתרתי שלוש שנים. כך התחלתי את עבודתי בתוך העם המשעבד והעריץ והייתי צריכה למלא עבודות קשות ביותר ללא רמז של תלונה. בכפר האוסטרי, על יד ווילך, עבדתי בשדה וברפת. אך העבודה הפיסית הקשה והמפרכת היתה כאין וכאפס לעומת המאמץ הנפשי והשליטה על שיווי־משקל נפשי ועצבים. הייתי צריכה להישמר ולהיזהר לבל יעלה שמץ של חשד על מוצאי היהודי. בבית שעבדתי בו, בכניסתי מיד, נתקלתי במבט ראשון

אחי יוסף קוז'ניק בלבוש קצטניק (כיום באמריקה)
Josf Korzenick
dressed as a Cazet.

בעתון „שטירמר", שהיה תלוי על הקיר המרכזי והסיסמה בו היתה „היהודים הם אסוננו". באווירה של עליונות לאומנית שחצנית ושל בוז לכל בן עם אחר, הייתי צריכה לעבוד מארבע לפנות בוקר עד חצות הלילה.

טולק היה מקשר ביני לבין מונק, בעלי, ובאמצעותו התכתבנו עוד כמה שבועות. בינואר נפסק הקשר. כעבור זמן מה, גם הקשר עם טולק נפסק. הוא נורה בבית הסוהר בקראקוב בגלל העזרה והמחבוא שהושיט ליהודים.

יהי זכרו ברוך!

פחד תמידי היה רובץ עלי, פן יגלו אותנו, פן נעשה שגיאה שתעיד על מוצאנו. אספר קוריוז אחד: בעלת הבית פנתה לאם הילדה („אחותי" לפי הניירות) ודרשה ממנה לשחוט תרנגולת. „אחותי" התחמקה, בהסבירה שאינה יכולה לעשות זאת, מתוך בחילה נפשית, ובאמרה „ביי אונס שחטמן די עויפס אנדרש". חשבה שנתנה הנימוק המספיק! בעלת הבית שלא שמעה שפת יידיש מימיה ענתה לה: „דו שפריכסט איין דיאלקט דאס קיין מנטש דיך פרשטיין קאן". למזלנו לא שמעה יידיש מימיה. אלמלא כך, היינו אבודות שתינו. ועוד סיפור: בעלת הבית שאלה אותי, אם ראיתי פעם יהודי, וכשעניתי לה שגרתי בשכונה שלא גרו בה יהודים, ניסתה להסביר לי איך נראה יהודי ואמרה: „די זינד שלימר ווי די ראטן". באותה שעה שאלתיה: „ואת ראית פעם יהודי?" אמרה: „לא, אף פעם, אבל זה אני יודעת מספרות וסיפורים".

ההשפלה הנפשית הזאת רדפה אחרינו יומם ולילה. עם כל העבודה הקשה והמעייפת בשדה ובבית, ברפת וביער, הייתי צריכה לעמוד על משמר כבודי כאשה בודדה, שפחה, בת לאוייב, חסרת מגן, והם עם האדונים; הייתי צריכה להחליף לעתים מקצועות עבודה: שפחה, מטפלת, מדריכה, קונדוקטרית ברכבת משא, אחות, עוזרת לרופא, ובין הזמנים — חולה מדוכאה שלא ידעה מה יהיה הסוף והמוצא. היתה לי הזדמנות להיפגש עם שבויים צרפתיים, אנגליים; מסרנו אחד לשני ידיעות על תנועות הצבא, אני על הגרמנים והם על צבאות בעלות הברית; נוצר קשר עם פרטיזאנים של יוגוסלביה. אחרי החלמתי ממחלת עור ואזניים נתקבלתי בתור עוזרת לרופא מקומי ברכבת אוסטריה. משם הייתי מעבירה ציוד רפואי לפארטיזאנים. הרופא לא הבחין בשימוש המופרז של חמרי החבישה. במרפאה זאת עבדתי עד יום השחרור. בדרך זאת של יציאה מפולין לאוסטריה נוצרה קבוצה של 12 איש משלנו, שיצאו בעקבותינו.

הגיעה שעת השחרור — מצפים לגאולה

ב־8 למאי 1945, בשעות הצהרים, צילצלו כל פעמוני הכנסיות, הבתים קושטו בדגלים לבנים, תושבי העיר נכנעו. בשעות הצהרים נכנסו טאנקים בריטיים — שעת השחרור הגיעה. המשטר הנאצי נשבר, נפל בל יוסיף לקום. עוצר הוטל על הכפר — איסור חמור לצאת מפתח הבית (הרבה קבוצות פרטיזאנים נאציים התרכזו ביערות). בדיקה קפדנית נעשתה על כל אחד שעבר על הגשר או על פסי הרכבת. בשעת בדיקה על ידי מ.צ. בריטי, ניסיתי להסביר לו שאינני בת העם האוסטרי, שאני נשלחתי לכאן לעבודה ונוצלתי במשך שנים ללא תמורה. שאלתי את החייל אם הוא מבין אותי. הוא ענה לי „יה, איך פרשטיין". היה לי הרושם שהוא יהודי. ביקשתי ממנו להפגש אתי מחוץ לשירות. כשבא, בלי להעיז לספר לו את כל האמת, אמרתי לו שאני נשואה ליהודי ואני רוצה לצאת לאיטליה לחפש את בעלי משם, שכן זוהי האפשרות היחידה לי בארץ שהיא חפשיה יותר מאשר גרמניה. הבטיח לעזור לי.

בינתיים חזרתי למקום מגורי הזמניים ושם נפגשתי עם הקבוצה הקטנה של יהודים שמצבם היה דומה לשלי. עבדים משוחררים ללא יעוד וללא מטרה אך דבר אחד היה ברור לכולנו, שעלינו לצאת את גרמניה הנתונה בכיבוש צבאי חמור; וכך, בעזרת החייל הנ"ל הגענו, חברי ואני לאיטליה, ומטרתי — לחפש את מונק. בעזרתו של החייל, בטרנספורט צבאי, מתחת לשקי הספקה, הגענו לפדווה ומשם לבולוניה, שם נפגשתי עם קצין־קשר פולני וזה רצה לגייסני לצבא הפולני. הביא לי ניירות מתאימים להוליכני לרומא ושם הייתי צריכה להתייצב. במקרה פגשתי ברחוב חייל שענד על חולצתו סרט כחול־לבן. שאלתיו אם הוא יהודי. אמר לי לאו, אין הוא אלא טלגרפיסט וזהו סמל היחידה שלו. אבל הוסיף: „את מחפשת יהודים, תוכלי לפגשם על יד הקולנוע". ניגשתי ליד הקולנוע ולא האמנתי למראה עיני: לפני עמדו חיילים שעל זרועותיהם סרט

בכתובת „ג׳ואיש בריגייד אוף פלסטין" וגם אותיות עבריות. לא יכולתי להאמין שדבר כזה קיים באמת. עמדתי דקות ספורות כמאובנת, הסתכלתי והתבוננתי באותו חייל כעל מלאך מן השמים. פרצתי בבכי, הסתכלו בי ולא הבינו את המצב. לאחר שנרגעתי שאלתי אם הם יהודים מארץ ישראל, ובהשיבם שכן, אמרתי להם שהנני יהודיה ומחפשת את בעלי ואיני יודעת לאן לפנות. הביאני חייל אחד לפני מפקדו הקפטן בן־חנוך, והוא היה זהיר מאוד בגישתו, ומתוך שאלותיו הכרתי שהוא חושד בי שמא אני מרגלת. הסגיר אותי במחנה של היחידה, ולא נתנו לי לצאת. אך היחס אלי היה נהדר. קיבלתי הכל בשפע ובעין טובה.

כעבור שבוע בערך הזמינני הקפטן למשרדו וחקר אותי על עברי, מה הקשר ביני לישראל — עם ישראל וארץ ישראל. עדיין הייתי המומה מכל אשר עבר עלי: הכל היה קבור עמוק בלבי, ולא יכולתי להעלות על זכרוני דבר ממשי אחד מן העבר. ידעתי רק לומר שהנני יהודיה. אחרי שאלות לאין ספור התחלתי לספר מה שעבר עלי, שחייתי שנים באימה ופחד במסווה של נוצריה ובדיכוי כל זכרון על יהדות. התייחס לדברי בהסתייגות וזהירות, ואפילו בחשדנות, לפי המימרה „כבדהו וחשדהו". וכששאל אותי אם יש לי קרובים בארץ, עניתי לו, רק על בן־דוד אחד אני יודעת שהיה בקיבוץ תל־יצחק, אבל אינני יודעת מה גורלו. בן־חנוך הבטיח למצאו והציע לי להתאזר בסבלנות.

כעבור כמה ימים הזמין אותי סרג׳נט מייג׳ר זקימוביץ למסיבה למועדון הקצינים. לא ידעתי על שום מה נערכת מסיבה זו. במועדון היה שולחנות ערוכים מלאים כל טוב. עוגות, מצות, שאותן זכרתי, אבל מה הקשר בין מצות ובין מסיבה לא ידעתי. לשעה, נשאלתי אם אני יודעת איזה חג היום. עניתי לאו. ישבו הקצינים ושרו ואחד הסביר לי שפסח שני הוא. לפתע ביקשתי רשות ועמדתי ודיקלמתי את השיר „אחד מי יודע" מאחד ועד שלושה עשר, כשדמעות חונקות את גרוני. עד היום הזה אינני יודעת איך זכרתי והצלחתי לשיר אז את השיר העברי. מיד הרגשתי שהקרח נשבר. כאילו זרם חשמל עבר באולם. ראיתי שעכשיו הם מאמינים לי שאני יהודיה. מאותה שעה ואילך התנהלו הענינים בשטף. נשלחתי לבית־הבראה של חיילי הבריגדה ברומא, ושם במועדון של החייל העברי היתה אפשרות לפרסם מודעות על חיפוש קרובים. פירסמתי מודעה גם אני וכעבור יומיים בלבד הופיע במלוני חייל אמריקאני וסל פרחים בידו — היה זה בן דודי מהרטפורד שבארצות הברית, אהרן יעקב פרלמן, נכדו של דודי לייביש רוט. הוא שירת בצבא ארצות הברית בצנזורה. עקב הפגישה הזאת, התקשרתי עם יתר בני משפחתי באמריקה.

מצבי הכלכלי השתפר; יענק זה דאג לי מאד, אך השקט הנפשי לא חזר. בלילות הייתי מתעוררת במחנק מתמונות הזוועה שראיתי בחלומי. תמיד הופיע לפני מונק כשלד המושיט את ידיו וקורא לעזרה. תנועותיו ומבטו החניקו בי את הנשימה. וכל לילה התעוררתי בצעקות עד ששלחוני לרופא פסיכיאטור. נתן לי אמצעי הרגעה ואמר: „גברת, יש לך חוש ששי שבו את רואה את בעלך. הוא חי והוא זקוק מאוד לעזרתך". זאת היתה אמנם התקופה הקשה ביותר בחייו של מונק, כפי שנודע לי אחר כך. מעתה התנהלו מאמצי אך ורק בכיוון אחד, למצוא אותו ולצאת את אירופה — אירופה לגבינו היתה מוצפת דם, רוויה בזכרונות תוגה — לצאת ולצאת. מצד שני, היתה חובתי לחזור לאוסטריה ולהוציא משם את הילדה ומשפחתה הזאיל והם לא־ידעו שאני כבר בעולם החפשי. וכך הצטיידתי שוב בניירות צבאיים, שכן ניתנה לי האפשרות להשתמש בניירות הבריגדה הישראלית ובעזרתם להגיע לאוסטריה.

ישראל קליינגוט *)

האיש שהיה צריך להעביר אותי את הגבול היה סמל ראשון ישראל כרמי, היום אלוף־משנה בצה"ל. הפגישה עם כרמי היתה דרמתית מאוד. עמדתי לפני אישיות יפה בארשת צבאית, וכל הופעתו אמרה כבוד. הוא התייחס אלי יפה מאוד, אך יחד עם זאת חקר אותי רבות. והנה הידיעה על קיומי במחנה הבריגדה בטרוויזיו פשטה במהירות. חיילים שמעו שאיזו בחורה, פליטה מפולין, נמצאת בהדרו של כרמי וכך הופיע בחדרו בחור ששמו נתן רייוור, גיסו של בן־דודי מחיפה. נתברר לי שכבר הספיק לקבל ידיעה מהארץ מבן־דודי ברק על הימצאי באיטליה. לשם הופיע באותו מעמד גם יוסף טקץ׳, חברו של מונק. שניהם בבגדי חיילי הבריגדה. לאשרי ושמחתי לא היה גבול. הם הציעו לעשות למעני הכל, אך לי לא היו שום דרישות. לא הייתי צריכה עזרה מיוחדת. למחרת בבוקר הסיעו אותי ישראל כרמי ואנשיו בשבילים נסתרים, דרך גבול איטליה, לאוסטריה, למקום המיועד שבו חיו בחדר קטן על הגג הילדה עם הוריה. מותר לומר היום, שבאותו בוקר, בג׳יפ של הבריגדה הישראלית פתחנו את פעולות הבריחה בגבולות אירופה, שבהם עברו מאות ואלפים מניצולי מחנות הריכוז. הגענו לאוסטריה, השגנו את מטרתנו וכעבור כמה ימים הבאנו את כל המשפחה לרומא והתכוננו לעלות ארצה.

„שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה"!

אחרי שבועות מספר יצאנו באניה צבאית „מטארואה" מנאפולי לחיפה. באניה היו אנשים שהגיעו ממרסייל, רובם ניצולי מחנה הריכוז בוכנוולד. התהלכתי ביניהם ושאלתי אותם, אולי נמצא בתוכם מי שהוא מבני עירנו. והנה להפתעתי הנעימה מצאתי שני בחורים משלנו: מאיר וולף ראקר ומיכאל קורץ. כשניגשו אלי והכירו שאני בת עירם נפלו על צווארי, נשקו אותי וחיבקו אותי וקראו: „את הבחורה היחידה שנשארה בחיים מכל בנות עירנו". הבחורים האלה לא עזבו אותי עד שירדנו בחיפה. הרגשתנו היתה שאנחנו השרידים הבודדים מהמשפחות הגדולות שהיו לכל אחד מאתנו בבית.

בהגיענו לחיפה הודיעו רמקולים באניה: „מאה אלף יהודים מחכים לכם!" נשי מגן־דוד אדום עלו לאניה והביאו משקה קר,

*) קווים לדמותו ראה עמוד 142.

כריכים. החלה התרגשות ולא היה קץ לבכי. רובנו השתטחנו על האדמה ונשקנו אותה. הגברים התעטפו בטליתות ועמדו להתפלל. הקריאות „שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" עלו עד לב השמים. רק יחידי סגולה מאתנו חיכו להם בני משפחה. אבל השוטרים הערבים לא נתנו להם לגשת אלינו ובלוויית משמר שוטרים הובילו אותנו לעטלית. ושוב נכנסנו למחנה מאחורי גדר תייל. צרחנו „בוז, מספיק מחנות!" — לא רצינו להיכנס למחנה. הוסבר לנו שזוהי רק קארנטינה ואנחנו צריכים לעבור אותה. למחרת היום, היה זה תשעה באב, באה משלחת מבני עירנו לברך אותנו. הזקן שבהם, מר שמעון ברגמאן, למרות הצום והחום, לא חסך מעצמו את הטרחה לבוא ולהגיד: „ברוך בואכם!" בקבוצה הזאת היתה רחל שטנגל, שהביאה לי בקבוק יין כרמל ועוגת גבינה (היא זכרה מהבית שזו היא העוגה האהובה עלי). וכן היה שם בן־דודי ברק ארנרייך עם בתו, יוסק דגן, נתן ועדה הוכברגר וזידוורץ. יכולנו לדבר אתם רק מספר דקות, וגם זה בעד חוטי התייל. במחנה עטלית עבד אז גורליצאי אחד, יחיאל שטנגל. התייחס אלינו כמו אבא, עשה למעננו הרבה והשתדל להקל עלינו בכל מה שיכול. שם עבדה גם חברתי אלה פריילינג בתור אחות. היא גייסה גם אותי לאותה עבודה ושם המשכתי לעבוד עד הפעולה הידועה של ההגנה, שהוציאה את 200 העולים הבלתי ליגאליים מעטלית. משם הועברתי לעפולה לבית החולים המרכזי והמשכתי לעבוד בתור אחות, ועל משפחתי עדיין לא ידעתי דבר.

בראש השנה קיבלתי את הידיעה הראשונה על חייו של אחי יוסף הנמצא במחנה אונר"א בפרנקפורט על נהר מאין בגרמניה. הוא שוחרר ממחנה הריכוז באוסטריה והועבר לגרמניה למחנה עקורים. עד נובמבר 1945 לא היו לי ידיעות ברורות על חייו של בעלי, ורק בסוף נובמבר קיבלתי מברק ממזכירת ה„רלייף" של בני עירנו בניו־יורק, הגב' הנקה גלר, ותוכן המברק — „קיבלתי מכתב מבעלך מגורליצה". קשה להביע את רגשותי בקבלי את הידיעה הזאת. הנקה גלר, בתוקף תפקידה בעבודה ציבורית, היתה מקבלת מכתבים מכל העולם ורוב המכתבים היו קשורים בחיפושי קרובים. הודות לכך ידעה למצוא את הקשר. זכות רבה לה בעבודתה למציאת בני משפחה רבים אחרי מלחמת העולם השניה.

נדודים חדשים

באותה התקופה טיפלתי בבית החולים במר יעקב ברגמאן, קצין מחוז חיפה. הוא גילה התעניינות רבה בידיעה האישית שקי־בלתי; הראה לי יחס יוצא מן הכלל וכשהבין שאחרי הטלטולים הרבים בעלי נשאר בחיים, הציע את עזרתו לי להביאו ארצה למרות הקשיים הרבים שעמדו אז בפני כל אדם המתעניין ברשיון לעליה. העליה הבלתי ליגאלית לא היתה מאפשרת לבעלי לעסוק במקצועו כרופא, לכן לא היתה דרך אחרת לפניו אלא הדרך החוקית בלבד. מר יעקב ברגמאן עמד בהבטחותיו, סידר את כל המיסמכים הדרושים ובזמן קצר מאוד קיבלתי סרטיפיקט בשביל בעלי.

אולם הקשר ביני לבין בעלי היה רופף מאד. מתוך הידיעות שנתקבלו בארץ נודע לי שבעלי עבר בדרכים שונות בלתי ליגאליות מפולין לגרמניה ושם חלה במחלה קשה ואושפז בבית־חולים על ידי מינכן (בעלי, אחרי שיחרורו ממחנה ריכוז טרזיינ־שטאט, שקל 36 ק"ג, בהיותו בן 31). ושוב התחלתי בנדודים מחדש. הודות לעזרתו היעילה של מר ברגמאן קיבלתי היתר יציאה ואפשרות כניסה לגרמניה שהיתה באותה תקופה תחת מימשל צבאי והכניסה אליה היתה קשה ומסובכת מאוד. נפגשתי עם בעלי ומצאתיו במצב בריאות קשה מאוד, ואי אפשר היה לחשוב באותו מעמד על תכניות לעתיד. אף לא היו ברשותנו סכומים מתאימים, שנוכל יחד להגיע ארצה ולבנות את חיינו מחדש. החלטתי לנסוע לעיר מולדתי, בתקוה להפוך למזומנים חלק מרכושנו. וכן יצאתי לגורליצה בדרך ארוכה ומסובכת.

רכושנו בגורליצה — לשוד ולביזה

בבואי לעירנו נדהמתי מן השינוי שחל. מכל המוני היהודים נשארו רק כ־30 משפחות ואלה חיו בתנאים קשים. כשהגעתי לביתנו נכנסתי לחדר המדרגות ולא יכולתי להמשיך עוד; פרצתי בבכי ללא אפשרות להתאפק ועמדתי קפואה על מקומי. הדיירים החדשים ששמעו את קולות הבכי יצאו וקראו לאחת השכנות שגרה במקום עוד מלפני פרוץ המלחמה ואמרו לה: „כנראה, אחת היהודיות המקומיות חזרה, בואי וראי אם תוכלי להכירה". כשהופיעה מיד הכרנו זו את זו והיא הכניסה אותי לביתה להרגיעני. הדבר הראשון שנתקלו בו עיני היה מעילה של אמי המנוחה, תלוי בפרוזדור. עמדתי והבטתי בו. הרגישה בזאת ואמרה לי: „אמא שלך נתנה לי חפץ זה ועוד חפצים אחרים תמורת לחם". נאלמה לשוני ולא יכולתי להמשיך לשוחח אתה. זו היתה השיחה היחידה עם שכנים ברחוב שלנו.

באותו זמן התנהל משפט מבויים בעירנו. אחת המשפחות היהודיות הגרות בסביבה, משפחת לבר, הסתתרה בימי הכיבוש בביתם של מכירים גויים. הלך גוי שכן והלשין עליהם, באה המשטרה הפולנית ומצאה אותם והביאתם לגיסטאפו, ושם הוצאו בני משפחת לבר להורג. בקרבת המקום ההוא הסתתר גם יאנק פלר. כשנודע למאכסן את יאנק מה שקרה למשפחת לבר, דרש ממנו לעזוב את המקום. למזלו ברח יאנק מיד והסתתר ביערות וכך הציל את חייו. עתה, אחרי גמר המלחמה, האשים יאנק את הגוי ההוא שהלשין על משפחת לבר והביאו לדין. נערך משפט מבויים, שכן כל העדויות של הפולנים, שכביכול לא זכרו ולא ידעו את שמו של אותו גוי, לא היו אלא הצגה בלבד. הצהרתו בשבועה של יאנק עליו, שהוא האיש שגרם למותם של משפחת לבר, לא הועיל ולא כלום. המלשין שוחרר מחוסר הוכחות לפשעיו, ועוד איים על יאנק, שאם ימשיך לחטט בעברו יסכן את חיי עצמו. גם אני ישבתי באותו

בעלי ד"ר מונק ברגמן (באמצע) וחבריו
מראשוני החוזרים מהמחנות לגורליצה

מושב באולם בית המשפט בגורליצה; שם השופט שניהל את המשפט היה פיונטקובסקי.

בכלל, גורליצה באותם הימים, שנתיים אחרי המלחמה, פנים אחרות היו לה. כשעברתי את הרחוב הראשי, „3 במאי", לא נראה פני יהודי. החיים אמנם התנהלו כסדרם, החנויות שמקודם נשאו שלטים יהודיים המשיכו כסדרם באותן הסחורות, רק הבעלים התחלפו והשלטים הוחלפו. כל מה שהיה שייך ליהודים נשדד ונלקח. במרכז העיר (רינק), בבית יעקב שווימר, התגורר בנו לייבק עם אשתו, שגם הם חזרו מטלטולים במשך שנים בסיביר. אליהם גם אני הגעתי להתארח; לא יכולתי לשאת את הערות הפולנים. כל אחד שפנה אלי הראה תדהמה על שאני עודני בין החיים. בשיחתי עם אם חברתי, נוצריה, על גירוש היהודים אמרה: „ילדתי, אל תתרגשי, כן רצה האלוהים שכל היהודים ייהרגו, ובאותה הלשון גם ניחמתי את אמך לפני עזבה את העיר". וכך בכל שיחותי ופגישותי עם מורים וידידים לשעבר נוכחתי לדעת, כי לגביהם היה זה דבר מובן מאליו שזכותם היא לרשת את היהודים וכי גזרת ההשמדה באה כהכרח היסטורי.

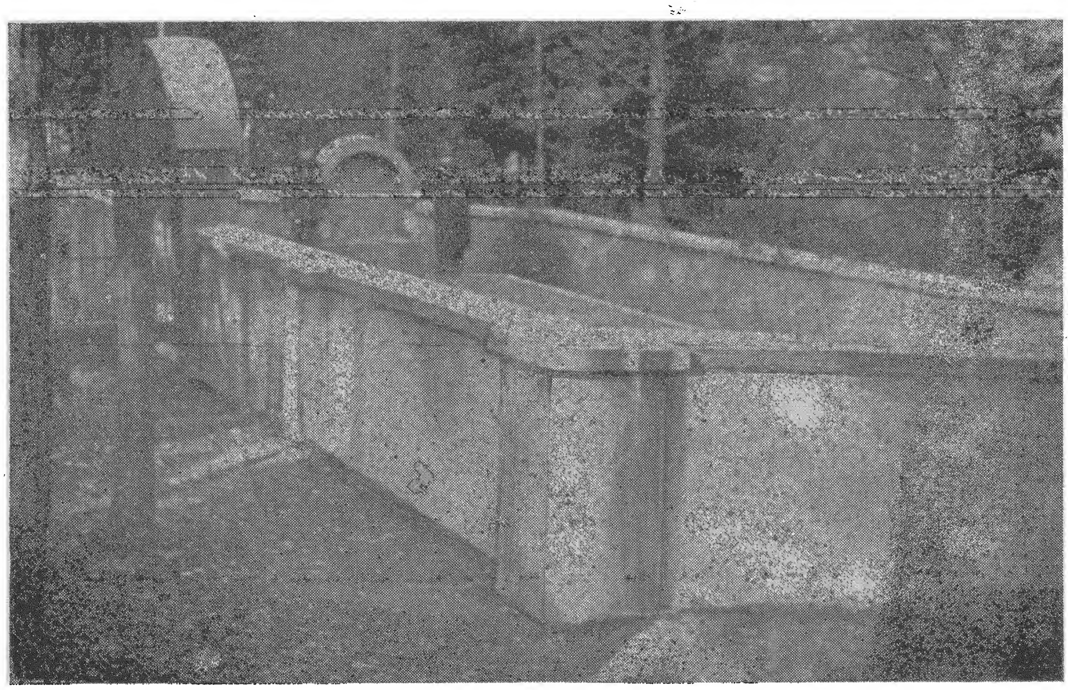
אבני מצבות זועקות על חילולן

נכנסתי לגימנסית כדי לקבל את העתק תעודת הבגרות שלי. על הקיר הראשי ראיתי לוח זכרון של תלמידי הגימנסיה שנלקחו למחנות השמדה (אינטליגנציה פולנית) ועליו לא צויין אף שם יהודי אחד. כששאלתי במזכירות, מדוע לא הופיע אף שם של סטודנט יהודי, ענו לי שהקהילה לא שלחה להם חומר (התברר לי שלא פנו אל הקהילה ולא ביקשו כל חומר ממנה).

חילול המקומות הקדושים שלנו בעיר בלט מאוד. בית הכנסת הגדול ששימש רפת בימי הגרמנים, שנתיים אחרי המלחמה לא הספיקו לה לעיריה לטהר את הבית ולנקות את השטח. ממול בית־הכנסת היתה הספריה הגדולה של נשים ציוניות והמועדון לדוברי עברית — הספרים וכל הרכוש נשרף ונשדד ועתה שוכן שם המשרד הממשלתי למסחר. „בית הילדים" היה למרפאה עירונית. כשנכנסתי לחדר הקטן הכרתי את ארון הילדים מחדרו של בעלי. כשדרשתי אותו בחזרה צחקו לי ואמרו, שזהו רכוש ציבורי ואם ברצוני לנהל משפט עם הממשלה, הרשות בידי לעשות כן. כמובן, במשפט כזה לא הייתי זוכה לעולם. זה רק הראה לי שאין מה לעשות — הרכוש היהודי היה למשיסה ולחלוקה.

מאחורי הכנסייה הקתולית נסלל כביש חדש ונעשו מדרגות שקשרו את העיר עם סקלרצ׳יקובקה (מרכז הגיסטאפו לשעבר). מדר־גות אלה נעשו מאבני המצבות של בית הקברות היהודי, ללא כל בושה, ואפילו שמות הנפטרים צופים כלפי מעלה. כשפניתי לעיריה וביקשתי לפרקם ולהחזירם למקומם כי יש כאן חילול הקודש, לא נענו לבקשתי ועד היום זועקות אותן אבני מדרגות על חילולן — ואין גואל להן.

מפי עד ראיה, חבר כיתתי גנק צ׳צ׳קביץ, שמעתי על הריגתן של הגב׳ רוזליה מורגנשטרן ובתה ידז׳יה (בעלי מכרות הנפט הגדולים בסביבה). האם והבת הסתתרו אצל גוי תמורת כספים רבים, ועוד היה סוחט מהם כל מה שיכול — תכשיטים, ניירות ערך, ממון. במצוקתן אף הבטיחו לו את כל נכסיהם אחרי גמר המלחמה. לא הסתפק הגוי בהבטחות בעל פה אלא דרש מהגב׳ מורגנשטרן התחייבות בכתב. משחתמו לו על ההתחייבות, הלך למשטרה הגרמ־נית ומסר על מחבואם של היהודים המליונרים. המשטרה שמחה שנפלה לידה מציאה כזאת, לאחר שחיפשו זמן רב אחרי היהודים העשירים — והנה הומצאו לידם. באו הגרמנים והוציאו את שתי הנשים ערומות לבית הקברות היהודי ובנוכחותה של האם התעללו בבת ואחר כך ירו בשתיהן. באותה סביבה הסתתר גם בנה איזק עם אשתו. לאחר שנודע לו על גורלן של האם והאחות הסגיר את עצמו ביאושו לידי הנאצים. כך רוותה אדמה זו דם יהודי הזועק לשמים.

מצבת קבר למאות הזקנים והילדים שנרצחו בגארבץ ע"י כפר אומישזונקה
הוקמה בשנת 1945 על ידי שרידים שחזרו מרוסיה והמחנות
Monument of Massacred in Garbitz by village Omniszonka.

ברחתי מעמק הבכא

למגינת לבי, נודע לי שבאו יהודים לעיר דמים זו להתעשר ממכירת בתים יהודיים שנשארו ללא יורשים. נמכר רכוש ציבורי יהודי, בית הכנסת לפועלים, וגם בתים פרטיים: בית קליינר, בית ד״ר איזן ועוד שורה ארוכה של בתים יהודיים במרכז העיר. הקהילה היהודית שנתארגנה בימים הללו היתה מקבלת בגדים וחבילות מזון מאיגוד בני עירנו שבארצות הברית, וכל הפעולה הציבורית של הקהילה היהודית בגורליצה היתה חלוקת החבילות. מרכז הקהילה היה בבית פרידמן ברחוב מיצקביץ. נזדמנתי לאספה השנתית של הקהילה, שעל סדר יומה עמדה הנצחת קרבנות האקציה על הגרבוץ׳. הוחלט לבנות קבר משותף לאלפי הקרבנות. המצבה הוקמה אחר כך. רוב האנשים שהתעסקו בעבודה ציבורית היו לשעבר תושבי כפרים קרובים סביב לעירנו. אף לא הכירו את העיר לפני פרוץ המלחמה. לכן לא יכלו לעמוד במבחן צרכי השעה. הם לא ידעו מה שייך לקהילה היהודית במקום וכל פעולתם היתה פילנטרופיה שטחית בלבד.

כשעמדתי כעבור ימים מספר עם לייבק שווימר במרכז העיר וממול ראיתי על בית ארנברג שלט עצום וכתובת „משרד מפלגת הפועלים״; בחנותו של אברהם ברגמאן עומד גוי ממריאנפול; מולי בבית ברל קולבר משרד ראשי של תעשייה ממשלתית ולמטה במרכז המונופול לטבק עומד הסנדלר פשבלסקי — נשבר בי לבי למראה הבעלים החדשים של רכושנו, שלהם העיר עתה. קמתי וברחתי מעמק הבכא הזה שלא לראות ולא לשמוע עוד זוועות אלו.

הביתה...

חזרתי לגרמניה בעזרתו של ישראל כרמי, איש הבריחה האירופית בימים ההם, וכעבור חדשים מספר עם פרוץ מלחמת הקוממיות הגעתי עם בעלי ארצה. מונק גוייס ללשכת הגיוס לחיפה ואני הייתי מרותקת לבית החולים בבת גלים. מכאן ואילך אנו חיים בישראל מתוך סיפוק רב וגאון לאומי. בארץ הזאת מצאנו את השלווה הנפשית לאחר חיי נדודים; הפעם הכרנו לראשונה חיים נורמאליים מתוך רגש של השתייכות לאומית, אמיתית.

סאלה שופ לבית שווארץ / הקרבנות הראשונים בקרב יהודי גורליצה

עוד לפני כניסת הגרמנים לעיר בששה בספטמבר 1939 נפלה בהלה על היהודים, ביודעם את המגמות של היטלר. מיד ברחו משפחות שלימות מזרחה, ללבוב. הגרמנים בכניסתם נטלו את השלטון לידם ואירגנו תיכף ומיד ועד יהודי כפוף למרותם בשם „יודנראט״ ובראשו עמד העו״ד ד״ר ארנולד ז״ל.

בקבוצת היהודים שניספו בימים הראשונים היו: דגן סאלומון, רובין דוד, גינזברג, ד״ר גרובנר טולק ואחרים, שנהרגו ביריות מאחורי דינוב בשעת הבריחה מגורליצה, מאחר שהדביקו אותם גרמנים מה„פרניכטונגגרופה״. בקבוצה השנייה היו נערים צעירים שנתפסו בעיר: קולבר לייבק, ציגלר טולק, פרידריך ראובן ועוד, שחטפו אותם והעבירום באוטובוסים למקום שממנו לא שבו עוד. זה היה מיד אחרי כניסת אנשי ס.ס. הראשונים לעיר.

פחד תקף את כל היהודים שנשארו בעיר. הגרמנים התחילו להחריב את המשק היהודי. יחסם של שלטונות העיר לכך היה סביל. הגרמנים כפו נאמנים („טראוהנדר״) על חנויות ועסקים יהודיים. בזה אחר זה גוזר האויב גזירות רעות, משפילות ומטיל חובה על היהודים לענוד על זרועם סרטים לבנים ועליהם מגן דוד. וליד הגשר בכניסה לגן העירוני הופיע לוח בכתובת „פיר יודן אונד ציגוינר איינטריט פרבוטן״, (ליהודים ולצוענים הכניסה אסורה). בעיר לא נשאר אפילו רופא יהודי אחד. האנדק ד״ר אוטנסקי האנטישמי חוזר בתשובה ביחסו ליהודים ונעשה רופא במשפחות יהודיות, ואפילו מתגנב בסיכון נפשו לגיטו כדי לעזור ליהודים. היחס של האוכלוסיה הפולנית לציבור היהודי אדיש ביותר; השכנים הגויים מקבלים ברצון לשמירה מיטלטלין יהודיים, מתוך חשבון שסופם להיות קניינם. בשנת 1940, עם התחלת השילוח הראשון של הנוער והאינטליגנציה הפולנית למחנות ריכוז, לאושוויץ ועוד, רק אז הבינו הפולנים שהנאצים מתכוונים להשמיד גם אותם. מאותו רגע נשתנה יחסם קצת ליהודים והיו מהם שהגישו עזרה ליהודים המעונים.

כבר עם סוף שנת 1939 מופיעים בעיר הקרבנות הראשונים של הגירוש מלודז׳, שהיו מסומנים בטלאי צהוב על הכתפיים. הם באו בחוסר כל, ועזרה מן הרשויות היהודיות עדיין לא הגיעה, על כן איכסנו אותם אצל משפחות יהודיות. כל בתי הכנסת הפכו הגרמנים למחסנים, ויהודי העיר התפללו במקומות מפוזרים ב„מנינים״ קטנים. בשבת אחת בהודש יאנואר, 1941, כשחזרו יהודים מן התפילה נפלו היריות הגלויות הראשונות ביהודים והיו כמה קרבנות.

פעולת ה„יודנראט״

ד״ר ארנולד שימש זמן לא רב בתפקיד יושב ראש ה„יודנראט״. בהיותו ציוני בעל הכרה ובעל אופי אצילי, לא יכול לבצע את הפקודות הנוגשות של הגסטאפו על הציבור היהודי, ובהיותו בעצמו נרדף ומעונה על ידי הגסטאפו הסתלק ואפילו התחמק כמה פעמים ממוות. את מקומו תפסו אורחים אחרים, אשר ביצעו בקפדנות את כל הפקודות של הגסטאפו. פקודה ראשונה כזו היתה מסירת פרוות של יהודים, באיום בעונש מוות למי שלא ימסור פרווה שבביתו. הצורר היה זקוק לפרוות בחזית הרוסית. היהודים היבלו למעשה בפעולה זו בשריפת הפרוות בסתר, אך בדרך כלל מסרו אותן בפחדם מעונש מוות. במקרה יחידי שהחביאו פרווה, ומי שהוא מסר על כך לגרמנים, היו קרבנות במשפחת מיינהארד (אילון בתו של הסנדלר ברגמאן בשוק). את ההורים ושני הילדים ירו למוות מאחורי הגן.

קרבן מלשינות

בתו של ישראל פלדמסר ז״ל, איידה, המפרנסת היחידה בבית, עסקה במסחר שהיה אסור ליהודים, והלקוחות שלה היו יהודים מטארנוב. המיסכנה נפלה קרבן למלשינות של מיליציאנט אחד שעמד לשירות הגסטאפו וחיפש קרבנות כאלה — היו עוד מלשינים

כאלה. איידה נאסרה והושיבו אותה בבית הסוהר בטארנוב יחד עם ואלאך, חתנו של עקיבא שווימר. בשעת החקירה עונתה בעינויים גופניים קשים. לבסוף הרגו את איידה, ואלאך שוחרר בנס אך לא לזמן רב — הוא נשרף בכבשן בבלז׳ץ.

חברי המיליציה היהודית בגורליצה התנהגו בדרך כלל ביושר, ובמידת האפשרות הגישו אפילו עזרה ניכרת ליהודים המעונים. אולם מצב הציבור כולו נעשה קשה מדי פעם יותר ויותר בעיר. יהודים פליטים מן הערים הגדולות, כמו קראקוב ואחרות, התחילו זורמים לגורליצה, ונעשה צפוף יותר ויותר. נוצרה שכונה מוגבלת — גיטו — מרהוב סטרוז׳ובסקה, כל דבורז׳יסקו עד לנהר רופה. כמה משפחות גרות בחדר אחד. מקראקוב בא רופא יחידי ד״ר פלדמאוז, התנו של הרב ראפופורט מקראקוב, והוא עובד קשה יומם ולילה כדי להגיש עזרה לחולים.

שנת 1942 היתה שנה איומה עד כלי חיסול גמור של יהודי גורליצה. בחודש יוני 1942 מקבל הציבור פקודה למסור לכובש באמצעות היודנראט מיכסה גבוהה של מזומנים ותכשיטים שהיו עוד ברשות היהודים. נערכים חיפושים נמרצים בבתים והגרמנים מחרימים את כל נכסי היהודים. זאת היתה הכנה לחיסול גמור, שבא ביום החמישה־עשר באוגוסט 1942, יום הטראגדיה הגדולה ביותר של יהודי גורליצה.

היום השחור

עוד לפנות בוקר ה־15 לחודש אוגוסט 1942, התקרב גדוד אוקראינים, ששירתו את הגרמנים, אל העיר והקיפו את הגיטו. כמה מן היהודים המקורבים ל„יודנראט״, ידעו על ה„אקציה״ הממשמשת ובאה. התחבאו כל אחד לחוד. אני ומשפחתי שמעני בלילה אור ל־15 באוגוסט, תנועה גדולה אצל משפחת יושב ראש ה„יודנראט״, שהיתה חשודה בעינינו, כי לא הודיע לנו קודם על האקציה העומדת לבוא, אף על פי שגרנו בבית אחד בגיטו. היינו איפוא מוכנים במקצת בשעה שהאוקראינים פרצו לביתנו והוציאו אותנו בכוח הנשק אל השוק — דבורז׳יסקו. את אמא שלנו נ״ע הסתרנו במרתף, מתוך בטחון שאני יחד עם בעלי נשוב כבעלי מקצוע בהזרה הביתה. לדאבוני, יצאנו לבלי שוב, כי מיד חתמו בעופרת את הדירות, ואת היהודים הובילו לבלז׳ץ להמיתם בגאז.

אני חוזרת שוב למהלך האקציה — — —

כל הכנופיה של ה„יודנראט״ הובלה בערמומיות, ע״י הגסטאפו, למראית עין כאילו, למחבוא, למשכנם בווילה שלהם „שקלארצ׳יקוב־קה״ מאחורי הכנסייה. אבל משם הוציאו את כולם אחר כך לחורשה ליד בית הקברות הצבאי והרגום ביריות עד אחד, כנראה, משום שלא רחשו אימון ליהודים הללו ששיתפו פעולה עמם וידעו הרבה סודות גרמניים. את כל הציבור היהודי כינסו בשוק וציוו להם לכרוע ברך או לשבת על הקרקע, בשמש הלוהטת בלי מים ובלי לחם משעה חמש בבוקר עד שלוש אחר הצהרים. עקרו אנשים ערומים ויחפים ממיטותיהם ודחקום החוצה בלוויית משמר חיילים.

בין השאר נתקעה בזכרוני תמונה מחרידה זו: מנהל „באנק בעלי מלאכה״, שמעון אולמאן ויד על זרועו, ערום למחצה ועטוף שמיכה של המיטה, דופקים ומריצים אותו אל הכיכר, והאומלל אינו יודע מה עומד להתרחש. מקרים כאלה היו רבים. אנשים מופחדים מילאו בהמון את הכיכר.

מגיע גסטאפו מן העיר הקרובה יאסלו והם מעבירים סלקציה של כל בני העיר. פקודת הגסטאפו אומרת: כל אלה שהם פחות מגיל 35 יעמדו לחוד, בראשם יעמדו בעלי מקצוע. היתה זו קבוצת אנשים שנועדו לחיים, אבל רק לזמן קצר של שלושה שבועות. לבני מזל אלה נשתייך בעלי נתן שופ והוא הציל אותי כאשתו בלי ילדים, והרשו להשאירני בחיים. קבוצה אחרת היתה של זקנים וחולים. ובשבילם הופיעו מיד משאיות, שעליהן השליכו בני אדם אומללים אלה כצרורות מיטען.

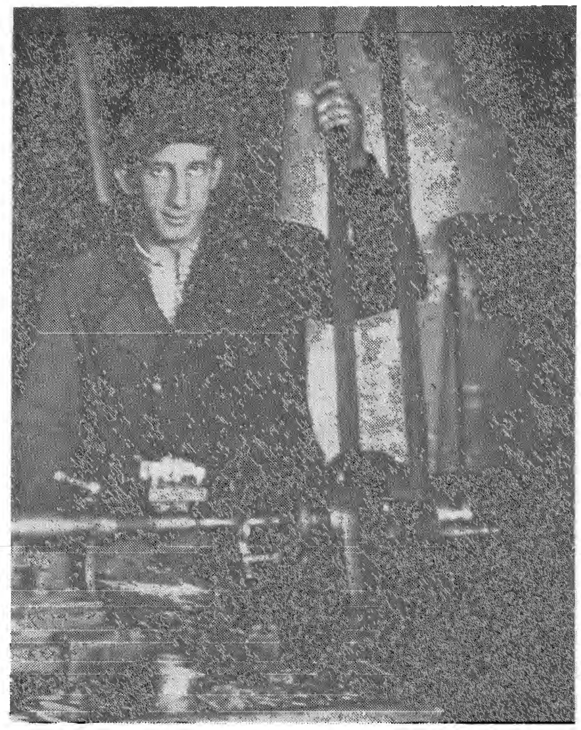
ושוב נחרתה בזכרוני תמונה איומה: שני אוקראינים החזיקו בסדין אשה משותקת, אמה של חברתי פרידמאן אסתר. אשתו של יחיאל פרידמאן, והשליכו אותה על אלה שהיו כבר מוטלים באוטו כמו כדור או ערימת שחת. כל האומללים נדונו למוות מיד בחורשה ע״י סטרוז׳ובקה שבכפר הסמוך. לבסוף, רוב האוכלוסיה, ואלה לרוב אמהות עם ילדים וכן אחרים מגיל 35 ומעלה, נועדו למוות בגאזים בבלז׳ץ. מישמר חיילים דחף את כולם אל בית החרושת לנעליים לשעבר, שהפכו אותו למחנה מעבר ולשם העבירו את כל היהודים מכל הסביבה והעיירות הקרובות, שגירשו אותם ממקומות מגוריהם הקבועים ובדרך זו הכינו הגרמנים את כולם לשם הובלתם לבלז׳ץ. עם העברתם למחנה הרגו את האנשים הבלתי מוכשרים להליכה, ובין הקרבנות היו מרת קורב — אשת יענקל, מרת בירן — אמה של אנדז׳י טננבוים ועוד.

כאן עלי להזכיר, שהייתי פעילה ביותר ב„אקציה״ זו על הכיכר. נאבקתי בעוז ופניתי בבקשה אל ראש הגיסטאפו שישחרר את אבי, אולם שום דבר לא הועיל והוא נשלח עם הטראנספורט. כך גם זעקה פלה גורפינקל, בתו של מרדכי איטשה שובין, לה היו אפשרויות יותר גדולות ממני, אך כבר על הכיכר נטרפה דעתה עליה מתוך הלם וקיבלה זיעזוע קשה וצעקה: — „ההורים שלי והסבתא גורלם למות״. אותה סבתא מסכנה, חיה רבקה קליין, היתה כל חייה כאן, בישראל, ולשנות הזיקנה רצתה להיות יחד עם המשפחה והנה נורתה למוות יחד עם החולים.

בשעת סלקציה זאת הושיבוני ליד מכונת כתיבה ורשמתי אנשים לחיים. מי שהיה לו קצת אומץ לב ופקחות יכול היה להציל את עצמו מתוך הצטרפות לקבוצה לחיים. הצלחתי להכניס לרשימה הזאת כמה אנשים, ואמנם בילו את מחנות הריכוז והם חיים היום. קבוצת־אנשים זו שנועדה לחיים דחסו בגיטו, ב„גארבארניה״.

העברת היהודים לבלז׳ץ ארכה יומיים. רבים הסתתרו ביערות ובכפרים שבסביבה, אך זה היה ללא תכלית בשטחה של גורליץ, והם התייצבו מתוך הכרה למוות. את אמי זכרונה לברכה העבירו אלי גויים־פולנים, אחרי סבל נורא במחבוא, אל הגיטו, אך שלטונות היודנראט שעדיין נשארו בחיים, לא הרשו לה להישאר עמי. אמה האומללה שולחה יחד עם פייג׳ה פאס, אשתו של הפרופסור פוגל וכן אשתו של פייביל שווימר והילדים למחנה — למוות.

נשארתי בחיים יחידה מכל משפחתי הגדולה. שתי אחיות עם הילדים ובעליהן ניספו בבלז׳ץ כשנשלחו עם הטראנספורטים מטאר־נוב וטוחוב. הצעירה ביותר, מרים, כבעלת אזרחות אנגלית, הצליחה לברוח לארץ ישראל ביום פרוץ מלחמת העולם השניה, אך מתה כאן המסכנה ולא זכתה לראותני בבואי ארצה. אחי היחיד האהוב ביותר מונק־מרדכי, שעלה פעמיים לארץ ישראל, לא יכול להסתדר כאן וחזר, וסופו שמת במחנה הריכוז יאנוב בלבוב ברעב. אני, יחד עם בעלי, הסתתרתי כגוייה ועמדתי בקשר מכתבים עם אחי באמצעות גויים, בתורת מכירה שלו. הריני מצרפת בזה קטע ממכתבו אלי מ־24 באפריל, 1943.

מרדכי (מונק) שווארץ
באולם־המכונות של ביהח״ר שורץ

זעקת אח אל אחותו

„...אני כותב כבר את המכתב השלישי לגברת בבקשת תחנונים שתציל אותי בכל מחיר כמכר וותיק. אני מודה לאל, שהגברת יצאה שלימה ובשעה טובה ומוצלחת מן הגיהינום. אני לדאבוני הנני אומלל ביותר, סובל רעב ויש לי מוקד בריאה הימנית, יורק דם, רגלי נפוחות, זקוק לרפואה, ומעל לכל אני צועק: הנני רעב! ואין איש יכול לעזור לי ואין איש יכול להצילני אלא הגברת היקרה. התייעצו נא עם ידידים, כל הירושה שלי עומדת לרשותכם. אני רוצה לחיות! רחמו על חיי האומללים. מדוע עלי כבר למות? נפשי נכספת בלהט לחיים, אולי יראה אלוקים נס ואשאר בחיים. הו, מי יתן ואזכה לאותו רגע!״

לדאבוני לא זכה וניספה בשנת 1943.

אבי מת בגבורה

אבי, נתן שווארץ, עמד בהתנגדות כלפי הכובש ולא רצה ללכת מרצון למוות. הוא מת כגיבור־יהודי בן 68. דבר זה היה לשיחת כל האוכלוסיה הפולנית בגורליץ. התר להציל את עצמו בבריחה פעמיים מקרון הרכבת, שהיה מיועד לבלז׳ץ, אך אנשי זדון הלשינו עליו. הגרמנים לא יכלו לשית עצה בנפשם כלפי יהודי עז נפש זה, ואחרי מכות ועינויים הרגוהו ביריות. עד לכך היה המיליציאנט פנצאק מ. שהעביר את הגופות על עגלה לבית הקברות היהודי בגורליצה, אך איני יודעת את מקום קבורתו, הואיל ופנצאק נהרג לאחר יומיים אף הוא מכדור של הגסטאפו.

יום החיסול הגמור

ביום ה־9 בספטמבר, 1944, בא החיסול הגמור וה„פתרון״ של שאלת היהודים בשיטחה של גורליצה. שרידי הפועלים היהודים, שעדיין היו עסוקים בבית החרושת לנייר־זפת בבעלותו של פסל וכן בבית חרושת לעצים „הובאג״ בבעלותו של ישראל גלר, הובלו לבית החרושת למטוסים במייליץ. שם תיכננו כמה יהודים — פרופסור מונק בלך, יחזקאל בלך, אוסקאר גלר, עו״ד ווילק גלר — בריחה מן המחנה. אבל לא הצליחו והם נורו למוות במקום.

העיר שממה.

אני עם בעלי נשארנו בחיים בכוח הרצון החזק, כי בעודי בחיים לא רציתי להיכנע למוות בהכרה ואנשים טובים מבין הגויים עזרו לנו, והודות להם נשארנו בחיים אחרי הגיהנום עלי אדמות. כל תכלית חיי היתה — אחותי מרים החיה בארץ ישראל. אך לא כן היה גורלנו, כי המסכנה נפטרה בעודה בת 29. המצבה שלה בארץ היא בעת ובעונה אחת מצבת כל משפחתי הלא־ניחמה, שאסרה יחד עם אפרם של כל מיליוני הנשרפים מפרה את אדמת פולין הרהייה דם יהודי. כל זכרונם הקדוש הבאתי בלבי לקבר היחידי שלנו — של מרים ראמו בבית הקברות נחלת יצחק. תל־אביב, על אדמת המולדת החפשית של היהודים שזכינו לה.

לובה בירן לבית פנסטרבלאו / כך חיינו בגיטו גורליצה

הגעתי לגורליצה מקראקוב עם בעלי ובני בנדיקט, כשהוקם הגיטו בקראקוב בחודש מארס, 1941.

לא ידע אדם מה לעשות, לאן ללכת בזמן האיום ההוא, ורק על פי מקרה בלבד יצא מי שהוא מן היהודים חי.

באותה שעה עדיין ישבו יהודים בכל חלקי העיר גורליצה. את חותנתי בירן זרקו מן החנות שלה, ואוקראיני החזיק בחנות, אבל באותו בית נתנו לחותנתי דירה. שכן עד פרוץ מלחמת גרמניה—רוסיה עדיין היו יהודים דרים בכל הרחובות. רק אחרי כן גירשו את היהודים מכיכר השוק (רינק) ורחובות אחרים, ואפילו אסור היה לעבור דרך השוק.

בית הכנסת נהפך למחסן התבואה, והאיכרים הביאו לשם מכסתם. ליהודים אסור היה לקנות בשר באיטליזים, וכן חמאה, עצים ופחם. כל זה השיגו בסתר, תמורת חפצים, לבנים, בגדים וכו׳ וכו׳. הרבה יהודים זרים נמצאו אז בגורליצה. גולים וסחופים מאימת המלחמה. השחיטה הכשרה אסורה היתה בעונש מוות. שוחט שמוצאו מקראקוב, היה חוזר על פתחי בתים ביום חמישי ובערב שבת בבוקר ושחט עופות. מישהו הלשין עליו, ובעברו ליד בית המרזח, אנשי הגסטאפו שישבו שם ירו בו למוות. ומאחר שאשתו התייפחה נואשות ברמה על מות בעלה, תפסו אותה ואת חמשת ילדיה והרגו את כולם ביריות.

יורים ביהודים ברחובות

לפני אחד במאי, 1941, מסרה המשטרה הפולנית לגסטאפו את רשימת הקומוניסטים, ואף על פי שהללו היו ברוסיה, רצחו את משפחותיהם. ליבר שווימר הציל ילד קטן וטיפל בו במסירות בביתו — בדרך כלל עזר הרבה לעניים. בוודאי היתה עזרה לאומללים גם מצד אחרים, אך לא הכרתי כבר בני אדם בגורליצה, ומאחר שהצרות והאסונות נמשכו והלכו לא התמצאתי בעניינים אלה.

הגסטאפו הירשה לפתוח בית ספר כללי לילדי היהודים. הלימודים נתקיימו בבניין „דז'יידז'יניייץ" בדבוז'יסקו. היו שם הרבה מורים. אני קיבלתי שם עבודה אחרי החופש בשנת 1941. לימדנו בלשון הפולנית, אף על פי שזה היה באיסור, ולפי התכנית הממלכתית הפולנית. לימדו אף לשון עברית, ולגבי הגסטאפו נחשב הדבר שמלמדים הכל בעברית.

בחורף — איני זוכרת באיזה חודש — בשבת בבוקר, הגיע „רולגסטאפו" מיאסלו וירו ביהודים שפגשו ברחוב בלכתם מן התפילה. הרגו את הדוד של אבי, שאול לאנגזאם, בן 92 אז, וכן את אמו של אברהם פנצאק, שעמדה בשער וזעקה זעקת חלחלה למראה אדם נופל הרוג. מרוב פחד לא יצא אדם לרחוב. עוד ביום א' ירו למוות בהולה־רוה בחצר בית הספר.

בחנוכה נערכה חגיגה בבית הספר. הילדים הכינו הצגת חנה ושבעה בניה. במהלך ההצגה, בעצם עמידת חנה על הבמה והנערים לבושים כחיילי צבא יוון, ניתן אות שאנשי הגסטאפו הולכים לראות כיצד ילדים מציגים. בו ברגע נשתנתה התמונה, והילדים בתחפושת של נייר פתחו בריקוד.

מקומות המגורים של היהודים נעשו צפופים יותר ויותר — נעשה רע יותר ויותר. כל בוקר היה הכרח לצאת לעבודה, אי שם לגנים. עבדו נערים ונערות — הגויים ניצלו את היהודים והעבידום חינם.

הנידונים למוות

איני זוכרת עוד באיזה חודש דחפו את כל הגברים היהודים אל הכיכר דבורז'יסקו, מוקפים משטרה פולנית, ומהם הוציאו את הצעירים והחזקים למחנה — לפלאשוב. אז לא ידעו, שאלה שנשארו דינם למוות.

בכל מעשי החמס שנעשו בימים ההם עזר יהודי גרמני, שעמד לשירות הגסטאפו. הוא נסע לכל המקומות בסביבות סלובאקיה, ובכל מקום עזר בשוד ובחיסול היהודים. כבר בקיץ ציוו לפזר את בית הספר והתקינו שם סדנאות, נדמה לי, של חייטות וטריקו. וכן יצאו גברים לעבודה לניימאנובקה הישנה — איני יודעת מה היה שם — בעל המפעל היה חתן ראש הז'נדרמיה קיובסקי. ציוו אז למסור לבנים, תכשיטים. ובכל זה היתה ידו של יהודי גרמני זה והוא קיבל כל זה בבנין הקהילה.

כבר בחורף הוכרחו למסור את הפרוות בעונש מוות. ירו למוות משפחת מקראקוב, שהחביאה פרווה.

עד שבא היום הנורא, הארבעה עשר באוגוסט, יום החיסול האחרון. כשרצחו כמעט את כולם, נשאר עוד חלק בחיים. אני ברחתי, והואיל ולא הכירו אותי בסביבה הצלחתי מתוך הרפתקות איומות להימלט ולהגיע לקראקוב. שם קיבלתי מן המחתרת הפולנית „ניירות אריים", ככינויים. את בעלי שלחו יחד עם אחרים למוות.

גורלה של גורליצה מכאן ואילך — איני יודעת, כי לא חזרתי עוד שמה.

רבקה רפאלוביץ (קופיטו) / לבדי חזרתי

אחרי מלחמת העולם השנייה, בשנת 1946, באתי לגורליצה לבדי. בעלי הראשון וילדי היחיד, זישה, היו אף הם קרבנות המלחמה, ואני נשארתי לבדי בחיים.

העיר עומדת על תילה, אבל יהודיה אינם, רק כמה משפחות יהודיות גרות בה. וגם יחידים אלה יושבים כעל גחלים. כמעט כל היהודים הושמדו על ידי הנאצים. פחד ואימה להתהלך ברחובות העיר. הגויים שולטים בחנויות היהודים. כשניגשתי ל„מגיסטראט" מצאתי שם תמונות של יהודים שהגרמנים השמידום.

בין התמונות היו גם התמונות של אמי ז"ל, הדסה בת צבי, אחותי בילה בוקסבאום ובעלה יצחק ז"ל וילדיה שהושמדו. על אמי סיפרו לי:

את כל הזקנים והזקנות שהיו בעיר (ביניהם גם אמי) הוציאו על „הגרבוץ" שמחוץ־לעיר וציוו עליהם להתפשט, וכך העמידו אותם ערומים על קרשים שמתחתיהם היה קבר גדול בשביל מאות אנשים. הגרמנים ירו בהם, והם — רבים מפחד ורבים מפצעים קשים או קלים — נפלו לתוך הקבר, וכשכבר היו כולם בקבר, עדיין חיים למחצה, שפכו עליהם סיד ואחר־כך — עפר. ככה נחנקו וגמרו את חייהם ביסורים על־אנושיים, אך ורק משום שהיו יהודים.

על אחי צבי קופיטו ז"ל עם משפחתו (רק בנו האחד ניצל — דוד קופיטו; אומרים שהוא באמריקה) סיפרו לי, שהביאו אותם לתא־גז באושוויץ ושם נחנקו ונשרפו. וזה שנעשה לאחותי בילה בוקסבאום ובעלה יצחק ושני בניה, ולאחותי רייזל (שושנה) קורנפלד עם ילדיה. גם נחום קופיטו, בן אחי אברהם־משה קופיטו, נשרף בלבוב.

אמר לי פרופסור ד"ר אנגל בפרגה:

„זכור את אשר לך עמלק!

עדותו של עקיבא בן מאיר ורחל מטלס, נכדו של ר' עקיבא איזנברג ז"ל

נולד בשנת 1925 בגורליצה, עד שבועות מספר לפני פרוץ מלחמת עולם השניה למד בישיבת „בלז" בקראקוב. חזר הביתה ימים ספורים לפני פרוץ המלחמה. כיום חי בישראל, נשוי ואב לילדים.

הימים הראשונים

ב־26 באוגוסט 1939 פורסם צו גיוס חלקי ליוצאי צבא מטעם ממשלת פולין. זה גרם לבהלה כללית ומבוכה בין יהודי העיר — דכאון והרגשת חוסר אונים.

שבת, 2 בספטמבר, יום שני למלחמה, רבים מיהודי העיר החלו לברוח בריחה ספונטאנית. צוות השבת המסורתית הושבתה. כל אחד שהיתה לו אפשרות קטנה ביותר ברח. תפילת שבת בציבור בבתי הכנסיות נפסקה לחלוטין מפחד, התפללו רק בבתים פרטיים ורק מעטים. הבהלה היתה איומה, כבר ביום הראשון למלחמה לא היה מי שיתן הוראות. כיוון הבריחה — לצד מזרח גליציה. ברחו צעירים, ברחו אנשים מכובדים, בין הבורחים באותה שבת היה גם רב העיר ר' אלישע האלברשטאם (הי"ד) ובני ביתו. חלק מהבורחים הגיעו עד לרובנה שבוולין. צעירים רבים נשארו תקועים בעיר דינוב, וכאשר נכנסו הנאצים לעיר זו הרגו מבין הצעירים כ־300 איש (הי"ד). בין הנרצחים מספר רב מבני עירנו, והם: דוד רובין, אברהם אלימלך ברגמאן, אחד מחתניו של אברהם משה וייל ובנו של יואל גינסבורג ועוד רבים ששמם לא נודע לנו.

מיום פרוץ המלחמה עד כניסת הגרמנים שררו בעיר פחד ואימה, מה ילד יום. השלטונות המקומיים הכריזו על האפלה והיו גם אזעקות. המבוכה היתה גדולה וכללה את היהודים ואת הגויים. היהודים פחדו לצאת מפתח בתיהם עוד לפני בוא החשיכה.

בלי כל קרב והתנגדות נכנסו הגרמנים לעיר ביום רביעי 6.9 בשעה 4 אחה"צ. בו ביום ולמחרת החלו לחטוף תושבים בלי הבדל דת ולאום לעבודות בזויות. מכאן ואילך התרחבה החטיפה וחלה רק על היהודים. עוצר לילה, החל על הכל, הוכרז מיד ביום הראשון להיכנסם העירה.

גזרות ראשונות

פעולתם הראשונה של הנאצים נגד היהודים היתה — אירגון ה„יודנראט". ליו"ר נתמנה ד"ר ארנולד, לו צירפו עוד שבעה יהודים.

פעולתם השניה — לקחו בני ערובה מבין היהודים וגם מבין הגויים. פירסמו אזהרות חמורות: אם תתרחש פעולה כלשהי נגד הגרמנים, בני הערובה ייהרגו. את בני הערובה החליפו מדי חודש בחודשו.

נוסף ליודנראט, הקימו על ידו ועד לעבודה בראשיתו של חיים וורטהיימר. מחובתו היה לספק יום יום מ־100 עד 200 איש לעבודות מקומיות. בימי חורף ושלג — 300 איש, לנקות הרחובות משלג וקרח.

בימים הנוראים והחגים שלאחריהם היו בתי הכנסת ובתי המדרש ריקים, כי פחדו היהודים לבוא בקהל־עם להתפלל בציבור, והתפללו בבתים פרטיים. אמנם קיבלו רשות מטעם הנאצים להתפלל בבית הילדים, אך יראו לעבור לפני התיבה. היו רק אחדים שהעיזו. בזכרוני — לייבוש רוט ונפתלי ראב.

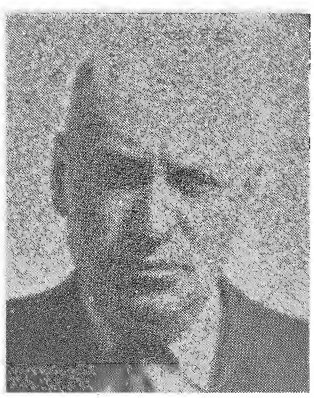
בתי התפילה שהיו סגורים מתחילה מפחד נסגרו אחר כך רשמית מטעם השלטונות. וכן נסגרו כל בתי הלימוד היהודיים ואסור היה ללמד בהם. יתר על כן, אסור היה לילדים יהודיים לבקר במוסדות החינוך העירוניים, הממשלתיים. בית הכנסת בעשט נהפך מקצתו לקסרקטין ומקצתו שימש מקום ריכוז ליוצאים לעבודות כפיה. החיים הדתיים והציבוריים נפסקו לגמרי.

עד התחלת שנת 1940 כמעט שלא היו פגיעות בנפש. והיתה קיימת עוד אפשרות של פרנסה. חנויות קטנות היו פתוחות והתנהלו ע"י נשים, כי בעליהן לא יצאו מפתח ביתם מפחד חטיפה. לבתי מסחר גדולים נתמנו נאמנים גויים מטעם הנאצים.

מסרו נפשם על קידוש השם

בינואר 1940 החלה חובת ענידת „מגן־דוד" על השרוול. אז הוצאה פקודה למסור כל מיני פרוות, לרבות שטריימליך, ולמסרבים צפוי עונש מוות. הראשון שמת על קידוש השם היה פנחס פנציק, חתנו של אברהם יוסף ליפשיץ ומספר יהודים בני כפרים מהסביבה.

בשנת 1941 החלו לצמצם מקום מגורים ליהודים ואסרו מעבר ברחובות ראשיים. כל יהודי העיר משני עברי נחל רופה הועברו לדבורז'יסקה ושם קבעו להם מקום מגורים. ד"ר ארנולד, יו"ר

ד"ר הנריק ארנולד

ה„יודנראט", שגילה התנגדות ולא שיתף פעולה עם הנאצים לסיפוק תאוותם השטנית, לשלוח יותר ויותר אנשים לעבודות כפיה, נהרג במשרדי ה„יודנראט".

אם כי העיר היתה מלאה פליטים יהודים שהובאו ע"י הנאצים ממקומות רחוקים, כגון לודז' ועוד, וכן כל יהודי הכפרים בסביבות גורליצה, צומצם עוד יותר שטח מגורי היהודים. אף אסרו על הנוצרים להיכנס לשטח מגורי היהודים, ודבר זה גרם מצוקה כלכלית, מחוסר אפשרות של חליפין, וכתוצאה באו רעב ומחלה. הצפיפות היתה 3—4 משפחות בחדר אחד.

יהודי שחלה אסור היה לקבלו בבית החולים הכללי, קיימו להם היהודים בית־חולים פרטי לשעת חירום. בבית „המזרחי", בהנהלתו של ד"ר ז'בנר מקראקא. הרופאים הגורליצאים יחד עם

הרבה מעסקני הציבור נעלמו, ורבים מהם — ללא כל סימן וזכר. באותו זמן הוצאו יום יום מאות בחורים יהודים לעבודות סלילת כביש בייטש־סאנוק, ועליהם היה לפרוק אבנים במשך 12—14 שעות ליום. בין אלה הייתי גם אני, מוסר העדות הזאת.

בהתחלת קיץ 1942 החלו להעביר יהודים לעבודות כפיה למקומות רחוקים, כגון פוסקוב, פרישטג, פלאשוב ועוד.

הריגות

ערב תשעה באב תש״ב ניתנה פקודה להתכנס בכיכר דבורז׳יסקו, הוציאו מתוך הנאספים 200 איש ושלחום לפלאשוב.

בכ״ה אלול תש״ב (14.8.42), עש״ק, הוצאה פקודה, כי על כל היהודים להתאסף בדבורז׳יסקו ולקחת אתם חפצים אישיים. רביב צייתו לפקודה. חלק גדול שלא ציית התחבא במחבואים שונים. בין אלה היו גם בני משפחתי ואני. מקום המחבוא היה עליית הגג בביתו של ר׳ יצחק נטע שטנגל. משם ראיתי איך האיצו הנאצים בזקנים ובנשים לעלות על מכונית־משא וילדים קטנים נזרקו כמו כדורים על המכונית. העיר, בכלל והגטו, בפרט, היו מוקפים משמרות גרמניים חזקים, ולא היה כל מפלט ואפשרות לברוח. כל המשאיות טעונות אנשים, נשים וטף הוסעו לכיוון סטריז׳ובקה וליד גרבץ כבר היה מוכן קבר מקודם לכן, ושם הוסלו ביריות כ־700 איש.

הנותרים מאלה שכונסו בדבורז׳יסקו הועברו ל„בוטשרניה״ — בית־חרושת לנעליים ממול הרכבת. שם החזיקו אותם סגורים, צפופים, רעבים וצמאים עד יום שני 17.8, ואז העלו אותם לקרונות רכבת, למסע שממנו לא חזרו עוד. אלה שהתחבאו, כאשר נודע להם גורל אחיהם שנהרגו בגרבץ, היו מהם שחשבו כי בית־החרושת לנעליים משמש הצלה פורתא, רבים הלכו מרצון לשם ורבים מאד הוטעו על ידי עוזרי הנאצים מבני עמנו. עקיבא מטלס עצמו גם הוא יצא ממחבואו בבית שטנגל והלך למקום עבודתו לבית החרושת לניר־זפת של ר׳ אליעזר פסל, שם יצרו תוצרת חשובה זו לגרמנים. שם עבדו עוד כ־30 יהודים, ומחמת חשיבותה של תוצרת זו למלחמה איפשרו להם לחיות שם.

בהתאסף המון המגורשים ב„בוטשארניה״ ובעלותם לקרונות, ראו הפועלים שם את המגורשים באנחותיהם ובסבלותיהם — התפרצו בזעם נגד קצין גרמני שהכירו איתו, והלה באין יכולתו לשפוך חמתו על הפועלים הללו, כי נחוצים היו כעובדי כפיה למאמץ הכיבוש שלהם, הרג יהודי אחר, ראשון שפגש בדרכו. וזה היה נתן שוורץ (הי״ד). הפועלים היהודים בראותם כל זה חרפו נפשם — ויהי מה! הביאו אוכל ומשקה לאלה שבקרונות, אף על פי שבמשך כל הזמן ירו הגרמנים עליהם. בדרך נס לא נפגע אף אחד מהם. בצאת הרכבת שכרו הפועלים גוי אחד ושילמו לו סכום הגון שיסע אחרי הרכבת, להיוודע מה גורלם של המגורשים. אחר כך, בחזרו, הודיע כי אלה הגיעו עד בלז׳ץ. לדאבון הלב לא נשאר מהם בחיים אף אחד.

בין המגורשים היו לא רק אנשי העיר גורליצה אלא גם יהודי הכפרים מהסביבה, וגם יהודים רבים שגורשו מערי פולין ובאו לגורליצה.

מסירות נפשו של איש בובוב לקהילתו

כך קרה, שיומיים לפני גירוש זה הובאו אנשי קהילת בובוב לגורליץ, ויעודם — להישלח יחד לכיוון בלתי ידוע. בין המגורשים היה ראש גיטו בובוב, איש מכובד, חסיד ובר אורין בשם מוסינגר ובזכותו זכו יהודי בובוב להקלות מסוימות. כאשר באו לגורליץ רצו אנשי הגסטאפו לשחררו, אותו ואת משפחתו, אבל הוא סירב להשתחרר אם לא ישחררו את כל בני קהילתו. ויתרו לו קצת ונתנו לו אפשרות לבהור כמה ממקורביו וגם הם ישוחררו. אבל גם לזה לא הסכים — „דין וגורל אחד לכולנו!״ אמר. כשעבד במרדו התנפלו עליו במכות רצח וזרקו אותו לתוך הקרון. ייחד עם אנשי קהילתו הוסע במסע המוות.

האחרונים -- בגיטו חדש

הרכוש שנשאר מהמגורשים וההרוגים שדדו הנאצים וחילקו ביניהם. בראש השוד עמד אוקראיני בשם בויקו — ולא מעט היתה יד השוטרים בשלל ובביזה.

אחרי הרג הזקנים והילדים בגרבץ שבין סטריז׳ובקה—אומ־שונקה, ואחרי גירוש חלק גדול מהיהודים לבלז׳ץ, נשארו בעיר עוד כ־700 יהודים, על פי רוב בריאים ומוכשרים לעבודה. אותם קעבירו לגיטו חדש בסביבות ה„גרברניה״ — גיטו סגור ומסוגר. לעבודה ובחזרה הובלו בלוויית משמר חיילים. בכל זאת התגברו ונכנסו לגיטו זה — רבים שהתחבאו והסתתרו במשך ההריגות והמשלוחים. בלילה באו, כי אי אפשר היה להתחבא מחוץ למחנות של יהודים. אלה היו בלתי ליגליים, כביכול, על פי דין הנאצים, אלה נחשבו בין המתים ולא בין החיים. במיפקד שנערך בגיטו החדש נתגלו ה„בלתי ליגליים״ הללו. הוציאו מהם כ־50 איש לקבור את המתים שבגרבץ. על פי רוב, אנשים כאלה לא חזרו עוד. בין הקוברים הללו היו אבי ומרקלס חתנו של רפאל שטמלר. בשוחד ובעמל רב ניצלו הפעם.

חיסולים

אותם 700 איש שנשארו בגיטו החדש קיבלו חותמות חדשות ומיוחדות בתעודותיהם כדי לבדוק אם כולם ליגליים. ורק שבוע היו בגיטו חדש זה. כעבור שבוע ימים הזעיקו אותם באישון לילה ודרשו מהם להתאסף על שפת הנהר, ליד בית החרושת לנרות של לנגזאם. בבוקר הקריאו רשימה של 250 איש ופקדו עליהם לצאת. הנקראים סירבו לצאת, התחילו יריות ורבים נהרגו. ב־5.30 בבוקר יצאו בלוויית משמר כבר לרכבת. במשלוח זה היה גם עקיבא מטלס וגם אביו, וגם שלמה מרקל ז״ל. עקיבא עצמו הצליח להתגנב ולהתחבא. אחרי צאת הרכבת והתפזרות השמירה חזר לבית החרושת של פסל, ושם נשאר לעבוד.

ב־20.8.42, אחרי שילוח אותם 250 איש, נשארו בגיטו כ־450 יהודים. בוקר וערב הובאו בלוויית משמר לגיטו. נשארים אלה עבדו במנסרת העצים של גלר.

ב־14.9, יום לפני ערב ראש־השנה, יצאה פקודה לחסל את כל הגיטו, מלבד הפועלים שעבדו אצל פסל או גלר. בראשון עבדו ס־30 ובשני 70 יהודים. הללו גרו במקום עבודתם. יתר יהודי העיר נשלחו לבלז׳ץ.

בעיר גורליצה לא נשאר יהודי חי.

במשך שלוש השנים שעבדו הפועלים בבית החרושת לנייר־זפת, היה ביניהם הרב ר׳ משולם קלוגר, התנו של ר׳ אליעזר פסל ז״ל ובנו. עם הוצאת אחרוני היהודים מהגיטו נשארו אנשי הקאפו, שצלם אלוהים סר מהם, בחוסר מעש לנבזות ושפלות — החליטו הממונים, כי ר׳ משולם ובנו יפנו מקום לאלה, להכניסם לבית החרושת. ר׳ משולם ובנו שולחו למסע המוות.

בליל 15.9, ליל ראש השנה, ברחו 3 פועלים יהודיים מביח״ר.

למחרת באו אנשי הגסטאפו וציוו על הפועלים לשכב על האדמה ופניהם למטה. כך חקרו אותם, לאן נעלמו השלושה והיכן הם הם נמצאים. אחר ירו בראשונים בשורה. אחד מהם היה גרשון מיינהרט, ואתו עוד הרבה אחרים. השאר נאסרו והובאו לבית הסוהר. שם החזיקו אותם בתנאים איומים כ־20 יום. אחר כך הוחזרו לעבודה ובצריף מיוחד שמרו עליהם.

השרידים האחרונים

בחג ראש השנה יצא משה בן מיכאל פנציק שעבד במנסרת גלר להביא ספר־תורה לפועלים. בדרך בחזרה ירו בו הנאצים וספר תורה בידו. פועלים שנשארו החזיקו מעמד עד 6 בינואר 1943. ביום זה העבירו את פועלי פסל לריישא, ופועלי גלר למושינא. אלה היו השרידים האחרונים ששרדו עוד בחיים בעיר ומחוצה לה.

מריישא פוזרו למחנות שונים. בחיים נשארו רק בודדים, בנסים מן השמים, מתוך יסורים שעברו בשבעה מדורי גיהנום, מתוך תחבולות בסיכון חייהם, כי ממילא לא היה מה להפסיד.

בין השלוחים במשלוח השני היה גם דיין העיר ר' שלמה'לה טיטלבאום, בנו של ה„בעשטער רב". כל חפציו האישיים היו רק טלית ותפילין וצרור ספרים. בפנים שמחים וצוהלים הלך קוממיות לקראת גורלו של יהודי בימים הללו.

עדותו של יחזקאל כהנא, חתנו של ר' יוסף שלום כהנא

אני יליד לובאצ'וב ע"י רווה רוסקה. נולדתי ב־1892. **לגורליצה** באתי בשנת 1922 לחתונתי עם רחל, בת ר' **יוסף שלום, שהיתה** שארית בשרי.

בפרוץ המלחמה גרתי בזוודז'ה. הזעזוע הראשון של המלחמה היה — הודעת הגיוס החלקי והאזעקות המרובות. הסוחרים מכרו סחורותיהם למטה מהקרן לגייס כספים במזומנים. ב־1.9.39, יום ראשון למלחמה, לא הלכו להתפלל לבית הכנסת. הבריחה התחילה בשבת. הכל ברחו, גם אשתי וחותנתי. אני וגיסי פנחס פרידמן מגריבוב ברחנו ביום רביעי, 5.9, והגענו עד יאסלו. בלילה העירו אותנו, כי הגרמנים היו קרובים לעיר. ברחנו והלכנו דרך סטריז'וב לדינוב. באנו לשם בערב שבת ופגשנו את ברוך שטנגל ואת הרב יקותיאל הלברשטאם. היות וציוו על הפקידים לעזוב את העיר, עזבנו גם אנו, גיסי ואני, ובאנו עד פשמישל. העיר הופצצה והיו קרבנות אדם. המשכנו עד לובאצ'וב, עיר מולדתי, ומשם לבלז. שם היינו עד אחרי ראש השנה. בימים ההם לא היה שום שלטון בעיר והאספסוף האוקראיני השתולל שם. רק אחרי יו"כ נכנסו הרוסים. חזרתי שוב ללובאצ'וב, והייתי שם עד אחרי החגים, עד נסיגת הרוסים.

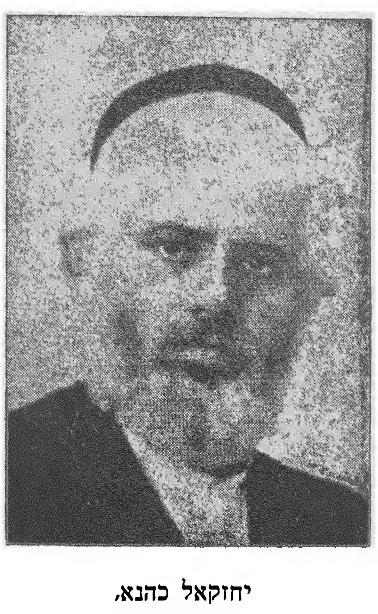
בתקופה זו הגיע לביתנו מנדל וויינפלד. עזרנו לו במאמציו להחזיר את אשתו מלובלין לגליציה המזרחית. נפגשנו אז עם חאמק ברגמאן. הוא סיפר לנו שהצליח להחזיר ילדו מסביר בעד הרבה שלמונים. עברנו לסביבת קוזובה — עסקתי שם בלימוד תורה לילדים.

ביולי 1942 נכנסו הגרמנים. השלטון המקומי נשאר בידי האוקראינים והם התחילו מיד בהשמדת יהודים בהמון. בחודש זה נאסרתי יחד עם כל יהודי המקום במזימה לחסלנו. בתחבולה מסויימת הצלחתי להשתחרר בהשתדלות הכומר המקומי. אחרי זה תפס הצבא הגרמני גם את השלטון המקומי, נוצר מצב לאין נשוא, ללא כל אפשרות קיום פיזי ליהודי.

נזדמן לי לקבל עבודה בחווה חקלאית. נשארתי במקום זה עד נובמבר 1942. בתקופה ההיא נזדמנה לידי זכות, מתוך מקרה מוצלח, להיות שליח להצלת היהודים בגיטו קוזלוב, מאחר שהזהרתי אותם בעוד מועד על העתיד להתרחש למחרת. מאז הייתי נאלץ לנדוד ממקום למקום, בין כפרי הסביבה, מחופש כאיכר אוקראיני זקן העוסק בעשית חבלים („פוברוז'ניק"). בנדודי נפגשתי פעם עם שלמה יצחק פרידמן ובני משפחתו ועם ליביש שטמלר אשר הסתתרו בסביבה. נדדתי מחופש כאיכר בכפרים שבסביבת טארנופול־בוצ'אץ', עד יום 26.3.1944, שנכנסו הרוסים. הם איפשרו לי להמשיך בדרכי עד שהגעתי ארצה, אחרי נדודים וגלגולים שונים.

צורותיו של יחזקאל כהנא כ„פוברוז'ניק" זקן
Chaskel Kahane disguised as an old farmer making ropes.

יחזקאל כהנא,
כיום בארץ

עדותו של ר' בצלאל משה באלזאם

יצאנו מגורליצה כל בני המשפצה ביום שלישי, 5.9.1939, והגענו ליאסלו. שם הפצירו בנו קרובים וידידים שלא נטלטל אתנו אשה חלשה וילדים קטנים. השארנו אותם ביאסלו והם חזרו לגור־ליצה. אני ובני דניאל המשכנו בבריחתנו מזרחה. הגענו למיקולאיוב (סביבת סטרי־לבוב), והנה הגיעו גם הגרמנים שמה. נסענו בחזרה מערבה. היינו בדרך 10 ימים, לבסוף הגענו לעיר סמבור. אחרי ראש השנה ת"ש נכנס הצבא הרוסי למקום. נשארנו תחת שלטונם בסמבור עד 29 ביולי 1940. ביום ההוא נשלח טרנספורט גדול של יהודים מגורשים לרוסיה. יחד אתנו נסעו מספר אנשים מגורליצה: הרב של עירנו, ר' אלישע הלברשטאם זצ"ל עם כל בני משפחתו, בצלאל קורנפלד, רפאל פרלמן ואחרים. הובילו אותנו עד פלך יאקוטסק הרחוק. עבדנו שמה ביערות ובמכרות זהב בסביבה. בין המגורשים היו הרבה רעבים ללחם. אנו לא הרגשנו מחסור באוכל במשך כל זמן הגירוש. הסתגלנו לכל מיני עבודות ומלאכות שונות.

בשנת 1944 נשלחנו למרכז רוסיה, סאראטובסקי אובלאסט. בגלל לחץ העבודה בלי הפסק לא הסכימו הרוסים לשחרר אותנו, כדי לחזור לפולניה, עד שגמרנו מכסת עבודה מסויימת.

אחרי חג השבועות תש"ו (1946) הגענו מרוסיה לוורוצלאוו. הגיעו אלינו ידיעות מוסמכות על החורבן הכללי בביתנו וגם על פוגרומים ונגישות של הפולנים בדרכים וברכבות, לכן החלטנו להמשיך בדרכנו למחנות בגרמניה ומשם עלינו ארצה.

עדותו של אהרון רובין

היה בעל חנות לקונפקציה בזוודז'ה.

עוד ביום פרוץ המלחמה, מפחד הגרמנים שבצ'כיה, לא נשארה דרך לברוח אלא מזרחה. הדרכים היו שחורות מבורחים, גם הוא ביניהם. יחד עם אשתו, אחים וגיס. התעכבו בטשודץ ע"י סטריזוב אצל רייזל שפירא, שקיבלה אותם יפה ושמחה לקראתם שם עשו את השבת. כאשר נכנסו הגרמנים לסטריזוב ביום ראשון לסליחות, הזרו לגורליצה, שבה כבר היו הגרמנים. באותה שעה מכרו ותיסלו חנויות סחורות, מתוך טירוף ממש. כולם רצו רק מזומנים.

הוא, אהרון רובין, פתח לו מהלבה ודליקטסים בדבורז'יסקה. בחנויות גדולות העמידו הגרמנים נאמנים, והיו גם כאלה שחוסלו, כגון חנותו של יעקב וויינפלד. בחנויות הקטנות עמדו רק נשים, גברים פחדו לצאת.

בין הבורחים הראשונים היו הרבה צעירים, הם הגיעו עד אושצ'יק, ושם נהרגו רבים מהם, ביניהם דוד רובין; בנו של יואל גינסבורג; אברהם אלימלך ברגמאן; שלמה דגן ועוד.

מבין החוזרים נסעו לאושצ'יק לקברם.

הפעולה הראשונה של הגרמנים — חטיפות לעבודות בזויות יצרו „יודנראט" בראשות ד"ר ארנולד. אחראי למשלוח עובדים היה חיים ורטהימר. ליזר לנדא התאבד ברעל. כל שבועיים נלקחו בני ערובה שהיו אחראים לכל העיר. הרבה יהודים נשלחו מערי פולין לגורליץ ועל יהודי העיר היה לפרנסם. היתה קיימת עזרה הדדית ואיש עזר לחבירו.

חוטפים והורגים

בראש השנה החריבו הנאצים את בית הכנסת („שול"), חטפו את פרידריך ונתן קולבר והרגו אתם מחוץ לעיר. התפללו בבית משה גרוס בבית זלמן שטורך, בבית הילדים. בכל ימי החג חטפו והיכו יהודים, מהם נשלחו לפרישטג. ביום כיפור כבר לא היו מניינים.

מיד בימים הראשונים אסרו נסיעה ברכבת, לצאת מחוץ לעיר, להתהלך בכל רחובות העיר.

כשהוקם הגיטו בדבורז'יסקה, חי יחד בדירה אחת עם חנוך ניישטטל ועם ר' יהושע שמלקיס. האחרון טען שלוקחים ממנו הרבה, כי כל פעם שהיו צריכים לשחד את הנאצים הלכו לאסוף כסף וחפצי ערך, ועוד טען שאליו באים יותר מדי. אמר לו רובין: „מר שמלקיס, היית צריך לתת צדקה קודם".

כשהחלו המשלוחים בנו אנשים בונקרים בבתים והתחבאו, באו נאצים ואוקראינים וחיפשו בבתים, ומי שמצאו הרגו במקום. כך נהרג נטע פרייער עם משפחתו. הירש מלך בנו של וולף בינדר מת משבץ הלב. חתנו של מנדר, שהיה לו טראפיק, מצאו אצלו סיגריות, הרגוהו במקום. את נח מלמד שרייבר הרגו בלכתו הביתה. את יודל דרגישובר ואת משפחתו הרגו בביתם על ערמת זבל. את פרץ שוחט הרגו בליל שבת בלכתו להתפלל. כשבאה המשפחה במוצאי שבת לקברו, מסרו מלשינים לגסטאפו שהם בוכים ומקללים, באו והרגום במקום. ישראל בוקסבאום מייסובה נהרג על יד ביתו.

נחמיה בידר שראה כל זה טען: לכולם היה שכל לברוח, ואני, החכם, נשארתי. הוא נשלח במשלוח הראשון.

לקידוש השם מתוך שירה

במשלוח זה יצא גם ר' משה'לה מילר, דיין העיר, בנו של ר' נפתלי דיין. מספרים עליו שהלך ושר והשפיע על היהודים שהלכו אתו לשיר אתו, כי דולכים לקדש השם ברבים.

בתשעה באב תש"ב, 1942, נשלחו כ־200 איש ע"פ רשימה שנמסרה ע"י עוזרי הנאצים. מי שלא נמצא תפשוהו והרגוהו במקום. על כל תנועה חשודה, בעת חיפוש, או איסוף, הרגו במקום. בבית רובין היה בונקר, אבל אשתו ובנו ואחותו נתפסו והועברו תחילה ל„בוטשרניה" ומשם לקרון הרכבת לבלז'ץ. בזמן חטיפת בני ביתו לא היה בבית, שכן נשלח לפריקת פחם מן הרכבת ולהובלה לגימנסיה ולמרתפים שונים של משרדים בעיר, הוא ועוד 4 אנשים. בעד עבודה מפרכת זו נתנו לו חצי כיכר לחם.

הגויים התעשרו מחליפין עם היהודים — לחם במקום בגדים. הגרמנים נתנו 200 גראם להם ליום לעובד ותה בלי סוכר.

בגידה ואכזריות

רבות סבלנו מה„יודנפוליציי". הם הכריחו לעבוד כל מיני עבודות נוספות, מחוץ למכסה שלפי פקודת ה„יודנראט".

רובין עצמו הועבר במשלוח השני לפלאשוב. המצב שם היה רע ואכזרי, איש להם באחיו, כל אחד ראה עצמו מועמד למוות, וכל אחד רצה להאריך שעות חייו. הגרמנים שבשבילם עבדו, התיחסו אל העובדים כאל אבנים דוממות ולא כאל נפש חיה. הוא עבד בדומביד בבית חרושת למלט. פעם היה עליו לעבור על פני הוויסלה במטען על הגב, על פני קורות עץ. לא הועילה כל טענה — אם תפול, תפול. משהצליח לעבור הוכרח מיד לעבור לעבודתו הרגילה. שם עבד כשנה. משם העבירוהו לבז'סקו, בית־חרושת לתחמושת. שם קיבלו אחרי עבודת יום מפרכת 200 גראם לחם ליום. בשנת 1944, כשכל משקלו היה 25 ק"ג נשלח לבוכנוולד, אכול כינים ומזה רעב, משם למחנה מוות שליבן פלוסברג ובחזרה לבוכנ־וולד. שם נפגש עם נפתלי קולבר ואמו של שמואל ליכטנברג.

עם כניסת האמריקאנים ב־11 לאפריל 1945 שוחרר ונשלח לבית חולים.

עדותו של משה בן יהושע צבי ברגמן

בפרוץ המלחמה גרתי עם הורי ב„רינק" בבית י. ל. ארנברג. לא הייתי חייב גיוס, בן 17 הייתי, בכל זאת התנדבתי לצבא הפולני. העבירו אותי למחנה איסוף סוסים בצנשקוביצה. יחד אתי היו משה פנציק, מונק גלייכר ועוד מספר גורליצאים. נסענו בטרנספורט עד בריגל בז'סקו, ב־4.9 הקיפו אותנו הגרמנים, ובפקודת פולני שעבד אתנו, שנעשה לפתע פולקסדייטשע, הרגו את מפקד המחנה. היהודים ברחו, ואנו חזרנו לגורליצה ביום 10.9.39. בבית מצאתי רק את אבא, הוא סיפר לי כי רוב היהודים ברחו מזרחה. באותו לילה שמענו דפיקות חזקות בשכנות הסמוכה. למחרת נודע לנו, כי הרסו את רהיטי בית הכנסת ואת עזרת הנשים. התחילו חטיפות יהודים לעבודה, אנשים ונשים. יחס הגויים היה סביל, כי בעצמם היו במבוכה. כמובן, היו ביניהם אלמנטים דסטרוקטיביים שהתפרצו מפעם לפעם.

שבועיים אחרי כניסת הגרמנים דרשו מהיהודים פתיחת חנויות ובתי מלאכה בשבתות, ואלה החנויות שנעזבו מבעליהן נשדדו ופורקו ע"י הגרמנים ומה שנשאר שדדו הפולנים.

בערב ראש השנה הגיעה משלחת מכוניות של ס.ס. ומיד נחטפו יהודים ברחובות. נחטפו השמש של בית־המדרש בעשט, יצחק קליימן ובנו, בירקנפלד, חיים שטינפלד, יוסף קורץ, נפתלי קולבר, פרידריך — ועקבותיהם נעלמו.

כעבור 3 שבועות בא לביתנו שוטר גרמני ומחוך שיחה יעץ לנו לברוח מזרחה כי אם יכנסו הס.ס. לא ישאר יהודי חי בעיר. ברחתי אני ושני אחי וחברים רבים לכיוון סאנוק. אחרי התרוצצות במשך שלושה חדשים חזרתי רק עם אחי חיים ז"ל לגורליצה. אבא התמרמר על שיבתנו.

עבודות פרך בסלילת כביש

מיד אחרי שיבתנו סחבו אותנו לעבודות פרך. לקונטיגנט של הפועלים היהודים היו אחראים חיים וורטהיימר ומשה שנקל.

העבודות נעשו במרחק רב מן העיר עד לסוף החורף. בהתחלת הקיץ החלו לסלול כביש בייטש—יאסלו—סאנוק. יום יום נסעו שתי משאיות מלאות אנשים לעבודה. הקבלן היה גרמני משטוטגארט, קירכהוף. עיקר העבודה — פריקת אבנים. התשלום היה פעוט בעד עבודה מפרכת זו, והיחס — גסות והכאות מצד מנהל העבודה הגרמני. עבודה זו נמשכה עד הפשרת השלגים 1941.

בינתיים אורגן בעיר ה„יודנראט" ו„אורדנונגס דינסט" (שוטרים יהודים), היו"ר היה ד"ר ארנולד. משלא סיפק רצון הגרמנים הרגוהו במקום במשרדו. במקומו נתמנו אנשים אחרים.

הצעירים לפלאשוב

בקיץ 1942, בחודש יולי, אספו את כל הגברים היהודים בעיר והקריאו מספר רב של שמות, על פי רוב צעירים, והפרידום מן השאר. מי שהיה חסר חיפשו אחריו ומשמצאו אותו הרגוהו במקום. כך נהרג ברל ברגמאן אחיו של אברהם. בין הצעירים שהופרדו היו יצחק משה וברוך רוט, לייבוש ומשה צ'שנובר, שני בניו של פרלמן, נכדיו של לייבוש רוט, בניו של בריש פריינד, וולף מלוך ואהרון רובין, ואני עם אחי. כל הצעירים נשלחו לפלאשוב. לא פיללנו כי לא נזכה לראות עוד את הורינו ויקירינו. בימים הראשו־נים עוד קיבלנו חבילות מגורליצה. אחר כך הגיעו עוד משלוחים מגורליצה, אך מה קרה שם לא ידענו.

בלכתי פעם מהעבודה למחנה פגשתי גוי מגורליצה והוא סיפר לי, כי מספר רב מיהודי העיר נשלחו למישרפות בלז'ץ.

מן הפחת אל הפח

לפני ראש השנה ברחתי ממחנה פלאשוב וחזרתי שוב לגורליצה יחד עם חיים בן פנחס פנציק. בעיר היו יהודים רק בגיטו ב„גר־ברניה", כלואים וסגורים. מכירים השתוממו לבואנו, ביניהם ברל ברגמן ואשתו עם שני בניהם ובתם, כי משוכנעים היו שעומדים לחסל את כל הגיטאות. באותו לילה הצליחו מספר רב של יהודים לברוח מהגיטו, ביניהם גרינברג, חתנו של יענקל ראב, אשתו ובניהם. למחרת בלילה הקיפו הגרמנים ושוטרים פולנים ואוקראינים את הגיטו וכינסו את האנשים על שפת הנהר, ליד בית י. ל. אולמן שם הפרידו והוציאו מתוך העצורים את הפועלים שעבדו במפעלי פסל וגלר. יתר האנשים דחפו לרכבת ואלה שלא יכלו ללכת הרגו במקום, ביניהם הנצ'ה הלברשטאם. בדרכם עברו לפני בית הגסטאפו „שקלרציקובקה — פוד קושצ'ולם", ציוו עליהם להוציא כל דברי ערך שבידם. בהזדמנות ראשונה הצליח להתחמק יצחק בן משה וילד, הודות לתעודה מזוייפת שבידו וחזר למחנה פלאשוב. אותנו העמיסו לקרונות והפרידו בין גברים ונשים.

נוצרים, ידידי ארווין אלקסנדרוביץ ובתו, הגניבו את ארווין בדרך מסתורית וברח, הוא מת אחרי המלחמה. גם לי

רמז שוטר פולני לברוח, אך נשארתי בקרון. בעלה של סאלה שווארץ ברח באותה הזדמנות. הוא בארץ. איש זה התחבא תחילה במקום נסתר, אבל רומה ע״י משתפי־פעולה יהודים, שאמרו לו כי אשתו מחכה לו במקום מסויים, ובבואו לשם קיבלוהו אנשי הגסטאפו. בכל זאת הצליח להימלט. בגלל הבריחות הרגו הגרמנים אנשים רבים ע״י הקרונות, ביניהם פפקה רובין.

למהרת נשלחו הקרונות לטארנוב, ושם צורפו קרונות נוספים, בכל תחנה — קרונות. מטארנוב הוסעו לכיוון בלז׳ץ. הגיעה שמועה שאומרים לסרג את חלונות הקרונות בגדר תיל. קמתי וברחתי לפני כן. בדרך הנסיעה מגורליצה לטארנוב היתה אפשרות של בריחה, אך לא ברחו. אתי ברחו בקפיצה דרך החלונות חיים פנציק והוכהייזר מלושה. בתוך הקרונות הפריעו בריחתנו, כי פחדו מהתנקמות הגרמנים.

הגענו ברגל עד ריישא, לתחנת הרכבת. כל הלילה ראינו, איך מצרפים קרונות על קרונות לרכבת המוות ההולכת לבלז׳ץ. מריישא ברחנו לקראקוב והגענו לשם בראש השנה. למחרת התפללנו בבית הכנסת וברכנו ברכת הגומל. בברכה זו היתה גם הפגנה גלוייה, להודיע לאן מובילות הרכבות.

כעבור כמה ימים התייצבנו במשטרה היהודית, והם שלחו אותי לקרובודורסקה, משם ברחנו בחזרה לפלאשוב.

משה הוכהייזר ברח וחזר ללושה כפר מולדתו. שם השגיחו בו היוונים־האוקראינים וחיסלוהו.

בהיוודע לנו על המשלוח הראשון לבלז׳ץ בהיותנו בפלאשוב, התאספנו כל אנשי גורליצה מתוך התייחדות וחרדה לגורל יקירינו ואמרנו קדיש.

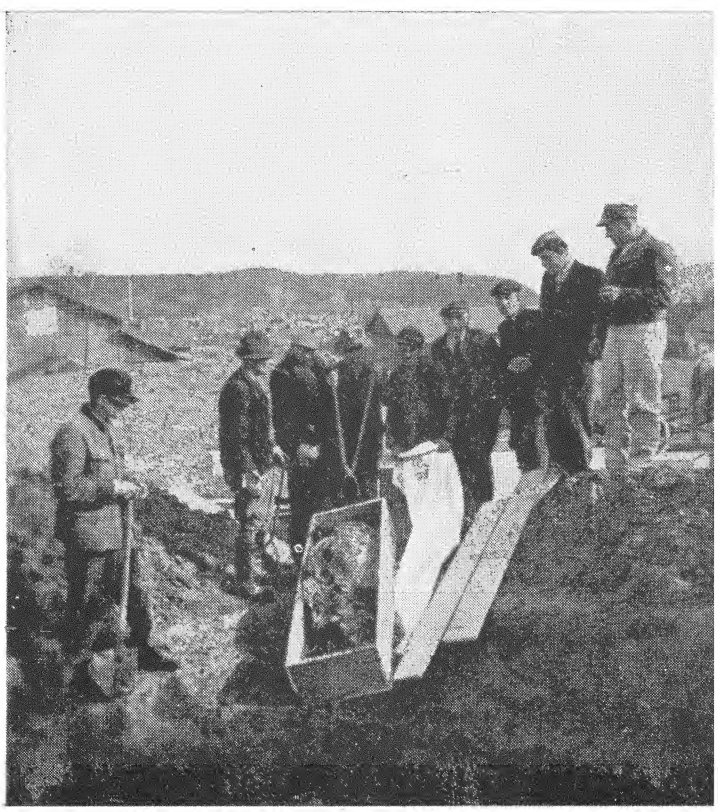
עדותו של יהושע מנדל טרנצ׳ר

יום לפני פרוץ המלחמה ביום חמישי בערב ישבו אצל מלוך. שמעו: הלו־הלו — בעוד דקות ספורות ימסור ה„פירר" הודעה. מיד הודיע, כי לא יקבל את השגריר הפולני. סביב העיר חסרו תעלות־ביצורים והופצצו למחרת בבוקר ע״י הגרמנים.

ביום רביעי עזב המספר יחד עם משפחתו ואביו הזקן את גורליצה יחד עם יחיאל סלומון ועוד.

לגורליץ באו אחרי הפסח. בין החוזרים היה גם נכדו של יחזקאל גלייכר, שנשאר בגורליץ. הבית שלהם נשאר. בנו של ראובן אמישנק היה ראש הועד. ליזר זלנגוט יצא לקראתם. עמו באו ראוך, שלושה בני פולק, ליזר יוסל, אנגלארד, ליבק שווימר, נתן גרובנר, בודנ־שטיין מרופה, מרדכי דוד בראון, יהודית וילד — כמעט 30 איש, אך בשבת לא היה מנין. שמעון לאנג ניהל מטבח כשר לכל.

שפכו דמם כמים ואין קובר (תהלים עט)

העברת הקדושים מן הבוצ׳ארניה
מן העומדים יעקב פלר

Exhumation

מן המתעסקים בהעברת הקדושים לקבר ישראל:
יעקב פלר; ליזר זלנגוט; מ. ד. ארנריך

י. טרנצ'ר המנוח היה מזכיר הועד. בתי הכנסת היו הרוסים וביהמ"ד בעשט נהפך למרכז מכבי־האש העירוני.

בית המדרש הישן היה מחסן של ספרים יהודים, מלא מספריות שונות בעיר ומחוצה לה. ספרי תורה שרופים ותשמישי קדושה קברי ר' יעקב שלום ופלר בבית הקברות, שהיה כולו הרוס וחרב. המצבות שהיו שם נעקרו — רצפו בהן רחובות העיר והמדרגות סביב הכנסיה הנוצרית.

הועד קיבל רשות מאת הממשלה להחזיר את המצבות למקומן, אך העירייה ביקשה לחכות עד אחרי החורף הבא. יום יום הוצאו והועברו מצבות מהמקום הנ"ל ומהסביבה כ־30 עגלות ליום. המצבות הובאו לבית הקברות ושם נערמו. הבקשה מאנשי ה„רליף" באמריקה לעזרה, להקים גדר, לא נענתה -- נטעו עצים בגדר חי מסביב לבית הקברות.

במקום שבו נרצחו המוני זקנים וילדים בגרבץ, ליד החורשה בסביבות אומשונקה, הקימו מצבת שיש ואמרו במקום קדיש.

מפי מונק שטרק

לפני המלחמה שרצו גרמנים בגורליצה. קנו נפט ותוצרתו. ביקרו בסך בבתי הקברות הצבאיים הרבים שבסביבה וכו' וכו'. כמובן, היו מהם שהסתכסכו בסכסוכים אישיים ומסחריים עם היהודים. בפרוץ המלחמה חזרו כמנצחים, כשליטים והתנקמו ביהודים מתחריהם. אף קרו מקרים של הריגה. במיוחד הצטיין אחד מהם ד"ר פון מיזם.

בפרוץ המלחמה ברחו כל אנשי מעמד האינטליגנציה ועזבו הכל הפקר. אלה שארגנו פעולות אנטי־נאציות ועמדו בראש ועדים לא דאגו אפילו להשמיד ניירות ורשימות והשאירו אותם במגירות משרדיהם. משום כך קל היה לגרמנים למצוא אנשים שהיו בין עסקני החרם והתעללו בהם.

הגרמנים הראשונים בעיר היו אוסטרים והכל התנהל, כמו שנקרא אז, „בסדר". הביאו בירה ומשקאות מסלובקיה, את ההלדנפרידהויף הציפו פרחים. הוטל שטרק נהפך לקומנדנטורה, ואילו ליהודים ברחוב גזזו זקנים ופאות. היו מקרים של שמד.

כאמור, הכל ברחו. לא היה עם מי לדבר ואת מי להעמיד בראש. הגלח שוויקובסקי מציין מקרה דומה בספרו „ימים רעים בגורליצה" ממלחמת העולם הראשונה. במצב מסויים לא היה גם אז עם מי לדבר.

הנאצים מינו את ד"ר ארנולד לראש ה„יודנראט". הוא היה האחראי לנפש ורכוש, היחיד שהיה מסוגל לקחת על עצמו עול ואחריות מבחינה מוסרית וציבורית — תכונות שלא היו מצויים ברבים בימים ההם בשטחי הכיבוש הנאצי. וכשסירב למלאות רצונם, ביקש שחרור — היכוהו מכות רצח.

בין הבורחים היו התאבדויות רבות. ליזר לנדא ומשפחתו התאבדה בבוליחוב. ד"ר בלאושטיין התאבד בזבלודוב, ד"ר גולד־ברגר — בסטניסלאבוב. אבי, נתן שטרק, נהרג בלבוב, ובני משפחה אחרים בטלומץ.

משה'לה מילר אמר תהילים בדרכו לרכבת והרגוהו בדרך.

יעקלה שיפר יעץ לקחת גרזינים וסכינים, להתנגד ולהתנקם בנאצים.

פארטיזאנים יהודים חודרים לגיטו גורליצה

בזמן הגירוש השני מגיטו גורליצה חדרו חברי אירגון הפאר־טיזאנים היהודים, מפילוצה, לגורליצה.

הם התנפלו על הז'נדרמים שהובילו את היהודים. ז'נדרם אחד נהרג. הלוחמים היהודים נסוגו ע"מ לשוב ולהתקיף. הלוחם מוטק ווייבריב מרדומסקו לבש מדי הז'נדרם ההרוג ובראש חבריו, שמנו 60 איש, נכנס לגיטו. בחילוף־יריות קצר נפצעה הלוחמת מריסן פדר מוורשה שהצטיינה בקרב זה.

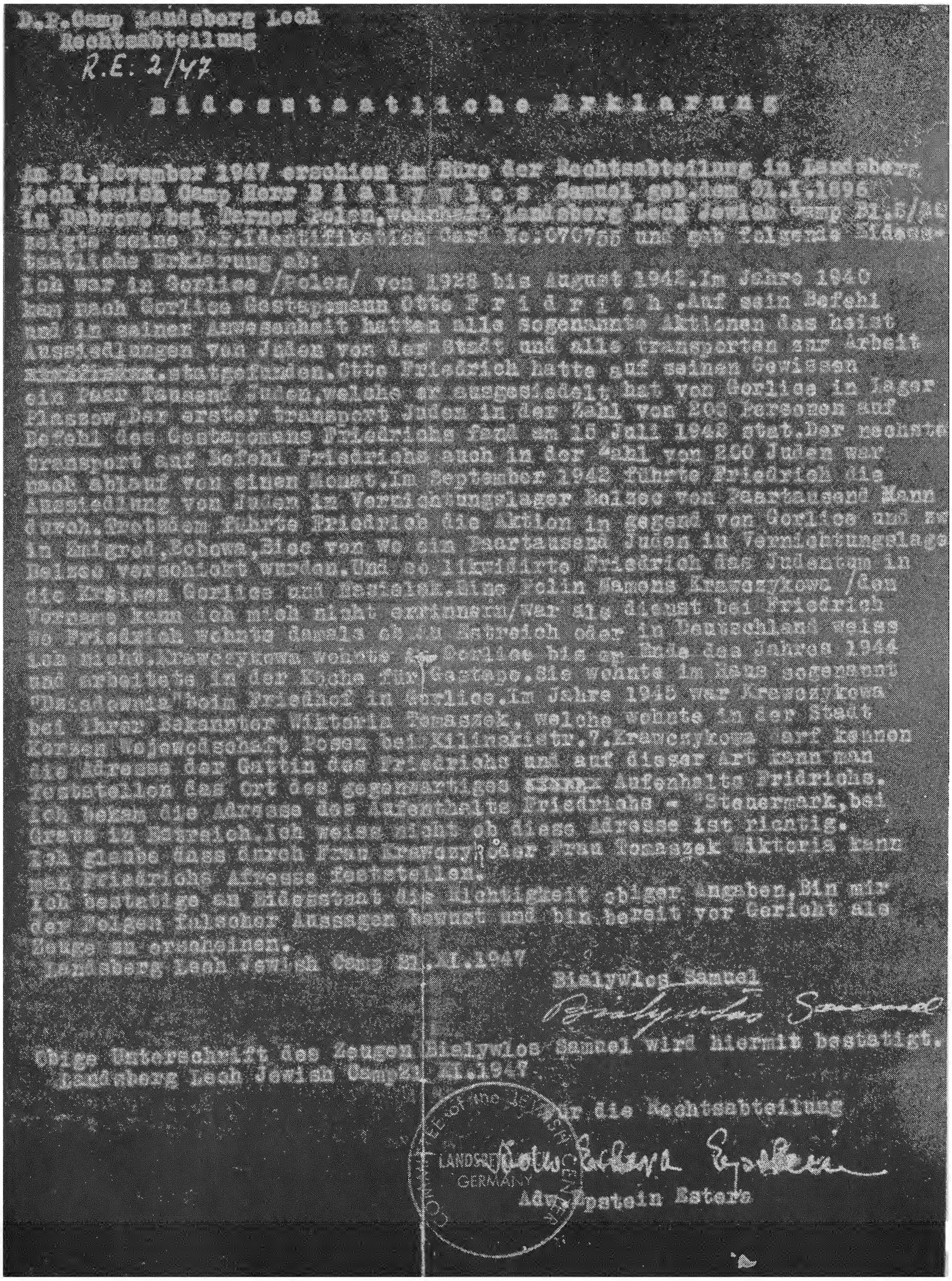
מוטק הציל אותה וכל היחידה נסוגה.

(מתוך ספר הפרטיזנים, כרך ב', ע' 102).

אב ובנו עמדו בנסיון - ולא גילו

אחרי הגירוש האחרון, ב־2 באוגוסט 1943, נשארו בבוכניה באופן ליגלי כשלוש מאות יהודים בתורת פלוגת מנקים. ביניהם היה הנחתום הרשל צימר, חתנו של ר' משה מנדל פירר מגורליץ, ובנו, שהיו אופים לחם ממכסת הקמח שהוקצבה מטעם השלטונות הנאציים לגיטו בזמן שהיה קיים. כן נשארו עוד מאה יהודים שהסתתרו בבונקרים. בחשכת הליל היו הנחתום ובנו מכניסים למסתתרים כיכרות לחם וכדי מים ופרנסו במשך גמה שבועות עשרות נפשות. אף על פי שהקסטאפו ומשרתיה השתמשו ביילבי גישוש לוולות את הבונקרים, לא עלה בידם לגלותם. לילה אחד השגיחו שני רוצחים מן המארב בנחתום ובנו בחזירתם בסלים ובכדים ריקים מן הבונקרים. הרוצחים עצרו אותם והובילום לחצר המועצה ליריה. ברצותם להוציא מפיהם את מקומות הבונקרים הפרידו את הבן מעל אביו והבטיחו לו להשאירו בחיים ובלבד שיגלה להם הבונקרים. האב, שחשש שבנו לא יעמוד בנסיון, זעק אליו בכל כוחו: „גוזר אני עליך בשם אלוקי ישראל ובגזירת כיבוד אב, שלא תגלה לרוצחים שום דבר. בין כך ובין כך יהרגו את כל היהודים". הבן ניגש לאביו והחזיק בו וצעק לנאצים שכיוונו את לועי הרובים כלפי שניהם: „רוצחים, ירו בנו, לא אגלה לכם שום דבר". שניהם נורו, חבוקים ודבוקים, על קדושת השם.

(ספר מלחמת הגיטאות, ערוך בידי יצחק צוקרמן, משה בסוק, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשט"ז, נמסר ע"י אליעזר אונגר).

D.P.Camp Landsberg Lech
Rechtsabteilung
R.E. 2/47

Eidesstaatliche Erklarung

Am 21.November 1947 erschien im Büro der Rechtsabteilung in Landsberg Lech Jewish Camp Herr B i a l y w l o s Samuel geb.am 21.I.1896 in Dabrowa bei Tarnow Polen,wohnhaft Landsberg Lech Jewish Camp Bl.E/ zeigte seine D.P.Identifikation Card No:070755 und gab folgende Eidesstaatliche Erklarung ab:

Ich war in Gorlice /Polen/ von 1928 bis August 1942.Im Jahre 1940 kam nach Gorlice Gestapomann Otto F r i d r i c h .Auf sein Befehl und in seiner Anwesenheit hatten alle sogenannte Aktionen das heist Aussiedlungen von Juden von der Stadt und alle transporten zur Arbeit stattgefunden.Otto Friedrich hatte auf seinen Gewissen ein Paar Tausend Juden,welche er ausgesiedelt hat von Gorlice in Lager Plaszow.Der erster transport Juden in der Zahl von 200 Personen auf Befehl des Gestapomans Friedrichs fand am 15 Juli 1942 stat.Der nechste transport auf Befehl Friedrichs auch in der Zahl von 200 Juden war nach ablauf von einen Monat.Im September 1942 führte Friedrich die Aussiedlung von Juden im Vernichtungslager Belzec von Paartausend Mann durch.Trotzdem führte Friedrich die Aktion in gegend von Gorlice und zw in Zmigrod,Bobowa,Biec von wo ein Paartausend Juden in Vernichtungslager Belzec verschickt wurden.Und so likvidirte Friedrich das Judentum in die Kreisen Gorlice und Jaslo. Eine Polin Namens Krawczykowa /den Vorname kann ich mich nicht errinnern/war als dienst bei Friedrich wo Friedrich wohnte damals ob in Estreich oder in Deutschland weiss ich nicht.Krawczykowa wohnte in Gorlice bis am Ende des Jahres 1944 und arbeitete in der Küche für Gestapo.Sie wohnte im Haus sogenannt "Dziadownia"beim Friedhof in Gorlice.Im Jahre 1945 war Krawczykowa bei ihrer Bekannter Wiktoria Tomaszek, welche wohnte in der Stadt Kerzen Wojewodschaft Posen bei Kilinskistr.7.Krawczykowa darf kennen die Adresse der Gattin des Friedrichs und auf dieser Art kann man feststellen das Ort des gegenwartiges Aufenhalts Fridrichs. Ich bekam die Adresse des Aufenthalts Friedrichs - Steuermark,bei Graz in Estreich.Ich weiss nicht ob diese Adresse ist richtig. Ich glaube dass durch Frau Krawczyk oder Frau Tomaszek Wiktoria kann man Friedrichs Adresse feststellen.

Ich bestatige an Eidesstant die Richtigkeit obiger Angaben.Bin mir der Folgen falscher Aussagen bewust und bin bereit vor Gericht als Zeuge zu erscheinen.

Landsberg Lech Jewish Camp 21.XI.1947

Bialywlos Samuel
Bialywlos Samuel

Obige Unterschrift des Zeugen Bialywlos Samuel wird hiermit bestatigt.
Landsberg Lech Jewish Camp 21.XI.1947

Für die Rechtsabteilung
Adw. Estera Epstein
Adw.Epstein Esters

עדותו של שמואל ביאליוולוס על מעשי הזוועה של הגסטאפו בגורליצה
לפני שלטונות הצבא האמריקאניים, נובמבר 1947

עדות פון בצלאל פאפיאל

אקט 131/1920/436, צענטראלע היסטאָרישע קאָמיסיע ביים צענטראל קאָמיטעט פון די באפרייטע יידן אין דער אמעריקאנער זאָנע.

אין דער צייט פון 1.9 ביז 6.9.1939, איז קיין ספעציעלעס נישט פאָרגעקומען. אָבער ביי א 30 פראָצענט יידן האָבן פארלאָזט גאָרליץ אויס פחד פאר די דייטשן.

דעם 7.9.1939 האָבן די דייטשען אריינמארשירט אין שטאָדט.

אין אָנהייב יאנואר 1940 איז ארויס א פאראָרדנונג צו פאר־נעמען ביי יידן די געשעפטן.

דעם 15 יאנואר 1940 איז געשאפן געוואָרען דער „יודענראט", וועלכער האָט, אגב, מיט אלע מענטשליכע מיטלען געהאָלפן לינדערן די צרות וועלכע די דייטשן פלעגן צוטראכטן. אין דער זעלבער צייט איז ארויס די גזרה אז אלע יידן פון קליין ביז גרויס מוזן טראָגען אן אָפצייכן אויף דער האנט (א גרויסען מגן דוד). יידן האָט מען געטריבן צו צוואנגסארבעט און געפייניקט זיי מיט פארשידענע גזירות ביז דעם 3.1.42. דאן האָט מען אין דעם טאָג, ס'איז געוועזן שבת, דערשאָסען אויף דער גאס, אָן א פארוואָס, 27 יידען.

אין מאָנאט מאי 1942 איז געמאכט געוואָרן א געטאָ, פון אָרטיגע יידן און ארויסגעטריבענע פון ארומיגע דערפער. מען האָט געלעבט אין שרעקליכע ענגשאפט, הונגער און נויט, ביז אויגוסט 1942.

איינמאָל 4.15 פארטאָג איז פלוצלינג די געטאָ געוואָרן ארום גערינגעלט פון די ס.ס. געסטאפאָ, אוקראאינער און פויליש׳ע פאָליציי. דאן האָבן זיי מערדערלעך צונויפגעטריבן אלע יידן אין א גרויסע האלע און פון דאָרט אין וואגאָנען אוועק געשיקט קיין בעלזעץ.

אין שטאָט זיינען פארבליבן נאָר גאנץ ווייניק געזונטע מענטשן.

די באציונג פון דער נישט יידישער באפעלקערונג, כמעט בלויז פאָליאקען, איז געווען א פיינטליכע, מען האָט זיך געפרייט אויף אונזער אומגליק, און רייך געוואָרן פון יידישע פארמעגענס.

די יידן האָבען קיין ווידערשטאנד געלייסטעט.

עדות פון מאיר שווימער

אקט 518/461, צענטראלע היסטאָרישע קאָמיסיע ביים צענטראל קאָמיטעט פון די באפרייטע יידן אין דער אמעריקאנער זאָנע.

געבוירן 12.11.1895 אין גורליץ, א שוסטער פון בארוף.

דאָנערשטיק, 7.11.1939, ווען די דייטשן זיינען אריין אין שטעטל, האָבן זיך אָנגעהויבן די שוין גוט באקאנטע פייניגונגן ווי אויך רויבונגן פון יידישן האָב און גוטס. די אָרטיגע באפעלקע־רונג האָט פלייסיג צוגעהאָלפן צו זייערע רויבונגן. ווען ס'איז אויסגעבראָכן דער דייטש־רוסישער קריג האָבן זיי טאָג טעגליך דערשאָסן יידן אָן א שום סיבה.

אָנפאנג 1942 האָט זיך געשאפן דער געטאָ אין די דזשעלניצע דווארזשעסקא, און אויף אריבערקלויבן זיך אהין איז באשטימט געוואָרן איין שעה צייט.

געווען איז דאָס א פארמאכט געטאָ. אין איין צימער זיינען געווען 10 ביז 15 פערזאָן.

א ייד וערנדיק געטראָפן אויסערן געטאָ איז דערשאָסען געוואָרן. און סתם אזוי פאר יעדע קלייניקייט.

אין געטאָ איז געווען א קינדער שולע.

געארבעט האָט מען ביי שלעפען שטיינער, ביים רעגולירען דאָס וואסער א.א.ו. צוויי טראנספאָרטען יוגענדליכע צו 200 מאן זיינען אוועקגעשיקט געוואָרן אין לאגער פלאשאָוו.

פון טארנאָוו זיינען איינמאָל געקומען פיר יידן מוסרים, וועלכע האָבען אויסגעשנאפט, ווער עס האנדעלט מיט וואלוטע, און דורך זיי זיינען דערשאָסען געוואָרען 50 יידן צווישען זיי — פעלדער, בוקסבוים, זילבער א.א. פאָרגעקומען זיינען צוויי אקציעס: די ערשטע — יולי 1942, די צווייטע — סעפטעמבער, דאָס זעלבע יאָר.

אין וואלד אריין

איך מיט מיין פרוי און 3 קינדער האָבן זיך דעצידירט אין טאָג פון דער אקציע צו אנטלויפן אין וואלד אריין.

לויפנדיק אויפן באשטימטען וועג, הערנדיק די שיסערייען און זעענדיק אז די וועגן זיינען שוין ארום באוואכט, זיינען מיר צוריק אהיים, נאָר אָן די צוויי זין וועלכע זיינען אונז פארלוירן געגאנגען.

מיר האָבן זיך באהאלטען אויפן בוידעם און דאָרט געוועזן איבער דעם טאָג פון דער אקציע.

ביי נאכט הער איך א געשריי: טאטע! האָב איך דערקאָנט מיין זונס קול (ער איז איצט אין ענגלאנד). אראָפקומענדיק צו אים, האָב איך אים געטראָפן א פארבלוטיגטן און צוקאליטשעטן. קומענדיק אהער איז ער ארויף אויף א דאך און דאָרט איז ער אנטשלאָפן געוואָרן און איז אראָפגעפאלן און אזוי זיך צוהרגעט. איך האָב אים ארויפגענומען אין באהעלטעניש אריין.

פון דאנען זיינען מיר ארויס אנטלאָפן, און מיין פרוי און טאָכטער זיינען געכאפט געוואָרן. נאָר מיר מיט מיין זון איז געלונגען אריין צו לויפן אין וואלד הינטער די שטאָט.

16 טעג זיינען מיר געווען אין וואלד פארטאָג בין איך געגאנגען צו פויערן און געבראַנגט עסען. איינער פון זיי האָט מיך געמסרט, און די ס.ס. האָבן אונז געכאפט אין וואלד. מ'האָט אונז אויסגעטאָן נאקעט, אוועקגענומען דאָס געלט און אריינגעשיקט אין שטאָט אריין אין געפענקעניש. ס'האָט געהייסען אז מ'גייט אונז שיסען.

צרות אין פלאשאוו

אין שטאָט זיינען נאָך די ערשטע אקציע געבליבן 500 יידען. דער „יודענעלטעסטער" בלעך האָט מיר די טובה געטאָן און מיך מיט א טראַנספּאָרט פון 200 יידען אוועקגעשיקט קיין קראָקע, פלאַשאָוו.

אין פלאַשאָוו האָב איך געארבעט ביי א בוי שטעלע פון גלייזען מאכען. דער זון זייענדיק 12 יאָר אלט האָט געפירט שפענדלעך אין קוך אריין.

18 מאָנאט האָב איך געארבעט ביי די שווערע ארבעט. מ'איז צוגעגאנגען צוויי קילאָמעטער, קיין ביעזאנוב. פאר יעדע קלייניקייט האָט מען געשאָסען.

יום כיפור 1943 האָט מען ארויסגענומען 53 יידן צום שיסען, איך בין געווען דערצווישען. ווען מען האָט אונז געפירט, האָב איך, זעענדיק אז עס איז נישט גוט, געוואָלט אנטלויפן. נאָר א יידישער פּאָליציסט האָט נישט צו געלאָזט. ווען מען האָט אונז געבראכט צו דער יידישער „אָרדנונגס דינסט", איז מיר געלונגען זיך אוועקצודרייען, און בין צוריקגעגאנגען צו מיין פריערדיקע ארבעט. פון דער ווייטענס האָב איך געזען אז מ'פירט די מענטשן צום שיסן.

באַלד איז געקומען א ס.ס. מאַן, אז אויך מיר זאָלן גיין צום שיסען. יידישע פּאָליציי לייט האָבן מיטגעהאָלפן די דייטשן ביי די רדיפות. געווען דאָרט א געפערליכער ס.ס. מאַן „געט", דער פירער איבער פלאַשאָווער לאַגערס און דער דורכפירער פון די אקציעס אין גאַנצען קראָקאָווער קרייז.

אין לאַגער האָט געהערשט א גרויסער הונגער, ביז מ'האָט דאָס עסן באַקומען איז מען דערקוויקעט געוואָרען פון שטופּען זיך.

מען יאָגט פון לאַגער צו לאַגער

500 יידען, צווישען זיי איך און מיין זון, האָט מען אוועק געשיקט קיין טשענסטאכאָוו. דאָרט זיינען מיר געווען 14 חדשים. דאָס יינגעל האָט געשיילט קאַרטאָפעל, נאָכהער האָט ער געדינט ביי דער פּאָליציי, ביז דער יידישער לאַגער פירער, יאַללעס, האָט אים געשיקט צום געשאָס (ביי קוילען) אין די האַלע אריין, און דאָרט האָט מען אים פארשריבן צום טראַנספּאָרט קיין דייטשלאַנד.

איך האָב געארבעט אין „האַסאַג־וואַרטע" ביי אמוניציע, ווי דער לאַגער פירער, זייער א שלעכטער דייטשער ייד, יאַללעס, האָט אָנגעטאָן צרות. אויך גוטשטיין, א קראָקאָווער ייד, קאָמענדאַנט פון דער יידישע פּאָליציי, איז געווען א מערדער, וועלכער האָט א טאַרנער ייד גאָלדמאַן אזוי געשלאָגען אז ער איז געשטאָרבען.

מיט עסען איז נאָך געווען צו דערליידן, ווייל מ'האָט נאָך געקאָנט עפּעס האַנדלען מיט די פּאָליאַקן.

ווען דער רוס האָט זיך דערנענטערט האָט מען מיין זון גענומען צום אוועק שיקען. איך האָב זיך דערבעטן מ'זאָל מיך אויך שיקען און מ'האָט אונז צוזאַמען געשיקט קיין בוכענוואַלד, דעצעמבער 1944. דאָרט אין בוכענוואַלד האָט מען אונז, נאָך 10 וואָכען זיין צו־זאַמען, צעשיידט. מיך האָט מען אוועקגעשיקט קיין גיסינגען, ביי דער פראַנצויזישער גרעניץ.

אין גיסינגען איז געווען א בוי שטעלע ווי מ'האָט געארבעט ביי שטיינער, ביי לאַגערס, געשיט שטיינער אויף די קאַלייקע, געווען איז דאָס א לאַגער פון אלע נאַציאָנען, דארונטער זיינען מיר געווען 2000 יידען.

געוואוינט זיינען דאָרט זייער שלעכטע באַדינגונגען. אָפּענע קאַלטע באַראַקען, מען האָט געליטען א גרויסען הונגער.

6 אינדערפרי האָט מען, נאָך א צייל אַפּעל, אין באַגלייטונג פון ס.ס. מענער מיט הינט, ארויסגעפירט צו דער ארבעט. די ס.ס. מענער האָבן אבסערווירט ווער עס ארבעט נישט גוט, און פאר א שטראָף האָט דער יעניקער דאָס מיטאָג נישט באַקומען.

אויף דער נאכט — ווידער א צייל אַפּעל. די יידישע קאַפּאָס האָבן קיין שלעכטס נישט געטאָן. איידער מיר זיינען אהין געקומען זיינען דאָרט פאר קעלט און הונגער אומגעקומען 1500 יידען.

נאָך 4 וואָכען האָט מען אונז 3000 יידען געפּאַקט צו 120 מאַן אין א וואַגאָן און אוועקגעשיקט קיין אַללאַך, דאַכאַו. 4 טעג זיינען מיר געפאָרן, אָנגעקומען זיינען 500 טויטע וועלכע זיינען אויפן וועג געשטאָרבן, און מ'האָט זיי גלייך געשיקט אין קרעמאַטאָריע קיין דאַכאַו.

אין אַללאַך האָט מען אונז אריינגעפירט אין באַראַקען, ווו מען האָט זיך געלייגט אויפן גאָלן צעמענט.

צו מאָרגנס נאָכן באָדן האָט מען אונז געגעבען אויפן נאַקעטן לייב א מענטעלע אָן א שום וועש.

געהערשט האָט דאָרט שטענדיק א הונגער. אינדערפרי האָט מען באַקומען א ביסעל שווארצע קאַווע. ביי מיטאָג — א ביסל וואַסער־דיקע זופּ, אויפדערנאכט — 12 דעקא ברויט.

מענטשן זיינען געשטאָרבען ווי פליגען. געווען איז דאָס א פארניכטונגס לאַגער ווו מ'האָט נישט געארבעט.

איידער מיר זיינען אהינגעקומען, זיינען דאָרט שוין געווען אונגארישע יידן, און די אונגארישע קאַפּאָס האָבן זיך אויסגע־צייכנט מיט שלעכטקייט צו אונז.

סוף מערץ 1945 האָט מען אונז געפּאַקט אין וואַגאָנער צו 120, ווו איינער איז געלעגען אויפן צווייטען, מ'איז געפאָרן 7 טעג צו דער עוואַקואַציע קיין טיראָל.

געווען זיינען מיר אין אָפענע וואַגאָנען און ס'האָט אויף אונז גערעגנט און געשנייט. מען האָט אונז נישט אראָפּגעלאָזט פון די וואַגאָנען, איינמאָל איז טאָג האָט מען באַקומען עסן.

אָנקומענדיק אויף דער סטאַציע סטאַלאַך, איז דער צוג געבליבן שטיין. מיר האָבן דערזען די אמעריקאַנער טאַנקן, האָבן מיר געקישט די טאַנקן און די שאָפערן צוזאַמען. זיי האָבן געמיינט אז דאָס זיינען ווילדע מענטשן. אזוי שרעקליך האָבן מיר אויסגעזען.

זייענדיק 3 טאָג אין דאָרף האָבן אונז די אמעריקאַנער אָפּגעפירט קיין לאַנדבערג דעם 30.4.1945.

עדות פון דוד בוקסבוים

צענטראלע היסטאָרישע קאָמיסיע ביים קאָנטראָל קאָמיטעט פון די באפרייטע יידן אין דער אמעריקאנער זאָנע.

אקט 1219/66

דער אריינמארש פון די נאציס איז פאָרגעקומען דאָנערשטיק דעם 7 סעפּטעמבער 1939. זאָפאָרט האָבן די פאָלקס דייטשן געכאפּט אויף ארבעט, וועלכע איז באשטאנען פון רוימען גאסען, שלעפּן וועגן א.א.וו. מען האָט אין בעשלאָג גענומען אלע גרעסערע יידישע געשעפטען. דעם זעלבן טאָג, האָבן די דייטשען דערשאָסען 4 יידישע מענער: ליביש קולבר, יאָסעק קורץ, פרידריך, טולעק ציגלער. תיכף האָבן זיי צוגענומען 12 יידישע ערובניקעס, און אלע צוויי וואָכען זיי געביטן. זיי האָבען געשניטען בערד און געברענט ספר תורה׳ס.

מיר האָבען געמוסט טראָגען ארמבענדער מיטן בלויען „מגן דוד״. און אין די איבערגעבליבענע יידישע געשעפטען, האָט אין שויפענסטער געמוזט הענגען א „מגן דוד״.

סוף 1939 האָבען מיר זיך געמוזט קאָצענטרירען אין פאָלגענדע געסלעך: קרומע, קליינער מארק פלאץ, גראבארניע, און מיצקעוויטשא. טראָץ דעם וואָס די צייט איז געווען עטוואָס נאָרמאל האָט זי געקאָסט פיל קרבנות. דעם 1 ינואר 1942 האָבען די דייטשען געהייסען אָבגעבען פוטער. כמעט אלע בעזיצערס פון די דאָזיגע סחורה האָבען געמוזט אָבגעבען. ביי די וואָס מען האָט געפונען באהאלטענע סחורה, האָט מען באלד דערשאָסען. דעם צענטען ינואר האָט די געסטאפּאָ דערשאָסען 7 פארשידענע עלטערע מענער און איין פרוי. דעם צווייטען טאָג האָט מען זיי באגראָבען אויפן יידישען בית הקברות.

2 וואָכען שפּעטער האָט מען דעשאָסען דעם שוחט פרץ קויפמאן מיט זיין פרוי און 4 קינדער, אָן א שום סיבה.

די פוילישע פּאָליציי איז געווען זייער בייהילפיג דער געסאפּאָ.

אין א געוויסן טאָג האָט מען דערשאָסען א באדייטענדע צאָל יידען אלס פארדאכט אלס קומוניסטען.

דעם 24 יוני 1942 האָט מען 200 מענער געשיקט אין לאגער פלאשאוו. ביים ארויסשיקען איז געווען א סך טויטפאלן. די אלגעמיינע ליקווידאציע פון גאָרליצע איז פאָרגעקומען דעם 14 אויגוסט 1942. אלע צוגענומענע האָט מען געשיקט צום פארניכטען אין בעלזעץ. צום רוימען זיינען געבליבען 500 מענער. נאָכהער האָט מען זיי צושיקט אין פארשידענע לאגערן אין דייטשלאנד.

די פּאָלאקען און אוקראינער זיינען געווען בייהילפיג ביי אלע אויסזידלונגען. אחוץ דעם האָבען זיי געראבעוועט יידישע פארמעגענס.

ווידערשטאנד — איז נישט געווען צוליב טעכנישע סיבות. נישט געווען צו געגרייט.

גאָרליצער יידען זיינען אומגעקומען אין פלאשאָוו, מושינא, פשעמישל, ריישע, סקזיסקע, טשענסטאכאָווא. אין די וועלדער און ביי פארטיזאנער האָבען זיך נאָר ווייניגע באהאלטען.

אומגעקומען זיינען: ד״ר אדוואָקאט ארנאלד, ד״ר אליקים ווייס, ר׳ אריה האלבערשטאם, ד״ר האָלענדער, ד״ר אייזען, שטאטפעלד, ד״ר געבעל, ד״ר האָפמאן, לערער, ציילער, הרב האלבערשטאם, דיין ר׳ משה מילער, דיין ר׳ שלמהל׳ה טייטעלבוים, דיין ר׳ לייב יוגענט. כמעט אלע איבענדערמאָנטע מענטשן אָפּגעזאָגט פון זייערע פליכטען, חוץ ד״ר ארנאָלד.

די יידישע פּאָליציי איז באשטאנען פון אונטערוועלט מענטשען. איינער איז געווען א שמש אין שול און האָט אויף זיין געוויסען הונדערטער יידען. אין זייער שמוציגע ארבעט זיינען זיי געווען זייער טיכטיג. ספּעציעל „אויסגעצייכענט״ ביי דער טעטיגקייט האָט זיך איינער וועלכער האָט געשיכורט מיט די נאציס און פאראטען דאָס גאנצע יודענטום פון גאָרליץ און אומגעגענט. סיי ווי סיי האָט ער געהאט א בייזען סוף. פארן ארויסשיקען אלע יידען פון געטאָ האָט מען אלע אויבענדערמאָנטע דערשאָסען, נאָר די פרוי בערטא, וואָס האָט זיך באזונדערס „אויסגעצייכענט״ און אויסגעגעבען יידישע נפשות און פארמעגענס, געפינט זיך אין אמעריקע.

עדות פון משה שאפנער

צענטראלע היסטאָרישע קאָמיסיע ביים צענטראל קאָמיטעט פון די באפרייטע יידן אין דער אמעריקאנער זאָנע.

132/2358/656

פיל קהליש און פריוואטע גוטס איז באגראָבען געוואָרען אין 1940 אויפען גאָרליצער בית הקברות.

דעם 15טען סעפּטעמבער 1939 האָבען די דייטשען פארנומען גאָרליץ. צוויי טאָג נאָך דעם ווי די שטאָדט איז אָקופּירט געוואָרען, איז ארויסגעהאנגען געוואָרען פאראָרדענונגען, אז אלע יידישע מענער און פרויען פון 15 יאָר אלט אָן מוזן זיך מעלדען אויפן דווארזשעסקא פלאץ בכדי זיך צו רעגיסטרירן.

אין דער זעלבער צייט האָט די דייטשע מאכט קאָנפיסקירט פיל יידישע געשעפטען. די גויישע שטאָדט באפעלקערונג, פּאָליאקען און פאָלקסדייטשע, זיינען אין דער זעלבער צייט אָנגעפאלען אויף יידען שלאָגענדיג זיי און צורויבענדיג יידישע פארמעגענס פון די וווינונגען.

דעם ערשטען שבת, זייט די דייטשען האָבען פארנומען די שטאָדט האָבען ס.ס. לייט ארויסגענומען אייניגע יידען פון די שטובען און זיי געשאָסען אין מיטן מארק. די אקציע איז סטאביל פאָרגעקומען יעדען שבת ביז גאָרליץ איז געוואָרען יידען־ריין. אויך זיינען פיל יידען דערשאָסען געוואָרען בעת די היטלער לייט האָבען אדורך געפירט רעוויזיעס אין שטובען זוכענדיג פוטער.

פאר יעדן מינדעסטען שטיקעל ווערטלאַז אלטען פוטער וואָס זיי האָבען געפונען ביי א יידישער משפחה איז דאָס גאנצע בני בית אומגעקומען. דאָס האָט זיך פיל מאָל איבערגעחזרט.

. . . אין יאנואר 1940 איז אין גאָרליץ איינגעפירט געוואָרן צוויי געטאָס. די יידען וועלכע האָבען געוווינט אין ביידע געטאָ טיילען איז נישט דערלויבט געוועזען זיך צו זעען און האָבן צווישען זיך די מינדעסטע פארבינדונג.

אין געטאַ האָט זיך קאָנסטוטיאירט א יידען ראט אין צוזע־מענשטעל פון איינגע פערזאָנען, צווישען וועלכע די הויפט לייטערס האבען נאָך מער פארביטערט דאָס לעבען פון די יידען, וועלכע האָבען געלעבט אין כסדרדיגע שרעק פאר די דייטשע פאָדערונגען. אלע קאָנטריבוציעס, קאָנפיסקאציעס און ארויסשיקונגען מענטשן צו דער ארבעט און צום פארניכטען, האָבען די לייט אויסגעפירט מיט דער גרעסטער פינקטליכקייט לויט דער אָנווייזונג פון די ס.ס. לייט, און נאָך באנוצען זיך מיט איינגע שאנטאזשען און געוואלט מיטלען וועלכע ס'האָבען אויס־געפירט זייערע משרתים, די אזוי גערופענע „געטאָ פאָליציי״.

מיט דער הילף פונם יידען ראט און געטאָ פאָליציי איז די ס.ס. לייט געלונגען אינם חודש סעפטעמבער 1942 אבצונארען די אלטע לייט און קראנקע, וועלכע האָבען, לויט זייערע רייד, געזאָלט אָבגעטראנספאָרטירט ווערען אין א ספעציעלען לאגער ווו זיי וועלען ווערען בעסער געשפייזט ווי אין געטאָ. און אלע קראנקע און זקנים האָבען זיך געמעלדעט פרייוויליג צו דער איבערזידלונג, און אין דעם טאָג ארויס געשיקט געוואָרן פון שטאָדט און מ'האָט זיי אלעמען אויסגעשאָסען.

מיט איינגע טעג שפעטער איז פון גאָרליץ קיין בעלזעץ אָבטראנספאָרטירט געוואָרן דער ערשטער אויסזידלונגס טראנס־פאָרט. 6000 יידען האָט מען מיטן גרעסטען בזיון ארויסגעטריבען פון זייערע שטובען און ארויסגעפירט פון שטאָט.

בעת די אויסזידלונג אקציע זיינען פיל יידען דערשאָסען געוואָרען. די צווייטע אויסזידלונגס אקציע איז פאָרגעקומען צוויי מאָנאט שפעטער, ד.ה. אין דעצעמבער 1942.

אלע יידען אן ערך 600 מענטשן האָט מען פארזאמעלט אויפן רינעק. די פארזאמעלטע האָבען די דייטשען אויססאָרטירט אין צוויי גרופען: געזונטע און שוואכע. די ערשטע גרופע האָט מען געשיקט אין לאגערן ביי קראָקע.

די צווייטע גרופע האָבען זיי געיאָגט קיין פלאשאָוו ווי זיי זענען דערשאָסען געוואָרען.

ווי צו די אויגן וואס האבן דאס געזען

רבקה זעלטענרייך־האלבערשטאם
(ברוקלין)

עס איז גאָר נישט געגאנגען אין פארגעסונג, ווייל די גרוילטאטן וואָס איך האָב צוגעזען מיט אייגענע אויגען שטיין מיר אָפט פאר מיין זינען און די צייט קען עס נישט פארווישן.

שוין מיטן אויסברוך פון קריג האָט זיך אָנגעהויבען די הריגה אויף יודען. אונז האָט די מלחמה געטראָפן אין א דאָרף, אין מאשטשעניצע וואוהין מיר זיינען אנטלאָפן. נאָכן אריינמארש פון די דייטשן זיינען מיר געקומען צוריק אין שטאָט, און שוין האָט מען געהערט, דאָס די דייטשע טרופן („שווארצע קעפ״ האָבן זיי געהייסן), האָבן צווישן אנדערע אומגעברענגט אויפן וועג נעבען סאנאָק, די יינגלעך וואָס זיינען אנטלאָפן פון אונזער שטאָט — לויט ווי איך געדענק: נתן גינזבערג, אדער אלטער שלמה דעגן, מאיר רובינ'ס זוהן — עס זיינען געווען מער אָבער איך קאָן מיך יעצט די נעמען ניט דערמאנען — דאָס זענען געווען די ערשטע קרבנות.

אין שטאָט האָט מען די רייכער'ע הייזער געפלינדערט ביז עס האָט זיך א ביסל בארויקט און מען האָט זיך צוגעוויינט. מען האָט נאָך געוווינט אין די אייגענע וווינונגען און אָנגעפירט די געשעפטן, ווער עס איז געבליבן אין שטאָט. דאָס האָט געדויערט א געוויסע צייט, דאן האָט מען איבערגעזידלט פון מאנכע גאסן. מיר זיינען געגאנגען פון אונזער הויז אויף לוקאשיעוויץ ביז צו אליעזער וויינפעלדס הויז, דאָס געשעפט האָבן מיר איבערגעטראָגן פון מארק צו שווענקל אין שוסטערגאס, דאן האָט מען אונז דאָרט געגעבן א שטיבל צו וווינען, ווייל די אוקראינער האָבן איבערגענומען די בעסערע וווינונגען.

עס האָט זיך געמאכט וואָס אמאָל ערגער און גרויזאמער, אָפט האָט מען געהערט טראגעדיעס מיט הריגות פון מענטשן אין מיטן גאס אין שטאָט, און דער עולם איז געוואָרן דערציטערט.

אָפיציעל האָבן זיך אָנגעהויבן די הריגות אין די גאסן מיטן איינטרעטן פון אמעריקע אין קריג דעם 8־טן דעצעמבער 1941.

דאמאָלס איז שוין דאָס געטאָ געווען קאָצענטרירט אויף דער דוואָרזשעסקאָ גאס, אויך דער „יודענראט״ איז דאָרט געווען. אויך הינטער דער שטאָט האָבן נאָך געוווינט יידען, אָבער גענוי איז מיר נישט באקאנט.

שיסערייען אין די גאסן

איינמאָל א שבת אין דערפרי קוקען מיר ארויס דורכן פענסטער (דאמאָלס זיינען מיר נאָך געווען ביי וויינפעלדן) און מען זעט פירן טויטע מענטשן מיט אראָפגעהאָנגענע הענט און פיס, אויף א וואָגן, האָבן מיר זיך אויסבעהאלטן אויפן בוידעם. ווי עס האָט זיך בארוייקט האָבן מיר זיך דערוויסט, אז יונגע שקצים פון 18—20 יאָר, וועלכע האָבן גערעדט פויליש — דייטשן פון אָבער־שלעזיען — זיינען געגאנגען אין גאס פאָדקאָטשעלנע און דער־שאָסן דאָרטן מענטשן. זייט דאן האָט מען כסדר געהערט שיסערייען אין די גאסן. אין ווינטער 1941 האָט זיך אָפגעשפילט א טראגעדיע, וועלכע האָט דאָס בלוט אין די אָדערן פארגליווערט ביי יעדן ייד אין שטאָט. איינמאָל א פרייטאָג האָט מען דערשאָסן אויף דער גאס א יונגערמאן א שוחט, פרץ קאופמאן האָט ער געהייסן, צוזאמען מיט נאָך יידן, צופעליגע דורכגייער.

די געסטאפּאָ האָט באפוילן דעם יודנראט די הרוגים אָפצוראמען,

און פאַרלאַנגט אַ טלית — מען האָט איר אָבער נישט געזאָגט אַרויפגעגאַנגען צום ווייב, זי האָט געוווינט ביי אברהם טאַמיק, איז איינער פון דער געסטאַפּאָ מיט אַ יידישן „אָרדנונגסדינסט" אַז דאָס איז פאַר איר מאַן. די פרוי האָט נישט געוואָלט אוועקגעבן דעם מאַנ'ס טלית באַלד, און האָט אָנגעהויבן צו שרייען. דערויף האָט דער געסטאַפּאָ מאַן גענומען די פרוי מיט אירע פינף קינדער, אַ קינד אויף דער האַנד, אויף דער געסטאַפּאָ — און דער אָרדנונגסדינסט איז געגאַנגען מעלדן אין „יודענראַט". עס האָט גאָרנישט לאַנג גענומען ביז דער „יודענראַט" איז געגאַנגען אינטערווענירן צו דער געסטאַפּאָ — זיינען זיי שוין אַלע געווען דערשאָסן אויף אַ גרויזאַמען אופן: די רשעים זיינען געווען אינעווייניק אין זייער ביוראָ, די פרוי מיט די קליינע קינדער האָט מען אויסגעשטעלט אין דרויסן אונטערן פענסטער און אין זיי געצילט. דער „יודענראַט" האָט זיי אַלע שוין געטראָפן ליגן אין שניי — און די מוטער מיטן פּיצעלע קינד אין די אָרעמס.

דעם זעלבן ווינטער האָט מען פאַראָרדנט אַלע פוטערזאַכן, פעלצן א.א.וו. ליפערן צו די דייטשן, אונטער טויטשטראָף. זעלבסטפאַרשטענדליך אַז קיינער האָט זיך נישט דערמיט אויסבעהאַלטן, און וואַגאָנען פוטער־זאַכן זיינען איבערגעגעבן געוואָרן די דייטשן.

דער טראַגישער סוף

אַזוי האָט עס אויסגעזען אין די שטאָט, און מען האָט ווייטער געלעבט. ביז עס איז געקומען דער טראַגישער סוף אין אויגוסט 1942.

אין אַ געוויסן פרימאָרגן איז מיין פאָטער ע"ה אַראָפּגעקומען פון דער גאַס אין זייער אַ שלעכטער שטימונג. אין „יודנראַט" איז געווען אַ גרויסע פאַניק, מען האָט געהייסן אַלע ווערטזאַכן און געלדזאַכן אָפּליפערן.

אַזוי ווי מיין מאַן איז אין גאָרליץ נישט געווען, נאָר איך אַליין מיט מיין קינד, האָט דער טאַטע ע"ה מיר באַפוילן צו פאָרן צו מיין מאַן (ער איז געווען אין באָכניע, ווייל ער האָט אין גאָרליץ נישט געקענט זיין צוליב געוויסע טעמים — ער האָט מורא געהאַט פאַר דער געסטאַפּאָ — אין באָכניע האָט עס דאַמאָלס געדייסן אַ גן־עדן).

אין דעם מאָמענט, מיט ליידיקע הענט, כדי נישט אַרויסצורופן קיין אויפמערקזאַמקייט, בין איך מיט היגטערוועגן צוגעקומען ביז צום באַנהויף און 12 אַזייגער מיטאָג אוועקגעפאָרן.

אָנקומענדיק קיין באָכניע האָט מען מיר שוין דערציילט אַז גאָרליץ איז אַרומגענומען מיט געסטאַפּאָ.

מען האָט פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך די יידן אַריבערגעבראַכט קיין גאָרליץ און פון דאָרט אַלע אויסוואַקואירט שוין דעם נאָענטסטן פרייטאָג.

מיין פאָטער ע"ה האָט ליידער קיין אילוזיעס נישט געהאַט בנוגע די יידן־עקזיסטענץ, און ער האָט מיט מיין ברודער און אַנדערע יידן זיך אויסבעהאַלטן אין אַ בונקער בשעת דער אויסזידלונג. ליידער האָט זיי אַן „אָרדנונגסדינסט"־מאַן, וועלכן זיי האָבן זיך אָנפאַרטרויט, פון קעלער אַרויסגענאַרט און שבת צוגעשטעלט צום טראַנספּאָרט.

די וואַגאָנען זיינען עטלעכע טעג געשטאַנען מיט די מענטשן אָן עסן. און מאָנטיק האָט מען 50 יונגע מענטשן אַרויסגענומען צו גאַסן־אַרבעט, צווישן זיי איז אויך געווען מיין ברודער דוד.

מיין מאַמע ע"ה איז געבליבן אַליין קראַנק אין געטאָ שפּיטאָל. מיין ברודער האָט מען נאָך אַ קורצער צייט אוועקגעשיקט קיין פּשעמישל אין אַ לאַגער, פון וואַנען ער איז אַנטלאָפן.

מיט דעם האָט זיך געענדיקט די טראַגעדיע גאָרליץ. די וואַגאָנען האָט מען אוועקגעשיקט. אַלע „יידענראַט"־לייט און געסטאַפּאָ־מאַכער, זאָגט מען, האָט מען פאַרן אוועקשיקן די וואַגאָנען אויסגעשטעלט אין פראָנט און אויסגעשאָסען.

דער פאַקט איז, אַז זייער ווייניק פון דער גאָרליצער יוגנט האָט איבערגעלעבט דעם קריג.

מיר מיטן ברודער האָבן נאָך זעהר אַסך איבערגעלעבט, און ניט איינמאָל געקוקט דעם טויט אין פּנים, ביז מיר האָבן ענדלעך דערלעבט דעם דייטשס מפּלה.

מיר האָבן אין פאַרשידענע פּלעצער געוואַנדערט אָבער אין פּוילן זיינען מיר מער נישט געווען.

צו באַשרייבען אַ קליינעם טייל פון די גרויסע צרות האָט מיך אַ סך כּוח געקאָסט אויך יעצט. אָבער, זאָל עס נוצן צום אָנדענק צו פאַראייביקן די קדושים לזכר עולם!

איוב'ס ליידען

ישעיהו בינדר
מינכן

איך וויל פאַרצייכנען, ווי ווייט איך געדענק, די מאַרטירערדי יידען אין מיין היימשטאָט גאָרליץ.

אַז די דייטשען זיינען אַריין אין גאָרליץ, זיינען כמעט צוויי דריטל פון די יידן פריהער אַנטלאָפען און איך דערונטער. אַ טייל פון זיי זיינען געקומען ביז דינאָוו, דאָרט האָבן די דייטשען זיי געכאַפּט און אויסגעברענט אויפ'ן שטערן, אויף אַ בעסטיאַלישן אופן אַ האַקען־קרייץ. מאַנכע האָבען זיי אַריינגעלייגט אין פעסלעך און פון אַ באַרג אַראָפּגעלאָזט און אַזוי אַרום צעשמעטערט און געהרג'עט געוואָרן. צווישן זיי זיינען געווען מאיר רוביק'ס זון, דעגען'ס זין, פירער, וואָס האָט פאַרקויפט קאָרפּן אין מאַרק, זייער אַ קוזין פירער, דער דאַמענשניידער בירקענפעלד און נאָך אַנדערע וואָס איך געדענק נישט זייערע נעמען. כמעט 30 מענטשן, אַ סך יאַסלער און קראָסנער, וואָס זיינען דערווייל לעבען געבליבן, האָבן די הרוגים צו קבר ישראל געבראַכט, אָבער אויך זיי האָט מען דערנאָך דערשאָסן. איך האָב זיך געראַטעוועט, בין אַנטלאָפען, און צוריקגעקומען קיין גאָרליץ.

אין גאָרליץ האָט מען אין דער צווישענצייט געמאַכט אָבלאַווּעס, געכאַפּט די פּוילישע אינטעליגענץ און זיי פאַרשיקט. מיט די גייסטליכע האָבען זיי געמאַכט אַ גאַנץ טעאַטער. זיי האָבן זיי געהייסען אין מיטען מאַרק רוטשן אויפ'ן בויך און שלאָגן איינער דעם אַנדערן. די פּאָלאַקן האָבען בשעת מעשה געמערקט אַז מען מיינט זיי אויך, אָבער האָבן זייער שנעל פאַרגעסן.

מ׳קלערט אויס בלבולים צו שיסן

דערנאָך האָבן זיך די דייטשען גענומען צו אונז. דאָס איז געווען אין ווינטער 1940. יידן האָבען געמוזט לייסטן שטראסן־ארבעט, און ווינטער שארען שניי, כדי די וועגן זאָלן זיין פריי. אין יאָהר 1942 האָבן מיר געארבעט ביים שטראסן־בוי בייטש—סאנאָק. זיי האָבן זיך שוין געגרייט צו א נייער מלחמה. ווער ס׳איז נישט געגאנגען צו דער ארבעט האָט מען דערשאָסן. דער פירער פון געסטאפּאָ, אוטו פרידריך, האָט געזאָגט, אז ער קאָן נישט עסן זיין פרישטיק ביז מ׳האָט נישט פריער עטלעכע יידן דערשאָסן.

ס׳ערשטע מאָל, ווען מ׳האָט אָנגעהויבן שיסן יידען אין גאס, איז געווען אין יאָר 1942. געווען איז עס אין א שבת. יידן זיינען געגאנגען פון דאַווענען האָט מען פון זיי 17 דערשאָסען, איינער פון זיי איז געווען הערשעלע ראט פון זאגאָזשאני מיט זיין פאמיליע.

אָנגעהויבן האָט עס זיך מיט דעם אָנקומען פון דער געסטאפּאָ פון יאסלא. זיי האָבן ארויסגעגעבן אן „ערלאס״ אז אלע יידען האָבען טיפוס, און ווען זיי האָבן געטראָפן אין גאס האָבען זיי דערשאָסן. דאביי איז אומגעקומען בוקסבאום פון וויסאָווא.

ס׳איז ארויס א בעפעל צו טראָגען אן אָרעמבאנד. דער שאנד־באנד האָט געמוזט תמיד זיין ריין און שיין, ווי ס׳איז זיי געפעלן, — און גיי ווייס וואָס זיי געפעלט! און טאָמער נישט — האָט מען דערשאָסן. דער באנד האָט געמוזט זיין גענוי 10 צענטימעטער ברייט און גענוי געטראָגן אויף דער לינקער האנד ווו מען לייגט תפילין, און טאָמער נישט — האָט מען דערשאָסן.

אין מיטן ווינטער, פעברואר 1942, האָט מען געהייסען אָפּגעבן פעלצלעך. דער „יודענראט״ האָט געקלעבט מודעות: ווער ס׳וועט נישט פאָלגן און נישט אָפּגעבן פעלצלעך וועט מען די גאנצע משפחה דערשיסן. אויף אזא אופן זיינען אומגעקומען דער פריזער מיינהארט און משפחה, דעם אונגארישען שוסטער׳ס איידעם. מען האָט אים געפירט שיסן ביי דער ליכט פאבריק פון לאנגזאם, האָט ער פארזוכט צו אנטלויפן דורכן וואסער, האָבען זיי אים דערשאָסען אין וואסער, און די משפחה דערנאָך.

נאָך יעדן דערשיסן האָבן זיי באפוילן דעם „יודענראט״ זאָרגן פאר קבורה. ישראל פעלדמעסער און נאָך אנדערע אלטע חברה־קדישא־לייט האָבען געוווינט אויפן בית הקברות. יעדער טאָג האָט געבראכט נייע גזירות און נייע המצאות צום הרגענען און שיסן. טאָמער האָט עמעצער ביי דער ארבעט צו וויסן געטאָן אז ער איז קראנק, האָט מען אים צו מאָרגנס דערשאָסען. עלטערע מענטשן האָבן זיך נישט געטרויט צו גיין אין גאס — גלייך האָט מען זיי דערשאָסן, ווייל אלטע מענטשן האָבן טיפוס... יעדן טאָג איז געווען עפּעס אנדערש, יעדע טאט האָט געהאט א נייעם נאָמען. זיי האָבן תמיד געזוכט א נאָמען פאר זייער נידערטרעכטיקייט.

יעדער מענטש איז געווען גליקלעך אז ער ארבעט. ווייל מען האָט געגלויבט אז ביי דער ארבעט וועט גאָרנישט פּאסירן. מענטשן האָבן געצאָלט געלט פאר צונעמען צו דער ארבעט. געווען אָבער א סך געמיינע מענטשן וואָס האָבן געוואָלט נושא־חן זיין ביי דער געסטאפּאָ, מיינענדיק אז אזוי ארום וועלן זיי זיך ראטעווען, און איינער האָט געמסרט דעם צווייטען. אָבער די געסטאפּאָ האָט אויך זיי, די מוסרים, נישט געשוינט און האָט זיי צום סוף דערשאָסן. ס׳זענען אָבער אויך געווען א סך אָנשטענדיקע גוטע מענשען וואָס האָבן געוואָלט העלפן ווי ווייט זיי האָבען געקאָנט.

איינמאָל איז געווען אן אקציע קעגן קאָמוניסטען און ווער ס׳האָט נאָר אמאָל געהאט צו טאָן מיט זיי, האָט מען דערשאָסן; איז עמיצער פון דער משפחה געווען אין רוסלאנד האָט מען די איבריקע דערשאָסן. אברהם ראב איז געווען אין רוסלאנד האָט מען זיין פרוי און קינדער דערשאָסן. די מוטער פון הערש קראמער האָט מען דערשאָסן, ווייל מען האָט געזאָגט אז ער איז אין לעמבערג. ביי דער אקציע איז אומגעקומען בערל ליכטמאן און נאָך פיל אנדערע.

מ׳שלעפּט געלט בחינם

יעדען טאָג נייע גזירות און רציחות. מענשען האָבען געמיינט אז דורך געלד וועט מען קאָנען עפּעס דערלייכטערן, העלפען, אז אין אונזער שטאָדט זאָל גאָרנישט פּאסירן. יעדע שטאָדט האָט אזוי געמיינט און פון יעדער שטאָדט האָט מען געשלעפּט געלד; יעדער האָט געגעבן וואָס ער האָט נאָר געהאט. אָבער אלעס איז געווען בחינם.

מענדעל פרנס האָט מיך געבעטען, און נישט צו רו געלאָזט, מיר זאָלן גיין אין וואלד אריין. ער האָט געזאָגט אז די באנדיטן וועלען סיי ווי סיי אלעס צונעמען און אלעמען אומברענגען. איך, האָט ער געזאָגט, האָב געלד פאר א סך מענשען; לאָמיר אנטלויפן, לאָמיר איינשטעלן — קיינער דארף נישט זאָרגען, מיר מוזען נאָר וואגן. מיר זיינען געווען עטליכע חברים, צווישען זיי מאיר שובין, וועלכען מ׳האָט א טאָג שפּעטער אין די בוטשארניע דערשאָסען. ס׳איז געוואָרן שפּעט. מיר האָבן די צייט פארזוימט. קיינמאָל וועל איך זיינע נביאישע ווערטער נישט פארגעסען, און אין מיינע ביטערע צייטען איז זיין געשטאלט תמיד געשטאנען פאר מיינע אויגען — און תמיד זע איך אים. זאָל זיין זכרון זיין הייליק!

מיר האָבן געהערט פון אנדערע שטעט, אז מ׳האָט אומגעבראכט פרויען און קינדער און עלטערע מענשען. מ׳האָט פאר זיי צוגעגרייט

מן ההרג ע״י הבוצ׳רניה לקבר ישראל

גריבער און לעבעדיקערהייט באגראבן. די יוגנט האט מען געשיקט אויף ארבעט אין די לאגערן. איך ווייס נישט פארוואס, און קאן ביז יעצט נישט פארשטיין פארוואס, האבן די גארליצער יידן געמיינט, אז זיי וועט מען פארשוינען, ווייל זיי האבן געגעבן געלד — געלד האבן די דייטשן געשלעפט און גראבבעוועט איבעראל.

א לאגער אויפן בית הקברות

אין אייגוסט 1942 האט דער יודענראט ארויסגעגעבן א פלאקאט אז אלע מענטשן ביז 60 יאהר זאלן זיך שטעלן צו מארגנס אויף די דווארזשעסקא. באלד איז אנגעקומען די געסטאפא, אויסגעקליבן 300 יונגע מענטשן און זיי געפירט אין געריכטס געפענקעניש און זיי געהאלטן איין טאג און איין נאכט. ס'האט די גאנצע צייט שטארק געריגנט, דערנאך האט מען אונז פארשיקט אין 3 וואגאנעס צו 100 מענטשן אין א וואגאן, אן עסען און אן לופט, קיין פלאשאוו ווו ס'איז געווען א לאגער אויפן בית הקברות, און צווישן די מצבות האט מען אויפגעשטעלט באראקען. ווען מיר זיינען אנגעקומען זיינען שוין דארט געווען הונדערטער יידן.

אז מיר זיינען אנגעקומען אין פלאשאוו האבן מיר זיך דערקונדיקט וואס הערט מען אין גארליץ. האט מען אונז דערציילט, אז די אלע וואס זענען איבערגעבליבן אויף די דווארזשעסקא, אלטע און יונגע, האט מען דערשאסען. ביי אפענע גריבער האט מען געשאסען און געהרג'עט און א סך לעבעדיקערהייט באגראבן אין א מאסען־גרוב אויף גארבעץ.

די 300 גארליצער האט מען צוטיילט אין פארשידענע פירמעס אויף ארבעט און מיין ברודער בנימין האט מען צוגעטיילט צו דער

העברת הקדושים המפוזרים בפרברי העיר לקבר ישראל

פירמע סימענס־גלייזען־בוי־ארבעט. ביי דער שווערער ארבעט האט מען געשלאגען. פון די 300 גארליצער האט זעהר א קליינע טייל זוכה געווען צו שטארבן מענטשליך. א גרויסער טייל זיינען צוריק אריין אין געטא און דארט ביי די אקציעס אומגעקומען אדער פון שוואכקייט און צרות געשטארבן.

א קורצע צייט נאך אונזער אנקומען זענען געקומען 200 נייע גארליצער. זיי האבן דערציילט נייע צרות, איינע גרויזאמער פון דער צווייטע. מיין פעטער הערש מלך איז אין טאג פון אויסזידלונג געווען אין הויף און ער האט געזען ווי די גאנצע פאמיליע איז פריער געהרגט געווארען, די קעפ און פיס צוהאקט, די ווענט און פוסבאדען באשמירט מיט בלוט. אין פרידנסצייט האבן זיי געהאנדעלט מיט די אוקראינער. האבן יענע געפונען א שעת כושר זיי צו ממיתן. מיין פעטער, זעענדיק דאס, האט א באקומען א הארצשלאק און אויפן ארט געשטארבן. איינער יידעל בוימאן איז אין אונט געווען גאנץ ביי די דראטן פון געטא האט מען איהם דערשאסען. די דייטשן האבן געהרגעט בייטאג און די אוקראינער ביינאכטס...

נאך היינט ווערט מיר הייס און קאלט

זייט מאי 1942 האט געהערשט טיפוס אין פלאשאווער לאגער: מענטשן זיינען געשטארבן ווי פליגן. א גאנץ קורצע צייט נאך אונזער אנקומען איז מיין ברודער בנימין געשטארבן. באלד נאכדעם איז געשטארבן פנחס ברודער, מאיר ווילד, בערל קרעבס און נאך אנדערע וואס כ'האב זייערע נעמען פארגעסן. נאך 6 טאג קראנק זיין אויף טיפוס ביז איך אנטלאפן פון לאגער, ווייל כ'האב געהערט אז די דייטשן ווילן אונטערצינדן די באראקען. איך זע די בילדער נאך היינט, און ס'ווערט מיר הייס און קאלט.

אין קראקעווער לאגער האט מען געקאנט קויפן ברויט ביי דער ארבעט, ווער ס'האט געהאט געלט האט געקויפט. מיין יונגסטער ברודער שמחה איז געווען אין לאגער אין מעליץ. ער האט מיר געשיקט געלט און קליידער דורך א פאלאק, אזוי אז איך האב געהאט פון וואס צו לעבן. איינמאל איז געקומען דער דייטשער מייסטער, א מערדער, און געזאגט, אז מיר זאלען אים געבן געלט, וועט ער זארגן פאר ברויט. פון 300 מענטשן האט ער צוגענומען געלט און דאס ברויט — האט ער געטענהט — האט מען ביי אים פון דער געסטאפא צוגענומען. די איינציקע וואך איז ער געווען פיין און גוט. די קומענדיקע וואך האט ער ווידער פארלאנגט געלט, און אז מיר האבן אים נישט געוואלט געבן האט ער אונז מערדערליך געשלאגן, און נישט נאר איין מאל.

שווער געארבעט. נישט געגעסן און נאך געקריגן געשלאגן — א פנים מיר האבן נישט אויסגעזען ווי די שטראלנדע זון. אין חודש נאוועמבער 1943 זיינען מיר אונטערזוכט געווארן און ווער ס'האט שלעכט אויסגעזען, האט מען געשיקט באדן, און אויפן וועג צום באדן האט מען זיי דערשאסן, צווישן זיי זיינען אויך געווען גארליצער.

נאך אין אויגוסט 1942, ווען מיר זיינען שוין געווען אין לאגער, זיינען אנגעקומען 2 אידען וואס זיינען אנטלאפן פון טרעבלינקי, און זיי האבן אונז דערציילט ווי אזוי מ'טוט דארט אומברענגען די מענטשן. מען הייסט זיי זיך אויסטון נאקעט, יעדער באקומט א האנדטוך און א שטיקעל זייף און מען הייסט זיי גיין אין א זאל אלס „באד אנשטאלט”, און פון דארט קומט מען מער נישט צוריק. דארט דערשטיקט מען זיי מיט גאז. די מעשה'ס זיינען געווען אזוי גרויזאם אז א סך האבן נישט געוואלט

גלויבן. די מענטשן האָבן דאָס דערציילט יעדעס מאָל אויפסניי. מיט איינעם פון זיי בין איך געווען א לאנגע צייט צוזאמען, אויך נאָך דער באפרייונג. ער איז פאראיאָר געשטאָרבען.

די ווילדע מערדער פאר זייער מפלה

פון קראקע האָט מען אונז געשיקט קיין סטאזשיסקאָ־קאמיאָנע. דאָס איז געווען אן אמוניציאָנס פאבריק, און די ווערק **א**, **ב** און **צ**. אין ווערק **צ**, דאָס שווערסטע, זיינען אומגעקומען א סך גאָרלייצער: יחזקאל שמחה יאָהאנעס, יחזקאל קרישער ליכטמאן, זישע ליכטמאן׳ס דער יונגסטער, און נאָך פיל אנדערע. איך האָב געארבעט אלס קוואליפיצירטער ארבעטער, און נישט שווער, ביי א רעוואָלווער מאשין, מאנכעס מאָל אויך ביי א דרייבאנק, מאטרייצען צום געשאָס. טאָמער האָט איינער נישט גוט געמאכט האָט ער באקומען 50 שלעק אויפן הינטן. מען האָט געמוזט זייער גוט אויפפאסן, ווייל די מערדער זיינען געווען זייער ווילד פארן סוף, פאר זייער מפלה. איין טאָג, וועלכן איך וועל נישט פארגעסן, ביים שלאָגען, האָט א פּאָלאק געזאָגט צום דייטש: די רוסן זיינען נישט ווייט, מיר וועלן זיך נאָך אָפּרעכנען — האָבן זיי גענומען 6 מענטשען צו שיסען. זיי האָבן אָבער באדארפט די מענטשן האָבן זיי באשלאָסן אונז לעבען צו לאָזען, און יעדער האָט בעקומען 100 שלעק אויפן הינטן. און אזוי ווי איך בין געווען דער שטארקסטער בין איך געווען דער ערשטער. פון די שלעק בין איך אין גאנצן געשוואָלן געוואָרן און לייד נאָך היינט דערפון. דאָס איז געווען ווען די רוסן זיינען געשטאנען פאר וואַרשע.

דאָס ווערק **א** איז געווען אן איבערגאנגס־לאגער פון לעבען צום טויט, מענטשן וואָס האָבן נישט געקאָנט מער ארבעטן האָט מען געשיקט אין ווערק **א**, און טאָמער איז מען דאָרט לענגער געבליבן, האָט מען באקומען אן איינשפּריץ און פארטיק געמאכט. דאָרט זיינען אויך א סך גאָרליצער אומגעקומען, נאָר איין נאָמען געדענק איך: יחזקאל באלזאם, אנדערע נעמען האָב איך פארגעסן.

נאָכהער האָט מען אונז איבערגעפירט קיין טשענסטאָכאָוו, דאָרט האָבען מיר נישט שווער געארבעט. דאָרט האָבען מיר געטראָפען אידעל ראקער׳ס זון, א פיין אנשטענדיק יונגל, און נאָך אנדערע גאָרליצער. די זעלבע ארבעט פון פאָריקן לאגער, אָבער נישט קיין שווערע. נאָר קליידער האָבן מיר נישט געהאט, האלב נאקעט זיינען מיר ארומגעגאנגען.

דעם 6 יאנואר 1945 האָט מען אונז ארויסגעכאפּט שנעל און געפירט קיין בוכענוואלד, די דייטשען האָבן דאָרט איבערגעלאָזט פארמעגנס, און אונז האָט מען נישט געלאָזט נעמען אפילו א מאנטעל אָדער שיך. אז מיר זענען אָנגעקומען אין בוכענוואלד זיינען די רוסן שוין געווען אין טשענסטאָכאָוו. אין בוכענוואלד האָבען מיר געטראָפן גאָרליצער: אהרן דעגען, משה קאָרן, לייבוש טשעשניווער, מתתיהו גאָלדפינגער און נאָך אנדערע וואָס זייערע נעמען געדענק איך נישט מער. פון בוכענוואלד בין איך יעדן טאָג געפאָרן קיין ווייכאר אָפּרוימען די באָמבארדירטע הייזער. אזוי ארום האָט מען זיך געקאָנט פארזאָרגן מיט קארטאָפעל און עסן, וואָס איז געווען א פארמעגן און מען האָט עס נישט באקומען. אפילו די ס.ס. פּאָסטענס האָבן נישט געהאט, און זיי האָבען געבעטן ביי אונז. איך געדענק נאָך: משה קאָרן איז צו מיר יעדן אָוונט געקומען און איך האָב איהם געגעבן קארטאָפעל, ליפּשיץ׳ס אן אייניקעל האָט געהאט א פארפרוירענע האנד, ער איז געקומען פון אוישוויץ, האָב איך איהם פארזאָרגט יעדן טאָג מיט עסן.

אין בוכענוואלד איז געווען א פּוילישער לאגער פון פראנצויזן, רוסן, דייטשן און בעלגיער. זיי האָבן זיך נוקם געווען פאר אלעמען. די דייטשן וואָס זיינען מיט אונז געווען אין די לאגערס און האָבן געשלאָגן, האָבן זיי אומגעבראכט, איינעם נאָך דעם אנדערן. זיי האָבן געפרעגט ווער ס׳האָט געשלאָגען, און זאָפאָרט האָט ער געכאפּט זיין חלק.

די לעצטע צרות

צום סוף מערץ האָט מען מיך געשיקט קיין שפייכערינגען. דאָרט איז געווען א פערניכטונגס לאגער, דאָרט איז געווען ביטער און שלעכט. גאָרליצער האָב איך דאָרט נישט געטראָפן, מ׳קאָן זיך נישט פאָרשטעלן וואָס דאָרט איז געווען. גרויזאם נישט צו באשרייבן. מיר זיינען געלעגן אין א ליים גרובע, זיי האָבן געשלאָגן און נישט אויפגעהערט ביז ס׳בלוט איז גערינען, און נישט געגעבן צו עסן.

פון בוכענוואלד קיין שפייכערינגען זיינען מיר געפאָרן 4 טעג. האָבן מיר נאָר א קליין שטיקל ברויט באקומען, ליגנדיק איינער נעבן צווייטן. אויפן וועג זיינען נעבן מיר געלעגן 2 אונגארישע קריסטן און דערנעבן איין בעלגיער און זיי האָבן ביי אים געזען א שטיקל ברויט. האָבן זיי דעם בעלגיער געוואָלט טויטן און צונעמען דאָס שטיקל ברויט. האָב איך די ביידע אונגארן ביי די העלזער געפאקט און זיי כמעט דערשטיקט — פאר כעס: 2 געגען איינעם! אלע זענען מיר געווען שוואך און הונגעריק. דערנאָך זיינען מיר געלעגן שטיל, רוימט מיר דער בעלגיער אין אויער אריין שטיל, אז ער איז א ייד, ער וועט מיר געבן א ברילאנט — ער האָט צוויי — איינעם וועט ער מיר געבן איך זאָל אויף אים אויפפאסן. האָב איך אים געענטפערט, אז איך האָב נישט געוווסט אז ער איז א ייד, איך האָב נאָר געהאנדלט לויטן מענטשליכן געפיל וואָס איז נאָך ביי מיר נישט פארלאָשן.

אָנגעקומען אין לאגער האָט מען אונז זאָפאָרט געזאָגט אז פון דאָרט קומט מען נישט מער ארויס. נישט געגעבן צו עסן, געשלאָגן; מענטשן זיינען געפאלן טויט ביי דער ארבעט; אָן קליידער, ביי 40 גראד פיבער, יעדער טאָג א יאָר. יעדן טאָג א סעלקציע, יעדן טאָג טויטע.

איך דערמאן זיך היינט, כ׳האָב געזען אז לעבעדיק וועל איך נישט ארויס פון דאָרט. איך האָב נאָר געזאָרגט אז קיינער וועט נישט וויסן ווי איך בין אהינגעקומען. דער געדאַנק האָט מיך געהאלטן; מיט 40 גראד פיבער בין איך געגאנגען צו דער ארבעט. ביי איין סעלעקציע האָט מען אויך מיך ארויסגענומען און אריינגעלייגט אין א אויטאָ א פארמאכטן. איך בין שוין צופרידן געווען — מילא זאָל שוין זיין דער סוף, ווייל מיר האָבן געוווסט וואָס דאָס באדייט. אָבער עס האָט זיך אנדערש געמאכט: זיי האָבען אונז אין א לאגער געבראכט פון לויטער קראנקע. מען האָט אונז געפירט צום ענטלויזען, ווייל די לייז האָבען אונז געפרעסן.

פון דאָרט האָט מען אונז געבראכט קיין דאכאו. דאָ האָבן זיי גענומען 3200 מענטשן, מענער און פרויען, בלויז אידען — ווייל אין דאכאו זענען געווען לאגערן פאר אידען און קריסטן עקסטרא — פארלאדנט אין וואגאָנען און געזאָגט — קיין טיראָל. די פארבינדונג האָט שוין נישט געקלאפּט, מיר זיינען געפאָרן אהין און אהער, מיט 100 גראם ברויט א טאָג. דערנאָך איז שוין ברויט אויך נישט געווען, האָבען זיי געגעבן געטרשטן. מיר זיינען געפאָרן אין דער ריכטונג שטארנבערג־גארמיש נאָך טיראָל. 2 טעג פאר די באַפרייונג האָבן מיר באקומען אמעריקאנער פעקלעך פונם רויטן־

קרייץ וואָס זיינען אָנגעקומען דורך די שווייץ. צווישן דעם פאָרן אהין און אהער זיינען די ס.ס. געוואָרן יעדן טאָג ווייניקער, זיי זענען ביסלעכווייז פארשווינדן. נאָר איינצעלנע זיינען פארבליבן ביים אָנקומען פון די אמעריקאנער. די ס.ס. האָבן דערציילט אז דער פלאַן איז געווען אונז אומצוברענגען אין טיראָל, און אזוי ווי איין בריק איז געווען צעשטערט האָבען זיי נישט געקאָנט ווייטער פאָרן; מיר זענען אזוי ארום געראטעוועט געוואָרן 5 מינוט פאר 12 דעם 30־טן אפריל 1945.

קוים דערלעבט

מיר זיינען אלע געווען שוואך אָן כוחות, נישט געקאָנט גיין און נישט באהערשט אונזערע קערפּערס. איך דארף זיך נישט שעמען צו דערציילן. איך בין געווען אזוי שוואך אז כ'האָב געלאָזט וואסער אונטער מיר ביינאכט, און אפילו גאָרנישט געפילט.

אין א קורצער צייט בין איך לאנגזאם געקומען צו זיך. איך בין באפרייט געוואָרן אין סטאלטאק, פון דאָרט האָט מען אונז געבראכט קיין לאנדסבערג און גלייך אין רעוויר אריין. עטלעכע מאָנאט שפּעטער זיינען אָנגעקומען גאָרליצער פון ווילדפלעקען: אהרן רובין, די צעלערס, די האלענדערס. מען האָט שוין גע־ווּסט ווער ס'איז לעבן געבליבן. מ'האָט זיי געקאָנט ציילען אויף די פינגער. פון יצחק ווילד, האָכהויזער און אהרן רובין האָב איך זיך דערוווּסט אז מיין ברודער הערש מיילעך לעבט אין רוסלאנד, מיין ברודער שמחה איז אומגעקומען אין מעליץ צוזאמען מיט זיגוש פּיסטער, געלער, מאגיסטער בלעך, יחזקאל בלעך, פרייער און נאָך פיל גאָרליצער — ס'האָט געהייסן אז זיי האָבן געוואָלט אנט־לויפן.

פון לאנדסבערג האָט מען מיך געשיקט נאָך גאַלטינג, ווו איך בין געווען א לאנגע צייט, און דורכגעגאנגען א סך אָפּעראַציעס. ווען נישט די באנדיטן, די דייטשע דאָקטוירים, וואָלט דאָס נישט געדארפט אזוי לאנג דויערן. איך בין קראנק און צובראָכן.

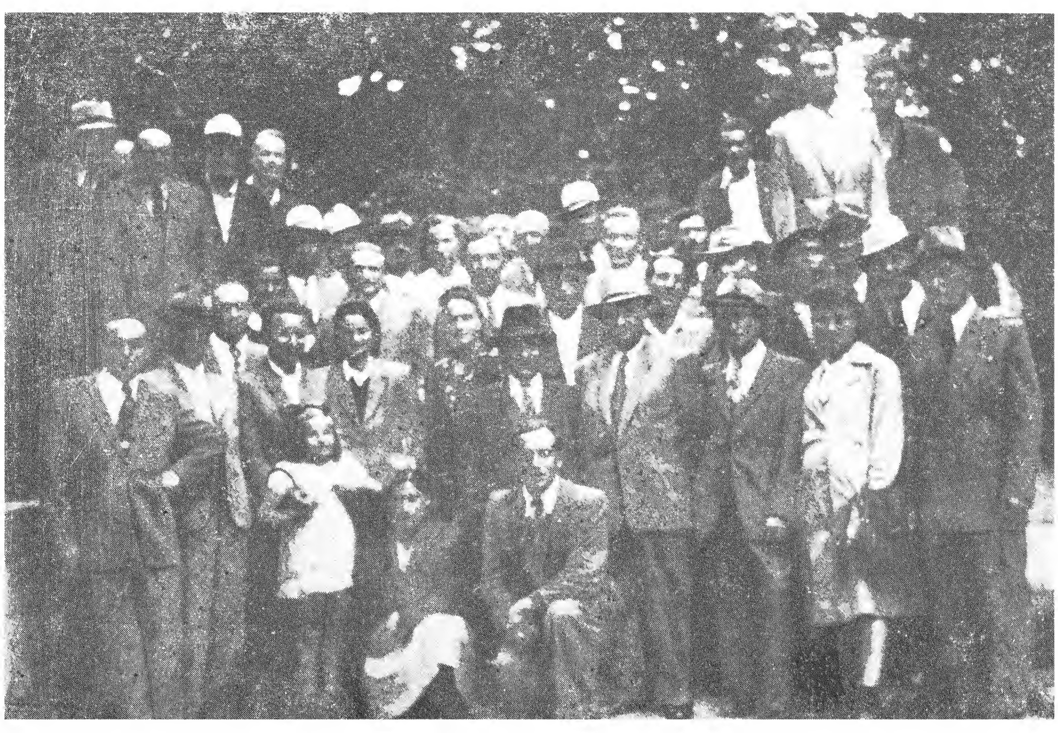
אין יאָר 1945 בין איך געווען 8 חדשים אין דער שווייץ, אין באזעל. דאָרט האָב איך געטראָפען א גאָרליצער משפחה, לאנג, וואָס וווינט אין דער שטאָט פון נאָך דער ערשטער מלחמה. זיי האָבען מיר זייער א סך געהאָלפן.

א וואָרט צו מיינע לאנדסלייט

ליבע לאנדסלייט אין ישראל. אז איך דערמאָן זיך און זע די אלע בילדער פאר מיינע אויגן, ציטער איך און באקום פיבער. מיינע עולעבנישען זענען נישט מיינע אליין — הונדערטער וואָס זיינען לעבן געבליבן, און טויזנטער וואָס האָבן נעבעך דאָס נישט געקענט אויסהאלטן, האָבן דאָס אלעס מיטגעמאכט. איך שרייב די ווערטער מיט טרערן און בלוט — מען טאָר דאָס נישט פארגעסן. אז איך דערמאָן זיך אין דעם מערדער פון גאָרליץ, אוטו פרידריך. וואָס האָט מיך נאָכגע־יאָגט מיט א רעוואָלווער און האָט געשאָסען ווען מ'האָט געטראָפן, שריי איך: אזעלכע זאכען טאָר מען נישט פאר־געסען! זאָלן זיי פארשריבן ווערען אין א בוך.

מיין פּלאַן צו באזוכן ישראל איז ליידער, דערווייל, נישט דורכפירבאר; איך בין א קראנקער מענש, האָפענטליך וועל איך נאָך דאָצו זוכה זיין און וועל זיך פרייען צו טרעפן מיט היימישע מענשען, אייגענע. דערווייל פארענדיק איך מיין שרייבען און ווינש אייך אלעס בעסטע און גוטן ערפאָלג ביים פאראייביקן אונזערע קדושים.

מינכען, אויגוסט 1959. ישעיהו בינדער

כינוס ראשון של שארית הפליטה מגורליץ
במחנה ע"י מינכן 1945
בין המשתתפים — גרוסמן שרה—הלויבר; רובין אהרן; הוכברג ינטל; גלר ישראל; פטרפריינד ישראל; גבנצאל וולף; ישראל לרמן; שפרבר מרדכי; ארנריך שרה; ד"ר ברגמן משה; אנגלברג; נמר שמואל.
Meeting of survivors of Gorlice in München 1945.

ברוך משה פרנס
ברוקלין

אין גלות רוסלאנד

איך וועל ארויסברענגען האָטש איין פאקט פון אונזער לעבן אין רוסישן גלות, נאָך אונזער אנטלויפן פון די נאציס. דאָס איז געווען באלד דעם ערשטען טאָג פון אונזער אָנקומען קיין סיביר ווי מ׳האָט אונז געשלעפּט גאנצע דריי חדשים איבער ימים און מדבריות, איבער הרים וגבעות.

ענדלעך זיינען מיר אָנגעקומען אין סיביר ערב ראש השנה. די קעלט האָט דאמאָלס דערגרייכט 45 גראד. מ׳האָט אונז באלד צוגעטיילט צו ארבייט, שווערע ערד־ארבייט. צומאָרגנס איז דאָך געווען ראש השנה, האָב איך זיך געשטעלט פרי דאווענען און ווען כ׳האָב געהאלטן גראָד אין מיטן שמונה עשרה זיינען אריין צוויי פאָליציסטן מיך זוכען, הלמאי כ׳בין נישט געקומען צו דער ארבייט, און ווען זיי האָבען מיך ערשט געטראָפן מיטן טלית דאווענען — דאָ איז דאָך די עבירה געווען הימעל שרייענדיק: סטייטש! דו מאדלעסט דיך? און אזוי אָנגעטאָן אין טלית האָבן זיי מיך געשלעפּט צו דער פאָליציי סטאנציע.

קודם כל האָבן זיי מיך געלאָזט שטיין אין דרויסן צוויי שעה צייט. שטעלט אייך פאָר אן אויסגעמאטערטער מענטש שטייט אויף 45 גראד פראָסט אין דרויסען, אין זומער מלבושים — מיר זענען דאָך נישט געווען צוגעגרייט צום ווינטער. ערשט דאן האָט מיך דער קאָמענדאנט אריינגערופן. דער ערשטער ברוך־הבא איז געווען מיט באליידיקונג און זידלווערטער; נישט אלע אויסדרוקן האָב איך פארשטאנען — ער האָט גערעדט רוסיש — אָבער אזוי ווי די רוסישע שפראך איז ענלעך צו פויליש האָב איך א סך פארשטאנען און נאָך מער געפילט זיינע שטעכיקע אויגן און בייסיקע ליפּן. איך האָב געטראכט בשעת מעשה, אז די גאנצע תוכחה איז חלילה אויף אונז אויסגעגאָסן געוואָרן, אפילו די קללה פון — גוי אשר לא תשמע לשונו. אויפן טיש איז געלעגן א גרויסער רעוואָלווער און דער גוי האט זיך געוואָרפן פאר כעס. האָב איך שטילערהייט געזאָגט ווידוי, ווייל איך האָב געטראכט אז מיין לעבען איז אפשר ווייניקער ווערט פון א צינדהאָלץ — א קשיא אויף א מעשה וואָס א אויפגערעגטער גוי קען טוז ווען ער האָט ליגען א רעוואָלווער ביי זיך! נו, האָט ער זיך צוזעצט אויף זיין כסא מלוכה און נעמט א בויגן פאפּיר און הויבט אָן שרייבן. ער פאנגט אָן מיר צו שטעלן פראגען (ער רעדט רוסיש און איך ענפער אין פויליש). — פארוואָס ביסט דו נישט געגאנגען צו דער ארבייט?

— ווייל ביי אונז איז היינט יום טוב.

— פארוואָס האָסטו געדאוונט?

— ווייל מיר יידן דאווענען יעדן טאָג.

— צו וועמען האָסטו געדאוונט?

— צו גאָט אין הימל!

— דו גלויבסט אז ס׳איז דאָ א גאָט?

איך בין ארויס פון די כלים און מיט כעס אויסגעשריגען — יאָ! און אין זעלבן מאָמענט א זאָג געטאָן צו אים:

— און דו גלויבסט נישט אז ס׳איז דאָ א גאָט אויף דער וועלט?

ער האָט אראָבגעלאָזט דעם קאָפּ און מיר גאָרנישט געזאָגט. יעדע פראגע און תשובה האָט ער פארשריבן — און שרייבט ווייטער. צום סוף הייסט ער מיר אונטערשרייבן דעם פראָטאָקאָל. נאיטרליך האָב איך זיך קעגן געשטעלט און האָב נישט אונטערגעשריבן, נאָכאמאָל מיטן זעלבען מאָטיוו ווייל היינט איז יום־טוב. האָט ער באלד מיך ארויסגעפירט אין הויף, ווייטער מיך געלאָזט שטיין אונטערן פרייען הימעל אויף דעם געפערליכן פראָסט צוויי שעה צייט, און געזאָגט צו מיר, אז מ׳וועט מיך באלד איבערפירן אין תפיסה אריין. איצט האָב איך שוין נישט געשפּירט די קעלט, אדרבא, עס האָט זיך פון מיר גענומען גיסן דער שווייס.

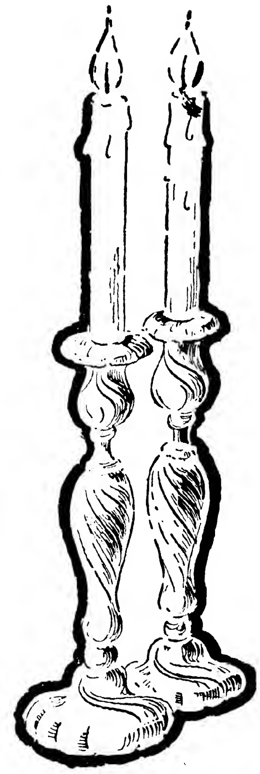
נאָך א פאָר שעה אזא דורכלעבעניש האָט השי״ת געהאָלפן און איך בין ארויס פון דעם פאָליציי־אמט. נאָר מ׳האָט פון מיר צוגענומען אלע שפייז קאו׳טען פון מיין פאמיליע אויף 3 חדשים. איך האָב געמוזט פארקויפען כל אשר לי, אפילו א העמד פון לייב, במלוא מובן המלה, און קויפן אביסל שפייז אויפן שווארצן מארק (גאנץ רוסלאנד האט געלעבט פון שווארצן מארק).

איך וויל נישט פארלייקענען דעם אמת, פאָרט א חסד עליון אז מיר האָבען געקאָנט אדורכלעבן דאָרט 6 יאָהר אונטער פערשידנארטיגע לעבנס־באדינגונגען, און דאָך איז דאָס געווען פאר אונז א שטיקל מקום מקלט. די תורה זאָגט אויך: „לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו״, אָבער וואָס רוסישע פרייהייט איז האָבן מיר גוט קענען געלערנט. עס לעבן די פאקטן פון אמאָל און עקזיסטירן אויך היינט, אז יידיש לעבן און יידישער גייסט ווערן דערדריקט.

איך און מיין פאמיליע זיינען מיר געווען אין רוסלאנד 2000 טעג. איך האָב אויף יעדן טאָג, טאקע ממש אויף יעדן טאָג, א פעקעל מעשיות און איבערלעבענישן, ווען איך זאָל דאָס וועלן באשרייבן — יכלה הזמן והם לא יכלו! איך הויב אויף די אויגען צום הימעל און דאנק השי״ת אז מיר האָבען דאָס אלעס איבערהאלטן, און נאָך מעהר — ווען מיר האָבען זיך דערוויסט אהיימקומענדיק פון רוסלאנד וואָס עס האָט געטראָפן אין משך פון די צייט מיט אלע אונזערע ליבע און טייערע טאטע, מאמע, ברידער און שוועסטער! בשעת איך האָב זיך דערוויסט פון די מיתות אכזריות האָב איך געזאָגט — טוב מות מחיים, אָבער השי״ת דער מסבב הסיבות פירט אזוי די וועלט...

איך ווייס א סך פרטים פון מיין פאמיליע ווי אזוי עס האָט זיך זיי געפירט אונטערן היטלערישן רעזשים ימ״ש, אַבער ליידער בין איך נישט אומשטאנד דאָס ארויסצוברענגען אין שריפט: מיין האנד ציטערט און די אויגען גיסען מיט טרערן און א קאלטער שווייס באהערשט מיך. איך פארגעס נישט אפילו איין טאָג אין דעם אומגליק וואָס האָט געטראָפן דעם אידישען פאָלק, בכלל און מיין פאמיליע, בפרט — א פארצווייגטע פאמיליע פון שענסטן אדעל פון אלע גרעסטע מנהיגי ישראל פון דורי דורות — און מיינע נאָנטסטע זיינען יעדער אויף אן אנדערן אופן נעבעך אומגעקומען. מיר זיינען געווען 8 ברידער און שוועסטער מיט קינדער און אייניקלעך און די השגחה האָט אזוי געפיהרט אז איך בין איינער ניצול געוואָרן.

איצט האָב איך איין תפילה: השי״ת זאָל באלד נקמה נעמען פאר דעם יידישן בלוט און מיר זאָלען זוכה זיין דאָס צו זען אזוי ווי מיר בעטען „וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך״, ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ לארצנו הקדושה, בביאת גואל צדק במהרה בימינו, אמן.

קהילת גורליצה מבכה קדושיה

על שבר בת עמי השברתי;
קדרתי, שמה החזקתני.

(ירמיה ח׳, כ״א)

איבער דעם בראָך
פון דער טאָכטער מיין פאלק
בין איך צעבראָכן,
פינסטער בין איך,
א. שרעק האָט מיך אָנגענומען.

על אלה אני בוכיה,
עיני, עיני ירדה מים,
כי רחק ממני מנחם,
משיב נפשי;
היו בני שוממים,
כי גבר אויב.

(איכה א׳, ט״ז)

דערויף טו איך וויינען,
מיין אויג, מיין אויג רינט וואסער;
וואָרום ווייט איז א. טרייסטער פון מיר,
וואָס זאָל דערקוויקן מיין זעל;
מיינע קינדער זיינען פארוויסט,
וואָרום דער שונא האָט איבערגעשטאַרקט.

ונקיתי דמם לא נקיתי;
וה׳ שוכן בציון.

(יואל ד׳, כ״א)

און וואָס איך וועל שענקען,
זייער בלוט וועל איך ניט שענקען;
און גאָט טוט רוען אין ציון.

כה אמר ה׳
הנה אני פתח את קברותיכם,
והעליתי אתכם מקברותיכם, עמי,
והבאתי אתכם אל אדמת ישראל.

(יחזקאל ל״ז, י״ב)

אזוי האָט געזאָגט גאָט דער האַר:
זע, איך עפן אייערע קברים,
און וועל אייך, מיין פאָלק, אויפ־
ברענגען פון אייערע קברים,
און אייך ברענגען אויף דער ערד
פון ישראל.

רשימת חללי השואה

List of the Massacred.

א

אשכנזי שלמה ורעיתו.
אפעל משה מאיר ומשפחתו.
אלכסנדרוביץ, המשפחה.
אלינר יוסף וב״ב.
אונגער רחל, חנה, שרה פערל.
אונגער יצחק דוד ומשפחתו.
אונטערבערגער יאנקל וב״ב, אמו יהודית מלכה.
ארלבוים פנחס, הענטשע והמשפחה.
אימערגליק דוב בערנארד ומשפחתו.
אנגל נחום ומשפחתו.
ארמיאנער חיים ומשפחתו.
ארמיאנער אברהם יצחק ומשפחתו.
אנגלארד משה דוד, שיינדל ומשפחתם.
אלטמאן חיים בער ורעיתו לבית ווערנער.
ארנולד דר. הנריק וב״ב.
אורנער שלמה ומשפחתו.
ארנברג יצחק לייב וב״ב.
ארנברג אלימלך אלעזר בר׳ יצחק לייב וב״ב.
ארנברג אלימלך אלעזר וב״ב.
ארנרייך דוד, רחל, בתם לאה ובעלה אלי נבנצאל וילדיהם.
ארנרייך הירשל בר׳ ברוך וב״ב.
ארנרייך ישראל בר׳ ברוך וב״ב.
ארנרייך זלמן בר׳ ברוך וב״ב.
אולמאן אליעזר ורעיתו.
אולמאן יהודה לייב וכל משפחתו.
אולמאן ברוך וב״ב.
אולמאן שמעון וב״ב.
איכנשטיין אליהו מאיר וב״ב.
אנגלארד אהרן, רעיתו וב״ב.
אינהורן יוסף, רעיתו, בתם פרידה.
אינהורן יעקב וב״ב (פריס).
אינהורן אברהם אביש וב״ב.
אינהורן שמעון וב״ב.
אייזן דר. נתן וב״ב.
אפשרגוט עמנואל, רעיתו בלימה.
ארנרייך הירשל (סטרוז׳ובקה).
אינהורן אהרן.
אנגל הניה ושרה.
אנגלארד יהושע, רעיתו ממשפחת משה גרפיין וב״ב.
אנגלארד נפתלי וב״ב.
איכנר צבי וב״ב.
אלינר מלכה, רוזה, מינה וכל ב״ב.
ארנרייך נתן וב״ב.
איכנר צבי.

ב

ברגמאן יהושע הירש וב״ב.
ברגמאן אברהם ומשפחתו.
ברגמאן אליהו וב״ב.
בינדר וולף, המשפחה.
בינדר אביש ומשפחתו.
בודענשטיין הירש.
באלדינגר מתתיהו ומשפחתו.
באלדינגר יצחק וב״ב.
באלדינגר נחום וב״ב.
בלום אלימלך ומשפחתו.
ברסמאן מרדכי ורעיתו.
ברסמאן וולף ומשפחתו.
באלזאם לאה, איטה, פריידל, זלטה מינדל, אליעזר מנדל.
באלזאם ישראל, בינה (מכפר סוקול).
באלזאם איידל וילדיה.
ברגמאן ישראל ומשפחתו.
ברגמאן ברוך ובנו אברהם אלימלך והבנות.
ברגמאן ברל ורעיתו.
ברגמאן הירש וב״ב.
ברגמאן חיים וב״ב.
ברגמאן יוסף, לאה, מלכה, חיים.
ברגמאן איזק (מאריאמפול) ואלימלך והמשפחות.
ברגמאן אליהו ורעיתו.
ברגמאן יוסף ורעיתו לבית אורי וב״ב.
בירקנפלד ובנו יצחק והמשפחה.
בינדער קאפיטאן ומשפחתו.
ברגמאן ר׳ וולף ומשפחתו.
ברגמאן יצחק וב״ב.
ברגמאן אהרן ומשפחתו.
בירן יצחק, רעיתו, בניהם ובנותיהם.
בירנצווייג מרדכי ומשפחתו.
בירן שמעון, האלמנה ובתה יולה.
בירן אדולף ובנו בנדיקט.
בירקנפלד, המשפחה.
בלוי יוסף דוד וב״ב.
בלך מוניק.
בלך מרדכי, ליבה, בנם יחזקאל, בתם הנדל הירשפלד וילדיה.
ברודר שרה וב״ב.
ברודר שמואל וב״ב.
ברודר יוסף וב״ב.
ברודר פנחס וב״ב.
בוימן יודל וב״ב.

בודנר יודל וב"ב.
בודנר אלעזר.
בודנר משה שמואל.
בודנר יוסף, המשפחה.
בודנר מיכאל וב"ב.
בראוו שמואל וב"ב.
ברנשטין יצחק וב"ב.
בוקסבוים חיים, רייזל.
בוקסבוים יצחק, בילה ובניהם.
בוקסבוים מיכאל וב"ב (קלימקובקה).
בוקסבוים ישראל וב"ב (ויסובה).
ביטרספלד שמואל, העניא, לאה, חתנו אברהם אלחנן וב"ב.
ביטרספלד אברהם וב"ב (סאנוק).
ביטרספלד ברוך וב"ב.
ביטרספלד וולף וב"ב.
ביטרספלד אהרן וב"ב.
בלוישטין דר. מיכאל.
בלוישטין פרידק ואשתו.
בלוישטין רומק — ראובן.
בלוישטין — שכטר יוזיא.
בינדר ר' משהלה, האלמנה וב"ב.
בינדער טובה.
בינדר מינדל.
בינדר מיכאל וב"ב.
בידער נחמיה, רעיתו, בנותיו וחתניו.
בינדר, המשפחה (מושטשעניצה).
בירן, המשפחה (שימבארק).
ברנר יונתן, רעיתו טויבע.
ברוינפלד יהושע, שרה לבית קולבר וילדיהם: מינקה, יואל, דבורה, צבי.
ברגר יודל וב"ב (סמרקוביץ).
ברגר נפתלי וב"ב.
ברגמאן, המשפחה (מאריאמפול).
בודנר עו"ד יעקב, אסתר.
בורנשטין הירש, רעיתו לבית פסל וב"ב.
בורשטין ישראל וב"ב.
בלומנקרנץ בצלאל, רבקה, ובנה יוסף.
ביאליוולוס ורעיתו לבית ליכטמן.
בלומנברג משה וב"ב.
בלומנברג שו"ב וב"ב (לאשיע).
בלאזבנד יחיאל מיכל וב"ב (רופיצה רוסקה).
בלאזבאנד לייביש ובנו ומשפחותיהם (רופיצה רוסקה).
משפחת בודענשטיין (רופה).
ר' מרדכי ורעיתו לבית בודנשטיין (סנקובה).
בוימן הרצקה, האלמנה ובנה יצחק.
בלומנקרנץ עקיבא, רעיתו לבית לנדוי וילדיהם.
ברנדווין הרב, רעיתו בת הרבי מדמביץ וב"ב.
בודנר הגב' ובניה.
בירן שמעון עו"ד.
בלומנברג מ. ורעיתו לבית וייץ וב"ב.
ברוינפלד צבי ורעיתו חנה ממשפחת דורשט, בתם לאה, ובנם.
ביטרספלד שמואל, בן אחיו וב"ב.
ברלינר יעקב ורעיתו.
בינדר הירש אלימלך.
ברגמאן חיים בן זאב וב"ב (ממגורשי זבונשין).
ברגמאן משה פיבל בן זאב (ממגורשי זבונשין).
משפחת סלר (ממגורשי זבונשין).
קרובי הרץ (ממגורשי זבונשין).
בלך ארק.
בירן אידה, אסתר, נתן (שימבארק).
בירן יעקב, רעיתו ובניהם (רופיצה פולסקה).
בוקסבוים העניה לבית פאס, בעלה ובניהם.
בוקסבוים, המשפחה (לושיע).
ברגמן — קוך, חיה לבית ברגמן, בעלה יחזקאל קוך.
ברט בילה לבית שפיץ, בעלה וילדיהם.

ג

גרוס יהודה.
גץ טוביה, רבקה, בנם יוסף ורעיתו.
גרוס אברהם משה וב"ב (סקולושין).
גרוס לייביש וב"ב (לאשיע).
גרוס משה וב"ב (דוורז'יסקו).
גרוס משה בר' פישל וב"ב.
גרוס יחזקאל וב"ב.
גרוס אשר וב"ב.
גרוס חיים.
גרוס יודל וב"ב.
גרינוולד ישראל וולף ומשפחתו, אחותו טובה ובתה.
גריבל, המשפחה.
גרטנר טובה, בעלה ובנותיה (לבית גלייכר).
גרטנר וו. וב"ב.
גרטנר משה דוד, בילה, אברהם יודל והילד.
גראבר חיים וב"ב.
גרובנר נתן, האלמנה.
גרובנר דר. נפתלי וב"ב.
גרינברגר רבקה לבית ראב ובניה.
גרינפלד צבי יחזקאל ומשפחתו.
גרינר יעקב וב"ב.
גרפונקל וולף ורעיתו פלה לבית שובין וב"ב.
גערבער ר' חיים, האלמנה.
גלר יעקב וב"ב.
גלר ווילק.
גלר יוסף ובנו.

גלייכר פנחס, רעיתו, בנו יחזקאל ובתו ומשפחותיהם.
גלייכר ישראל, רעיתו, בניהם שמואל, יהושע, בתם מלכה ומשפחותיהם.
גלייכר זיסל ורעיתו.
גלייכר יחיאל ומשפחתו.
גלייכר אברהם ורעיתו.
שאול גולדבלאט, המשפחה.
גולדפארב ר' נפתלי, האלמנה.
גולדברג מרדכי ורעיתו.
גולדברג רחל והמשפחה.
גולדברג משה.
גולדפארב, המשפחה (רדיצינה).
גוטווירט, המשפחה (לוזנה).
גוטמאן, המשפחה (ישינקה).
גוטמאן, המשפחה (רדיצינה).
גינצברג יואל, בנותיו וחתניו ומשפחותיהם.
גינצברג נתן, אלטר.
גניוויש יוסף, רעיתו, בנותיו וחתניו וב"ב.
גניוויש חנינא וב"ב.
גבל מרדכי וב"ב.
גבל משה, המשפחה.
גבל דר. יחזקאל.
גלב מענדל ורוב בני משפחתו.
גלב לייב וב"ב (מאריאמפול).
גלר מוטל.
גלמן דוד ד"ר.
גלר, המשפחה (שימבארק).
גניוויש ר' פנחס, האלמנה, בנה יהודה ובנותיה.
גניוויש יודל, המשפחה.
גורפיין מנדל אליעזר וב"ב.
גורפיין משה, רעיתו, בנם ובנותיהם.
גרוסמן שמחה וב"ב.
גלזר שמואל, מלכה הינדה וב"ב.
גרינשפאן יעטא בת לייבקה ריינר.
גלדציילר, המשפחה (ליפינקי).
גלדציילר חנה בת יעקב ציגלר וב"ב (הרקלובה).
גרטנר גיטל, רויזה אשת ר' אהרן.
גוטמאן ברוך וב"ב.
גלד חיים יעקב ורעיתו.
גולדפינגר ר' מנדל.
גריבל.
גלר אוסקאר.
גלר יאנק, יוסף.
גבל אשר.

ד

דרוטר משה דוד, רעיתו זיסל.
דימנט, חתן יחיאל הולנדר וב"ב.
דגן חיים, רעיתו ובנו.
דגן מאיר הירש, רעיתו, בנותיו וחתניו וב"ב.
דגן משה, פפקה וב"ב.
דגן שלמה, רבקה וב"ב.
דגן אהרן ומשפחתו.
דים יעקב וולף, רעיתו לבית שטנגעל וב"ב.
דורשט אליהו יעקב, מלכה.
דורשט בר' אליהו יעקב וב"ב.
דונר — הולנדר לאה.
דומב דר. ורעיתו.
משפחת דונר (ביסטרה).
דאר יהושע.
דאר מענדל, המשפחה.
דיאמנד חיים הירש ורעיתו.
דרשוויץ זכריה, לאה, וב"ב.
דורמן צבי, לאה (הוא נפטר בסיביר).
דורמן דוב וב"ב (בדנרקה).
דורמן יצחק, בר' צבי, שרה וב"ב (פריס).
דורמן יוסף וב"ב (פאגזינה).
דיאמנד זינדל וב"ב (סטרוז'ובקה).
דיאמנד יוסף וב"ב.
דיאמנד קלמן.

ה

הרבסטמן יוסף, האלמנה הינדה.
הרבסטמן יחזקאל, רעיתו, בתם חנה, חתנם לבית אוסט וב"ב.
הופמן לייב בר' משה, איצקה, זליג וילדיהם.
הופמן שמחה צבי, פריידל (ראדושטש).
הופמן, הבת של משה, (זאגוזני).
הולנדר זלמן וב"ב.
הולנדר יצחק בר' יחיאל וב"ב.
הולנדר משה בר' יחיאל וב"ב.
הולנדר משה וב"ב.
הולנדר דר. שמעון, פראניה וילדיהם מיכאל ואדם.
הולנדר אפרים, שרה וילדם.
הולנדר ברוך בר' צבי וב"ב.
הולנדר יוסף בר' צבי ורעיתו.
הולנדר אברהם ורעיתו לבית רינר וב"ב.
הולנדר דוד ומשפחתו.
הולנדר אברהם בר' דוד.
משפחת הולנדר (לוזנא).
הוכברגר שמעון, רעיתו, הבנות ומשפחותיהן.
הולצר אברהם, חתן ברל ברגמן (רעיתו לאה נפטרה בארץ).
הולצר ישעיה, המשפחה.
הוכברגר פנחס, רעיתו ובנותיהם.
הרשטריט נתנאל.

הופמן ד"ר ורעיתו לבית שמלקיס.
הרבאך וב"ב.
הויברגר הרמן, מינדל.
הוניגוואכס — ברינר, הגב' בלומה ובנה צבי.
הורוביץ יחזקאל מבובוב וב"ב.
הוטערר בעריש וב"ב.
הורניק, המשפחה.
הלברשטאם הרב ר' אלישע, מרא דאתרא (נפטר בסיביר).
הלברשטאם יוכבד הרבנית (נפטרה בסיביר).
הלברשטאם הרב נפתלי חיים (נפטר בסיביר).
הלברשטאם מרים לאה (נפטרה בסיביר).
הלברשטאם הרב יקותיאל יהודה, דינה.
הלברשטאם אריה, הענטשע, כלתם ובנה משה.
הרץ אלעזר משה, רעיתו ובנותיהם.
הירשפלד חנוך, קלמן, יונה, רבקה, מרים, רחל, הנדל, אדלה.
הירשהורן—גלר קיילה ובעלה.
הלפרן, המשפחה.
הכל שמעון, רעיתו פרל ובתם.
האנדוורקר אליהו, רעיתו ובנותיהם.
הנדלר אוריש, המשפחה (מושטשיניצה).
הוכהייזר ,המשפחה (רופה).
הוכהייזר, המשפחה (לושיה).
הארליג האלמנה ובניה ברונקה, זיגמונד, ארטור.
הוכהייזר חיה.
הופמן שמחה צבי, פריידל.
הופמן יהודה לייב וב"ב (סטרוז'ובקה).
הופמן יעקב יצחק וב"ב (סטרוז'ובקה).
הפרלינג, המשפחה.
הולנדר יצחק ואמו הנדל לבית פירר.
הרציק פישל, רעיתו, שתי בנות ובן.
הוכברגר ינטל.

ו

וירטהיימר היים וב"ב.
ווירטהיימר הירש וב"ב.
ווירטהיימר מאיר וב"ב.
ווינפלד אליעזר ובניו.
ווינפלד יעקב ובנו.
ווינפלד מענדל, מאלה ובתם.
משפחת ווינפלד (סוקול).
ויינברגר בצלאל, גיטשע, לאה.
וויינשטיין הירש וב"ב (לושיה).
וויינטרויב אהרן וב"ב.
ווייס אליקים, רעיתו פרומצ'ה.
ווייס יעקב, המשפחה, איכל, אברהם וכל המשפחה.
ווייס מנדל וב"ב.
משפחת ווייס (וויסובה).

ווייסברגר ברנרד וב"ב.
ווייסמן הירשל וב"ב (גלדישוב).
ווייסמן יודל וב"ב (לוג).
ווייסמן משה בר' פיבל (זדיניה).
ווייסמן וולף, המשפחה (זדיניה).
ווייסמן, המשפחה (דומיניקוביצה).
וייל אברהם משה, המשפחה.
ווייל ברל וב"ב (אושטשע רוסקה).
ווילד אברהם משה בר' שמעון, רעיתו טויבע לבית ברגמן, בתם אסתר ברכה ובעלה הירש לייב טרום וילדיהם.
ווילד שלמה.
ווילד יצחק צבי, אסתר.
ווילד ברוך, רחל.
ווילד יעקל מטארנא, רעיתו בילה, ניסן וב"ב, בנותיו, חתניו ונכדיו.
ווגשאל יהודה ורעיתו.
ווילד יעקיל בר' יצחק ורעיתו.
ווילד חיה.
וינר אביש וב"ב.
הימר ר' שמואל, המשפחה (וויסובה).
ווימישנר מרדכי וב"ב.
וידר ד"ר.
ווימישנר העניך וב"ב.
וויערניק בנימין ובנותיו.
וויערניק לייב וב"ב.
ווכטל יוסף וב"ב.
ווכטל דוד ומשה.
ווכטל הגב' ובנותיה.
וואלאך פרומטשע וב"ב (שיארי).
וואלאך שלמה וב"ב.
וואלאך יצחק, רחל וילדיהם.
וועגנר דוד, האלמנה, בנה ובתה.
וועגנר ליפה וב"ב ואחיו.
וואקסמן סאלה ובעלה.
וורצל שמעון בן בייניש.
וואלטר צבי, אחיותיו ומשפחותיהם.
ווערנר צבי.
ווערנער יעקב יהושע וב"ב.
ווערנער יחזקאל וב"ב.
וואלנר, המשפחה.
וויינברגר בילה וב"ב.
וויינברגר בצלאל ורעיתו (אורביס).
וויינפלד משה בר' אליעזר וב"ב.
וויינפלד ניהה, המשפחה.
ווילד יהודה וב"ב (מטוכוב).
ווּפער מגר. אדוואַרד ורעיתו.
ווילד יהודה, רעיתו חיה ובנם יצחק צבי.

ז

זלנגוט יעקב, רעיתו ומשפחתו.
זלנפריינד, רעיתו לבית קרץ וב"ב.
זלצמן ברוך, רעיתו ובנותיהם רבקה ושלה.
זילבר שמריל, רעיתו ובנותיהם.
זונטאג, המשפחה.
זידוורץ ישראל, רעיתו ואחדים מב"ב.
זומר אלמנת נפתלי, הבת חנה ובעלה.
זיינוול יהושע וב"ב.
זיסוויין לייביש וב"ב.
זינגר יוסף וב"ב.
ז'אבנר דר. (רופא מקראקא) וב"ב.
זידוורץ אברהם וב"ב.
זידוורץ משה.
זומר שמואל וב"ב.
זיסקינד פרידה וב"ב.
זליג הסנדלר.

ח

חאמיידעס יצחק אייזיק ורעיתו צפורה לבית ביטרספלד.

ט

טייכמן דוד, רעיתו לבית קוז'ניק וב"ב.
טים לייב וולף ומשפחתו.
טים יואל.
טייטלבוים הרב ר' שלמה, הרבנית חאשע, בניהם, בנותיהם, חתניהם ונכדיהם.
טייטלבוים שמואל וב"ב.
טייטלבוים בעני וב"ב.
טלר ברוך וב"ב.
טננבוים שמואל לייב, אטל, הינדה.
טקץ משה, האלמנה.
טרנצר (חתנו של משה ווילד) וב"ב.
טייכנר אליקים, המשפחה.
טפר שמחה, העני וב"ב.
טייכנר ברל, רעיתו גולדה לבית ברוינפלד, מלכה, גיטל, שרה.
טרויריג משה.
טוסלוביץ הרש וב"ב.

י

יוהניס דרזיל ומשפחתה.
יוהניס דוד וב"ב.
יוהניס יוסף, האלמנה.
ירד המשפחה.
ירד, המשפחה (שימבארק).
יוגנד הרב אריה לייב וב"ב.

כ

כהנא ר' יוסף שלום האלמנה ובתם.
כהנא חתנו של ריגר, דבורה וב"ב.
כהן זיינוול ורעיתו אסתר.
כהן יעקב יהושע וב"ב.
כהן ברוך.

ל

ליפטשר משה בר' מרדכי וב"ב.
ליפטשר מאיר בר' משה וב"ב.
ליפטשר שמואל וב"ב.
ליפטשר הירש בר' שמואל, זעלדא, יוסף.
ליפטשר בצלאל ורעיתו לבית רוט.
ליפטשר משה הירש, רעיתו גיטשע לבית באלזאם וילדיהם.
ליפטשר האלמנה, בנה אוטשי וב"ב.
ליפשיץ אברהם יוסף וכל ב"ב.
ליפשיץ ר' ישראל, האלמנה וב"ב.
לישנר ליבה, משה, אליעזר מנדל, עובדיה.
לישנר מרדכי הירש וב"ב.
ליכטנברג יעקב וב"ב.
ליכטנברג מיכאל וב"ב.
ליכטנברג בצלאל וב"ב.
ליכטנברג פרידל ומלכה ובעליהן וב"ב.
ליכטנברג חוה.
ליכטנברג מנשה ורבקה וילדיהם.
ליכטנברג ברל וב"ב.
ליכטמן זישא, המשפחה.
ליכטמן אברהם וב"ב.
ליכטמן וב"ב (חתן משה גרוס).
ליכטמן לוי יצחק וב"ב.
לנדא חיים פלטיאל וב"ב.
לנדא הגב' לבית מעטה וילדיה.
לנדא לייביש, שרה, וילדיהם ברוך, אלימלך, ומרים.
לנדא חיים, רעיתו, בנם ובתם יהודית.
לנדא רבקה (רגינה).
לנדא אליעזר, מלכה, וב"ב.
לנדא הירשל וב"ב.
לנדרר לייביש, רעיתו לבית ארנברג וב"ב.
לנגזם דוד ורעיתו.
לנגזם שאול ורעיתו.
לנגזם חיים ורעיתו מאניא והבנות.
לנגזם — ווירטהיימר וולף.
למביק אברהם בר' צבי, רעיתו ובתו.
למביק אברהם ורעיתו (רינק).
למביק אברהם וב"ב (שיארי).
למביק צבי וב"ב (שיארי).
לאקס פרידה לבית ארנברג.

לאקס חיים, רעיתו ובתו.
לאריש מישקעט הגב׳ ובנותיה.
לאריש לוי וב״ב.
לאריש יעקב וב״ב.
לאנג יעקב וב״ב.
לאנג ברוך וב״ב.
לאנג הירש בער וב״ב.
ליזר משה, מורה ב„חדר עברי״, רעיתו וילדו.
לבקוביץ דוד וב״ב.
לוסטיג משה ורעיתו, בנם מאיר נתן, אליהו וכל ב״ב.
לאנדסמן, המשפחה (זייפנזידער).
לעבער, המשפחה (ביסטרה).
לארבר געציל, המשפחה (שקווירטנה).
לנדא משה, רעיתו, בניו ובתו ומשפחותיהם.
לנדא וולף ואידל, המשפחה, זלמן, הרצל.
לרמן אברהם, המשפחה (זאגוז׳ני).
לבר משה וב״ב (מושטשיניצה).
לעהנר לייב, המשפחה (סטרוז׳ובקה).
לרמן רחל.
לאנדא, המשפחה.
לוי זלמן, רעיתו ובנם.
לנדאו משה, רעיתו, לולעק, פולדעק וב״ב.
לנדאו השל ורעיתו.
ליזר רוזליה.
לרמן זליג.
לוי מ. רעיתו לבית ברגמן וב״ב.
ליטמן פיגה לבית שענאגל ובעלה וב״ב.

מ

מעלער דוד וב״ב (מושטשניצה).
מילר הרב משה, רעיתו, בנו יחזקאל, בנותיו וחתנו.
מילר דוד וב״ב.
מילר אברהם יהושע וב״ב.
מילר ר׳ יוסלי, הבת ובעלה יונתן.
מינהרד ישראל, לאה, ברכה, משה, גרשון.
מינהרד זימל ומשפחתו (רופה).
מילר ר׳ נפתלי דיין, האלמנה וכל משפחתה.
מאי מינה ובתה.
מעהר נפתלי וב״ב.
מעטה זליג ורעיתו.
מעלאך וולף וב״ב.
מאנדל זלקא, רעיתו, פעסיא, יהושע ואחיהם הצעיר.
מאנדל יעקב וב״ב.
מאנדל משה דוד, בנו יצחק וכל ב״ב.
מארק הענא ובתה.
מארק יוסף וב״ב.
מלץ — ארנרייך הגב׳ וב״ב.

מנהיימר שלמה.
מרקוביץ (חן) יעקב וב״ב ובנו יונה.
מדפיס עו״ד ורעיתו.
מרדר ליכטמן ורעיתו מלכה וב״ב.
מאטליס מאיר וב״ב.
מארקל אברהם שלמה וב״ב.
מאנטל לבית זיינוועל הגב׳ וילדיה.
מיילינגר ישראל, המשפחה.
מורגנשטרן רוזליה, יאדזיא.
מורגנשטרן יצחק עו״ד ואשתו.
מורגנשטרן (ניימאנובקה).
מורגנשטרן, המשפחה (ליזנה).
מאליסטיוואר ר׳ שמשון וב״ב.
משה עגלון, חתן ר׳ לייבלה.
מיטלר, המשפחה (קריבה).
מאי יוסף גיסו (רופא שיניים) וב״ב.
מנדל שלום ורעיתו.
מילעט דר., האלמנה.
מורגנשטרן יחיאל וב״ב.
מאיוס דר.
מנהיימר מונק, חיה לבית גולדברג ובנם אדם.
מורגנשטרן שמואל וחנה.
מורגנשטרן יחיאל.
מורגנשטרן חנה, פרידה, לאה וילדיה.
מורגנשטרן יחיאל.
מלר פייגה לבית פעך ושלוש ילדותיה: יוכבד, אסתר וחיה שרה והילד משה וולף.
מילט מאוריצי ד״ר.
מנדל שלום, האלמנה וב״ב.
מיילינגר, המשפחה.

נ

ניימאן שאול, בתו שיינדל.
ניימאן שלמה ארי׳ וב״ב.
נבנצאל אליהו וב״ב (סוקול).
נבנצאל זישא, המשפחה.
נבנצאל ישראל, רעיתו, בנו ובתו.
נבנצאל חנוך וב״ב.
נבנצאל מנדל, ברוך.
נבנצאל בני ר׳ יעקל קלמן.
נייגרשל ממשפחת רוט — ארנרייך.
נייגרשל, המשפחה (סמרקוביץ).
נוסבוים שמעון, המשפחה.
נוסבוים יצחק וב״ב.
נוסבוים דוד וב״ב.
נוסבוים יעקב וב״ב.
נויהייט פיגה ובנותיה.
נויהייט, המשפחה (מחלבה).

נוסבוים משה וב"ב.
נבל חיים הירש, רבקה, נתנאל.
ניישטטל ברל וב"ב.
ניישטטל העניך וב"ב.
נבל מרדכי, טויבע, בנותיו, חתניו וב"ב.
נוסבוים ר' שמעון, חתנו וב"ב.

ס

סובל בן־ציון.
סובל שמחה וב"ב.
סלומון מנחם, דבורה, ישראל, בילה, ניחה, חנה, מלכה, טויבע.
סלר דר. מאוריצי.

פ

פרנקל הרב יהושע השל וב"ב.
פרלמן יוסף וב"ב.
פרנקל, רעיתו ובתם.
פרלמן שלמה, רעיתו גיטל וב"ב.
פרלמן פסיל, בעלה וילדיהם.
פירר משה מנדל וב"ב.
פירר שלמה, יעקיל, דוד.
פירר שכנא ורעיתו.
פירר אהרן—שטרויס.
פרנס חיים שמעון, בנו מנדל ובנותיו ומשפחותיהם.
פרנס עכסה.
פרנס חיים דוד וב"ב.
פכטר אלמנת הרבי מדמביץ, בנה פכטר משה וב"ב, נכדה ווייסבלום יודל.
פסל ברל, בר לזר וב"ב.
פסל ברוך וב"ב, פסל דוד וב"ב.
פסל ברל וב"ב.
פסל יעקב אהרן וב"ב.
פריאר נטע וב"ב.
פריאר הירש לייב וב"ב.
פריאר יצחק דוד, זעמא, בניהם ובתם.
פריינד בעריש, לאה וב"ב.
פרידמן אברהם, רעיתו ובנו צבי.
פרידמן שלמה יצחק וב"ב.
פרידמן יחיאל, רעיתו, בתם בילה.
פרנד אברהם, רעיתו, ילדתו, ואמו שיינדל.
פרידריך רייזל וב"ב.
פרידריך (חתן לאשערן) וב"ב.
פרידריך (מחלבה).
פלדמסר ישראל, אסתר, אידל.
פרסר חנה.
פרסר־ניימאן שיינדל ובנה פנחס אלימלך.
פינדלינג יעקיל ורעיתו.

פינדלינג יהודית.
פינדלינג שמעון וב"ב.
פינדלינג לאה וב"ב.
פנציק שמחה יונה, רעיתו, בתו וב"ב.
פנציק פנחס וב"ב.
פנציק מיכאל וכל משפחתו.
פנציק ר' נפתלי, האלמנה.
פנציק דוד, המשפחה.
פנציק, המשפחה (קלימקובקה).
פירסט נחמיה וב"ב.
פאס חיים דוד, מלכה ובנם ישראל.
פוגל פרופ. הנריק, פיגה, סטעפוש וב"ב.
פינצבסקי משה וב"ב.
פחר ראובן, האלמנה, חיים הירש, ואחיו.
פחר אברהם בר' יחיאל ורעיתו.
פחר אברהם (קדר), רעיתו ובני משפחתו.
פיצלה דוד.
פיצלה, המשפחה (ביעלאנקה).
פרויווירט מאיר, רעיתו, בנותיו, וחתנו.
פריינד מקרוסנו וב"ב.
פיסטר מענדל וב"ב.
פלבר מיכל, האלמנה.
פלר ראובן, המשפחה (אומישונקה).
פאבר, המשפחה (וויסאווא־האנטשאווא).
פוקס, המשפחה (האנטשאווא).
פרנקל ורעיתו בת ר' מאטל בלאט וב"ב.
פנציק וולף לייב בר' דוד וב"ב.
פנציק מאיר וב"ב.
פינסקר שמערל.
פנציק הרש, רינה ולאה.
פטרפריינד עלי ורעיתו בילה לבית צלר, בנם יעקב ובתם.
פלר דוד וב"ב.
פרלמן, הגב' וילדיה.
פטרפריינד דוד ורעיתו.
פטרפריינד אליהו ומשפחתו.
פרסר, רעיתו חוה לבית קלר וב"ב.
פורמן בנימין, האלמנה וב"ב (בדנרקה).
פנציק הירשל בן שמעון מאיר וב"ב.
פנציק אברהם בן שמעון מאיר וב"ב.
פנציק אברהם בן מיכאל וב"ב.
פעך שמעון ומשפחתו.
פעך יונה, האלמנה.
פרנקל חתן ר' מאטל בלאט וב"ב.
פרלמן ברוך.
פולנצקי אביגדור.
פניג שרה, אמה של ר. מורגנשטרן.
פענציק הירשל, רוניא רעית ראב.

פילצר מגר. פרידק וב״ב.
פויארשטיין אלברט, רעיתו, ווילך, אידה.
פסל חיה, אלמנת ר׳ וולוולה.
פנציק חיים.
פרל ישעיהו וב״ב.

צ

ציילר לייביש ורעיתו.
צינגר משה יהושע, שפרה, וב״ב.
צ׳שניובר ר׳ זלמן, האלמנה ובנותיה.
צ׳שניובר שמואל וב״ב.
צ׳שניובר חיים וב״ב (לושיה).
צ׳שניובר לייביש, איטה.
צ׳שניובר משה.
צ׳שניובר ברוך, חיה וילדיהם.
צימעט יוסף ורעיתו.
צימר יחזקאל וב״ב.
צימר הירשל, רעיתו לבית פירר וילדיהם.
גב׳ ציטרוננבוים לבית וואלאך ובתה.
ציגלר, המשפחה (קוניטשנה).
ציגלר נתנאל וב״ב.
ציגלר יוסף ומשפחתו (בדנרקה).
צווייג ברכה.
צנווירט, המשפחה.

ק

קולבר ברל, יהודית, פפקה, יוסף.
קולבר רייזל.
קולבר אייזיק, האלמנה ובנותיה.
קולבר חיה, נפתלי, העניא, פייגה רויזה.
קולבר סנדר, רייצה, ברל, ישראל.
קולבר יעקב, לייב, יאדזיא.
קלוגר ישעיהו וב״ב.
קליגר הרב משולם וב״ב.
קפנר יעקב (יעטשי) צירל.
קרבס, המשפחה.
קלויזנר העשי ומשפחתו.
קרישר לייביש, רעיתו, בנו יחזקאל, ובתו.
קרישר משה, רעיתו הענא, בתו שרה.
קלוץ מינדל.
קלוץ, אלמנת ר׳ יצחק ומשפחתה.
קלוץ זלמן וב״ב.
קרץ נתן וב״ב.
קרץ ורעיתו קיילה ובתם וב״ב.
קרץ לייביש וב״ב.
קריגר שלמה וב״ב (מריומפול).
קורן הגב׳ וב״ב.
קורן אייזיק, רעיתו ובנו שמעון וב״ב.
קורן סיני וב״ב, בניו בצלאל וצבי.

קורן משה וב״ב.
קורב זיסל.
קליינמונץ ורעיתו.
קוז׳ניק בצלאל, מינדל, איטה.
קוז׳ניק שמעון וב״ב.
קצ׳ור פרופיסור מארק.
קריגר ד״ר דוד
קרץ חיים וב״ב.
קאלב מ. ורעיתו לבית ארמיאנר וב״ב.
קולבר אייזיק, האלמנה וב״ב.
קינדרמן וב״ב.
קנלר יוסף וב״ב.
קליין — שובין רוזה, בעלה וב״ב.
קליין איטה ובנה.
קליין פריידל, המשפחה.
קליין הגב׳, אמה של לאה׳טשע שובין.
קיכל שרה לבית ווירניק.
קופרמן ר׳ חיים שו״ב, רעיתו, בנותיו, חתניו וב״ב.
קופרמן בנציון וב״ב.
קויפמן ר׳ פרץ שו״ב וב״ב.
קורץ משה, המשפחה, בנותיו ונכדיו.
קורץ אברהם מענדל וכל ב״ב.
קורץ בן אברהם מנדל וב״ב.
קופיטו הדסה.
קופיטו אברהם משה, רעיתו, נחום, איטה.
קופיטו צבי וב״ב.
קופיטו שמואל וב״ב.
קרמר רייזל, יחזקאל, צבי.
קלר אייזיק, המשפחה.
קלר יוסף וב״ב.
קנר אברהם וב״ב.
קצבאך יעקב וב״ב.
קליינמן יצחק וב״ב.
קמרטוך טוביה, המשפחה.
קמרטוך ישעיהו, המשפחה.
קורנפלד מיכאל ורעיתו (סמרקוביץ).
קורנפלד סרל.
קורנפלד מנדל וב״ב.
קורנפלד בצלאל (נכד ר׳ אביש) וב״ב.
קורנפלד מנדל בר׳ יוסף.
קורנפלד מיכאל, רעיתו ובנותיו.
קורנפלד לבית קופיטו, רייזל, איטה, שרה פריל.
קורנגולד הירש וב״ב.
קרץ יהושע, רעיתו ובניהם לייב ושמואל.
קלר אייזיק, גולדה בלימה ובנם נתן.
קרצר רחל (זאגוזני) וב״ב.
קלר ישראל וב״ב (רוזדזילה).
קרנץ, המשפחה (בדנרקה).

קריגר, המשפחה (שימבארק).
קרישר משה בן לייביש וב״ב.
קייל יונה וב״ב וחתנו וב״ב.
קליינגוט חיים וב״ב.
קלר עזרא, האלמנה ובנה.
קרבס ברל.
קוז׳ניק לייב משה, אלקה.
קראצר רחל, פפקה, שמחה.
קולב.
קליין יחזקאל ובנו.
קופיטו שרה לאה.
קריגר דר., דונק, ריבה.
קלוץ שלמה, יהודית ובנותיהם שפרינצה ומניה.
קולבר יצחק.
קורץ חיים.
קריגר מרקוס מרדכי וב״ב (שימבארק).
קורנפלד סרל לבית ראקר.

ר

רייך יעקב ורעיתו.
רייך, אלמנת משה וב״ב.
רוט בעריש, רעיתו פרידה וילדו.
רוט לייביש.
רוט מיכאל מרדכי.
רוט הירש.
רוט ברוך וב״ב.
רוט יצחק משה וב״ב.
רוט יחזקאל ולאה.
רוט מירל וארבעת ילדיה.
רוט פנחס, ריזל.
רוט יעקב, העלא ובתם.
ריגר ברוך עו״ד.
ראב פנחס וב״ב (מאריאמפול).
ראב אסתר.
ראב נפתלי וב״ב, אחותו ברכה וב״ב.
ראב פרידה ובעלה.
ראב יעקב וב״ב.
ראב שלום וב״ב.
ראב שכנא וב״ב.
ראקר חיים, האלמנה ובתה חנקה.
ראקר ר׳ אברהם, המשפחה.
ראקר ר׳ יצחק, המשפחה.
ראקר דוד וב״ב.
ראקר יודל בר׳ יצחק וב״ב.
ראקר מנדל בר׳ יצחק וב״ב.
ראקר יחיאל בר׳ יצחק וב״ב.
ראקר יחיאל בר׳ אברהם וב״ב.
ראקר מנדל בר׳ אברהם וב״ב.

של דר. מיכאל.
רנד משה יצחק, חיה אסתר ומשפחתם.
רבינוביץ צבי וב״ב.
ראוך נחום.
ראיעוויץ, אשתו ובניו.
ריגר דבורה.
ריגר משה וב״ב.
ריגר דוד וב״ב.
רפפורט אליעזר וב״ב ובנו לייביש.
רובין שינדל, דוד, טויבה, פפקה, חנה.
רובין משה ורעיתו ואחיו חיים ויצחק.
רובין אלישע, המשפחה.
רובין שמואל וב״ב.
רובינפלד יהושע וב״ב. (דיבצקר).
רובינפלד דוד, טויבע, יהודית ובנם.
רובינשטיין דוד וב״ב.
רובינשטיין אוריש וילדו.
רוזנר יהושע, רעיתו, ישעיהו, שיינדל, ריקה.
רוזנוואסר יוסף, חנה ובניהם.
רוזנוואסר עוזיאל, רעיתו, בנותיו, חתנו וב״ב.
רוזנגארטן ר׳ איטשה סופר, רעיתו ובנותיהם.
רוזבאך מאיר שמעון, אמו לבית וייל ובעלה.
רוטנברג בעריש (פשוורסקר מלמד) וב״ב.
ריזנברג אייזיק וב״ב.
רייכמן הירש, יהודית, פינקה, לאה.
ריינר נפתלי וב״ב.
ריינר וב״ב (משנגיסר).
ריינהולד, המשפחה (וויסובה).
רבהאן פנחס.
רינג יוסף, חנה, ברל.
רוטנברג משה וב״ב.
רוט מירלה, המשפחה וארבעת ילדיה (זאגוזני).
רוט צבי ומשפחתו (זאגוזני).
רוט בצלאל, אשתו וילדם (זאגוזני).
ריינהולד אברהם חיים וב״ב.
רוט מרדכי ורעיתו.
רוט יעקב בן מרדכי.
ריינר לאה.
רוזנוואסר חנה, בעלה וב״ב.
רוט הירש, יחזקאל, גיטשע והילדים.

ש

שטארק נתן.
שינגל פלורה.
שינגל דר. רישרד.
שינגל שמעון, בתו פיגה וחתנו משה ליטמן.
של רוזיה.

של דר. פנחס.
של דר. ברנרד
שיין לייביש, מרים וב״ב.
שטיין אסתר.
שטיין מרדכי ורעיתו.
שנקל נתן וב״ב.
שמיר ברל, רעיתו פרל וב״ב.
שנקל משה.
שיינברג ברכה, אלמנת אברהם.
שיינברג יוסף וב״ב.
שיינברג משה וב״ב.
שלימפר יעקב, נעשא וב״ב.
שנדורף הירש יחזקאל וב״ב.
שאכנר, המשפחה (ליפינקי).
שאכנר אליעזר, נכד שנקל.
שטימלר רפאל וב״ב.
שטימלר אברהם וב״ב.
שובין מרדכי יצחק, לאה, מאיר, צילה.
שפיץ יעקב וב״ב.
שפיץ יוסף וב״ב.
שפיץ מנדל.
שפיץ יחזקאל וב״ב.
שפיץ חיים וב״ב.
שפיץ אהרן וב״ב.
שפיץ אברהם וב״ב.
שפיץ נתנאל וב״ב.
שיצר אהרן יונה וב״ב.
שיצר מרדכי יוסף וב״ב.
שיצר יעקב שלום וב״ב.
שיצר צבי וב״ב.
שיצר ישראל וב״ב.
שיפר יעקב ורעיתו.
שפרבר דבורה.
שפרבר יהושע וב״ב.
שפרבר אהרן וב״ב.
שטטפלד אביגדור ומשפחתו.
שווימר ליבר, לולה, וילדיהם.
שווימר פיבל, רוזה, וילדיהם.

שווימר לייביק.
שווימר עקיבא.
שולדנפריי וולף, רעיתו, בנם יעקב, ובנותיהם וצאצאיהם.
שנידר וולף לייב וב״ב.
שטטפלד ברנרד דר., הלנה.
שטמלר, המשפחה.
שטורך מנדל, רחל ובתם.
שטורך יעקב וב״ב.
שטורך ברוך וב״ב.
שטורך זלמן, האלמנה.
שברשינר משה, נחמה, ובתם.
שטנגל יצחק נטע וב״ב.
שטנגל ברוך וב״ב.
שטנגל — הרבסטמן הגב׳.
שפירא, חתן אורמיאנר וב״ב.
שוורץ נתן וב״ב.
שרייבר נח וב״ב.
שמיער ברל, רעיתו פרל, בתם פרידה וילדיה.
שליסלברג שמעון וב״ב.
שנקל רחל.
שטרן ר׳ יוסף ומשפחתו.
שמעלקיס יהושע וב״ב.
שטרן ר׳ יוסף, המשפחה.
שנגוט חתן אייזיק קלר, פריידל וב״ב.
שפרבר מרדכי מנדל וב״ב (זאגוזני).
שפרלינג משה ורעיתו.
שטורם משה מנדל וב״ב.
שנגוט, חתן מרדכי ברסמן וב״ב.
שטורך הירשל וב״ב (רויזנברך).
שטיבר מאיר וב״ב.
של פיגה (שימברק).
של זוסיה (שימברק).
שטמלר ישראל וב״ב (שימבארק).
שומאן אברהם, רעיתו ובניהם (ביסטרא).
שפרבר מינדל ובעלה וילדיהם (מריאמפול).
שטרן שמואל וב״ב.
שווימר אסתר לובה.
שרמן רוזה — יצחק.

ולא ידע איש מקום קבורתם

Monument of the Gorlice Martyrs
On Mountain Zion, Jerusalem.

אנשי גורליצה עולים להר ציון להקמת מצבת זכרון לקדושי עירם
עשרה בטבת תשי"ט

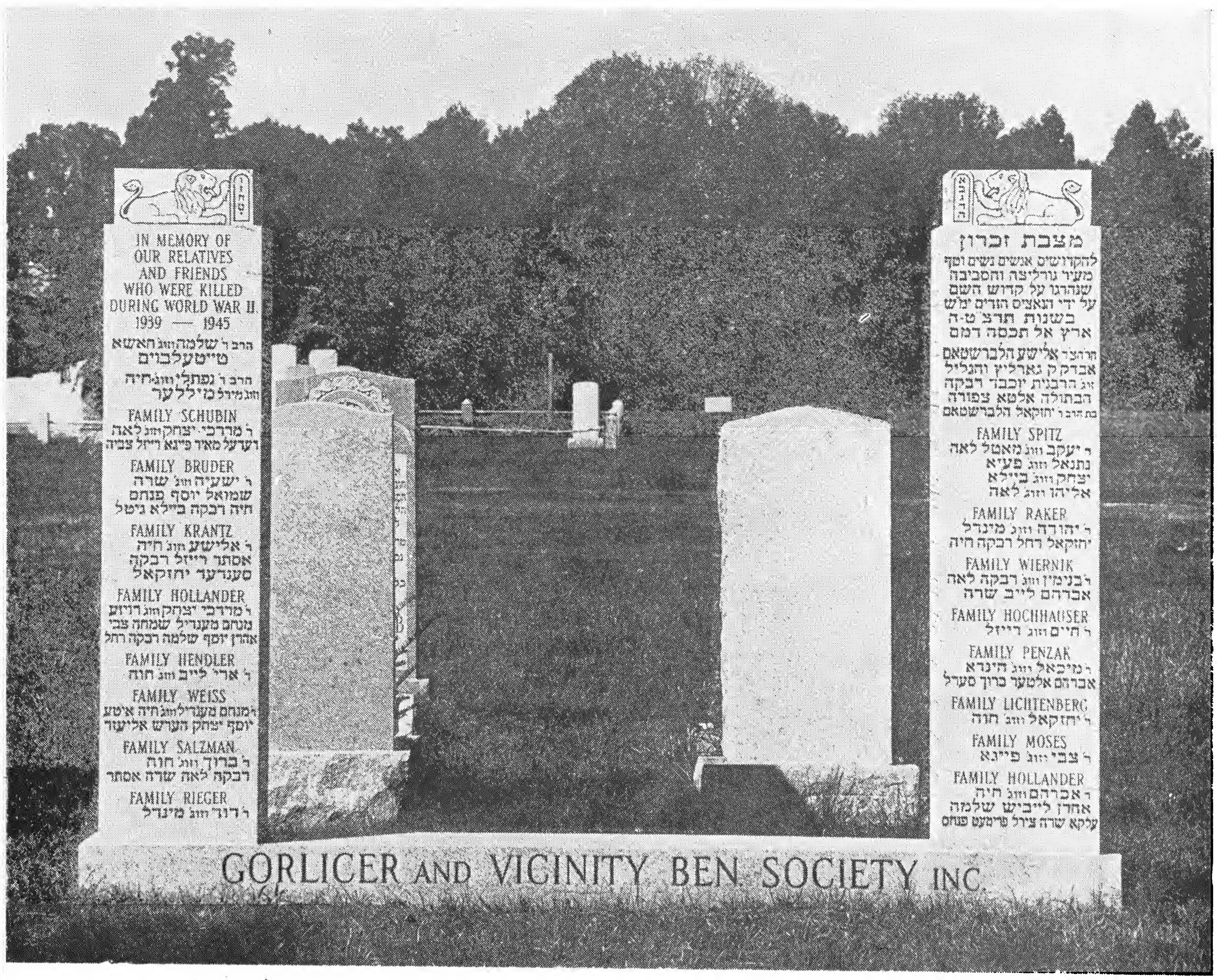
מאָנומענט צום הייליגן אָנדענק פון די קדושי גאָרליצע, מיט די נעמען פון די גייסטיקע פירער און אנשי שם פון אונזער קהילה —

וואס איז אויפגעשטעלט געווארן דורך אונזערע ברידער פון גאָרליצער לאנדס־מאנשאפט אין אמריקע, אויף אַ בכבודיקן פלאַץ, אויף דעם בית חיים אין אַ ניו־יאָרקער פאָרשטאָט —

האט ארויסגערופן גרויס כבוד און דרך־ארץ ביי אלע גאָרליצער אין ישראל און האט אלעמען פערכאפט מיט די ווארעמהארציגסטע געפילן פאר די געמיינשאפטליכע ברודערלעכע ארבעט.

אלס אויסדרוק פון הויכשאצונג פאר זייער חשיבותדיקע שאפונג גיבן מיר דאס בילד פון דעם אימפאָזאנטן מאָנומענט אין אנהייב פון דעם קאפיטל הזכרת נשמות.

דער קאמיטעט פון ספר זכרון

אגודת בני גורליצה והסביבה בארצות הברית

ציון למשפחות ארנברג

ר׳ יצחק ליב אהרנברג ז״ל

היה בעל ביח״ר ובעל בית מכובד, למדן עצום ועושה צדקה וחסד בכל עת. ביתו בית ועד לחכמים. לרבנים ואדמורי״ם ולאנשים פשוטים. בניו וחתניו גדולים בתורה ואנשי שם. נפטר בזמן השואה בפרוקוצ׳ים שע״י קרקוב, ביום כפור או במוצאי יום כפור שנת תש״ג.

אשתו מרת שרה

בת ת״ח וחסיד ר׳ אהרן נטל מנכבדי עיר צאנז, נפטרה בש״ט ז׳ אייר תרפ״ד.

בנותיהם ובנם שניספו בשואה:

א) בתם הבכורה מירל מירצ׳ה

נספתה ע״י הנאצים עם שתי בנותיה, שאשא וריבה (תיבדל לחיים בתה מנוחה צוויבל, נמצאת עם בעלה ובניה בארה״ב).

ב) בתם מלכה,

אשת הרב הגאון ר׳ יהושע העשל תאומים־פרנקל. נספתה יחד עם בעלה וכל ילדיהם: מירצ׳ה, בילה, חנה, יעקב מנחם, שרה ואהרון אליעזר.

ג) בנם אלימלך אלעזר

אברך — ת״ח ויר״ש, אשתו, וילדיהם העניא, גולדה, יששכר דוב ועוד.

ד) בתם מיכלה

אשת הרב הנגיד והחסיד, גדול בתורה ובמידות ר׳ ישעיהו קלוגר, ניספתה יחד עם בעלה וילדיהם: ישראל אלימלך, חיים שלמה, שרה, מנחם מרדכי, שאול.

ה) בתם מנוחה,

אשת ר׳ נחום, בן הגאון האדיר ר׳ נתן שפיגלגלאס זצ״ל מווארשה, נספתה עם בעלה (הי״ד).

ניצל מן השואה מתוך נסים גדולים — בנם הרב הגאון מהור״ר יהושע מנחם אהרנברג, כעת אב״ד בתל־אביב רבתי, יחד עם רעייתו הרבנית מרת הינדה ושלוש בנותיהם.

אברהם ארנברג

ר׳ אלימלך אלעזר ארנברג (הי״ד).

איש צנוע ועניו עוסק בתורה ויראת ה׳ היא אוצרו.

א) בתו פערל

ובעלה ר׳ אריה ליביש לנדרר וילדם הבן יקיר להם אברהם יוסף.

ב) בתו חוה.

ג) בנו צבי.

ד) בתו רבקה.

ה) בנו שמואל יעקב.

כולם נספו בשואה, ע״י העם הארור לנצח, הי״ד.

אשתו של ר׳ אלימלך אלעזר, יענטא, בת ר׳ אברהם דים ע״ה, נכדת הגה״צ ר׳ מנחם מנדל מרימנוב זצ״ל, נפטרה כ״ד טבת תרפ״ח.

תנצב״ה.

בניו ניצולי השואה:
פנחס ארנברג, חולון
אברהם ישראל ארנברג, בני ברק

יזכור...

„ארץ אל תכסי דמם"

למשפחת אולמן הי״ד אשר עלתה בלהבות אש על קדושת ה׳ בימי השואה האיומה ת״ש—תש״ה.

יזכרו לעד הורי:

ר׳ אליעזר אולמן ו**ברינדל** לבית ליפצ׳ר, שנפטרו בשנת תרצ״ה ומצבותיהם נעקרו.

אחי יהודה ליב אולמן ורעיתו **בילה** לבית ליפצ׳ר והבנים **מרדכי וישראל**.

אחי ברוך אולמן ורעיתו **רבקה** לבית דיאמנט והבנות **פרל**, **נחה**, **וחיה**.

אחי שמעון אולמן ורעיתו **רחל** לבית קורץ והילדים **ליובה**, **חיים־שלום ואליעזר**.

גיסי פנחס ראב ואחותי רעיתו **גיטל** לבית אולמן והילדים **בילה**, **ריזל**, **פרל ושלום**.

אשר הוגלו למחנות המוות ונשרפו חיים בשלהי תש״ב.

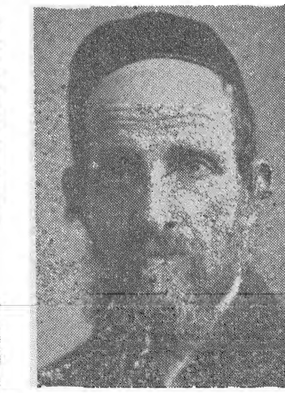
ה׳ יקום דמם השפוך!

נחה אויגאפל לבית אולמן

ציון למשפחות ארנרייך—רוט—קוז'ניק—קולבר

שניספו בימי השואה, הי"ד.

באין ידיעה על מקום קבורתם ישמשו נא השורות האלה מצבה לזכרם הברוך.

ר' דוב ארנרייך

רחל ארנרייך

לאה נבנצאל ארנרייך

אלי נבנצאל

יצחק נבנצאל

אבינו דוד בן יעקב ארנרייך, ניספה בידי הנאצים.
אמנו רחל בת שמחה רוט, נפטרה בביתה בזמן הכיבוש הנאצי והובאה לקבורה בגורליצה.
אחותנו לאה ובעלה אלי נבנצאל ושלשת בניהם אברהם, יצחק וברל, שמצאו את מותם במחנות השמדה ובמחנות עבודה.

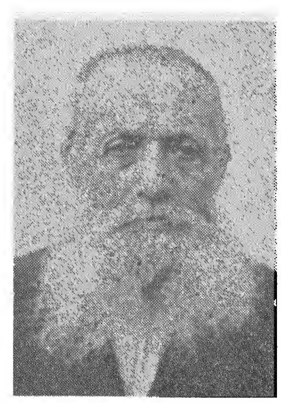

בצלאל קוז'ניק

מינדל קוז'ניק

איטה קוז'ניק

ברל קולבר, אשתו יהודית ובתם פפקה

יוסף בן ברל קולבר

פנחס רוט

אבי בצלאל קוז'ניק ואמי מינדל בת שמחה רוט ובתם איטה.
דודנו ברל קולבר בן מרדכי צבי, אשתו אידה בת שמחה רוט וילדיהם פפקה ויוסף.
עמנואל אפטרגוט ואשתו בלימה בת שמחה רוט.
הרש נייגרשל, אשתו איטה בת שמחה רוט ובניהם ברל ושמחה.
בייש רוט בן שמחה, אשתו שרה ובניהם פרץ ושמחה.
פנחס רוט (מגליניק מרימפולסקי), אשתו רבקה ובתם פייגה ובעלה נייהייט, והנכדות איטה ורוזה; בתם הלה ובעלה יעקב רוט והנכדה רוזה; בנם בן ציון ובתם שרה.
מרדכי רוט, בז'ז'ה, אשתו שרה ובניהם לאה, יחזקאל, גיטל, ובעלה בצלאל ליפצר.
לייב משה קוז'ניק ואשתו אלקה.
רחל קרצר (מזאגוז'ני) לבית קוז'ניק וילדיה שמחה, גיטל ופפקה.
אברהם מנדל קורץ ואשתו פרידה לבית ארנרייך ובנם שלמה.
ינוח זכרם לעד!

יצחק ודוב ארנרייך, פפקה ברגמן לבית קוז'ניק

עמנואל אפטרגוט

משפחות ברגמן

יוסף בן משה ברגמן
1942—1887

אסתר לאה בת אברהם ברגמן
1943—1888

דוב (ברל) בן משה ברגמן

לאה הולצר לבית ברגמן

חיים בן יוסף ברגמן
1943—1921

מלכה בת יוסף ברגמן
1942—1920

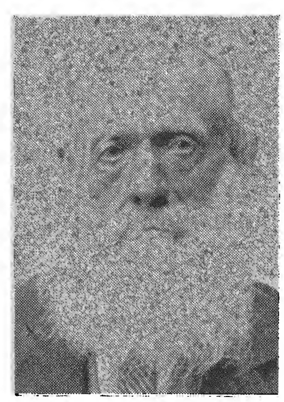
משפחת יוסף ברגמאן

כבן גורליצה זה כמה דורות, הקים יוסף את ביתו בעיר עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. בשנים 1918—1939 התבסס יפה ושימש כתובת לנצרכים רבים. במלחמת העולם השניה עקרה המשפחה (אב, אם, שני בנים ובת) ממקומה ופרט לבן הבכור, אברהם משה, הושמדו כולם בידי הנאצים.

היה היתה משפחה, שאהבה ומסירות שררו בה, שלב יהודי חם פעם בה, רגישה לסבל ולמחסור הזולת, דוגלת באידיאלים של עבודה ותקומה לאומית — והיא נהרסה בכפותיהם הטמאות של הרוצחים ההיטלריסטיים.

ינון זכרם לעד!

ד"ר אברהם משה ברגמן

ר' הרשל'ה רוט

ברל נבנצאל

*) שתי התמונות שייכות לעמוד 275

דב (ברל) בן משה ברגמאן ז"ל

ברל ברגמאן, אחד מבניו של משה, איש פיקח ולמדן, התחתן עם מירל שפילמן מבייטש, ילדה לו ארבעה ילדים (לאה, הירש, חיה וחיים). כל המשפחה היתה מושרשת בחייה הכלכליים והחברותיים של העיר, עד 1939. כל ילדיו הקימו משפחות משלהם, שניים בגורליצה ושניים בטארנוב. בזמן מלחמת העולם השנייה ניספו כמעט כולם, מי בסיביר ומי באופן ישיר על ידי הרוצחים הנאציים. נשארו בחיים ברל, אבי המשפחה ובתו לאה (הולצר) עם בנה חיים, שחזרו מסיביר לטארנוב.

ברל חזר חולה ונפטר בטארנוב בשנת 1949 אחרי מחלה ממושכת. לאה, אשר עלתה ארצה עם בנה ב־1950 נפטרה ממחלה ממאירה בשנת 1951.

יהי זכרם ברוך!

ד"ר אברהם משה ברגמן
חיים הולצר

במקום מצבת אבן

יירשמו לזכרון עולם ולמזכרת נצח שמותיהם של יקירי שניספו על קידוש השם יחד עם קדושי קהילת גורליץ בשנת תש"ב.

אמי היקרה רעגינה בלומנקרנץ, אלמנת ר' בצלאל בלומנקרנץ ז"ל, בעל בעמיו ועוסק בצרכי ציבור באמונה.

אחותי הנה, בת 16.

אחי יוסף, בן 20.

זכרם לא ימוש מזכרוני לנצח!

רוזה בלומנקרנץ־גרפונקל, ישראל

נפש למשפחת אינהורן

ואלה שמות בני משפחת חותני יוסף אינהורן ז"ל, אשר ניספו יחד אתו בגורליצה, הי"ד, בפעולות הנאצים ימ"ש:

ר' יוסף אינהורן, נולד בשנת 1866, מחשובי בעלי הבתים בגורליצה.

שרה אשתו (השלישית) לבית טננבאום.

בתו מינה, ילידת 1905, מורה בביה"ס „תרבות" בטארנוב, ומקום מגוריה בקיץ — בגורליצה.

בתו פרידה, ילידת 1908, אשת תעשיין מקרקוב, טיסלוביץ, נהרגה יחד עם בעלה ובתה בגורליצה.

בתו חנה, ילידת 1918, בוגרת הגמנסיה בגורליץ, היה בדעתה להמשיך בלימודיה באוניברסיטה בירושלים, אבל אמה אסרה עליה את העליה ארצה, כי לא חפצה להיפרד מבתה היחידה.

בנו אריה, הוא ואשתו ובתם, אשר גרו בצרפת, נהרגו בזמן המלחמה.

ינון זכרם לעד!

משפחת בן ציון אומן

דוד אינהורן, אמריקה

נפש למשפחת אלכסנדרוביץ

שמואל אלכסנדרוביץ, נולד בשנת 1857.

שלמה בן שמואל אלכסנדרוביץ, אשתו צפורה, בתו פרידה והבנים צבי ומונדק ניספו בלמברג.

אפרים אלכסנדרוביץ ניספה בבלגיה.

פרידה שמיד לבית אלכסנדרוביץ ובעלה יצחק, שתי בנותיהם חנה ויינה ובנם זיגמונד, ניספו בטארנוב.

דורה שטכל לבית אלכסנדרוביץ ובנותיה חיה וחנה ניספו בלמברג.

מגיה בלזנשטיין לבית אלכסנדרוביץ ובעלה אייזיק, בנותיהם הרמינה ודורה ובנם אדולף ניספו בגורליצה.

שרה זונטג לבית אלכסנדרוביץ ובעלה הרמן, שתי בנותיהם חיה והניה ובנם וולף ניספו בגורליצה.

זיגמונד בן שמואל אלכסנדרוביץ, אשתו צילה ובתם אסתר ניספו בצרפת.

ינון שמם לעד!

רחל אנגלברג לבית אלכסנדרוביץ

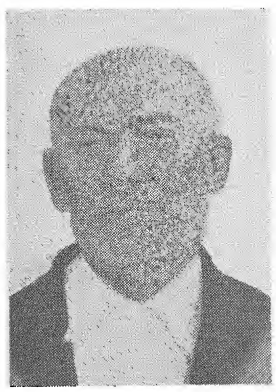
לזכר עולם

אחותי ד"ר לאה (לוצי) ריכארט לבית אנגלשטיין, רופאת ילדים.

מ. הראל (אנגלשטיין), אחוזה — חיפה

יעמדו לזכר עולם

משה מאיר אפל

יענטע אפל

ריווה אפל

אבי משה מאיר אפל.
אמי שיינדל יענטע.
אחותי ריווה.
דודתי הינדע פלטנר.
דודי אביש פלטנר.
בן דודי חיים יעקב פלטנר.
בתם אסתר.
ידידותי אסתר ליכטמן ודבורה שטמלער.
ידידי יעקב ציגלר והרש איכנר.

יגון זכרם לעד!

חיה זייפרט, לבית אפל

הינדה פלטנר

חיים יעקב פלטנר

נפש למשפחה יקרה

אבינו היקר באדם ר' אהרון בן ר' משה אנגלרד.

אמנו היקרה, אצילת הנפש, חנציה, בת תלמיד חכם, ר' משה אברהם מטובי העיר מיליץ.

הורינו נפטרו בגלות רוסיה אחרי טלטולי גירוש וסבל רב.

אחינו יוסף חיים, פאר הבנים, ניספה עם כל ב"ב.

אחינו לייבוש, עסק בתורה עם דרך ארץ.

אחותנו האהובה מלה המשכילה, נשמה טהורה בגוף יפה, ניספתה עם בעלה וילדיהם.

כולם ניספו בימי השואה וההרג באירופה.

ה' ינקום דמם. זכרם לא ימוש מאתנו לנצח.

ת.נ.צ.ב.ה. וצדקותם תעמוד להם לעולם ועד. (תמונותיהם בעמוד 162).

מיכל אנגלרד, חיפה
אחיו בארה"ב ובצרפת

יחד כבודם בקהילתם שהושמדה!

איש מובהק במכלול המעלות והמידות התרומיות, על שכמותו היתה מעולם גאוות קהילות היהודים —

ר' כתריאל בן ר' יצחק לבית בלומנפלד בסנוק — המתיחס בכתובים לתולדות „נעים זמירות ישראל".
נולד י' אלול תרכ"ג.
נפט' כ"ב אב תרע"ז.

אשתו הצדקנית מרת שרה בת ר' יהודה (לייבוש) בן ר' משה הלוי לנדאו מגורליצה — נין ה„נודע ביהודה".
נולדה כ"ב כסלו תר"ך.
נפט' י"ט אלול ת"ש.

בניהם שהלכו בדרכי אבותם:

צבי (הירש) נולד בר"ח אדר תרמ"ה.

אליעזר (לייזר) נולד ט"ו באב תרמ"ז, שניהם ניספו בקרב קהילת נובי־סונץ'.

אחותם מרת רחל, אחת החכמות והטובות בנשים.
נולדה י"ט תמוז תרס"א.
נפטרה כ"ג כסלו תש"ו.
תנצב"ה.

יוסף בלומנפלד
האחיות צימט מרים ומלכה בלומנפלד

נפש למשפחת קורן

ר' הניך קורן

הענע קורן האם

בצלאל קורן

מלכה הורוביץ לבית קורן

ר' הניך קורן היקר באדם, עסק בצרכי ציבור באמונה.
ר' הניך היה שנים רבות גבאי ח"ק וגמ"ח, בזמן המלחמה הראשונה חילק מזון ליהודי גורליצה שנשלח מטעם יהודי רוסיה ע"י ש.י. אנסקי.
אמנו הענע.
האח בצלאל.
האחות מלכה הורוביץ לבית קורן ובעלה משה וילדיהם.
ינון זכרם לעד!

שלמה קורן, קרית חיים

ציון למשפחתנו

בנדיקט בירן

בעלי אדולף בן שמעון בירן.

בננו בנדיקט בירן, נפל בווארשה.

אחי ד"ר יהושע פנסטרבלוי ובני ביתו.

אחיותי מלכה, טויבע.

יהי זכרם ברוך.

לובה, בירן, תל־אביב

נפש למשפחת בלך

הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו *)

אבי ז"ל ר' מרדכי בר' שלמה וגיטל לבית ווייס מצאנץ, התיחסה למשפחת „חתם סופר".

אבי ז"ל סמל הטוב והמסירות למשפחתו ולכל אנשי עירו. תמיד מוכן לעזור לזולת.

אמי לובה בת ר' נתנאל מרדכי, ממשפחה ענפה בגורליץ.

אמא ליוותה את אבא בכל דרכיו, ובעידודה ועזרתה יכול היה להתפנות לצרכי ציבור.

בימי השואה נהרגו יחד ואתם —

אחותי הנדל ובתה ארלה. אחרי המלחמה הובאו לקבר ישראל כדין.

ינוחו בשלום על משכבם!

אחי היקרים

אחי הבכור חיים הערש הרמן היה גר בווינה, מנהל חברת ביטוח „פניקס".

אשתו סבינה לבית מילר, נכדה של הרבי מזלוצוב.

בנם יחידם יוסף.

כולם יחד ניספו במחנה השמדה בדכאו.

אחי משה־מונק, פרופסור בקרקוב.

אחי הצעיר יחזקאל־קרול, רופא שיניים ומוזיקולוג.

שניהם נהרגו במחנה מיליץ, לאחר שארגנו חברה להברחת עצירים מן המחנה ועזרו לעשרות לברוח.

*) תמונותיהם ראה: עמ' 176

העברת הורי ד"ר בלך לקבר ישראל
(ע"י „שארצ'ארקה")

הבן יקיר לי

יוסף בלך

בני יחידי יוסף נולד ב־1921, גמר גמנסיה. ובפרוץ המלחמה היה חייל בצבא הפולני. עבר תלאות המלחמה בשבי רוסיה.

אחרי השחרור חזר לפולין, נכנס לאקדמיה הצבאית, וכקצין מטה השתתף בפעולות השקטה (פציפיקציה) בסביבות לובלין ושם עזבוהו כוחותיו. והוא רק בן 25 במותו.

בני, בני יוסף!

יעקב וצילה בלך

יעמדו לזכר עולם

אמי רחל לאה בלזבנד,

אחי משה חיים,

אחיותי אסתר, מלכה ומרים,

שניספו בימי השואה, הי"ד.

ינון זכרם לעד!

חנה בלזבנד — מרלין

ציון לזכר בני משפחתנו

שנהרגו על קידוש השם בידי הנאצים ימ"ש.

דודי נתנאל ברגמאן ומשפחתו.

דודי נתנאל ברגמאן ומשפחתו.

פרל קורנפלד לבית רקר, אמה של רעיתי רייזל.

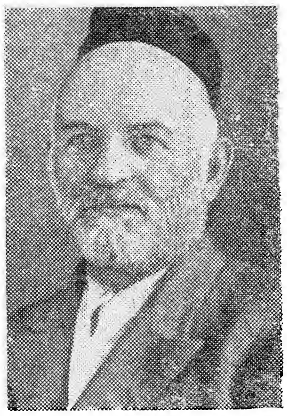
בצלאל קורנפלד אחיה של רייזל ואשתו רוזה.

מיכאל קורנפלד, אחיה של רייזל ואשתו מינדל, לבית גבל ובנותיהם שרה ויהודית.

מנדל קורנפלד, אחיה של רייזל ואשתו יהודית ובנם יוסף.

מינדל בת נח״ם בליך מבייטש ועוד רבים מבני משפחת רקר־קורנפלד־ברגמאן־גבל.

שמעון ברגמאן — רייזל ברגמאן
לבית קורנפלד

ר׳ שמעון ברגמאן

בשולי החותם ר׳ שמעון ברגמאן ז"ל, **שנפטר זה מקרוב לאחר שנמסר לדפוס הציון הנ"ל:**

הלך מאתנו איש ירא שמים, מזקני המורים בעירנו גורליצה. בימי נעוריו התמסר במשך תקופה מסוימת לעבודת החינוך וההוראה והיה ידוע בעירנו כאחד מחובבי ציון ושפת עבר, ובדרך זו חינך את צאצאיו.

בשנת 1936 עלה ר׳ שמעון ארצה ביחד עם כל בני ביתו. גם בארץ הצטיין במידותיו התרומיות ותמיד היה שקט וצנוע ושמח בחלקו.

היה בר־אוריין מן המשכימים והמעריבים בבתי כנסיות. גם קבע לו עתים לתורה. זכה לאריכות ימים ביחד עם רעיתו רייזל לבית קורנפלד, תיבדל לחיים טובים. ותמיד היה נאמן לרעיון המזרחי. השאיר אחריו בן יחיד ובנות, כולם נאמנים לארץ אבות.

תנצב"ה.

יחזקאל וילד

נפש למשפחה יקרה

אבינו היקר ר׳ משה׳לה בינדר, חסיד וירא שמים, עסק בצדקה ובגמילות חסדים, מסור למשפחה ולזולת.

אמנו האהובה פסל בת ר׳ מנדל ר׳ בריש"ס (בודנר), תלמיד חכם מפורסם.

שניהם נפטרו לפני המלחמה. מצבותיהם עקרו השכנים הפולנים ורצפו בהן את רחובות עירנו.

ישמשו המלים האלו במקום מצבה.

אחינו מיכאל בן משה הכהן בינדר, אשתו ושני ילדיהם, מנדל והרשלה.

אחותי שרה ריבה לבית בינדר, נטבעה באנית „פטריה" בחופי חיפה.

אחותי טויבע ברכה פפר לבית מילר, בעלה וילדיהם.

מינדל לבית מילר ובעלה.

זכרם לא ימוש ממני לנצח נצחים.

ת.נ.צ.ב.ה.

דב בינדר, ת"א
ברכה וידן, רמת גן

יעמדו לזכר עולם

אבי המשפחה וחמי ר׳ מרדכי ברסמן ז"ל.

האם חוה.

האחים זאב ופנחס והאחות.

ר׳ מרדכי ברסמן היה יהודי ירא שמים, מעורב עם הבריות וחביב עליהם, עסק בגמילות חסדים ואירח על שולחנו עניים מדי שבת בשבתו.

אחותו של ר׳ מרדכי ברסמן חוה׳לה ציגלר, תושבת כפר בורטנה, פלך גורליצה, אשת חיל, אלמנה ואם מסורה לילדיה, עמלה קשה במשקה הכפרי ומהמעט שהיה לה פיזרה לעניים. היה לה שם טוב בין טובי העיר.

יהי זכרם ברוך!

אברהם בלומנר ורעיתו לבית ברסמן
שפרה חריף לבית ברסמן

נפש למשפחת ברגמאן

אבינו היקר ישעיה הרש ברגמאן, בן סנול יליד גורליץ.

היה יהודי חם ושומר מצוות. אב מסור ללא גבול ובעמל כפיו פירנס את בני משפחתו. את פרוטותיו האחרונות היה מוסר לתלמוד תורה כדי שהילדים ילמדו תורה. תם וישר בכל הליכותיו. כל ימי חייו היו קודש לבית ולמשפחתו.

בפרוץ המלחמה, כשהקלגסים הנאציים השתלטו על עירנו והחריבו את בתי הכנסת ובתי המדרש, כאב כאב גדול. כל שבת וחג היה אומר: הלואי ועוד נזכה לכך שנוכל ללכת לבתי כנסת שלנו בשבתות ובחגים כמלפנים.

הדאגה לילדים שלא היו בבית ונדדו ברוסיה הכאיבה לו יותר מכל דבר. תמיד כשהיה יושב לשולחן לסעוד את ליבו היה אומר: כן, אני יושב לי על יד שולחן ומי יודע אם הילדים שלי אינם רעבים ללחם. יחד עם זאת ניחם את עצמו שבכל זאת אינם נמצאים תחת המגף של הצורר הנאצי. כל זה קיצר את ימיו ובשנת 1941, בהיותו בן 62, נפטר והובא לקבורות בבית העלמין בגורליץ.

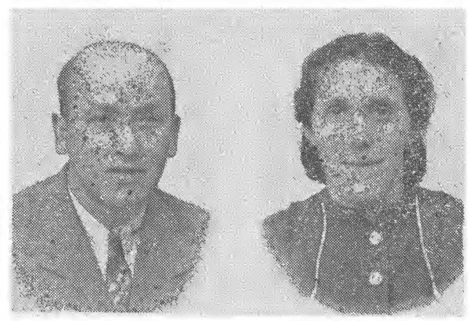
תהא נשמתו צרורה בצרור החיים ובגן עדן תהא מנוחתו.

אמנו היקרה חנה לבית עוזר רוט.

נולדה בהונגריה. שומרת מסורת ומצוות, השתדלה כל ימי חייה לנטוע בילדיה את המסורת היהודית. צנועה ונחבאת אל הכלים. אם מסורה וטובת לב.

אחרי מות בעלה־אבינו הסתגרה בתוך עצמה ובסוף עוד הוכתה בגורל מר: בתה הבכורה האהובה אילונה עם בעלה ושני ילדיה ובנה חיים נרצחו על ידי הגרמנים. אמנו נספתה יחד עם שתי בנותיה טמה ומינה ונכדתה סוניה כשהוסעו בקרון המוות שהוביל אותם לבלזץ. שם נשרפו יחד עם מאות אנשים וילדים בני עירנו.

תהא נשמתה צרורה בצרור החיים ובגן עדן תהא מנוחתה.

אילנה מיינהרד—ברגמן ובעלה שיע

אחותנו הבכורה היקרה אילונה ובעלה שיע מיינהרד (מרופה).

אשה נאמנה ואם מסורה. אשה בעלת מרץ בלתי רגיל היתה עובדת כדי לעזור לבעלה לפרנס את ביתם. בכוחות עצמה ובמרצה הגיעה למצב די טוב. אשה כשרונית היתה ונעימת הליכות ותמיד מוכנה לעזור לכל מי שפנה אליה לעזרה. ביתה היה פתוח תמיד לנזקקים. מכבדת אב ואם באהבת נפש. אחות מסורה ונבונה.

נרצחה יחד עם בעלה ושני ילדיה הקטנים והיפים האהובים עם אחינו חיים.

יחי זכרה לנצח!

ילדי מיינהרד אריה ובלומה

האם חיה הבן חיים
והבנות טמה ומינה

אחותנו טמה ובעלה אברהם ווייזר (מבולגוריי). הוסעה עם בתה הקטנה סוניה יחד עם אמנו ואחותנו מינה לבלזץ, שלשם נשלחו כל בני עירנו ושם הומתו.

טמה היתה בעלת מרץ בלתי רגיל ובכוחות עצמה הקימה לעצמה בית. לה התאכזר הגורל במיוחד: בברחה מהגרמנים עם בעלה עזבה אצלנו את ילדתה. אחרי כן חזרה לבדה על מנת לקחת את ילדתה. ולא הספיקה כבר לעבור בחזרה את הגבול. וכך נפרדה מבעלה לנצח.

אחותנו מינה.

עדינת נפש ומסורה ללא גבול לכולנו. שקטה וצנועה.

אחינו היקר חיים. האח היחיד שלא זכה להיות כאן עם כולנו, מסור ונאמן לבית מאין דוגמתו. היה עובד בבית החרושת של אהרנברג והיה מוסר כל פרוטה לבית כדי לסייע בידי האב לשאת בעול פרנסת הבית. היה נשוי ואב לילד.

מסר את עצמו בידי הגסטאפו כשראה שנשקפת סכנה לאחרים. הוא הלך לשם ביודעו שלא יחזור משם ובזה הציל חיי אחרים. הוא גורה יחד עם אחותנו וגיסנו והילדים. והובא לקבורה בבית העלמין בגורליץ.

משפחת מיינהרד (מרופה), הוריו ואחיו ואחיותיו של גיסנו שיע מיינהרד.
אחי אבינו ברל ברגמאן, אשתו דינה, בנם חיים ובתם לאה.
אחי אבינו ישראל ברגמאן, אשתו ושתי בנותיו בילה וחנה.
שכננו חיים פוקס ובני ביתו שלא נשאר מהם זכר.
אחות אבינו מינדל ברגמאן וארבע בנותיה.
ינון זכר כולם לעד!

האחים ברגמאן ואחיותיהם
חיה פלץ לבית ברגמאן

לזכר אחי ואחיותי וילדיהם שניספו בעת השואה

זכור את אשר עשה עמלק!

יואל ברוינפלד

אחותי הבכורה צפורה ובעלה ר׳ חיים הכהן וויינשטיין.

צאצאיהם: לאה, יהושע־השל, ובריינדל.

בנם הבכור — אחרי ששכלו במלחמת העולם הראשונה ביום אחד שני בנים מאיר ואהרון — **ד״ר יחזקאל צבי**, מורה בסימינר ע״ש חיות בווינה. עם פרוץ המלחמה הגיע לבואנוס־איירס, ניהל סמינר למורים. ביקר בארץ, נפטר אחרי חוזרו לארגנטינה והוא בן 55 במותו.

אחותי פרומט ובעלה ר׳ צבי השל פטרפרוינד.

צאצאיהם: רבקה, משה לייב, סנדר, חוה, הנדל ומינדל וילדיהם.

אחי צבי הערש יחזקאל ואשתו יהודית.

צאצאיהם: איטא, אברהם אלטר, חיה גיטל, אפרים־פישל, רבקה, פייגע.

אחי יצחק ואשתו דבורה וילדיהם.

אחותי דבורה־דביריל ובעלה ר׳ השל שרייבר.

צאצאיהם: ברוך, לייבוש, מלכה, איגה ורבקה.

אחי יהושע ואשתו שרה.

צאצאיהם: יואל, דבורה ומרדכי הערש.

אחי אהרון ואשתו וילדיהם דבורה וישעיהו.

ינון זכרם לעד!

שמואל יוסף ברוינפלד

לזכרם הקדוש של בני משפחתי

משפחות קולנדר—שיינברג

אבי מורי אברהם בר׳ אריה ליבוש הכהן ונחה שיינברג. נולד ב־1865 בבובוב.

אמי הורתי ברכה בר׳ צבי יחזקאל ומלכה, נולדה ב־1875 בגורליץ.

אחי ברוך, נולד ב־1906 בקרקוב, **ואשתו פסל** לבית רוזנבאום וילדיהם מרים ואריה ליבוש — ילדים פקחים ורציניים שידעו רק תורת אמת מפי הוריהם.

משפחתי גרה בברלין. בתחילת השואה נשלחה לזבונצ׳ין ומשם לקרקוב. ניספו בפלאשוב, הי״ד.

תנצב״ה.

ברינדל קולנדר—שיינברג

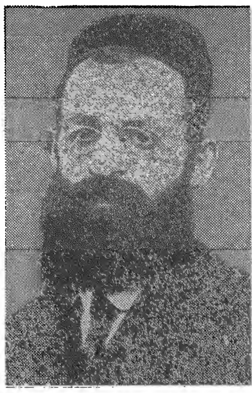
לזכר הקדושים והטהורים

ר׳ אליעזר ווייץ

העניע קורן לבית ווייץ

ר׳ סיני קורן

אבי מורי ר׳ אליעזר בר׳ צבי יחזקאל ומלכה ווייץ, נפטר בשנת תרפ״ט בגורליץ.

אמי ברכה בר׳ משה שמואל הכהן רובין, ניספתה בשואה בגורליץ יחד עם בנותיה, התניה ונכדיה.

אחותי הבכורה ובעלה ר׳ סיני קורן ושלושת בניהם משה־שמואל, בצלאל וצבי.

אחותי טובה ובעלה ר׳ משה זילברמן, גרו בנירנברג, ובנם יוסף.

אחותי מרים ובעלה ר׳ ליביש שיין ושלושת ילדיהם.

אחותי פרומט ובעלה ר׳ הערש וורטהימר ובתם שרה.

אחותי הצעירה בלימע ובעלה ר׳ יוסף וויינברג.

ה׳ ינקום דמם השפוך.

לזכר גיסי, בעל אחותי ריבה, ר׳ דב ברל, נפטר בניו־יורק.

לזכר אחי יצחק, פקיד במחלקת המזון בטבריה, בן יחיד להוריו, נקי כפיים ובר לבב. נפטר בשנת תשט״ו.

בנו יחידו בנימין־זאב — תיאודור־הרצל, נפל במיבצע סיני כקצין תותחנים, השאיר 3 ילדים והוא בן 28 במותו.

יהי זכרם ברוך.

רחל ברוינפלד—ווייץ

לעילוי נשמות יקירי

משה שברשינר, שיינדל פרסר, חנה שברשינר

אמי מורתי חנה בת ר׳ יצחק יהודה ואסתר. פרשת חייה פרשה ארוכה של היי יגון וסבל של אשה יהודית, אמיצת לב הנושאת מכאוביה בדומיה. לבא לפומא לא גליא. פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. למדה מתוך נסיון החיים וידעה להשיב לב בנים ובנות אל בית הוריהם, דבר שהיא לא זכתה לו. כי גם במותה התאכזר לה הגורל.

ינעמו לה רגבי עפרה באשר היא. תנצב״ה.

אחי יחידי משה ואשתו נחמה ובתם מרים.

אחי, איש נחמד ונבון, משכיל וחכם ונושא חן בעיני כל רואיו.

אשתו נחמה. עדינת נפש וענוגה בת טובים.

ילדתם מרים, בת ארבע במותה, כשעדיין לא ידעה חטא מהו

אחותי בת אמי שינדל בת ר׳ פנחס אלימלך הכהן ובנה יחידה פנחס משה.

חיים (חנה נתנ׳ס) חן

אסתר בירון לבית שברשינר

נפש לבית רפפורט

לזכר יקירי הקדושים

הורי רבקה ואליעזר רפפורט,

אחיי לייביש ויצחק,

אשר ניספו בשואת אירופה, הי"ד.

מי ידע אז, באותו מוצאי שמחת תורה, לפני 26 שנים, עת ליוויתם אותי ברכבת עד זגוז'ני, בעלותי ארצה, כי אמנם לא אשוב לראות עוד את פניכם. תוגה נשקפה מתוך עיניכם הטובות, עת נפרדתי מכם — ובלבכם חרדה לגורלי. לא ידענו אז, לגורל מי יש לחרוד.

קטן היה ביתנו, קטן מלהכיל את המשפחה בת שש הנפשות. זכור לי היטב מאבקך, אבי היקר — מאבק על קיום המשפחה בעיירה בגולת פולין, בה ישבו יהודים כה רבים מחוסרי בסיס כלכלי, וחייהם בנס התנהלו. חביב היית על ידידיך, שהקיפוך תמיד בפתח החנות הקטנה ונהנו להאזין לדברי החכמה, שהשמעת באזניהם. בעצתך הרבו לשאול, ואתה ידעת לייעץ לכל אחד ובכל מצב, ותמיד התברר, כי אמנם קלעה עצתך למטרה, אך לעצמך לייעץ ואת מצבך לשפר לא ידעת — ועמדת במאבקך.

ואת, אמי היקרה, השקטה וטובת הלב, תמיד עמלת, תמיד טרחת, תמיד מוכנה היית להקריב את עצמך למעננו, ובכל התנאים מצאת דרך, כיצד לספק את צרכי ילדיך — על חשבון מנוחתך ועל חשבון בריאותך. תמיד ידעת לשוות צורה נאה לחדרנו הקטן ולמצוא בו מקום לכל. כיצד עשית זאת — עד היום לא אדע.

ואתה, אחי ליבוש, עילוי היית וגדולות הבטיחו כשרונותיך. הצעיר בקרב חביריך ללימודים היית, אך תמיד הצטיינת בכשרונותיך והתבלטת על פני כולם. שונות היו דעותינו ושונות שאיפותינו, אך גאה הייתי בך תמיד, ובגאוה ובצער עמוק אשא את זכרך בלבי.

יצחק, קטון אחי, אף אתה בקדושים! ילד קטן היית, עת עליתי ארצה, וכילד קטן וחמוד הנך הרות בזכרוני.

בהגיע הידיעות המחרידות על השמדת היהודים באירופה, לא האמנתי, כי גם בכם היתה היד הרוצחת. השליתי את עצמי, כי יבוא יום, ותגיע מכם ידיעה. והנה, לאשליות אלה בא הקץ. אחי היקר, יואל, יבדל לחיים ארוכים, היחידי מכם שניצל, הודיעני: „מכל משפחתנו נותרנו אנחנו השניים, אני ואת".

אומרים: צרת רבים — חצי נחמה, אכן, חצי אמת כאן: הצרה — צרת רבים היא, אך אין בה אף טיפה אחת של נחמה. בבואי אל בית קברות ובראותי בנים בוכים על קברות אבותיהם, קנאה ממלאת את לבי. היכן קבר אבותי? היכן השרידים היקרים? אכן, אין איש יודע! רק בלבי הנכם שמורים.

יהי זכרונכם ברוך לעד!

מלכה ירון לבית רפפורט
יואל רפפורט

ר' לייזר רפפורט, הבן יצחק, האם רבקה לבית ברונפלד
למעלה באמצע הבן לייבוש

נפש למשפחת וינפלד

ר' אליעזר וינפלד וידידיו ר' שמעון שינגל ור' נחמיה בידר במקום מרגוע טרוסקוויץ

משה וינפלד

„ולא ידע איש מקום קבורתם".

באין מצבת־אבן ישמשו השורות האלה, לזכרון־נצח, למשפחה עדינה, ש־דעת הבריות ודעת המקום נוחה הימנה, שניספו בימי השואה.

ר' **צבי אליעזר וינפלד** היקר באדם.

רעיתו הנאמנה **שרה בת משה וייך** ז"ל.

הבת **שרה הולנדר** ובעלה **אפ־רים הכהן**, וחלק מב"ב.

בניהם — **משה וינפלד** — רעיתו וכל ב"ב.

יעקב וינפלד וילדתו. **מנדל וינפלד** וכל ב"ב.

ינון זכרם לעד!

ח. ח.

לזכר נפש עדינה, אשה אצילה וענוגה

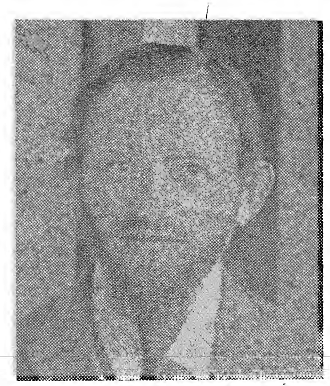

שלומית בת ר' גמליאל ויהודית הכהן, נצר למשפחת „חכמי לותר". בעלת השכלה כללית ויודעת ספר יהודי. ליוותה ידיד נעוריה בכל דרכיו הקשות בעידוד ובעמידה לצידו. זכה הוא בזכותה. „כי כל מה שלו משלה הוא". בארץ זכתה לחיות שנתיים, והיא רק בת 35 במותה.

ינון זכרה לעד!

ח. ח.

משפחת ונגר הנאהבים והנעימים, הי"ד

ר' דוד ונגר

הדסה ונגר

מלכה ונגר

מנחם (מנדל) ונגר

הדסה ונגר, האם היהודית — האידישע מאמע — כל חייה לחמה כארי למען ילדיה. כל קרבן היתה נכונה להקריב בעבורם, ולבסוף שתתה את כוס התרעלה עד תום. נרצחה ע"י הנאצים יחד עם שניים מילדיה. כיצד לא זעו ספי עולם, עת יסורי שאול אלה פלחו לב האם! ארורים אלה שכה עשו לאמהות ישראל!

מלכה ונגר (הי"ד)

התמה והזכה נרצחה ע"י הנאצים בדמי ימיה, בת 19 היתה במותה. עיניה היפות צופיות היו לציון. לכאן הופנו חלומותיה ותקוותיה. ולא נתן לה. אל נקמות, דם הטהורים זועק אל על.

מנחם (מנדל) ונגר (הי"ד)

בן 20 היה עת נרצח ע"י הנאצים.

עם פרוץ המלחמה ניסה לפלס דרכו לארץ והצליח לעבור הגבול הרומני. אבל נתפס ע"י הרומנים והוחזר לפולין ושם עבר את נתיב היסורים עם שאר בני עמנו.

אבי דוד ונגר ז"ל

נפטר כ"ג כסלו 1926. לפני מותו ציוה על בנו בכורו לעלות ארצה. ארץ חלומותיו שההשגחה לא נתנה לו לראותה לעולם.

יהודה בן דוד (ונגר)

ציון למשפחת חביון—פסל

זכרון־נצח לנשמות הטהורות של משפחה מכובדת ר' **אליעזר פסל** ז"ל. חסיד ואיש מעשה, רעיתו המסורה לכל המשפחה **הנדה** ז"ל. בניהם **אלחנן פסל** ורעיתו.

דב פסל וכל ב"ב. **ברוך פסל** וכל ב"ב.

דוד פסל וכל ב"ב, חתניהם.

הרב **משולם קליגר** רעיתו **איידל** וילדיהם.

ר' **אלימאיר אייכנבוים** רעיתו **רבקה** עם כל ב"ב.

שניספו בימי השואה רק **אלחנן פסל** נפטר בארץ.

יהי זכרם ברוך לנצח נצחים!

י. ש.

רבקה אייכנבוים—פסל וילדיה

אלחנן פסל אשתו ובתם ברוך פסל

ילדי אלי מאיר אייכנבוים

משפחות דורמאן, איינהורן, קורנפלד, אונגר, באלזאם

לזכר עולם ולמזכרת נצח

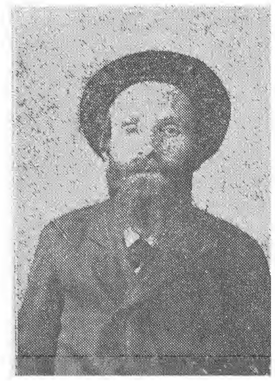
ירשמו ויחרתו בעט ברזל ובצפורן שמיר שמותיהם של יקירינו הנאהבים, הנעימים והנחמדים שמסרו נפשם על קדושת השם, יהי שמם הטוב חרות על לוח לבנו תמיד, וזכרם המזהיר שמור בקרבנו לעולם.

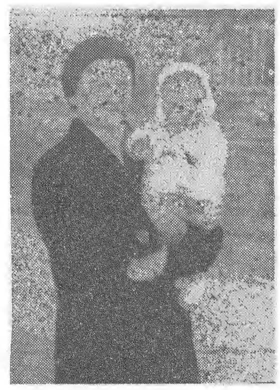
נפשות תמות! נפשות יקרות!
אנה נשתטח ונרבה תחינה?
אנה עפעפינו יזלו מים, וכנחל יורידו דמעה?
איה מקום מרבץ אפרכם הקדוש?
בלהבות אש עליתם השמימה
לא ידע איש מצבת קבורתכם!

תשמשנה לנו השורות הרזות האלה, מעין ציון צנוע ודל מעין פינת התייהדות עם זכרונכם הטהור.

תהיינה נשמותיכם צרורות בצרור החיים ותעמדו לגורלכם לקץ הימין —

ביום ההוא יהיה צמח ה׳ לצבי (**ישעיהו ד׳, יב**)

ר׳ צבי דורמן

לאה דורמן ונכדתה

שרה דורמן

יצחק משה דורמן

אבינו היקר ר׳ צבי דורמן, בן ר׳ יהושע ע״ה, נפטר ביום ב׳ דשבועות שנת תש״ב בסיביריה הצפונית בישוב אורטשון II ע״י עיר המחוזית אלדאן, בהלווייתו השתתפו כל היהודים הגולים שבסביבה והוספד כראוי לאדם כשר.

אמנו היקרה לאה דורמן, בת ר׳ יוסף קורנפלד ע״ה, נספתה עם קדושי גורליץ באלול תש״ב, הי״ד.

ויעקד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים (**בראשית כ״ב, ט**)
לספד לשרה ולבכתה (**בראשית כ״ג, ב**)

אחינו היקר יצחק משה דורמן, היה פעיל בחוגי המזרחי בעירנו. משנת 1929 התגורר בצרפת.
אשתו שרה, בת ר׳ שלמה בלזם ע״ה.
ילדיהם: חיה זעמא, חנה׳לה, שלמה׳לה.
כולם עלו על המוקד עם קדושי פריס, (הי״ד).

גיטל איינהורן, ישראל
אליעזר מנדל דורמן, ארה״ב
יוסף דורמן, ישראל

קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם (**ירמיהו ל״א, לו**)
וחנה היא מדברת על לבה... וקולה לא ישמע (**שמואל א, א׳, י״ג**)
וה׳ פקד את שרה (**בראשית כ״א, א׳**)

משני הצדדים: שרה ופרל אונגר
באמצע: שרה בת בצלאל קורנפלד

רחל אונגר לבית קורנפלד

אשתי היקרה רחל אונגר בת ר׳ יוסף קורנפלד ע״ה.
בתי היקרה חנה.
בתי היקרה שרה פריל.
ניספו עם קדושי גורליץ באלול תש״ב, הי״ד.

זלמן אונגר
שבתאי אונגר, ישראל

נפש למשפחת קורנפלד

פריידל קורנפלד

איטה ושרה פרל קורנפלד

אשתי היקרה רייזל קורנפלד בת ר׳ אהרן קופיטו ע״ה.
בתי היקרה איטה גיטל.
בתי היקרה שרה פריל.
ניספו עם קדושי גורליץ באלול תש״ב הי״ד.

אמי פריידל קורנפלד בת ר׳ צבי ליפטשער ע״ה. נפטרה בזמן השואה.

חמותי הדסה קופיטו נספתה עם קדושי גורליץ באלול תש״ב, הי״ד.

חמי ר׳ אהרן קופיטו ע״ה היה במשך שנים גבאי של בית המדרש הישן, וגם חבר מועצת העירייה (מגיסטראט).

גיסי הירש קופיטו נספה הוא וב״ב עם קדושי קראקא, הי״ד.

בצלאל קורנפלד
אברהם קורנפלד, ישראל

רייזל קורנפלד ובתה איטה

ויבא יעקב שלם (**בראשית ל״ג, י״ח**)
ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה (**אסתר ג׳, ב׳**)
ומשה עלה אל האלוקים (**שמות י״ג, ג׳**)

ר׳ יעקב איינהורן

אבינו היקר ר׳ יעקב אינהורן בן ר׳ אברהם מקריניצה ע״ה.
משנת 1924 התגורר בפאריס. בתור יו״ר התאחדות הגאליצאים, פעל ועשה הרבה לעזור למהגרים חדשים בשטח החמרי ולעודדם במישור הרוחני־המסורתי. ביתו שימש אכסניה להרבה נוסעים חרדים שעשו את דרכם דרך פאריס המטרפולין.

אחינו מרדכי בן זלטא לחם בשורות לוחמי המחתרת הצרפתית.
אחינו משה בן חיה זעמא.

כולם ניספו עם קדושי פאריס, הי״ד.

עמנואל איינהורן, ישראל
מנדל איינהורן, פאריס
דניאל איינהורן, פאריס
מרים בלזם, פאריס

ואת לאה וילדיה אחרונים (**בראשית ל״ג, ב**)

אמי היקרה, יהללוה בשערים מעשיה **לאה בלזם** בת ר׳ יהושע דורמן ע״ה.
אחי היקר אליעזר מנדל.
אחותי היקרה איטה.
אחותי היקרה פריידל.
אחותי היקרה זלטא מינדל.
ניספו עם קדושי גורליץ באלול תש״ב, הי״ד.
אחותי גיטל,
בעלה משה הירש, בן ר׳ דוד ליפשטר מיאסלו, הם ועולליהם ניספו עם קדושי גורליץ באלול תש״ב, הי״ד.

אהרן יעקב בלזם, פאריס

איטה ופריידל בלזם
חנה אונגר
טובה איינהורן
נפטרה בארץ, השנה

ושמעון איננו (**בראשית מ״ב, ל״ו**)

שמעון איינהורן.
אשתו גיטל, בת ר׳ חיים גרבר ורייזל לבית בלזם.
בניהם: משה, שרה, שיינדל.

ניספו עם קדושי גורליץ באלול תש״ב, הי״ד.

עד הגל הזה ועדה המצבה הזאת (**בראשית ל״א, י״ב**)

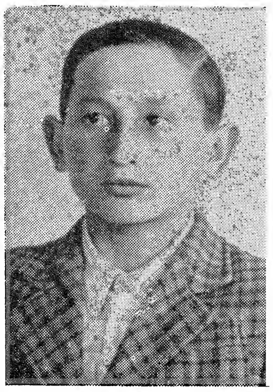
אשתי היקרה איידל בלזם בת ר׳ חיים ופסל ציגלר ע״ה.
בתי היקרה גיטל.
בני היקר נתנאל.
בני היקר יוסף.
ניספו עם קדושי גורליץ באלול תש״ב, הי״ד.

בצלאל משה בלזם
דניאל בלזם, ישראל
צבי בלזם, לונדון

איידל בלזם

גיטל בלזם

נתנאל בלזם

פריידה ליפשטר, אשת ר׳ יהושע ע״ה מיאסלו, בת ר׳ דניאל בלזם ע״ה.
בתה איידל.
בנה מאיר.
בנה בצלאל.
בתה רבקה.
בתה מינדל.
כולם ניספו עם קדושי יאסלו, הי״ד.

בצלאל משה בלזם, ישראל

ובעת ההיא יעמד מיכאל (**דניאל ב׳, א׳**)

ר׳ מיכאל קורנפלד בן ר׳ יוסף נפתלי ע״ה, מחסידי הרה״צ מסטוטשין. בעל תפילה נפלא, תפילותיו הצטיינו בנעימות קול, ברגש ובלהט חסידי.
אשתו יוכבד בת ר׳ אשר זליג פורטגנג ממיליץ.
בתם חיה גיטלה ובעלה ממשפחת ליפשיץ.
כולם עלו על המוקד עם קדושי מליץ, הי״ד.
בולע ה׳ ולא חמל (**איכה ב׳, ב׳**)
ר׳ ליפא יום־טוב צלנר בן ר׳ אליעזר מלימנוב.
אשתו בילה בת ר׳ יוסף קורנפלד ע״ה, התגוררו בקראקא. הם ובנם יוסף ניספו עם קדושי קראקא, הי״ד.
ר׳ לייביש זיסוויין בעלה של **פייגה**, בת ר׳ יוסף קורנפלד ע״ה.
הון ועושר בביתם וצדקתם, צדקת פזרונם, במתן בסתר עומדת לעד.
הוא ניספה עם קדושי גורליץ באלול תש״ב, הי״ד.

קורנפלד, דורמן, אונגר, צלנר

כי רחוק ממני מנחם משיב נפשי (**איכה א׳, ט״ז**)

ר׳ מנחם סלומון.
אשתו דבורה.
בנם ישראל.
בתם בילה ניחה.
בתם חנה.
בתם מלכה.
בתם טויבע.
כולם ניספו עם קדושי צאנז, הי״ד.

י. נ. ד.

צום ליכטיגען אנדענק

פון מיינע זייער טייערע און נאנטע, וואס א גרויסער טייל פון זיי איז אומגעקומען דורך די אכזריותדיגע נאציס. אויף אייביג זענען זיי איינגעקריצט אין מיין זכרון.

מיין זיידע ר׳ אליעזר נטע גאלדמאן, א יוד מיט מידות נעלות, א גרויסער מכניס אורחים ונאמן בקודש פון די גארליצער קהילה.

נפטר געווארן אין גארליץ פארן קריג.

מיין באבא רבקה לבית קויפמאן.

נפטר געווארן אין גארליץ פארן קריג.

אווו זענען אהינגעקומען זייערע מצבות? ווער היט דעם בית החיים?!

מיין זיידע ר׳ צבי הירש האלענדער פון באבאוו.

די באבעביילע.

זייערע קינדער: שמערל און זיין פרוי גיטל; אברהם און זיין פרוי רחל.

די קינדער פון זיידען ר׳ **לייזר נטע:** יהושע און זיין פרוי מרים לאה קויפמאן: זיין טאכטער חנה און איהר מאן ר׳ משה ליפטשער מיט זייערע קינדער און משפחות.

מיין טייערער פאטער ר׳ דוד גאלדמאן.

מיין טייערע מוטער מלכה גאלדמאן נפטר געווארען אין אמעריקע.

מיין פעטער אפרים גאלדמאן. בן תורה וירא שמים. א נאמן ומשגיח.

פאר די אומגעקומענע אויף קידוש השם זאלען די באשיידענע פאר ציילען דינען אלס אייביגע מצבה. זייער ליכטיגער גייסט וועט תמיד שוועבן פאר מיינע אויגען.

דוד גאלדמאן, ארה״ב

לזכר עולם

יעקל לעפקאוויטש און זיין פרוי גיטל.

בונעם וואטענבערג און זיין פרוי חנה.

דוד האסקעל און זיין פרוי יוכבד.

געוווינט און טשענסטאכאוו, פוילן, אומגעקומען על קידוש השם, הי״ד.

זייער שואגער און ברודער

דוד גולדמן און פרוי

יולק (ישראל) פרייליך

נולד בנובי־סונץ, אך כל מאודו ומרצו נתן לחינוך הנוער הציוני בגורליץ. היה מדריך את הנוער לציונות, לאהבת האדם שנברא בצלם אלוהים, לאהבת העם והמולדת.

ניספה במחנה קלוגה באסטוניה והוא רק בן 26 שנה.

יהי זכרו ברוך!

ח. ח.

לזכר יקירנו

אבי מורי ר׳ דב בריש בר׳ מנשה ורישה פריינד מקרוסנו.
אמי הורתי לאה בר׳ יחיאל וחנה׳לה הולנדר מגורליץ.
אחי ואחיותי הזכים והתמימים שטרם ידעו טעם חיים:
נפתלי נולד ב־1922.
משה נולד ב־1926.
חנה נולדה ב־1928.
אליהו נולד ב־1930.
פישה נולדה ב 1933.
מלה נולדה ב־1936.

אבי ז״ל היה ירא שמים, תלמיד חכם וחסיד מובהק. מסור למשפחתו, אוהב הבריות ועוזר לזולת. לבו וידו היו פתוחים, לכל נצרך ולכל דכפין והיה להם אחיעזר ואחיסמך והיה נוהג במסורת סבא ר׳ יחיאל כלפי כל שבא לביתו. אם כי הבית היה הומה תינוקות, היו אבא ואמא פנויים תמיד לחנכם ברוח התורה והמסורה.

אוהב ישראל וארץ ישראל, ואפילו לא השלים עם דרכי אני בציונות, הודה בכל זאת שזו היתה האפשרות היחידה ליהדות הגולה.

אמי ז״ל היתה נדיבת לב ורבת מעש. נזהרה, בשלחה מתן בסתר, שלא לפגוע בכבודו של הנצרך, לא לעורר ח״ו תשומת לב השכנים למען לא ייבוש ויכלם הנצרך.

כל אלה כילתה יד הרוצח, והכל כלא היה. ניספו כולם עם קהילת גורליץ.

זכר מעשיהם הטובים יעמוד לעד!

תנצב״ה.

דובקה ולדהורן, לבית פריינד
זלמן פריינד, ארה״ב

לזכר דודי ודודותי:

ר׳ זלמן הולנדר ואשתו רחל לבית זומר וילדיהם אברהם וחנה.
אלימלך בלום ואשתו רבקה לבית הולנדר ובנם חיים.
אביגדור דיאמנט ואשתו חיה לבית הולנדר.
יצחק הולנדר ואשתו חנה ושלושת בניהם.
משה הולנדר ואשתו פסיה ובנם פיבל.
תנצב״ה.

דובקה ולדהורן

תיזכר לטוב

דובקה ברגמן

אחת הבנות אצילות הרוח, טובה בנפשה ובת טובים ביחוסה — **דובקה בת ר׳ וולף ושרה ברגמאן.** שאפה לחינוך, להשכלה ולציונות. בתנאים קשים, על־אנושיים כמעט, גמרה סמינר למורות. ומה שהשיגה בקשיים, נתנה בנדבת לב לזולת, ורבות עשתה למען חינוך הנוער היהודי הציוני בעיר.

יהי זכרה ברוך!

ח. ח.

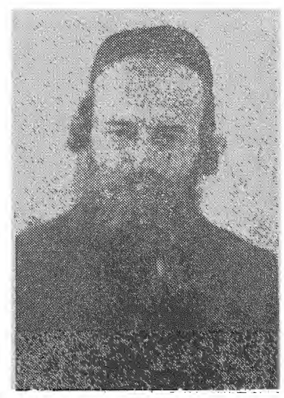
יעמדו לזכרון עולם שמות קדושינו

יבשו העיניים כלו הדמעות, אך הלב דואב והפצע טרם הגליד. צמרמורת תאחזני בהיזכרי ביקירי נפשי הקדושים שניספו על קדושת השם בימי השואה הנאצית.

לא קינה וזעקת שבר וגם לא הספד מר על דאבדין פה אשאג, פן יפרצו סכרי הדמעות וישטפו את לבי השותת דם; פן יעזבוני חושי, יתאבנו אברי וישותק כוח דיבורי פן אתמוטט כולי מרוב מכאובי. לא! חרד אנוכי לנגוע בפצע הכאוב הזה. כאן רק להנציח באתי בשמי ובשם אחיי – שבתי ושרגא נ״י — את זכרם של היקרים שביקרים ולהעלות את זכר הקדושים, אשר דמם הוא דמנו ובשרם בשרנו.

יזכור אלוקים את נשמות הקדושים התמימים והישרים האלה שנפלו על קדושת השם ועלו למרום כקרבן על מזבח האומה בין שאר קדושי ישראל:

אבינו מורנו אלעזר משה בר׳ אברהם וחוה הרץ ז״ל.
אמנו הורתנו רבקה בת ר׳ שבתאי והנדל אונגר ז״ל.

ר׳ אלעזר משה הרץ

רבקה הרץ למשפחת אונגר

אחיותנו הנדל, פרל, אסתר, פסל ז״ל

אסתר ופסל הרץ

הנדל ופרל הרץ

ינקום ד׳ את דמם השפוך ותהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים!

אנו בניכם ואחיכם המיותמים מרה נפשנו על הגורל האכזרי שנבצר מאתנו למלאות חובתנו הקדושה, הראשונה במעלה, חובת „חסד של אמת", כלפיכם כמנהגי ישראל מדור דורות, לפיכך, הורים ואחיות יקרים, אנו עומדים בדחילו ורחימו על קברכם הבלתי נודע ומבקשים מחילה וסליחה על שלא מלאנו חובתנו זו.

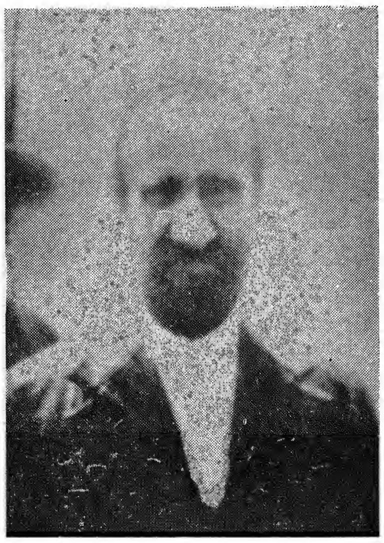
ישמש נא המקום הזה, המיועד לגל עד ומקודש להנצחת זכרונכם, כמצבת נצח, ויהא נא זה מקובל לפניכם כאילו קיימנו את חובתנו והקמנוה על קבריכם כראוי לכם, בזה אנו משתטחים על קבריכם הקדושים ואומרים בצוותא —

יתגדל ויתקדש שמיה רבא!

ישראל איסר, שבתאי ושרגא הרץ

נפש למשפחת הופמן

יעמדו לזכרון עולם נשמות הורינו היקרים, הקדושים והטהורים:
אבינו שמחה צבי בן משה הופמן.
אמנו פרידל בת יעקב ציגלר.
שנהרגו על קידוש השם בעיר זמיגרוד בכ״ב תמוז תש״ג, הי״ד.
דודנו יוסף ציגלר, רעייתו ושני ילדיהם.
דודתנו חנה גלציילר ובעלה מאיר ושני ילדיהם.
ניספו ביערות בסביבות בייטש־גורליצה.
דודתנו מירל רוט וילדיה רחל, אלימלך, מלכה ומאיר.
כולם ניספו בסביבות גורליצה.
יגון זכר כולם לעד!

ר׳ שמחה צבי הופמן ז״ל

ה נ כ ד ו ת

פייגה הופמן

רחל רוט

דוד הופמן, גבעתיים
מנחם הופמן, ארה״ב
רחל הופמן, פאריס
פנינה ציגלר לבית הופמן, כפר־סבא
ינציה ליפמן לבית הופמן, לונדון

יעמדו לזכרון עולם

שמות בני משפחתי היקרים שניספו בגהינום הנאצי:

אמי פרידה זיסקינד.
אחותי ליבה זיסקינד ובעלה שונך פרי.
אחותי רוזיה זיסקינד.
אחותי בלומה זיסקינד.
אחותי פייגה זיסקינד.

נפש למשפחת ציגלר

אבי יצחק בן חיים יעקב ציגלר.
אמי חנה דינה.
אחי משה.
אחי חיים.
אחי שמואל.
אחותי בלומה.
ינון זכרם לעד!

יחזקאל ציגלר, כפר־סבא

בני משפחת בעלי מאיר ארנרייך:

אבא הירש ארנרייך.
אחות יצקה הופמן וילדיה זליג ויוכבד.
אחות רחל ארנרייך.
אחות חנה ארנרייך.
אחות דבורה ארנרייך.
אח נתן ארנרייך ואשתו פייגה.
גיס לייב הופמן.
דודתי מינה דיאמנד.
מנדל לרמן.
רחל לרמן.
זליג לרמן.
יצקה לרמן.
קלמן דיאמנד.
שרה דיאמנד.
יעקב דיאמנד.
דינה דיאמנד.
יעקב הופמן.
לובה הופמן.
בר הופמן.
פייגה הופמן.
זכר כולם ינון לעד

שרה ארנרייך, טבעון

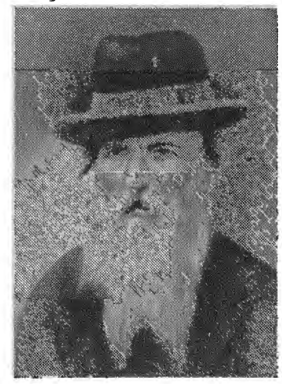
יעמדו לזכר עולם

אבי זינדל דיאמנד.
אחותי בילה הנדל.
בנה יעקב.
בנה יוסף.
אחותי רחל לרמן.
בנה מנדל.
בנה זליג.
בתה יצקה.
אחותי מינה דיאמנד.
אחי קלמן דיאמנד.
בתו שרה.
בתו טילה.
בנו יעקב.
דודי יוסף דיאמנד.
דודתי דורה.
בת דודי רוזה.
בעלה יצחק שרמן ושני ילדיהם.

ינון זכרם לעד!

אסתר וייס, יקנעם

הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו

ר' אברהם משה וילד

טויבע וילד לבית ברגמן, בנה ברוך

אבי מורי ר' אברהם משה בן שמעון וילד נפטר בימי השואה.
ירא שמים, עסק במשא ומתן באמונה, פיזר ממונו לחינוך הבנים לקיים מצות „ושננתם לבניך" ולחנכם לתורה ולתעודה.
אמי היקרה טויבע, בת תלמיד חכם ר' שלמה ברגמאן ז"ל. פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה; כפה פרשה לעני, וידיה שלחה לאביון.
אחי הבכור שלמה בן אברהם משה.
אחי יצחק צבי ורעייתו אסתר לבית גרינבוים.
אחי ברוך ורעייתו רחל לבית שטגר.
אחותי האהובה אסתר ברכה ובעלה הירש ליב טרום וילדיהם שלמה ובן ציון.
בן דודי יעקל בן יצחק וילד וכל בני ביתו.
יזכרם אלקינו לטובה עם שאר צדיקי עולם וינקום דם עבדיו השפוך!
שבת משוש־לב, הופרעה המנוחה הנפשית, כאשר את כולכם השיגה היד הרוצחת.
אותי השארתם לאנחות, ועד היום לא יבשו הדמעות.
בנכם ואחיכם השרוי בצער בלתי פוסק,

יחזקאל וילד

ונתתי לכם יד ושם לזכר עולם!

אסתר ברכה טרום לבית וילד
ושני ילדיה שלמה ובן ציון

האח הבכור שלמה וילד

האח יצחק צבי וילד

רחל וילד לבית שטייגר

אנשטאט אשטיינערנע מצבה

די מענטשליכע פעדער איז צו ארים כדי אויסצודריקען צער און ווייטאג. זאלען די באשיידענע שורות זיין אן אייביגע מצבה פאר אונזערע טייערע אומפארגעסליכע, וואס זענען דורך די נאצישע רוצחים אכזריותדיג אוועק געריסען געווארען פונם לעבען —
אונזער טייערע פאטער ר' יעקיל ווילד בן ר' שמעון. א טייערער יוד, א סוחר מצליח, אן עוסק בצורכי ציבור באמונה און מיט איבערגעגעבנהייט, שטענדיג געהאט אן אפענע האנד פאר צדקה און חסד.
אונזער איבערגעגעבענע מוטערביילע לבית בלוינער.
אונזער ליבער ברודער ניסן וואלף און קינדער.

אונזער שוועסטער רחל, איר מאן יחזקאל בלוינער און זייערע קינדער.
אונזער שוועסטער אסתר, אומגעקומען עם ב"ב אין קראקא.
נפתלי ארגנד און קינדער.
אלע אומגעקומען על קידוש השם צוזאמען מיט די טאַרנער קדושים, הי"ד.
תנצב"ה.

העלא הויזמאן און שוועסטער לאה, לבית ווילד.
ברוך ווילד. אמעריקע

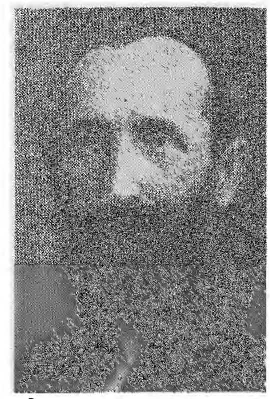

ר' יעקיל וילד, רעיתו בלה לבית בלוינר, בנותיהם ונכדיהם, הי"ד

ניסן וולף וילד

במקום מצבת אבן

ר׳ חיים בוקסבוים

רייזל בוקסבוים לבית וילד

יעמדו השורות האלה לזכר עולם לנשמות יקירינו הקדושים:

אבי מורי ר׳ חיים בוקסבוים בן ר׳ מרדכי הישר באדם, גומל חסדים לזולת, איש נעים הליכות ואהוב על הבריות.

אמי היקרה רייזל לבית וילד, רעיה ואמא מסורה למשפחה, שיתפה את עצמה בעול פרנסת הבית ורבה היתה עזרתה לנזקקים.

אחי הבכור יצחק צבי בוקסבוים בן חיים, בר־אוריין, הצטיין בסגולות יפות, רעיתו בלה, לבית קופיטו, וילדיהם.

כולם חוסלו ע״י הנאצים הארורים ועוזריהם.

יהי זכרם ברוך!

תנצב״ה.

ישראל בוקסבוים
יהודית וילד לבית בוקסבוים

יצחק צבי בוקסבוים

בלה בוקסבוים לבית קופיטו

יעמדו לזכר עולם נשמותיהם הטהורות של יקירנו

אבי מורי יהודה בן שמעון וילד.

אמי היקרה חיה.

אחי האהוב יצחק צבי.

כולם חוסלו בקהילת טוכוב, הי״ד, ע״י הנאצים הארורים ימ״ש.

כבוד והתילה לזכרם!

יהושע וילד

יעמדו לזכר עולם

אבינו ר׳ אליקים בן ר׳ גרשון ולאה ווייס, יהודי נאור, תעשיין ובנקאי, גוח לבריות, מוקיר רבנן, מנאמני בית הלברשטאם. נולד — 1871; נפטר בגלות רוסיה בדרך שובו בשנת 1946.

אמי אהובה פרימצ׳ה, בת ר׳ יעקב יהושע אלכסנדרוביץ.

דודי ד״ר ארווין אלכסנדרוביץ עם ב״ב.

יהי זכרם ברוך!

לוקה שטריך, תל־אביב

יעמדו לזכר עולם

אבי אברהם למבק.

אמי אדלה.

גיסי יצחק יוסף רוזנבסר וילדיהם.

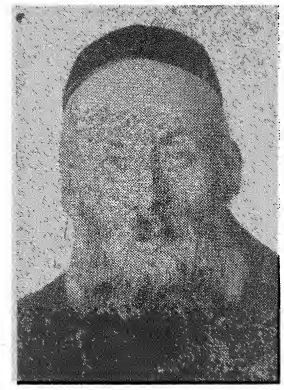
אחותי חנה ובעלה.

סבתה פרימט ואלאך.

ינון זכרם לעד.

אליעזר למבק

ציון למשפחת ווייל

ר׳ אברהם משה הלוי ווייל

ר׳ אברהם משה הלוי ז״ל ווייל מחשובי בעלי הבתים בעיר גורליצה, איש צנוע, ישר, עסק בגמילות חסדים וכמעט לא עבר עליו יום בלי לימוד תורה.

אשתו ליבה, הי״ד. ממשפחת אלבינגר, נשלחה לבלז׳ץ ב־1942.

בתו אסתר פאבר־רוזבך, לבית ווייל, הי״ד.

בתו לאה פליבוים, נהרגה בתחילת המלחמה בהפצצה, ביער ע״י בריגל.

בתו מלכה בודנר, לבית ווייל, ובעלה מיכאל ובנותיהם איטה, פייגה וחנה, הי״ד.

בתו חנה לאופר לבית ווייל, הי״ד. נשלחה לבלז׳ץ, ובתה רבקה נהרגה בפלאשוב 1943.

בתו איטה וולף נשלחה לבלז׳ץ, הי״ד.

בתו מינדל טננבוים ובעלה יוסף, הי״ד, נשלחו לבלז׳ץ.

נכדם אברהם, בן בתו חיה, שבדרך נס ניצלה ממחנות השואה, נהרג בפלאשוב, הי״ד.

הנאהבים בחייהם ובמותם לא נפרדו. צר, צר על העץ הפורה שנעקר ונגדע בלא עת על כל שרשיו.

תנצב״ה.

ישראל וחיה לאופר לבית ווייל

ליבה ווייל לבית אלבינגר

אסתר רוזבך־פאבר לבית ווייל

איטה וולף לבית ווייל

איטה בודנר לבית ווייל

מימין: חנה לאופר לבית ווייל
משמאל: רבקה בת ישראל לאופר

אברהם בן חנה לבית ווייל

מינדל טננבוים לבית ווייל

צום הייליגן אנדענק

ר׳ זיינוול כהן

פון אונזערע טײַרע און ליבע וואס זײַנען אומגעקומען אין די שואה יארן, הי״ד.

מײַן טײַרער פאטער ר׳ זיינוול כהן, געבוירן אין טשעכאס־לאוואקיע, אן אלטגעזעסענער און זייער געשעצטער בירגער אין גארליצע.

מײַן ליבע מוטער אסתר ג. עלבינגער.

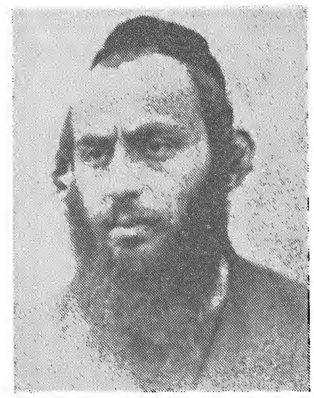
מײַן ברודער יעקב יהושע מיט די גאנצע פאמיליע.

מײַן ברודער ברוך כהן, געהרגעט געווארן דורך די נאציס ימ״ש אין פראנקרייך.

זאלן זייערע נעמען לייכטן אויף דורות!

משה כהן, פאריס

מצבת־עד
לאהובי ויקירי:

ר׳ נפתלי מאר

חמי ר׳ יוסף שלום כהנא, נפטר י״ז כסלו 1934.

חמותי מלכה כהנא.

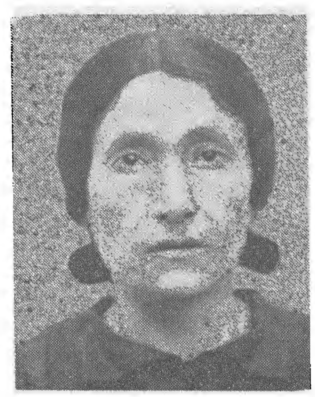
אשת נעורי רוחטשה מאר לבית כהנא.

שארי בשרי: ר׳ נפתלי מאר, ליבה אייזנברג, בניה פיניה, הרשל ובני ביתם.

יהי זכרם ברוך!

יחזקאל מאר, ישראל

לזכר עולם

פסל פרלמן

אחותי פסל ובעלה ברוך פרלמן וחמשת ילדיהם.

אחי שלמה פרלמן ורעיתו גיטל לבית פרסר ושני ילדיהם.

אחותי שרה ובעלה יחזקאל צימר וחמשת ילדיהם.

כולם ניספו בשואה, הי״ד.

אשר בן ר׳ פנחס אלימלך הכהן פרסר וב״ב.

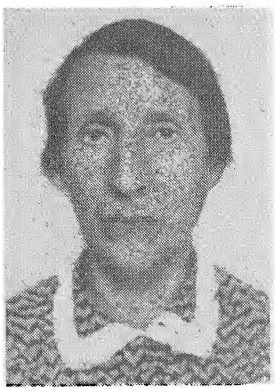
אחותו איטא לבית פרסר ובעלה יוסף קלינגר וילדיהם.

מנחם פרלמן, חיפה

ציון ליקירי שלא ימוש זכרם ממני לעולם

חיים ורטהיימר

חיה ורטהיימר

אבי האהוב חיים בן משה ורטהיימר, איש החברה, מקובל ואהוד על הבריות.

אמי היקרה חיה, רעיה נאמנה ואם מסורה.

אחותי הבכירה צילה, עסקה שנים מספר בהוראת שפות בגימנסיה „תרבות״ בעיר וולקוביסק.

אחותי גוסטה, מורה לתנ״ך בעיירה בייטש.

אחותי חוה, מורה מקצועית, עבדה בקאטוביץ.

אחי משה, הצעיר לימים, תלמיד הגימנסיה.

כשפרצה המלחמה התקבצו כולם בביתנו בגורליץ יחד עם דודתנו ובעלה פרופר, שהגיעו מברלין.

דודי מאיר ורטהיימר ז״ל.

דודי הירש ורטהיימר, רעיתו ובתם בת 14 שנה, הי״ד.

כולם נרצחו בימי השואה. לפי הידיעות שהגיעו לאזנינו עברו סבל איום ועינויים רבים לפני שהוציאו את נשמותיהם הטהורות.

נשארתי בעולם שרידה יחידה מכל המשפחה, הודות לעלייתי ארצה בשנת 1937.

יהי זכרם ברוך לנצח נצחים!

בתם ואחותם השרויה בצער
חנה גולנדסקי—ורטהיימר

לזכר עולם

אלברט פויירשטיין. הוא נולד בסקאלט וגר בגורליצה משנת 1918.
אשתו ויקטוריה לבית מלצר.
בנו וילהלם.
בתו אידה.

עסקן ציוני היה אלברט. הוגלה למחנה פלאשוב ומשפחתו הוגלתה מעיר סטאניסלאבוב למקום בלתי ידוע.

ד״ר נתן איזן, רופא פרטי ועובד בקופ״ח בגורליצה. אחרי מלחמת העולם הראשונה בא מהצבא הפולני, שבו שירת כמאיור (רב סרן) לעירנו ורכש לו ידידים רבים באוכלוסיית העיר.

אשתו רחל, בנם ובתם. כולם הושמדו יחד במזרח גליציה.

ינון זכרם לעד!

שמעון גראף

לזכר עולם

משה ורגינה (לבית לב) לייזר. נולדו בזגוש ע״י סאנוק ומשנת 1935 התגוררו בגורליצה.

משה לייזר, בעל סמיכה לרבנות למד תורה ועברית בבית הספר „מזרחי״ בגורליצה. למרות שהותו הקצרה בעיר, רכש לו ידידים רבים, ואופיו הישר, תכונתו וגישתו האנושית לבעיות יום־יומיות הקנו לו שם בעירינו.

אשתו רגינה — אשה בעלת נפש עדינה, המוכנה לעזור לכל דורש, ליוותה אותו בכל דרכיו עד הרגע האחרון.

יהי זכרם ברוך!

משה גראף

לזכר עולם

פולה גלר ובנותיה קיילה וברטה

קיילה גלר בת שמעון ובעלה הירשהורן. עם פרוץ המלחמה נמלטה לדרוהוביץ, ושם השיגה אותה יד הגרמנים. עם חיסול הגיטו הועברה למחנה ויילצ׳קה. כאן נודע לה על מותו הטראגי של אחיה, עו״ד וולף גלר במחנה מיליץ. כמה מנשי גורליצה, שפגשוה שם הגישו לה עזרה בעת מחלת הטיפוס, אחרי כן הועברה למחנה אושביץ ושם נשארה כמעט עד לגמר המלחמה. לאחר שהרוצחים לא הספיקו לסיים את מלאכת ההשמדה העבירו בפברואר 1945 קבוצת נשים לשטוטהוף, וביניהן גם את קיילה. וכאן, בכפור ושלג מוציאים אותן יחפות מהמחנה ובעזרת כלבים מריצים אותן בכוון הים, וסוגרים בפניהן כל דרך אחרת.

תחת מטר יריות, רצות האומללות ישר לים ונעלמות במצולותיה.

פרטים אלה נאספו על ידי אחותה ברטה מפי ניצולי המחנות, בני עירנו.

יהי זכרה ברוך!

דוב ארנרייך

הבן עו״ד וילך גלר

הדוד יוסף גלר

בנו הנק גלר, נפל בחזית ורשה

יעמדו לזכר עולם

אבי משה פינצבבסקי ז״ל.

אמי אסתר ז״ל.

אחי יחיאל ז״ל.

אחותי חיה שרה ז״ל.

שניספו בימי השואה, הי״ד.

ינון זכרם לעד!

צבי פינצבבסקי

ינון לעד זכר אבי ואמי ז״ל וכל בני משפחתנו שניספו בימי השואה

מ. הורניק

בצלאל הורניק, פאריס
ואחיו באמריקה

אנשטאט אשטיינערנע מצבה

א פאר באשיידענע ווערטער צום אנדענק פון מיינע טייערע וועלכע זענען אומגעקומען על קידוש השם צוזאמען מיט די גארליצער קדושים.

מיין טייערער פאטער ר׳ בנימין וויערניק.

מיין טייערע מוטער רבקה לאה.

מיינע ברידער און שוועסטער אברהם, לייב און שרה.

סאבינע וויערניק, ארה״ב

לזכר משפחה מכובדת

ר׳ ישראל יוסף זידוורין ואשתו בלומה בת ר׳ משה שמואל הכהן רובין.

בנם בכורם אברהם ואשתו ושני ילדיהם.

בנם דוד ואשתו, ושני ילדיהם.

בתם רבקה ובעלה ובנם.

בתם רייזל.

בנם הצעיר משה ואשתו.

יגון זכרם לעד!

רחל ברוינפלד־וייץ

לזכרון נצח

יעמדו בני משפחתי היקרים, שניספו ע״י הצוררים הגרמנים הנאצים ימ״ש.

אבי היקר נפתלי בן שמואל יהודה זומר ע״ה, היה הרבה שנים חבר ועד הקהילה בגורליצה וגם גבאי בית הכנסת דבעשט והיה נמנה עם חסידיו של הרב שלמה טייטלבאום זצ״ל.

אמי היקרה איידל בת אברהם לנגזם ע״ה.

אחותי היקרה רחל זומר ובעלה זלמן הולנדר ושני בניהם ע״ה.

אחי היקר שמואל ואשתו רגינה ושני בניהם ע״ה.

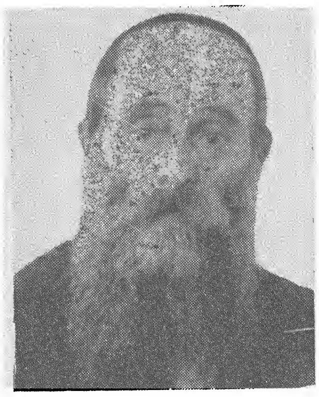
אחותי היקרה חנה ובתה היחידה ע״ה.

תנצב״ה.

הנשאר לפליטה מכל בני משפחתי היקרים, הי״ד —

פנחס זומר

יעמדו לזכר עולם

ר׳ חיים לקס

דבורה לקס לבית קלוזנר

שיינדל ליפשר לבית לקס

אבינו חיים בן שאול לקס ז״ל.
אמנו דבורה בת פנחס קלוזנר.
אחותנו שיינדל ליפשר לבית לקס.
בעלה מאיר.
בנם שאול.

האחים לקס, ישראל

לזכר עולם

מיר האבען נישט זוכה געווען צו שטעלען א מצבה פאר אונזערע טייערע, מערטירער אין דעם פארשאָלטענעם נאצי רעזשים. זאלען די בעש־יידענע ווערטער דינען אלס אייביגע דערמאנונג פאר זייער ליכטיגען אנדענק.

אונזער פאטער ר׳ ברוך בן ר׳ קלונימוס זאלצמאן.

אונזער מוטער חוה בת ר׳ מאיר ווילד.

אונזערע שוועסטער און ברידער וואס זענען אומגעקומען מיט די גארליצער קדושים אין די יאהרען 43—1942.

אלע זענען פעראייביגט אין זכרון פון די פעריתום׳טע.

מאיר, משה און חנינה זאלצמאן, ארה״ר

א באשיידענע מצבה

פאר מיינע טייערע וואס זיינען אומגעקומען על קידוש השם דורך די נאצישע רוצחים אין יאהר 1942/43, צוזאמען מיט די גארליצער קדושים.

די משפחה פון מיין טייערן פאטער,
הירש מאזעס

און מיין טייערע מוטער
פייגה

זיי לעבען תמיד אין מיין זכרון.

חיים מאזעס, ארה״ב

נפש לבני וואלפטשע ואידזשה לנדא שניספו:

ר׳ וולף לאנדאו

איידז׳ לאנדאו

זלמן.
הרצל.
הערשל.
לאה׳לה.
נכדות:
מרים.
אידל.
שכנא.
גלה לרוסיה לא ידענו מה היה לו.
השם ינקום דמם!

המבכים מרה: יעקב ורבקה לנדא

לזכר עולם

זאלען די בעשיידענע ווערטער דינען אלס אייביגער אנדענק פאר מיינע טייערע, וואס זענען אויף אן אכזריותדיגען אופן אומגעבראכט געווארן דורך די פארשאלטענע נאציס.

מיין טייערער פאטער הירש לאנדאו. שטאמט פון באניצע.

מיין מוטער רייזל.

מיין שוועסטער שיינדל.

זיינען אומגעקומן צוזאמען מיט די גארליצער קדושים אין יאהר 1942/43.

זייער אנדענק שוועבט אייביג אין מיין זכרון.

מענדעל לאנדאו, ארה״ב

יעמדו לזכר עולם

אמנו היקרה טויבע נבנצאל.

אחינו חנוך ז״ל.

אחותנו מאטל.

דודנו ישראל נבנצאל.

רעיתו וויטא.

ילדיהם: דניאל, עלען.

שארתי רייזל שפירא.

האחים נבנצאל, ירושלים

ציון למשפחת לנדוי

ר׳ אלימלך לאנדאו

עקיבא בלומנקרנץ ורעיתו חיה לבית לנדאו

ילדי עקיבא וחיה בלומנקרנץ

אבי אלימלך בן ר׳ לייביש לנדוי, ממשפחה אצילה, משושלת ה„נודע ביהודה".
דודי משה׳לה לנדוי וב״ב.
דודי חיים לנדוי, ורעיתו יאטה לבית צוויבל.
בנם המהנדס לונק.
בתם יהודית.
דודי אליעזר לנדוי, רעיתו מלכה לבית וויינברגר ושתי ילדותיהם.
אחותי חיה ובעלה עקיבא בלומנקרנץ וילדותיהם.
אחי ליביש לנדוי ורעיתו לבית קולבר.
ינון זכרם לעד!

שמריהו לנדוי, תל־אביב

מלכה לאנדאו לבית וינברגר

יד ושם למשפחה מכובדת

גדעה ואינה ורק אני היחידי נשארתי.
סבי היקר, יוסף ליכטנברג, הי״ד,
מת מתוך עינויים בקרבת לובלין, כעבור חדשים של הגירוש מבכרוב לפולין. בנו בקושיצה (הונגריה אז) אמר קדיש אחריו. בנו הצעיר זאב וולף, הי״ד, הסתתר ביערות בכרוב, אבל מחוסר עזרה מבחוץ נתפס ע״י השוטרים מבכרוב והובל חודש לפני הפסקת הגירושים מסלובקיה לפולין. לו החזיק מעמד חודש ימים בשנת 1942, יתכן שהיה נשאר בחיים. כי בסלובקיה נפסקו הגירושים בספטמבר 1942. ההפסקה נמשכה עד ספטמבר 1944. ידי קצרה מהושיע. בעצמי הייתי במחנה עבודה במרחק 600 ק״מ מבכרוב, וכסף לא היה לי לשלוח או לנסוע לשם לעזור לו.

ר׳ יוסף ליכטנברג ובתו חנה

בני סבי יוסף ליכטנברג, הי״ד.

1. **הבת לאה** (אמי ע״ה) אם לששה ילדים גרה במיכלובצה. כולם נהרגו, פרט לכותב טורים אלה.
2. **הבת פיגה**, ע״ה, נשואה למשה ווהלשטדר, גרה בבכרוב, אם לששה ילדים. כולם נהרגו.
3. **הבן מיכאל מרדכי**, נשוי, גר בסטרופקוב, נרצח ע״י הנאצים בפולין.
4. **הבת מלכה הינדה**, ע״ה, התגוררה בזבורוב, נרצחה ע״י הנאצים בפולין, אם ל־5 ילדים.
5. **הבן יחיאל אידל**, גר במיכליצה, אב לילד אחד. נרצח בפולין ע״י הגרמנים.
6. **הבת ראלה־רות**, אם לששה ילדים קטנים, התגוררה בקוצאני אשר בהונגריה. נרצחה באושויץ בשנת 1944. בעלה נשאר בחיים.
7. **הבן אברהם**, גר בקושיצה (הונגריה בימי המלחמה) נרצח באושויץ, בשנת 1944 יחד עם אשתו ושלושת ילדיו.
8. **הבת חנה** היתה יחד עם אביה יוסף ליכטנברג ע״ה.
9. **הבן זאב** (ראה למעלה).

יהודים עממיים היו, תלמידי חכמים, מסתפקים במועט, חדורים רצון לעבודת הבורא ולשמירת מצוות, היו זהירים בקלה כבחמורה.

בסביבה נכרית ועוינת שמרו על הגחלת היהודית. למדו תורה לשמה. עזרו לקשי יום ולנפגעי הזמן. פעמיים הקים סבי ז״ל את ביתו. פעם אחרי מלחמת העולם הראשונה כשביתו ב„דויבה" על הגבול הפולני־הצ׳כי נחרב ונשרף. בפעם השניה, בימי מלחמת העולם השנייה, ניסה למצוא סעד ועזרה אצל הגויים בבכרוב — להחביא משהו, פרה, עז וכו׳. חשבו שאחרי המלחמה יחזרו ויהנו מפרי עמלם של שנים.

לא כך קרה — יד הגורל היתה אכזרית.

כל בניו ובנותיו נרצחו ע״י הגרמנים. הבית שעמד על אם הדרך בבכרוב נשרף ע״י הגרמנים. הבנים־הנכדים לא חזרו מהמחנות, גם הבנים מהונגריה היד האכזרית השמידה אותם בשנת 1944 כמעט בסיום המלחמה.

ר׳ יוסף ליכטנברג,

בן ר׳ משה ליכטנברג מגורליץ, אחיו של יעקב ליכטנברג, היה גר על הגבול שלנו בצד צ׳כוסלובקיה. היה יהודי תלמיד חכם, בוגר ישיבת פרשבורג. בעל צדקה ומכניס אורחים.

לאחיו יעקל ליכטנברג היו שני בנים — מיכאל ובצלאל — ושתי בנות מלכה ופריידל. הם כולם הקימו משפחות, נשים וילדים.

מכל משפחת ליכטנברג הנ״ל, ביחד 70 נפשות, נשאר רק השריד היחידי, כעת מורה בבית ספר ממ״ד בישראל.

בגלל הטרגדיה הנ״ל החליף את שם משפחתו מליכטנברג לשריד.

נכדו של יוסף ליכטנברג, יליד גורליץ,
צבי שריד—ליכטנברג

במקום מצבה אבן

יעמרו לזכר עולם הורינו אחינו ואחיותינו וצאצאיהם שנהרגו ע״י הצוררים הנאצים בימי השואה:

אבינו היקר באדם ר׳ נחמיה בן יצחק פירסט ז״ל.

אמנו אסתר לבית ולס, המסורה למשפחה ולזולת.

בניהם:

1) **לייב ורעיתו גיטל** לבית ברוין וארבע ילדותיהם.

2) **דוד ורעיתו** צילה לבית ולס ואתם שתי ילדות וילד.

3) **מיכל ורעיתו פרידה** לבית הויזלר ובנם.

4) **אחותנו לאה ובעלה** אברהם פלר ושתי בנותיהם.

5) **אחותנו הנדל ובעלה** חיים הכט ובתו.

ישמשו הטורים האלה בספר גורליצה למצבת נצח לזכרם הקדוש, הי״ד.

תנצב״ה.

האחים המיותמים —
יהושע ומשה פירסט עב״ב בישראל

האחות המיותמת — המבכה מרה את השריפה האיומה והאבדון שאין לו תמורה ונחמה —

שושנה אברהם לבית פירסט

נפש למשפחה יקרה

אבי מורי אברהם יהושע מילר ז״ל.
אמי היקרה בילה לבית ברגמאן.
אחותי האהובה דבורה.
דודי אליהו ברגמאן ורעיתו פייגה.
דודתי יהודית מלכה לבית מילר.
בנה יעקב אונטרברגר ורעיתו ברכה וילדיהם שייע וגיטל.
דודי יונתן ברנר ורעיתו טויבה.
שארי בשרי: נפתלי בן ר׳ יוסף ויהודית ראב, רעיתו לבית הרשפלד וילדיהם: פרידה, ברכה ואסתר עם בני ביתם.
בנות דודי יוסף ראב.

נתנאל מילר, בת־ים

יהודית מלכה לבית מילר

טאובע ברנר לבית מילר

אנשטאט א שטיינערנע מצבה

א פאר בעשיידענע ווערטער צום ליכטיגען אנדענק, פון מיינע טייערע און ליבע וואס זענען אומגעבראכט געווארן דורך די נאצישע רשעים.

מיין טייערער פאטער ר׳ מרדכי נעביל פון די בלייך. א יוד א תלמיד־חכם און בעל מידות נעלות, געבוירען אין זבארוב, סלאבאקיי, אמאל־אונגארן.

מיין מוטער טויבע.

מיינע געשוויסטער מנחם מענדל, רויזע מלכה, שפרינצה און זייערע משפחות.

זענען אומגעקומען אויף קידוש השם אין יאהר 1942/43.

זיי זענען פאראייביגט און מיין זכרון

זייער ברודער

יעקב נעביל, ארה״ב

אנשטאט אשטיינערנע מצבה

זאל דא פאראייביגט ווערן דער הייליגער אנדענק פון אונזערע טיירע און ליבע וואס זיינען אומגעקומען אויף קידוש השם:

אונזער טיירער פאטער חיים הערש נעבעל.

אונזער ליבע מוטער רבקה.

אונזער טיירער ברודער נתנאל.

די ברודער נעבעל, פאריס

אנשטאט אשטיינערנע מצבה

זאלען די באשיידענע ווערטער דינען אלס אייבעגע מצבה פאר מיינע טייערע וואס זענען אויף אן אכזריותדיגען אופן אומגעקומען על קידוש השם —

חיים האכהייזר און פרוי רייזל.

זייערע קינדער: חיה, רבקה, חנה, משה.

חיה גראסמאן — האכהייזער.

איהרע קינדער: סימע, אברהם, משה.

אברהם אדאלף האכהייזער, ארה״ב

יעמדו לזכר עולם

אבי יחיאל בן יחזקאל גלייכר.

אמי יוכבד.

אחי הבכור אלכסנדר זיסל.

אחי ישעיהו.

אחי משה אפרים.

אחותי בלומה ריגר.

בעלה יצחק ריגר.

בתם שרה.

הובלו לטבח ביום 14.4.42.

הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. נלכדו במערבולת הזוועות אשר באירופה המנואצת. נקרעו איש מחיק רעיתו ובן מזרועות הורתו ושולחו אל ההשמדה.

הכחידם זרע עמלק,
השמידם רשע אנוש.
פשע זה לא יכופר לעד
זרע עמלק ימחה ויושמד,
כי זה צו אלוה.

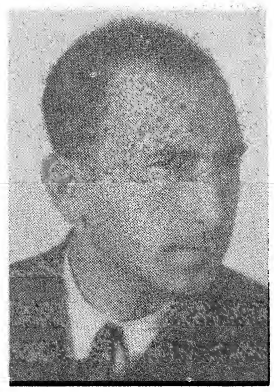
ינון שמם לעד!

עמנואל גלייכר, תל־אביב

לזכרון נצח

ר׳ ישראל פלדמסר ובתו איידל

ר׳ ישראל מיינהרד

בנו גרשון מיינהרד

בני אולי קולבר

אבינו האהוב, ר׳ ישראל בן ר׳ שמחה עקיבא פלדמסר ז״ל, היקר באדם, התמסר בכל נפשו ומאודו לגמול חסד ועזרה לנזקקים.

רעיתו הנאמנה אסתר לבית דיק.

אחותנו היקרה אדלה — נטרפה ע״י הנאצים ימ״ש בביתה בקראקוב. נקטפה מעץ החיים בעצם פריחתה.

דודנו אלכסנדר קולבר וב״ב.

דודנו ישראל מיינהרד וב״ב.

טוביה גץ וב״ב.

משה קרישר, רעיתו ובתם.

כולם ניספו בימי השואה האיומה.

ת.נ.צ.ב.ה.

הבנים והבנות המיותמים —
הלן גרייפינגר לבית פלדמסר, אמריקה
רבקה ולדמן לבית פלדמסר
אברהם ומנדל פלדמסר וב״ב, ישראל

יעמדו לזכר עולם!

אבינו ר׳ נתנאל ציגלר ז״ל בעל ואב מסור למשפחה, נעים הליכות ומכובד על הבריות.
אמנו היקרה גזלה לבית גרובנר.
אחינו הרשל ורעיתו דינה וילדיהם.
אחינו נפתלי.
אחינו הנייק.
אחותנו ברטה קוז׳ניק ובעלה יעקב וילדיהם.
אחותנו הניה שמידט—ציגלר ובעלה נפתלי ובנם.
אחותנו רבקה הירשטריט.
אחותנו שיינדל.
אחותנו פרלה.
את כולכם השיגה היד הרוצחת, הי״ד, ואותנו השארתם לאנחות!

פלה פלדמסר לבית ציגלר ובעלה
ציגלר ורעיתו, כפר אונו

ר׳ נתנאל ציגלר

גיזלה ציגלר לבית גרובנר

יעקב קוז׳ניק

רבקה הירשטו״ט לבית ציגלר

פרלה ציגלר

נפתלי שמידט ורעיתו הניה
לבית ציגלר וילדם איל

שיינדל ציגלר

ברטה אשת יעקב קוז׳ניק
לבית ציגלר

לזכר עולם

אבי ואחי יוסף פרלמן ז״ל.

אמי וגיסתי חנה פריידל.

ילדיהם: דוד, פרל, משה ובצלאל.

שניספו בימי השואה, הי״ד.

ינון זכרם לעד!

ר׳ ליביש ראטה ואשתו רייזל.

בניהם מיכאל, מרדכי, צבי, ברוך, יצחק, משה נשיהם וילדיהם.

בתם איטה ובעלה, לייב טששנובר.

שניספו בימי השואה.

ינון זכרם לעד!

הבן אהרן יעקב פרלמן, ארה״ב
האח רפאל פרלמן, ישראל

אחותי צביה שניידר (הוכברגר).

בעלה מאיר הרש,

ילדיהם: איידל, מלכה, שמעון, ואברהם שלמה,

שניספו בימי השואה.

ינון זכרם לעד!

אחותי סימה סולומון (הוכברגר).

בעלה מאיר,

בתם איידל,

שניספו בימי השואה.

ינון זכרם לעד!

דודתי מרת פעסעל גרוס (הוכברגר).

בעלה אברהם משה.

ילדיהם.

שניספו בימי השואה.

ינון זכרם לעד!

מלכה פרלמן (הוכברגר)

נפש למשפחת קלאוזנר

ר׳ צבי קלוזנר

אבי ר׳ צבי קלאוזנר בן ר׳ יעקב יליד צאנז.

היה בעל בית חשוב בעיר גורליץ, ומשפחתו היתה ברוכת ילדים. סוחר נכבד בעירנו, ומחשובי חסידי זמיגרוד. הרה״צ האדמו״ר ר׳ סיני התאכסן מידי שנה בשנה בביתו. בר״ח אדר כשבא להשתטח על ציון קברו של אביו הצדיק המופלא רבינו האדמו״ר ר׳ ברוך זצ״ל מגורליץ.

ר׳ צבי קלאוזנר היה ירא שמים במלוא מובן המילה. הדריך בנותיו לאמונה בה׳ ולמעשים טובים.

אמי מרת מרים, נפטרה לפני השואה.

בנו היחידי יצחק דוד נפטר בחייו באמריקה, צערו של אבא היה גדול מנשוא. התנחם בצאצאיו של בנו זה, בן ובת שגדלו והתחנכו באמריקה לתורה וליראת שמים.

חמש מבנותיו ניספו בשואה, חתנו של בתו הבכורה היה החזן המפורסם ר׳ שמעון קלאוזנר ונפטר לפני השואה, הוא היה חזן מפורסם בקראקוב.

ואלה שמות בנותיו שניספו בשואה:

א) **ביילה גיטל** ושלושה ילדיה.

ב) **ליבה** ושלושה ילדיה. בן אחד שלה, שאול זאב, מת בגבורה כחייל במלחמת השחרור בישראל.

ג) **שיינדיל** וחמש בנותיה.

ד) **שרה** ובנותיה, היא הצטיינה בידיעות בתנ״ך ובשפה העברית בעירנו.

ה) **נחמה** ושני ילדיה, גם היא ידעה את השפה העברית על בוריה, עליה מספרים, שבזמן השואה עשתה מעשים טובים, תמיד הביאה אוכל בשביל החולים ועוד, הי״ד.

ינון זכרם לעד!

הבת שניצלה מהשואה וחיה בארץ עם בתה מרים ועם שני נכדיה —
אטקה אדלר־קלוזנר

יעמדו לזכר עולם

בני משפחתי שנרצחו ע״י הנאצים, הי״ד.

אבי שמעון קוז׳ניק.

אמי חנה קוז׳ניק.

אחי יעקב קוז׳ניק.

אחותי פיגה קוז׳ניק ובנה בן ה־3.

אחותי שפרינצה קוז׳ניק.

אחותי צפורה קוז׳ניק.

יהי זכרם ברוך!

יוסף קוז׳ניק

יעמדו לזכר עולם

חיה קולבר בנותיה ובנה

אמי חיה קולבר.

אחיותי פייגה־רוזה, הנטשה.

אחי נפתלי קולבר.

יהי זכרם ברוך!

עדה קמיל לבית קולבר, חיפה

יעמדו לזכר עולם

אבי קולבר יעקב.

אחי לייב נשיהם וילדיהם.

אחותינו יוכבד (יאכעט).

שניספו בימי השואה, הי"ד.

ינון זכרם לעד.

קולבר חיים

יעמדו לזכר עולם

אבי היקר ר' אברהם בן ר' יצחק קנר, נפטר לפני המלחמה.

אמי היקרה לאה.

אחותי מרים פרנד לבית קנר.

גיסי אברהם פרנד.

ילדתם אסתר פרנד, הי"ד.

דודי ר' יעקב גרינר.

דודתי טויבה גרינר לבית קנר.

בניהם: מיכאל, פראניה, פייגה, פסיה, הניה.

בלומה דודתי.

אברהם קויפטייל מעיר גריבוב ניספה עם כל בני משפחתו הענפה.

ה' ינקום דמם!

יצחק קנר, ראשון־לציון

אנשטאט א מצבה

וואס איך האב נישט זוכה געווען צו שטעלען פאר מיינע נאנטע און טייערע. זאלען די פאר בעשיידענע ווערטער דינען אלס אייביגע דערמאנונג פאר זייער ליכטיגען אנדענק.

מיין טייערער פאטער ר' יהודה הכהן ראקער, א עוסק בצרכי ציבור באמונה, אין משך פון יארן געווען טעטיג אין דער הנהלה פון בעשטער גמילות חסדים קאסע, און חבר ועד המזרחי בגורליץ.

מיין מוטער מינדעל.

מיינע געשוויסטער: יחזקאל, רחל, רבקה, חיה.

מיין זיידע ר' יצחק הכהן ראקער.

מיין באבע הענטשע.

זייערע קינדער: מענדל, יחיאל, אריה, מינדל און זייערע משפחות.

מיין זיידע ר' אברהם הכהן ראקער.

מיין באבע גאלדע.

זייערע קינדער:

יחיאל, חנה, מענדל, הענע, דוד, אסתר, אליעזר נטע, יחזקאל און זייערע משפחות.

אכזריותדיג זיינען זיי אומגעקומען אויף קידוש השם. זייער ליכטיגער גייסט, זייערע מעשים טובים וועלען תמיד שוועבען פאר מיינע אויגען!

מאיר וואלף ראקער, ארה"ב

אנשטאט א מצבה

זאלען מיינע ארימע ווערטער דינען אלס אייביגער אנדענק פאר מיינע טייערע וואס זענען אומגעקומען על קידוש השם צוזאמען מיט די גארליצער קדושים אין יאהר תש״ב.

מיין טייערער פאטער ר׳ מענדעל בן ר׳ יצחק הכהן ראקער.

מיין טייערע מוטער פייגע לבית שענקעל.

מיינע שוועסטערן זעמא, מינדל, ליבה ,דינה.

מאיר וואלף ראקער, לונדון

יעמדו לזכר עולם

אבינו היקר בן אברהם שטרק ז״ל, בא לגורליץ בשנת 1905, נולד בטלומטש בשנת 1879.

גיסנו ד״ר נפתלי בן צבי גרובנר, רופא, נולד בשנת 1903. היה הקרבן הראשון בעיר, יחד עם קבוצת חברים שברחו מהגרמנים. הם השיגו אותם באושצ׳יקי דולנה ביום 18.9.39. היה חבר נאמן בתנועת הנוער הציוני „השומר״.

רעיתו יוליה לבית קגל.

ילדם ליאופולד

משפחות שטרק — גרובנר

צום הייליגן אנדענק

פון מיינע אימגעקומענע עלטערן, שוועסטער און ברידער:

מיין טאטע אייזיק קעללער

מיין מוטער גולדה בלומה קעללער.

מיין שוועסטער חיה קעללער און מאן משה לוסטיג.

מיין ברידער יוסף קעללער.

מיין שוועסטער חוה שרה קעללער און מאן פרעססער.

מיין שוועסטער מלכה הינדע קעללער און מאן גלאזער.

מיין שוועסטער הענע קעללער און מאן טעפער.

מיין שוועסטער פריידל קעללער און מאן שעהנגוט.

מיין ברודער נתן קעללער.

אליהו קעללער, ארה״ב

יעמדו לזכר עולם

אבי היקר יוסף רינג.

אמי היקרה חנה רינג.

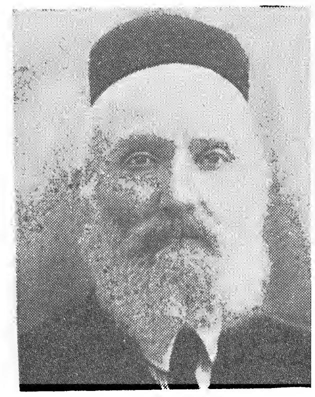
אחי ברל רינג.

ניספו בימי השואה בחודש אייר תש״ב, הי״ד.

ינוח זכרם לעד!

טונקה פולקה, רמת־גן

לזכר עולם

ר' דוד ריגר

אבי ר' דוד ריגר, שנים רבות יו"ר המזרחי וחבר הנהלת הקהילה.
אמי מינדל.
אחי משה ורעיתו וילדיהם.
אחותי אשת דורסט מצ'שין.

נחום ריגר, חדרה

במקום מצבת אבן

ליקרים לי מכל יקר, שניספו בשואה האיומה, הי"ד, ישמשו השורות האלה למזכרת נצח.

אבי מורי ר' אברהם חיים, בן משה רייניהולד.

אמי האהובה שיינדל בת ר' יעקב שטיין.

אחי מיכאל יהודה.

אחי הנינה.

אחותי ליבה שיינברג לבית רייניהולד.

בעלה יוסף בן אברהם שיינברג.

אחותי בילה.

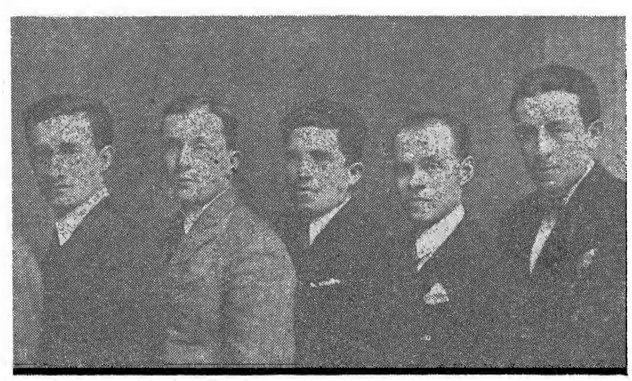
תנצב"ה.

יחזקאל רייניהולד, תל־אביב

יעמדו לזכר עולם

אבי היקר עקיבא בן אריה שווימר.
אמי האהובה אסתר לבית ריגר.
אחי ליבר ורעיתו לאה לבית גרטנר ושתי בנותיהם אניטה ורינטה.
אחי פייבל (שרגא) ורעיתו לבית פודרבייטל ובנותיהם יהודית, מרים.
אחותי רחל וולף לבית שווימר.
בעלה יצחק וולף מעיר גריבוב.
ילדיהם: אליעזר, יוסף לייבק, לאה.
אחותי טובה (גיטל), לבית שווימר, אשת נעוריו של השופט קיסטר, נפטרה בארץ.

יהי זכרם ברוך.

הראשון מצד שמאל: ליבר שווימר וחבריו

נתן שווימר, תל־אביב

יעמדו לזכר עולם

ר' זאב שולדנפריי

יעקב שולדנפריי

אבי זאב שולדנפריי.
אחי יעקב שולדנפריי.
אחיותי יוכבד, חנה, הנדל.
בעליהן ושבעת עולליהם ויונקיהם.

ינון זכרם לעד!

שרה שינגוט לבית שולנדפריי, קבוצת אושה

יעמדו לזכר עולם

אבי אברהם משה קופיטו בן אהרן הכהן.

אמי חנה קופיטו בת יהודה הופשטטר.

אחי נחום קופיטו, בן אברהם משה וחנה.

אחותי יהודית קופיטו, בת אברהם משה וחנה.

בעלי לייב שווימר בן עקיבא ואסתר.

סבי אהרן קופיטו בן אברהם משה.

סבתי הדסה קופיטו בת צבי.

דודי צבי קופיטו.

אשתו רחל.

בנם חיים.

ינון זכרם לעד!

גניה שווימר לבית קופיטו

יעמדו לזכר עולם

אבי יהושע רוזנר.

אמי מרים.

אחי ישעיה.

אחיותי שיינדל'ה וריקל'ה.

שכנותינו הינדה, לאה וגיטל'ה ויינברג.

שכנינו בצלאל וחיה ויינברגר.

כולם ניספו בשואה, הי"ד.

ינון זכרם לעד!

רבקה שיף לבית רוזנר, קרית חיים

יעמדו לזכר עולם

אחי נפתלי ריינר.
אשתו מלכה ריינר.
בנם זיגמונד ריינר.
בנם משה ריינר.
בנם ליאון ריינר.
חמותו אידה ריינר.
אחותי שיינדל (סטפניה) אנגלהרד.
בעלה משה דוד אנגלהרד.
בנם נפתלי אנגלהרד עם אשתו ובתם.
אחותי טוני וויינטראוב.
בעלה אהרון וויינטראוב.
אחותי יעטי גרינשפאן ובעלה, ניספו ברזעשוב.
אחותי מלכה הולנדר, בנה ובתה.
בעלה אברהם הולנדר.

ינון זכרם לעד!

ד"ר יוסף ריינר

אנשטאט א מצבה

צום הייליגן אנדענק פין אביגדור שטאפטפעלד און משפחה זי"ע.

מיין פאטער אביגדור שטאטפעלד האט געשטאמט פין די שטאט דוקלע.

מיין מוטער רבקה שטאטפעלד האט געשטאמט פין די שפערבער'ס פון וויטוועע נעבען בייטש. די שטאטפעלד'ס האבען געוווינט אויף די זאוואדשע אויף קאשטשושקע גאס. זיי האבן געהאט זעקס קינדער צוויי טעכטער און פיער זין.

די טעכטער'ס נעמען זיינען געווען; עטקע און העניע.

די זין'ס נעמען זיינען געווען; מאנעס, חיים, מאנעק און סאלעק.

ד"ר ברנארד שטאטפלד ורעיתו בחברת ידידים

דער איינציגער לעבענגעבליבענער איז מאנעק וועלכע געפינט זיך אין אמעריקע. די איבעריקע זיינען אומגעקומען דורך דייטשע מערדער. אביגדור שטאטפעלד איז געווען א בעל־באטישער ייד. ער האט זיך באשעפטיגט אין די ראפע אינדוסטריע. אביגדור שטאטפעלד, דער אנגעזעענער אדוואקאט, וועלכער האט געוווינט אויף די בייטשער גאס.

מיר האבען געהאט משפחה אין די אומגעגענט פין קארליץ: די עדער'ס, שפערבער'ס און בירנ'ס.

גרויס ערן זייער אנדענק!

מאנעק שטאטפעלד

לזכרון עולם משפחת שווארץ

נתן ורעיתו דבורה שווארץ

אבי נתן שווארץ, נולד — 1879 ; נהרג — 1942.
אמי דבורה, נולדה — 1879 ; נהרגה — 1942.
אחי מרדכי (מונק), נולד — 1911 ; נהרג — 1943.
אשתו שרה, נולדה — 1911 ; נהרגה — 1942.
ילדם יוסי, נולד — 1940 ; נהרג — 1943.
אחותי צילה גרוסברד, נולדה — 1906 ; נהרג — 1942.
בנם אלכסנדר, נולד — 1934 ; נהרג — 1942.
בתם גיזלה, נולדה — 1937 ; נהרגה — 1942.
אחותי שושנה יעקובוביץ, נולדה — 1908 ; נהרגה — 1942.
בעלה שמואל יעקובוביץ, נולד — 1896 ; נהרג — 1942.
בתם סיניה, נולדה — 1937 ; נהרגה — 1942.
בנם רומן, נולד — 1939 ; נהרג — 1942.
כל אלה ניספו בימי השואה, הי"ד.
ינון זכרם לעד!

מרים בת נתן שווארץ

שרה שופ, לבית שווארץ

יעמדו לזכר עולם

אבי אהרון שטראוס (פירר).

אמי נחמה.

אחי שמואל.

ינון זכרם לעד!

ישראל שטראוס

יעמדו לזכר עולם

אבי יוסף ברוך בן משה הלוי שטרן.

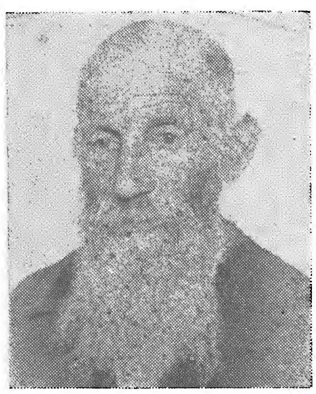
אחי שמואל.

שניספו בימי השואה.

ינון זכרם לעד!

אהרון שטרן

יעמדו לזכר עולם

ר' שמואל קופיטו

חנה פייגה קופיטו

מרים קופיטו

אבי ר' שמואל קופיטו.
אמי חנה פייגה קופיטו.
אחותי מרים קופיטו וב"ב.
אחי שלמה קופיטו.
שניספו בימי השואה, הי"ד.
ינון זכרם לעד!

יצחק קופיטו

אנשטאט א מצבה

צום אנדענק פון די אומגעקומענע אויף קידוש השם:

ר' יעקב שפיטץ.

זיין פרוי מאטל לאה.

דייערע קינדער:

נתנאל און פאמיליע.

יצחק און פרוי ביילע.

אליהו און פרוי לאה.

פאמיליע אפרים פרעד שפיטץ פון לאשע, ארה"ב

לזכר עולם

אבי יעקב (יעטשע) בן יצחק שפיץ מגורליצה, יהודי שלימד משניות לעדה יהודים בהיותו בן 82.

אמי לאה בת ישכר־דב גרוס, מעיר ורצקי.

אחי אהרן אלטר שפיץ וב"ב.

אחי אברהם שפיץ, אשתו וחמשת ילדיהם.

אחי יוסף שפיץ, אשתו ושלושת ילדיהם.

אחי מנחם מנדל שפיץ.

אחי משה שפיץ, המכונה שפי.

אחותי בלהה ובעלה ברט וילדיהם.

אחותי ציונה שפיץ, הי"ד.

דודי שמחה יונה פנציק, דודתי ומשפחתם.

ינון זכרם לעד!

ישעיהו אמיר־שפיץ, חיפה

יעמדו לזכר עולם

אבינו מורנו ר' מרדכי יצחק בן דב שובין, איש ישר, עסק בצרכי ציבור באמונה, ייצג במסירות את אנשי נאמניו במועצת הקהילה, עמל ודאג למנוע מחסור בבית עניים, אב מסור לצאצאיו.

אמנו היקרה לאה, אשת חיל, רעיה נאמנה ואם מסורה. השם לאהצ'ה שובין אומר הרבה.

האחיות; פלה גרפונקל, בעלה וולף וילדיהם, רייזל קליין לבית שובין, בעלה יחזקאל וב"ב, צביה פרל לבית שובין וב"ב.

האח, מאיר שובין.

סבתא חיה רבקה קליין ז"ל.

כולם ניספו בימי השואה, ושאר בשרנו נחום ארטעשיק, נפטר באמריקה. תנצב"ה.

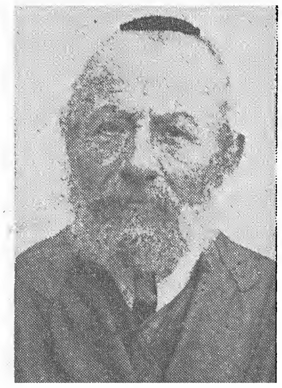
נתן שובין, ישראל
ישראל וולף שובין, ארה"ב

בעמידה מימין לשמאל: **וולף גארפינקל ורעיתו לבית שובין, יצחק ברנשטיין ורעיתו רייזל, נחום שובין ורעיתו רחל** (חיים בארץ), **רייזל קליין ובעלה יחזקאל.**

ב'שיבה מימין לשמאל: **צביה פרל, ר' מרדכי יצחק שובין, נחום ארטעשיק** (נפטר באמריקה) **לאה שובין, ומאיר.**

נפש למשפחת שטורך

ר׳ מנדל שטורך

רחל שטורך

צרנה שטורך

יעקב שטורך

אבי מורי ר׳ מנחם מנדל בן יעקב והדסה שטורך, דור חמישי בגורליצה.

כל ימיו התהלך בצנעה. עמל קשה לפרנסת ביתו ועשה הכל שיוכלו בניו ללמוד תורה. עניו וישר והתהלך בחיבה עם הבריות. גם הגויים האכרים חיבבוהו והיו מבאי ביתנו הקבועים.

אמי מורתי רחל לבית נוח וצרנה ווג.

נולדה בנובי־סונץ. מצאצאי רבנים גדולים — וענף יחוסה נמשך לגאון ר׳ יעקב מליסא ולגאון החכם צבי אשכנזי זצ״ל.

כל ימי חייה שקדה לסייע ללימוד תורה — הן לבניה והן לבחורי ישיבה שהיו אוכלים „ימים" אצלנו. ואם כי מצבנו לא היה טוב ביותר אחרי המלחמה הראשונה, היתה מצוה ראשונה בעיניה לשמש לפני תלמידי חכמים וכל חייה לא ויתרה על מצוה זו.

היתה בין הדואגות להכנסת כלה, להשיא כלות עניות; סועדת חולים על ערש דווי בבית החולים הנוצרי ועוד הרבה מעשים טובים עשתה, ביחוד בעזרה שהיתה מגישה בסתר ובצנעה ומעודדת אחרות לשתף פעולה ומארגנת צעירות למעשים טובים.

אחי הבכור יעקב אהרן בן מנחם מנדל ורחל שטורך. נולד בגורליצה ב־1903 וגר ביאסלו עם משפחתו.

אשתו אסתר לבית גוטווין.

שלושת ילדיהם; התאומים ברוך דוד וחיה שרה שנולדו ב־1928 וחנה גיטל שנולדה ב־1930.

אברך יקר היה אחי, כל ימיו למד ולימד והיה ידוע כעילוי חריף ובקי. הדיין והרב ובני הרב היו מידידיו הקרובים כי ידעו את בקיאותו הרבה. אף למד בעצמו לימודים חיצוניים והגיע בהם לדרגה גבוהה.

אחי ברוך צבי בן מנחם מנדל ורחל שטורך, נולד בגורליצה ב־1908 וגר באולשיצה, יחד עם אשתו פסיה ובתו זינה.

אברן טוב ולמדן — פעיל ומפעיל, אהוב על כל מי שבא עמו במגע. היה מוציא עתון תורני ומדפיס בו חידושים בתורה.

אחותי צרנה בת מנחם מנדל ורחל שטורך נולדה בגורליצה ב־1923. בפרוץ המלחמה ברחה לאולשיצה אל אחי ושם הלכה עם כולם בדרכם האחרונה.

בת טובה ואחות טובה היתה, ואם כי עז היה רצונה לעלות לישראל — ריחמה על הוריה המזדקנים לבלי ישארו לבדם. למדה והשתלמה והיתה למורה ב„בית־יעקב", צנועה ונעימה, ובכל הליכותיה הצטיינה לשמחת רואיה והוריה גם יחד.

זליג ויחזקאל שטורך בני דודתי שרה ומשה שטורך. חקלאים, בחורים חרוצים וישרים ועובדים כל ימיהם.

דודי הרש צבי בן הדסה ויעקב שטורך וזוגתו.

שני בניו פנחס וברוך ובתם הדסה. כולם עובדי אדמה ישרים בכפר רוזנבארק.

דודתי חיה אשת זלמן שטורך ובנותיהם פרידה ורבקה.

בני פרידה שאול ומרים רוזנצווייג ומשפחותיהם. כולם נולדו בגורליצה וניספו בקראקא ובביאלה.

רבקה, מרתין, ניספה בברלין.

פיגה טייטלבאום, בעלה וילדיהם.

רחל פרנקל, בעלה וילדיהם.

שרה וב״ב.

צרנה וב״ב.

איטה ובתה גיטל ובנה זכריה.

ינון זכר כולם לעד.

הדסה בסטר—שטורך

יעמדו לזכרון נצח

אבי היקר משה טקאץ׳ ז״ל, איש העמל והמלאכה. קיים בחייו את הכתוב: „יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך".

אמי האהובה פערל ז״ל.

אחי ברוך יהושע, נולד בדוקלה בשנת 1909. מימי נעוריו — התפרנס מיגיע כפיו, חולם ולוחם למען שיפור יחסי החברה והמשטר.

רעיתו הנאמנה חנה לבית שניידר, נולדה בשנת 1913 בעיירה השכנה בייטש.

הנאצים הארורים השיגו אותם בעיירת אשתו בייטש. אחרי שנולדה להם בת בתחילת המלחמה נלקח אחי ז״ל למחנה ריכוז בעיר בייטש. האם והתינוקת נרצחו ע״י חיות הטרף הגרמנים. אחי הצליח לבוא במגע עם פארטיזאנים ובעזרתם השתחרר מהמחנה, אבל נרצח בדרך דב־ידה.

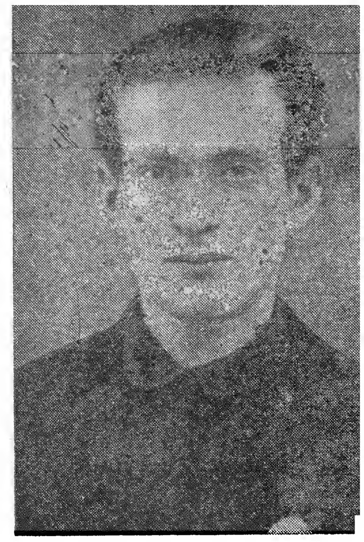
יהי זכרם ברוך!

יוסף טנא־טקץ׳, קיבוץ גת

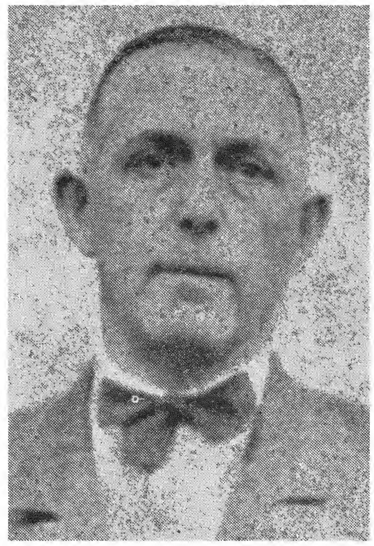

ברוך טקאץ׳ ורעיתו חנה

ציון לבודדים, בני משפחות שלא נשאר מהם שריד (הי״ד)

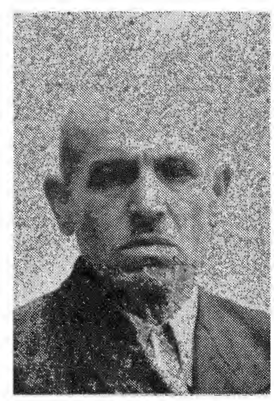
מאיר בן יעקב בודנר

ד״ר ז׳בנר
הועבר מגיטו קראקוב לגורליצה, ארגן בית־חולים לשעת־חרום בבנין „המזרחי״, עבד במ־סירות נפש יומם ולילה לרפאות ולהציל חולים יהודים עד שנרצח ע״י הגרמנים יחד עם כל החולים

מיילינגר ליב

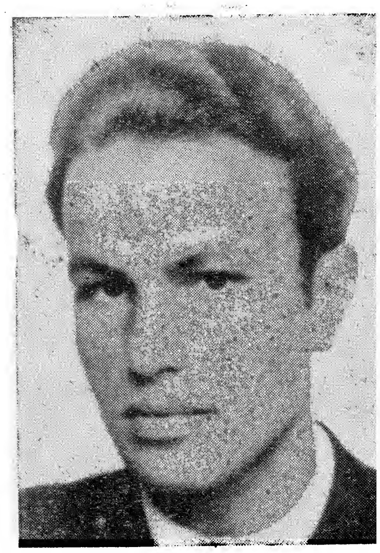
קרץ חיים ה„אילם״, מלצר במלון שטרק

ר׳ משה בן ר׳ יעקל׳ה פירר
עומד בחלקת בית הקברות. צולם ערב מלחמת העולם השניה ע״י משה מנדל בן ר׳ ברל פירר

ר׳ יהושע קרץ

מ. רנד

מרדכי בירנצוייג

עובדיה בן יוסף לישנר

ציון לבודדים, בני משפחות שלא נשאר מהם שריד (הי"ד)

שרה ברגמאן לבית אורי

בת ר' משה ליפצ'ר

מלכה בת יואל גינזברג

אסתר בת טויבע גרטנר

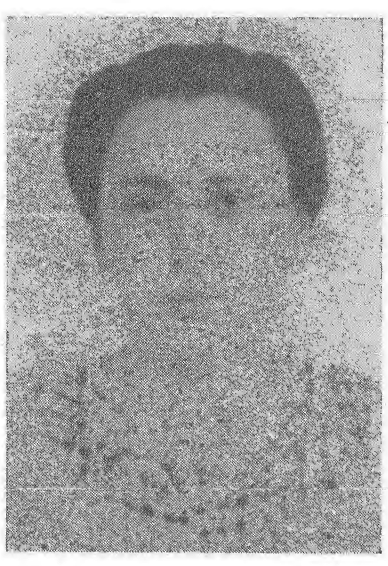

מנקה בת ברוך ברגמן־צווייג

בנות ר' אברהם יוסף ליפשיץ

דבורה בת מרדכי דוד ולאה מנדל

מינה הויברגר לבית ליפצ'ר

בתו של ר' אליעזר פרנס

פמיה דגן בת הרב ר' שלמה טייטלבוים

IN MEMORY OF JOSELE SINGER FAMILY

The idea of a memorial of our bloved people who were destroyed by the German nazis during World War 2 in the years 1939—1945 was received with great interest by our circle in the U. S. A.

One might think that the word ::Jew" or "Concentration Camp" would be enough to make a barrier hate for the guilty ones, that they would acknowledge their guilt themselves and ask our forgiveness. In this way they would perhaps pay tribute to those innocent milions who were barbarically destroyed.

Unfortunatly we are witnessing something entirely differeat, all who were not touched personally by that great tragedy and did not themselves experiencce the horor and hell are not able psychologically to grasp the enormous torture and sufferings of the soul and body to which every single victim was subjected, to bring about the Final Soltion of the Jewish Question.

There are persons who do not know of these terrible events in our time because many other people are working purposely in every direction to wipe out the knowledge of this planned massacre of the Jewish Race.

In continuation of my remarks I think that we who are survivers and we who will not live forever, we have to make the greatest effort to create a memorial which will enshrine our beloved ones and which will be transmitted to the future generations all about the victim and their sufferings, and destruction of children and innocent human beeings .This will be for the Liberty Loving People :

This document should be a warning to be alret for the coming generation and a lesson to be prepared and to defend themselves against Evil Forces.

I myself am a victim of the Hitler regime, I lived through this terrible War in the occupied Territories and I lost the majority of my dearest family. At this point I would like to memorize every single member. From this family the only survivers are 2 daugheters, whe live by now at the U. S. A. and they are : Ida Sobel and Gusta Tellner.

Josef Singer from Regietdv—later Gorlice
Cecylja Singer nee Hocheiser
Sabina Szander " Singer / daugheter /
Salomon " son in law
Jochka "
Izak "
Sala "
Abraham "
Sala Kapner nee Singer /daughter/
Oskar Kapner, son in law
Izak Kapner
Hela Kapner
Rahele Kapner, children
Willi Kapner
Fela Kapner
Jacob Tellner, son in law
Leopold Tellner
Ester Glidman nee Singer
Leibisch Glidman, son in law
Abraham Singer
Fela Glidman
Anna Singer
Ben-Zion Sobel, son in law

Daughter of Gorlice
from Singer-Sobel Family.

לזכרון נצח
למשפחת ראב

אבי מורי ר׳ יוסף בן קלונימוס ראב ז״ל, ירא שמים, עוסק במעשה ומתן באמונה.

אמי האהובה יהודית בת תלמיד חכם, ר׳ שלמה ברגמן ז״ל, אשת־חיל בעלת מידות טובות, — נפטרו לפני המלחמה העולמית ומצבותיהם נעקרו.

במקום מצבת אבן, ישמשו השורות האלה לזכר־עולם.

אחינו יעקב ראב ובני ביתו.

שלום ראב וב״ב, **נפתלי ראב**, בעל תפילה וזמרה בחסד עליון, נספה עם כל ב״ב.

אחי י היקרות :

חיה צשנובר ובעלה עם כל ב״ב.

ברכה וב״ב.

פרידה וב״ב.

אסתר וב״ב.

כולם נספו בימי השואה והחורבן. ה׳ ינקום דמם.

ינון זכרם לעד

אהרון ראב, ארה״ב

ציון לדמותה של משפחה אחת

אינני נמנה בין בני העיר גורליץ, רק חתן אנוכי לאחת ממשפחות העיר. ברצוני להקדיש כאן מספר מלים למזכרת, לחשיבותה ולדמותה של משפחה אחת מני רבות — משפחת גרוס, שיכולה לשמש כסמל ודוגמה לשאר המשפחות בעיר. זכורני, בשנת 1932 באתי בפעם הראשונה לגורליץ. מטרתנו היתה להקים בעיר הזאת הכשרה חלוצית, כדי לקלוט חברים הרוצים להתכונן לקראת עלייתם לארץ ישראל. שישה חברים היינו כאשר באנו מקרקוב — לגורליץ, ובין מקבלי פנינו שחיכו לנו בתחנת הרכבת היה חבר אחד בשם מרדכי גרוס, שהפציר בנו, כי נתאכסן בבית הוריו בימים הראשונים לשהותנו במקום. הופתענו מאד למידה זו של הכנסת אורחים, אולם בימים הראשונים נוכהנו לדעת כי מידתו זו של אברהם אבינו ע"ה, דבקה בכל משפחות העיר הזאת. לשאלתנו, האם הוריך יסכימו לכך שנבוא ונהיה עליכם לטורח? השיב לנו: אכן, שאלה גדולה שאלתם! אצלנו יש תמיד אורחים.

כאשר באנו להתארח אצל משפחת גרוס נתקבלנו בסבר פנים יפות. ובצורה לבבית ביותר ע"י כל המשפחה. במיוחד יש לציין את אדיבותה היוצאת מהכלל של בעלת הבית מרת מרים דאכע. שאלתה הראשונה, האם כבר התפללתם תפילת מעריב? נאמרה בטון אמהי דואג ומיד לאחר מכן הכינה בשבילנו שתייה וארוחת ערב, רק אמרה לנו: „אל תתביישו, תגידו מה חסר לכם. תרגישו את עצמכם כמו בבית". דאגה עבורנו למקום לינה וסיפקה לנו את כל צרכינו.

לאחר הגשת הארוחה נעלמה למספר שעות ורק לאחר מכן חזרה כשארשת של שמחה וסיפוק משתפכת על פניה הצנועות. ושאלתה הראשונה היתה „האם הכל בסדר?"

נודע לנו ששעות אלו שנעדרה מביתה היו קודש לעניי העיר ולמתן בסתר. היא רצה למשכנות העוני ולסמטאות לחלק אוכל וצדקה לנצרכים ולנזקקים שכבר חיכו לה מדי יום ביומו. היא היתה אשה צדקנית, ראתה בדאגתה לעניים ולרעבים לא רק חובה אלא גם זכות. מעשיה אלה יעמדו לה לזכרון תמיד.

בשעה שאספו את בני העיר בתחנת הרכבת, כדי לשלחם למקומות שמשם לא חזרו עוד, נפטרה בתחנה וזכתה להיקבר בקבר ישראל. רבים אמרו אז, שזכתה לכך עקב צדקנותה הרבה.

ראש המשפחה ר' משה גרוס, וכפי שהיה ידוע בכנויו בעיר, „דער הויכער משה", בגלל קומתו הגבוהה, היה יהודי בעל הדרת פנים שזקנו הארוך הוסיף הוד לדמותו התמירה. עסק במסחר, ובעמל רב הוציא את פרנסתו ופרנסת ביתו. משאו ומתנו עם הבריות היו תמיד ביושר. שקט, עניו ושמח בחלקו היו תכונות בלתי נפרדות מהווייתו ולמרות עבודתו הקשה היה השחוק שרוי על פניו וגרש את העצבות ממנו והלאה. היה יהודי ירא שמים, חסידו של הרבי מבובוב, שהיה נוסע אליו מזמן לזמן.

חמישה ילדים היו במשפחה: שתי בנות — סימה שתחי' וחנה ושלושה בנים — מרדכי, יואל ושמחה.

ר' משה, אבי המשפחה, דאג לגדלם ולחנכם ברוח מסורת ישראל סבא. זכה להכניס לחופה שלושה מילדיו — בן ושתי בנות ואף זכה לראות מהם דור שילשים. אחת הבנות, סימה, זכתה לעלות ארצה בשנת 1933 תיכף לאחר החתונה.

לצערנו העמוק, בשואה האיומה ניספתה כל המשפחה יחד עם הנכדים, כאשר כל בני העיר מתו על קידוש השם הי"ד.

ינון זכרם לעד!

צלניק לבית גרוס

לזכר משפחת מורגנשטרן

חלוצי ההתנחלות של מכרות הנפט בגורליצה והסביבה.

יעמדו לזכרון נצח

יצחק מורגנשטרן.

שמואל מורגנשטרן ובנו, ובתו לאה.

האם פרימה.

יחיאל מורגנשטרן, רעיתו סלה ובתם רלה.

ברנדל היימברג, לבית מורגנשטרן, וב"ב.

רוזליה מורגנשטרן.

איסר מורגנשטרן, רעיתו ובנם.

יוכבד מורגנשטן ובתה.

ד"ר מ. מורגנשטרן, רעיתו ובנם מכפר וולה לוז'נסקה.

רחל מורגנשטרן מכפר לובושה, בניה יצחק ויחיאל; בנותיה רוזה וחנה.

ר' ישראל אליהו קלר, רעיתו וחמשת ילדיהם, מכפר רוזדז'ל.

ליב מורגנשטרן, רעיתו ושני ילדיהם מכפר מנצינה.

שרה מורגנשטרן מכפר בינרוב.

רוב שנותיהם, מרצם, כוחם וידיעותיהם הקדישו להשבחת האדמה ולניצול אוצרותיה לטובת הישוב האנושי והם עצמם לא זכו אפילו להגיע לקבר אנושי באדמה, כיאות, כי אפר גופותיהם פוזר מסביב לכבשני הנאצים ימ"ש.

באין מצבת אבן ישמשו השורות האלה לזכרונם לנצח נצחים.

אדוארד אנגלהרד, תל־אביב

איכה נפלו אמהות על עוללי טיפוחיהן!

נקמה כזאת, נקמת דם ילד קטן,
עוד לא ברא השטן —
ויקב הדם את התהום!
(ח. נ. ביאליק: „על השחיטה")

אסתר פרלמן וילדתה חוה

שתי נשים מעירנו, שישבו ישיבת קבע בארץ, נתגלגלו לגורליצה באקראי ושם נפלו לידיהם הטמאות של הרוצחים הנאצים, והן הושמדו בידם על עולליהן ויונקיהן:

מרת פסל, אשת נעוריו של בן עירנו יענקל לנדאו, נתקלה בקשיי קליטה בארץ, חזרה עם 2 ילדותיה הקטנות — מרים ואיידל — לבית אביה העשיר ר' זליג מעדט ז"ל. ביום הפורענות ניספו כולם יחד עם קדושי גורליצה.

מרת אסתר, אשת נעוריו של בן עירנו מנחם פרלמן, הוזמנה ע"י הוריה לבוא לקראקוב ללידה, יצאה את הארץ ימים ספורים לפני המלחמה יחד עם ילדתה חוה. בגיטו קראקוב נולדה לה תינוקת בשם חנה'לי. ונרצחה אם על בנות בימי השואה, הי"ד.

רעדה תאחוז כל שומע שמוע,
ותזיל כל עין דמוע,
ונהפך לאבל כל שעשוע...
חנון הביטה ממרומים
תשפוכת דם הצדיקים
ותמצית דמים...
(„אלה אזכרה")

הוועדה להוצאת הספר

ר׳ אריה לייב בארענשטיין ז״ל

פאמיליע בארנשטיין אין די יונגע־יארן

געבוירן אין דאָרף סענקאווע נעבן גאָרליץ, אין יאָר 1872. זיין פאָטער ר׳ שמעון באָדענשטיין איז געווען א ייד א צדיק און א גרויסער בעל צדקה. אין קרייז פון זיינע נאָנטע האָט מען אים גערופן „דער למד־וואו־צדיק״. זיין מוטער איז געווען הענטשע ריווע באָדענשטיין.

אין יאָר 1887 האָט ר׳ אריה לייב באָדענשטיין עמיגרירט אין די פאראייניקטע שטאטן. אָנקומענדיק אין דעם אימיגראנטן פונקט קעסעלגארדן, האָט דער אימיגראציע בעאמטער זיך טועה געווען און אָנשטאָט דעם אָנגעגעבענעם נאָמען באָדענשטיין, האָט ער אויפגעשריבן באָרענשטיין, אזוי איז ביי אים פארבליבן דער נאָמען מאָרענשטיין.

אין יאָר 1892 האָט ער חתונה מיט זיין באשערטע רחל בת ר׳ יהודה לייב לעהרמאן פון אלפין, גאָרליצער קרייז. זייענדיק בעל־שעפטיקט איינ״קע יאָר אלס הויזירער (פעדלער) האָט ער שפעטער געעפנט א שפייז געשעפט אין דער איסט־סייד. אין זיינער צייט איז ער געווען דער איינציקער ייד אין דער סביבה וואָס האָט געשלאָסן זיין געשעפט אין שבת.

דאָס האָט נאטירליך גורם געווען שוועריקייטן ביים פירן און ענטוויקלען פון עסק. אין משך דער צייט האָט ער דאָס געשעפט איבערגעפירט אין אן אנדערער סביבה. נאָך א קורצע תקופה האָט ער געעפנט א האָטעל און א רעסטאָראציע. שפעטער איז ער געוואָרן דער אייגנטימער פון בארימטע מאָדערנע האָטעלן און פענסיאָנען אין „לאנג־ביעטש״ און פאר ראקאוויי.

ר׳ לייב באָרענשטיין האָט זוכה געווען צו פייערן דעם 62־טן יאָר־טאָג פון זיין חתונה אין דער געזעלשאפט פון זיינע קינדער, אייניקלעך און אוראייניקלעך.

די פרוי פון ר׳ לייב באָרענשטיין איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1955, ביז דאמאָלס האָט ער נאָך געפירט זיינע האָטעל געשעפטן מיט גרויס הצלחה.

כ׳האָב געהאט דעם כבוד זיך צו באקענען מיט ר׳ אריה לייב באָרנשטיין ערשט פאר עטלעכע יאָר, ווען ער האָט געמאכט א באזוך אין לאנד אין יאָר 1956. אלס א קוזין האָט ער מיך געבעטן אים צו באגלייטן אויף זיין ארומרייזע אין ישראל, ביים ארומרייזן איבערן לאנד, אין דער לענג און אין דער ברייט, האָט אויף מיר א גרויסן איינדרוק געמאכט די טיפע ליבשאפט פון דעם אלטיטשקען צום פאָלק ישראל און צו די מדינת ישראל. ר׳ לייב, טראָץ זיין שוואכן געזונדצושטאנד אין עלטער פון 86 יאָר, האָט נישט געוואָלט אָפלאָזן קיין ווינקעלע אין לאנד נישט צו זיין דאָרט. ביים באזוכן ירושלים אין א שווערן חמסין טאָג האָב איך אים געוואָלט אָפרעדן אז ער זאָל מוותר זיין און נישט ארויפקריכן אויפן הר ציון, אָבער ס׳האָט נישט געהאָלפן.

— וואָס — האָט ער געטענה׳ט מיט טרערן אין די אויגן — שטיין צופוסנס און נישט ארויפגיין אויף אונזער הר ציון? דו וועסט דאָס נישט פועל׳ן ביי מיר!

אונזערע אויספלוגן האָבן מיר יעדן טאָג געמאכט אין דער פרי אין א טאקסי, האָט שוין ר׳ לייב געהאט אָפגעדאווענט תפילה בציבור אין שול. און דורך די קורצע צייט וואָס ער פלעגט דאווענען אין די מאה שערים שול אין תל־אביב האָט ער זיך איינגעשאפט טאָג טעגליכע „קליענטן״ צו טיילן זיי נדבות מיט א ברייטע האנט, פארן דאווענען. מקיים צו זיין דעם פסוק „אני בצדק אחזה פניך״. איינמאָל האָבן די „קליענטן״ זיינע פארשפעטיקט צו קומען, האָט ער מוותר געווען אויפן פרישטיק אין האָטעל און געווארט אין שול אויף די אָרימע לייט, זיי זאָלן נישט היזק האָבן זייער טעגליכע נדבה. ווען זיי זיינען סוף כל סוף אָנגעקומען האָט ער זיי מיט א גוטמוטיגן שמייכל איינגעטיילט יעדן זיין חלק און געזאָגט: מיסטער, וואָס לאָזט איר אזוי לאנגווארטן אויף אייך? דעם טאָג איז ער טאקי ארויסגעפאָרן אָן א פרישטיק.

ס׳איז גראָד דאמאָלס געווען א קאלט און נאס וועטער, האָט דאָס אים נישט אָפגעהאלטן דווקא עולה רגל צו זיין נאָך ירושלים אויף פסח מיט זיין שוועסטער.

ער האָט זער פיל געשטיצט קרובים, נייע עולים אין לאנד, און זיי איבערגעשיקט טויזענטער דאָלארן, אבי זיי זאָלן נישט וואגן צו טראכטן וועגן פארלאָזן אונזער לאנד.

ר׳ לייב באָרענשטיין איז נפטר געוואָרן ט׳ אייר תשכ״א (25.4.61), איבערלאָזנדיק א שם טוב, צוויי פארהייראטע זין, צוויי פארהייראטע טעכטער, 14 אייניקלעך און 21 אוראייניקלעך.

ר׳ לייב באָרענשטיין האָט זיך אויסגעצייכנט מיט יראת שמים, האָט תמיד געקעמפפט פאר אמתער יידישקייט אין אַמעריקע, און איז געווען א שטענדיקער באגייסטערטער שטיצער פון ישיבות און לומדי תורה, אויך האָט ער שטענדיק געשטרעבט זיך צו באזעצן דאָ אין לאנד.

ר׳ לייב באָרענשטיין איז אָן שום ספק געווען דער עלטסטער און איינער פון די סימפאטישסטע טיפן פון דער גאָרליצער משפחה אין דער גאָרער וועלט.

ערע זיין אָנדענק!

ת.נ.צ.ב.ה.

י ח ז ק א ל ו י ל ד

סיאָנער פון יידיש לעבן אין לאָנג איילאַנד

ר׳ אריה לייב באָרענשטיין, איינער פון די באַקאַנטסטע אָרטאָדאָקסישע כלל־טוער און א בויער פון אידישקייט אין לאָנג איילענד, איז געשטאָרבען אין עלטער פון 88 יאָר דעם 25־טן אפריל 1961. דער פארשטאָרבענער, וועלכער איז פאר פיל יארן געווען דער אייגענטימער פון באָרענשטיינ׳ס האָטעל אין לאָנג ביטש און פאר ראַקאַוועי, איז געקומען אהער אין 1888 פון גאָרליץ.

ער האט איבערגעלאזט צוויי זין, צבי בארין און שלמה באָרענשטיין, צוויי טעכטער, לאה בארטה און סיעל וועגדראָף, 14 אייניקלעך און 21 אור־אייניקלעך. אויך א שוועסטער מרס. גאסי עפשטיין. די קינדער זענען אקטיוו אין שוהלען און ישיבות און גייען אין דעם טראַדיציאָנעלען וועג פון זייער פאָטער.

(פארעפענטלעכט אין „טאג־מאָרגן־זשורנאל״)

Mr. & Mrs. Louis Borenstein — In Memoriam

Mr. Louis Borenstein was born in Gorlitz in the year 1872, son of Shimon and Hencha Riva Bodenstein. He left for America in the year 1888. His wife Rose (Lehrman) came from Olpine. They were married in New York on August 2, 1892 and celebrated together their 62nd Anniversary. Both Mr. and Mrs. Borenstein visited Gorlitz in 1929 and had the pleasure of seeing his father Shimon Bodenstein at 94 years of age. Louis Borenstein visited Israel in 1956. He was engaged in the Hotel business for 35 years. He was a lovable kind and charitable person and was connected with many charitable and educational institutions and always maintained the strictly orthodox way of life. He departed from his family and this beautiful life (as he put it) on April 25th, 1961. He left a family of 2 sons and their wives 2 daughters and husbands and 14grandchildren and 21 great grandchildren.

דאס פאָרל באָרענשטיין אויף דער עלטער

Mr. Fred Spits – in Memoriam

Fred Spitz, a loyar and devoted world citizen who was born in Gorlice, has passed to the great beyond. For more than forty years, he devoted himself to giving aid and succor to his landsmen of Gorlice and other parts of the world who passed through incredible trials during the plague of two World Wars.

As far back as 1920, Fred Spitz, recognizing the need to aid his fellow men who were the victims of the great war, helped to organize the Gorlicer Relief Circle, For almost twenty years. Mr. Spitz and his fellow Gorlicers assisted those who were still in Poland and in urgent need. Loans were arranged for those who suffered deprivation. Hundreds of families were thus able to obtain loans to assist them in making a new start.

From about 1939 to 1945, Fred Spitz and the Gorlicer Relief Circle were laying plans to provide relief and assistance to their brethern who were suffering one of the greatest calamities of all time. Mr. Spitz realized that once the war was over, thousands of Gorlicer would be destitute, hungry, unclothed and homeless. Sympathysing but helpless to do anything for those suffering at the hands of tyrants, Fred Spitz and his supporters began to make preparations to help those who would survive.

In 1945, the Gorlicer Relief Circle was reorganised. Mr. Spitz turned his store into a warehouse where piles of food and clothing were collected. Every evening Mr. Spitz and his friends would come together after their day's work to make packages which would be shipped to needy families in Gorlice. Not only were landsmen helped but also other fellow Jews, where ever they were, who requested assistance. No one was denied relief even though the supplies were indeed limited. If help was requested, Mr. Spitz saw to it that it was given.

During this period, Fred Spitz participated in a unique act of humanity. He learned about a Jewish child who was smuggled into Belgium to find safety in the home of a Christian family. This family cared and protected the child for five years. Mr. Spitz learned that the child's father had survived the concentration camps and was living in Israel. A request for help was received to try to unite the child and his parent. Mr. Spitz and his Society got in touch with the Belgian family and made the necessary arrangements for the transportatiin of the child to Israel and a reunion with his father. As a token of gratitude to the Christian family for the risks they had undertaken and for their devotion to the child, the Gorlicer Circle raised a substantial amount of money which they sent to them.

From 1945 to 1951, medical supplies, food and clothing were sent to countless numbers of families. Hundreds of bundles and thousants of hours of work represent the efforts of Mr. Spitz and his supporters to whom the evening was an opportunity to help those whose suffering was unimaginable. To this very day, money is still being sent to those abroad who have heard of the Gorlicer Relief Circle and ask for assistance.

The money for those activities was raised in large measure through the determination of Mr. Spitz and his fellow officers. Thriugh appeals to members and special fund raising parties, the Lord's work was done. A journal of ads which as another source of funds was successful mainly through the efforts of Mr. Spitz who placed the hand of conscience on the shoulders of all the people he knew and dealt with. Without his help, the Society could not have assisted the hundreds of people in the measure they were helped.

The passing of Fred Spitz is a deep loss to the Gorlicer Relief Circle and to their friends and supporters. Mr. Spitz was elected nine times as president of this organization. He was serving his ninth term when he was stricken. His humanitarian efforts will be a source of unfailing inspiration to all of us.

DAVID GOLDMAN New-York

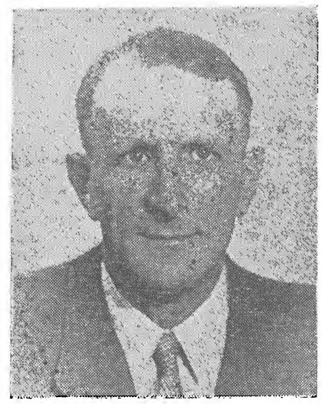
מנדל פלדמסר

אפרים ולדמן ז"ל

(נפש לגיסי שנפל על משמרתו למען המולדת)

בשולי ספר־גורליצה ינתן נא חלק לנו, בני משפחת פלדמסר־ולדמן, להנציח את זכר גיסנו, פאר המשפחה, אשר נפל מכדו־ריהם של מסתננים־רוצחים מעבר הירדן, שארבו לעובדים בסלילת כבישים ושדה תעופה — בוני מפעלים בערבה.

ביום 4.10.56 נסע גיסי אפרים ולדמן ז"ל במכונית עם עוד

אפרים וואלדמאן
Efrayim Waldman

4 חברים ממקום עבודתם מטעם סולל־בונה. בדרך לסדום השיגה יד מרצחת את חמשת חלוצי תחיית השממה בערבה ובנגב. וכדורי המרצחים חיסלו את כולם. גיסי אפרים הקדים הפעם את שובו מעבודתו כדי לעסוק בביתו (בגבעתיים) בהכנות לקראת בר־מצוה של בנו הבכור, ובגלל האסון הופרעה השמחה במשפחתנו.

יש לציין כי גיסנו האהוב על הבריות עסק שנים רבות כעובד בכיר של סולל־בונה, במפעלי בנין, בסלילת כבישים ובהתקנת שדות תעופה אסטרטגיים חשובים ביותר בארץ ובחוץ לארץ. בתקופת מלחמת העולם השניה עמד בראש ביצוע מפעלי בנין חשובים בעירק, בסוריה, בלבנון ובפרס. ותמיד שיבחו והיללו את כושר פעולותיו, ואת הצטיינותו בנאמנות ובמסירות. והנה בעצם שגשוגו בפעולותיו הגדולות נקטף מעץ החיים ע"י רוצחים שפלים והשאיר את כולנו לאנחות.

אבד לנו גיס יקר, בעל נאמן לאחותנו האהובה רבקה לבית פלדמסר, ונתיתמו שני נערים צעירים ונחמדים מאבא מסור ללא גבול.

הוא נולד בעיר ז'ולקוב ובעודו צעיר בא לארץ, ובדמי ימיו נפל על אדמתנו הקדושה.

וי על האי שופרא דבלי בעפרא!
יהי זכרו ברוך לעד!

יחזקאל דרוטר ז"ל

(מפקד מכבי־אש פרדס חנה)

ביום ב', 18 במארס 1957, נקרא המנוח על ידי משטרת ישראל לכבות דליקה בשדות הקיבוץ ברקאי, אך לא הגיע לשם. בהצ־טלבות „דרך הנדיב" עם הכביש הראשי עפולה—חדרה התנגשה מכונית הכיבוי, שהיתה נהוגה על ידו, באוטובוס נוסעים. ארבעת השוטרים, שנסעו במכונית הכיבוי נפצעו קל; י. דרוטר נפצע קשה, ולאחר יסורים קשים נפטר, בצהרי יום השבת, 24 במארס 1957, בבית־החולים „רמב"ם" בחיפה.

עם רכישת מכונית הכיבוי על ידי המועצה המקומית פרדס־חנה התנדב המנוח לייסד ולארגן את גדוד מכבי האש במקום והקדיש למטרה זאת מזמנו וממרצו הרב. הוא למד את תורת כיבוי האש ולימד והדריך אחרים ומילא בשקידה את כל התפקידים שהוטלו עליו ע"י הג"א. המנוח אהב את התפקיד ושקד על מילויו ביום ובלילה. בשעות עבודתו ברשות המקומית חנתה המכונית בחצר המועצה, ביתר שעות היממה היתה בחצר ביתו. תמיד היה מוכן לקריאה, מוכן להושיט עזרה.

המנוח נולד בשנת 1899 בעיר גורליצה שבפולין. בילדותו קיבל חינוך מסורתי ובנערותו רכש השכלה כללית. בגיל צעיר יצא מבית הוריו ועסק במסחר בבירות אירופיות שונות (בודפשט, וינה, ברלין). בברלין גילה יכולת טכנית וארגונית בניהול מפעל חרושתי. ב־1933 חל מיפנה בחייו. הוא עלה לארץ והשתקע כמתישב בפרדס־חנה ובנה ביתו — הבית הראשון בשכונת תל־צבי הדרומית. בזיעת אפו עיבד את משקו ועבד כפועל חקלאי. ידיעותיו הטכניות, מרצו וכשרונו עמדו לו לקבל עליו את הדאגה לאספקת מים לפרדסי גוש הדרום בפרדס־חנה. הבעיות הסבוכות של אספקת המים משכו את לבו, התמחה בשטח זה ובשנת 1942 קיבל את הטיפול באספקת מים למושבה.

צנוע היה האיש, אך ראשון לכל תפקיד שנדרשו בו מסירות נפש, אומץ לב ואי־רתיעה מפני מכשולים. איש מכאובים היה כל ימיו וידוע־חולי — ובעל מאור פנים. החיוך גלוי הלב וההלצה הטובה ליווהו תמיד, אף בשעת יסוריו. אוטודידקט בעיקרו — ובעל ידיעות יסודיות והשכלה רחבה. לאחד הענקים דמה בקומתו, תוארו וכוח שריריו — ולבו לב תמים. גלוי־לב היה, ישר, עניו

יחזקאל דרוטר
Yecheskel Druter

וצנוע ולוחם על דעתו — בלי לשנוא אדם ובלי שאיש ישמור לו טינה. בלי כל קרע בין תכונותיו אלו, המנוגדות לכאורה. כי רק את המעשים ראה לנגד עיניו ורק מעשים גינה או שיבח ורק על מעשים לחם — ואילו אהבתו לאדם, וביחוד לילדים, היתה ללא תנאי. קשה היתה דרך חייו ומלאה חתחתים, והוא הבין ללבם של קשי־יום, אנשי מצוק ועלובי חיים. וכטוב לבו — דייקנותו בזמן ובביצוע.

כל ימיו חש למלא תפקיד, לקיים שליחות, לסייע, לעזור — ובשליחות נפל.

ת.נ.צ.ב.ה.

מ.א.ע.

(מתוך הירחון „האש" אפריל 1957
הוצאת מרכז מכבי אש בישראל)

יוסף דורמן / טובה אינהורן ע"ה

טובה כשמה

חכמינו ז"ל אמרו: אדם נקרא בשלשה שמות. שם אחד ניתן לו בהיוולדו, שם שני ניתן לו מפי חבריו והשם השלישי אדם קונה לו בעצמו, ועל שם זה נאמר „טוב שם טוב משמן טוב".

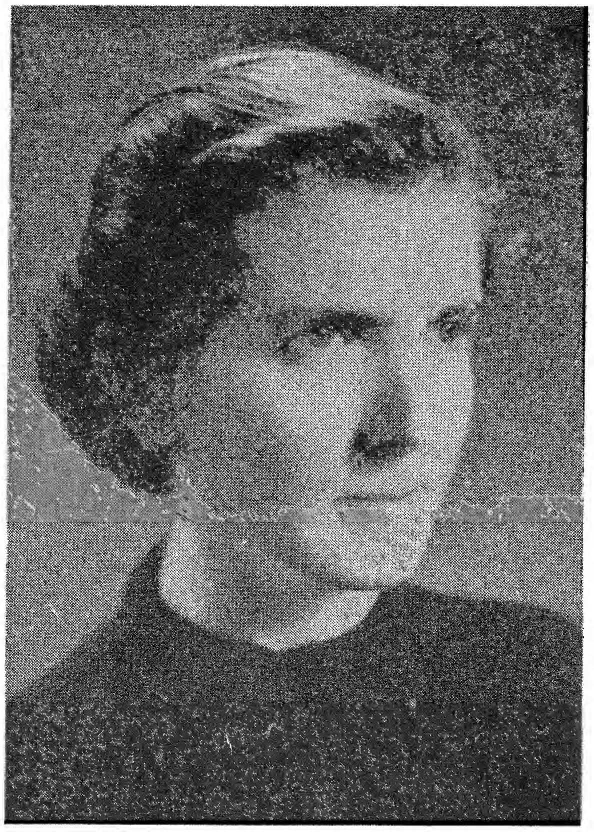
אחותי טובה, שלושת השמות האלה תואמים לה יחדיו ועולים בקנה אחד. בהיוולדה קבלה את השם: גיטל, שמשמעותו באידיש: גוטע (בעברית — טובה). אחרי עלייתה ארצה ניתן לה מפי החברה השם: טובה, והיא בעצמה, במהותה, קנתה לה את השם: טובה. היא היתה סמל הטוב, היא היתה התגלמות הטוב, היא היתה הטוב בעצמו.

*

טובה נולדה בשנת 1909 בגורליצה, עיר לא גדולה במערב גליציה, לא רחוק מגבול סלובקיה. האב, ר' צבי דורמן, היה יהודי בן תורה וירא שמים, מנהל חשבונות, מוכשר ושולט שליטה מלאה בשפות פולנית וגרמנית. בבחרותו היה פקיד ראשי בביח"ר למשרפות לבנים. אחרי חתונתו ניהל בית מרזח. האם, לאה לבית קורנפלד, בעלת הכרה דתית עמוקה, ומלומדת, כל דאגותיה היו נתונות לבניה. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה עזבו הורינו יחד עם בניהם את העיר. נדדו עד לברין בירת מורביה. לטובה נעשה אז ניתוח בלחיה ובידה ונשלחה להבראה, לעיר הנופש באדן ע"י וינה.

האב נלקח לצבא האוסטרי ונשלח לחזית האיטלקית. לאחר מכן הועבר כפקיד למשרד אספקה צבאי בשטח הכיבוש האוסטרי באיזור לובלין. בתפקיד זה נשאר עד סוף המלחמה. משם היה אבא שולח לעתים תכופות חבילות מזון, אשר הביאו הקלה פורתא במצוקת המחסור במצרכים חיוניים שהורגשה למדי בשנות המלחמה. טובה נרשמה לבית ספר גרמני וכן השתייכה לארגון נוער „בלאו — ווייס", בעל תודעה יהודית לאומית.

עם סיום המלחמה חזרנו לעיר מולדתנו. טובה המשיכה בלימודיה בבית ספר פולני כתלמידה מצטיינת. גילתה כשרון מיוחד לציור ולרקמה. (גם אבא היה מוכשר בשטח זה). כמובן, למדה זמן מסויים בבית ספר דתי „בית יעקב" שהתארגן אז בעירנו. אחרי גמר בית הספר, השתלמה בספרות קלאסית ובשפות צרפתית וגרמנית וכן גמרה בית ספר למסחר. זמן מסויים עבדה במשרד של עורך דין. אח"כ עבדה כפקידה ראשית בבנק בעירנו. במשך הרבה שנים

טובה איינהורן לבית דורמאן
Tova Einhorn nee Dorman.

השתייכה לאגודת הנוער הציוני, למדה את השפה העברית והשתלמה בתנ"ך, ביהדות ובספרות העברית החדשה.

בד בבד עם אורח החיים הדתי שהיה נהוג בבית הורינו, שררה בביתנו אוירה של חיבת ציון עמוקה. כולנו היינו חדורים אהדה וכמיהה לארץ ישראל. מובן מאליו וטבעי למדי, שטובה שאפה לציון משחר ילדותה. היא לא רצתה לקשור את חייה למקום, כי חזתה לפניה רק מטרה אחת — ע ל י ה.

בשנת 1935 יצאה לפריס ומשם עלתה לארץ ישראל.

שיקה / יפת־נפש

(גל"ל־ים)

עברו כבר שלושים יום וקשה להאמין שטובה איננה. מהלך אני בשדה מסתובב במחסן הפקעות ותמיד נדמה שהיא עוד מעט תופיע, היא ודאי נמצאת בחלקה אחרת. לפני מספר ימים הכינה גניה קפה ומחאה כף, צמרמורת אחזה בי: ככה היתה טובה נוהגת להודיע על ההפסקה לשתית קפה — — —

מדי בוקר, עם שחר היינו נפגשים בשדה. ראיתיה יורדת לחלקת הפרחים הגבוהים, היא כה אהבה את הקטיף והיתה בוחרת דוקא בערוגות הפרחים הגבוהים והכבדים. לא פעם היה נדמה לי שזאת תפילת שחרית שלה. ואמנם ככה אני רואה אותה בעבודתה; הולכת וקוטפת, הולכת ומשתוחחת וקדה לפרח, מרימה וממשיכה לפסוע ולקטוף עד שדמותה נעלמת בין שורות הפרחים הארוכות.

ובשובנו מהקטיף, ראיתיה מיוגעת, מיוזעת ועיפה מאוד כשהיתה מופיעה במחסן אחרי החלפת בגדי הקטיף והנה היא שוב רעננה ומלאת מרץ, עומדת ליד שולחן המיון, מסדרת וממינת את הפרחים בשקט ובהתמדה.

בעבודה משותפת במשך שנים אפשר להכיר את האדם מכל מצדדיו. לדעת את הלך נפשו, רגישותו וגישתו לענינים ובעיות. הנה טובה זו שלכאורה, כלפי חוץ — היא נראית כה נוקשה, כה סגורה אשר כאילו חיה רק עם עצמה — דוקא בעבודה התגלתה לנו טובה אחרת; אדם מלבב, נעים הליכות, המבין את הזולת ומוכן לכל עזרה.

היתה לה ידיעה עמוקה בציור, בספרות, בתיאטרון וכו'. הערכותיה היו מקוריות והבקורת כנה ולא שגרתית. היה לה חוש מפותח ליופי וטעם עדין. בדרך כלל קפדנית היתה, אדם מסודר. בשעת אריזת הפרחים ומיונם היתה בקפדנות שומרת, שהחבילה תתקבל ישרה ומסודרת לפי הצבע, הטיב והאיכות.

טובה התמידה כל השנים בקריאה. בחדרה אפשר היה תמיד למצוא אותה עם הספר ביד. מה שקראה נקלט ונשמר. לא מזמן היה ויכוח מעל דפי העתונות בקשר לתרגום של „מרי סטיוארט" לשילר; זכורני שבשיחה על כך בעבודה היא התחילה לדקלם בעל

פה את שילר בגרמנית. וכשאני מתפלא על כוח זכרונה ושואל מנין לה כל זה, האם זה נשמר עוד מימי בית־הספר? היא משיבה: „או, ישנם עוד הרבה דברים שאתם אינכם יודעים עלי".

לטובה היה קשה להתבטא בפומבי. שנים ישבה יחד אתנו באסיפות — היתה נאמנה לאסיפה הכללית — אך כמעט ולא זכור לי שטובה דברה אי־פעם באסיפה. אבל אין זה אומר שטובה חיתה בשולי החברה. היא היתה מגיבה על כל התופעות בחיינו. תגובתה היתה נאמנה לעקרונות חיינו. ודאי, היתה גם מרירות והתלבטות, אבל מי מאתנו חופשי מכל אלה? הבקורת שלה היתה תמיד על רקע של נאמנות לדרך.

בעבודה, בדרך כלל, היה נפתח סגור לבה וסגור פיה; היתה מספרת על התרשמויותיה מהצגה בתיאטרון, מסרט, מספר שקראה; על חוויותיה מתערוכות אמנותיות שהיתה מרבה לבקר בהן. לפעמים היתה גם מספרת על עצמה — להפתעת כולנו — היתה גם נותנת את קולה בשיר.

טובה היתה קשורה מאד לענף המשתלה. היא אהבה את עבודתה. היא צמחה יחד עם הענף ולכן אהבה אותו. ברגעים הקשים ביותר היתה חולמת על הרגע בו תוכל לחזור לעבודת הקטיף.

היו לי הרבה שיחות עם טובה בשנה וחצי האחרונים. לא על כולן אוכל לספר. ברצוני להעלות רק שתיים מהן.

זה היה באותו יום בו נודע לה על מהות המחלה. ידעתי שהובהלה באופן דחוף לבית חולים. היתה חתונה בבית, הייתי טרוד בהכנות ולא יכולתי להתפנות ולבקר אצלה בשובה מבית חולים. לפנות ערב הייתי בחדרי והיא נכנסה אלי; כששאלתיה על תוצאות הבדיקה פרצה בבכי. — זאת היתה הפעם הראשונה והאחרונה שראיתיה בוכה — הייתי נבוך והתחלתי לחפש מילים כדי לנחמה, אבל היא מיד הבינה שזהו פסק־דין אכזרי.

בכל חג היתה טובה מסדרת את הפרחים על השולחנות, הייתי בטוח שהפעם לא יהיה לה הכוח לכך. ירדתי לאולם ובקשתי ממספר בנות לסדר את הפרחים. בדרכי לחדר פגשתיה הולכת לאולם, וכשאמרתי שהפרחים כבר מסודרים ושתלך לחדר לנוח, התרעמה עלי ואמרה: „הרי בקשתיך לא להקים בהלה".

אחרי הניתוח הראשון התאוששה וחזרה לעבודה מלאה במשתלה. היא האמינה שעוד נכונו לה שנים רבות של חיים ועבודה. אבל כשהופיעו שוב סימני המחלה והיה צורך בניתוח נוסף ואחר כך בהקרנות רנטגן, הבינה שהסוף הולך וקרב. היא אמרה לי אז: „אינני חיה באשליות, קראתי הרבה חומר על המחלה ואני יודעת שנס כבר לא יקרה לי".

הכבידה עליה הישיבה בחדר באפס מעשה והיא חזרה לעבודה חלקית. היא היתה מופיעה בבוקר ובחיוך מעושה היתה מתנצלת: „אינני מבינה למה זה התחלתי להתפנק בזמן האחרון ולהופיע במאוחר לעבודה". טבעי הדבר שחברים רצו למנוע ממנה כל מאמץ פיזי: טובה היתה גוערת בנו והיתה דורשת להתיחס אליה כאל שוה לכולם. יחד עם הידיעה שהנה הולך ומתקרב הסוף המר, החליטה לחיות בכל רגע את החיים בשלמותם. ואכן, כך נהגה בחיים ובעבודה. לקרובים ביותר לא סיפרה, לא רצתה להשבית את חיי המשפחה השלוים. בגאון ובאומץ לב נשאה את סבלה. ידוע לי שהיה גם בכי, אבל הבכי היה במסתרים, בפנים, כלפי חוץ לא הרגיש בו אף אחד.

השיחה האחרונה התקיימה ערב צאתה להבראה ושובה לערש דווי, אשר ממנו לא קמה עוד. היא ספרה לי שמדי בוקר היא קמה ומסתכלת בחלון איך אנחנו קוטפים. „או, כמה אני מקנאה בכם". וכשאמרתי לה שעם שובה מבית ההבראה היא תוכל לצאת יחד אתנו לקטיף, אמרה לי: „הרופאים מנסים לרפא אותי פיזית, אבל בינתים אני הולכת ונשברת נפשית. אילו ידעתי לפחות שעוד ינתן לי לחיות מספר שנים, הייתי מסתפקת בזאת"; כאן הפסיקה ולא הוסי־פה עוד. ידעתי שכל חלומה היה להגיע ולראות נחת מילדיה — — —

הלב מתקומם ושואל: מדוע הגורל הוא כה אכזרי, מדוע לא יתן לאדם את המעט שהוא מבקש? — — —

אבד לנו אדם יקר ונאמן, אדם יפה, יפה נפש. ועל אבידה כזאת אין תנחומים.

הדסה בסטר / דמות שופעת אור וידידות

נוה־איתן

הייתי קשורה אל גיזה בקשרי ידידות יקרים, שאין להם התחלה ואין להם הסברים, הם כמעט ללא ניב. אי־פה, אי־שם נפגשים, לוחצים ידים ומשוחחים, ממשיכים לשוחח. הן הדברים היו מובנים לשתינו כאילו רק לפני רגעים הפסקנו בהם, כי גיזה היתה דמות שופעת ידידות יקרה, דמות מחנכת.

היה בה איזה יושר עילאי, הוא היה ממש יצוק בה. הוא שכיון את דרכה בחיים, אותה דרך של שלמות הרעיון עם המעשה, ללא פשרה וללא דיבורים מיותרים. היא חיתה תמיד את חייה פנימה, במאמץ לדלות את כל המעודד והיפה שבחיים אלה. היה בה צמאון טבעי ליפה ולנעלה. בכל התנאים ידעה להשליט את היפה סביבה, כדי לשכוח את אכזבותיה.

אומרים כי על סף המוות, עוברות לנגד עיניך חוויות ראשוניות שלא תמיד שמת לבך להן. אני רואה את גיזה בשחר ילדותנו, תמיד חיה את חייה בשלוה בוגרת, שתיקה והקשבה. כי זה היה אופייני לה ביותר, כזאת היתה גיזה. עם כל המטען הכבד של ידיעות ושאר רוח, אהבה להקשיב, פשוט להקשיב. ובכל הערה קטנה, בשיחת בינים, הרגשת מה רבה ההבנה והאהבה, מה גדול הרצון לשיתוף, לעזרה ועידוד. מה גדול היה רצונה לעזור לך, ללבן למענך את בעיותיך כדי להקל מעליך.

היא היתה לי לסמל של התעלות מעל לקטנות, בכיסופיה לטוב, לטוב יותר. על כן בשבילי גיזה היא דמות חיה, שופעת אור וידידות, בי לא השאירה גיזה חלל ריק, כי כל מחשבה עליה, ממלאה את כל ישותי חיות ואהבה. ועל כל אלה אהיה לה תמיד אסירת תורה.

ברכה גניגר / על מות ידידתנו

הכרתי את גיזה (כך קראנו לה) מגיל הילדות. גדלנו יחד ותכופות היינו מבקרות זו בביתה של זו. אוירה של שקט ורצינות השרה ביתה של גיזה על באיו. אביה איש צנוע ושקט ואמה — הספר לא מש מידיה.

זכורים לי הימים ההם היינו משכימות לקום ויוצאות שתינו לגן (פיק) שהשתרע מחוץ לעירנו. בו, בנוף הטבעי, היינו נוהגות ללמוד את שעורינו באנגלית, בגרמנית ולאחר מכן — כאשר התכוננו לעלות ארצה — שנינו בו את פרקי התנ"ך ושיעורי העברית.

רבות בילינו יחדיו ולמרות זאת לא ידעתי הרבה עליה, כי היתה ממעטת לספר על עצמה. עיניה היו פקוחות ליפי הטבע והיא חפשה דרכים לבטא את אשר רואות עיניה — בציור. וגם זאת עשתה בדרך מיוחדת לה. התאספנו פעם כדי לצייר יחד וכשהזמנו לכך גם את גיזה סרבה, בנמקה: לצייר צריך כל אחד בפני עצמו, לפי טעמו וטבעו. חשבתי, כי גיזה תמשיך לצייר בארץ ותבטא בציור את אשר לא ביטאה במלים.

רצה הגורל ודרכינו נפרדו בארץ — דבר שלא פעם הצטערנו עליו שתינו. ידוע לי כי רבים היו לבטיה בבואה לקיבוץ בשכונת בורוכוב ובודאי רק בחלק מהם שיתפה את חבריה.

לא במקרה בחרה גיזה בעבודה במשתלת הפרחים; היא כה אהבה את היופי וכה גאה היתה על עבודתה בין הגלדיולות. לעתים בקשתיה — עת ביקורה אצלי — להשאר לנוח כמה ימים, אף פעם לא הסכימה, בטענה, כי עליה לחזור לעבודה.

כשחלתה, עקבתי אחרי מחלתה ולא פעם בקשתיה לספר לי פרטים עליה, והיא היתה תמיד מתחמקת מתשובה ומשתדלת להעלים ממני את רצינות המצב, נדמה לה, כי היא מטרידה, לא רצתה להכאיב לקרוביה. רק פעם — בבית החולים — ענתה לשאלתי: „מה את רוצה, שאקרא למחלה בשם?!"

אסתר פרידמן
מחברותיה של טובה שלא זכו לעלות לארץ
Esther Friedman

גם לאחר שיחה זו לא דיברה עוד על מחלתה.

גיזה איננה. גיזה הזקופה והסגורה כגלדיולה שאותה גידלה — ובדמות אצילה זאת, תשאר תמיד שמורה בלבי.

יהי זכרה ברוך!

(קטעים מתוך ספר מוקדש לזכרה, בהוצאת קיבוץ גליל־ים)

פפקה ברגמן / דב ארנרייך ז"ל

(קווים לדמותו של בן דודי הבלתי נשכח)

נולד בדצמבר 1906 בגורליצה שבגליציה למשפחה אמידה. אביו דוד ניספה בשואה ואמו רחל לבית רוט מתה בפרוץ מלחמת העולם השניה. קנה תורה והשכלה כללית בגורליצה וגמר שם את הגימנסיה הקלסית. את הפקולטה למשפטים גמר במכללת קרקוב ועסק זמן קצר בהצלחה בפרקטיקה משפטית. עוד בהיותו צעיר הקדיש רוב זמנו לעבודה ציונית והיה ראש־הקן של הנוער הציוני ומזכירו הכללי של התנועה, אירגן מאות אסיפות של נוער ומבוגרים והביא לפניהם את דברי התנועה הלאומית. ב־1936 עלה לארץ והשתקע בקיבוץ תל־יצחק בשרון. בתנאים קשים עבד במשק, בשדה, בגזברות ולאחר זעזועים פוליטיים ופילוגים עזב עם משפחתו את המשק והשתקע בחיפה. לאחר שסבל תקופה ארוכה מחוסר עבודה נתקבל כפקיד ב„סולל־בונה" ומשם הועבר ל„פניציה" והתמסר לשגשוג המפעל.

כאיש פעלים ומסירות השתתף בכל פעולות ההסתדרות והמפלגה, הקדיש הרבה מזמנו לשירות הציבור ותמיד חש בסבל הזולת. היה בעל אינטליגנציה גבוהה, הומניסט, איסטניס, נקי ומטופח, צנוע ושקט וכל מה שעשה — שלא על מנת לקבל פרס עשה.

ב„פניציה" מצא כר נרחב לפעולה ציבורית. ריכז את הוועד וייצג את העובדים כמזכיר הוועד המשותף לחרושת ההסתדרותית. היה חבר בהנהלת קרן־פנסיה „נתיב" ובמליאת מ.פ.ח. לבני עירנו גורליצה היה אב טוב, מסור בכל נפשו, ולאסירים בסיביריה דאג לשלוח חבילות. ליושבי עתלית בתקופת הבריטים דאג לשלוח עידוד וטיפל בעולים חדשים. לרעיתו ולבתו היה ידיד נאמן ואותן אהב בלי גבול. בשביל כל בני משפחתו היה עמוד התווך והפאר.

דב ארנרייך
Dov Erenreich

אהב חברה והיה מעורב עם הבריות. חייו היו עשירים במעשים טובים ובאהבה והוא גם קצר אהבה.

הוי, צר לנו מאוד, כי החיים הפוריים האלה היו כה קצרים — נקטף מעץ החיים והוא רק בן חמישים ושש.

יהי זכרו ברוך לעד!

יחזקאל וילד / דב יקר הנפש

(מתוך דברי הספד על קברו הפתוח של ידידי היקר דוב ארנרייך ז"ל)

נעקר מאתנו בלא עת אחד מטובי העיר אשר בה נולדנו וחונכנו, והוא מיטב הפרי של החינוך הזה. ידעתי את ידידי דוב בן דוד ארנרייך ע"ה עוד מימי נעורים והכרתי יפה את יחסו הכן ואת מסירותו לתפקיד ולרעיון, בין בתפקידי עבודה רגילה ובין בפעולות חברותיות, תמיד התיחס לענינים בשיקול דעת ובכובד ראש ובאחריות מרובה. ואם בתור ראש קן של הנוער הציוני בגורליצה הטיף לחבריו־חניכיו את דרכי הגשמת הציונות, היה לא רק נאה דורש, אלא גם נאה מקיים.

דוב היה עורך־דין צעיר ולו כל הסיכויים לעתיד מזהיר, בן למשפחה עשירה ומכובדת, בית מלא כל טוב, אבא מסור ואמא שופעת אהבת חסד — מי שהכיר את אמו, רחל שמחה גלזרס, ידע שהיא היתה „די אמתע יידישע מאמע" — השאיר הכל ועלה ארצה בשנת 1936, ישר למחנות־הגשמה. מישכנו הראשון בארץ היה אוהל בשממת השרון הצפוני, (קיבוץ תל־יצחק) בשכנות ואדי פאליק, הידוע בזמנו כקן המלריה בארץ, ואם אחרי תקופה מסויימת שינה את חייו ועבר לגור בחיפה, עלי להגיד בתור יודע ועד, כי ברק ארנרייך ז"ל לא התכוון לחפש משרות קלות ולעשות קריירה בעיר אלא בגלל זעזועים חברותיים עקר משם משלא מצא מקומו בחברה זו.

לציון היהסים האידיאליים בתא המשפחה שלו יש להזכיר כאן סיפורה של ברכה חבס בספרה „מארבע כנפות תבל". בו מסופר על העלאת בני אחיו של המנוח מהג'ונגל באוגנדה, וזה בתקופה הקשה ביותר בעצם מלחמת העולם השניה, וידוע כמה מאמצים השקיע דוב עד שהצליח במיבצע יחיד במינו זה. בכלל היה אב נאמן לכל בני משפחתו ולכל שהכיר וידע. לפני שבועות מספר בישיבתנו בביתו, בבירור עניני ספר גורליצה עד אחרי חצות הלילה. נזדמן לי במיוחד להתרשם מהיחסים האידיאליים ששררו בביתו.

תקופה של עשרים שנה עבדנו בשיתוף פעולה למען יוצאי עירנו, וזה למעלה משלוש שנים שעסקנו יחד בפעולות הכנת הוצאת ספר זכרון לקדושי קהלתנו. הוא היה היחידי מבין בני עירנו בחיפה שהתמסר לענין בכל מאודו, דאג להחיש את ההוצאה לאור ובשלהי הפעולה נקטף מעץ החיים באופן כה פתאומי. ולא זכה לברך על המוגמר.

הלב מתפלץ מצער — מקהילה של אלפים נשארנו מעטים מאד ועתה שוב נפגענו כה קשה בלכתך מעמנו.

אין נחמה על אבדתנו!

תנצב"ה.

חברנו דב ארנרייך ז"ל

ו„הצנע לכת", פסוק זה קיימו ארנרייך ז"ל במלואו. ללא רעש, ללא להג רב, בשקט ובנימוס כדרכם של תלמידי חכמים, עשה את דרכו ועבודתו.

אם היתה זו עבודה משרדית יום יומית רגילה, אם היה זה טיפול בפרט ובבעיותיו או בישיבות בבעיות כלליות, תמיד שקט והגיוני ונדמה היה כי אפילו קולו מסמל את אופיו, השקט והמתון.

לא היה מהקופצים בראש, לא חיפש להתבלט ובכל זאת רחשו לו הבריות כבוד, היה מאותם האנשים אשר מכבדים את מקומם ולא המקום דוקא הוא שמכבדם.

איש ההגיון והרגש היה, יכול היה אדם לשאול בעצתו או להתנות לפניו את צרותיו, תמיד הרגיש והשתדל להבין ובטוח היית כי סודך נשאר כמוס עמו ולא יוציאו החוצה.

במשך השנים האחרונות ריכז חברנו ארנרייך את עניני ועד־העובדים ב„פניציה", ויצג את צבורינו במוסדות מרכזיים, טיפולו הצבורי חרג ממסגרת הצרה של „פניציה", והוא היה דוברם של צבור עובדי החרושת ההסתדרותית בחיפה, ומייצגם במוסדות המרכזיים.

הח' ארנרייך בהיותו חבר הנהלת „נתיב" (קרן־פנסיה), לקח חלק פעיל בעיצוב החוקה והנוהל הקיימים עתה במוסדות הגמל של העובדים. עמל ללא ליאות לשיפור מעמדו של העובד: בעת יציאתו לפנסיה, במקרי נכות, והבטחת זכותם של שאירים וכו'.

למרות תפקידיו המרובים שגזלו כל־כך הרבה מזמנו החופשי, מצא תמיד זמן נוסף לבעיותיו האישיות של כל פרט אשר פנה אליו ובקש את עזרתו. היה זה פלא איך מצא האיש זמן מספיק לכל הפעילות הענפה הזו, ולכל אדם ובעיותיו האישיות.

תוך כדי היותו עסוק בענינים צבוריים רבים לא הזניח את עבודתו המשרדית שאותה עשה באותה התלהבות ומסירות.

כשם שחי בשקט כן הלך לעולמו בשקט וחבל חבל מאד על חברנו הטוב, דב ארנרייך כי איננו.

זכרו הונצח ע"י מפעל תרבותי שהנהלת בית חרושת „פניציה" הקימה.

ת. נ. צ. ב. ה.

מפעלי זכוכית
הנהלת „פניציה" ועובדיה

גורליצאים בארץ ובתפוצות

ארגוננו בראשית פעולותיו

אנשי גורליצה היו מהראשונים בארץ שכינסו פגישה ארצית מבני העיר על מנת לחפש דרך ועצה להגיש עזרה קולקטיבית לנצרכים „מהכא להתם". אמנם קיימים כעת מאות ארגוני „לנדס־מנשפטים" בארץ, וביניהם כאלה שהצטינו בפעולות חשובות בעלות ערך ואין באפשרותנו להשתוות אליהם, אבל עובדה היא שהגור־ליצאים היו היוזמים הראשונים בפעולות האלה. נודה ולא נבוש שקיים מרחק גדול מהשאיפה עד להגשמה, ובכל זאת אין לזלזל ברצון הטוב ובראיית הנולד.

ליכוד ראשון ברצון משותף

בחדשי הקיץ תש"ג (1943), כשהתחילו להגיע ארצה הדים עמומים על המצב החמור של יקירינו הנמצאים תחת שלטון הנאצים, ועל הרעב והמחסור שסבלו פליטי עירנו ברוסיה הסוביטית, התעורר רעיון על הצורך והאפשרות לחפש מגע ולהגיש עזרה במידה האפשרית. אמנם היינו באותה שעה רק מתי מעט בארץ (150 משפחות בערך) מפוזרים בכל פינות הישוב, והרוב בעלי יכולת מצומצמת, אבל היתה אז בארצנו תקופת שגשוג ופריחה כלכלית. המחסנים היו מלאים כל טוב, והפרוטה היתה רבת ערך ומצויה בכיס. לכן היתה האפשרות לעזור לרבים במידת מה, אבל רק בכוחות מאוחדים וברצון משותף. אחרי כמה פגישות מצומצמות והתיעצויות בביתם של ר' שמעון ברגמן ודוב ארנרייך בחיפה (זכר שניהם לברכה), התחלנו לאסוף את הפזורים בארץ בעזרת סידור רשימת הכתובות של בני עירנו. בעבודה מאומצת זו פעלו ביחוד הח"ח חביון, פרלמן, יעקב לנדו, י. וילד, ד. ארנרייך. אחרי עריכת הרשימה נוכחנו לדעת, שקיים לא רק פיזור בשטח בין חברינו בארץ אלא גם פירוד, בגישה, בהשקפה חברותית ובמעמד. נחוץ היה להשקיע מאמצים רבים, כדי לכנס את כל האנשים האלה למקום אחד וכדי ליצור את הרצון המשותף לפעולה לטובת מטרתנו.

לביצוע המשימה הזאת, קיבלנו עלינו את התפקיד להיפגש עם הרבה מחברינו. כותב הטורים האלה הקדיש לזה 14 ימי חופשה שנתית ונדד ממקום למקום, בכל פינות הארץ, ונפגש עם הרבה מחברינו וערר לבם על התפקיד הקדוש ועל הרצינות של השעה. שמורה בזכרוני הפגישה הדרמטית עם ד"ר יעקב גלר, שהגיע באותם הימים, בין הראשונים, עם צבא אנדריוס דרך רוסיה לתל־אביב. גם הוא שמח מאד על יוזמתנו וקיבלנו ממנו עידוד רב ועזרה מוסרית, בשעת השתתפותו בפגישה ארצית שבה מסר בהרצאה מקיפה על החיים הקשים של הפליטים ב„גן־העדן הסובייטי". כל ויכוחי הכינוס סובבו על ציר הדו"ח שלו.

משלוח חבילות לפליטי עירנו ברוסיה

הפגישה הארצית הראשונה התקיימה בחיפה בחוה"מ סוכות תש"ד (1943) באולמי בית־ספר „אליאנס" (אולמות אלה קבלנו הודות להשתדלותה של חברתנו המורה מלכה יגר בת אליעזר רפפורט). בפגישה זו הוחלט בין השאר לאסוף כספים בין בני עירנו. כפעולה ראשונה קיבלנו על עצמנו לשלוח חבילות לנצרכים מבני עירנו שהצלחנו להשיג את כתובתם. בפגישה זו הוצעו כמה הצעות מרחיקות לכת, וחבל מאד שבין הנאספים היו הרבה מסתפקים במועט, וכתוצאה מזה קצרה ידנו בזמן הצורך, והגענו למצב המתואר לעיל שהיה קיים מרחק רב בין היוזמה להגשמה. נבחר ועד ובו רוב מבין המסתפקים במועט, במובן הפעולות והדאגה לעתיד, ורק הודות למאמציו העקשניים של דוב ארנרייך ז"ל, ובעזרתם של החברים יבל"ח ישראל בוקסבאום, מאיר חביון, מ. מ. פירר, נאספו סכומים ונשלח מספר מסוים של חבילות לרוסיה. לאחר זמן נתברר שהודות לכך ניצלו הרבה נפשות מבני עירנו מרעב ממש.

עם עירנו והסביבה, שהיו אז תחת שלטון הנאצים, לא הצלחנו להגיע לשום מגע. אמנם נעשו כמה נסיונות בכיוון זה, אבל לדאבוננו בלי כל הצלחה. חברינו התקשרו עם יוסף וינר איש קרקוב, אחד השליחים הראשונים בזמנם לקושטה על מנת לחפש כל מיני דרכים לבוא במגע עם האומללים תחת שלטון הנאצים. נפגשנו אתו לפני נסיעתו. ביקשנו ממנו שישתדל לברר גם מה המצב בגורליצה והסביבה. אבל חזר בלי שום תוצאות. אחד מחברינו התנדב בשנת 1944 לפלוגות הצלה שאורגנו אז ע"י ראש מחלקת העליה מר משה שפירא (כמובן, כוונת ההתנדבות היתה חיפוש מגע בכל מחיר) ולדאבון לבנו נתקבלה תשובה מאת משה שפירא (כעת שר הפנים), שהמצב בסביבתנו הוא כבר לאחר יאוש. גם חברנו אלחנן פסל שהגיע אז ארצה אישר אף הוא את העובדות המעציבות. בפגישה שהתקיימה בחיפה בשנת 1944 באולם „אגודת הסוחרים" נתקבלו פרטים מחרידים מפי החבר פסל.

הגיעה שנת 1945 ונגמרה המלחמה, רק אז נתגלה כל האסון האיום שהומט עלינו. נדהמנו מבשורות איוב שהגיעונו, וזמן רב היינו כמאובנים. חסר הבטוי ההולם לטראגיות שהקיפה אותנו, וככה עבר זמן רב באפס מעשה — ודווקא בתקופה כה רצינית. פשוט, אי אפשר היה להתגבר על המכה והשבר ולעבור לפעולות ממשיות קונסטרוקטיביות. בינתים התחילה לזרום ארצה עליית שארית פליטי עירנו, ולא מצאו אותנו מוכנים לקבלם ולעודד אותם כראוי. חוסר האמצעים להגשת העזרה הדרושה, מסיבת ההסתפקות במועט של אנשי הועדים בשנות 1943/45 שחשבו שאפשר להסתפק במשלוחי חבילות לרוסיה וכו', לא השכלנו להכין את הכלים המתאימים והאמצעים הדרושים, כדי לקבל ביד אחים את עליית שארית הפליטה. מכל הסיבות הנ"ל מצאה העליה הזאת את ארגוננו במצב של תרדמה.

הארגון מתחדש ומגביר פעולותיו

סוף כל סוף, קמה תסיסה בין חברינו, ביניהם מאלה שעמדו בראש ההסתדרות הציונית בגורליצה, וכתוצאה מכך התעוררה שוב יוזמה להחיות את הארגון ולהתחיל מחדש בפעולות ממשיות.

באדר תש"ט 1949 התקיימה פגישה מצומצמת בקפה „שדרות" בתל־אביב. אחרי התייעצות זו הוחלט להטיל על החברים ד"ר בלך,

במעמד זה, באסיפת אזכרה בשנת תשי״ט, הוכרז על הוצאת ספר גורליצה מפי המרצה בן הרב זצ״ל ר׳ מרדכי האלברשטאם נ״י.

בנשיאות, מימין לשמאל: פפקה ברגמן, דוב ארנרייך (ז״ל), מנחם שובין, נפתלי אנימן, מאיר חביון, הרב ר׳ יהושע מנחם ארנברג, יחזקאל וילד, ד״ר יעקב בלך, חיים חן, יואל רפפורט, אביש פירר, ד״ר טייכמן, ב״כ „יד ושם, דוד הופמן, מנחם פלדמסר.

At this Memorial Meeting (1959) was proclaimed the preparation made to publish the Gorlice Book.

יחזקאל וילד, מאיר רובנפלד את התפקיד להיפגש ולבוא בדברים עם חברי הועד הקודם בחיפה ולברר שם את מצב העולים החדשים בחיפה. בפגישה זו, הוחלט לכנס את כל בני העיר בחוה"מ פסח תש"ט (1949) בתל־אביב. בכינוס זה השתתפו 160 חבר־ה מאנשי גורליץ, בייטש, והסביבה. הוחלט: א) ליסד קופת גמ"ח על שם קדושי גורליצה. ב) להדק את כל הקשרים בין כל החברים, ביחוד בין הותיקים והעולים החדשים, כדי להגיש עזרה במידה אפשרית בסידורם של החדשים בארץ, וגם במקרים סוציאליים וכדומה. ג) להתקשר עם אנשי „רליף" הגורליצאים בארצות־הברית. ולנסות להגיע במאמצים משותפים לשיכון זעיר בשביל מספר חברינו בארץ, או לדבר דומה הקשור עם בנין הארץ — בנייה למען הנצחת זכר קדושינו. ד) לברר את האפשרויות להוציא ספר זכרון. נבחר ועד מהחברים: ד"ר יעקב בלך, דוב ארנרייך, מאיר חביון, יחזקאל וילד, יוסף בלומנפלד, מאיר רובינפלד, פפקה ברגמן, האחים ברוך וישראל בוקסבאום, מנחם פלדמסר, פנחס וגשל.

יסוד קופת גמ"ח

הועד החדש התחיל בפעולות איסוף כספים בשביל יסוד קופת גמ"ח. בחודש אלול תש"ט נערכה אזכרה לקדושינו ביום השנה לחיסול גיטו גורליצה. אסיפת האזכרה התקיימה באולמי המזרחי בת"א ובהשתתפותם של חלק ניכר מחברינו. בחול־המועד סוכות תש"י, כונסה אספה אזורית בבית פבזנר בחיפה, ביוזמת הועד הארצי ובהשתתפות חברי הועד התל־אביביים ד"ר י. בלך, יוסף בלומנפלד, יחזקאל וילד, וכן נוכח ר' מרדכי ציטרוננבוים, שהיה בזמנו פעיל למען יסוד הגמ"ח. בגמר האסיפה התקיימה מסיבת רעים בקפה שטרנברג חיפה. גם בהזדמנות זו הוסבר לחברי חיפה חובתם לפעול ולהשתתף בתרומות מתאימות למען קופת הגמ"ח. בחול־המועד פסח תש"י (1950) התקיימה פגישה ארצית שניה בתל־אביב. באלול תש"י נערכה אזכרה ליום השנה לקדושי עירנו — על גג ביתם של החברים רובינפלד—פלדמסר, וכן נעשו אילו פעולות כדי לבוא סוף סוף בקשרים עם ה„רליף" של הגורליצאים באמריקה, לאחר שכמה מהנסיונות הקודמים בכיוון זה נכשלו, משום שהתנהלו עד עכשיו רק בעקיפין. וסוף סוף הצלחנו לעורר אותם לבוא לעזרתם של הנצרכים בני־עירנו בישראל.

בסיכום, כדאי להתעכב ולסקור את מידת הצלחתנו בהגשמת ההחלטה להדק הקשרים בין כל בני עירנו, על מנת לעזור עזרה הדדית, ביחוד לעולים החדשים בסידורם וגם במקרים סוציאליים־חברותיים. אפשר לומר בלי כל הפרזה שבפעולות האלה הצלחנו ב"ה במשך תקופה מסוימת, וזה למעלה מהמשוער, כמובן, בהתאם לאמ־צעים העומדים לרשותנו. בידי אנשי הועד נמצאת רשימה של עשרות מחברינו, עפ"ר ראשי משפחות, שסודרו בעבודות די חשובות הודות למאמצנו. במלים פשוטות: חלק ניכר מהעולים החדשים שלנו הוכנסו למסלול הכלכלי בארץ, וביחוד בסביבת תל־אביב.

היו גם מקרים סוציאליים וביניהם די קשים, ונמצאה הדרך להושיט העזרה הדרושה. לפעמים היה צורך רק בעזרה מוסרית חברותית. גם בזה פעלנו קצת ולפעמים בתוצאות חיוביות. ואם רק בשביל כך נוסד הארגון והושקעו בו כל המאמצים שפורטו לעיל — כדאי היה העמל.

וכה לחי!

יחזקאל שרגא

(קטעים מתוך החוברת „משפחת הגורליצאים בישראל". פסח תשכ"א)

גורליצאים באסיפת הזכרון תשי"ט (1959)
Memorial Meeting, 1959.

באסיפת הזכרון
Memorial Meeting

באסיפת הזכרון
Memorial Meeting

מגולת גורליצה לקולקטיב יוצר

גורליצה עירנו היתה ידועה בסביבה בנוער החלוצי התוסס והער, בהסתדרויות הנוער ובמועדוניהן השוקקים חיים עבריים וארצי־ישראליים. לא מקרה הוא שרבים מטובי הצעירים אשר ידעו להעמיק חשוב הן על עתידם הם והן על עתיד העם בכללו, נמשכו לתוכן וחלק מאלה אף זכה לעלות ארצה ולהגשים את שאיפת חייהם הצעירים.

זכינו ואף אנו היינו בתוך השורות הראשונות האלה.

שנות השלושים הראשונות בגלות גליציה — עוד טרם עלה הצורר לשלטון בארצו — כבר מורגשת היתה בפולניה של פילסודסקי, לחדי תחושה והכרה, כמובן, רעידת האדמה תחת רגלי המוני בית ישראל. לצערנו עוד היה חלק הארי של הנוער שקוע בהוויות יום־יום, בלימודים ובחלומות שווא על עתיד מזהיר של רופא או עורך דין. היו אלה גם שנים של התעוררות חלוצית רבת תנופה ובשנים האלה הצטרפנו אף אנו לתנועת השומר הצעיר. חלום חיינו היה — שידוד־מערכות־חיים מוחלט, עליה ארצה והגשמה חלוצית בקולקטיב שומרי, והעמדת מלוא כוחנו לרשות מפעל התחיה ובנין הארץ.

בחזית העבודה וההגנה

בשנת 1933 עלינו ארצה, פה הצטרפנו לקבוצת הכשרה של ראשוני קיבוצינו (המנוף) אשר היתה בקבוץ מרחביה, ולאחר מכן, בשנת 1934, עם החרפת המלחמה לעבודה עברית במושבות השרון, עברנו יחד עם קיבוצנו לכפר־סבא. שם הועמדנו בחזית הראשונה של כיבוש העבודה העברית והגנה על ראשית מפעל התחיה בארץ בשנות המאורעות 1936—1939. קיבוצנו ואנו בתוכו הועמדנו בעמדות מגן מול פורעים מוסתים בגבול פרדסי כפר־סבא אל מול קלקליה וטול־כרם.

עם הקריאה לנשק בימי מלחמת העולם התגייס יוסף טקץ׳ (טנא) יחד עם עוד חברים מקיבוצנו לגדודים העבריים שע״י הצבא הבריטי וכך השתתף במלחמה נגד גדול צוררי עמנו ולאחר מכן — במסגרת היחידות העבריות, בבריגדה — בהגשת עזרה לאודים המוצלים מהתבערה אשר התרגשה על עמנו באירופה.

פריצת הסגר הספר הלבן ביסוד קבוץ גת

באותו הזמן ממש, כאשר קלגסי רומל עמדו סמוך לאלכסנדריה של מצרים וכפסע היה ביניהם ובין ארצנו, יצאה פרידה נוה (אנגל) עם עוד חברים נוספים מהקבוץ להניח יסוד של נקודה התישבותית־קיבוצית במרחבי הדרום בואכה חברון ועזה. האזור הזה היה — לפי חוקי הספר הלבן — אסור להתישבות יהודית ולרכישת קרקעות. צעדנו זה היה בו משום פריצת הסגר והרחבת הגבולות הדרומיים של מדינתנו העתידה. היה זה באותם הימים שזממו ערביי הסביבה לשלול בז בישובים העבריים בארץ, בקוותם לפלישת צבאות היטלר, ונחלו מפח נפש.

בטרם הספקנו להניח יסודות איתנים למשקנו, באזור פרוע ומנותק מישוב עברי, שוב הועמדנו בחזית הראשונה מול פורעים ופולשים בשנת תש״ח, שנת מלחמת קוממיותנו.

עם החלטת האומות המאוחדות על חלוקת הארץ ועל הקמת המדינה העברית, רצה גורלנו שמשקנו גת יהיה — לפי הגיון המחלקים — מחוץ למסגרת המדינה, ואנו נהא נתונים לשלטון ערבי. אך עצם קיומנו באזור כנקודה עברית הפכה את כוונת החלוקה על פיה והודות לעמידתנו בקו חזית אחד עם הנקודות השכנות שלנו — נגבה במערב וגלאון במזרח — נקבעו קווי גבולות אחרים רחבים יותר ובתוכם אף אנו.

כניעתו של נאצר — בקיבוץ גת

עוד ב־1947, בהתחלת מלחמת השחרור, התבצר האויב המצרי בעיירה פלוג׳ה, במרחק שני ק״מ מול הנקודה שלנו. מיפקדת ההגנה הוציאה הוראה לפנות את הנשים והילדים, והגברים נשארו עם הנשק הדל להגן על הנקודה.

בסיורים בלילות ובהפרעת התנועה בכביש חברון—מגדל לא נתנו לאויב מנוח, אף לא העז להתקיף אותנו ישירות אלא בהפצצות מהאויר והפגזות. כדאי לציין, שעבדול נאצר ניהל את המשא ומתן על כניעה של כיס פלוג׳ה באחד הבתים של קיבוצנו.

קיימנו מצוות קליטת עליה

כעת, בהסתכלנו אחורה, אנו, ותיקי הקיבוץ יוצאי גורליצה, יכולים להגיד בגאווה שעשינו משהו בארץ הזאת בעמל מפרך וביום אפור. שירתנו את המולדת בהשתתפותנו הפעילה בהגנה, במלחמה על העבודה העברית; הרחבנו גבולות המולדת, גאלנו את אדמתה משממותה, הפכנו אותה לגן פורח בלי מליצות, פיתחנו ענפי חקלאות לתפארת בימי שלום והיינו מבצר עוז בימי מלחמת הקוממיות, ואחרון אחרון חביב — קיימנו יפה מצוות קליטת עליה וקיבוץ גלויות: 90 מייסדים היינו יוצאי גליציה ועתה מונה קיבוצנו 450 נפש, מארצות שונות: פולניה, אוסטריה, יוגוסלביה, בולגריה, ברזיל, רומניה, מרוקו ותימן. בתוכם אנו, שני החברים, הנחנו יסודות למשפחות והגדלנו את מספר יוצאי גורליצה לכדי 9 נפשות. גם הקימונו דור שלישי — שני נכדים — וכולם ממשיכים עד היום במסגרת הקיבוצית ובחייהם החלוציים.

פרידה אנגל־נוה
יוסף טקץ׳ (טנא)

חברי ארגון הנוער הראשון בעיר, „השומר", שקדם ל„השומר הצעיר"
The first youth organization "Hashomer" in Gorlice

דער גארליצער „רעליף" אין אמעריקע
(א קורצער איבערבליק)

צום ערשטן מאָל איז דער גאָרליצער רעליף אין אמעריקע געגרינדעט געוואָרן, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, דורך א קליינע צאָל מיטגלידער.

די ערשטע גרינדער זענען געווען:

מר יוסף דורשט,
" נחמן ערטעשיק
" יחיאל פירער
" יצחק גאָלדמאן
" לייביש קאָרענשטיין
" מרדכי דאָרמאן
" אפרים שפיטץ
" דוד שאול קורץ
" שמואל גראָס
" יחיאל קאָרנפעלד
" וואָלף שובין
" שלום טרענטשער
" דוד גאָלדמאן
" מענדל לאנדוי.

דאָס געלד וואָס איז דאמאָלס געזאמעלט געוואָרן האָט מען איבערגעשיקט צו די גאָרליצער קהילה דורך מר. רייטער *).

שפעטער איז די טעטיקייט פון רעליף ערנייט געוואָרן אין יאָר 1945. אין דעם ערנייטן קאָמיטעט זיינען געווען אקטיוו:

הרב ר' יחזקאל הלברשטאם
הרב אלימלך אלעזר ערענבערג
משה רייטער
יחיאל פירער
נחמן ערטעשיק
אפרים שפיטץ
שלום טרענטשער
דוד גאָלדמאן
וואָלף שובין
מרדכי דאָרמאן
אהרן האָכהייזער
מאיר ראקער
מענדל לאנדוי
יחיאל קאָרנפעלד
שטאטפעלד
יצחק זאלצמאן
אנא ווייס
דאָרא שאפירא
רות אולמאן

פאר דעם געלט וואָס איז געזאמעלט געוואָרן, האָט מען געשיקט שפייז, קליידער און אויך געלט אין אלע לענדער וואו אונזערע גאָרליצער ברידער האָבן זיך געפונען. מיר האָבן געהאָלפן אונזערע ניי־אָנגעקומענע אימיגראנטן אין אמעריקע, מיט געלט, שטיצע און וווינונג. דעסטגלייכן האָבן מיר געהאָלפן און מיר העלפן ביזן היינטיקן טאָג די ניי־אָנגעקומענע עולים אין ישראל.

*) זע: בילד „פרנסי העיר מקבלים פני מר רייטר", עמ' 26.

ועד ה„רליף" בקבלת פנים למר ישעיהו שפיץ ורעיתו
בביקורם בניו־יורק, באביב 1961
Gorlicer Relief Committee at Reception for Mr. & Mrs. Spitz.

הרב אלימלך אלעזר ארנברג שליט״א

אברהם י. הר־מרים
בני־ברק

הרב אלימלך אלעזר ארנברג הוא אחד האישים הדגולים בעולם הרבנים והעסקנים הצבוריים בארצות הברית. הוא בנו של תלמיד חכם וחסיד מפורסם ר׳ יוסף ז״ל, ונכדו של בעל־בית גורליצאי וותיק, בעל בית־זיקוק לנפט ונדבן עושה צדקה וחסד, ר׳ שמואל דוד ארנברג ז״ל. בצעירותו מצטיין אלימלך אלעזר בכשרונות מזהירים בלימוד התורה. הוא לומד תורה אצל הגה״צ ר׳ נפתלי מילר זצ״ל, דיין ומורה צדק בגורליצה, לאחר מכן הוא נכנס לישיבתו של הגאון שר התורה רבנו שמואל פירר אבד״ק ור״ם בקרוסנו, מחבר ספר „הר שפר״, זצ״ל. דרגה אחרי דרגה עולה התלמיד הצעיר בידיעותיו בתורה, ובד בבד עם שקידתו בתורה הוא רוכש לו גם השכלה כללית.

כאברך מושלם ונערץ מתרכזים סביבו מטובי האברכים והבחורים לומדי תורה בעיר, והוא משפיע עליהם מזיו אישיותו בתורה ובחסידות השפעה כבירה ומזהירה.

באותה תקופה מתחדשת בגליצה המערבית הממלכה החסידית „בובוב״. האדמו״ר רבנו בנציון הלברשטאם זצ״ל באישיותו המושכת הולך וכובש את טובי הצעירים אחריו, גם אלימלך אלעזר הצעיר שבבני העליה דבק באדמו״ר מופלא זה, כשלהבת בגחלת. הרבי מבובוב במבטו החודר עומד על כשרונותיו וסגולותיו של האברך הזה ומכניס אותו לחוג המצומצם של אנשי סודו, וכשהרב ארנברג מגיע אחרי מלחמת העולם הראשונה לארצות הברית הוא משמש שם כשליחה של הממלכה החסידית הזו, ממלכת בובוב, והרבה כוח ומסירות נפש משקיע הרב ארנברג לעזור לרבו האדמו״ר, ביסוד ישיבותיו הרבות והחזקתן, בערי גליציה, בתקופה שלפני מלחמת העולם השניה.

אחרי בואו של הרב ארנברג לאמריקה, מכירים רבני הארץ ועסקניה בסגולותיו ובכוחות נפשו של האיש הזה ומכניסים אותו לפעולה, הוא תופס מהר מקום הראוי לו בין גדולי וחשובי הרבנים בארצות הברית, מקבלים אותו כחבר באגודת הרבנים האורטודוקסים בארצות הברית וקנדה, וגם לחבר ועד הרבנים של ניו־יורק רבתי. לאחר זמן־מה הוא מקבל על עצמו הנהלת המערכת של השבועון „דאס אידישע ליכט״. בשבועון החרדי הזה מפרסם הרב ארנברג מדי שבוע בשבוע מאמרים ספרותיים מצוינים. במאמרים אלה מתגלה הרב ארנברג כחוקר מעמיק במחשבת היהדות ברוח ישראל סבא.

מזגו ואופיו של הרב אין נותנים לו לשקוט על שמריו. בכוח כשרונותיו המבורכים הוא מארגן ועושה נפשות לתורה ואמונה, עוזר וסומך לנחשלים ונדכאים. בראש הכל הוא קובע עתים לתורה ושם לילות כימים ולומד ומחדש ורושם חידושי תורתו בהלכה, אגדה חסידית וכו׳, ובדייקנות מחבר חידושיו אחד אל אחד. והנה הבנינים מוכנים וכבר נמצאים באמתחתו ספרים שלמים ומושלמים. ציבור מכיריו ומעריציו מחכים ליום בו יראו ספרי חידושי תורתו של הרב ארנברג מודפסים בשלמותם להגדיל תורה ולהאדירה.

הרב אלימלך אלעזר ארנבורג בביקורו בארץ
משמאל, עם בן דודו פנחס ארנברג
Rabbi Elimelech E. Erenberg, left
with his cousin Pinshas Erenberg.

בהזדמנות זו שאנו מעריכים את פעולותיו הברוכות של הרב ארנברג, שחייו הם שלשלת ארוכה של עשייה ויצירה פוריה, מהחובה להזכיר את בתו יחידתו המושלמת ויראת ה׳ מרת צירל (הי״ד) שניספתה ביום השואה בפולין ע״י חיות הטרף הגרמנים ימ״ש.

תהא נשמת הבת היחידה צרורה בצרור החיים.

בשנת תשי״ט ביקר הרב ארנברג בארצנו. חוג מכיריו ומעריציו קיבלו אותו באהבה ובהערצה. אנשי גורליצה ערכו לו קבלת פנים נהדרת באחד מאולמי תל אביב ונשאו נאומים רבי הערכה להאורח הנכבד. כולם הביעו משאלתם שהרב ארנברג עם רעיתו הכבודה יעלו בקרוב ארצה, וכבוד גדול יפול בחלקם של הגורליצאים בארץ, אם הרב ארנברג יתחיל בפעולותיו הברוכות כאן בארצנו הקדושה.

הרב ארנברג בנאום מקיף ענה על הברכות ותיאר את החיים החברתיים של אנשי גורליצה באמריקה. אף הבטיח לנו שיעשה מאמצים להגשים את חלום חייו לעלות ולהצטרף אלינו כאן בארץ.

מי יתן והיה זה באמת בקרוב!

שלוסוואָרט

מיט אַ נשמה־ציטער, גערירט פון דער טיפעניש פון הארצן, טאָן מיר צוטראָגן צו אונזערע ברידער־שטאָטלייט דאָס גאָרליצע־בוך צום אָנדענק פון אונזער קהילה קדושה וואָס עקסיסטירט שוין נישט מער מיט אלע אונזערע טייערע וואָס זיינען אומגעקומען אזוי טראגיש אויף קידוש השם.

זאָל דאָס יזכור־בוך דינען אלס אייביקער מאָנומענט צו דעם שטראָמענדיקן־זינגענדיקן לעבן אין אונזער שטאָט גאָרליצע, לאנגע דורות, וואס איז מיט אמאָל אָפגעמעקט געוואָרן דורך די נאצישע חיות רעות; זאָל עס דערציילן קינדער און קינדסקינדסקינדער וואָס מיר האָבן פארמאָגט און וואָס מיר האָבן פארלוירן, און זאלן אונזערע קדושים בלייבן אין זכרון אויף אייביקע דורות.

יתגדל ויתקדש...

*

צום סוף פונם ווערק דארפן באגריסט ווערן מיט א ברידערליכע ברכה אלע וואָס האָבן זיך באטייליקט מיט זייער פעדער אין שאפן דאָס יזכור־בוך און אין בארייכערן זיין אינהאלט, און אויך ווער ס׳האָט מיטגעהאָלפן מיט ראט און טאט, מיט געלט מיטלען און מיט מי און איבערגעגעבנקייט, דאָס דערשיינען פון בוך.

אַ באַזונדערן יישר־כוח קומט אונזער חשובן חבר אין ניו־יאָרק מר דוד גאָלדמאַן פאר זיין קאָנסטרוקטיווע ארבעט פארן בוך.

זאָלן ברכות פון הימל באגלייטן אלע אונזערע גאָרליצער ברידער וואָס לעבן אין ישראל און אין דער דיאספאָרע — לחיים טובים ולשלום!

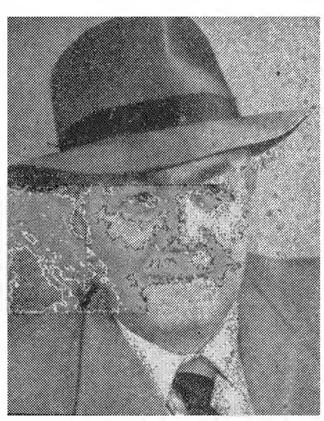
און מיטן אויפבוי פון ישראל זאָלן מיר אלע געטרייסט זיין!

חברי הועדה להוצאת ספר גורליצה

פפקה ברגמאַן־קוז׳ניק

חיים חן־שברשינר

יחזקאל וילד

מפתח השמות

(* — תמונה)

התוכן

שער ז' — עולים, בונים, לוחמים

שער ח' — חורבן ושואה

שער ט' — קהילת גורליצה מבכה קדושיה

גורליצאים בארץ ובתפוצות

תיקוני טעויות

עמוד	טור	שורה	בדפוס	צ"ל
11	א	25	כחמירות	כחמורות
13	ב	2	ש להרב	של הרב
15	ב	8	ידיו	עיניו
16	א	אחרונה	2380	2800
19	א	3	אם גי	אם כי
19	א	21	ישלפו	ישלחו
31	א	10	יקוזניק	וקוז'ניק
31	א	15	הקריים	הגויים
36	א	37	לרי	לריט
38	ב	11	גאנען	געוועז
38	ב	34	חסר	פון די ערשטע
40	א-ב	אחרונה	apying	paying
48	א	19	בלל	בליל
58	ב	תחת התמונה	חיין	חיים
66	ב	40	בדרכה	בדרכם
78	א	9	מירחר	למחוק
78	א	10	חסר	די "פני"
80	א	16	וישראל	ישראל
80	א	26	סנסטרבלאו	פנסטרבלאו
86	א	ראשונה	רנייר	רייבר
106	א	41	שיפיג	שיפיגו
117	א-ב	אחרונה	Member	Members
130	א	11	הנהלה	הנהלת
146	א	38	לו	לא
150	ב	אחרונה	Tzeirei	Zeyirei
153	א	34	ירת	ירם
153	ב	10	שייבה	ישיבה
153	ב	30	אשתו	אשתי
172	א	אחרונה	או	און
173	ב	40	הרבן	האבן
187	א	לפני אחרונה	התנשאו	תתנשאו
206	א	תחת התמונה	Firwel	Farewell
213	ב	33	הועץ	הועף
220	א	32	חבריו	חברים
220	ב	25	שכה זרה	שהיא כה זרה
221	ב	43	חסר	זכר לדם אחינו
242	ב	15	קעבירו	העבירו
247	א	32	חרי	אחרי
247	א	38	גמה	כמה
247	א	39	שהקסטאפו	שהגסטאפו
247	א	39	ביילבי	בכלבי
247	א	40	לוולות	לגלות
251	א	8	חסר	שטיינר מאכן ,ווענן
251	א	18	גראבארניע	גארבארניע
251	א	30	געסאפא	געסטאפא
253	א	1	שלא במקומה	שורה 3
253	א	2	במקומה	שורה 2
253	א	3	שלא במקומה	שורה 1
253	א	4	במקומה	שורה 4
253	א	37	חסר	פון דה יידן
255	ב	9	פאמיליעאיז	פאמיליע פר[illegible]
275	א-ב	תמונה	ר' דוב	ר' דוד
292	א-ב	תמונה	בן חנה	בן חיה
302				
303				
311				
312	א	12	מארענשטיין	בארענשטיין
312	א	22	א רעטאראציע	ארעטטאראציע
312	ב	20	זין	זיך
313	א	1	סיאנר	פיאנר
314	ב	תחת התמונה	a loyer	a loyal
316	ב	12	מצדדיו	צדדיו
316	א	10	שנינו	שננגו
319	א	31	להתנות	לתנות
320	א	33	וערר	ועורר
327	א	1	הר מרים	הר מרום
302	ב'	2	חיקר בן	חיקר נתן בן
303	א'	תמונה	מצד שמאל	מצד ימין
311	א'	חתימה	צלניק לבית	מ.צלניק ורעיתו סימה לבית גרוס